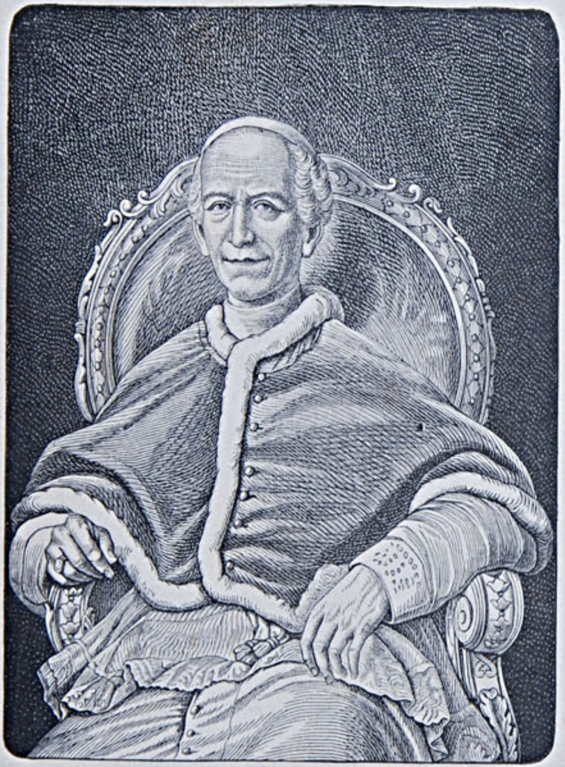

XIII. LEO PÁPA.

DÁVID MIHÁLY JÁNOS
KÉZDIVÁSÁRHELY.

XIII. LEO PÁPA

és az örmény egyházi viszonyok.

Örökre fényes lapjait töltik be az örmény nemzet középkori történetének ama kegyes elismerő nyilatkozatok, melyek a Megváltó földi helytartói, többek között III. Coelestin, III. Incze, IV. Kelemen és IX. Gergely pápáknak az azon korbeli örmény nemzeti királyok és patriárkákhoz intézett leveleiben foglaltatnak, — azon levelekben, melyekben az örményeket részint a kereszteseknek, a Szentföld felszabadítására irányzott küzdelmeikben, sikeres támogatására buzdítják; részint az azoknak nyujtott jelentékeny segély- és támogatásért nekik köszönetet nyilvánítanak, őket dicséreteikkel és áldásaikkal halmozzák el.

S ma, midőn az ötvenéves pápai jubileum ünnepe az egyház közel két ezredéves fenállásának ünnepévé lőn amaz egyetemes, világraszóló lelkesűltség által, mely XIII. Leo fenkölt személyében és kormányzatában megdicsőülve látja és csodálva szemléli Szent-Péter székének, társadalmunk hullámzásai fölött sziklaszilárdul kimagasló tekintélyét, erkölcsi hatalmát és hódolat-gerjesztő erejét, — miként maradhatnánk mi magyar-örmények (egytől egyig hívei Krisztus Úrunk egyházának) érintetlenül az öröm zajában, melylyel az egyháznak látható fejét: a szelidlelkű Leot üdvözlik a föld hatalmasságai és népei!

Hogy mi volt a dicsőségesen uralkodó szentatyának tiz évi pápasága eredményében az egyházra nézve általában, s különösen befolyása az emberiség szellemi életének alakulására, sokkal ismeretesebb világszerte, hogysem elég ne lenne a most szemünk láttára folyó események mozzanataira csupán rámutatnunk, melyeknek eszmei tartalma és hordereje magában véve képes egész nemzedékek életére kihatni.

Mi annakokáért ez alkalomból Ő szentsége egyház fejedelmi működésének csupán egyik, és pedig keleti fajrokonaink egyházi viszonyait érintő ágáról ohajtunk különösen megemlékezni, — nevezetesen azon erkölcsi sikerekről, melyeket a keresztény katholika hitegység, vagyis a szent Unio helyreállításában elért, illetőleg bölcs intézkedéseivel kivivott.

Épen legújabban is egy jeles magyar egyházi iró, Füssy Tamás tollából megjelent életrajzában a szentatyának, világos képét találjuk a legutóbbi örmény hitszakadás kétségkivül felette sajnálatos, de végkifejlődésében mégis megnyugvást keltő történetének, mely egyúttal kétségtelen tanúságot tesz arról, hogy valamint a pápák mindenkor, úgy XIII. Leo is apostoli gondoskodása egész hatályával fordult a török birodalomban és átalában véve a Keleten élő katholikusok felé.

Az általa elért sikereket — úgymond irónk — megújitja az örmény nemzet közt lábra kapott szakadás megszüntetése.

A pápai csalatkozhatlanság kihirdetése után ugyanis találkozott két nagyravágyó főpap: Báhtiárián, diarbekir-i (tigránágerdi) érsek és Gáspárián cyprusi püspök, kik némely gazdag konstantinápolyi örmény segítségével magukhoz vonván számos papot, szerzetest és világit, a római szentszéktől elszakadtak.

A kormánynál kieszközölték, hogy Hászun Antal, az örmény nemzet egyházi és világi feje, ki a szentszékhez törhetlen hűséggel viseltetett, száműzetett és a polgári patriarkaság az egyházitól elválasztatván, utóbbira Báhtiárián, amarra pedig Kupelián nevű szerzetes választatott.

A török kormány által védelembe vett szakadárság nagy mérveket öltött s még Egyptomba is elterjedt.

A szentszék előterjesztéseinek sikerült a török kormányt a szakadároktól elvonni. — Báhtiárián, midőn nem birta többé a kormány pártfogását, s az örmények nagy része megtagadta tőle az engedelmességet, — visszavonúlt a Libanon-hegyi kolostorba; Kupelián János polgári patriarka pedig visszaküldvén a kormánynak kinevezési okmányát, Rómába ment s magát ünnepélyesen alávetette.

A pápa a bűnbánót meghagyta püspöki méltóságában. A schisma gyorsan véget ért. Báhtiárián, Gáspárián s Dávidián (kairói püspök) híveikkel együtt szintén meghódoltak.

Hászun ünnepélyesen visszahelyeztetett a patriárkaságba, s a pápa a szultánnak a schisma megszüntetésében való jóakaró közreműködéseért köszönő levelet irt.

Hászunt pedig kiváló érdemeinek jutalmául az 1880. évi deczember hó 13-án tartott consistoriumban bíbornokká nevezte ki, — majd 1884. évben bekövetkezett halála után a szintén nagyérdemű Ázárián István érseket tette utódává a patriárkai méltóságban.

Az első örmény bíbornok tehát Hászun volt; az ő bíbornokká avatása előtt több mint négy évszázad mult el, hogy IV. Jenő pápa a római bíborral egy keleti szerzetest diszített föl. Ez Bessarione bíbornok volt, a görög egyház nagytudományú és a katholicismus körül kiváló érdemeket szerzett tagja, ki a flórenczi zsinaton a hit legbátrabb előharczosa volt. Az örmény Hászun volt a második, ki a keleti szertartású papság köréből ezen, a pápa után legnagyobb egyházi méltóságra emeltetett.

Mint fentebb említve volt, a patriárkai méltóságban Ázárián érsek követte őt, ki ma is dísze és büszkesége az örmény katholikus egyháznak, és az apostoli szentszék kiváló híve.

Ő volt az, ki a lefolyt év elején, mint a szultán meghatalmazott képviselője jelent meg Rómában, hogy megvigye a török birodalom fejének üdvözletét és a jubilaris emlékgyűrűt az egész keresztény világ lelki fejének: XIII. Leo pápa Ő szentségének.

A szultán akkor így szólott Ázáriánhoz: „Ön Rómába megy, hogy nemcsak mint katholikus patriárka, hanem mint képviselőm is tisztelegjen a pápánál! El fogja mondani Ő szentségének, hogy mind szorosabbra akarom fűzni a jó viszonyt, azon katholikusok fejével, kik birodalmamnak leghívebb alattvalói!“ . . . .

A patriárka a szultán által küldött, nagyértékű gyűrűn kivűl a török uralkodó sajátkezű levelét is vitte a szentatyához; az örmény nemzet nevében pedig egy stólát ajánlott föl, melyet a pápának aranyba szött czímere, az Araráthegy és Noé bárkájának rajzai — vagyis az örmény nemzeti jelvények — diszítettek.

Egyik oldalán a remek egyházi öltönynek, selyemmel hímzett, azonos értelmű latin és örmény felirat olvasható, mely a szép emléket a katkolikus örmény nemzet nevében ajánlja föl a pápának hodólatjelül.

XIII. Leo, ki az örökigazság elveinek hirdetésében az Irás szavaival mondhatja el magáról: „Ego in hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati!“... az örmény hitszakadás orvoslása mellett a római örmény kollegium megalapítására is kiterjeszté egy világ-egyház kormányzatának terhes gondjaitól igénybe vett magas és bölcs figyelmét.

Már XIII. Gergely pápa 1584. évben kelt leiratával elrendelte, hogy Rómában egy, a görögnöz hasonló örmény kollegium, vagyis papnövelde állíttassék föl. Azonban a nagylelkű pápának nemsokára bekövetkezett halála után az ügy abban maradt.

Csak legújabban, a dicső emlékű IX. Pius uralkodása alatt történt, hogy az örmény katholikus püspökök azon kérelemmel járultak a pápához, hogy apostoli hatalma- és atyai gondoskodásával hajtsa végre XIII. Gergely pápa tervét.

Pius hajlandó is volt az örmény püspökök kérelmét teljesíteni; de a nemsokára bekövetkezett mostoha idők eseményei annak megvalósulását újra megakadályozták.

A jelenleg dicsőségesen uralkodó XIII. Leo pápa végre elérkezettnek látván az időt, 1883. évi márczius hó 1-én Rómában kelt, az örmény nemzetnek örök büszkeségét képező „Benigna hominum parens Ecclesia“ kezdetű decretumával az említett örmény kollegiumot felállította, s saját magán pénztárából is nagy összeget adományozott az intézet költségeinek fedezésére.

Valóban, elmélkedve a szentatyának úgy az egyetemes emberi társadalom, mint az örmény kath. egyház körüli jóságos és áldozatkész atyai gondoskodásairól, — mi ugyanazon egyház hívei, úgy is mint meggyőződésünk szerint katholikusok, úgy is mint faji származásra nézve örmények a legbensőbb hálával érezzük át a magasztos ünnepeltetést, melyben a jelenkor is Úrunk földi helytartóját, Szent-Péter

főapostoli székében a kétszázötvenhetedik pápát, XIII. Leo Ő szentségét tiszteli.

És nem maradhatunk közönyösen a lélekemelő jelenetek láttára, melyek napjaink meg-megújuló világtörténetét képezik, — sem részvétlenül a rendkivűli időben megnyilt kegyelem-források iránt, melyekkel a szentatya, határtalan szeretettől eltelve siet felüdíteni az áldatlan életküzdelmek közt elernyedt társadalom szellemét, s örök életre terelni a kárhozatnak indult lelkek üdvét; hogy a mit legfőbb apostoli hatalmával megold, meg legyen oldva a mennyekben is!...

Mi azért mély hódolattal s a gyermeki hála hű érzelmeivel esedezünk a szentatya bölcs és szeretetteljes szándéklatainak megvalósulásáért, és a kath. hitegységtől már régebben elvált s főleg Orosz-Örményországban ma is nagy számmal levő szakadár-örménység megtéréseért, s e közben ajkainkról egy szívből eredő sohaj, egy forró üdvözlet száll az Örökváros felé: Ave Leo!... Morituri Te salutant!

Dr. Simay János.

Negyven év előtt.

— Szamosújvár követi utasításai 1848-ban. —

Nagy időnek négy évtizedes emlékezetét újítja meg a reánk köszöntő új esztendő, nagy időét, melynek méhéből kelt életre az egységes, a modern Magyarország. Kivette részét az alapvető munkából igaz lelkesedéssel minden hű fia, ki a honszeretetnek válságos napok közepette sem változott érzésével Szamosújvár városa is. Ott voltak követei az emlékezetes 1847—8-ik évi erdélyi országgyülésen s hozzá járultak a két haza egyesítésének kimondásához. S az unio tárgyában alkotott 1848-ik évi első törvényczikk alapján megválasztotta a város polgársága az első közös hongyülésre országos képviselőinek Sárosy Ferenczet és Korbuly Bogdánt. E választás alkalmából julius hó 3-ára nagy „polgári gyülés“-re hivták össze a polgárságot. Ebben a gyülésben lettek megállapítva az utolsó követi utasítások, jellemző emléke ama napok hangulatának és vágyakozásinak.

A polgári gyülés színe előtt inditványba lőn hozva, hogy a megválasztandó követek „utasításképen bizassanak meg arra: mikép igyekezzenek kieszközölni, hogy Szamosújvár városában Örmény Püspökség állíttassék; az adó, úgy a só ára leszállíttassék; a sós kútak kinyittatván, szabadon használtassanak; az országút városunkon keresztül vitessék; a város határa nagyobbíttassék meg; a hivatalbeliek nyugpénzt nyerjenek; az őrsereg oly módon állíttassék fel városunkra való nézt, hogy az terhelő és kényszerítő törvénynyé ne váljék; a várbeli rabok taxa mellett munkára bocsáttassanak ki; egy segédorvosi állomás felállítása s még egy gyógyszertár nyithatása engedtessék meg; a Raphael Sándor által alapított gymnasium hová hamarább állíttassék fel; és végre a katonákkal verekedésből eredett Fiskalis processus enyésztessék el.“

A város polgárságának hazafiságáról fényes bizonyságot tesz a gyülésnek erre az inditványra hozott határozata, legfőként pedig a követi utasításul szerkesztett határozat bevezető része: Követ atyánkfiai „oda utasíttatnak, így hangzik a polgári gyülés megállapodása, miszerint a Város nevében Nádor ő fensége s a magyar felelős ministerium iránt mindenek előtt bizalmat szavazván, mindazt, a mit a vésztől környezett királyi trón s a haza szilárdulása és független fennálhatása, s a trónt és hazát fenyegető veszélyek elhárítása igényel, a városi polgárság erejéhez mérsékelten igyekezzenek kieszközölni. A mi az inditványozott pontokat illeti, azok közül az adó és a sóár leszállítása, úgy a határnagyobbítása is országgyülés elibe tartozó tárgyak levén, megbizatnak követ atyánkfiai, miszerint az ezek iránti kivánatok életbe léptetését — ha rés nyilik rá — az országgyülésen; — az inditvány többi pontjait pedig u. m: a még egy gyógyszertár kinyithatását, az országút városunkoni keresztül vitelét, a segédorvosi állomást, az őrsereg mimódoni felállítását, a várbeli rabok taxa mellett munkára kibocsátását, a gymnasium életbe léptetését és a katonákkali verekedésből eredett per elenyésztét stb. — minthogy ezek a ministeri külön osztályzatokhoz tartoznak, az illető ministereknél igyekezzenek kieszközölni Az Örmény Püspökséget illetőleg ennek pártolása végett Erzsébeth városa, úgy szintén a Gyergyó Szent Miklósi és Szépvizi örmény atyafiak is találtassanak meg, addig is az ez iránti határozat elhalasztatván.“

Az egyesült hazára mihamar rázúdult viharok nehéz próbára tették Szamosújvár polgárságának e követi utasítás bevezető soraiban oly ékesen nyilatkozó hazafias érzelmeit. És a város, valamint általában a haza különböző vidékein együtt vagy szerteszórva lakozó örménység becsülettel állotta ki e nehéz próbát, honszeretetének s áldozatkészségének lélekemelő, vajmi gyakran vérrel is megpecsételt bizonyitékait adta a szabadságharcz egész lefolyása alatt, annak jó és borús napjaiban egyaránt. S teljes joggal s méltó önérzettel mondhatta el Lukácsi Kristóf is azt, hogy „azon válságos időszakban, midőn e hon szinte minden népei külön érdekeket hajhásztak s a közzavarból maguk részére minél több hasznot huzni igyekeztek, egyedül állott az örmény szilárdúl és tántoríthatlanúl a jog és törvényesség mellett, egyedül osztotta meg sorsát a magyarral annak vélt szerencsétlenségében, egyedül tanusított rokonszenvet iránta a reá nehezült nehéz napokban és ragaszkodott őhozzá mind végig.“

MOLNÁR ANTAL.

A szépvizi örmény telep.

I.

Hiteles kútfőkből merített történelmi adatokkal lehet bebizonyítani azt, hogy az örmények eredeti hazájukban, Ázsiában egykor a magyarokkal szorosabb viszonyban állottak; de az is tudva van, hogy az örmények közül sokan csatlakoztak a Kaukázus térein átvonuló s új hazát kereső vitéz magyarokhoz, kiknek oldala mellett végig harczoltak és nagy számmal vettek részt a honfoglalás áldásos munkájában. Letelepedésük után — jutalmúl — különféle szabadalmakkal s kiváltságokkal ruháztattak fel a vezérek, s még inkább az Árpádházból származott királyok által.

Erről a magyar krónikákon s a Diplomatikus Codexen kivűl, hazánk számos helysége tanuskodik, melyek egykori lakóik-, az örmények nevéről neveztettek el. De ezen őseink a Magyarország felett több századon keresztűl átvonult viharos napok alatt nagyon megfogyatkoztak; a megmaradtak pedig, mivel nagyon rokonszenveztek a lovagias magyarral, hozzá atyafiúi és sógorsági kötelékkel fűzték magukat; megmagyarosódtak. Lehet, hogy a kegyeletes megemlékezés, nem sokára fel fogja lebbenteni a fátyolt, mely az egykor itt élt ősök multját fedi... Azon örmények, kik jelenleg e honban lakoznak egy másik beköltözés maradványai; apáink több mint kétszáz évvel ezelőtt lépték át e szép haza határait... Nem akarok messze eltérni czélomtól; azért csak azt mondom, hogy azon örmények, kik Áni fejedelmi város végromlását túlélték, általkelvén a Kaukázuson előbb a mai Kházán és Asztráchán orosz tartományokban telepedtek meg. Azonban itt is háborgattattak a tatároktól; azért fegyverrel nyitottak útat, maguknak Krimiába, hol 178 évig békében laktak. 1457-ben itt is rájok ütöttek a tatárok; azok, kik az ellenség fegyverét kikerülték, innen is elmenekültek és Lengyelorszba majd Moldovába, Bukovinába és Oláhországba költöztek.

Eme sokat hányatott s még többet szenvedett bujdosóknak azon része, mely Moldovában alapított magának új tűzhelyt, 1551 táján kegyetlen üldözést volt kénytelen kiállani előbb katholikus vallásáért, azután nem sokára nemzeti nyelve- s ritusáért is. — István vajda nem elégedett meg azzal, hogy nemegyesült hitűek lettek az örmények, hanem nemzeti nyelvök és ritusok elhagyására s a görög szertartás követésére is kényszeríté őket; mivel pedig őseink erre ráállani sehogy sem akartak, iszonyú üldözést támasztott ellenök. — Templomaikat kirabolták, drága ékszereiktől megfosztották, pöspöküket és papjaikat börtönbe vetették, a gyermekeket újra megkeresztelték, halottjaikat görög szertartás szerint temették el. Szóval az örményeket ősrégi szokásaiktól, erkölcseiktől és nemzetiségöktől akarták megfosztani. Ezért s még inkább azon okból, hogy épen az üldözés folyamata alatt a törökök nagy haddal törtek be Moldovába, mintegy 3000 család, Mennas nemegyesült püspök vezetése alatt kivonult Moldovából és Erdély délkeleti részén, az úgynevezett somlyói havasok rengeteg erdeibe huzódva három évig tartozkodott itt.

Apafy Mihály Erdély fejedelme apáinkat nemcsak szivesen fogadta be (1672) országába, melynek lakossága a folytonos háborúk miatt különben is megfogyatkozott, hanem még megengedte azt is, hogy ebesfalvi kastélya körül várost építsenek maguknak.

Benkő [1]) azt mondja, hogy az Erdélybe menekűlt örmények tömegesb csoportokban Erzsébetvároson. Beszterczén, Gyergyó-Szent-Miklóson, Görgény-Szent-Imrén, Felfalún, Petelén és Szépvizen foglaltak lakást s telepedtek meg

Biztos adatok hiányában meghatározni nem lehet, hogy mely családok és hányan huzódtak be eleinte Szépvizre. A szóbeli hagyomány azt tartja, hogy a szépvizi örmények kezdetben nem birtak állandó lakással; azért történt, hogy közülök némelyek egyébüvé mentek, mások ismét ide jöttek lakozni; mindazáltal az állandó szám nem lehetett kicsiny, mivel lelkészök is volt.... A szépvizi örmények a gyergyószent-miklósiakkal egyszerre kértek és nyertek engedélyt a kézdiszentléleki plébános Zebeleb Jánostól, ki a hazájából kiűzött erdélyi róm. kath. püspök távollétében, Háromszék-, Csik- és Gyergyóban püspöki helyettes volt, hogy a Gyergyó-Szent-Miklóson és Szépvizen általuk épített kápolnákban saját nemzeti ritusok szerint tarthassanak isteniszolgálatot. [2]) Szépviz, mint jelentékeny telep vett részt küldöttjei által az 1715-ik évi május 20-án tartott görgényi gyűlésen, hol a Bécsben váratlanul meghalt derék örmény püspök Verzireszky Ángsendért mélyen szomorkodó őseink fájdalomdult kebellel tanácskoztak — az elhunytnak végrendelete értelmében — a második püspök megválasztásáról. Végre a szépvizi telep népessége mellett tanuskodik azon körülmény is, hogy Szépviz önkormányzattal birt és biráját maga választotta.

A szépvizi első lelkészek, nemcsak azon időben, midőn az örmények nemegyesültek voltak, hanem azután is, hogy az ősök a kath. egyház kebelébe tértek — még sokáig nem vezettek anyakönyveket; vagy ha vezettek, akkor azok elvesztek. Az első meglevő, örmény nyelven szerkesztett anyakönyv 1770-nél kezdődik. Engedje meg a szives olvasó, hogy az anyakönyvekből kiirhassam a szépvizi családneveket és azokat megjegyzéseimmel kisérhessem.

---

[1]) Historia Transsylvaniae I. k. 485 lap.

[2]) Lukácsi, Historia armenorum 67 l.

Ákoncz. A törzs — állitólag — Szebenből jött Szépvizre. Az utódok sokáig Fark-nak (gúnynév, örm. Áki) hivatták magukat; de ma már Szebeni néven ismeretesek.

Ávák. Itt helyben egyetlen egy sincs, az eltávozott utódok Novák nevet vettek fel.

Ázbej. E család kihaló félben van.

Bogdán. A maradékok részint kihaltak, részint eltávoztak innen.

Chontikhár. Az utódok egy része a magyarosított Császár nevet vette fel; másik része pedig a törzs nevéről Zakariásnak hivatik. Ezen utóbbiak majdnem felét képezik a jelenleg Szépvizen lakó örményeknek.

Csutá. Gúnynév, a fark (áki) név ellenkezőjét jelenti. A törzs örményül átirt Tánel nevét, a jelenleg élő utódok Dániel-re változtatták.

Dájbukát. A törzs állitólag Enyedről jött ide. Élő család.

Dávid. E család a jelen század elején nagyon terjedelmes volt; most itt egy sincs, részint elhaltak, részint eltávoztak.

Dobál családból nálunk is vannak élő tagok

Dzerig család teljesen kihalt.

Eránosz. E családból itt helyben senki sincs.

Fojszán. Az utódok részint elhaltak, részint eltávoztak; e család ma Ámira néven ismeretes.

Gergely. E család származékai a törzsatya nevéről Péter-eknek neveztettek el; ezek utódai azonban ma már mindenütt Fejér-ek.

Jakab. E család ivadékai kihaltak és eltávoztak; közülük itt helyben egy sincs.

Jolbej. Teljesen kihalt család.

Izsák. Nagyon terjedelmes család volt hajdan; az utódok, kik különféle melléknevet vettek fel — ma Száva néven ismeretesek.

Kosztin. Egy egyén sincs nálunk e családból; az eltávozott utódok Ágoston-oknak hivatnak.

Lázár. E család tagjai részint kihaltak, részint eltávoztak.

Máxim család kihaló félben van.

Ohán. E család tagjai mind kihaltak.

Pap családból egyetlen egy sincs itt.

Szentpéteri. A törzsatya Erzsébetvárosról jött ide; egyik ága Potoczki nevet vett fel, utódai e néven ismeretesek.

Stechno. E családból egyetlen egy egyén sincs nálunk.

Thusig. Az utódok ma Szultán-oknak iratják magukat. Eltávoztak innen mindnyájan.

Váslovszki. A törzs Manó keresztnevéből az utódok Mányá-t formáltak, mely nevet maig is viselik; egyik ágát az utóbbi időig Kannás néven hivták.

Záchno. E család egészen kihalt.

Itt még azt kell megjegyeznem, hogy azon örmények, kik Csik- Háromszék megyékben laknak szorványosan, jobbára Szépvizről kerültek ki; s ezek száma ma nagyobb, mint azoké, kik az ősi telepen maradtak. Eleinte ugyan az egyetlen megélhetési mód, a kereskedés vitte ki őket innét; jelenleg azonban valamint az itt maradottak, úgy az eltávozottak is nemcsak kereskedést űznek, hanem jelentékeny birtokaikon gazdászattal is foglalkoznak.

(A befejező közlemény következő számunkban).

Fáraó Simon.

Tigrán. *)

Tigrán a népek és országok sorsát intéző isteni Gondviselés kezében hatékony eszközül szolgált; forduljon tehát a figyelem a távolból is ama borzalmas pontra, mely rémesen sugárzik vissza a szemlélőre. Midőn Astyages legyőzetésével a harczi zaj már lecsillapúlt, felhívó dörgő szózat, mely egy magát leélt birodalom ellen volt intézve, hangzik Tigrán felé: „Hegyesítsétek a nyilakat és rakjátok meg a tegzeket; az Úr fölindította a medus királyok lelkét és Babylon ellen van az ő szándéka, hogy elveszítse azt; mert

---

*) L. „Armenia“ első évfolyam 333 és 379 lap.

az Úr boszúállása ez. boszúállása az ő templomáért .... Ki a nagy vizek mellett lakol gazdagon kincsekben, eljött a te véged, egylábig ki fogsz vágatni. ... Emeljetek zászlót a földön; fújjatok harsonát a pogányok között, készítsétek föl ellene a nemzeteket; szólítsátok föl ellene Ararát, Menni és Ascenes királyait;[1] rendeljetek ellene Táfszárt, hozzátok elé a lovat mint a fullánkos cserebogarat.“ [2]

Ez a végzetszerű jeladás Babylon ellen. A látnok által mintegy ötvenhat évvel előbb megjövendölt itélet bekövetkezett. A perzsa-méd uralom ekkor oly hatalmassá kezdett válni, hogy a fényüzés és kicsapongások által elpuhult babyloni birodalomnak általa történendő megdöntése csak idő kérdése volt.

Armenia előhozá lovait oly sokaságban, mint a sáskasereg; Cyrus és szövetségese: Tigrán, Aschenes királya az egyesült perzsa-örmény sereggel Babylon előtt állának, mely az Eufrát mindkét partján négyszög alakban volt építve, ezt nyugatról posványok, a másik három oldalát a folyamnak mélyen kiásott ágai védék. Kőfalai, melyek a régi

---

[1] Ierem. 51 r. 11. 13. 27. Ararát vidéke, mely fölött a hasonnevű hegy uralkodik, központja volt az országnak. Ninive feliarataiban Armenia = Menni, Táfszár = satrapa, hadvezér. Ascenes alatt értetődik a „jafetida örmény nemzet.“ Iafet fiai: Gomer és Mágog sat. Gomer fiai pedig: Ascenas, Rifat és Togorma. Móz. I. 10. L. „Armenia“ 1887 évfolyam 65, 144 és 229 l. Ascania = Armenia. „In questo passo del profeta come per il regno d' Ararat s' intende l' Armenia, cosi per la schiera d' Ascanas o Aschenez non altro, che la nazione armena in genere; essendo chiaro discendere gli armenî da Aschenez figliuolo di Gomer, figliuolo di Jafet. Quin di inutili le fatiche del Calmet nel ricercare in Armenia o altrove qualche provincia chiamata con questo nome. Mos. Ch. olasz kiadás 65 l.

[2] Strabo L. VI. Armenia non minus pascendis equis apta est quam Media, unde Nysaei equi, queis persarum reges utuntur, hinc sunt. — Az örményországi ló száraz, feje egyenes, teste hósszú, háta széles, czombja erős, nyaka nyulánk és patája tartos-kemény. Legjobb egyénei e fajnak a káspi-tó körül találhatók. Az iramlásban fölülmulja az arab és angol lovat, a csatatéren pedig bármily fajtájúval vetekedik. Jelenleg az ármeniai és anatoliai lovak — évenként több mint 50000 — európai Törökországból való török lovak gyanánt adatnak el.

világ csodái közé tartoztak, oly szélesek voltak, hogy azok felületén egymás mellett hat szekér mehetett; száz kapúja érczből volt, zsinoregyenességű útczái derékszögben szelék át egymást. E roppant várost az Eufrát hasítá keresztül; a folyon híd volt, melyek pallózata éjenként oszlopokra fölvonatván — egyik part a másiktól elzáratott; a város két oldalán csatorna volt vezetve, melyek a város alatt a főfolyammal ismét egyesültek. A várost átmetsző főágnak medre alól és oldalt ki volt kővezve, és magas fallal bekerítve; a folyam alatt alagút is szolgált a közlekedésre.

Boldizsár Nabunahidnak fia[1] egy állhatatlan felfuvalkodott ifjú uralkodott itt. Ez volt Babylonnak utolsó királya, ki a fenyegető veszélyt semmibe véve gazdag vendégségeket adott, s fajtalan lakmározás között tölté az utolsó éjszakát is, a jeruzsálemi templomból elrablott szentelt edényeket nejei és az országnagyok ivó edényül használva, dicséretet énekeltek isteneiknek. Poharazás közben az elfonyadt vendégkoszorú észrevevé, hogy az álló csillárral átellenben — tűzben ragyogó — helyen, a falra ezen szavak irattak: Mane, Tekel, Fáresz. Az összecsődített mágusok hiában törték rajta fejöket, azoknak jelentménye előttük relytély volt; előhozatik tehát még Nabukodonozor által saját környezetébe fölvett és a bölcsek fejedelmévé tett Dániel próféta, ki a relytélyes szavak értelmezéséből Boldizsár uralmának végét kijelenti. .... Úgy is lett. A babyloniak csatát vesztettek a térségen, hol Armenia lovasainak jócska adag jutott a munkából; a megverettek várösukba vonultak, mert bevehetlennek tartották azt; de Cyrus az Eufrát vizét a Babylon melletti nagy viztartóba vezette, mely azért volt ásva, hogy a város és vidék a romboló vizáradattól megmentessék. Oly nagy volt a város, hogy a király kinek székhelye a város központján volt, hirnökök által értesűlt, hogy az ellenség a kiszárasztott Eufrátot megszállotta, a posványos helyek nádasait fölgyujtotta, azért, hogy száraz útat csináljon. Tehát a jövendölés nem csak jelképes értelemben, hanem betűszerint is teljesedett az Eufrát kiszárítása által. „És elpusztítom tengerét és kiszárasztom forrását.“ [1])

---

[1] Babylonia utolsó fejedelme nevénél felötlő látszolagos ellenmondás eltűnik, ha bizonyosan tudjuk azt, a min a Szin (hold isten) templomában talált feliratok alapján kételkednünk nem lehet, hogy t. i. Bel-szár-Uszur (Boldizsár) Nabunahid királynak fia és az ostrom alkalmával, mint atyjának társuralkodója vezeté Babylon védelmét, míg Nabunahid Borsippa erődben volt körülzárolva.

A káld harczi nép elcsüggedett s még is a királynak oly nagy volt gondatlansága, hogy a város bevételének hirével ismételve érkezett hirnökök sem voltak képesek őt mámorából felriasztani.

Midőn az ellenség a medren át a városba rohant, annak lakói épen isteneik ünnepnapjának mámoros vigalmaiba voltak elmerülve. Gadates és Gobriás két áruló vasall a a király ittas környezetében véres mészárlást vittek véghez, maga Boldizsár király is ittas állapotban veszté el életét Kr. e. 538 évben. Babylon bukásával a semi nagy hatalomnak vége lőn, a semi szellem befolyása megszünt, helyét Perzsia foglalta el. A győztes, egyesült sereg feje Cyrus megengedte — politikai indokokból is — a fogoly zsidoknak, hogy visszatérjenek hazájokba, visszaadatván nekik mindazon arany-ezüst edényeket, melyeket Nabukodonozor Jeruzsálemből elvitetett.

Tigrán, ki negyven évig uralkodott, kivívta magának a történeti dicső nevet s korának osztatlan tiszteletét. Minő örömteljes élet honolhatott a külhatalmak előtt tiszteletben részesült országban, midőn minden ajk — buzditó például — hangszerek kiséretében dícséneket zengett a férfi nevének, kiben az elmemagasság szivének jóságával vetélkedett, ajkain hordva az igazságos itéletnek igéit, szemeinek szelid fényében a magasztos érzelmek ismervét.

Uralkodása a nagyság ama korszaka volt, melyhez hasonlóval az ó-kornak nem sok nemzete dicsekedhetett, s e kornak dicsősége ma-is sugárzik a romboló századok után viharos napokban, vaderő által felperzselt honnak kihült üszkei, barnult romjai felé. Ily férfinek tömött jellemrajza e szavakban foglaltatik: „Tigrán honának Nagy Károlya volt.[2]) — Lehetséges-e, hogy az emlékezet által vissza ne térjenek a hajdankori nagyság napjai, melyek már letűntek, melyeket az őshazában — jobb jövő fejében türve — a bánat könnyeivel annyian gyászolnak s a honi történelemnek valódi Mózesével megújulni ohajtanak? Lesz-e és mikor lesz, hogy ezen ohajok, teljesüljenek? E kérdést, — ha érdem arra nem hiányzandik — Isten fogja megoldani.

Ki nem tudja, mennyire képes a sápadt irigység lealjasítani az emberi kebelt? . . . . Tigránnak egyik magassága, hogy családa körében az egység áldott szelleme uralkodott. Fiai ennek csendes ölében nevekedtek fel; s ezen örvendetes jelenség nem engedé, hogy azok a fejetlenség döntött kapúján át a törten-tört pártszakadás dúlta tévútra térjenek, a melyen a visszavonás ördöge annyi erőteljes népet már megfojtott s századok viharait kiállott államokat kimerítve a hanyatlás sírjához vezetett, melyeknek nyomai kutatásában a régészek tudvágya fáradozik. Az elv-egységben meg nem szakadt fiai Tigránnak nem jöhettek azon helyzetbe, hogy mások káröromére önmagukat fölemésztenék. A történelem ekkép jelemzi a három királyfit:

„Bábnak szíve a jóságok nyilt ajtaja; Tirán épen mint Tigrán, csak egy vonallal kisebb ennél. Váhákên a dalnokok által ünnepelt hős. Ezek közül a testvéri egyetértés Váhákênt, a nem mindennapi jelenségek személyesítőjét ültette a királyi székbe.

MÁRKOVICH JAKAB.

Az örmény irodalom jelene Törökországban.

Bármely nép művelődésével egyenlő arányban fejlődik az irói élet. A hellen, latin, arab, a mostani európai és ámerikai művelődéstől elválaszthatlan ezeknek virágzó irodalma. — Az örménynek is volt a középkorban virágzó irodalma; e kor oly örmény bölcseket, költőket és történetirókat mutat fel, kiknek műveit ma Európa tudósai gyönyörrel tanulmányozzák.

De fájdalommal kell kijelentenem, hogy mihelyt gyöngülni kezdett apáink anyagi ereje, — ősi irodalmunkat is azon mostoha sors érte, melyben részesült más régi népek irodalma is. — Azonban a múlt században az örmény elmék kezdettek üdvösen ébredezni. Mechithár és a mechitháristák feltámasztották irodalmunkat; Velencze és Bécs régi irókat és új munkákat kezdettek közreadni és így felélesztették a régi örmény nyelvet.

---

[1]) Jerem. Jöv. 51. r. 36.

[2]) Tigrán I-er é-leva bien haut la puisance des enfans de Haik: Tigran fut te Charlemagne de non pays. Vaill. de Florival.

Konstantinápoly és Smyrna folytatták az üdvös munkát és az új örmény nyelvnek nemcsak erőt kölcsönöztek, hanem virágzásnak is indították azt. Keletkeztek új nyelven iró buzgó munkások, kik igyekeztek nemzeti új irodalmat teremteni és ime fáradságukat siker koszorúzta. Támadtak költőink, regény- és színműiróink, publicistáink és fordítóink. — Álisán és Nár-Bej hazafias költeményekkel hatottak az örmény szívekre; a korán elköltözött két lelkes költő: Besigtháslián és Turián haza-szeretetet és szerelmet daloltak. Uthudsián felvirágoztatta az örmény hirlapirodalmat. Mámurián az örmény publicistai téren működött és megalapította az örmény krónikát. Kárákásián nemzeti történelmében törekedett a valót a regéstől elválasztani; de e jelentékeny munkája befejezetlenül maradt. Norájr igyekezett az örmény szavak jelentőségét pontosan meghatározni (szótár); Ájdênián gondos vizsgálat alá vette az új nyelv (világi nyelv, *աշխարհիկ լեզու*) szabályait és ezeket rendszerbe öntötte; Odéan, Náhábéd Ruszinéán és Dseráz, Chrimeán és Szêruáncdeánczh Örményországról szólottak és élő színekkel festették a vidéki népszokásokat.

Igy haladt elő — főleg e század második felében — Török-Örményországban az örmény új irodalom. Számos, jó munka jelent meg, melyek a nemzeti érzület kinyomatai.

Nár-Bej, Chrimeán, Hiszárleán, Sismánián, Der-Szárkêszénczh bizonyos idő óta letűntek az irói látóhatárról. Hekhimián-ban elfojtotta az irói hajlamot a naptárirás. Therzián, Ozgán, Dseráz és Berbezián az irói tollat a tanpályával cserélték fel . . . A smyrnaiak közül is sokan kiállottak az irók sorából; egyedül csak Mámurián maradt a küzdtéren „Keleti Sajtó“-jával (*Արեւելեան Մամուլ*); ellenben Csilingireán, Mêszerián, Gozdántián majd semmi életjelt nem adnak.

Odeán, Mámurián, Uthudsián, Csilingireán, Dseráz, Demirdsibásián, Berberián, Báronián és mások oly csinosan irnak új örmény nyelven, hogy nyelvezetök majdnem megközelíti a régi nyelv (*գրաբար* kêrápár) szépségét. — Az örmény lapok és folyóiratokban mívelik a krónikát is; (jelentékeny tért foglal ez a franczia sajtóban is!) A krónikát nálunk Mámurián kezdette meg Sáhnur álnév alatt az „Árevelián Mámul“-ban; ezt követte Árphiárián „Napi élet“-jével (*Օրուան կեանք*) és Berberián „Emberek és tárgyak“ (*Մարդիկ եւ իրք*) czímű érdekes czikkeivel. Püzánt Khesián örmény olvasói számára nemcsak a politikai életről irt, hanem számos közgazdasági, társadalmi és családi kérdést oldott meg. Hovszeph Juszufián (Józseffi József) újítást hozott be az örmény hirlapirodalomba; az „Árevelk“ (Kelet) megindulása óta (1884) ennek hasábjain tudományos krónikát közöl; ezekből vesz az örmény közönség tudomást a művelt világ tudományos mozgalmairól. E rovat számára irnak még dr. Phesdimáldsián, Dághávárián, Heronimosz Bárszéghián, dr. Hágopián.

Az encyklopaedikus lapokban jelennek meg azon gyönyörű költemények, melyeknek szerzői Phánoszián, Szethián, Demirdsibásián és a többiek, kik oly magasan lobogtatják az örmény költészet zászlóját. E lapokban látnak napvilágot az útleirások is, melyek között jelentékeny helyet foglal el Dseráznak „Első utazásom Európában“ czímű nagy gonddal irt dolgozata és Csilingireán „Utazása Konstantinápolyba.“

A nemzeti folyóiratok közül, említést érdemel a Pázmáveb (*Բազմավէպ* Polyhistor; Velencze), Árévelián Mámul (*Արեւելեան Մամուլ*) Mászisz (*Մասիս*), Jérgrákund (*Երկրագունտ*, Földgömb), Chigár (*Խիկար*, Bölcs), Kêrágán jév imászdászirágán sárzsum (*Գրական եւ իմաստասիրական շարժում*, Irodalmi és bölcselmi mozgalom) és Lezu (*Լեզու*, Nyelv). A Lezu, melyet Derviseán, az „Ind-európai ősnyelv — *Հնդեւրոպական նախալեզու*“ irója ir és szerkeszt, újítás az örmény irodalom terén. A Chigar élczlap Báronián szerkesztésében havonként egyszer jelenik meg, hogy az olvasó közönséget megnevettesse. Báronián határozott tehetség; minden sora, mit ir az olvasó elméjében nyomokat hagy hátra. — A „Kêrágán jév imászdászirágán sárzsum“-ot, mely öt év óta áll fenn, Demirdsibásián szerkeszti. Ez azon szerzők közé tartozik, kik azért születtek, hogy irókká legyenek; ennél az irás lelki szükséglet. Demirdsibásián czikkei az időszaki örmény irodalom szebb lapjait töltik ki; legkiválóbb dolgozata a „Sárzsum“

első évi folyamának 3. füzetében Ողբն ի վերայ Տիրուհւյն — Siralom az úrnő felett czím alatt jelent meg. (A Diruhi — Տիրուհի — az örményben sajátlagos neve a szűz-anya Máriának!).

Időszaki irodalmunk újitásai közé tartozik az is, hogy örmény nők is kezdenek az irodalom terén működni. Irnak regényeket, novellákat, költeményeket és tudományos czikkeket. Nő-iróink között az első helyet foglalja el Szêrpuhi Düszáp, Besigtháslián jelentékeny tanitványa. Munkái keresettek.

Az utóbbi évek örmény regényirói közül ki kell emelnem „Abus“ iróját: Árfiáriánt. — Igen érdekes Krikor Zohrábnak „Ánhédáczhádz szérunt mê — Láthatatlan nemzedék“ czímű regénye; Zohráb ügyvéd, műve először a „Mászisz“ hasábjain látott napvilágot. — Szivesen olvassák Der Szárkêszénczh regényét is („Sáhenn i Szibir“); dr. Sismánián (Dzéréncz h) történeti regényeket ir . . . .

Mi azok közé tartozunk, kik biznak az előhaladásban. Ez általános szabály a nemzetekre és azokra nézve, kik elenyészni nem akarnak. Az örmény irodalom is, mely képes leküzdeni az elterjedés akadályait, — hódolni fog e szabálynak.

Az örmény irodalomnak jövője van.

Szongott Kristóf.

Uj-év és karácson Örményországban.

— Az örmény család-életből. —

Mily különfélekép fejtőzik ki a keresztény országokban a képzelet karácson közeledése alkalmával és mily fényesen ülik meg e szent ünnepet; ellenben egyszerűen, minden pompa nélkül tartják meg ezt Örményországban. A többek közt nincs meg itt a karácsonfa, mely nagy és kicsinynek oly sok örömöt okoz! E miatt veszít e nagy nap ünnepélyességéből valamit, de fontosságából semmit; ez által csak komolyabb jelleget ölt magára.

Örményországban új-év és karácson ünnepét nem azon nap ülik, mikor hazánkban a magyarok; az örmények úgy mint a görögök, nem a Gergely-féle, hanem a juliusi naptárral élnek; ezeknek a naptára a miénktől 12 nappal tér el.

Az örmények egyedül azok kerek e világon, kik a karácsont nem a többi keresztényekkel, hanem külön január 5-én, vizkereszt előestéjén ünneplik.[1])

Mivel Örményországban a karácsont 14 napi bőjt előzi meg, azért új-év bőjt napra esik; e napok azonban nem sovány napok, mert ekkor a legizletesebb bőjtös ételekkel élnek; ezért nevezik a karácsoni bőjtöt „gazdag bőjt“-nek (Հարուստ պաս – háruszd bász). Ekkor a kenyeret a legjobb lisztből sütik és ánizszsal hintik be; a levest különféle befött gyümölcs (kompót) pótolja; de legszivesebben eszik a rizs- és malozsával töltött káposztát (տոլմա, dolmá); ilyen esetekben a sütemények és becsináltak sem hiányzanak az örmény házaknál.

Az év utolsó napja emléknap a múltra; eláldják azt, ha gondterhes, és visszakivánják, ha örömteljes volt. Az új-év nem éjjel 12 órakor kezdődik (ekkor mindenki nyugszik az ágyban), hanem midőn egymásnak „jó reggelt“ kivánnak (բարի լոյս, pári lujsz). Még javában alusznak a gyermekek, mikor a korán kelt szülők az ajándék tárgyakat rendezik; a gyermekek Örményországban új-év napján kapnak ajándékot. Leginkább a „gozinágh“ (կոզինախ) készítésével vannak ekkor elfoglalva; ezt méz, dió és czukorból csinálják.[2]) E csemegével, mely új-évkor egy örmény háznál sem hiányozhatik, kinálják meg azokat, kik az új-évet üdvözlik.

Még sötét van... és a gyermekek, kik mind új ruhába öltözködnek, már talpon vannak; új a ruházatjuk, sál (shawl), a kalap és a t. Közülök azok, kik tudnak járni, az atya ezen hivó szózatára: „Jertek gyermekek“ követik atyjukat és a folyóhoz mennek, mely néhott elég messze fekszik. Néha havaz, máskor hideg szél fú... és a gyermekek didergve lépnek atyjuk után, ki hangosan és buzgón imádkozik. A folyó partján a családfő bemárt egy darab kenyeret néhányszor a vizbe, kis edényét tele tölti vizzel és haza sietnek.

---

[1]) Tudtommal régen igy volt ez a róm. kath. egyházban is; de elválasztották, hogy két nagy ünnep (karácson és vizkereszt) ne essék egymás után.

[2]) Hazánkban e csemege »dáláuzi« név alatt ismeretes.

Az anya ünnepi ruhában megy elejökbe; a férj megcsókolja szeretett nejét és Շնորհաւոր նոր տարի, շնորհաւոր նոր կաղանդ (Snorhávor nor dári, snorhávor nor gághánt — Boldog új évet!) szép szavakkal üdvözli; hasonlót tesznek a gyermekek is. — Most az atya kiosztja a hozott szentelt kenyeret és vizet; erre előhozzák a gozinágh-ot és a többi ajándékokat,[1] melyek gyümölcs és csemegéből állanak... Nem sokára jőnek a közeli rokonok (a vők és a t.) az új-évet üdvözölni... és innen együtt mennek a templomba.

Általános szokás Örményországban az, hogy az ismerősek üdvözlés végett új-évkor meglátogatják egymást. — Keleten a kézszorítás nincs szokásban némely vidékeken még az örmények sem gyakorolják e szokást; de ilyen ünnepnapokon, mint az új-év az örmények mindenütt kezet szorítanak és jó kivánságaiknak kifejezést adnak; erre két napon át van elég alkalmuk.

Új-év első napjától kezdve karácsonig (jan. 5.) találkozás alkalmával a nők következő sajátságos és az idegenek előtt érthetetlen kérdést intézik egymáshoz: „Felvágtátok már az ‚év‘-et“? (Տարին կտրեցիք, Dárin gêdreczhikh?). Ez a dári (év) egy nagy kalács, mely dió és malozsával van behintve. Imádkozva csinálja a háziasszony e családi kalácsot, mely jókora nagy; keresztet jelel rajta és egy ezüst-pénzt rejt el bele.

Karácson előtt, midőn a családtagok mind honn vannak (az úton levők mindent elkövetnek, hogy karácsonra haza kerüljenek) vágja fel a családatya az „évet“; a felvágás nagy vigyázattal történik és ügyel arra, hogy a kés az ezüst-darabot ne találja, habár nem tudja, hogy hol rejtőzik a pénz. Annyi részre oszsza az „évet“ a hány tagja van a családnak (ide számíttatnak a férjhezment leányok és a koronként távollevők is). Mindenki kapott részletét a legnagyobb kiváncsisággal vizsgálja; a távollevők részleteit maga a családatya kutatja át. A ki a pénzdarabot kapja, azé az új-év szerencséje; ez családi esemény, melyről minden érdeklődőt kell értesíteni. A legközelebbi rokonok erről maguk kérdezősködnek. Ha a pénzdarabot az kapta, ki legöregebb a háznál, úgy az eset ezt nagyon meglepi, mert azt hiszi, hogy az év folyama alatt meghal; ellenben ha az ezüst pénz ifjúnak jutott, akkor ez reményli, hogy mind az a jó teljesűlni fog, mit a képzelet csak igérhet; büszkén közli barátjaival, hogy ő a háznál a szerencse kedvencze.

A Jézuska (Christkind, karácsonyi ajándék), mit az örmény gyermekek karácsonkor kapnak, egy „ávedisz“-nek (Աւետիս, üdvözlet) nevezett lap, melyre a Jézus születéséről szóló ének van szépen leirva; ezt a gyermekek jól megtanulják könyvnélkül; mert ezt az éneket éneklik ünnep-estéjén (kántálás)... és ezért gághánt-ot (ajándékot) kapnak.

Nagy sürgés-forgás támad a gyermekek között a templomban ünnep-estéjén mise előtt (estve 6 órakor). Egy szerpap felé tódulnak, ki kezében nagy tálczát tart; ezen czédulák vannak, melyek mindegyikén e szavak „himár (յիմար balga) vagy „imászdun“ (իմաստուն eszes, bölcs) egyike van irva. Az, ki „himárt“ kapott, elkedvetlenedve megy félre, mert gyanítja, hogy gyakran fogják ezért barátai kinevetni; de vigasztalódik avval a gondolattal, hogy majd más alkalommal „imászdunt“ kap. Azoknak, kik „imászdun“-os czédulát huztak, megengedi a pap, hogy egyházi ruhában mise alatt kezökben viaszgyertát tartva, az oltár előtt álljanak. — Mily örömet okoznak az „imászdun“-ok a szülőknek, midőn a kárpitot, (ez az örmény templomban olyan széles, mint a fal, mely mellett az oltár van) felhuzzák! Büszkén állanak egy sorban mind, kikre irigy szemmel néznek a „himár“-ok. Minden örmény gyermek igyekszik bár egyszer abban az örömben részesűlni.

Mielőtt nagy és kicsiny, kik mind ünnepi ruhába vannak öltözve, eltávozna a templomból, a család-apák kikeresik az idegeneket (utazókat) és vendégül asztalukhoz hívják. E szép örmény szokás czélja az, hogy bármely idegen az ünnep-estéjén családias-otthonosan és ne idegenül érezze magát. Ekkor még a legszegényebbet sem hanyagolják el.

Ünnep-estéjén a család minden tagjának honn kell lennie; ha valaki kimarad — ezt rossz neven veszik. — Ezen estve minden örmény ház asztalán van bor; mert ekkor inni kell mindazok egészségeért, kik a házban vannak.

---

[1] Az új-évi ajándékot örményül կաղանդ-nak (gághánt) nevezik; innen a népnyelvben կաղանդել = ajándékozni. V. ö. a gaghánt és calendae szót.

Vacsora után előtünnek az „ávedisz"-t éneklő gyermekek, kik egyházi ruhába öltözve, hármával (három-király) minden ismerős házhoz elmennek, hogy Jezuskát kapjanak.1) Járnak a kántorok is (hármanként) kántálni, kik szintén szives fogadtatásra találnak; ezek szép ajándékokkal térnek haza... Ez a vidám est élet-hosszig marad az örmény gyermekek emlékezetében elfelejthetetlenűl!

Másnap tartják Krisztus megkereszteltetésének nagy körmenetét a folyó partján. Itt a jegen sátrat csinálnak, mely Jordán nevet visel. Minden rendű polgár saját zászlója alatt vesz részt e processióban. Legtöbb ifjú ünnepi ruhában és felfegyverkezve lóháton jelenik meg. Mikor az ünnepélyesség elvégződött az ifjak kilövik fegyvereiket... és megtörtént a keresztelés.

Erre a körmenet visszafelé indul....

CSELINGERIÁN JAKAB.

Agathangelos történelemiró.

I.

Midőn a velenczei tudós mechitárista társulat 1835-ben, az örmény klasszikusok kiadását Agathangelos történetiróval megkezdette, ezen munka előszavát ilyen jellemző szavakkal vezette be: „Valamint őseink irodalmában, időre nézve Agathangelos az első, — különben az anyag is, mit feldolgoz, becses; nyelvezete pedig gyönyörű — úgy a kiadásban is szintén neki kellett elsőnek lennie".

És valóban Agathangelos az első, ki tollat fogott kezébe, hogy megismertessen minket az örmény irodalom- és történelemmel. Jelentékeny munkája Világositó-Szent-Gergely eseménydús korszakával foglalkozik.

---

2) Újabb időben e szokás még nagyobb terjedelmet nyert, mivel sok helyütt tekintélyes, befolyásos, jelentékeny állású egyének játszódják a „három-király« szerepét, hogy jótékony czélra minél több pénzt gyüjtsenek. — Bár honosúlna meg ezen követésre méltó szép szokás hazánkban is! Szerk.

Tiridates örmény király szólította fel Agathangelost, ki úgy látszik nemzetiségre nézve római volt és hihetőleg, mint udvari belső titkár jött a királylyal Rómából Armeniába, hogy korának történelmét tüzetesen írja meg.

A nagy írónak személyéről, ennél többet sem a hagyomány, sem a történelem nem tartott fenn. Annyi azonban bizonyos, hogy igen jártas volt a görög és római tudományokban; erről tanuskodik az utókorra hagyott, körülbelől száz évi időköz eseményeiről szóló fontos történelme is. (I. Choszrovtól Szent-Gergely visszalépéseig, 217—327 Kr. u.)

Habár Agathangelos korának történelmét irta meg, mégis munkája bevezető részében a mult hagyományai és a nép ajkán élő mondák is előfordulnak. „Parancsot kaptam — mondja — Tiridates királytól, hogy gyüjtsem össze a hazában levő hős tetteket."

A történelem hacsak anyaghalmazból áll, élvezhetlen; a jó történelem elbeszélő, nem pedig történetiró.

Ezen tulajdonság megvan nagy mértékben történetirónk-, Agathangelosban is. Habár történelmünk azon része, mely munkájában oly érdekesen van elbeszélve, nagyon szép, mégis az egész mű igen ügyes iróra vall. Oly rendszeresen van összeállítva, oly vonzóan megírva, hogy az olvasó első szemléletre világosan látja, hogy az iró — Rómában született és ott nyerte műveltségét; e lángész, ki oly ügyesen használta a tollat, a fegyvert is vitézül forgatta.

Ezen előnyeiért valamint őt, úgy munkáját is nagy becsületben tartották nemcsak az utána élt, hanem az egykorú irók is.

Chorenei Mózes, ki saját munkáiban sok helyütt spartai irálylyal él, az olvasót, midőn azt akarja, hogy az valamiről bővebb történelmi tudosítást nyerjen, Agathangeloshoz küldi, kit „Tiridates ügyes titkárának" nevez.

Phárbi Lázár, történetének kezdetén így ír Agathangelosról „Átolvastam a régi örmény történetirók könyvét és hosszabb buvárkodásaim után úgy találtam, hogy a sok közül Armenia villongásait valódi és hibátlan jegyzetekkel Agathangelos irta meg első könyvében; ez a tudós mindenben jártas, jellemes, beszédében igazságszerető, történeti előadásában gondos... Ő az, ki Ártáván, az arsacida dynastiának gyengülését és Ártásir, a Szászán fiainak megerősödését... hasonlólag Choszrov bosszúállását valóságos rendszerrel adja elő.“

Azon történetirók is, kik Phárbinál valamivel később éltek, szintén ily szép elismeréssel nyilatkoznak Agathangelosról. — Ezek közül azok, kik az Aghuánok és Szunik*) történelmét irták meg, egy új eseményről értesítenek minket. „Sapor a perzsák királya tudomást akart szerezni arról, hogy mily nemességi sorozat létezik az örmény országnagyok között; azért megkérdezte őket, hogy nincs birtokukban olyan könyv, mely e tárgyról igaz elbeszélést foglal magában. Erre a satrapák, miután magok közt tanácsot tartottak, a király elébe a „Minden irományok legszebbjét, Agathangelos csodahatású könyvét“ vitték. Most a király azt a parancsolatot adta, hogy fordítsák le a könyvet az ő nyelvére ... E könyvből tudta meg azt, hogy ezen történelmi munka az ő nagyapja, Ártásir napjaival kezdődik; azért az a perzsa nép és hadsereg előtt megcsókolta e könyvet és perzsa nyelven nagy dicsérettel szólott arról. Ezen könyvből tudta meg azt is, hogy melyek az örmény nemzet elsőrendű nemesi családjai; ezeket azután nemcsak megtisztelte, hanem palotájában az első helyre ültette.

GOVRIK GERGELY.

Egy beszéd és az örmény-görög-latin vámegyesület.

Eromie publicista kezdeményezése folytán a latin törzsből származott nemzetek — a német törzsek példájára — szintén alakítottak vámegyesület. Ehhez csatlakoztak később a görögök is, hogy Görögország is vámegyesületben legyen a földközi tengerparti nemzetekkel.

1886-ban nehány párisi örmény úgy nyilatkozott ezen egyesület alapítója előtt, hogy az örményeknek is van joguk

---

*) Örmény tartományok.

a latin vámegyesületbe lépni nemcsak azért, mert latin törzsből származott királyaik is voltak, hanem főleg azért, mert a földközi tenger partján kikötőkkel birnak, mint Alexandretta és a t. — Ennek következtében befogadtattak az örmények is és az egyesület neve így egészült ki: „Földközi tengerparti örmény-görög-latin vámegyesület (Alliance Arméno-Greco-Latino-Union Douaniere Méditerranéene).

Ezen egyesület 1887. évi gyülését decz. elején tartotta Párisban. A párisi „Le Moniteur de Petits Capitaux“ czímű hetilap nemcsak a gyülés folyama-, hanem az annak végén tartott fényes lakomáról is szól részletesen.

Minket az itt mondott szép beszédek közül az érdekel, melyet a párisi örmény egylet elnöke Iszkender (Sándorfi) tartott. A figyelemmel hallgatott beszéd kivonatát ime itt közöljük:

Iszkender előbb szól arról, hogy Örményországban most is azon nyomott helyzet uralkodik, mely ellen több ízben a művelt Európa, de kivált Francziaország közbenjárásáért folyamodott. — Azután azt mondja, hogy a görög-latin vámegyesület, midőn az örményeket kebelébe fogadta, nemcsak fönséges, de igazságos tettet is vitt véghez, mert az örmények is egyeredetűek a latinokkal; az örmények a latinoknak, kikkel régen szövetséges viszonyban is állottak — rokonai; azért az örmények szemeiket mindig a nyugati testvérek felé fordították.

Igaz szavainak bebizonyítása végett felhozza Iszkender azt, hogy a görög-latin népek is, úgy mint az örmények, az árja törzshöz tartoznak; azért az örmények az európaiaknak idősebb testvérei. — Miután az emberiség bölcsője az Eufrát völgye, Európa nagy részének, a görög-latin népeknek ősei és régi rokonai: az örmények. — A szónok azután felsorolja a történelemből azokat a politikai, közművelődési, irodalmi és vallási összeköttetéseket, melyekben az örmények az ó-korban a görögök- és rómaiakkal állottak. Megemlíti azt a szolgálatot, mit az örmények a keresztes háborúk ideje alatt Európának tettek; szól azon szivélyes viszonyról, mely a görög-latin fejedelmek s királyfiak és az örmények között létezett; e jó viszony — mondja a tudós szónok — ültette a franczia Luszineán családot a ciliciai örmény trónra... A rokonszenv — mely a latin törzsek és az örmények között uralkodott, izgatta fel ellenünk a mahomedánokat, kiknek ellenségeskedése feldúlta Armeniát, (Luszineán) VI. Leó királyunkat elfogta, Kairóba vitte és — véget vetett a ciliciai örmény királyságnak. VI. Leó, a spanyol király közvetítésével kiszabadulván fogságából (Kairó) Európába jött, hol 12 évet töltött. — Igyekezett ugyan az európai udvarok segítségével, melyek nemcsak rokonszenveztek vele, hanem nagy tiszteletben is tartották — a ciliciai örmény királyságot visszaállítani; de hazafias törekvéseit siker nem koszorúzta. Meghalt Párisban és eltemettetett nagy tisztelettel Saint-Denisben, a franczia királyi sírboltban.

A nagy tetszéssel fogadott beszéd végre az európai örmény koloniák, a mechitháristák irodalmi működéséről stb. szól.

Iszkender alapos szavait így fejezi be: Az örmények eredetük, fajuk azonossága, történelmi régi szövetségeik és nyilvános törekvéseiknél fogva Nyugat felé, a honnan az értelmi világosság terjed, fordultak és fordulnak ma is; míg szomszédaik, a törökök, kurdok, perzsák, arabok Kelet felé tekintettek és ma is arra néz szemük, a honnan az anyagi világosság terjed.

Sz. K.

A római örmények.

Az első római zarándoklatban a hazai örmény papságot Ávedik Lukács plebános képviselte; érdekes leveléből, melylyel visszatérte után a szerkesztőséget megtisztelte, a következő sorokat közöljük:

Ő szentsége nemcsak pápája, hanem gondos édes atyja a római örményeknek . . . Bárhova tekintünk Róma falai közt, mindenütt e nagy pápa hatalmas alkotásai vonják magukra figyelmünket. Láttam a képet is, melyen a festő ecsetje azt a szép jelenetet ábrázolja, midőn Hászun Antal bíbornok arra kéri a nagy pápát, hogy alapítsa meg az örmény kollegiumot. Mikor a kép készült, ez csak jámbor ohajtás volt.. és most már a valóság hirdeti, hogy a nagy férfiak nagy alkotásokra vannak hivatva.

E kollegiumban jelenleg 24 örmény növendék van. A terjedelmes négyszögű épületnek majdnem fele van kiadva bérbe. Az épület napsoros részében van a csinos templom, a növendékek lakosztálya, az étterem, az igazgató és aligazgató lakása és a kápolna. Minden növendékpapnak külön szobája van; a szobák butorzata ez: asztal, könyvszekrény, ágy, mosdó, székek, képek. Minden szoba kertbe néz, honnan sok szép narancs kandikál befelé. A növendékek a propagandában, mely nagyon közel van a kollegiumhoz, tanulnak. Az összes római növendékek közt — mondhatni — ők viselnek legcsinosabb öltözetet; a reverendát, mely alól veressel van szegélyezve, keskeny vörös öv szorítja a derékhez; a reverenda karöltőiről is vörös szalagok libegnek alá; collaréjok is piros.

A kollegiumból Kupelián érsekhez mentem; ez valódi patriarchalis alak. A mily tekintélyt kölcsönöznek nemes lényének ősz hajzata, hosszú szakálla, élénk kedves tekintete, keleti bő ruhája, különböző rendjelei — épen oly leereszkedő mindenkivel szemben. Belépésem után mindjárt azt kérdezte: „Hol vagyok szállva?“ és nagyon csodálkozott azon, hogy nem a kollegiumba szállottam, hol helye van minden örménynek. Megkinált nargileh-, fekete kávé- és török puliszkával. A búcsúzás perczében pedig arczképével ajándékozott meg. Itt találkoztam a bécsi mechitháristák procurátorával, ki sokat kérdezősködött az erdélyi viszonyokról . . .

Innen átmentünk a velenczei mechitháristák palotájába, mely nagyon szépen van berendezve. A díszterembe vezettek, melynek falait szebbnél szebb festmények ékítik — A jó prior sok útbaigazítással szolgált. — Találkoztam Howard, a derék angol bíbornokkal is, ki az örmény kollegium feje; ehhez intézik kérelmöket azok, kik be akarnak jutni a papnöveldébe. Az, ki a gymn. hat osztályát jó sikerrel bevégezte és a latin nyelvben alapos ismerettel bir — lelkipásztora ajánlatára minden pártfogás nélkül is felvétetik. —

Ha még olaszul is tud, ez csak előnyére szolgál; e nyelv tudása, melyért nagyon megbecsülik az embert, gyakorlati haszonnal is jár Rómában . . .

Ávedik Lukács.

* * *

KISEBB KÖZLEMENYEK.

Lakoma Ájvázovszkynál. Az orosz kormány lapja „Bravidelszdvenni Veszdnig“ mondja, hogy Ájvázovszky megakarván vendégelni az akademia (szépművészetek) tanács-tagjait és azon küldöttségek képviselőit, kik üdvözletére jöttek, a „Gondáni“ épületben fényes lakomát rendezett, melyhez hasonlót a pétervári közélet krónikája nem képes felmutatni... Jelen voltak a kormány főhivatalnokai; a közoktatásügyi miniszter: az örmény Teliánov, a középitészeti miniszter Boszüe és más főméltóságok, köztök Jézeán is (örmény). A tudósok közül jelen volt a szépművészetek akademiájának igazgatója és a tanárok mind, a pétervári egyetem rectora Rubinstein és a főbb lapok szerkesztői

A vendégeket a művész neje fogadta. — Három teremben 160 személy számára volt terítve. Legfényesebb volt a keleti növényekkel diszített középső terem, hol 100 szolgálattevő egyén állott. A főasztalnál Teliánov és a synodus képviselője Bopetonoszczevi között ült Ájvázovszky.

Az első poharat a jubilans művész ürítette a czár, czárné és a trónörökös életeért. A roppant nagy éljenzéssel fogadott pohár-köszöntő után közvetlenül leplezték le a czár igen diszes mellszobrát. A második poharat is maga Ájvázovszky ürítette az akademia elnöke, a czár fivére Vladimir Alexandrovics nagy-herczeg és ennek családjáért s az akademia felvirágzásáért. Most Teliánov ragadt kezébe poharat és csinos szavakkal éltette a híres festőművészt A közoktatásügyér után ismét Ájvázovszky állott fel és drága vendégei egészségeért ivott.

Míg a felköszöntők javában folytak, két táviratot készítettek el, melyek közül az egyiket Sándor czárhoz és a másikat Vladimir Alexandrovics nagyherczeghez intézték. Mind a két táviratot aláirták Teliánov, Boszüe, Bopetonoszczévi és Ájvázovszky. A czár Friedensburgból és a nagy herczeg Czárszkoje Szeloje-ből válaszolt Teliánovnak. — A czár távirata im ez: „Szívből mondunk köszönetet Önnek, Boszüe-, Bopetonoszczévi-, Ájvázovszky- és az egész közönségnek a szivélyes táviratért. Ismételve üdvözlöm Ájvázovszkyt. Sándor.

Lakoma után — folytatja az orosz hivatalos lap — a művész minden vendégét fénykép arczképével ajándékozta meg. Minden arczképen egy-egy csinos kis olajvestmény volt, mit a világhirű művész saját kezével festett...

Régi hős-dalok. Emin János moszkvai tanár a Kholtán vidéki örmény hősi énekekről, melyek emlékét számunkra Chorenei, a nemzeti történetiró tartotta fönn, azt állítja egy tudományos birálatában, hogy azok hasonlók az egyidejűleg keletkezett perzsa Sah-Name hőskölteményhez, mivel mind kettőnél ugyanazon hősök, sőt ugyanazon vitéz tettek vannak megénekelve. Mennyire fantasztikus és keleti hasonlatokkal teljes az örmény hősi dalok szövege helyenként, az alábbi rövid idézetből is kitűnik, mely a herculesi ereje miatt magasztalt Váhágên — mint a kholtáni dalnokok lantjára legérdemesebbnek talált hős, — epikai dicsőitéséből van mutatványul átvéve, s mely következőleg hangzik: „Vajudott vala ég és föld, teherben volt a kéklő tenger... Tenger piros nádszálat szült, s a nád üregén füst jöve ki. Ifjú fejlődött a szikrából, haja tűz volt.... Láng, füst a szakálla, két égő nap — szemei...“ Ily szertelen hangon daloltak egykor, mintegy kétezer év előtt az örmény népénekesek, a pogány Örményországban, a hősökről és ezek vitéz tetteiről!

Kápolna-romok Ániban. Az örmény romváros hatalmas templom maradványain kivűl ékesen szóló tanúi őseink keresztény szellemének s vallási érzületének ama világosan felismerhető nyomok, melyek a várost környező oriási bástya-erődítvényekkel kapcsolatban ma is mint egykori kápolnák romjai jelentkeznek. Ezek, úgy látszik, akként voltak elhelyezve, hogy a hadakozás szünetelésekor a harczosoknak csak nehány lépésnyire kellett menniök, hogy az oltár előtt leborulva győzelemért esedezzenek az egek Úrához. Világos bizonyitéka ezen körülmény is annak, mily élénken volt kifejlődve az egyházi befolyás uralma az örmény állam életben, — és ebből kifolyólag a kereszténység patriarchalis szelleme a középkori örmény társadalomban; mely az állami lét megdölte után is az ázsiai mohamedán világ áradatával szemben, elég erős volt a kereszténységben gyökerező (bár a századok viszontagságai közt sok tekintetben elhomályosult) nemzeti önállását napjainkig megőrizni.

Hunok és bolgárok. A classicus világ irói tesznek ugyan a hunokról a Kr. szül. előtti időkre nézve is említést, habár csak meglehetős homályos módon, de a bolgár nép- és nevezetet csak Etele (Áttila) világbirodalma romjain kezdik hangoztatni. Az örmény iróknál a hunok és bolgárok egyidejűleg lépnek a történelem színpadára s nem is mint új jövevények, hanem mint megszokott és jól ismert északi szomszédok. Honnan e tetemes korkülönbözet a két világrész irói között?... A történelem rendszerint csak a nagy horderejű momentumokat teszi magáévá; kisebb és jelentéktelen momentumokkal csak rendkivűli közülmények közbejöttével szokott foglalkozni, s a szomszéd népek történelmét csak akkor és azon esetben érinti, a midőn és a melyben azok velük érintkezésbe jőnek. Igen természetes tehát, hogy a hunokkal érintkező örménység már oly korban ismeri e népfajt, a melyben a távoli classicus világ még nem is álmodik vala róla. — Ha a hun népek a Kr. szül. előtti második században nem háborgatják vala a szomszéd örmény területet, több mint valószinű, hogy az ő történelmük is hallgatással fogta volna őket mellőzni. — (V. ö Edelspacher Antalnak, Chorenáczhi Mózesről irt, s az Akadémia nyelvtudományi közleményeinek XIV.-ik kötetében megjelenértekezését.)

Az erdélyi püspök jóslata. Midőn a mult század végén, 1790-ben, a velenczei mechitháristák egyik jelese Kövér-Ákoncz István hazánkfia Erdélybe küldetett, hogy itt faj- és hitrokonait nemzeti művelődésükben ápolja és a katholikus hithez való hű ragaszkodásban lelkes hitszonoklatai által erősítse — kilencz évi tevékeny működése után 1799-ben, I. István szentlázár-szigeti főapát haláláról értesíttetvén, az új apát választása czéljából Velenczébe hivatott. Erdély akkori róm. kath. püspöke, Mártonffy, ki Kövért rendkivűl becsülte, elbucsúzása alkalmával, nyájas mosoly közt e szavakkal bocsátá őt el magától: „Menjen csak tisztelendő úr! — mert ha római pápának nem találják megválasztani, kétségtelenül főapátnak választják meg.“ Ugyanis épen azon évben gyülekezett össze Velenczében a bíbornokok collegiuma, mely alkalommal VII. Pius, (ki Kövér Istvánt személyesen ismerte és becsülte) római pápának választatott meg a conclave által. – Mártonffy püspök jóslatának második része azonban csakugyan beteljesedett, a mennyiben Kövér a szerzet tagjai által minden vonakodása ellenére egyhangúlag főapátnak választatott meg, II. István név alatt, 1800-ban.

Az örmény Aesopus. Valamint Chorenei az örmények Herodot-ja, úgy Mechitár Kos elsőrangú meseirójuk. Ő a tizenkettedik század második felében 1180 körül irt. Született Kánczhágban, s életének jelentékeny részét a sjev-lyárni (feketehegyi) kolostorban tudományos munkálkodásban töltötte. Később egy más kolostort alapított, mely az örmény ifjúság képző intézetévé vált, hová Örményhon minden vidékéről nagyszámú ifjúság gyülekezett, kik közül utóbb többen az örmény nemzeti irodalom terén jeles férfiakká nötték ki magukat. Az örmény Aesopus számos munkái között „A mesék könyve“ első helyet foglal el, mely valamint irálya, úgy tartalmánál fogva is irodalmunk kiválóbb termékei közé tartozik, s összesen százkilenczven mesét foglal magában. Említést érdemel még a többek közül főleg „Corpus juris canonici et civilis“ czímű munkája, mint a melyben a legjelesebb törvénytudósok iratait, nevezetesen Jusztinián törvénykönyveit is felhasználta. — 1297-évben halt meg.

Régi örmény szótár. Egy mult századbeli franczia armenista Lourdet Simon Péter abbé több mint husz évig tanulmányozván az örmény nyelvet, egy terjedelmes szótárt dolgozott ki, s hogy azt minél tökéletesebbé tegye, 1785-ben Párist elhagyva Velenczébe költözött; s az örmény kolostor-szigeten mintegy két évet töltve többeknek, — de kivált a szerzet akkori apát helyettese, később főapátja és érseke az erdélyi születésű Kövér (Ákoncz) István, — segítségével befejezhette nagy munkáját. A szótár a Lourdet-család birtokában van, s mint egy más

sik jeles franczia armenista: Saint Martin állítá, az említett család több év előtt a franczia kormányt kinálta meg vele; azonban feltételeit oly magasra csigázta, hogy a kormánynak azt elfogadnia lehetetlen volt.

Mi újság az örmény világban?

Ferdinánd, Bulgária fejedelme és az örmény ifjú. R. M. gazdag szülők gyermeke volt; Anatoliaban született, de Konstantinápolyban lakott. A szülők gyermeköket külföldre küldötték iskolába. Alig töltött a tanoda falai közt néhány évet, midőn azt a leverő hirt hallja, hogy atyja elhalt és a családi vagyonra más tett szert. Rögtön odahagyta a tanodát és hazatért. Innen, miután látta, hogy a szomorú valóság is igazolja azt, hogy árva, Triesztbe ment; itt egy évet folytonos tanulásban töltött, az éjjelt is nappallá tette, megtanulta a német, ó-görög és latin nyelvet, azután Bécsbe ment, hol az orvos növedékek közé iratkozott A fővárosban keleti nyelvek tanításából tartotta fenn magát szegényesen három évig; de már a negyedik évben nem volt egyetlen egy tanitványa sem. Miután nem segített rajta senki, még tanulmányai befejezése előtt visszatért Konstantinápolyba. — Most egyik jóakarója azt a tanácsot adja neki, hogy folyamodjék a vasúti igazgatósághoz, mert lehetetlen — úgy mond — hogy egy ilyen csendes természetű, csinos külsejű, ügyes és tanult fő — alkalmazást ne kapjon.... Néhány napra levelet kap a vasúti társaság titkárától. Örömmel vesz jóakarójától búcsút és Rumelia Hászkheo falújába utazik; de itt is igen mostoha körülmények környezik, azért leül és nem irigyletes helyzetét a legélénkebb színekkel festve kérelmét Bulgária fejedelméhez küldi, kit még Bécsből ismert. A jó fejedelem öt arany útravalót küld neki, avval a meghagyással, hogy azonnal Sophiába menjen. Elment. A nagylelkű fejedelem kegyesen fogadta és intézkedett, hogy egy bécsi bankház bizonyos meghatározott összeget havonként adjon neki — míg orvosi tanpályáját be nem végzi.

R. M. Sophiából két nap mulva Konstantinápolyba tért vissza, hogy a Dunán Bécs felé mehessen... Az úton is mind áldotta a a derék fejedelem nagylelkűségét, kinek szép, örök hálára kötelező tettét ím a nyilvánosságra hozzuk.

Chrimeán Hájrig, a zeithuni örmények érdekében egy szép levelet intézett az „Árczákánk“ szerkesztőjéhez; ebből a következő sorokat veszük át: „Éhség és tűz, mint két pusztító szövetségestárs dúlják országunkat. Legnagyobb szerencsétlenség Zejthun lakóit érte... Kegyed jól tudja a történelemből, hogy utolsó uralkodó-házunk, a Rubineán (Ռուպինեան) uralom védvára Cilicia és a Taurus hegység volt. E királyság maradványát a zeithuni népség képezi, mely régi sajátos tulajdonait máig megőrizte. E népség mindene elhamvadt. És valjon az örmény nemzet engedheti, hogy

Zeithun, mint rom-emlék maradjon fenn? Nem! Fel kell építenünk Zeithunt két kézzel, az az a török- és orosz örmények egyesült erejével.“

Lázárev hadvezér sirja. Az elhunyt híres hadvezér Lázárev örökösei érdemes atyjuknak, ki a tifliszi örmény zárda-templom pitvarában van eltemetve, sirkövet akarnak állítani, azért erre engedélyt is kértek az egyházi elöljáróságtól, mely a kérésnek, mivel a sir épen a templom bejárata előtt van — helyt nem adott; miután az örökösek a katholikosztól is tagadó választ kaptak, derék atyjuk testét kiásták és azt hadvezér-társa, az örmény Der-Ghugászián (Տէր-Ղուկասեան, ebből a névből az oroszok Terkugászov-ot csináltak) mellé temették el.

Ázsiai kéregetők. Hazai lapjaink gyakran tesznek említést Keletről jövő szegény kéregetőkről, kiket rendszerint különbség nélkül örményeknek tartanak, holott azok többnyire épen nem örmények, hanem más nemzetbeli török vagy perzsa keresztény alattvalók. Már Lukácsink megemlékezett egyik művében (Adalékok, stb. 57. lap) és pedig személyes tapasztalat folytán ama szerencsétlenekről, kik Örményországnak Perzsiával határos és azt uraló szélső pontjáról könyöradomány-gyüjtés végett jönek Európába (illetőleg hazánkba), kik azonban nagyrészt nem örmények, hanem a föld nyelvét mely ott az örmény — némileg beszélő chaldeus katholikus, nestoriánus, jakobita keresztények, közben még anglikanusok is, — mint ez magukkal hozott ajánló leveleikből kitünik. — Ezen pár sornyi idézettel az érintett közlések tekintetében is némi felvilágositást kivántunk nyujtani olvasóinknak.

A franczia kormány akademiai fokozatot adott a smyrnai örmény ügyvéd Bubli Györgynek, ki mint orientalista és publicista is jelentékeny nevet vivott ki. A kitűntetettnek a jelvényt a franczia consul adta át.

„**Örmény keringő.**“ Táborszky és társa, ismert zeneműkereskedésében a következő érdekes mű kapható: „Armenischer Walzer“ (Verlorenes Glück) für Pianoforte, von Julius Gerchen. A darab kiadója a lipcsei Zimmermann-czég, mely Oroszország két fővárosában is, (Szentpétervár és Moszkva) űzletteleppel bir. — A zenemű czímlapja sajátszerű fantasztikus jelenetet ábrázol: egy fiatal nő, élénk színű népies öltözetben látható a tenger partján, ki leeresztett hajjal s arczát kezében rejtve eped magányosan a távozó hajó után, — mely csak az imént intett búcsút feléje, s már a sík tengeren halad… tovább… csak egy rózsaszálat hagyva emlékűl, melyet az ifjú nő kezében tart, míg a távoli hajók fölött röpke fecskék illannak el! — Szóval a kiállitás igen csinos; hogy milyen a compositio maga, azt bírálják meg a a tánccz-zene leghivatottabb kritikusai — tisztelt olvasónőink.

Felelős szerkesztők és kiadó tulajdonosok:
GOVRIK GERGELY és **SZONGOTT KRISTÓF.**

Todorán E. „Aurora“ könyvnyomdája Szamosujvártt.

lető férfiúval tért vissza, ki hajlongások közt a „hotel“ öszszes szobáit rendelkezésünkre bocsátotta. Igaz, hogy csak kettő volt három ágygyal, de biztosított róla, hogy még több kényelmes ágyat is szerezhet. Elhelyezkedtünk; a vendéglős csakhamar meglehetősen gazdag étlapot tett elénk s fél óra mulva elég jó ebéddel szolgált fel. A tiszta asztalnemű és tányérok végleg megszilárdították a kis vendéglőnek jó benyomását.

Ebéd után sétát tettünk a város utczáin s a bazárban. Nehány csinos boltja van, a melyekben minden képzelhető európai czikket árulnak. Meglátogattük a szép márványemlékekkel ékeskedő sírkertet is s fölkapaszkodtunk a mellette fekvő halomra, melyről áttekinthettük az egész várost s az Arpatsai völgye által mélyen áthasított fensík környezetét. Az utóbbi véres tusák szintere volt a törökök és az orosz csapatok közt, melyeknek rendszerint Alexandropol képezte egyik gyűlhelyét. Most is erős helyőrség állomásozik a falai között.

Gyönyörködtünk az izzó szinárnyalatokban, melyekkel az Alagös hómezőit elárasztotta az estalkony; meglátogattunk egy kis kertet, sétahelyét a szép nemnek, aztán visszatértünk a szállónkba vacsorálni. Egy fiatal, kissé zavart férfiút fedeztünk ott fel, a ki nagy meglepetésünkre németül is tudott beszélni s a város örmény tanítójának mutatta be magát. Nagy örömére szolgált, hogy kibeszélhette magát velünk s keserűen panaszkodott az örmények iránti orosz türelmetlenség, nevezetesen a fölött, hogy az örmény iskolák működését mindenként megbénítani törekszenek.

Más napra kirándulást terveztünk Áni romvárosához s találtunk is egy pár csinos kocsit, melyek tulajdonosai kötelezték magukat, hogy egy nap alatt odavisznek s visszahoznak. Áni, a nyolczadik századig kis erőd, későbbi nagyságát a Bagratida házbeli örmény fejedelmeknek köszönheti, a kik oda tették át székhelyöket. Virágzásának tetőpontja a tizenegyedik századra esik; azután prédájává lett a byzanczi, majd a seldsuk, kurd és georgiai, s elvégre a mongol hóditóknak. Az utóbbiak felkonczolták lakóinak legnagyobb részét s szétrombolták fényes palotáit. A mi fenmaradt még földrengés pusztitá azt el a tizennegyedik században s az egykori székvárosból mai napság már csak a hatalmas körfalaknak kettős sora s néhány templomnak és moseának romtörmeléke látható.

Négylovas könnyű kocsink alig öt óra alatt elröpítettek Alexandropolból Ániba. Az út nem nagyon érdekes, szomorú benyomást tett a szélén egy kis termető is durva köveivel s elhanyagolt sírhalmaival. Hidak nélkül keltünk át a Karstsain és a Mavrektsain; a kocsik felső széleig ért a viz s a mederben fekvő nagy kövek több ízben kitettek a felfordulás veszélyének.

Áni előtt kis szoroson mentünk át, a melynek magaslatáról áttekinthettük a messze elnyuló romokat; aztán egyenesen neki hajtottunk a körfal nagy kapújának. A hogy mögöttünk maradt ez és a belső körfal is, nagy szabad térre jutottunk, a mely falmaradványokkal és romtörmelékkel volt elborítva s a melynek széles mezejét csak itt-ott szakította meg egy pár jobb karban levő épület. Kocsisaink a legnagyobbiknak, a székesegyház romjainak tartottak. Az orosz kormány kis őrházat állított ide egy örmény számára, a kinek feladata ügyelni, nehogy a környékbeli lakosság kényelmes kőbányának használja fel a romvárost. Megcsodáltuk a székesegyháznak pompás csarnokát s a mindenütt alkalmazva levő gazdag ékitést, aztán közelebbről szemügyre vettük a rommezőt. Leginkább szembeötlő pontja a czitadella két kisebb templomnak romjaival. Körültekintve innen egy kis képzelődéssel megalkothatjuk az egésznek a képét, ámbár az útczáknak irányát nem lehet többé felismerni. Nyugatra meredélyesen lehajlik a talaj az Arpatsai völgyének; a szélén ott áll még a körfal s néhány épület, melyek egyikét a Bagratidák palotájának tartják. Közel hozzá egy moseának romjai közt igen szép arabeszkek ötlenek szemeinkbe s csinos mór oszlopcsarnok gyönyörű stalaktit-fülkékkel. Igen sajátszerű épitményre bukkantunk a város északi oldalán: nyolczszögű templomra lapos kúpolával, a melyben világosan fel lehetett még ismerni a byzanczi stylű freskokat. Az épület élénken emlékeztet a pisai baptisteriumra s egyik, legjobb karban levő emléke a régi Áninak. Bejártuk végre az erős körfalakat is, melyek az akkori idők ostromló eszközeihez képest bizonyára nehéz munkát adhattak a város megtámadóinak.

Forrón sütöttek ránk a nap sugarai; a romok közt való mászkálás kifárasztott s meghozta étvágyünkat; dél is rég elmult már; készörömest gyültünk hát össze egy kis lakomára, melynek szinhelyeül a tisztes főegyháznak hűs csarnokát szemeltük ki. . . .

O.

Váhákên.

E hősnek élete a nemzet hatalmi súlyának teljes mérvben való érvényesítése mellett szakadatlan lánczolata volt a nem közönséges cselekményeknek, melyek akaratlanul is bámulatra késztették kortársait, annyira, hogy őt a föld halandó gyermekeinél hatalmasabb lénynek hitték, s számára az istenek lakában helyet készítettek.

Az erkölcsileg annyira zilált korszakban, midőn a sok istenség fönnen lengedező zászlója alatt sok nagy ész a sötétségtől elborítva idegen isteneknek szolgált, a teremtő egysége iránti őshagyományok bölcsőjében nyugvó Háik fiainak, a tévely árjától elsodort elméje is az igazság keresése ügyében kényelmesen vesztegelt. Ugyan-is Váhákênt (Վահագն) a régi georgiaiak a sárkányokkal az az: a méd Astyages ivadékaival [1]) folytatott viadalaiban tanusított elérhetlen hősisége, merényes tettei és bámulandó ereje miatt Herculeshez hasonlitották, s mint istennek, életnagyságú szobrot emeltek: az örmények is a mindennapi érintkezés kapcsán őt isten gyanánt kezdték imádni, s tiszteletére papokul rendesen a tőle származott Váhuni (Vánuni) satrapiának tagjaihoz tartozó egyének rendeltettek, kik a főpapsági tisztet utódról-utódra örökségül viselték.

Itt habár rövid vonásokkal szólanom kell azon jelentékeny körülményről, hogy Armenia istenei között — Váhákên kivételével egysem volt honi vagy nemzeti, hanem azok mind idegen alakok voltak, s így tiszteletök is más, határos vagy távolabb eső országokból furakodott bé; ez is arról tanuskodik, hogy az ősök a bálványozás iránt vonzalommal nem viseltettek. — Váhákên istenítésére nézve is azt mondhatni, hogy az nem önállóan nemzetegyedi kifejezés, hanem iberiai (georgiai) új intézmény. [1]

---

[1]) V. ö. »Armenia« 1887. 338 l.

A sabaeismust vagy is a napnak, holdnak, bolygóknak és azokat jelző bálványoknak tiszteletét, vallási szokásaikkal a chald-assyr gyarmatok hozták Armeniába. [2] Nem alaptalan tehát az állítás, hogy a nemzet keblében, a hagyományok által átszármazott őskinyilatkoztatásnak szent tűze rejtezkedett, melyet a téves irányban haladó ész folyamának hullámai sem voltak képesek egyszerre kioltani, s csak is az általános erkölcsi romlottság által megfertőztetett századok mételyező befolyásának sikerülhetett a nemzetet ideiglenesen a bálványozás karjai közé vezetni; Armeniában amaz őskorban nem is léteztek templomok, illetlennek tartván az istenséget templomok szűk korlátai közé szorítani. Annyi bizonyos, hogy Baal, Moloch, Dágon, Astarte s más álisteneknek oltárai nem füstölögtek itt emberáldozattól, mint Babylonia, Assyria, Phoenicia és Kanaan népeinél; mert daczára a szomszédságnak, az ellenszenv elvágta előttük a hozzáférhetés útját. . . .

A csodaszerűnek fényével környezett Váhákên rajzának kiegészítése igényli töredékes följegyzését azon költői terméknek, mely a képletek leplében még Chorenei Mózes korában is igen eredeti, ősrégi dalokban zengedezte Tigrán utódjának szellemét, kinek életében minden oly költői volt:

Teherben volt a mindenség,
Teherben a föld és ég is,
Biborhabján a tengernek
Szülő-fájdalom dult végig.

---

[1] Váhákên Herculest is jelképezte: »Külde a gonosz Jázon Jerusálemből elveteműlt férfiakat, kik háromszáz gira ezüstöt vivének Herkules áldozatára“. . . Makkab. II k 4 r. 19. Az örmény biblia forditásban Herkules = Váhákên névvel fejeztetik ki; minthogy az erről szóló mondákat a költészet, nemzeti vonatkozásokkal, oly könnyen hozhatta kapcsolatba Herkulessel.

[2] L. Armenia 1887. 166. 109. l.

Tenger partján nem hüs szellő
Lengette a piros nádat,
Hanem a kin, a mit érez
Keble a szülő anyának.

És a nádnak kebeléből
Füst nyomába tűzláng gerjedt;
Piros ifju lett e lángból
Lágy hullámin a tengernek.

S égnek-földnek minden fénye
Ez ifjú fejére szálla:
Két szeme két égő nap volt,
Haja tűz, lángolt szakálla.

Mintegy 27 évi uralkodása után követte őt fia Áráván, kitől eredett a hasonnevű család. Erre Nerseh, utána Záreh, a hasonnevű satrapa-családnak törzsatyja; továbbá egyenes örökösődés utján Armok, Bákám és Ván, ki állítólag Semiramocertát megújítván, azt saját nevéről Vánnak nevezte. Ez időben a hellen történészek szerint Armeniának északi része perzsa uralom alatt volt és annak évenként ádóban 20000 csikot adott. Éjszaki Armeniának helytartója Tiribáz (Տիրիբազ) volt, ki mint Artaxerxes barátja, valahányszor jelen volt, mindig ő emelte a királyt a lóra. Xenophon ez időben vagy is 401. évben Úrunk előtt vonult bátor csapatával Armenián keresztül, mely alkalommal a honi épitészetről, gazdászat-, társadalmi élet- s egyéb szokásokról szerzett tapasztalatait leirja. [1]

Terünk nem engedi, hogy azokat egész terjedelmökben közöljük; azért érdekes útleirásából csak az ide vonatkozó részleteket beszéljük el: A vidék, mely felé a görögök a kárdukok folytonos háborgatásai miatt csatarendben indultak, északi Armeniának neveztetett s alparancsnoka volt Tiribáz. — Ez oda vágtatott lovasaival és előre küldvén tolmácsát azt üzente, hogy értekezni akar a görög vezérekkel; a vezérek elhatározták, hogy őt meghallgatják. . . És kilépvén halltávolra kérdezték, hogy mit akar? Ő pedig mondá, hogy fegyverszünetet akarna kötni oly feltétel alatt, hogy se ő ne bántsa a helleneket, se azok ne gyujtogassák a lakokat és annyi élelmet vegyenek, a mennyit szükségelnének. Ezen az alapon megköttetett a fegyverszünet. Tiribáz követte ugyan őket hadával, de egynegyed mérföldnyire távol maradt tőlük. A körülfekvő falvak teli voltak élelemmel; volt itt vágómarha, kenyér, illatos ó-bor, aszalt szőlő, vetemény, sok kenőcs, melyet olaj helyett használtak, disznózsir, zezámfű, keserű mandola, fűszerek, terpentin s ugyanezekből készitett illat-olajok is. A vezérek nem tartották biztosnak azt, hogy szakaszokban menjenek, mivel a portyázók csapatokat láttak és éjjel számos tábori tűz világlott. Egy embertől, kit Tiribáz táborából fogtak el, megtudták, hogy az készen áll a megtámadásra. A vezérek tehát összpontosíták a hadat. Erre egy kis előőrsi csete-paté fejlett ki a dárdahajitók és a kárdukok között, mely utóbbiakból nehányan elestek; ezen alkalommal elfogtak a hellenek mintegy husz lovat; zsákmányul esett Tiribáz sátora is; ebben voltak aranylábú ágyak, serlegek, s azok, kik mondák, hogy kenyérsütők és pohárnokok. Másnap nagy hón keresztül sok kalauzzal indultak el s átlépvén a magaslaton, hol Tiribáz reájok törni készült, tábort ütöttek. Innen három nap alatt (15 mérföld) az Euphrathoz értek; átgázoltak ugyan e folyón, de megnedvesedtek köldökig. Azt mondták, hogy innen e folyó forrásai is nincsenek messze. Az éjszaki szél, mely ellenök fujt, mindent megfagyasztott, eldermesztette az embereket is. Éjjel folyvást tűzet raktak, s a hol a tűz égett elolvadván a hó, nagy hóvermek támadtak le a földig; a hó egy ölnyi volt. E sanyarúság folytán mintegy harmincz katona és sok igás marha veszett el. Elvégre sikerült nekik az ellenséget annyira megfélemlíteni, hogy a nagy, éhes csapatok a falúban biztosan táborozhattak. A vezérek elosztották magok között a falvakat. Az athenei Polycrates százados abban a községben, melyet Xenophon kapott osztályrészűl, a lakosokat a biróval együtt mind elfogta; elvett tizenhét csikót — ezeket adó fejében a perzsa király számára ne-

---

[1] Artaxerxes Mnemon ellen fellázadt öcscse ifjabb Cyrus, kit a görögök Xenophon vezérlete alatt tizezer emberrel istápoltak. Cyrust bátyja a kunaxai csatában megverte s életétől megfosztotta; a görögöket pedig Xenophon, hadvezéri erényeit kitüntető ügyességgel Armenián át deczember elején — a mai Erzerum videkeit érintve — ezer baj közül hazájokba visszavezette. Anabasis 4 k. 2–6 fej.

velték; elfogta a községi biró leányát, ki nyolcz nap óta volt férjesülve; ennek férje azonban, ki nyulvadászatra ment, kézre nem került.

Ezen örmény községben a házak földalatt voltak, melyeknek ajtai a kút nyilásához hasonlóan, szűkek és mélyek voltak; de már alant e házak elég terjedelmesek voltak; ezekbe lépcsőzeten szállottak le; ugyanazon lakhely egyik külön lejárással biró osztályában voltak a kecskék, juhok, ökrök, baromfiak stb. Az összes marhák tél idején szénával tartattak el. Ama kunyhókban volt továbbá buza, árpa, hűvelyes vetemény és árpa-bor nyilt kannákban, melyek sorban a fal mellett állottak; a bor fölületén árpaszemek usztak; a szomjas a kannák mellé tett náddarabok segítségével ivott; e bor vizetlen állapotban nagyon erős volt, és azok előtt, kik hozzászoktak, kedves ital volt.

Xenophon asztalához hivta a község előljáróját és imilyen bátorító szavakat intézett hozzája, hogy: nem fog megfosztatni gyermekeitől, sőt jutalmul élelemmel tölti meg házát, ha valami jót hoz elő s kalauzul szolgál a hadnak, míglen más néphez érkeznek. Ő ezt meg is igérte s barátságos érzületében megmutatta a helyet, a hol a bor volt elásva. — Ezen éjjel tehát szétszortan elszállásolva pihentek a katonák mindennek bőségében, a község biráját őrizet alatt, ennek gyermekeit pedig szemmel tartották. Más nap Xenophon a község előljárójával Cherisoph hadparancsnokhoz ment; mindenütt megvendégelték; asztalára bárány, gidó, sertés, borjú és majorság pecsenyét tettek; ott állott a buza- és rozskenyér, s a hányszor valaki ráköszönteni akart másra, a boros kannához vezettetett. A községi előljárónak megengedték azt, hogy vigyen magával, a mit akar; de ő mit sem fogadott el, hanem a kapott engedélyt arra használta, hogy a falvakban fogva tartott rokonait szabadította ki és vette magához.

Midőn Cherisophhoz érkeztek, ennek szénafűzérrel koszorúzott katonáit is lakoma közben találták, az asztal körül nemzeti öltözetben szolgáló örmény fiúknak, mivel görögül nem tudtak, mint némáknak csak kezeikkel integettek, hogy mit tegyenek. Miután Cherisoph és Xenophon egymást köszöntették, a falú birájától, a tolmács által az ország nevét kérdezték. Ő pedig azt mondá, hogy ez: Armenia. És ismét „Kinek számára tenyésztetnek a lovak?“ ‚A királynak adjuk adó fejében.‘ „Hát a szomszéd tartományban kik laknak?“ ‚A chalibok‘ s megmutatta, hogy merre van az út. Ekkor Xenophon visszavitte őt laktársaihoz, és egy vénebb lovat, melyet elfogott volt, ad a község birájának, hogy tartsa jól ki abrakkal és azután vágja le áldozatul, mivel hallotta, hogy a ló a napnak szenteltje. — Nemcsak maga számára választ ki nehány csikót, hanem a többi vezérek és századosoknak is ád egyet-egyet. Ezen vidék lovai kisebbek ugyan, mint a perzsákéi, de sokkal tűzesebbek... A község birája arra is tanitá őket, hogy kis zsákokat tekerjenek a lovak és marhák lábára, ha hóban vezetik ezeket; mert a zsákok nélkül hasig szoktak lemerülni.

Nyolcz nap múlva Cherisophnak adja át kalauzul a község biráját, ennek családját eleséggel bőven ellátva, haza ereszti; de serdülő fiát amphipolisi Episthenesnek őrizetére bizta, hogy legyen társa atyjának, ha jól kalauzol, kivel visszatérhessen. Három napig útaztak a hóban, valóságos farkasorditó idő volt. Cherisoph neheztelt a kalauzra, hogy miért nem vezetett falvakba. Ő pedig mondá, hogy e vidéken falvak nincsenek. Erre Cherisoph megverte őt, de nem kötözte meg; ezért amaz éjjel — fiát ott hagyva — eltünt. Episthenes nagyon szerette a fiút, azért honába (Görögország) vitte és mint leghűbb társát használta.

A honi történészet e parányi részletekig velős vonásokkal jelzett dolgokról, főleg az adófizetésnek mondott neméről, semmi említést nem tesz. De ha szintén ez így történt, a fönnebb leirt visszautazásban híre maradt annak, hogy Háik fiai az őskorban is érdekeltséggel viseltettek a „jó élet iránt.“ [1])

Vánt fia a hivatásának felfogására teljesen érett Váhe követte.

MÁRKOVICH JAKAB.

---

[1]) Még mai napság is nemcsak az erdélyrészi magyar-örmények, hanem az ősi hazában is »Párigéntán«-nak (jól-élés, Բարի կենդան párgendánkh, párgedánkh, innen perzsául berkedán; *Βαπχὲυματα*, Bacchanalia) nevezik a húshagyót (die drei letzten Faschingstage.)

Besigtháslián dalaiból.

(Töredék.)

Szállj el, dalocska, messze,
Lánykám felé röpülj, —
Szempárja páros csillag,
Mely ég szünetlenűl.

Ha rád, örülve, hallgat:
Légy röpke kis madár;
Szállj fürtjeire szépen,
Onnan vállára szállj!...

S körűle zengj napestig, —
Halkan, szerelmesen;
S mit érte szívem érez:
Dalold el, csöndesen!

SIMAI JÁNOS.

A falúsi örmény kötelességei.

— Örményországi élet. —

Az a kötelesség, mely a falúsi örmény eszét egészen elfoglalja, szivét megindítja: az imádság. Mikor dologhoz lát, vagy megszünik a munkától, mikor eszik vagy iszik, mikor álomra hajtja fejét vagy felébred: mindig imádkozik. Hanem hajnal hasadta előtt nézd meg az imádkozó falúsi örmény nőt a — templomban! Háza ajtaja mellett, az útczán a csupasz földre térdel le a falúsi nő; kezeit felemeli, szivében tűz, szemében köny és ajkain e suttogó édes hangok: Úram irgalmazz...

A falúsiak szoros kötelességüknek tartják a gyakori templomba menetelt. Az egyháznak és a szenteknek visznek tömjént, viasz-gyertyát és olajat. Ellátogatnak a falú- vagy közelségben levő szenthelyekhez is, melyeknek ajándékba tömjényt, viasz-gyertyát és majorságot visznek. De ha a szenthelyek a zárdától távol esnek, úgy búcsúra mennek oda, hol a szegények között oszszák fel a magukkal vitt juhot, ökröt vagy bivalt.

Szigorúan megtartják a falúsiak Szent-Szárkisz bőjtnapjait minden héten; sokan napjában csak egyszer esznek: kenyeret; vannak olyanok is, kik két-három napig bőjtölnek: csak kenyérrel. Hasonlót tesznek nagy-bőjtben is. A gyermekek és leányok legszivesebb kötelességet akkor teljesítenek, midőn a Mennybemetel és Úrszineváltozás előtt való napot bőjtöléssel töltik. Sokan Szent-Gárábéd ezen bőjtjét 7 éven át egymásután megtartják.

Ha gyermek születik a háznál, a falúsi ajándékot (ծննդաստուք) ád a kerületi zárdáknak. Keresztelés- és gyóntatás alkalmával pedig a pap (Տէր-Հայր, Der-Hájr) kap ajándékot. Menyegzőkor mind a vőlegény, mind a menyaszszony házánál pénzt adnak az eskető pap-, kántor- és elöljárónak.

Mikor valamelyik megbetegszik, elhivják a papot (Derder Տէրտէր = Úr-úr), hogy imádkozzék a beteg ágyánál. Ha az orvosságok mit sem használnak, különféle fogadásokat tesznek egyik vagy másik szentnek; ha terhes a betegség: kenyeret, veszélyes betegség idején juh- és marhahúst osztogatnak a szegények között.

Temetési illetéket is kap a pap és kántor; évenként ötször szenteltetik be az elhunyt sírját, mikor valamint a pap, úgy a kántor szentelési díjt kap. Azon nap, midőn az elhalt lelke nyugalmáért misét mondatnak, nemcsak pénzt osztogatnak, hanem „lelkilakomát“ (հոգէճաշ hokédsás) is adnak, melyben részesűl a falú apraja-nagyja. Minden halálozás alkalmával a szerzetházak is kapnak valamit — és ezt „lelkirészlet“-nek (հոգեբաժին hokepázsin) nevezik.

A falúsinak még olyan kötelességei is vannak, melyekkel saját házának tartozik. Évenként kétszer szenteltetik meg házaikat, melyért szentelési díj illeti a papot és kántort; a karácsonyi házszentelés alkalmával almát, húsvétkor tojást és nagybőjtben kenyeret adnak (Եօթնականն հաց) Ha kutya vagy macska nyult edényeikhez, vagy egér hullott azokba, azonnal megszenteltetik azokat; a pap fáradsága akkor sem marad fizetetlenül. Minden szombaton tömjént vesz elő az asszony, házát, vagyonát megszenteli és megáldja halottját.

A falúsi örménynek e kötelességek teljesítése közben az a szándéka, hogy Isten e földön neki hosszú életet, az égben pedig boldogságot adjon; a szenteket arra kérik, hogy itt teljesítsék kivánságaikat, a mennyben pedig legyenek pártfogóik. — A mi falúsi testvéreink élni akarnak mind ezen, mind a más világon — és gondoskodnak is különböző kötelességek teljesítése által az élet eszközeiről.

Ezeken az önkényt vállalt kötelességeken kivűl, vannak még parancsolt kötelességek, melyek kiszivják a falúsinak anyagi erejét; ilyenek: A család férfi tagjaiért „nuphusz“-t[1]) fizetnek, a juhért „ághnám“-ot[2]), a földbirtokért „emlákh-ot[3]) stb.

A falúsi fáradsága gyümölcsét vagy a szérűben, vagy a házban osztja ki, azt „gálémázd“-nak és ezt irgalmasságnak[4]) nevezi. — Nincs szökevény (deserteur, փարնէկ) vagy ismeretlen, kinek ételt, italt ne adna az örmény.

Falúsi testvéreinknek vannak kötelességeik, melyek a születés-, élet- és halálra vonatkoznak — és ezek irányában majd semmi jogban sem részesülnek.

SZONGOTT KRISTÓF.

* * *

Az örmények állása az európai társadalomban.

Ez a keleti népfaj, mely Ázsiából elterjedve, az európai kontinensen is megtelepedett, habár levetközte némely ázsiai szokásait, s alkalmazkodott az egyes nemzetek intézményei-, a czivilizáczió követelményeihez, de azért mégis kisebb-nagyobb mértékben megtartotta faji typusát.

---

[1]) Nuphus arab szó, jelentése: személyek, lelkek, örményül vokikh, ánczinkh.

[2]) Ághnám arab szó, jelentése: juhok, örményül ոչխարք ocshchárkh.

[3]) Emlákh arab szó, jelentése: földbirtokok, örményül կալուածք gáluádzkh; posessio

[4]) Ողորմութիւն, ἐλεημοσύνη, alamizsna.

Ez a faji jelleg abban a két fő körülményben kulminál, hogy az örmény népfaj képviseli Európában azt az egészséges polgári elemet, mely a becsületes munka árán a szorgalomnak legügyesebb és legtehetségesebb organuma. Ma napság, midőn a közgazdaság oly nagy szerepet visz, örömmel lehet constatálni, hogy egy olyan nép, mint az örmény, mily fontos és általánosan méltányolt helyet foglal el a közgazdaságban. — A másik fő körülmény, hogy az örmény nép belevetve az európai népek tengerébe, megtartotta azt a vallásos hitét, a mely leginkább jellemzi őt. Nem sok nép története tud felmutatni oly példátlan, hagyományos ragaszkodást, mint a milyent tanusított az örmény hitéhez mindenha, daczára annak, hogy századokon keresztül a legkülönbözőbb vallású nemzetek közé volt beékelve. Karakterisztikus vonását képezi továbbá ennek a népnek az, hogy kegyeletben tartja őseinek szokásait, emlékét (a minek egyik szép példája a jelen folyóirat, a mely oly hivatással tölti be feladatát). Ezen ragaszkodása az ősi tradicziókhoz védbástyául szolgál a socialis áramlatoknak oly sokszor minden erényt, erkölcsöt tipró viharai ellen. . . . De azért az újkor dicséretre méltó intézményeitől sem idegenkedik.

Az örményeknek jelenkori helyzete Európában határozottan kedvezőnek mondható annyiban, hogy ott, ahol letelepedve vannak, mint pl. Magyarországon is ők képviselik az egyik intelligens, vagyonos osztályt: a kereskedők osztályát. E mellett azonban a culturalis küzdelmektől sem tartották magukat távol. A történelem tanuskodása szerint az örmények sok jeles erőt adtak a tudománynak s minden culturalis küzdelemben élénk részt vettek. — Hogy menynyire igyekeztek érzelmeiket azonosítani azon népekkel, melyek közt éltek, ennek legszebb bizonyitékait különösen a magyar történelemben találjuk.

Elég legyen itt hivatkozni a magyar szabadságharcz eseményeire; e dicső korszak (1848—49) alatt is megmutatták azt, hogy együtt éreznek a magyar nemzettel.

Szétszórtan a föld különböző államaiban az örmény nép mindig betöltötte hivatalását. Keleten előharczosa volt a vallásos polgárisultságnak.

Az ávárájri csalogány.

— Álisán Leont költeménye. —

Oh hold miért vonulsz e csöndes táj fölé,
Szerte hintve fényed' ezüst sugarait
Bércz-ormokon, sötét erdők' virányain,
S rajtam: elhagyottan bolygó szegény aggon,
Késő éjjelen, ki itt egyedül járok
Az ávárájri szent, dicső csatasikon,
Hol egykor apáink küzdve elhaltanak,
S pajzsukon megtörtek a perzsa fegyverek;
A hol elestek ők, a hősök' hősei —
Hogy diadal-fényben újlétre keljenek! . . . .
Azért jössz-e ide égi csarnokodnak
Örök azurkéken fénylő magasából:
Hogy a lenn pihenö szent ereklyék fölé
Sugaraid' leplét gyászolva kiterjeszd;
Mit ragyogó fényed' aranyából szöttél? . . .
Azért jösz tán elö a felhök' honából:
Hogy e hely' láttára — hol annyi vér omlott —
Elpiruljon tiszta fényed' koszorúja?
Avagy csodálkozol még a vitézségen,
S bámulod az erőt, melylyel egykor Vártán
Hősi bátorsággal küzde mind halálig?
És lelke felszálla égi hazájába —
Hol a menny dicsőült szentjei közt trónol!
Te is Tygmút, mintha bú könnyeket sirnál,
Öntözöd a nádast panaszod hallatva;
S te, mint mély sóhajtás, indulsz lenge szellő
Máku-bércz' záportól mosott tetejéről,
Vagy talán amonnan jösz az öszbeborult
Szent emlékezetű Ararát' ormáról?
Oh, mily remegve jársz, mintha félnél most is
Völgyrűl völgy' ölébe szállsz, mint halk sóhajtás. . . .
S bús szivem' fohászit elviszed te messze,
Messze . . . szétüzötten élő testvéreimhez, —

Szivükbe költözve, mint bánatink' dala!...
És te, fájó szivek' hűséges barátja,
Kesergő csalogány — virágéj' gyermeke —
Rózsabokor' lelke — enyhítsd meg gyászomat;
S zengjed el emlékét ama szent csatának!..
Zengjed el, daloddal bús szivembe szállva:
Hogy' küzdött egykor *az örmény hős,* halálra!

ESZTEGÁR LÁSZLÓ.

Kirándulás Áni romjaihoz.

Egy előkelő utasokból alakult társaság barangolta be a mult év tavaszán a Kaukáznak bérczvidékeit s ellátogatott ama rommaradványokhoz is, melyek Örményország egykori fővárosának, Áninak rég letünt nagyságát hirdetik. A társaság egyik érdemes tagjának feljegyzéseiből közöljük az itt következőket:

Efremovkától csak két postaállomás választja el Alexandropolt. A kora hajnal üde levegőjében neki indultunk ennek az útnak. Sziklás fensíkon vonul végig, a mely délfelé lassú emelkedésben az Alagösnek harangidomú, 4100 meter magas csúcstetőjébe megy át A második állomás, Dselady mögött egy kis szorostetőre jutva, gyönyörködhettünk az Örményország két hegyóriására nyiló pompás kilátásban: épen előttünk nyult a magasba az Alagös s tőszomszédságában, magánosan, mint Egyptom csodaföldjének pyramisai, a nagy Ararátnak 5170 meternyi hótetője. Mindkettő vulkanikus jellegű, de régóta kihamvadt a tűzük s még a történetelőtti időkből származnak a rajtuk található kisebb-nagyobb tölcsérek.

E közben felbukkantak a láthatár szélén Alexandropolnak tornyai s hogy délre járt az idő, a város döczögős kövezetén megállapodtak járműveink egy házacska előtt, melynek ajtaja fölé örmény és orosz nyelven ez a büszke felirat van illesztve: „Hotel d' Europe.“ Örmény kalauzunk tájékozodást szerezni belépett a házba s egy európai vise-

Mikor hazánkba — az erdélyi fejedelmek felszólítására bejöttek, nagyobb számmal két különböző helyen telepedtek le; polgárzataikat a fejedelmek a szabad királyi városok sorába emelték. — Nagyon jól tudták e fejedelmek azt, hogy e népben van kellő érzék a szorgalom és munka iránt, melyet csak érvényesíteni kell.

S ma — századok múlva is — eltekintve üdvös missiojuktól, melyet a nemzetgazdaság oly fontosnak tart — a magyar hazának nemcsak hű fiai, hanem testtel-lélekkel ennek érdekeit is szolgálják. Ők is helyet foglalnak azon derék honpolgárok sorában, kik a magyar állameszméért harczolnak és amint jól felfogott saját érdekök is kivánja, igyekeznek magok között a hazafiság érzelmeit ápolni. . .

Meggyőződésem az, hogy ez a nép, mely az időknek viharaiban egész idáig meg tudta őrizni létjogosultságát — jó erkölcsökkel bir s nem veszhet el a nemzetek forrongásában — soha!

FOGALYÁN TIVADAR.

A szépvizi örmény telep.

II.

Most szólok a szépvizi örmények egyházi és társadalmi viszonyairól.

A szépvizi örmény telep, mint önálló hitközség kezdetben a Beszterczén lakott nemegyesült Mennas örmény püspök főnhatósága alatt állott; később, midőn az ősök ismét visszatértek a kath. egyház kebelébe, a Szamosújvártt székelt Verzireszkul örmény kath. főpásztor közvetlen gondozása alá került. De e két egyházfő elhunyta után az apostoli visitatorok és a szamosújvári generalis archidiaconusok, kik e czímet — Rómától nyerték volt, a szépvizi telepet az erzsébetvárosi örm. esperes-plébános jogkörébe osztották be; így maradt ez az állapot körülbelől 1786-ig; ekkor azonban az erdélyi püspök parancsa a felcsiki főesperes kerületébe olvasztotta be azt. — Igy van ez ma is.

Kezdetben azon lelkészek, kik a hívekkel költöztek be, nős papok voltak. Azután időnként gondoskodva volt arról, hogy e telep nemzeti szertartású lelkész tekintetében hiányt ne szenvedjen; azért az idevaló hívek majd Erzsébetvárosról, majd Szamosújvárról kaptak lelkipásztort.

Jelenleg díszes kis templom áll azon a helyen, hol a nemegyesült elődök kápolnát emeltek volt. A templom építéséhez 1762-ben kezdettek és befejezték 1785-ben. Az épités költségeihez a helybelieken kivűl a közeli és távoli atyafiak is hozzájárultak adományaikkal; e körülmény az örmények vallásos buzgalmáról tanuskodik.

Feladatom körén kivűl esik, e templom leirásába bocsátkozni; mindazáltal röviden megemlítem, hogy belvilága 26 meter hosszú, 10 meter széles és 14 met. magas; elég nagy a hívek befogadására; a nagy vagy főoltár Jordán Vártán erzsébetvárosi polgár adománya; a szószéket néhai Zakariás Lukács s neje Margit 1862-ben csináltatták; az orgona 1834-ben készült; mind a három felszerelés egyforma szinű és gazdagon van megaranyozva...

Az itten megtelepedett örmények jókor belátták azt, hogy egyházi szükségeik fedezésére nagyon czélszerű közpénztárt alapítni. E végre tehát társulatokba tömörültek. A fenmaradt okmányok három társulatról tesznek említést.

Az első társulatot 1730-ban Roska (Istvánfi) István lembergi örm. praepost és az erdélyi örmények apostoli visitatora, Szépvizre jövetele alkalmával az ifjak kérésére s számára alapította. E társulatnak, mely a szent Háromság védnöksége alatt áll, szabályzatot is adott. A tagok, valamint belépés alkalmával, úgy kilépéskor is (házasság) biznyos díjt fizettek a társulat pénztárába, melynek gyarapitásához nemcsak a könyöradományok, hanem évenként magok az ifjak is járultak filléreikkel. Ma ez az egyetlen társulat, melynek létét, a másfélszázad alatt előfordult több gondatlan eset ugyan nem egyszer ingatta meg, de fennállását az időnkint fel-felelevenített intézkedések még is megvédték; ez, mely csekély adományokból keletkezett pénztárát annyira gyarapította, hogy újabban (1881) kelt s 1887-ben miniszteri megerősítést is nyert alapszabályai értelmében, kitűzött czéljának megfelelhet; mert ez fedezi a helybeli örmény egyház és a felekezeti iskola kiadásait.

Az „Úr szenvedéséről" czímzett második szépvizi társulatot Dániel Mihály, az erzsébetvárosi főesperes alapította 1746-ban. Ennek fennállásáról s megszűnése idejéről nagyon keveset mondhatok. Tagjai az idősebb osztályhoz tartoztak; pénztárát, mely nehezen gyarapodott, a közszükségletek emésztették fel, azért csakhamar feloszlott.

A jelen század harmadik tizedének egyik vasárnapján a szépviziek közül többen jelentek meg a gyimesi vámnál, mely az idevalók előtt akkorban „sáncz" név alatt volt ismeretes; itt összeteszik pénzüket az örmények s a felhajtott moldovai marhákat megveszik. E vásár szerencsésen ütött ki. Jó nyereséggel túladnak a portékán; de a nyereséget nem osztották fel maguk közt, hanem keresztelő Szent János védnöksége alatt egy harmadik társulatot alapítottak... és ennek pénztárába tették azt.

A társulat vagyona hamar és szépen gyarapodott. De, mivel az ifjak egyletének pénztárát meg akarták kimélni — mindenféle közszükséglet alkalmával ez utóbbinak vagyonát vették igénybe. E társulat tehát leapadt kis összegével a „szt. Háromság"-ról czímzet egyletbe olvadt avval a feltétellel, hogy ez a beolvadt társulat egykori tagjainak lelkeüdvéért a meghatározott számú szt. miséket mondassa el.

Még szólok néhány szót... Valamint a többi örmény telep Erdélyben, úgy a szépvizi is birt önkormányzattal, és biráját szabadon választotta, mely választást az erdélyi főkormányszék erősítette meg. E biró eleinte csak közigazgatási közeg volt; idővel azonban két vagy négy tanácsnokával együtt kisebb jogügyekben első forum gyanánt szerepelt, honnét a felebbezés az erzsébetvárosi főbiróhoz történt, kinek főgondnoksága alatt állottak 1798-ig az összes székelyföldi örmények; a főbirótól lehetett még felebbezni a főkormányszékhez, mely kizárólag csak nagyobb vétségek- és kereskedelmi jogügyekben biráskodott.

A mondottakból világosan látszik, hogy a székelyföldi örmények felett a főkirálybirák[1]) és dúlók[2]) vagy ezekhez hasonló elöljárók semmiféle joghatóságot nem gyakoroltak. S ha ezek közül egyik-másik mégis beleavatkozott az örmények ügyeibe, vagy a közterhek viselésére kiadott rendeleteit ezekre is — kik akár Szépvizen, akár más távolabb fekvő helységben laktak — kiterjesztette, akkor a főkormányszék a szépvizi örmény tanács kérelmes felterjesztésére minden intézkedést megsemmisített. Igy történt — a kezemnél levő okmány tanuskodása szerint — 1790-ben is.

---

[1]) A székelyeknél a kerületi szék főtisztje, a mi a megyékben a főispán.

[2]) Törvényhatósági személy vagy tisztviselő Erdélyben, ki különösen az adót szedte vagy hajtotta be.

A gyergyószentmiklósi „örmény compánia“ is — ezen elnevezés sokáig dívott, — olyan viszonyok közt élt, mint az idevaló; egyházi úgy, mint világi igazgatásuk is hasonlított a miénkhez. Nemsokára azután, hogy a két „compania“ egyházilag új beosztást nyert, együttesen folyamodtak az uralkodóhoz, hogy az erzsébetvárosi biró joghatósága alól szabadítsa fel őket.

És 1793-ban már tudatja az erzsébetvárosi biró a helybeli „companiát“, hogy ez többé tőle nem függ; ezután tehát a helybeli tanács határozatai ellen egyenesen a főkormányszékhez kellett felebbezni. A főkormányszék országos rendeleteit ugyan a főkirálybiró közvetitésével küldötte le a szépvizi telephez; de közigazgatás tekintetében semmiféle befolyást nem engedett másnak, ezt maga gyakorolta az örmények felett itt is és más-utt is... A királyi szabadalom („privilegium“) az örményeknek is meghozta mindazon kiváltságokat, melyeknek élvezetében a nemesek 1848 előtt voltak, sőt ezen főlűl a katonáskodás kötelessége alól is fölmentették.

Habár a székelyföldön letelepedett örmények úgy szólván „status in statu“-félét képeztek; mindazáltal tudva van, hogy mindkét nemzet gyermekei a legyszebb egyetértésben, szeretet- és békességben éltek egymással. — Az örményeknek a kereskedés, mely kizárólag az ők kezében volt itt, útat nyitott arra, hogy ismeretséget kössenek és összeköttetésbe lépjenek a birtokossággal, melynek sokoldalú szolgálatot tettek és a köznéppel, melynek példányúl szolgáltak abban, miként kell a megélhetés eszközeit megszerezni. Habár a székelyek közt sokáig érvényben volt törvények értelmében birtokot nem vásárolhattak az örmények (1854-ig csak zálogban tarthattak földeket), mégis annyi szeretettel vonzódtak

tűzhelyökhöz, hogy a szabadságharcz ideje alatt készséggel nyujtották vérsegélyt a hon megmentéséhez.

Miután a beállott korszak a szabadalmak helyett a jogegyenlőség elvét léptette életbe — a helybeli örmény telep privilegiuma is elvesztette érvényét; ma az örmény is itt, úgy mint mindenütt s mindenki e hazában, szabad polgár; esze, kereskedelmi talentuma, vagyona és több más jó tulajdonai által helyet vivott ki magának azok közt, kik a közigazgatás terén a megyében szint-úgy, mint a községekben vezérszerepet visznek és szives készséggel teljesíti tartozó kötelességét szeretett hazája iránt, melynek javáért fáradozni, közreműködni és áldozni soha meg nem szünik.

Fáraó Simon.

Agathangelos történelemiró.

II.

— Befejező közlemény —

Agathangelos történelmének örmény példányai, a perzsa királyság megbukásával kezdődnek. De van ezen könyveknek egy görög peldánya, mely néhány lappal többet tartalmaz, mint a miénk. Ebben csinosan van előadva az, hogy a parthusok királya Ártáván, ki jártas volt a chaldok tudományában — a csillagászatban — egy este, miután a csillagokat megvizsgálta, így szólott a királynéhoz: „Megvizsgáltam az imént a csillagok járását és azt láttam, hogy annak a valakinek, ki a saját úra ellen támad, terve sikerülni fog és urát legyőzi.“ Mihelyt ezt elmondotta elaludt. Ártátucht, a királyné szobaleánya, ki ezen szavakat hallotta és kedvese volt Ártásirnak, a Szászán fiának (ettől vették a szászániták eredetüket) azonnal kiosont a szobából a nélkül, hogy a király vagy királyné észrevették volna és egyenesen Ártásirhoz ment, hogy elbeszélje neki azt, a mit a királytól hallott. Egyszersmind biztatni és bátorítani kezdte őtet, hogy azt, a mit már rég ideje tervez, vigye véghez; mert a most kinálkozó alkalom czélhoz vezet. Azután visszatért a királyné szobájába. — Erre Ártásir a perzsa és az assyr nagyokat tanácskozásra hivta... és beszédet intézett hozzájuk, melyben előadta a párthusok daczosságát, kiállhatatlanságát és zsarnokságát. Beszédét azzal végezte, hogy a ki vele akar tartani, fogjon fegyvert, mert ő készebb meghalni, mintsem egy ilyen dölyfös és igazságtalan királynak szolgálni. Az országnagyok, kik már megunták volt a parthusok zsarnokságát, ekkép feleltek: Légy vezetőnk és mutasd meg tettel, hogy mire vagy képes. Ártásir tehát Zik és Kárem vezetése alatt azonnal követséget küldött Ártávánhoz. Ez a követséget szivesen fogadta ugyan, de midőn megtudta tőlük jövetelők czélját — elutasította őket. Ennek következménye aztán az lett, hogy a szászánita Ártásir és a parthus Ártáván csapatai egymással megütköztek. Tizenkét hónapi csatározás után, Ártáván, ki átlátta, hogy semmikép sem képes Ártásirt legyőzni, átadta neki a párthusok, perzsák és az assyrok birodalmát. — Midőn ezen események nagy Armenia királya, az arsacida Choszrovnak fülébe estek és ehhez még azt is hallotta, hogy a parthusok igen meg vannak elégedve Ártásir kormányzásával — nagyon megdöbbent.

Ezen darabot, mivel a mi kéziratainkban nincs meg, nem kell becsusztatottnak tekintenünk; valószinű, hogy elveszett és csak a görög forditásban maradt meg. Ennek annyival is inkább hitelt lehet adni, mert maga Chorenei Choszovról szólva, többek közt ezeket mondja: „Erről és az ő családjáról, valamint Ártáván király haláláról és a parthusok birodalmáról, melyet Ártásir, a Szászán fia döntött meg, beszél Ágathangelos.“ — Lehetséges, hogy a Chorenei kezében levő példányban ezen darab is megvolt; mert az örményben Ártáván haláláról szó nincs.

A fent említett czikk után — melyet megröviditve közöltem — hozzákezd Agathangelos kedves történelméhez.

Ezen történelemnek, már első lapján látszik, hogy az isteni Gondviselés üdvöt és szabadságot teremt elő ott is, hol a halandó szemek csak gyászt és veszélyt látnak.

Armenia boldogságának és világositásának órája elérkezett.

Ezen időben a keleti hatalom iszonyú nagy rázkodtatásnak volt kitéve. A párthusok nem levén képesek a szászánitáknak ellenállani, azért kénytelenek voltak ezek előtt megalázni magukat. Ennek következtében az ardacida Choszrov, az örmény király csendes családi életét és nyaraló-helyét

elhagyni; bölcseséggel viselt királyi pálczáját félretenni és fegyvert fogni kényszerült.... A perzsákat megverte és győzedelmesen, zsákmánynyal tért vissza hazájába.

De mivel élete nagy akadály volt a szászániták előtt és fegyvereitől is mindig féltek; folyton azon törték fejöket, hogy mi úton-módon lehetne őt láb alól eltenni.

Ezen isszonyú tervnek a végrehajtását Ánák vállalta magára, ki barátságot szinlelve Choszrov udvarába ment.... Ez egy udvari vadászat alkalmával a királyt meg is gyilkolta.

A király, mielőtt utolsó leheletét kiadta volna, szemeit a gyilkos Ánákra fordítva, elhaló hangon azt a parancsolatot adta, hogy a gonosztevő istentelen családjával együtt irtassék ki. Ezen általános mészárlástól csak Gergely és fivére Szuren menekszik meg. Gergely Caesareaban nevekedett fel és tanulmányai befejezése után Choszrov fia, Tiridatesnek szolgálatába lépett. Tiridates azonban, mihelyt megtudta, hogy Gergely fia annak, ki az ő apját meggyilkolta, — úgy sem érdemli az ilyen élet azt, hogy a napvilágot lássa — Gergelyt az Ártását mellett lévő mély verembe dobatta.

Míg Gergely, Isten különös intézkedésénél fogva 15 évig a mélységben szenvedett, Armeniában egy más megható jelenet is történik.

Diocletian császár kezei közül Örményországba menekszenek Gaiane és az őt követő szűzek. Ezek közt leginkább fénylik Hripszima, ki szépségét Istennek ajánlotta. Tiridates szeme rögtön megakadt a gyönyörű szűzen; de mivel Ripszima a király akaratának határozottan ellenszegült, társaival együtt halálra itéltetett.

Még a szűzek testei temetetlen a szabad ég alatt hevertek, midőn az Isten haragjának sujtoló pálczája valamint Tiridatest, úgy az ország nagyjainak is egy részét utólérte. Nabukhadneszár büntetése ismétlődött Tiridatesen... És ez nagy zavart hozott az országra. A szatrapák eredménytelenül tanácskoztak... Végre a király nővére Choszrovituchdnak ajánlatára Gergelyt kiveszik a veremből, ki nemcsak királyt és országnagyokat gyógyitja meg, hanem az országot is a kereszténységre téríti. — Ezen apostolkodás és a szent

Gergely által mondott beszédek foglalják el Agathangelos könyvének egy nagy részét (191—536 l.)

Ezután felsorolja Agathangelos azokat az újitásokat és átalakitásokat, miket Gergely és Tiridates Örményországban tettek, elmondja római utazásukat és visszatérésüket; szól arról, hogy Gergely meg volt hiva a niceai zsinatra, de fia Aristaces vett abban részt; miután még azt is elbeszéli, hogy a nagy apostol életének végszakában a magányba vonult, ezen jelentékeny mű véget ér.

Milyen nyelven irta Agathangelos történetét? — Az örmény nyelvbuvárok közül sokan azt állítják, hogy egy idegen (római) nem képes örményül ily csinos nyelvezettel irni. Ezért azt mondják, hogy ezen történelem eredetileg görög nyelven volt irva és e nyelvből ültették át később a forditók (թարգմանիչք) azt az örménybe. Ezen állitásuk mellé érvül azt hozzák fel, hogy úgy is találtatik Agathangelosnak egy görög példánya Metaphrastes Simonnál, mely más szentek életével együtt, szt. Gergely életét Agathangelos szavai szerint adja elő.

De más részről az is tudva van, hogy Agathangelos Tiridates király parancsára fogott munkájához (14—16 l.), mely a királynak akarata szerint az udvari levéltárba tétetett, „hogy az utódok elbeszélhessék fiaiknak, miszerint reményöket Istenbe helyezzék és ne legyenek olyanok, milyenek apáik voltak“ (659 l). Tehát az örmények számára irt munkát olyan nyelven kellett irni, a melyet ők értettek. Mert habár felteszszük azt, hogy az örmények közt igen ismert nyelv lehetett a görög, mindazáltal kétségtelen, hogy e nyelv köztök nem volt általánosan használatban.

Valószinű, hogy Agathangelos történelmét görög betűkkel, de örmény nyelven irta.

Agathangelos történelmének több kiadása látott napvilágot. Az első kiadást sajtó alá rendezte Ásztvádzádur vártábed Ecsmiádzini Konstantinápolyban 1759-ben. Ezen kivűl két kiadás jelent meg Velenczében, az első 1835-ben és a második 1862-ben. Az 1835-iki kiadás gondos olasz fordításban is (Velencze) megjelent 1843-ban.

Govrik Gergely.

* * *

Szákó.

I.

Az Armenia f. évi első számában Szongott K. szerkesztő úr „Az örmény irodalom jelene Törökországban“ czimű érdekes czikkében az örmény regény irodalomról is tesz említést; mivel pedig folyóiratunkban eddig az örmény irodalom említett ága bemutatva nem volt, — nem találom fölöslegesnek az Ábgár Hohánneszián által szerkesztett és Lipcsében megjelenő „Armenische Bibliothek“ V—VI füzetében foglalt „Szákó“ czimű regényből egy részletet ismertetni. A két kötetes regényt Bérds Brosiáncz irta és németre Lálaján János fordítá.

E szép regény nem csak sajátságos, előttünk idegenszerű irályáért, hanem főkép tartalmáért is megérdemli a figyelmes elolvasást Igen érdekesen ismerteti az orosz-örményországi társadalmi állapotokat és minden fejezete arról tanuskodik, hogy az iró kiváló megfigyelő és itélő tehetséggel bir.

Szemlénk kerete nem engedi meg, hogy e mű tartalmát bár röviden ismertessem. Megjegyezni kivánom azonban, hogy az e regényben vázolt szokások közül igen sok a mai napig fentartotta magát köztünk is.

Mivel hazánkban is a farsang napjait éljük, azért az ezt ismertető részt választottam mutatványul.

Farsangi napok.

Harmincz-negyven évvel ezelőtt alig lehetett a farsang tartama alatt — különösen az útolsó héten — Ástárák útczáin haladni. Mindenütt ember-tömegek hullámzottak, mindenütt ének és örömrivalgás volt hallható. A házak alacsony és lapos födelein terített asztalok voltak, megrakva étel- és itallal. Az öregek nem különböztek az ifjaktól; mindnyájan meg voltak ifjódva, élénkség és megelégedés honolt közöttük; még a tiszteletreméltó aggastyánok is láchtot*) játszottak a csűrben.

---

*) Roham-játék szorosan sodort kötéllel.

Bármely más időben az ilyen zsivajgás és lárma általános rémületet, tatár megrohanást jelentett, mire a szomszédság mind összefutott volna. Az év ezen szakában azonban az egész vidéken épen ilyen izgés-mozgás, sürgölődés uralkodott.

„Hó! eleget kiábáltunk és birkoztunk! Most már hadd koczkázzunk. A ki veszit, az megvendégel minket borral."

Erre elkezdék szakállas vidéki nemeseink a csontocskákat kezeikben forgatni és azokkal egy kör közepén sorba állított diókra czélozgattak.

„Oh Istenem, hol vannak ifjúságom napjai! Akkoron legügyesebb valék ezen játékban. Mily régen volt már, hogy ily csontocskát tartottam kezemben!" mondá mindegyik büszkén. „Természetesen az ifjabbak fognak nyerni! Oh, ha tudnátok, milyen jó borom van, oly édes, mint a nektár, ettől szinte összeragadnak az ajkak. Igen barátim, veszteni akarok, hogy bort tehessek elétekbe az én alsó kertemből."

„Oh vesd már azt a csontocskát és ne kotyogj annyit! Hadd eczetsavanyú borodat pinczédben. Azért is, — boszankodj — én akarok veszteni és bort adni neked, melynek izét halálod napjáig nem fogod elfelejteni. Nézzétek a dicsekvőt! Azonnal tiz boros palaczkot nyittatok fel; egyik jobb lesz a másiknál."

„Na elég, elég! Szégyeljétek magatokat vén szakállak! Hadjátok el a játékot és inkább nedvesítsük meg inyünket. Nem sokára megjön a párbii chán. A mi Lukonk már két nap óta van távol és már talán Ecsmiádzin, Honsákán vagy Párbi-ban van."

„Ej, milyen nagy jós vagy! Im! itt jön már a párbii chán rókája."

„Nézd csak, csakugyan jön valaki magas, hegyes nemezkalappal; egy juhbőr, lombos oldalával kifelé fordítva, van testére tekerve, arcza liszttel van behintve. Kezében kefeseprű-nyelet tart, mélyen meghajlik a nemesek előtt és megáll."

„Ember, ki vagy? Mely vidékről jösz? Miféle szél fújt falúnkba?" Kérdé tőle egyike az öregeknek.

„Van szerencsém, mindeneknek legalázatosabban tudtára adni Ástárákban, hogy uram, Párbinak úralkodója, a vitézeknek legvitézebbje, Edgár chán, herczegeivel és vasalljaival, fegyveresei- és szolgáival, körülbelől ötszáz emberrel útban van, hogy asztalotoknál étkezzék és örök barátságot kössön veletek. Megparancsolá, hogy az egész falú a nemességgel együtt vonuljon elébe."

„Igen szivesen, örömmel! Chánod legyen ezerszer üdvözölve s ha ezernyi ezeren jőnének vele, lesz még elég süteményünk és csemegénk az ő és vendégei részére. Hallod, fiú, hozz valami ajándékot a párbii rókának!" kiálta egyike a falúsi nemeseknek.

Azonnal hoztak a hirnöknek a legközelebbi házból egy szárított gyümölcsökből font koszorút és nyakába akasztták. Ezután pár ütleget kapott hátára, visszafordult és odább ment.

„Mit állunk itt tétlenül? Előre, mindjárt itt van Edgár!"

Mindnyájan a terített asztalokhoz ültek és felhangzottak a zörgők, dobok és dudák.

Dr. Turcsa János.

Marbeau Ede folyóiratáról.

A jeles franczia katholikus publicista Marbeau Ede vezetése alatt Párisban „Revue Française de l'entranger et des colonies" czímmel megjelenő érdekes földrajzi és politikai világszemle, mely havi füzetekben, bő tartalommal szokott megjelenni, az utóbbi években sűrüen emlékezett meg keleti fajrokonaink helyzetéről, nemzeti és politikai követeléseikről.

Egyik közelebbi számában maga Marbeau vette kezébe a tollat: hogy a művelt franczia közönség előtt több oldalról megvilágítsa az „örmény hazafiak" törekvéseit; s fejtegetéseit „L'Arménie et l'opinion publique" (Örményország és a közvélemény) czím alatt irt vezérczikkében adja elő.

Ez alkalommal mellőzve a „Revue Française"-ban különböző szerzők tollából megjelent, az örmény népet és hazáját rokonszenves vonásokban bemutató értekezések, — valamint a legújabban Marbeau által irt czíkk eszme-menetének bővebb ismertetését és kritikai méltatását: itt csupán arra szorítkozunk, hogy rámutassunk az érdeklődésre, melylyel az ázsiai örmény keresztények közállapotai s általában az örmény népfaj kulturalis hivatása és jövője már a legműveltebb nyugat-európai nemzeteknél is részesül.

S hogy az a kis nemzeti kolonia, melylyel kapcsolatban a franczia főváros irodalma, az örmény nép helyzetének közelebbi megismertetésével, (valamint az örmény kérdéssel) ismételten foglalkozni érdemesnek tartja, — mily szellemi színvonalon áll, eléggé kitűnik az említett czikk irója által, a francziaországi felsőbb tanintézetek hallgatói sorában jelentékeny számmal levő keleti örmény ifjakról közlött adatokból is.

E magában véve egyszerű és igénytelennek látszó, de előttünk különösen nagyérdekű statisztikai adatok alapján igen tanulságosnak véljük elősorolni az 1887. évben különböző pályákra készült örmény ifjak neveit; ezek közül

Konstantinápolyból valók: Gomidász Eszmerián, orvos; Leon Thuladián, gyógyszerész; Leon Hunkiárbeián, gyógyszerész; Háruthiun Hunkiárbeián, gyógyszerész, — Eruánt Cherbétián, orvos; Krikor Cherbétián, fogorvos; Kárekin Cherbétián, gyógyszerész; Ohánnes Cháchinián, orvos; Vártán Szándálián, orvos; Mihrán Berberián, gyógyszerész; Árságuni Utudsián, orvos, (a marseillei kholera idejében érdemjelet nyert); Arám Jussufián, orvos; Eruánt Nuridsán, jogász; Ánton és Eduárd Bekmezián, a jog- és államtudományok hallgatói; Mihron Dseváhirdsián, jogász; Árdásesz Gumusdsián, jogász; Jussuf Jussufián, jogász; Leon Guzel, az államtudományok hallgatója; Gárábed Dsérádián, bányász; Ázárig Ázárián, a gazdászattan hallgatója; Ábrahám Áláderián, ugyanaz; Onnig Jussufián, ugyanaz; Ánton Dsérádián, festőművész; Zákárián, az 1886. évi Salonban éremmel kitüntetett festőművész; R. és O. Chorászándsi, a szónoklattani iskola pályakoszorúzott növendékei; Hává, a szónoklattan hallgatója, — Petrik Ázárián, lyceumi hallgató;

Drinápolyból: G. K. Jákubián, orvosnövendék; Gárábed Hándián, ugyanaz, — Sêmpád Kheáthibián, jogász;

Caesareából: Távit Távitián, orvos; — Dzádurig Dzádurián, orvos; Kévork Ásszádurián, bányász;

Tifliszből: G. és A. Der-Krikoriáncz, orvos-gyógyszerészek, — J. Loris-Melikoff, orvos; C. Chádêmián, orvos; Susán Khilidián, — Hohánnesz Ászvádurof, gazdász;

Erivánból: Hámázászb Chudábághián, orvos; Krikor Ághábábián, bányász;

Nor-Náchicsevánból: Gárábed Ászvádurián, orvos; Hohánnes Áládsáián, a természettan hallgatója;

Kairóból: Eduárd Therzi, épitész (Paul Marbean tanitványa); Cheritián és Khánkián a versailles-i lyceumban. Ezeken kivűl még különböző keleti városokból valók és pedig:

Bagdadból: Ászlán Ászlánián, orvos;

Erzingiánból: Medzádurián, gazdász;

Musból: Nigoghosz Nigoghoszián, fogorvos;

Urmiából: Totvánián (perzsa-örmény) a szépművészeti iskola növendéke, festész;

Áintábból: Zenob Bezlián, joghallgató;

Sivasból: Názáreth Dághávárián, orvosnövendék;

Kubából: (Kaukazus) Georgiosz Der- Szárkiszeán, bányász;

Kersből: Alexandre Selinián, orvos;

Goniból: (Georgia) Mikhael Bábálián, joghallgató;

Vácharsábádból: Tigrán Návászárdián, a Sorbonne tanfolyamának hallgatója.

Susából: (Orosz-Örményország) Mêgêrdicsh Sáhmuradián, orvos;

Ákulisból: (Orosz-Örményország) Nárniák Oszgánián, a mezőgazdaságtan hallgatója; és

Bukarestből: Báhádur Hágopovics, orvosnövendék.

Az érdekes sorozat befejeztével nem hagyhatjuk említés nélkül Ohánnesz Bruszáli nevét sem, ki a Marbeau által bemutatott névlajstromban, mint harmadéves jogász és az államtudományok hallgatója szerepel s ki a „Revue Française“-ben irodalmilag is föllépett már — az ottani irányadó körök rokonszenvét igyekezvén felkölteni elnyomott hazája és nemzete iránt.

Dr. S. J.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Gróf Teleki Sándor a magyar-örményekről. Egy régebben megjelent czikkében gróf Teleki Sándor így ír a hazai örményekről:

Ha Erzsébetváros Medinája, úgy Szamosújvár okvetetlen Mekkája az Erdélyben lakó örményeknek. Gyermekségem óta szeretem az örményeket annyira, hogy bátran kinevezhetnének díszörménynek… Apám folyvást beszélt örményül.

Szeretem az örmény nemzetet, mert szivvel-lélekkel magyar; — rajong e földért, s szereti e hazát, — minden nemzetiségek közül az egyedüli, mely él velünk s halna értünk. Szorgalmatos, takarékos, vállalkozó, vendégszerető nép; — pártólója irodalmunknak, művészetünknek, bátor katona, — szabadság-harczunk történetében ott állanak Kiss Ernő, Czetz János, Gorove Antal, Hankovics György és még hányan; — az 1848—49-iki erdélyi hadjáratban minden nemzetiségből került ki ellenünk kém, örmény egy sem. Birunk közülök államférfiakat, magas hivatalnokokat, jeles irókat, nyelvünk az ők nyelve, szokásaik a mi szokásaink — nem tekintenek Erzerum felé, s „e földön kivűl nincsen számukra hely."

Sohasem fogom feledni azt a fogadtatást, melyben 1848 végén Szamosújvártt részesültünk.

A közügyet a magán érdek elébe kell tenni. — Már összegyültek Tifliszben a választók, hogy polgárnagyot válaszszanak. Két jelölt állott egymással szemben, az egyik örmény volt: Árdzruni Jeremiás hadvezér és a másik a georgiai Gibiáni. Árdzruni, ki még viselte e tisztet, szerette volna, hogy a polgármesteri széket újra elnyerje. A küzdelem nagy volt; a választók két pártra szakadtak. Számba veszik a szavazatokat és ime mindkettő egyenlő számú szavazatot kapott... De még van egy szavazó, ki szintén örmény és Árdzruni hadvezérnek fia. Árdzruni Jeremiás abban a hitben, hogy Gibiáni kisebbségben van — már fogadta az üdvözleteket, midőn a fiatal Árdzruni szavazatát Gibiánira adja. Mindenki csodálkozik ezen; Árdzruni Jeremiás pedig tele torokkal kiáltja: „Nem Gibiáni győzött meg, hanem fiam."

És a szavazó elmondja eljárása okát. „Szeretem, becsülöm atyámat — így szól — de szeretem városomat is. — Mivel abból a viszonyból, melyben atyám az uralkodó-helyettes, Mihály, az orosz főherczeggel áll, baj háramolhat a városra, — azért a város javát fel nem áldozhatom családi érzelmeimnek — és Gibiánira szavaztam."

Ez az ifjú: dr. Árdzruni Krikor, ma Kelet egyik legjelentékenyebb irója; kitünően szerkesztett „Mêság" czímű örmény lapjával évek óta megbecsülhetlen szolgálatot tesz a közügynek.

Örmény császárok a byzanti trónon Különös játéka volt a sorsnak, hogy az örmény Arsacida úralkodó-család nehány sarjadéka, (az ázsiai görög és a régi római birodalom ellenségeinek ezen utódai) később az egész kelet-római császárságnak élén állott. Így látjuk Byzánt trónjára emelkedni az örmény származású I. Basiliust, születéshelyéről macedoniainak is nevezve; ki Arzacesnek, a parthus birodalom alapítójának utóda levén, saját fivére: a biborban született vagyis porphyrogeneta Konstantin, s más görög

iróktól is arsacida (árságuni) névvel neveztetik. De a byzanti birodalom császárai közt nemcsak Basilius és utódai voltak örmények, hanem ott uralkodtak már előttük Mauricius és Ardzruni Leon császárok is, mindkettő az örmény faj szülöttje. — Csak mellékesen hozzuk itt fel, hogy az „Árdzruni" nevet ma is viseli egy tekintélyes keleti örmény család!

A hazai füvészet köréből. Aligha sokan tudják olvasóink közül, hogy az örmény Czetz családnév, nemcsak a magyar honvédelem történetében, de a hazai füvészetben is maradandó emléket állított magának. E nevet viselte ugyanis ama tudós férfiú, ki évek hosszú során át fejlesztett nagybecsű botanikai gyüjteményével úgy a kolozsvári nemzeti muzeumot, mint a szamosújvári gymnasiumban látható növénytárt is jelentékenyen gazdagította — s ki a természettudományok ezen ágának szenvedélyes tanulmányozása közben pár évtized előtt annyiszor bejárta az erdély-bukovinai határbérczek virányait, nevezetesen az Ünökő hegyvidékét. Sőt egy új, előbb ismeretlen növényfajnak felfedezése is neki köszönhető, melyet az erdélyi rodnavidéki havasok közt folytatott buvárlásai közben talált s mely épen ennélfogva tőle és lelhelyétől nyerte tudományos elnevezését is: „Bupleurum Rodnense Czetzii."

Orvosi munka a XII. századból. A hétszáz év előtt élt örmény orvos Mechithár Perzsa-Armeniában született. A bölcsészet és csillagászaton kivűl nagy jártassággal birt a görög, arab és perzsa nyelvekben is. „Vigasztalás a lázban" czím alatt 1184. évben orvosi munkát irt, miként előszavában emliti, a vele szorosabb baráti viszonyban élő IV. Gergely patriarcha kivánságára. — „Igy kivántam czímezni könyvemet — irja ő, — mivel valamint az orvosok, úgy a betegek is használhatják; ezek oktattatnak ugyanis, hogy miként gyógyulhatnak meg leghamarább és azok, hogy miként járjanak el a gyógyitásnál." — Ezen mű egy igen hosszú értekezés, összegyüjtve a régi, legkitünőbb görög, arab és perzsa orvosok műveiből, negyvenhat fejezetre felosztva. A főtárgyat, melyről e műben Mechithár értekezik, a lázbetegség három neme: u. m. a rothasztó és a nem rothasztó láz, a forró és a lappangó láz, végül az időszaki és nem időszaki láz képezi. Ezen örmény orvosi. mű kézirata a párizsi királyi könyvtárban és a velenczei mechitharistáknál feltalálható. Szerzőjének személye (azonos nevénél fogva) nem tévesztendő össze a mult század elején élt Mechithár-ral, ki a róla elnevezett tudós szerzetrendet alapittotta. (V. ö. Neumann-Ávéd örmény irodalomtörténetének 75. l.)

Természetrajzi elnevezések. Nem épen érdektelen, mint sajátszerűséget felemlitenünk, hogy az örmény név a növény- és ásványtanban is előfordul, megfelelő latin kifejezéssel. Ugyanis a lazul-kő tudományos latin neve Lapis Armenus (Armenischer Stein), a kajszi-baraczkot pedig: Prunus Armeniaca-nak nevezik.

Örmény helységnevek Magyarországon. Hogy mennyire szertészét laknak e hazában az örmények, azt mindennél legjóbban azon helységnevek bizonyitják, melyek az ott lakott örmények után vannak elnevezve. — A helységnevek és az örménység közötti összefüggést nem a „véletlen“teremtette meg, hanem az a jelenség, hogy az illető helyeken az örmények tömegesebben laktak. — Ezen állítás mellett harczol azon megczáfolhatlan ténykörülmény, hogy e helységnevek jobbadán Erdélyben fordulnak elő, itt pedig tudvalevőleg az örmények sokkal nagyobb számarányban jelentkeztek, mint az anyaországban; másrészt pedig azon észlelet, hogy e helységnevek mindenikében — ha nem is fordúlnak elő ma oly nagy számban az örmények, mint annak idején, mikor róluk nevezték e helységeket — ma napság sincs egyetlen egy, oly örményekről elnevezett helység, hol örmény nem laknék; elannyira-hogy e helységekben lakó örményeket névszerint is megtudnok, nevezni. — Nem említve azon Árpádházi okmányt, melyben Esztergomban az örményeknek adományozott föld „Terra armenorum“-nak neveztetett — utalunk e helyen egyszerűen a következő hazai örmény helységnevekre:

Örményes (Mező), Orminyis; Kolozsmegye mezőörményesi járás.

Örményes — Szász — (Irmesch, Örmenis); Kis-Küküllő megye erzsébetvárosi járás,

Örményes. (Urminyis) Torda-Aranyos, megye felvinczi járás.

Örményes. (Urminiusu) Szilágymegye, szilágycsehi járás.

Örményes. (Armönis) Krassó-Szörénymegye, teregovai járás.

Örményes (telep) tartozik Fegyvernek községhez; Jász-Nagy-Kun-Szolnok megye, tiszai középjárás.

Örményszékes. (Arménen, Armény); Alsófehérmegye, nagyenyedi járás.

Ormány (Örmény, Ormanu) Szolnok-Doboka megyében.

Ormingya (Örmingya) Hunyad megye, brádi járás, — Végül ide sorozandó Szamosújvár, melyet a németek Armenerstadtnak (Örményekvárosa) neveznek; latin neve Armeinopolis.

Mi újság az örmény világban?

Az örökvárosból. Ő szentsége deczember elején fogadta Limondsiánt, a bécsi mechitháristák fő-procuratorát, ki a szerzet nevében becses jubileumi ajándékot nyujtott át a szentatyának. Olyan album ez, mely latin és örmény nyelven tartalmazza III. Innocent pápának Gergely pátriárchával folytatott, az örmény egyházra vonatkozó levelezéseit. Az album diszítéseit az örmény szerzetrend tagjai készitették.

A velenczei mechitháristák abbása Krimben. Iknádiosz Gurjeghián (Cyrill Ignácz) nem rég Konstantinápolyból Trebisonba ment; miután szülővárosában néhány napot töltött, innen Batumba érkezett; nagy számú örménység fogadta; e városban határtalan tisztelettel találkozott. — Theodosiában a tisztelgők élén az ismert nyelvtudós Kherovpe Khusnerián üdvözölte az abbást, ki itt a mechitháristák földjére lépett… Kocsin vitték templomba, a pitvarban a gymnasium ifjúsága égő gyertyákkal képezett sorfalat; benn az énekkar az „Êzkhéz Ászduádz“ (Te Deum…) dicsőítő ének hangjaival fogadta. Nem irom le a kitüntetéseket, melyekben a főpap részesült, de megemlítem, hogy meglátogatta az abbás a híres Ájvázovszky János palotáját, melyben a festő-művész nővérével találkozott. Tiszteletére többen adtak fényes ebédet; ezek közül említés nélkül nem hagyhatom azt, mely a festő és Melchon Mêrzáián házánál tartatott. Bedrizián ezüst serleggel ajándékozta meg az abbást. — Az érsek innen Chárászu-Bazár felé indult; 20 kocsi 12 versztnyi távolságra ment elejébe; Hámázászb Száphárián örmény plebános és Ántoniosz Bédánián mechithárista fogadták üdvözlő beszéddel; ott volt az orosz redőrfőnök és a város tiszti kara; az útczákon nagy néptömeg várta. Itt is mondott misét és predikácziot, azután a tisztelgő testületek üdvözleteit fogadta. — Szinferopol város végén Dsĉrákián (Gyertyánfi) Chácshéresz gazdag örmény Gádárine (Katalin) nevű neje gyönyörű virágcsokrot nyujtott a várva várt vendégnek; az egyház kapújában a derek Csiky Lukács magyar-örmény mechithárista, folyóiratunk munkatársa fogadta szeretett érsekét. Nem szólok a főpap tiszteletére rendezett fényes ünnepélyességekről, de azért a páratlan szónok Melchon Mêrzáján hatásos pohárköszöntőjét és az ügyes kezű Chácshádur Chámbigián szép zongora-játékát, ki az abbás tiszteletére adott vendégségek egyikén nemcsak nemzeti dalokat játszott, hanem előadta az ünnepelt üdvözletére szerkesztett zenedarabot is — említetlenül nem hagyhatom. — Szebástopolban csak rövid időt töltött, honnan a „Vladimir“ gőzhajó Konstantinápolyba vitte az érseket. Lelki szemeivel még most is látja a szt.-Lázár szigetére visszaérkezett érsek-abbas a nagy számú fehér kendőket, melyeket a szives krimi örmények a távozó főpap felé e félsziget partjairól lengettek.

Megczáfolt álhir. Magyar laptársaink némelyike egy konstantinápolyi franczia lap, a „Phare du Bosphore“ nyomán említést tett arról, hogy a jelenlegi budapesti török főkonzul: Munir-bej helyére Váhrám-bej Dádián, a pérai főtörvényszék birája neveztetett volna ki. E közlemény alaposságát első tekintetre valószinűvé látszott tenni azon körülmény, hogy Váhrám-bej — ki különben örmény katholikus, s a mingréliai Dádián herczegek vérségéből való — a magyar arisztocraczia több családjával is rokoni összeköttetésbe lépett azáltal, hogy a mult nyáron nőül vette Széchenyi Vanda grófnőt, a „legnagyobb magyar“ unokáját s így némileg magyar-örménynek tekinthető. A közlött kinevezés hire azonban ezúttal alaptalannak bizonyult, s azt a budapesti török főkonzulatus hivatalosan is meg czáfolta.

Szobor-művészet. A Münchenben, Pecht Frigyes kiadásában megjelenő „Kunst für Alle“ czímű folyóiratnak mult évi harmadik füzetében egy közleményt találunk a Stambulban felállított és Hamdy-bej vezetése alatt álló „keleti művész akademiáról“ is. Ebben a többek között egy örmény szobrász Oszgán-efendiről van említés téve, ki a festészeti, szobrászati és építészeti szakokból álló, török „szépművészeti iskolá“-ban, mint aligazgató s egyszersmind a szobrászat tanáraként alkalmaztatott.

Chárkhovi gazdasági kiállítás. Tifliszi lapok szerint a chárchovi gazdasági kiállításon több örmény nyert kitüntetést. — Tejgazdaságért kapott Ághájev ezüst érmet és Boghoszov dicsérő oklevelet. Selyemhernyótenyésztésért Bábáev,Ániev és Kándsumov kapott nagy ezüst érmet, Melik Sáhnázárián réz-érmet és Názárova asszony dicsérő oklevelet. Földmivelésért Chánághián réz-érmet. — Borászatért kapott Kencseneánczh, Der-Háruthiuneán nagy ezüstérmet, Beroev testvérek, Ghugászián asszony kis ezüst érmet, Párchutáreáncz, Mirzabegov és Bánáev réz-érmet. Terményekért kis ezüst érmet kaptak Beroev és Háchvertov fivérek. — Konyhanövényekért Chodsájeánczh kapott kis ezüst érmet és Áthárov dicsérő oklevelet.

Az örmény nyelv és a párisi nyelvészek társasága. Bruszáli engedve a fölszólitásnak, melyet hozzája a párisi kereskedelem-földrajzi társaság elnöke Gaston de Phos ügyvéd intézett, Párisban a nyelvészek társaságának üléstermében szólott az örmény nyelv eredetéről és a nyelvbuvárlatról. Bruszáli tudományos érvekkel bizonyította, hogy nyelvünk az árja nyelvcsalád- vagy az ind-európai ághoz tartozik és hogy gyökeinek nagy része föllelhető a szánszkrit, zend, (főleg az áveszthikh, *աւէսթիկ*) pelvi (pehlevi), a perzsa végre a Kaukaz népei közt maig is élő oszetben (*օսէրէն*).

A felolvasó azt mondá, hogy az örmény nyelvtan hasonlít a régi híres nyelvek grammatikájához; azután szólott az irodalmi és népnyelvről. Végre megemlékezett a váni ékiratokról és Pátkánián Kherovpének az örmény nyelvre vonatkozó vizsgálodásairól.

Egy drága emlék. Leo örmény király széke a smyrnai görögök museumában őriztetik; e remek műven virág foglalványban láthatók az örmény czímer jelvényei: az oroszlán- és juh-fej; a középen Leo király áll, kinek fején korona és kezében jogar van.

* * *

Felelős szerkesztők és kiadó tulajdonosok:
GOVRIK GERGELY és **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosujvár, Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda.

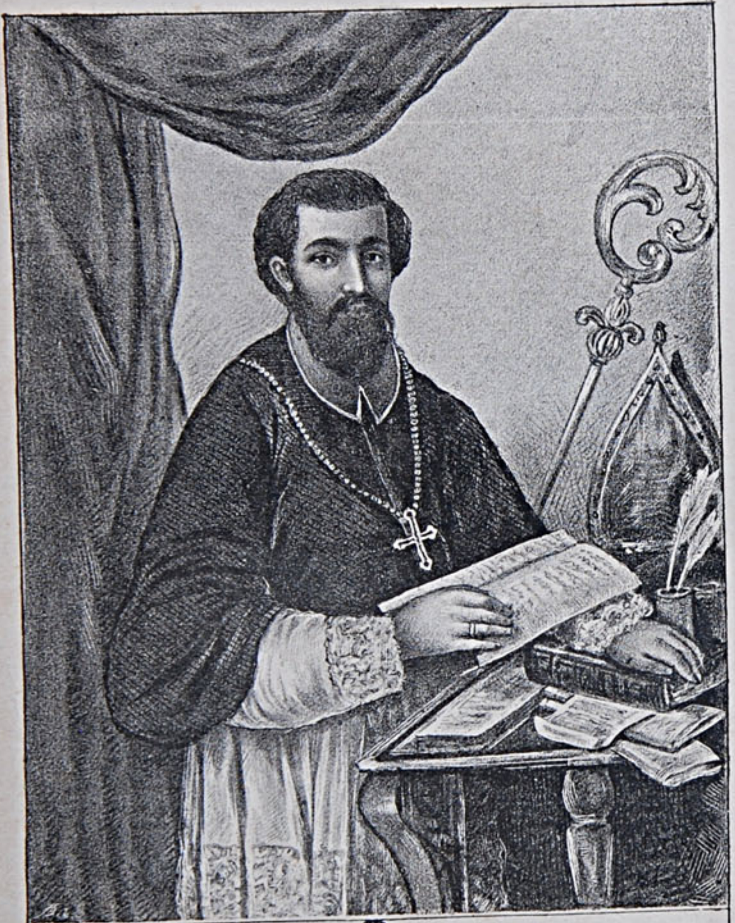

OXENDIVS VERZELLESCVS ARMENO-MOLDAVVS
COLLEGII VRBANI DE PROPAGANDA FIDE
ALVMNVS EPISCOPVS ALADEN. ANN. D MDCXCI.

Verzereskul Oxendius (Auxentius)

aladi felszentelt örmény kath. püspök.

(Képpel.)

I.

Midőn, minket örményeket, a magyarok szivessége s szeretete e hazába fogadott, és a magyar nemzet jogainak közös birtokosaivá tevén, e haza fiainak nyilvánított — elfelejteté velünk a hontalanság keserű fájdalmát. . . . Kitűnt közülünk széleskörű tudománya, akarat-ereje, határozott jelleme, finom és megnyerő bánásmódja által Verzereskul Oxendius aladi felszentelt püspök és apostoli helyettesünk, kinek elévülhetlen érdemei kitörölhetlen betűkkel vannak feljegyezve, s kinek e sorokban — mennyire történelmi adataink engedik — életrajzát adni kivánjuk.

Az, hogy e kiváló féfiú hol született, teljes bizonyossággal meg nem határozható. Valószinű a feltevés, hogy Moldova Botusán városában jött világra, miután előneve, melyet a régi okmányokban és feljegyzésekben családi neve mellett használtak, Botusáni volt. — Örményeink előneveiket, sőt még családi neveiket is igen gyakran azon város vagy helységtől vették, hol születtek és laktak. A gyergyószent-miklósi örm. kath. parochia pontos-hiven megirt történelme II. fejezetében [1]) Bocsánczi (Botusánczi) Verzár Oxendius néven van e valódi apostoli ihletű és buzgalmú főpap főpásztori működése nehány sorban megörökítve Theodorovics Simeon gyergyó-szent-miklósi örm. kath. plebános által, ki Szamosújvártt segédlelkészkedvén — mint egy, a szamosújvári örm. kath. parochia levéltárában megőrzött jegyzőkönyv igazolja — ismerhette a boldogult püspök családi viszonyait. Hunánián Vártán [1]) lembergi örm. kath. érsek (1681—1715) egyik levelében [2]) szintén Bocsánczi Verzeresko Oxendiusnak nevezi.

---

[1]) Գլուխ II. Յետ սորա գայ վերապատիւ եպիսկոպոսն Օքսէնտիոս Վրժարենց Պօճանցի, սա էղեւ պատճառ եւ սկիզբն ուղղափառութեան: - II. fejezet: Ezek után jött méltóságos Bocsánczi Verzár Oxendius püsdök; ő volt a katholikus vallás megalapitója és kezdeményezője.

Születési éve — hozzávetőleg — már könnyebben megállapítható a történelmi feljegyzések nyomán. Illés András [3]), Fassching Ferencz [4]), Benkő József [5]) munkáikban Verzirescul Oxendius püspökről szólva azt mondják, hogy 1684-ben Rómából, mint felszentelt pap tért vissza, miután ott a katholikus világ központjában 14 éven át magát az egyházi és világi tudományokban kiképezte volna; 1670-ben ment tehát Rómába a legalább is 15 éves ifjú és így, minden valószinűség szerint, születési éve 1655-re tehető.

Szülőiről, anyakönyvi adatok hiányában, keveset tudunk. Hunánián Vártán az örmény nemzet lembergi érseke, 1687 február 13-án Lembergben kelt okmányában annyit

---

[1]) Catalogus universi cleri archidioecesis Leopoliensis ritus armeni, Leopoli 1880.

[2]) Historia Armenorum Transsilvaniae per Christophorum Lukácsi, pag. 71. Epistolae ad Eudoxienses c. XII p. 101: „Doctor Oxendius Bocsanensis Verzeresko dictus, collegii urbaniani alumnus, per me consecratus est in Episcopum Aladiensem anno Domini 1691.

[3]) Ortus et progressus variarum in Dacia gentium ac religionum, Claudiopoli 1764 pag. 64. »Donec a. 1684 Oxendius Verzirescus post navatam in urbano collegio sacris profanisque scientiis decem et quatuor annis operam, ac ejuratos in Palatio sacri officii armenorum errores sacerdotio insignis reverteretur.«

[4]) Nova Dacia sub R. P. Francisco Fassching Claudiopoli 1743 lap 25 29. Quartus jam supra octuagesimum seculi prioris volvebatur annus, ex quo Oxendius Virzireski gente armenus, Romae annis 14 in collegio urbano de Propaganda moribus et litteris excultus, ejuratis prius in Palatio sacri officii fidei erroribus, redux in Transsylvaniam cum potestate apostolici missionarii reducendorum ex integro ad Romana sensa Armenorum spem fecit.

[5]) Transsilvania auctore Josepho Benkő. Pars generalis, tom. II. Claudiopoli 1833 l. 560–561. Donec a. 1684 Oxendius Verzireski, armeno moldaviensi diaeceno natus, et antecedenter dogmatibus graecis imbutus, post navatam Romae (quo statim a. 1670 cencesserat) in Urbano Collegio sacris profanisque scientiis per 14 annos operam, ac ejuratum ritum graecum, cum potestate apostolici missionarii in Transsilvaniam sacerdos reverteretur.

emlit, hogy Verzirescus Oxendius Lukácsnak volt fia; tehát édes atyja Verzirescus Lukács volt, [1]) míg édes anyjának se családi, se keresztneve sincs megemlítve sehol.

1684-ben érkezett meg Rómából a nagy tudományú férfiú hitküldéri minőségben azon határozott szándékkal, hogy Moldovából kiköltözött övéit, kik az erdélyi részekben telepedtek meg, a kath. vallás hitelveivel megismertesse s őket megtérítvén a kath. egyház tagjaivá avassa fel. Működésének első sorban Minász Zilifdár Oghlu [2]) örmény schismaticus püspök szegült ellene, kinek vezetése alatt jöttek volt be eleink és a neki alárendelt papság e hazába. [3])

Oxendius új hitelveket hirdetett a tiszta meggyőződés hangján, melyek a régiekkel ellenkeztek; új szokásokat, új intézményeket kivánt behozni, melyek övéi előtt ismeretlenek voltak. De ezek mereven ragaszkódtak régi szokásaikhoz és nem akarták azokat az újakkal, melyeket — mint mondák — Oxendius Rómából hozott, felcserélni. — Minden egyes nemzet társadalmi és vallási viszonyainak átalakulási stadiumában megtaláljuk ezen, az ősi intézményekhez való ragaszkodást; azt is látjuk, hogy azok, kik az új intézmények terjesztésében fáradoznak, működésének jutalma többnyire a küzdelem, szenvedés és gyanusítás. Igy történt ez

---

[1]) Transsilvania, pars generalis tom II.a. J. Benkő p. 562. Vartanus Hunanianus Dei et A. S. G. Archiepiscopus Leopoliensis nationis Armenae. Admodum R. D. Oxendio Verziresco L u c a e actu. presbitero alumno venerabilis collegii urbani de Propaganda Fide ejusdemque sacrae Congregationis missionario Armenorum Doctori . . . .

[2]) Zilidár =- Sziláhdár perzsa szó, jelentése: katona, fegyverviselő; Zilidár oghlu, Katonának fia, Katonafi.

[3]) Gyergyó-szent-miklósi örm. kath. parochia története. *Գլուխ* II. *Այս մինչ ելին բազմութիւն Հայոց յերկրէն պողտանաց ելին ընդ նոսա գերապայծառ եպիսկոպոսն իւրեանց Մինաս վարդապետն Զիլիֆտար օղլու կոչեցեալն եւ այլք բազումք քահանայք, որոց անունքն են այսոքիկ. պատէր Եղիայն Սէչովցի Մէտրուլ անուանեցեալն, որ էր աւագ քահանայ ընդ բոլոր երկրին պողտանաց . . . . պատէր Աստուածատուրն խոճա Նիգօշեան, որ աստ ձեռնադրեցաւ ի նոյն վերոյգրեալ Մինաս վարդապետէ:* II. fejezet Midőn Moldova országából kijött az örmények sokasága, akkor jött velök Zilifdár Oghlunak nevezett méltóságos doctor Minász püspökük és több más pap is, kiknek nevei: tisztelendő Szucsávai Medrul Elias, ki főpap vala Moldovában, tisztelendő Chodsá Nikos Bogdán, ki itt szenteltetett fel a fent megnevezett doctor Minász által.

Oxendiussal is, kit övéi vallásháboritónak nevezték el és azt mondották róla, hogy az ország nyugalmát zavarja. Az ország hatósági közegeinek bevádolták és kérelmezték áldásos működésének betiltását. Ő azonban, mint valóságos apostol nem kimélt fáradságot, nem rettent vissza a veszélyektől, melyek útját állták. Beszterczén, mint egy második István vértanút, megkövezték és kevés hija volt, hogy hitkövetsége életébe nem került. De a fenyegető veszélyek nem lankasztották el, hanem még harczkészebbé tették. Az ellene emelt vádakat méltósággal és erélylyel czáfolta meg és utasította vissza. Négy éven át fáradhatlanul, megszakitás nélkül hirdette övéi közt a kath. vallás hitelveit; oda ment, hová a kath. vallás legkonokabb ellenségei telepedtek le. Végre működésének teljes elismeréseül szolgált azon tény, hogy épen azok, kik ezer meg ezer akadályt görditeltek útja elébe és leginkább hivatva érezték magukat Oxendius itélőbiráiúl feltolni: Minász schismaticus püspök, — ki a papság és világi hatóság nagyobb részével Beszterczén telepedett volt meg s ki már 1649-ben az akkor Moldovában levő örmények püspöke volt [1]), papsága egy részével békejobbot nyújtott és kifejezték előtte áttérési szándékukat. Minásznak e megtérése 1686-ban történt, mikor is Lembergbe ment és az ünnepélyes hitvallást Pallavicini bibornok, XI. Incze pápa követe előtt letette. [2]) Minász erélyes védője lett a kath. hitelveknek.

---

[1]) Historia armenorum Transsilvaniae p. Ch. Lukácsi, Viernae 1859 l. 66: Minas vel Mennas Armenorum Episcopus cum potiore cleri et magistratus profani parte Bistricium concessit . . . . Mennam hunc anno jam 1649 armenorum in Moldavia. . . Episcopum fuisse comperimus; memoriale codicis Evangeliorum praefato anno Sucsavae in Bucovina exarati, ejus ut Episcopi meminit.

[2]) Ortus et pr. l. 65. Hic ille est (Oxendius) armenorum Apostolus, de quo non immerito dubitaveris: majoresne in popularium suorum conversione labores exantlarit an calamitates sustinuerit? Enimvero ut Armenos ad imperium Romanae Ecclesiae revocaret Oxendius, nullus labor tam arduus, quem non appeteret, nullum tam anceps extitit periculum, quod perhorresceret . . . . Quadriennio pene integro strenuus in vinea Domini operarius solos messuit patientiae fructus, quorum uberem satis campum Minas Episcopus cum clero . . aperuit. Ut enim nihil de latis in eum censuris nihil de calumnia dicam, qua Regni passim et Rellgionis perturbator circum-

Püspökük példáját követték csak hamar a hívek is és a megtérés általános lett. Minász azonban nem sokáig élte túl megtérését, mert még az ünnepélyes hitvallás letételének évében meghalt; hivei megsiratták.

Stephanovich (Roska) örmény évkönyv-iró azt mondja, hogy „Minász, Moldova püspöke, Lembergből a magyar hegyeken át (Erdélyi Kárpátok) tért vissza; baja — melyben sokáig szenvedett, véget vetett életének (1686); az oláhok sírkertjébe temettetett el. Ez vezeklő, szent életet folytatott; sokat böjtölt és imádkozott; mindennap elmondotta a breviariumot. Éjjelenként többször felkelt és szobájában sétálva imádkozott. Ezt több ízben magam szemeivel láttam.“

Hunánián Vártán lembergi érsek, — ki bizonyos mérvben egyházi főhatóságot tulajdonított magának az Erdélyben letelepedett örmények felett, azon jognál fogva, melylyel Melchisedek örmény patriarcha, érseki elődét Torosovics Miklóst (lembergi érsek 1626—1681) felruházta — a főpásztoruktól megfosztott hívek lelki szükségén segiteni kivánt és 1687 év februarius 13. Lembergben kelt kinevezési okmánynyal Verzirescul Oxendius hitküldért általános helyettessé és administratorrá tette addig míg az apostoli szentszék által az elhalt helyébe más püspök neveztetnék ki; egyszersmind meghagyta neki, hogy az elhalt püspök mindennemű vagyonát gyüjtse össze és további rendeletig tartsa magánál. [1])

---

ferebatur: Bistricii dum ageret, parum aberat, quin immani lapidum vi a suis obrutus alter pro Cristo Stephanus occumberet. Verum laetiora brevi tristibus his successere et divina miserante clementia spinae istae rosas germinarunt, dum apostolicis Oxendii laboribus pravum dedoctus schisma ex infensissimo Romanae Ecclesiae hoste gnavus propugnator evasit Minas.

Hist. Arm. Trans. p. Ch. Lukácsi l, 68. Vartanus Hunanian in sua ad Eudoxienses epistola: Doctor Minas Eudoxiensis Csillifdar-Oghlu cognominatus Episcopus Moldaviae, venit mecum Leopolim et coram Cardinale Pallavicini Innocentii XI. Legato catholicam professus est fidem a. Domini 1686, aerae Armenorum 1135.

Transsilvania, pars generalis tom. II. l. 561. Verum Mina, laboribus Oxendii, Romanis accedente, Leopolim in Poloniam simul abeunt, ubi Minas coram Cardinale Pallavicino nuncio Apostolico fidei professionem exhibuit, reversusque in Transsilvaniam ex morbo et aetate obiit.

[1]) Transilvania, pars generalis tom. II l. 563. Vartanus Hunanian . . . . , Cupientes populo ritus nostri, status et sexus utri-

Az erényeivel tündöklő Verzirescul, ki mint püspöki helyettes nagyobb joghatalommal ruháztatott fel, most már nem talált útjában annyi akadályt, azért a megtérités munkája mind nagyobb és nagyobb mérveket öltött; a papság azon része is, mely még eddig vonakodott teljes szivből, egész odaadással ragaszkodni a kath. hitelvekhez, most kijelentette, hogy engedelmeskedik a római szent-széknek. Az összes hivek gyűlekezete Mendrul Elias főpapot nyolczad magával Lembergbe küldötte, hol Pallavicini utóda Cantelmus bibornok beleegyezésével Hunánián Vártán lembergi érsek előtt, az erdélyi részekben letelepedett összes örmények nevében a szentséges atyának örök hűséget esküdtek; egyszersmind kérelmeztek, hogy XI. Incze pápa Oxendiust püspökké tegye.[1]

XI. Incze pápa atyai szeretettel fogadta kérésüket s csak 1689-ben történt halála akadályozta meg abban, hogy kérésüket nem teljesítette. Azonban Szent-Péter székében XI. Incze pápának utóda, VIII Sándor Verzireskul Oxendiust 1690 október 3-án kelt brevejével aladi püspökké és apostoli vikáriussá nevezte.

Tudós Lukácsi Kristófunk Mendrul Elias főpapnak lembergi menetelét 1691-re, tehát Verzireskulnak aladi püspökké és apostoli vikariussá lett kineveztetése utáni időre teszi, támaszkodva Hunánián Vártán levelére[1]), melyben nevezett érsek emlitést tesz arról, hogy Oxendius püspökké szenteltetvén (1691) visszatért Erdélybe, azután hozzáteszi, hogy: „Ugyanezen évben Szucsávai Mendrul Elias Lembergben előtte tette le az ünnepélyes hitvallást.“ Ezen tényre vonatkozólag Nilles Miklós[2]) megjegyzi, hogy Cantelmus apostoli követ, kinek beleegyezésével tette le Elias főpap Hunánián érsek előtt a hitvallást, 1690 febr. 13 óta nem volt apostoli követ és így az ő beleegyezésével nem tehette le Elias, Hunánián előtt a hitvallást 1691; miért is valószinűbb az, hogy az ünnepélyes hitvallás letétele 1691 előtt történt abban az időben, mikor még Cantelmus apostoli követ volt, annál is inkább, mivel Illés András, Fassching Ferencz, Benkő József egyhangúlag állítják, hogy a hitvallás letétele idejében a katholikus világ feje XI Incze volt; már pedig 1689—1700-ig XII Incze volt Szent Péter utódja.[3])

BÁRÁNY LUKÁCS.

---

usque terrae Moldaviae et Valachiae, ad praesens stante hostilitate turcica, in Transsilvania degenti, uti et tanquam, jurisdictioni et Regimini nostro . . . . . . subjecto . , post obitum Domini Minas Vartabied ejusdem loci Episcopi, recenter vita functi, providere; te in vicarium et administratorem generalem loci ejusdem (donec alius a S. Sede apostolica Episcopus constituatur) nostra Archiepiscopali et ordinaria authoritate, creandum, instituendum et ordinandum esse duximus . . . . . Dantes et concedentes tibi plenariam facultatem . . . . . nec non defuncti Domini Minas Vartabied substantiam . . . apud quascunque personas existentem recuperandi, repetendi.

[1]) Ortus et pr. l. 66. Eliam sacerdotem armenum cum octo aliis Leopolim ad nuncium apostolicum ablegarunt, ubi annuente Cardinale Cantelmo, Pallavicini successore coram Archiepiscopo Leopolitano Vartano Hunaniano totius armenae nationis Daciam incolentis nomine . . . perennem Romano Pontifici subjectionem jurejurando promiserunt. Litteras etiam ad Innocentium XI . . exararunt, quibus ut armenis novello Ecclesiae germini, fidelium Pater bene precaretur, et Oxendium de se quam optime meritum episcopali honore insigniret, imis precibus exorarunt.

[1]) Historia Armenorum Tr. 71 lap. Porro idem (Vartanus Hunanian) postquam retulisset Oxendium a se in Episcopum consecratum in Transilvaniam rediisse, immediate subdit: Hoc eodem anno 1691 Dominus Elias Szucsovensis, Mendrul dictus, Archipresbiter per Moldaviam, hic Leopoli coram me fidem catholicam est professus. (Epistolae ad Eudoxienses c. XII p. 101)

[2]) »Symbolae ad illustrandam Historiam Ecclesiae orient. in terris Coronae S. Stephani a Nicolao Nilles S. I. Oeniponte 1885 volumen II. 921. Cantelmum inde a sua ad Cardinalatum promotione (13 febr. 1690) nuntii apostolici munus non amplius exercuisse, atque inde fieri non potuisse, ut adhuc anno 1691 eo annuente professio fidei sit coram Archiepiscopo armeno emissa.

[3]) A pápai breve pergamenre irva, örmény nyelvű hiteles forditásban a szamosújvári örm. kath. egyház levéltárában őriztetik, Hunánián Vártán érsek által rávezetett eme hitelesitési záradékkal: Ես Վարդան Արքեպիսկոպոս Լէոպոլսի վկայեմ. թէ հաւատարմաբար թարգմանեալ է ի լատինականէն ի հայկական բարբառ: Vártán lembergi érsek bizonyitom, hogy hűségesen fordittatott le a latin nyelvű szövegből röm ény nyelvre.

Ur szineváltozása az örmény egyházban.

A keresztény egyház bölcsőkorában kiváló ünnepélyességeknek képezte tárgyát a Megváltó dicsőséges megjelenése három kiválasztott tanitványa előtt, melyet teljesen egyezőleg ir le három evangelista. A nyugati egyházban egyszerű emléknappá lett később a Sancta Transfiguratio ünnepe. Megtartá azonban ősrégi jelentőségét Keleten s legfőként az örményeknél, kiknek első egyházatyái valóságos ünnepet szenteltek a szinváltozásnak (ájlágerbutiun այլակերպութիւն alakváltozás, bájdzárá-gerbutjun պայծառակերպութիւն tündöklő szinváltozás volt a neve ezen ünnepnek.)

Mint a nyugati egyház, az örmény legendáknak legrégibb gyüjteményei is augustus 6-ára teszik ezen ünnep napját. Később azonban szokássá lőn, változó ünnepként, a Pünkösd utáni hetedik vasárnapon ülni meg Ur szineváltozását, s ezt a szokást híven megőrizte napjainkig úgy az egyesült, mint a szakadár örmény egyház. Kezdetben egy ősrégi névvel jelölték meg ezen ünnepet, Vártávárral, melynek eredete felnyulik az örmény pogánykorba. Ez volt t. i. a neve azon felette zajos vigalomnak, melylyel egy istennőt a persák Tistrya-jára s az assyrok Istar-jára emlékeztető Asztlig-ot (Kis-csillag) ünnepelték.[1] Temploma volt Ásdisád-ban, az Örményország nemzeti isteneinek emelt többi szentélyek között. Világositó sz. Gergely bevonulván e városba, sietett a többivel egyetemben lerombolni ezt a templomot is.[2] Ásztlig istennő vig ünnepélye kezdő napjaira esett Návászárt hónapnak, az örmény időszámitás első hónapjának.

Hogy minél előbb kiirthassák ezt a mélyen meggyökerezett pogány kultust, az örmény egyház atyái — talán maga Világositó sz. Gergely — szándékosan ugyanazon

---

[1] Cappelleti, Armenia, 3-ik k. 17–18 l. – Emin J. B. Lecherches sur le paganisme armenien (Oroszból fordítva) Páris 1864. 15—16.

[2] Agathangelos Örményorsz. története CXIV fejezet. (Az 1835-i örmény kiadás 602-3. Khorenei Mózes. II könyv, XII és XIV fej.

időpontra tették az Ur szineváltozásának ünnepét, s meghagyták ősrégi nevét is, a Vártávár-t, mely a rózsa lángolását jelenti (várt = rózsa, várh վառ = láng), mintegy képletesen jelezve e névvel azt a csodás jelenetet is, melyben az előbb porhűvelybe — mint a rózsa kelyhébe — rejtőzött Megváltó, megváltoztatva szinét, ragyogó fényben tündöklött, hasonlóan a lángszinben kinyilt rózsához.[1] Ezen értelmezés alapján a pogánykor megszünése után is megtarthatták az örmények a szóban forgó ünnephez kötött régi szokásaikat, rózsacsokroknak dobálását s örömüknek jeleül galamboknak szárnyra bocsátását.[2] A vigalomnak ez a neme még ma is divatban van a konstantinápolyi örményeknél.

Vártávár ünnepét, mely a nyolcz részre oszló örmény egyházi év ötödik részének kezdetét is jelzi, a legnagyobb öt ünnep közé sorolta a régi örmény egyház. Vigiliával volt összekötve s egy heti böjt előzte meg. Három napig tartott az ünnep s azok mindegyikének külön imái és énekei valának. Az ünnep első napjának volt szentelve a napjainkig fennmaradt legrégibb Sárágánnak a canon-ja. A második és harmadik nap canon-jait Snorháli Nerses patriarcha szerkesztette. Mindhárom tiszteletreméltó maradványából az ős-régi örmény egyházi költészetnek ide igtatunk nehány bemutató sort:

Ur szineváltozása első ünnepnapjának canonjából:

„Téged, ki megváltozva szinedben a hegyen, megmutattad isteni hatalmadat, téged dicsőitünk, ó megfoghatatlan Világosság!

Téged, ki a dicsőségednek ragyogását kinyilatkoztattad, ki a naphoz hasonló tündökléssel megvilágositottad teremtményeidet, téged dicsőitünk, stb.“

---

[1] Nilles Miklós atya »Calendarium manuale utriusque Ecclesiae orientalis et occidentalis« czimű müvében a következőket olvassuk ezen értelmezésről: „Eo nempe consilio, quod D. N. I. Ch. in sua Transfiguratione eximia luce coruscans nitidissimae rosae instar in corpore praefulserit; vel, ut aliis placet, quia fulgor Divinitatis, qui in corpore sicut rosa in calice tamdiu latuerat, in ejus Transfiguratione foras prodiit, et veluti rosa sese explicuit.“

[2] Vártávár névvel nevezték őseink Hera, vagy Artemis-Ánáhid, vagy Aphrodite (örményül Vártámádên) pogány ünnepét.

Szokás volt Vártávár napján egymást rózsavizzel leöntözni.

A második nap canon-jából:[1]

Ma feltártad Tábor hegyén apostolaid előtt kezdetben elrejtett örök rejtelmét istenségednek, ó Krisztus: áldott legyen apáink istene!

Ma a lényegében láthatatlan Atya, megjelenvén az egeknek magaslatairól, bizonyságot tett arról, ki a szent Szűztől született és az ő szerelmes Fia: áldott legyen apáink istene!

Te, ki megmutattad ma isteni fényességedet a prófétáknak, kik sóvárogtak utána, hogy láthassák a mi láthatatlan a serafinok előtt is: Kiapadhatlan Világosság, irgalmazz minekünk!

Te, ó Urunk engedd nekünk, bünösöknek, hogy láthassunk második megjelenésedben az atyai dicsőséggel, a midőn elkövetkezik a világnak megújitása: Kiapadhatlan Világosság irgalmazz minekünk!“

A harmadik nap canon-jából:

„Örvendezzünk ma az angyalokkal a magasságban, az istenség kifürkészhetlen fénye megjelenésének: Áldunk téged lényegben egy az Atyával, téged, ki eljöttél, hogy megváltsd a mindenséget!

Ma kinyilatkoztattad Tábor hegyén apostolaid és a prófétàk választott seregének örök isteni dicsőségedet: Áldunk téged stb.

Ma egy felhőnek méhéből az Atya, bizonyságot tevén a Szűztől született testtel egyesült Igéről, mondotta: Ez az én fiam, a kiben kedvem telt: Áldunk téged stb.

Ma, a királyságod dicsőségének fénye által megmutattad, ó Urunk, milyen lesz az igazaknak naphoz hasonló világossága: Áldunk téged stb.

Ma dicsőségesen feltártad a Tábor hegyén a századok és nemzetek előtt rejtett örök titkot: ó Istene atyáinknak!

Ma a halhatatlanságnak édes illata lepte el a Tábor hegyét s varázsolta el a tanitványoknak seregét: ó Istene atyáinknak! stb.

O.

---

[1] D. Nersetis Schnornali Armenorum Catholici opera metrica, Venetiis, 1830, 478–484 l.

Dr. Csáusz Márton

(1796-1860.)

Nagyok szemlélése lelkesít, gyönyörrel tölt el s nagyságuk részeseivé tesz. Fokozott azonban e gyönyör s az önérzet egy nemével — mely a büszkeséggel határos, — párosult, ha tudjuk bámulatunk tárgyáról, hogy ő a mienk, hogy őt nemzeti kötelék fűzi hozzánk.

A Magyarországon élő maroknyi örménység ily kimagasló alakja volt Csáusz is.

Szegény, de becsületes örmény kereskedőnek Csáusz Kristófnak volt ő nagyobik fia; 1796. év augusztus 8-án született Felső-Bányán.

Atyjától megtanulta szeretni a munkát és legfőbb kincsnek tekinteni a becsületet. Megnyerő szép külsejét azonban, valamint lelkének sok, nemes tulajdonát, hasonló tulajdonságokkal ékeskedő anyjától öröklé.

„Büszke magatartású, nemes arczú, valódilag áhitatos, szilárd jellemű és szigorú erényű, mindig csak magyar ruhát viselő s magyarúl szóló“ nőnek mondják anyját, a szintén örmény Izsák Sárát.

Az elemi osztályokat és a gymnasiumi tanfolyamot Nagy-Váradon, egyetemi tanulmányait pedig (1816—20) Pesten végezte. Mindig, de különösen az egyetemen, daczára megélhetéséért végzett fárasztó mellékes foglalkozásainak, a legjobb tanulók egyike volt. Tanulmányai bevégzése után 1820-ban orvossá avattatott . . . és elkezdé a gyakorló orvos áldásos működését Pesten. Mondják, hogy mint ilyen „ritka tünemény“ volt.

Képzeljenek egy határozott, férfias fellépésű, azonban nemesen mosolygó jó indulatú, biztosságának tudatában a betegnél bizalmat gerjesztő, külsőleg is csinos embert, — s látják maguk előtt a betegek nemtőjét. Tekintsék másfelől a fáradhatatlan embert, ki olykor — nevezetesen a 30-as években először jelentkező cholera-járvány idejében naponta 80 beteget is — szegényt úgy, mint gazdagot, — látogatott, vigasztalt s kitünő tudományossággal gyógyított — és akkor érteni fogják azt a kellő elismerést, melylyel neki kartársai is adóztak. Boldog volt az az orvos, ki vele érintkezhetett;

tudománya, bő tapasztalata és lekötelező, nyájas modorával mindenkinek tiszteletét kiérdemelte.

Eme tulajdonainak köszönheté, hogy már 1824-ben az egyetemi orvosi kar jegyzőnek, nemsokára dekánjának választotta; majd rendkivüli, 1834. év deczember havában pedig a boncztan rendes tanárának neveztetett ki. Számára ez volt az a hely, honnan a tudomány nemes magvait tanitványai fogékony keblébe naponta fáradhatatlanúl hintheté. Tanári székét nem tekinté ő pihenő bársony-széknek, hanem oly kitüntetésnek, mely további, folytonos munkát vár a tehetségtől. És tényleg emberűl meg is felelt a hozzá kötött várakozásnak. Még öregebb korában is, hanyatló egészsége daczára, naponta órákat töltött a kathedrán és bonczoló termében, hogy másokat oktasson és magát gyakorolja.

Mivel akkor az állami dotáczió csekély volt, akárhányszor a tanítás szükségelte tanszereket saját, keservesen szerzett és anyjával s testvéröcscsével megosztott pénzéből szerezte be. De örömmel tette mindezt, csakhogy terjeszthesse a tudományt és műveltséget; mert meggyőződése volt, hogy ily módon szolgálhatja legjobban forrón szeretett hazája érdekeit.

Ismeretei gyarapítása végett sokat utazott; beutazta egész Európát és Ázsiának nagy részét, járt Algirban is. Hazafiúi és tudományos érdemei elismeréseül Eötvös József br vallás és közoktatási miniszter által 1848-ban miniszteri tanácsossá s a pesti egyetem alelnökévé, később a budai cs. k. közegészségi bizottság állandó tagjává neveztetett; 1859-ben pedig, midőn betegsége miatt nyugalomba lépett, a cs. k. tanácsosi czímmel tűntettetett ki.

És ez a világot s népeket ismerő ember, nagy tudománya daczára, érezte még valami egyébnek szükségét: a valás magasztos tanainak. Kutató lelke kereste a mindenség végokát és örömmel haladt az ösvényen, melyet hite fénye bevilágitott. Igen! Csáusz vallásos is volt és ez lelkének egyik gyöngye! Munka közben is letette bonczoló-kését a déli harangszó kondultára, hogy imában hódoljon Annak, kit emberi tudomány hiába kutat! *)

---

*) Egy ma is élő öreg orvos ismerősömtől hallottam, ki Császnak a pesti egyetemen tanitványa volt, hogy előadás közben,

Lelkének egy másik gyöngye: szerénysége; de a legragyogóbb — úgy hiszem — az a szeretet volt, melylyel embertársai, testvére és kivált édes anyja iránt viseltetett. Fáradozott embertársaiért, atyailag gondoskodott egész életén át testvére- és anyjáról s ragaszkodott hozzájuk nemes szíve egész bensőségével.

Anyja iránti szeretete — mondhatni — rajongás volt. Hiszen csak az ilyen szeretet kivánhat ugyanazon ágyneműben meghalni, melyben a feledhetetlen anya kiszenvedett; csak az ily szeretet vágyódik halála után is együtt lenni vele, kit pár évig is oly nehezen nélkülözött!

Szelid lelkületű, hazafias irányban fáradhatatlanúl munkálkodó tagja volt ő korának. Emlékét kegyelettel őrzi a hálás utókor, mely kegyes és tudományos czélokra végrendeletileg hagyott 35000 forintjának gyümölcseit ma is élvezi.

Meghalt 1860. év szeptember 14-én.

Csáuszhoz hasonló kimagasló alakok örmény testvéreink közt, a társadalom minden rétegében, ma már számosan vannak. Adja az ég, hogy a nemes mag a jó földben — szeretett hazánkban — sok hasonló nemes gyümölcsöt teremjen!

Dr. Ákontz Károly.

Szákó

II.

— Befejező közlemény. —

„Hó, újjuh, hahj! hangzott fel az útczákban és minden felől futottak a párbii chán elé, mert már észrevették őt a távolban.

„Uram Isten! mekkora tömeg! Ez az ember az egész falút ide hurczolja magával!“

---

midőn a déli harangszó megkondult, letette kezéből a bonczkést s az emberi testre mutatva, igy szólott hallgatóihoz: »Most pedig, uraim, adjunk hálát Annak, ki e remek művet alkotá!... S ekkor elmondván imáját, folytatá tovább az előadást... Mily nagy mérvű erkölcsi sülyedést mutat e fenkölt szellemmel szemben a budapesti kath. egyetemen annyira elharapódzott hitközöny! Szerk.

A falúbiró, a pap és a nemesek ezalatt ülve maradának az asztaloknál, mert a chánnak kell vendégül hozzájok menni.

Már meg is érkezett Edgár, nagyon dicsőitett chanja Parbiak, ki hátrafelé guggolt egy szamaran, és büszkén s felfúvalkodva tekintgetett körül. Egyik kezében tartja a szamár farkát, míg a másikban hosszú vesző van; fején magas rongyos, juhbőrből készült perzsa csinos süveg diszlik, mely még hozzá régi rongyokkal van körítve. Arczá korommal van befeketítve és nyalkán, csontokból összetákolt nyakravalót visel. Testét egészen rongyos perzsa kapát födi, melle nyitott és szintén korommal van bekenve, míg oldalán hosszú fakard log Két fiatal, szintén különczösen öltözött, férfi vonszolja kantáron a szamarat, míg más kettő fabotokkal unszolja futásra. Dobosok és trombitások mennek elől és az égész menet a falúsi biró háza felé tart; a tömeg — „jállá!"-t [1] kiáltoz.

Végre megérkezik a chan a biró udvarába.

„Hé előre! fel átkozott szamár! Hadd a czifrázást! a tisztelgések úgy is a chant illetik, előre! kiáltozza a tömeg és ösztönzi a szamarat, a lépcsőn fölfelé, a fedélre; de az állat nem is moczczan.

„Föl, názirok és vezirek, lépjetek elő!" vezényel az ünnepélyrendező, ki folyton le-fel futkos. „Mit álltok itt és bámészkodtak? Jertek, fogjátok meg a szamarat és vigyétek föl a háztetőre!"

Folytonos kaczagás között megragadták a szamarat a rajta ülő chánnal együtt és felvonszolták a lépcsőkön. „Jalla" kiáltások között minden oldalról lisztet hintének a chánra, még pedig oly bő mennyiségben, hogy az egész udvar fehér lett. Chánunk már nem egyéb, mint liszt- és koromba mártott hústömeg.

„Uraim, tisztelet a chánnak!" parancsolja az ünnepély rendező.

Mindnyájan felállának és tiszteletteljesen meghajtják magukat a chán előtt. Jaj annak, ki csak perczig is késik. A chán int és villámgyorsan csap a hosszú vessző a merészre.

---

[1] Hurra!

Erre előhoz a biró egy eczettel telt kancsót és kellő udvariassággal, mintha serbet volna, odanyujtja a chánnak.

A chán igen jól tudja, hogy az állítólagos serbet nem egyéb erős eczetnél, mindazonáltal el fogadja és szörcsölgeti.

„Oh, mily nagyszerű és üditő a te serbeted, tökéletesen eloltá szomjamat!"

„He, fiúk, elő a vaddal!" és azonnal hoztak egy pálczán függő döglött varjat.

„Faras!" [1] kiált a chán, „vedd ezt a fogolymadarat, ha haza értünk, jó pecsenyét készítünk belőle."

„Most már ide a báránynyal, emberek!"

Azonnal hoztak egy összekötött lábú fekete macskát.

„Hohó, csalok, tekergők macskává változott bárányotok? Azonnal kössétek meg az ástáráki nemesek kezeit és lábait és addig verjétek őket, míg észre térnek."

Ezt a parancsot nem hajtják végre, mert már hoztak egy kövér, nagy juhot — a község ajándékát — hogy engeszteljék ki a chánt.

„Ezerszer köszönöm az ástáráki uraknak, nagyoknak és kicsiknek! Vendégszeretetteteket mindnyájatoknak viszonozni fogom."

Miután a chán még egy némelyikét az engedetlen nemeseknek könnyedén megveszőzé és kölcsönben rizst, vajt, bort ás tyúkokat kapott, végre felkészűl:

„Éljetek soká, uraim! kiséretemmel már távoznom kell."

Azonban mindeddig csak a tréfa járta, csak most következik a megvendégelés, a borozás. Miután mindkét szomszéd falú egészségére ittak, elhagyja a chán kiséretével a falút, hogy egy másikba menjen.

„Fiúk — kezdé a biró, miután a parbiak eltávozának — tudtok e valamit a mi Lukonkról? Három napja már, hogy több legénynyel eltávozott és a falvakban mint chán barangol."

Luko tegnap Etsmiádzinban [2] volt; — jegyzé meg egyike a fiatal embereknek — és ott olyan bolondságokat mívelt, hogy mindnyájan halálra kaczagták magokat. A klastrom kapúja előtt a kövezeten trónust emeltetett magának, arra ült, szamarát addig egy szolgája tartotta. Aztán a püspökök és érsekek gazdagon meg is ajándékozták.

---

[1] Szolga.

[2] A lepnagyobb örmény klastrom, a katholikos vagy is az összes nemegyesült örmények egyházi fejének residencziája; nem messze fekszik Erivántól.

„Úgy-e mindig mondottam, hogy Lukó életre való ficzkó;“ nem hiába ástáráki, mondá egyik öntelten.

„Jalla“ ujjongtak az ástáráki iskolás fiúk, kik zászló helyett egy bot végére kötött zsebkendővel élükön a nemesek felé tartottak és felmásztak a lapos fedélre.

Az utóbbiak között ült a tanitó is, ki a gyermekeknek két heti — farsangi — szünidőt adott. A gyermekek egy tál száraz gyümölcsöt tettek elébe. A tál közepére borral telt pohár volt helyezve, melyben egy csontkoczka volt.

„Na kálfá,*) ki a pénzes-zacskóval!“ kiálta a fiúk legbátrabbika.

„Elő vele, tanitó úr!“ szólának közbe nevetve a felnöttek.

A tanitó előbb akarattal huzalkodott a fizetéstől.

Azután zsebébe nyult, több apró ezüst pénzt szedett elő és a pohárba dobá.

„Már most menjetek“ mondá „vegyetek egy bárányt és ünnepeljétek a farsangot. Legyetek azonban mérsékeltek és ne pajkoskódjatok. Később magam is átlátogatok hozzátok. Na, Isten veletek! A gyümölcsöt küldjétek hozzám haza!“

„Köszönjük szépen, tanitó úr „hosszú életet kivánunk neked!“ válaszoltak a gyermekek és a többi vendégekhez fordulva, szintén vig farsangot és hosszú életet kivántak.

„Oh kedves karom, szép gyermekem!“ örvendeze egyike a nemeseknek, tetszéssel legeltetve szemeit fiacskáján.

„Az én Mádomnak mily csengő hangja van, mindenütt hallható,“ dicséré egy másik fiát.“

„Dalolj egyet, jó kis Szêmbát.“ Ha majd megnösz, olyan szép menyasszonyt keresek neked, hogy bámulni fogja az egész világ,“ mondá Zoikencz Ághádján.

A fiú hallgatva nézett a tanitóra.

„Énekelj!“ szóla a tanitó és Szêmbát hozzákezdett. Az általános öröm közepette Hessáncz Hessán mélyen sóhajtott és mire elhangzott Szêmbát éneke, könyek perdülének le arczain.

„Jól van, gyermekem! Isten áldjon meg! — mondá — Jöjj hozzám, hadd csókoljalak meg!“

A fiú közeledett és megcsókolá kezét. Hecsán sokáig tarta átkarolva és meg nem szűnt őt gédelgetni.

„Dicsértessék az Úr a mennyekben!“ szóla végre.

„Kedves Ághádján ne haragudj és ti úraim bocsássatok meg, hogy örömötöket zavartam. Azonban épen e pillanatban szomorú gondolatok leptek meg. Ha a jó Isten négy fiam közül legalább egyiket, a jó Szêmbátot hagyta volna életben, akkor lenne vigaszom vén napjaimra.“

„Az Istenért, Hecsán, ne szomorítsd szívedet! Hisz mindegyikünket ért elég csapás. Köszönd Istennek, hogy megtartá virágzó leányodat. Mindegy akár fiú, akár leány a gyermek; mindkettő egyenlően kedves a szívnek. Helnárodnak kereshetsz férjet és majdan az lesz öregségedben támaszod!“ kezdék minden oldalról vigasztalni Hecsánt.

„Ághádján, egy szép gondolatom, forró óhajom támadt épen most. Egyezzél bele és add szavadat ezen nemes úrak előtt, hogy nem fogsz ellentmondani.

„Oh, szivesen! Mindent neked ajándékozok, még Szêmbátomat is, ha akarod.“

„Na, ha így van, töltesse meg az ünnepélyrendező a poharakat!“

„Töltessenek meg a poharak!“ parancsolá az ünnepélyrendező.

„Kérem a bor töltőket, hogy ne kiméljenek meg senkit, az én kedvemért legyen mindegyiknek tele pohara.“

„Teljes szívből, Hecsán! fejezd csak ki óhajodat, készek vagyunk tele korsókat is kiüríteni.“

„Szerencse fel! tehát — szóla Hecsán, — kora ifjúságom óta úgy éltem Ághádjánnal, mint testvéremmel. Ma rokonságba akarok vele lépni. Eljegyzem az ifjú Szêmbátot az én egyetlen gyermekemmel, Helnárral. Mától kezdve tehát két gyermekem van. Isten segedelmével felnőnek és az oltárnál majdan a menyegzői koszorút hordandják. Mit szólsz ehhez Ághádján? Beleegyezel-e?“

---

*) Falúsi tanitó.

„Hm, minő kérdés, Hecsán, kedves Hecsán; óhajthatnék-e magamnak nagyobb örömet?“

„Isten áldja meg a frigyet! együtt fogjuk ünnepelni a lakadalmat,“ kiáltának minden oldalról. „Lelkész úr, áld meg ezen frigyet!“

Mindnyájan felállottak és erre ünnepélyes csend lett. A pap elmondá imáját és az ifjak egy áhitatos dalt énekeltek.

Ezután mindnyájan eloszoltak a falúsi nemesek; jó kedvvel ellátogattak a szomszéd falvakba is.

Igy folyt az élet a vidéken is.

Dr. Turcsa János.

Váhe.

Ez az ország önállásának javait elcsenegető és fejét nem mindig jóban törő perzsával szemben atyáinak dicsőségét föntartotta. Az erre vonatkozó tanúság így hangzik: „Váhe magát hatalma- és uralkodásában megszilárdítván, haddal támadta meg azokat, kik uralkodni akarának országának határrészei fölött, s győzelmesen azokat elűzvén megszabadítá országát azoknak kezéből.[1]

Az ily hű letéteményes, ki megfelelő sikerrel hajszálnyit sem enged annyi idők szilárdságából: őseinek örökségéből, mennyit nem tehetendett annak érdekében? Tervei, melyeknek kivitelére annyi megfontolással birt, — meghiusúlnak. Változik a helyzet, a sors viszontagságai beköszöntenek, a viharedzett kormányos a szirtet ki nem kerülhette.

Valamint idáig a történelem a külnemzetekével, úgy jelen válságos korrajzunk a perzsa-görög történelemmel és Nagy Sándor hadjárataival van szoros összefüggésben. Egy megdöntött világbirodalom romjai fölött még hatalmasabbat alakitandó, diadalmasan Ázsia szivébe nyomuló macedoni hős csodás sikerei, nem kerülhették ki figyelmét az országa épsége és függetlensége felett sas-szemekkel őrködő örmény királynak. Előbb, mint szövetséges, 40 ezernyi gyalogos- és 7000 lovassal siet az élet-halál harczot vivó Darius segélyére, ki, ha e segélyt bevárja és kedvező harcztért választ, a háború az issusi babérok helyett talán a macedonira nézve kudarczczal végződött volna.

Később Persepolis láng-oszlopai, mint üstökös, hirdették a mindent felforgatással fenyegető catastrofa beköszöntét. Lázas erély és sietség jellemzi az örmény nemzetnek harczra készülődését; Váhe útját akarta állani a hóditónak; azért számtalan serget szedett össze: georgiaiak, álánok, északkeletről hunok és a zordon Kaukáz fiai oly tömegesen csoportosúltak zászlói alá, hogy a mozgalom hullám-gyűrűzete egész a Káspi-tó mellékeig terjedett. Nagy számmal volt képviselve a veszedelmekben hidegvért tanusító, — arany ezüstben bővelkedő — szolgaságot nem tűrő, harczedzett népe az Arméniát Assyriától elválasztó Gordyaei hegyeknek E népnek fegyverzete főleg íj és nyilak; e nép fiai a későbbi időkben is a görögök és rómaiak előtt félemletes félölnyi hosszú kézíveikből röpiték biztosan nyilvesszőiket, melyeknek pajzs és vért kénytelen volt engedni.

Mindezek daczára egy végzetteljes napnak hajnalát látjuk felhasadni. A véres önvédelmi munka megkezdődik kitartó hűséggel. de kevés reménynyel; gyérült a nagy erényeket kifejtett küzdők sora, küzdött maga a király is, mint közvitéz s ezer halál között oda siet, hol legnagyobb a szükség; de a végzet kerekét feltartóztatni nem lehetett. Győzött a maczedoni hős és a döntő csapás bekövetkezett. Váhe a kötelességét örök időkre szóló hűséggel teljesitő utolsó Háik-házi uralkodó elesvén, dicső őseihez költözött; mert nem borúl a győző előtt szolgálatért. 328 Kr. e.

A vérmező borzalmas alakot nyujt; mindenfelé hullák boríták azt, az ellenfelek egymás keblén kibékülten pihenve — arcz arczhoz ért; az életben maradtak nagy része elfogatott, mások futásban kerestek menedéket.[1] Nem szükség a felelőségtől tisztára mosni a nemzetet; a csapást nem visszavonás, honárulás vagy ármány okozá; az ellenség törte meg az érczszilárdságot, mely fölött oly hosszú századok áthaladtak.

---

[1] Cshámicsián I k. 122 l.

[1] Nagy Sándor éjszaki Armeniát, Georgiát és Albániát nem hóditotta meg. Cantu C. III k. 519 l.

Erre bomlásnak indult minden létező viszony, és elkövetkeztek — a szenvedés évei.

A szerencsés hadjáratai által elkábúlt világverő Sándor lett Armeniának úra s győzelmeinek közepette dobzodás és kicsapongásnak engedte magát által, melyek azután kegyetlenséggé fajultak. Armeniában ugyan az önállóságnak érverését meglankasztotta, de csak ideiglenesen, hogy átélvén a megprobáltatás korszakát, annál élénkebb lüktetéssel érvényesítse pezsgő életét.

Ime föltárva áll előttünk Háik országa alapításának és viszontagságainak eseményekben gazdag története, mely halvány képekben állítja elő a nemzet nagy férfiait, hogy mintegy újra kikelve sírjaikból emlékök fölelevenittessék.

E tollrajz csak a főbb vonásokat tünteti föl a hajdan hőseinek életéből. Az alapitótól Váhéig egysem volt gyengelelkű, röghöz ragadó vagy állását megszennyező, hogy valamelyikének közülük egész életéért csak egy pirulás is eltorzíthatná arczát.

Háik, Arám és Tigrán, mint korszakot jelző fénypontok emelkednek ki; a letűnt idők tanúsága pedig félreismerhetlen nagyságukat beszéli és a hon, melyet Háik alapított, nem enyészett el a századok nagy folyamába; Kr. e. 2350 évvel vette az kezdetét, s azóta negyven századnál többet jegyzett föl a kérlelhetlen szigorral itélő történelem az ő lapjára; de az idő vasfoga nem morzsolta szét a láncznak gyürűjét, mely őt népéhez csatolja. Az Isten iránti hálával üdvözölve e hosszú életet, míg fiaira az élet napja süt, s a földnek göröngyei nem takarják azoknak sírjait. Háik élni fog a róla nevezett nemzet kebelében, mint honalapító, hogy az érzelem forróságával ápolják szivökben a személyes homály-foltoktól ment ősatya iránti tisztelet adóját a fölbecsülhetlen kincs-, vagy is a nemzet-élet birtokáért, mely egykor boldog századokon át magasztos tettekben nyilvánult.[1]

Véssünk egy futópillantást Nagy Sándornak e fontos időszakban véghezvitt további tetteire.

Az ügyes tervező, hogy uralmát megkedveltesse, a legyőzötteket nem tekintette szolgákul: valamint más hódoltságokban, úgy Armeniában is a főparancsnokságot és az őrségek feletti főtisztségeket embereinek adta ugyan, de a polgári kormányzatból a befolyásosabb honfiak nem voltak kizárva és a régi tisztviselőket is nagyrészint meghagyta. A satrapákat a tartomány szokásaival egyezőleg megtartá. Ily szervezettel a perzsa Mihránt — Mithrinest — nevezte Armenia kormányára. Igy akart ő művének szilárdságot adni; de egy lázas betegség kevés nap alatt Babylonban véget vetett életének 32 éves és nyolcz honapos korában Kr. e. 324. jun. 11-én.

Nagy Sándor halálával a sereg és kormány élén álló szemes Perdiccas az elhalálozott Mihran helyébe Neoptolomaeust — Justin szerint Phrataphernest — küldötte Armenia kormányzására, ki zsarnokságával mély izgalmat, neve s az általa képviselt hatalom irányában pedig gyülöletet idézett. Ez alatt Perdiccas Armeniával éjszaknyugatról határos Cappadociába vonult. Ugyan-is ez ideig éjszaki Kis-Ázsia fejedelmeivel, kiket Sándor meg nem hódithatott, — Cappadocia is megtartá függetlenségét. E tartományt még a perzsak hóditák meg, de átlátva, mily bajos volna annak kormányzása, a perzsa kir. háznak egy nagy vasallusát tevék fejedelemmé. Ennek tizedik utódja volt Ariarathes, ki — Perdiccastól legyőzetvén barbar módon megnyuzatott és felfeszíttetett. Helyébe Eumenest ültette, ki alacsony sorsból lett Fülöp, — később Sándor titkárává; a szintoly ügyes hadvezért, mint ravasz tanácsost Perdiccas is nagyon kegyelte. A megöletett cappadociai fejedelemnek hasonnevű fia Armeniába menekült; itt vizsga-szemekkel kémlelvén az elcsigázott országnak belviszonyait, ki is mutatta kezét a fájdalmas felindulások miatt támadt mozgalmakban. Ily helyzetben az örmény Artuárt vevé kezébe a haza ügyét, kiben mint Sziszág vagy Sziunik ivadékban, atyáinak szívvére lüktetett.¹) Szavai, égő fáklyaként felgyújták honfiainak a szenvedések által megpróbált keblét, s azokat lobogójához gyűjtvén véletlen megtámadja a független szív becsét kicsinylő Neoptolomaeust, ki önhittségéből csak akkor ocsódt fel, midőn embertelenségéért átkok kiséretében nagy nehezen vághadta ki magát; vad sietséggel volt kénytelen kormányzósága második évében az országból eltávozni. — E siker, az óhajtott helyzetbe vezérelt országnak egy jobb jövő zálogát képezte. Perdiccasra kellemetlenűl hatott az esemény; de Sándor vezérei közt a föntartó erők foszladoztak, ezeket a féltékenység ellene föllázítván, fondorlatokkal volt elfoglalva, s így Armenia rendbehozását az általa Cappadociába beültetett szemes Eumenesre bizta; ki fényes bizonyitványát látta annak, hogy Ártuárt nem játszik merénykedve a legfontosabb viszonyokkal; mert győzelme a nép lelke sugalta egységben áll, melyet fondorkodás le nem dönthet. — Eumenes elegendő erővel birt a hányavetiséget mellőzni s követeléseit alább szállítani, melynek kapcsán oly közmegállapodás jött létre, hogy Ártuárt kormányzóságát kivivta magának, s a macedoni uralom elismerésül késznek nyilatkozott a legyaiult Neoptolomaeust hiú dicsvágya kielégitésére az országba csak is az évi adó átvételére befogadni, akkép nyilatkozván: Mi igen-is tudjuk a megbecsülésreméltót igaz mérvben tisztelni, csakhogy Neoptolomaeus is álljon el előbbi útjáról. Visszajött tehát a kormányszékről leszorított zsarnok; de minthogy szorult helyzete miatt sokat nem birt, meddő felhőként — az üres morgáson kivűl mást nem tehetett. Ártuárt törhetlen kitartással számitásait ketté szeldelvén, a feszeskedőnek indulat-árját képes volt igaz medrébe úgy visszanyomni, hogy nem bátorkodék csinyjét végrehajtani; egész dühét tehát Eumenes ellen fordítá. . . .

---

[1] Non mihi vacat longam ducum regumque contexere seriem, qui ex genere Haici, Armeniis usque tempora Alexandri Macedonis praefuere. Sufficiat hoc loco notasse: Armenios maximis orbis antiqui atque potentissimis Babyloniorum, Assyriorum, Medorum Persarumque monarchiis interjectos, belli pacisque artibus ex aequo semper cum iis vixisse, in eorum foedere ac societate, partem magnam exstitisse eventuum memorabilium, qui sortem dictorum, de summa rerum in Asia inter se contendentium imperiorum deciderunt."

Lukácsi. Hist. Arm. Transsilv. p. 2. Viennae 1859.

Valamint mindenkor, úgy ezidétt is az érdekek változván a szerint történtek a simulások s köttettek az egyezkedések. A fondorkodó Neoptolomaeus hazug szavaival Ártuártnak szivét törbeejtvén s attól segédserget nyervén macedonokkal egyesülve Eumenes ellen ment. A vállalatnak nagy hordereje volt, de nem a cselszövőnek terve szerint; mert Eumenes által keményen megverettetett, de a vérrel irott leczkét föl sem vevén terveit tovább fűzte. Egyik is másik is új készületeket tesz, de ez alkalommal Eumenes ellenfelének sok gazságát csakugyan fejére olvasta.

Ütközetre kerül a dolog, melynek hevében a két ellenfél összetalálkozván vadállatként egymásra rohannak, — a pokol iszonyatossága tünt fel a gyülölség fokozta küzdelemben; méneik fékeit szabadon eresztve egymásról tépik le sisakjaik- és pánczéljaikat; méneiktől földhöz csapatván öklöre szorított kézzel vad viaskodásba törnek ki; az öklöt fegyver váltja fel, vagdalkozás közben Neoptolomaeus az Eumenes vérző kardjának csapásai alatt fejét vesztve összeroskad, a két ellenséges tábor pedig hátat fordítva futásnak indul.

Ennyire vala megdöntve a fegyelem Sándor hadvezérei közt.

Perdiccas és Eumenes halála után nem sok bajba került a megszilárdult Ártuártnak Ariarathest atyjának cappadociai birtokába visszahelyeztetni. Sándor nagy birodalmát a hátramaradt egy-két hadvezér osztotta fel egymás közt; a legjobb részt nyerte Seleucus, a Seleucidák alapitója.

MÁRKOVICH JAKAB.

Horváth István, mint armenista.

Történeti kútfőinknek magyar őstörténeti szempontból felismert jelentősége iránt kiváló érdeklődéssel viseltetett a magyarok jeles történetirója: Horváth István.

Chorenei Mózesnek — az örmény Herodot-nak — a Whiston testvérek által latin nyelvre fordított s az örmény szöveggel együttesen kiadott, három részből álló történeti munkájáról, a Tudományos Gyüjtemény-ben elmondja, hogy ő e ritka könyvet Bécsben ötven pengő forinton szerezte meg a később elhalt Haselmayer könyvkereskedőtől és nem egyszer használta történeti értekezéseiben.

---

¹) V, ö, „Armenia“ 1887. 107. l.

Közel ötven év lefolyta alatt — úgymond — csak két példány fordult elő Bécsben, és mind a kettő magyar kézbe került. A második példány ugyanis az Apponyi grófok családi könyvtárának ékessége Pozsonyban.

Más helyen Örményország egyik nagynevű főpapjáról, — ki az örmények nemzeti irodalmának aranykorát alapította meg s az örmény szellemi élet felvirágoztatása körül halhatatlan érdemeket szerzett, — ily lelkes szavakban emlékezik meg:

„Mint teheti le egy nagylelkű főpap nemzete tudományos hirének és tekintetének talpkövét, Szent-Izsák (örmény) patriarcha fényes példájából eléggé kitetszik.

Hányszor fájlaltam, hogy nekünk még a pogány időszakban vagy legalább a kereszténység felvételekor ilyen magyar Izsákunk nem találkozott.“

Több ily nyilatkozat idézhető még Horváth Istvántól, — melyek mindannyi kétségtelen tanújelei annak, hogy ő az örmény irodalom és tudományosság kútfői becsét és fontosságát a magyarok ó-kori történetének nyomozása körül határozottan felismerte.

„Valamint legkisebbet sem nyom a tudós világ előtt — mondja ugyan ő — egy olyan nemzet, melynek régi tudományos nyelvmaradványai nincsenek: úgy minden tiszteletben tartatik az olyan, mely az ős hajdanból nemzeti nyelvkincseket állithat elő. Ez a szerencse hozta illő tekintetbe, hogy más nyelveket elhallgassak és szóljak főképen az örmény vagy helyesebben a Háik-litteraturáról.“

És ismét: „Melyik európai nemzet mutathat ilyes valamit, nemzeti nyelvén s ily régi századokból? És mi nem akarunk ezután is társalkodni a régi háik (örmény) történetirókkal a magyar história kifejtése végett? Ki lészen az a gondoskodó új hazájáról a közöttünk lakó örmények közül, ki könnyebb használhatás végett lefordítja számunkra az örmény irókból a magyar népeket tárgyazó helyeket?“

A legelső „gondoskodó“ — mint tudjuk — Lukácsi Kristóf szamosújvári esperes-plébános volt, az 1876-ban elhalt jeles történetirónk, ki nemcsak lefordította, hanem egy — a magyar tudományos akadémia részéről is elismerésre méltatott, — nagybecsű munkájában épen Horváth István

és Fejér György érdeklődése és lelkes buzditásai folytán önállóan és tudományosan fel is dolgozta és rendszerbe önté az örmény történeti irodalomnak a magyarok eredetére nézve sok tájékozást nyujtó adatait; sőt e részbeni érdemeinek méltánylásául neve annak idejében illetékes oldalról az akadémiai levelező tagok kijelölésénél is hangoztatva lőn.

Dr. S. J.

Farsang Örményországban.

— Az örmény családi életből. —

Mindjárt vizkereszt után kezdődnek az év legvigabb napjai; ezen idő alatt tartatnak többnyire a menyekzők*) is. Tulajdonkép a farsang húshagyó vasárnapján veszi kezdetét és tart hamvazó szeredáig.

Ezt arról is lehet észrevenni, hogy itt-ott, különösen esténként szünetlenül hallszik a zene- és énekhang. Ekkor szoktak a sütők az idő rövidsége ellen panaszkodni, mivel alig győzik a sok „kátá“-t (գաթայ) és pághárcs-ot **) (բաղարջ) sütni; farsang napjaiban minden örmény háznál ezekkel kinálják meg először a vendéget. — Ekkor gyakran tartanak a rokonok összejövetelt, és ha egyik vagy másik között meghasonlás uralkodik, úgy kisérletet tesznek, hogy ezek még a nagyböjt előtt kibéküljenek.

Az arczfestés és jelmezbe öltözés sem marad el a farsang napjaiban; de nagy kiterjedést nem szokott ölteni. hanem inkább csak a rokonok szük körére szorítkozik. A leányok fiúknak és a fiúk leányoknak öltöznek és így látogatnak el a közeli rokonokhoz; egy szót sem szólanak, hogy fel ne ismertessenek, és csak akkor kezdenek beszélni, mikor már felismerték őket. Álarczot nem viselnek, hanem arcz-befestés, mesterséges bajusz és szakáll által álozzák magokat.

---

*) Ez azért is történik, mert az örmény egyház nagyböjttől kezdve 14 hétig házassági engedélyt nem ád; aztán valamint a városbeliek-, úgy a falúsiaknak is télen több idejök és alkalmuk van lakodalmakat tartani.

**) Élesztő nélkül sütött tészta, kovásztalan, ἄζυμος, azymus, non fermentatus.

Megtörténik az is, hogy ezen jelmezesek közül egyik vagy másik — nemcsak a férfiú, hanem a leány is — ezt az alkalmat arra használja, hogy szíve választottjával egy-két szót váltson — és előtte szivét feltárja. A kedvező alkalom pedig kinálkozik; mert ime alig léptek be a jelmezesek valamely házba — már hivatja a házi úr a zenészeket .... és tánczra perdülnek. Egy-egy jelmezes csapat nem áll több, mint 4—5 személyből; rendesen a testvérek indulnak el együtt, kikhez legfőlebb még egy jó ismerős csatlakozik, ki érdeklődik valamelyik tagja iránt azon családnak, melyet a jelmezesek meglátogatni akarnak.

Legvigabb húshagyó estéje; e napon korán összegyűlnek a rokon családok a legtekintélyesebb háznál, hogy közösen étkezzenek és együtt töltsék e vig napot. Ezen estve némely háznál a zene sem hiányzik. Tánczolnak, játszanak, énekelnek. Ezen estve mutatják be a magántánczot lejtő fiatal leányok művészetöket, ekkor lehet megtudni azt is, hogy melyik ifjú énekel legszebben; az öregek bölcsesége a társas játékokban mutatkozik. A nap hősei azonban a kis gyermekek; ugyanis a társaság legöregebbje ünnepélyesen kijelenti, hogy a beszélő kisdedeknek szabad ma az atyától (vagy attól, ki a házban legöregebb) bármit is kivánni; ezek ma parancsolnak is.

Mily váratlan és kellemes meglepetés a gyermekekre nézve! Egyik csemegét kér, a másik meg azt mondja: „Szeretném látni, hogy tánczol apám?“ Ha valamelyik ügyetlenül tölti be tisztét, a másik imígy figyelmezteti őtet: „Vigyázz, uralmunk nem tart sokáig!“

Új-év estéjén mire sem figyelnek, most azonban pontosan lesik, hogy mikor üt az óra tizenkettőt. Mert ekkor van vége a farsangnak! Most előbb eléneklik az „Árávod luszoh“-t (egyházi ének), azután köszöntik a beállott nagybőjtöt!

Talán a föld kerekségén egyedül az örmények azok, kik a bőjt első napján meglátogatják egymást, hogy: „Snorhávor miédz bász“-t (*Շնորհաւոր մեծ պաս,* kegyes nagybőjtöt) kivánjanak egymásnak!

CSELINGÁRIÁN JAKAB.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Hazai lapok nyilatkozatai az „Armeniá“-ról. Az „Armenia“ cz. magyar-örmény havi szemle első évfolyamát végzi a decz. füzettel. A szerkesztőknek sikerült ezt azzá tenni, a mit zászlajára tűzött, hogy hazafias örményeinknek legyen egy folyóiratjok, a mely míg egyrészt irodalmi kapcsolatot létesit magyar-örményeink között, másrészt kutatja és miveli az örménység régi történeteit s figyelemmel kiséri az ősi hazában maradt és a nagyvilágban szétszórva élő rokonok életviszonyait. (Századok, 1888 jan. 15).

Szongott Kristóf és Govrik Gergely magyar-örmény szemléje befejezte az első évfolyamot. Derekasan megfelelt kitűzött czéljának, ismertetni a magyar közönséggel a hazai és külföldi örménység szellemi életét, multja emlékeit, jelene képét, bemutatni irodalmukat. Sokszor vezettek teljesen ismeretlen világba a füzet czikkei, melyeket a szerkesztők igyekeztek távol tartani az egyhangúságtól.

(Fővárosi Lapok, 1887. 335. sz.)

Az „Armenia“ a jan. füzettel már második évfolyamába lép, czélját: az örmények irodalmi és müvelődéti törekvéseinek ismertetését becsülettel szolgálja továbbra is. (Főv. Lapok 1888. jan. 1.)

A „Pesti Napló“ folyóiratunkat 270-ik számában (1887. okt. 2.) „nagyérdekű és gondosan szerkesztett vállalat-“nak nevezi.

A derék örmény-magyar folyóirat annyira irodalmi szinvonalon áll, hogy megérdemli nemcsak annak a maroknyi népnek a pártolását, kiknek elmult szép idejét beszéli el, hanem a nagy közönség pártfogását is. A füzet sokat és eleget ád olcsó árához képest. Felemlítjük, hogy minden egyes füzet megjelenése után egy-egy forintot ád a szerkesztőség az E. M. K. E-nek.

(„Kolozsvár“ 257. sz. nov. 3)

„Armenia“ czímmel már a másodoik évfolyamát éli egy magyar-örmény havi szemle, melyet Szamosújvártt szerkesztenek és adnak ki Govrik G. és Szongott Kristóf az örmény irók és tudósok egész csapatának támogatásával. A szemle tisztán örmény ügyekkel, az örmények művelődés-történetével foglalkozik s e mellett a jelen mozgalmakat bőven tárgyalja mindenütt nagy hozzáértéssel és hazafisággal. — Ezen kivűl az örmény világból rendkivűl érdekes hireket közöl, úgy hogy e szemlét minden hazai örménynek olvasni kellene. De más is talál benne elég tudnivalókat.

(Kis Ujság, 18. sz. 1888.)

Mit mond a „Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes“ Armeniánkról? E szakfolyóirat elég részletesen ismerteti havi szemlénket, azután így szól: „Kár, hogy e folyóiratot csak a magyar-örmények és a magyarok olvashatják.“ (1887. 1 Heft,)

A magyar földrajzi társulatból. Vámbéry Ármin a mult év geografiai eredményeiről irt részletes évi jelentését, mely magyar laptársaink közlésében közelebbről jelent meg, e szavakkal fejezi be:

„A közeli Kelet úgy politikai, mint tudományos és gazdasági szempontból teljesen megérdemli osztatlan figyelmünket. Minden lépés a közeli Ázsiában a mi nemzeti lételünkben a legmélyebb lázt idézi elő, s valóban itt az ideje, hogy társadalmunk minden rétege Ázsia kulturájának fejlődése, politikai változásai és gazdasági mozgalmai iránt a legmelegebb és állandóbb érdeklődést tanusítsa.“

Idéztük az európai hirű tudós értekezőnek e zárszavaiban foglalt felhivását, mert ebben illetékes oldalról jött megerősitését látjuk azon föltevésünknek, mely jelen irodalmi vállalatunk meginditásában is vezérelt, hogy a magyar társadalomra nézve nem lehet közönyös a Kelet kulturája és társadalmi fejlődése, nevezetesen egy jelentékeny hivatással biró népelem multja és jelene, minővel első sorban épen Elő-Áziában az örmény népfaj bir. — De Vámbéry azon fejtegetéseit, hol a kereszténység és a mohamedanizmusnak a vad népek közti civilisáló hatása közt párhuzamot von és a kereszténységnek egy régóta elismert dicsőségét merész kézzel Mohamed részére veszi igénybe, — alig tekinthetjük egyébnek ismeretes törökbaráti érzelmei alkalomszerű nyilvánulásánál!

Egyházi irodalom. Nilles Miklós, jézustársasági tudós szerzetes, keleti egyháztörténeti művében az örmény egyházi unio történetével is foglalkozik. Kitünő munkája Rauch Felicián innsbrucki katholikus könyvkiadónál jelent meg e czím alatt: „Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae Sancti Stephani.“ A két kötetből álló mű a magyarországi egyesült és nem egyesült keleti egyházak történetét tárgyalja, azelőtt ismeretlen adatok alapján, melyeket a tudós szerző számos, alig hozzáférhető levéltárból állította össze. Maga a magyar tudományos akadémia is ötszáz forinttal járult a munka költségeinek fedezéséhez. Több cinkofotografikus fac-simile emeli a mű érdekességét. Az örmények egyesülésének történetét az ötödik könyvben tárgyalja a szerző, fáradságos levéltári kutatások alapján. Az európai hirű szakférfiú, kinek hittudományi munkáiról birálói csak a föltétlen dicséret hangján szólanak, — 1879 évben épen ezen egyháztörténeti művéhez szükségelt adatgyüjtés céljából Szamosújvártt is töltött pár napot, mint a gör. kath. püspöki lak vendége.

Szbárthálián János, ki jótékonyságáról az örmények előtt eléggé ismeretes, ján. 2-án Smyrnában 56 éves korában hirtelen elhalt.

Nem említve azon kisebb-nagyobb összegeket, melyekkel Szbárthálián naponként segitségére volt az örmény és idegen szükölködőknek, — csak azt mondom, hogy Jakab fivérével együtt Smyrnában 100000 frttal korodát épített az örmény nemzetnek; a smyrnai Meszrob-féle iskola újítására pedig 80000 frtot költött.

E jószivű férfiú halála oly benyomást gyakorolt a smyrnai örményekre, hogy ezek addig, míg a temetés meg nem történt, boltjaikat zárva tartották.

Adjon Isten a nemzetnek a boldogult helyett sok Szbárthálián szivű jótevőt.

A **kereszténység fővárosából.** A velenczei örmény szerzetes papok a pápa Ő szentsége jubileumára latin nyelven adták ki Aranyszájú-Szent-Jánosnak (Chrysostomus) kommentárjait Izsaiás prófétához. Az eredeti görög kéziratból csak nyolcz fejezet maradt meg, és a tudós mechitháristák a forditást a kommentároknak ötödik századbeli örmény fordítása nyomán készitették el.

Byron-ünnepély. Január 22-én tartották Londonban az Aja Sophia nevű görög templomban a nagynevű költő Lord Byron (Bájren) születésének századik évfordulóját. Sok kiváló egyéniség emelte személyes jelenlétével e fényes ünnepély diszét. Ott volt az örmény nemzet képviselője Gárábéd Hágopián is. A Reuter (Ruther) ügynökség a nagyvilágba az emlék-ünnepélyről a többek közt ezt a táviratot küldötte: „Az örmény nemzetet ezen az ünnepélyen G. Hágopián képviselte jeléül annak, hogy Keleten az örmény és görög nép között azonos érzelem és érdek létezik — és azon nagy tisztelet jeléül, melylyel az örmény Lord Byron halhatatlan emléke iránt viseltetik. (Mr. G. Hagopian represented the Armenian nation in token of the solidarity of feeling and interests subsisting betwen the Greek and Armenian communities in the Eeast, and the great esteem in whechthe imperishable memory of Lord Byron is held by the Armenian people.)

Mi újság az örmény világban?

A helyzet Armeniában. A „Pester Lloyd“ kevéssel a német-osztrák-magyar szövetségi szerződés közzététele előtt vezérczikkben emlékezett meg az örményországi viszonyokról, tekintettel az orosz hadmozdulatokra és a legújabb politikai eseményekre. Cikkében az örmények helyzetét ekként itéli meg: E pillanatban — úgymond — csaknem annak valószinűsége látszik fennforogni, mintha a háború-vihar keményebb része első sorban Kis-Ázsia fölött fogna elvonulni. S talán az is, hogy a kaukaziai csapatok e czélra különös készenlétben tartatnának. Az agitatiok Örményországban, melyek tulajdonképen sohasem szünetelnek, és idegen kezek által mindig bőségesen támogattattak, az utóbbi időben — úgy látszik — egészen rendkivűli mérveket öltöttek; minthogy egyedül Ván-ban kétszáz örmény fölkelő lett letartoztatva. A porta tekintve az egyes európai államok részéről egyidő óta az örmény ügyekben tanusított nagyfokú érzékenységre, bajosan szánta volna rá magát ily tömeges elfogatásokat elredelni, ha kényszerítő körülmények és meggyőző bizonyitékok az iránt, hogy áruló összeesküvés történt (?), neki arra jogosúltságot nem nyujtottak volna. Agitatiok és conspiratiok Örményországban mindig előfutárjai szoktak egyébiránt lenni az orosz actiónak ama vidékeken — és így igen könnyen megérthető, hogy az örményhoni események az Erzerum elleni orosz szándéklatok hirének újabb tápot nyujtanak. Törökországnak, sőt azon európai hatalmasságnak, mely első sorban van érdekelve az által, hogy a szultán kisázsiai birtoka ne veszélyeztessék, — és hogy ez oldalról valamiképen az út a Bosporus és Konstantinápoly felé meg ne nyittassék, — mindenesetre résen kell állaniok! E figyelmeztetéssel végzi az örmény kérdésre vonatkozó fejtegetéseit a Lloyd czikke.

Arany- és ezüstbányák. Stuttgártból irják a „Neue Freue Presse“-nek: Mint halljuk Dr. Bauer Richárd tanár, ki nehány év óta Stuttgartban lakik, a török kormány megbizásából ismét át fogja vizsgálni a hatvanas években általa felfedezett erzerumi arany- és ezüstbányákat. — Bauer tanár a tárgyalásokat egy Stuttgartben levő magas állású török államférfiúval folytatja. — Köztudomású dolog, hogy Oroszország különösen bányaművelés szempontjából vet sovár pillantásokat Erzerumra, hogy zálogba vegye ezen vidéket a török hadi kárpotlás fejében.

Politikai mozgalmak Törökországban. A Reuter-iroda jelentése szerint a nagyvezér a szultan parancsára négy előkelő örményt (Szervicsen, Dádián, Nurián és Váhán) magához rendelt, s felvilágosításokat kért tőlük a török birodalomban működő örmény egyesűletek, valamint az Európában az örmény nép érdekében folytatott agitatió felől, egyszersmind az örmények elégületlenségének okairól is. Az örmény előkelők válaszukban kijelentették, hogy az örmények hű alattvalói a szultánnak és hogy csak a porta tehető a dolgok mibenléte miatt felelőssé; mert a patriarchatus tekintélyét rendszeresen gyöngiti. Azt tanácsolták tehát, hogy a porta a patriarchatus kivánalmainak tegyen eleget és állítsa helyre kiváltságait. Ezen értekezlet következtében a patriarcha meghivását nyert, hogy a porta előtt jelenjen meg. Ugyanazon tudósitás szerint Ván-ban állitólag kétszáz örmény lakost letartóztattak; White, konstantinápolyi angol nagykövet az örmények ügyében a portánál hivatalosan kérdést tett.

Orosz-örmény nyelvtanár. A budapesti helyőrség tisztikarának egy része szorgalmasan tanulmányozza az orosz nyelvet. A hadtest parancsnokság ugyan-is egy orosz-örméy nyelvmestert szerződtetett tanárnak és a tanfolyam már meg is nyilt. Tizennégy tiszt vesz benne részt; mindnyájan olyanok, kik már tudtak kissé oroszul. A tanfolyam végeztével viszont e tisztek fogják (kiki a maga csapatánál) tanitani tiszttársaikat az orosz nyelvre.

Zenészeti közlöny. Milanóban közelebbről egy hónaponként kétszer megjelenő örmény zene-lap indult meg e czím alatt:

„L’ Arménie Musicale.“ Szerkesztője: Camillo Ronchi, kinek czélja e vállalat útján megismertetni az örmény nép dalait, számos olasz és örmény zeneszerző közreműködése mellett. A folyóirat évenként husz frankba kerül és kiadója: Cesare Airaghi, Milanoban, Via del Gallo, 4. sz. alatt lakik.

A szerző felhivásában azt mondja, hogy: „Nem nyervágy vezetett engemet e közlöny meginditására — hanem czélom terjeszteni a zenészetet a természettől költőiséggel megáldott és a hagyomány által is zenekedvelőnek ismert örmény nemzet közt, melyhez rokonszenvvel viseltetem.“

Minden füzet 4—8 oldalt tartalmaz. A „Közlöny“ hoz a zongora darabokon kivűl, ábrándokat, symphoniakat, örmény tánczot, dalokat, románczakat.

Oroszország terjeszkedésének új iránya. Az orosz hatalom terjeszkedési politikájának egy egészen új fázisát világitja meg a „Kölnische Zeitung“-nak a Fekete-tenger vidékéről vett nagyérdekű tudósitása. E szerint minden jel arra vall, hogy Oroszország a jelen pillanatban inkább fegyverkezik, mint valaha, hogy bizonyos kis-ázsiai tartományokat a törökbirodalomból magához ragadjon. Erzerumról és környékéről van szó! Eme terület (a tulajdonképeni örmény föld) a legáldottabb földek egyike, gazdag arany- és ezüsttelepei vannak, s ezenkivűl földrajzi fekvésénél fogva oly fontos, hogy bátran India kapújának, Konstantinápoly, az egész Duna és így Európa kulcsának mondható. Ha már most Oroszország — a mint látszik — fel akarja használni a török hadi kárpotlás késedelmes fizetését ürügyűl, és biztositék fejében kezet tesz e területre, — annyira nevezetes positiót nyert, hogy bőven kiegyenliti abbeli veszteségét, miszerint Bulgárián keresztül útja járhatatlanná vált (!) Mert Kis-Ázsia felől az orosz hatalom mindenesetre könnyebben közelítheti meg Konstantinápolyt, mint az európai oldalon. — — — A „Kölnische Zeitung“ ezen közérdekű tudósitásának némi megvilágitására szolgál másrészt ama konstantinápolyi távirat is, mely szerint a porta elrendelte volna, hogy Erzerum védműveit (habár nem rég fejezték be a már régibb parancs alapján keresztül vitt erődítési munkálatokat), — újabb erőditvényekkel kell kibőviteni. Intézkedés történt továbbá: hogy az erzerumi helyőrség lényegesen szaporíttassék. — Mindezen jelenségek arra mutatnak, hogy a keleti kérdésben, az orosz politika által érdekelt hatalmaknak ezután a kis-ázsiai eredményeket és az örményországi viszonyokat is ép oly figyelemben kell részesíteniök, mint a bolgárok ügyét és a többi balkán-félszigeti népek politikai összeköttetéseit. A keleti kérdésnek Bulgária mellett második központja most már az örmény vár: Erzerum.

A porta intézkedései. Az örmények közt mutatkozó elégületlenség nyugtalanságot keltett a török kormánykörökben. Ez okból egy külön bizottság küldetett ki, mely kizárólag az örmények ügyével fog foglalkozni; felügyel az örmény sajtóra és tapasztalatairól jelentést tesz a szultánnak. A bizottság tagjai: az örmény patriarcha által nehány hónappal ezelőtt egyházi átokkal sujtott Ali Chábász efendi, továbbá Dsemil és Háfiz pasák. — Az örmények körében legutóbb a kormány ama rendelete keltett izgalmat, hogy Vánban két (hatóságilag nem engedélyezett) örmény iskola bezáratott és attól tartanak, hogy ezentúl is fognak még hasonló intézkedések történni.

Levél a török fővárosból. Konstantinápolyból, január 28-iki kelettel, a budapesti „Revue de l' Orient“ egy örmény publicista tollából hosszabb fejtegetést közöl az örmények politikai, kulturai és nemzetgazdasági jelentőségéről és hivatásáról, e czím alatt: „Les Arméniens“ — Par un publiciste arménien. — (Correspondence particulière.) Nem követhetjük rövid ismertetésünkben e helyen egész részletességgel a levelező fejtegetéseinek eszmemenetét, csupán azon passusára utalunk a tudósításnak, melyben az örmény nemzetnek a szláv világtól való különállását az egyházi élet terén fenforgó viszonyokból merített adatokkal igyekszik megvilágosítani.

Az örmény egyházról szólva, tiltakozik az orosz és örmény egyház közössége ellen, melyről oly gyakran történik említés nemcsak az orosz, de az európai sajtóban is. Ez azonban — úgymond — határozottan téves állítás; mert az örményeknek Oroszországban is saját nemzeti egyházuk van, mely semmi közösségben sem áll az orosz államegyházzal, és a katholikos (az ecsmiádzini patriarcha) úgy az orosz, mint a török állam-alattvalók közt levő nemegyesült örményeknek egyházi főnöke.*) Az örmények, úgy a katholikusok, mint a nemegyesültek, saját nemzeti liturgiával birnak és egyházaikban az örmény nyelvet használják; a mi mindenesetre egyik főtényezőjét képezé a nemzeti individualitás eddigi fennmaradásának és védelméül szolgált a byzantinismus elleni küzdelmeiben. Vannak ugyan örmények, kik az orosz egyházhoz tartoznak, de azok áttérése korántsem volt önkéntes, — s egyedül abban lelki magyarázatát, hogy a vegyes házasságból született gyermekek (ha az apa vagy az anya orosz) kényszeríttettek az orosz vallás követésére.

---

*) Érdekes, hogy mikent kerítette hatalmába Oroszország az örmény schismatikusok fölött a vallási főlényt. A katholikus-jelöltek ugyan-is az orthodox örmény nép nevében terjesztetnek a czár elé, ki azok közül nevez ki; de hogy a kinevezett katholikos (a nemegyesült patriarcha) ne nagyon térjen félre az orosz érdekek mellől, egy zsinatot adtak melléje, a szentpétervári civil-synodus példájára, a melynek tagjait a czár nevezi ki; s legkülönösebb az, hogv ezen félig orosz udvari zsinat alá van rendelve a törökországi schismatikus örmény is! Szerk.

Felelős szerkesztők és kiadó tulajdonosok:
GOVRIK GERGELY és **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosujvár, Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda.

Az ó-örmény népies költészet.*)

I.

Folyamainak, a Cyrusnak és Araxesnek iránya egészen feltárja Örményországot a keleti világ felé. A Cyrus útat nyitott kereskedelmének a Kaspi-tengerre s India termékei e folyón jutottak el a Strabo által említett Sarapana várba, és onnan szerte a nyugati országokba. Az Araxes mintegy lánczszemet képezett Örményország és Média, Perzsia s azon országok közt, melyekben az árja polgárisodás virágzott. E szomszédság volt közvetitője az örményeknél a perzsa tanoknak; az Araxes mentén tartotta még fenn magát a pogányság s annak kifolyása, az ó-örmény népköltészet azután is, hogy a kereszténység által Örményországba átplántált görög eszmék mindinkább eltörölték az ország többi vidékein a keleti szellem e primitiv nyilatkozásának nyomdokait. Az Araxes medenczéje volt az örmény nemzet bölcsője, itt élte el nagyságának tetőfokát az állami önállóság rövid korszaka alatt, itt állottak legrégibb fővárosai, Ármávir, Válársábád, s a leghiresebb valamennyi között Artaxata. Itt volt a színtere azon események legnagyobb részének, melyek emlékezetét az ó-örmény népies költészet maradványai őrizték meg az utókor számára.

Az időszámításunk előtti második századnak egy syr eredetű tudós irója, Mar Ibász Katina gyüjtötte első össze a legrégibb örmény költészetnek ezen emlékeit. Valarsaces örmény király tudni ohajtván, mely fejedelmek ültek ő előtte az örmény trónon, elküldte e tudós férfiút testvéréhez, Arsaces perzsa királyhoz avval a kéréssel, nyitná meg előtte a királyi levéltárt, hogy feljegyezhesse mindazt, a mi Örményország ősrégi multjára vonatkozik. Ott voltak e levéltárban a történeti és népies énekek is, melyeket Örményország egykori hűbérúrai, az assyr uralkodók gyüjtettek össze, nevezetesen egy gyüjtemény, melyet Nagy Sándor rendeletére fordítottak chaldeai nyelvről görögre, s a melyből legtöbbet merített Valarsaces megbizottja. Elkészülvén a munkájával, visszatért urához, ki a munkát palotájában helyezteté el s becses kincs gyanánt őriztette.

---

*) L. Éd. Dulaurier „Les chants populaires de l' Armenie“ cz. tanulmányát a Revue des deux Mondes 1882-ik évi harmadik kötetében és Emin J. K.-nak Moszkvában (1850) örmény nyelven kiadott értekezését „A régi Örményország történeti és népies énekei«-ről.

Meglehetős részét ezen ó-örmény népköltészeti szemelvénynek fenntartotta számunkra az ötödik század jeles örmény krónikása, Chorenei Mózes. Felhasználta ezenkivűl a régi népköltészet azon alkotásait is, melyek hagyományként egyik nemzedékről a másikra átszállva, az ő idejében éltek még a nép ajakán. Azon költői elbeszélések szerint, melyeket Mar Ibász Katina az assyr fejedelmi levéltárban talált s utána Chorenei Mózes felhasznált, Háik, Bel assyr királynak bajtársa, elindulván Babylonból, északnak vette útját, s megtelepedett egy hegynek tövében, az Aghtamar-tengernek (Vántó) déli partjain, a hol szerteszórva élt még a föld különböző vidékein eloszlott első családoknak némelyike. Leigázta azokat s megvetette ekként alapját a későbbi Örményországnak, a mely napjainkban is a nemzeti nyelven Hájástán (a Háik-ivadékok országa) nevet visel. Unokája s utódja, Ármenág, tovább terjeszkedett éjszakkelet felé az Araxes völgyébe és a fia felépité e folyónak partján Armavirt, a Háik-dynasztiának székvárosát. Az örmények ezen első telephelyei szomszédosak levén Ninive területével, nem csodálhatni, hogy e legregibb időkben csak nem mindig függési viszonyban állottak az assyrokhoz s a vallásuk is jóformán azonos volt.

Bizonyságot tesz erről a Szemirámisra (Samiram) vonatkozó költői legenda, melyet Chorenei Mózes tartott fenn. Az örmény hagyomány e királynét azon férfias jellemmel s érzékies tulajdonokkal ruházza fel, a melyeket Herodotnál s a többi görög iróknál is megtalálunk, de más regényes vonásokat is csatol hozzájuk, a melyek félreismerhetlen viszhangját képezik a királyné viselt dolgait magasztaló népies költeményeknek. Örményország — olvassuk Chorencinél — birodalmának tartományává s kedvencz tartozkodási helyévé

lett; „megszerette vidékeinek szépségét, levegőjének tisztaságát, forrásainak üdeségét, látképét a felséges folyamoknak, melyek szelid morajjal hömpölyögtették a hullámaikat a viruló rónákon és völgyeken keresztül.“ Nyári lakhelyeül a Van-tó keleti partján várost épittetett, Samiramagierd-et, melynek fényes csarnokai versenyeztek Babylon palotáival. Az örmény krónikás fölemlíti, hogy a folyót és a várost összekötő út nagy kövekből volt készítve, melyek oly szorosan egymáshoz tapadtak, hogy az egész egy darabnak tünt fel; hogy a termek és folyosók oly kemény sziklába valának vésve, a melyet manapság képtelen a vas megkarczolni; s hogy a kő felszinén nagy terjedelmű feliratok valának, mintha viaszszal bevont táblára vésték volna azokat. Egy szerencsétlen tudós Schulz, meglátogatván 1827-ben e helyet, igazolta az örmény krónikás leirását s újabb támpontokat szolgáltatott az örmény irók azon állításának, mely szerint Van azonos volt Semirámis városával.

E királyné uralkodásától kezdve az örmény fejedelmek voltaképen csak helytartói valának az assyr uralkodóknak mindaddig, míg e helytartók egyike, Bárujr, Szgájortinak (az óriásnak) fia csatlakozott a ligához, melyet egy vitéz hadvezér, Arbaces méd helytartó hozott létre Sardanapal ellen. E király halálával véget érvén az assyr birodalom, az örmény helytartó is függetleníté magát s önálló országot hagyott hátra utódai számára. Ezek egyikének, I Tigranesnek győzelmei képezik a további forrást, a melyből előszeretettel merített az ó-örmény népies költészet. Fennmaradt emlékei szerint megirigylé dicsőségét a méd király; de előre is látván, hogy fegyverrel nem győzheti le, cselfogáshoz nyult; feleségül kérte és nyerte Tigranes nővérét s általa próbálta meg udvarához csalni az örmény királyt. Tigranes nővérének értesítése folytán kikerülte a kelepczét; bosszút esküdött a csalárd méd király ellen s Cyrus perzsa fejedelem segitségével le is győzte őt. Mar Ibasz Katinának Chorenei által idézett elbeszélése eddig megegyezik Xenophon tanúság tételével; de az, hogy az ütközetben Tigranes kezei alatt vérzett el a méd uralkodó, tisztán a költői hagyományra vezethető vissza, mert a görög történetirók szerint Astyages méd király túlélte bukását. A Tigranes által foglyúl ejtett s a „Nagy hegy“ (Ararát) s az Araxes folyó közti vidéken letelepített médekhez is egész sora fűződik az örmény költői legendáknak, melyek nyomaival találkozunk is Chorenei munkájának egyes lapjain. Tigranes ivadékai perzsa fennhatóság alatt tovább kormányozták Örményországot Váhe-ig, az utolsó Háik-sarjig, ki a macedon Nagy Sándor hadai ellen való védekezésben hullott el. Ettől kezdve az Arsacidák hatalomra jutásáig, a keresztény időszámitás előtti második századig a belvillongások egész sora pusztítá Örményországot, a melyeknek közepette a népies költészet muzsája is egészen elnémult. Legalább Chorenei Mózes, az örmény költői hagyományok fáradhatlan nyomozója, mitsem jegyzett fel ezen időszakból.

Két arsacida-fejedelem, II Artaxes és fia, Artabazes (Ártávázt) idejében éledt ismét új életre az ó-örmény népies költészet. Az elsőnek bizarr sorsa, a másodiknak gyászos vége magyarázatát adják ezen újraéledésnek, a mely csak hamar véget is ért. A kereszténység terjedése, a római hadaknak gyakori megjelenése Örményország földjén új eszmekört tárt fel, a mely lassanként háttérbe szorította a keleti szellemnek költői nyilatkozásait. S végleg elnémúltak a nép dalnokai, midőn a kereszténység sujtó itélete ránehezedett az ősrégi, lényegökben pogány hagyományokra. De az ősidők költői legendái fennmaradtak még jó ideig a nép ajakán s még az ötödik században is el valának terjedve a társadalom előkelőbb osztályainál is. Maga Chorenei a Bagratida-házbeli Izsák herczeget, kinek számára a könyvét irta, ismételve szemrehányással illeti a képtelen legendák túlhajtott kedveléseért. A ő tanúsága szerint nagy becsülésben állottak még akkor az ősrégi dalok az ország egyes vidékein, nevezetesen a Médiával és Persiával határos Koghten tartományban, a pogányság utolsó menedékhelyén. Egy népies költemény-töredék, melyet a szóhagyomány a tizenegyedik századig megőrzött s Magistros Gergely herczeg ekkoron feljegyzett, végső hagyománya az ó-örmény népies költészetnek.

— A második közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal

* * *

Verzereskul Oxendius (Auxentius)

aladi felszentelt örm. kath. püspök.

II.

Oxendius 1691-ben püspökké szenteltetvén [1]) székhelyét Beszterczére tette, a hol sok küzdelme volt most már nem az övéivel, hanem a szászokkal, kik az örményeknek Beszterczére lett megtelepedését rossz szemmel nézték. Ő maga 1692 junius 30-án kelt levelében panaszt emel a szászok ellen. [2])

A megtérés munkája már be lett végezve. Az akadályok e részben egészen elháríttattak. Oxendius, ki övéinek nemcsak szorosabb értelemben vett főpásztora, hanem mindennemű viszonyaikban tanácsadója és vezetője volt, most társadalmi viszonyaik állandósítására fordította gondját. Azt akarta, hogy övéi várost alapítsanak, hová hivei — mintegy központban — csoportosúlván, együttes erővel köz-épületeket és humanistikus intézeteket alapíthassanak; mert a szászok közt Beszterczén békét és nyugalmat nem élvezhettek. De midőn népe érdekében fáradozik és bejárja övéinek letelepedési helyeit vigasztalva és utasítva őket — foglyúl viszik Törökországba, hol három éven keresztül nyomorgott,[3])

---

[1]) 1691 Օգսէնտիոս վրդպետն ձեռնադրեցաւ եպիսկոպոս ի Վարդանայ Արքեպիսկոպոսէն ուլիսի 30.— 1691-ben julius 30-án szenteltetett fel dr. Oxendius, Vártán érsek által püspökké. (Stephanovics évkönyve.)

[2]) Symbolae, volumen II p. 922. Litteris d.d. 30 jun. 1692 conqueritur Oxendius, quod armenis Bistricii hospitia denegentur. (A. Pr. St. Esztergom, primási levéltár.)

[3]) Ortus et progressus l. 67: Sed en! dum ita pro salute gregis Domini praesul vigilantissimus excubat, vinctus pro Deo, pro Caesare, pro Religione in Turciam abducitur: ubi triennium integrum iis conflictatus miseriis, quas barbari christianis inferre solent, libertate demum donatus est. Laudavit Oxendii vitrutem Imperator Leopoldus ac in Praesulem Deo, Caesari, Religioni fidelem, augustos contestaturus favores jus extruendae Armenopoleos in Transylvania petenti concessit. Probavit quoque digna tanto Caesare conjunx Eleonora, et episcopalibus ornatum indumentis Vienna dimisit. Extant ea hodiedum Armenopoli, et luculentum Augustissimi in Oxendium, armenamque gentem favoris exhibent monumentum.

Religio, 1860 II. félév 51 sz. Verzireszky .... a törököktől elfogatván, három évig foglyoskodott; de a karloviczi békekötés azonban a karloviczi békekötés után kiszabadulván Bécsbe ment, hol I Lipóttól engedélyt nyert egy örmény város alapítására, Eleonora császárné pedig a sokat szenvedett püspököt egyházi ruhákkal ajándékozta meg, mely ruhák jelenben is egyházunk kincsét képezik.[1])

Most az övéinek lelki és anyagi javát szivén hordozó főpap, — úgy is az engedély egy örmény város alapítására már kezében volt — a hely kijelőléséről gondoskodott. Előbb a választás Görgény falúra esett, hová egy kis időre — a beszterczei szászok akadékoskódásai következtében — székhelyét is áttette; itt volt háza, malma, és birtoka is. Azonban később alkalmasabbnak találván erre Szamosújvárt, ezt jelőlé ki az alapitandó örmény város helyéül. Ő volt az első, ki házat épitett magának mostani főegyházunk jóbb oldali részében, mely halála után templommá alakíttatott át. Ő mérette ki saját izlése szerint az általa hozott mérnökkel az útczákat, azután felhítta híveit, hogy Beszterczе-, Görgény-, Felfalú-, Petele-, Bátosból ide települjenek meg és építsenek maguknak házakat. Hivei engedelmeskedtek főpásztori felhivásának és csak hamar az egykori falú (Gerla) helyén egy szép kis város emelkedett. A történelem mindig elismeréssel fog megemlékezni Verzereskul Oxendis püspök-, Szamosújvár város alapítójáról és mi örmények hálával és kegyelettel tartózunk emlékének.

Püspöki ténykedésének több emlékét birjuk. A szamosújvári örm. kath. egyháznak van egy mozdítható oltárköve (altare portatile), mely általa consecráltatott; hátirata ez: „Altare hoc consecratum est a Rev. P. Oxendio V. Eppo Al. et Vic. Aplico, cui inclusae sunt reliquiae SS. M. M. . . . . . et . . . . 1695, 2. 7-bris.“ Ő szentelte pappá Czifra Luszig Jakabot, ki 10 évig volt Gyergyó-Szent-Miklós örm. kath. plebánosa; ez 1719 szep. 6-án halt el.[1]) Ő nevezte 1708 julius 20-án erzsébetvárosi plebánossá Edelbej Jánost.[2])

De nemcsak az örményeknél, hanem a róm. katholikus hiveknél is végzett püspöki functiokat;[3]) mert Ilyés András erdélyi róm. kath. püspök

---

(1699 január 26) következtében kiszabadult és Leopold császártól Szamosújvár felépitésére nemzete számára felhatalmazva, Eleonora császárnétól pedig pöspöki diszruhákkal és egyházi öltönyökkel megajándékozva Erdélybe visszajött, hol főpapi kötelességeit tovább folytatta.

Historia A. Tr. p. Lukácsi l. 72: Sed dum ita pastoralis muneris partes zelosus Praesul explet, a Turcis Transilvaniam concursantibus captus vinctusque in Turciam abducitur, unde post toleratas integro triennio captivitatis aerumnas liberatus in praemium contestatae in Deum et Caesarem illibatae fidelitatis a Leopoldo Magno jus condendae urbis Armenopolitanae obtinuit. Cujus aedificandae locum Oxendius ad Szamosújvárinum delegit, primusque Ipse domum erexit, quae deinde in aedem corsecrata, quoadusque moderna eodem in loco assurgeret Sanctissimae Trinitatis Basilica pio fidelium coetui, sacra ritu armeno obeunti inserviit.

[1]) „*Եւրոպա*“ (Európa bécsi örmény lap): *Աւքսենտ իր եպիսկոպոսական աթոռը Պիսթրից քաղաքը հաստատեց եւ շատ անձնանուէր ու անխոնջ աշխատանօք ջանաց, որ Տրանսիլուանիայի Հայերը ժողվէ, ծաղկեցնէ, յառաջ տանի եւ առ վախճանս առաջին անգամ Վիէննա եկաւ ու Լէոպոլտոս ա.կայսրէն — ինչպէս վերը գրուեցինք — Կերլա քաղաքը շինելու հրաման առաւ, ինք իր իմաստուն եւ ժիր վարմամբը թէ կայսեր եւ թէ Էլէոնորա կայսրուհոյն առջեւ մեծ համարում առաւ, որոնք Աւքսենտ եպիսկոպոսին փառաւոր եպիսկոպոսական զգեստներ հագցնելով անանկ իր տեղը խաւրեցին*: Oxendius püspöki székhelyét Beszterczére tette és sok önfeláldozó s folytonos munkálkodása által arra törekedett, hogy az erdélyi örményeket együvé gyüjtse, virágzó állapotba helyeztesse, előmenetelüket eszközölje; e végből a legelső alkalommal Bécsbe ment és I. Lipót császártól — mint feljebb emlitők — engedélyt nyert Szamosujvár városa épitésére. Bölcs és erélyes buzgalma által mind a császár, mind Eleonora császárné előtt nagy tekintélylyel birt, ki is Auxentius püspököt felséges puspöki ruhákkal feldiszitve bocsátá haza.

[1]) Gyergyó-Szent-Miklósi örm. kath. parochia története: *Իսմա-նէ (Օգսէնտիոս Վերծարեանց Փօքսանցի) ձեռնադրի ա. տ. Յակոբն Լուսիկեան Չիֆ-նէ, նայենց եւ մնայ աստէն ի պաշտօնի հոգաբարձութեան զամս տասն եւ մեռանի ի ժամանակի ժանտամահուն տառ ի ծուրծով յամի տն.* 1719. *սեպտեմբերի* 6. Általa (Bocsánczi Verzár Auxentius) szenteltetett fel tiszt. Czifra Luszig Jakab úr, ki itt maradt, mint lelkész 10 éven keresztül, meghalt itt Gyergyó-Szent-Miklóson a pestis idejében 1719 szept 6.

[2]) Historia Armenorum Tr. lap. 79: Jonas hic Sebastenus instituta anno 1721 die 10 junii Elisabethopoli visitatione, statuit inter alia, ut loci Parochus Joannes Ebildej a piae memoriae Armenorum Episcopo Oxendio anno 1708 die 20 julii in Parochum nominatus, duas tertias proventuum dictae Ecclesiae partes percipiat.

[3]) Ortus et pr. l. 67: Nec ritu solum armenico, verum etiam latino ab exule Transylvanorum Episcopo rogatus, antistitis religiosissimi munia plurimo cum animarum emolumento exercebat.

Theodorovich Simeon gyergyó-szent-miklósi örm. kath. plebános felterjesztése B. Zorger György (1729 – 1740.) erdélyi püspökhöz 1735 október 23-ról: Pie defunctus Eppus armenorum Oxenerdélyi róm. kath. püspök 1697-ben kénytelen volt az erdélyi kir. kormányszéknek Tordán 1697 jul. 30. kelt felszólitása folytán Erdélyből kimenni.[1]) Oxendius püspök consecrálta a ferenczrendi szerzetesek mikházi templomát;[2]) szentelt Székelyföldön harangokat,[3]) és általában másutt is főpásztori ténykedéseket vitt véghez.[4])

---

dius hic in Transylvania fuit missionarius apostolicus non solum armenorum, sed et catholicorum Romanorum. Quem bene norunt quidam etiam num superstites. Praefatus Eppus fuit, qui primus hic in Transylvania armenos in unionem reduxit.

[1]) Schematismus venerabilis cleri dioecesis Transsilvaniensis 1844 Claudiopoli pag. XXIX: Andreas Illyes nominatus Episcopus Transsilv. 19 Jan. 1696 Dioecesim ingressus ad castellum Alvincz introductus . . verum a. 1697 per illius temporis R. Gubernium migrare jussus est litteris... Kegyelmedet exofficio nostro et commissione Dominorum statuum et Ordinum – szeretettel követvén kérjük ez Hazánkból kimenni ne nehezteljen.

[2]) Hist. Domus seu Conventus Szamosújváriensis: Oxendium missionarium sibi episcopum consecrari erogavere . . . Pontifex votis eorum lubens annuit, qui posteaquam Leopoli Eppus consecratus est . . . . . . Plura oratoria erexit. Ecclesias catholico ritu consecravit, inter quas praecipua numeratur nostra Ecclesia Mikháziensis.

[3]) Csikrákosi parochialis jegyzőkönyv (kézirat): Anno 1710 die 19 Octobris Kisasszonymegyebeli 3 harangot szentelt méltóságos örmény püspök Oxendius uram ő nagysága. Az nagyobb harangot szentelte Kisasszony tiszteletjére, a középsőt sz. Jakab tiszteletjére, az harmadikot a legkisebbet, a mely most az templom hiján van, — Sanctúsra való – Sz. József tiszteletjére, mely is noha most az templom hiján van, mindazáltal az mádéfalvi puszta kápolnájé, melyet néhai Szentes András felesége vett volt.

[4]) Nilles jézustársaságbeli atya a magyarhoni keleti egyház viszonyait tárgyazó, nagy gonddal szerkesztett munkájában emlitést tesz a felső magyarhoni tábori missioról (missio castrensis) szóló függelékben arról, hogy e missio évkönyvei szerint 1699 úrnapján az örmények püspöke, ki több mérföldnyi távolból jött a missio székhelyére, 3 pap segédlete mellett vezette a körmenetet és vitte a körmenetben a legméltóságosabb Oltáriszentséget.

(Symbolae, volumen II p. 1052: Anno 1699 Processio theophorica ab anno 1542 non visa hoc anno institui coepto . . solemniter ad disposita debito ornatu altaria deducta est. . . In ea primum Illmus et Rmus D. Armenorum Episcopus a compluribus milliaribus huc advena adstitibus tribus presbiteris inter collucentia copiosa luminaria venerabile Sacramentum detulit pietatem catholicam demirantibus et depraedicantibus ipsis acatholicis. — Bécsi császári könyvtár 11968 sz. kézirata.)

Különben az, hogy mily tekintélye, befolyása volt nemcsak övéi előtt, kitűnek azon hiteles feljegyzésekből, melyek egyes, nagy fontosságú megbizásokról szólnak. Kapi Gábor jézustársaságbeli atya, mint az erdélyi missiok főnöke Kolozsvártt 1701 márczius 14-én kelt és Kolonics bibornokhoz (1695—1707 esztergomi érsek) tett felterjesztésében említi, hogy a rábizott oláh-unio-ügyében tárgyalt az Erdélyben letelepedett egyesült örmények püspökével, ki az oláh nyelvben teljes jártassággal birván azt állítja, hogy az Athanasius püspök által kiadott könyvben több tévelyt talált mind a hit, mind az unió ellen.[1])

1703-ban Rabutin tábornok megértvén a székelyek lázadását az örmény püspököt küldi ki Mikes Mihálylyal, hogy a székelyeket csendesítsék le. Azonban mindkettőt Herman nevű szász falúban elfogják. Erdélyből Rákoczihoz viszik; Mikes Mihály kuruczczá lesz; az örmény püspököt is kényszeríté Rákoczi, hogy álljon hűségére; de mivel erre rábirni nem tudta, sokáig foglyúl tartá és csak azután bocsátá el.[2])

Oxendius munkássága minden irányban igénybe volt véve. Hogy a műveltséget, szorgalmat, az erkölcsös hitéletet övéi közt terjeszsze, társulatokat alapított, melyeknek alapszabályait ő maga készítette. Igy alapította meg 1700 augusztus 1-én Szamosújvártt a timár vagy-is Istenünk szent anyja mennybemeneteléről nevezett társulatot. Arról, hogy e jelentékeny társulatot nagynevű püspökünk alapította, nemcsak a timártársulat birtokában levő alapitási oklevél,[1]) melyben világosan van említés téve arról, hogy a püspök bizonyos esetekben teljes intézkedési joggal bir — hanem azon okmány is tanuskodik, melylyel a nevezett társulat tágabb működési körrel dr. Stephanovics (Roska) István püspöki helyettes, stanislaui prepost és az erdélyi örmény egyházak apostoli visitátora által 1729 szept. 6-án újra szerveztetik. E társulat alapszabályai szerint (kötelességek VI. pont.) a tagok kötelessége: hogy Oxendius püspökért, — ki a társulat alapítója volt, ki Szamosújvár városát felépítette és népe lelki jólétéről gondoskodott — évenként két szentmisét szolgáltassanak.“ [2])

---

[1]) Symbolae, volumen I. pag 263 Relatio ac votum Gabrielis Kapi S. J. Superioris missionum dacicarum. »Sum hic locutus et ipse cum Domino Reverendissimo armenorum unitorum in Dacia episcopo multo satis de toto hoc negotio valachico; qui linguae valachicae peritus bene, ait rebertos a se errores plures et contra fidem et unionem in libro alphabetico, quem D. Episcopus Athanasius edi curavit.

[2]) Miklósvárszéki nagyajtai Cserei Mihály Historiája 326 327 General Rabutin megértvén a székelyek rebellioját, az örmény püspököt Mikes Mihálylyal, ki háromszéki főkapitány, de akkor Szebenben vala, kiküldi. hogy menjenek ki a székelységre és csendesitsék meg a rebelliot. Egynehány német kiséré vala őket. Mikor közel Brassóhoz érkeztenek vala, a háromszéki kuruczok Hermán nevű szász falúban lévén, hirekkel esék Mikes jövetele, sok száran eleiben menének; a németek békével elszaladának Brassóban, Mikes Mihály beteges levén, elfogaték az örmény püspökkel együtt . . . . . Erdélyből kiviszik Rákoczihoz, ott csakhamar kuruczczá lőn. . . . Az örmény püspököt is eléggé kényszergeté Rákoczi, hogy az ő hüségére álljon, de rá nem veheté; sokáig raboskodtatá, utoljára elbocsátá, Bécsben felmene, onnan Erdélybe vissza.

A szamosújvári timártársulat eme kegyeletes megemlékezésének sok éven át eleget is tett.... Kivánatos, hogy e társulat, mely annyi jót mívelt, szerezzen az alapszabály ezen pontjának érvényt és rojja le ezután is kegyelete adóját jóltevő apítója iránt.

(A befejező közlemény jövő számunkban.)

BÁRÁNY LUKÁCS.

---

[1]) *Մաշկագործի եղբայրակցութեան. . . . սահմանաց եւ կանոնաց. . . ., մատենագրութիւն զորս կարգեաց մեծապայծառ եւ ամենապատիւ տր. Օգսէնտիոս Վրձարեսց վարդապետ եպիսկոպոս Ալատինոյ եւ առ մերազնիս, որք են ի սփիւռս Դրանսիլվանիոյ սրբազան փափին վէքիլ եւ փոխանորդ. Յամի նորմարմնութեան Փրկչին* 1700 *Օգոստոսի* 1. A timártársulat működési körének s alapszabályainak könyve, melyet nagyságos és nagytiszteletű dr. Verzereskul Oxendius aladi püspök és a miénkeknek, kik Erdélyben telepedtek meg, apostoli vicariusa — szerkesztett.

[2]) A szamosújvári timár-társulat alapszabályai 6-ik pontjában ez áll: *Ամենապատիւ տր. Օգսէնտիոս եպիսկոպոսին հոգւոյն համար, որոնոր այս եղբայրութեան առաջին սահմանիչն եղել ու այս քաղաքիս շինողն ու ժողովրդեան հոգւոր աղէկին պատճառ եղել. պիտոյն ամէն տարի երկու պատարագի*: — Nagytiszteletű Oxendius püspökért, ki e társulatnak első kezdeményezője volt, ki e várost alapitotta s a nép lelki javát előmozdította, évenként két szent misét fognak szolgáltatni.

Az álomlátó.

— Örmény rege. —

Volt egy ember, kinek felesége és egyetlen fia volt. A fiú este lefeküdt s midőn reggel fölébredt így szólt anyjához:

— Anyácskám álmot láttam, de nem beszélem el neked.

Az anya kérdé: — Miért nem?

— Nem akarom, s punctum.

Az anya jól elverte a fiút.

Ekkor atyjához ment és így szólt: — Apácskám álmodtam valamit, de nem mondtam el anyámnak és neked sem mondom el.

Az apa is jól megverte a fiát.

A fiú feldúzta az orrát s elfutott a háztól. Ment, mendegélt egész nap; egy vándorral találkozva így szólt:

— Isten áldjon meg! Amaz felelt: — Isten áldjon!

— Álmodtam valamit, de sem anyámnak, sem atyámnak nem beszéltem el, neked sem mondom meg. Evvel tovább ment. Végre az Emirhez ért s így szólt hozzá:

Emir álmodtam valamit, de se anyámnak, se atyámnak, se a vándornak nem mondtam el, neked sem mondom el.

Az Emir elfogatta a fiút s bezáratta a padlás-kamrába

A fiú valahogy egy kést szerzett s a padlózatot faragni kezdte.

Mind faragta, faragta míg az Emir leányának szobája felett egy lyukat vágott ki. A leány épen egy tál ételt főzött bé és kiment.

A fiú leereszkedett a lyukon, megette az ételt s visszamászott kamrájába.

Így tett az első, második, harmadik és negyedik nap, s az Emir leánya el nem képzelhette, hogy ki eszi meg ételét. Egyszer elbujt az asztal alá s látja, hogy egy ifjú száll alá s ez eszik tányérjából. A leány nekimegy és kérdé: — Ki vagy te?

Az ifjú felelt: — Álmot láttam, melyet se anyámnak, se apámnak, se a vándornak, se az Emirnek nem beszéltem el. Az Emir a padlás-kamrába záratott. Most jóakaratodtól függ minden, tégy ahogy akarsz.

Az ifjú a leányra tekintett és megszerették egymást s aztán — az ember gyarló — csak hamar elfelejtkeztek önmagukról.

Ez időben jött a nyugati király a keleti királyhoz látogatóba, hogy leányát fia számára megkérje. A király nem volt hajlandó oda adni A nyugati küldött egy vaspálczát, melynek minkét hegye egyenlő volt és azt izente: — Melyik a pálczának alsó és felső fele? Ha eltalálod jó, ha nem úgy leányodat magammal viszem.

A király mindenkit megkérdezett, de senki se tudta megmondani. A királyleány elbeszélte kedvesének az esetet, mire az így szólt: — Eredj, mond meg atyádnak az Emirnek, hogy vesse a pálczát a tóba, a nehezebb vége a fenékre száll le, s ekkor küldjétek vissza a nyugati királynak.

Csakugyan kisült, hogy az ifjúnak igaza van; a követek visszatértek királyukhoz.

Erre három lovat küldött amaz vissza. Mind a három egyszínű és egyforma növésű volt s az üzenet így hangzott: — Melyik ezek közül az egy éves, melyik a két éves csikó, és melyik a törzs? Ha eltaláljátok jó. ha nem elviszem leányodat.

Összegyült minden bölcse az országnak, de egyik sem tudta közülök megfejteni. A király azt sem tudta, mit tegyen.

A királyleány kedveséhez ment, hogy megkérdje őt: — Tudod-e, hogy el akarnak erővel vinni? — szólt — és elbeszélte az egész dolgot.

— Eredj — szólt az ifjú — s mond meg atyádnak, hogy kössen össze egy csomó szénát, mártsa vizbe, fecskendezze meg sósvizzel s este tegye a lovak elébe. Reggel az anya fog először kilépni az istálóból, utána a két éves s legutóljára az egy éves.

Megtettek mindent úgy, ahogy a fiú mondta s elküldték a feleletet a nyugati királynak. Ez várt egy darabig, azután küldött egy aczélpaizst és kopját azon izenettel: hogy ha evvel a kopjával keresztül szurják a paizst, úgy oda adja leányát a keleti király fiának, ellenkező esetben küldje el leányát a fiának.

Roppant nép gyült össze s köztük az Emir is, de hasztalan minden akarat, a paizst sehogy se tudták keresztül furni. A királyleány ekkor beszélt atyjának fogoly-kedveséről, s a király magához hivatta őt. Az ifjú a kopját a földbe szurta s a paizszsal olyant ütött reá, hogy rögtön keresztül lyukadt.

Mivel a királynak nem volt fia, ezt az ifjút fogadta örökbe s őt küldte Nyugat királyához, hogy az igéret szerint leányát elhozza.

Az ifjú ment, mendegélt, — meddig? arról hallgat a krónika; — egyszer lát egy embert, ki a fülét a földre téve hallgatódzott.

Az ifjú megszólította: — Ki vagy te?

— Én az vagyok — felelt — ki mindent megtud, a mi a világban történik.

— Ez aztán a derék legény! — szólt az ifjú, mindent tud, a mi a világban történik.

— A derék legény az, a ki az aczélpaizst az aczélkopjával átfurta.

— Az én vagyok — szólt az ifjú — legyünk testvérek.

És együtt indultak tovább. Mentek, mendegéltek míg látnak egy embert, kinek mindkét lábára malomkő volt kötve s míg egyikkel Chisánba, a másikkal épen Stambulba lépett.

— Na ez már derék legény! — kiáltott fel az ifjú. — Egyik lábával Chisánba, másikkal Stambulba lép.

Amaz felelt: Én nem vagyok derék legény, hanem az a derék, a ki az aczélpaizst az aczélkopjával átfurta.

— Az én vagyok — szólt az ifjú — legyünk testvérek.

Már most hárman voltak és mentek, mendegéltek míg egy malomhoz nem értek. A malomnak hét köve őrölt gabonát s mindazt egyetlen ember ette meg, mialatt folytonosan mormogott: óh atyám, meghalok éhség miatt!

— Ah, ez már derék legény! — szólt az ifjú. Hét malomkő őröl neki s még sem lakik jól.

— Én nem vagyok derék legény — felelt amaz — hanem az a derék, a ki az aczélpaizst az aczélkopjával keresztül szurta.

— Az én vagyok! Legyünk testvérek.

Most már négyen voltak. Mentek, mendegéltek s találtak egy embert, ki az egész világot vállaira vette s épen felakarta emelni.

— Na ez már derék legény — szólt az ifjú — az egész világot a vállaira vette s felakarja emelni.

— Én nem vagyok derék legény, hanem az a derék, ki az aczélpaizt az aczélkopjával keresztül furta.

— Az én vagyok, legyünk testvérek.

Most már ötön voltak és mentek, mendegéltek. Végre találtak egy embert, ki a patakban feküdt s a vizet mind kiitta, s még hozzá kiabált: óh atyám, meghalok a szomjúság miatt!

— Na ez már derék legény — szólt az ifjú — kiiszsza az egész folyót s még sem elég.

— Én nem vagyok derék legény, hanem az a derék, ki az aczél-paizt, az aczél-kopjával keresztül furta.

— Az én vagyok, legyünk testvérek.

Most már haton indultak útra Mentek, mendegéltek s találtak egy pásztort, ki tilinkóját fujta s hegyek, völgyek, mezők s erdők, emberek és állatok tánczoltak reá.

— Na ez már derék legény! Hegyeket, völgyeket megtánczoltat.

— Én nem vagyok derék, hanem az a derék, a ki az aczélpaizst az aczélkopjával keresztül furta.

— Az én vagyok, legyünk testvérek.

Tehát heten voltak és így mentek tovább.

Emezek kérdék a királyfiút: — Testvér, ki átfurtad az aczélpaizst: merre vezeti Isten útunkat?

— Megyünk a nyugati király leányát elhozni

— Csupán csak te érdemled meg őt — feleltek.

Elmentek a király kastélyába, hogy elhozzák a leányt, de a király sehogy sem akarta azt odaadni. Összehivta egész udvarát s elmondta, hogy ezek leányáért jöttek s bizonyára nem lesznek éhesek, legfölebb egy-két falatot fognak enni. Bé kell fűtni husz kemenczébe és mindegyikbe kenyeret sütni s huszonegy fazék ételt főzni. Ha mind megeszik, nekik adja leányát.

A hét testvér külön szobában volt. A hallgatódzó a padlóra tette füleit s meghallotta a király szavait és szólt az ifjúhoz:

— Hallottad mit mondott a király?

— Hogy tudjam én azt te kárhozott? Hisz nem vagyok vele egy szobában.

— Megparancsolta, hogy husz kemenczében kenyeret süssenek s huszonegy fazék leves készüljön, s ha megtudjuk enni, csak úgy adja ide a leányát.

Az, a ki a hét malomkő őrletjét megette, beleszólott: Ne féljetek! én előre megyek s mindent, mi kezem ügyébe esik, felemésztek s még kiabálni is fogok, hogy: óh atyám, meghalok az éhség miatt!

A mint a király ezt meglátta, ijedve kiáltott fel: jaj pusztítsa el őket az Isten, meg kell szöknünk előlük!

Összehivta embereit s elrendelte, hogy az egész házban csináljanak tűzet, hintsék be hamúval, födjék be nemez-takaróval. Ha este belépnek bizonyára összeégnek mind.

A hallgatódzó mindent meghallott s kérdé az ifjút: — Hallottad mit mondott a király?

— Nem: hogyan is halljam!

A hallgatódzó elbeszélte.

Az a testvér, ki az egész folyót kiitta, beleszólt: — Megyek és tele iszom magamat s előttetek lépek a szobába. Annyi vizet fogok kiköpni, hogy az egész házat tengerbe boritom.

Estére kelve a király hivatta őket s kérte, hogy a nekik rendelt szobába menjenek nyugalomra. A vizivó ahogy feltátotta a száját, az egész szoba megtelt vizzel, úgy hogy más szobába kellett menniök.

A király egészen magán kivűl lett s azt sem tudta, hogy mit csináljon. Összehivta ismét embereit, de ezek egyhangúlag kiáltották: — Történjék bármi nem adjuk oda herczegnőnket.

A hallgatódzó meghallván mindezt, szólt a királyfihoz: Testvér, hallottad mit mondott a király?

— Honnan hallottam volna!

— Tehát halljad: Történjék bármi, a leányt nem adják ide.

Az a testvér, ki az egész világot vállain hordta, szól: — Várjatok, én elhozom! Felrakom magamra egész házát és országát s elviszem.

Hátára vette a kastélyt s tovább ment. A pásztor elkezdett tilinkóján játszani és hegyek, völgyek tánczoltak reá s az, a ki malomköveket hordott lábain, előre ment; így indultak vig lárma közt haza felé.

A király sirt s kérte kastélyát vissza. — A leányt vigyétek, megszolgáltatok érte, de kastélyomat adjátok vissza.

A királyi kastélyt ott hagyták, a pásztor elhallgatott s hegyek, völgyek, mezök és erdők megszüntek tánczolni. A királykisasszonyt magukhoz vevén elindultak. A hősök közül mindenik a maga lakására tért vissza s az, a ki az aczélpaizt aczélkopjával furta keresztül, a király leánynyal a keleti királyhoz ment. Amint hazaért látta, hogy otthon hagyott herczegnéje fiat szült, tehát őt is feleségül vette.

A mint este lefeküdtek így szólt magában a királyfi:

— Egyik oldalomon is egy nap van, másik oldalomon szintén nap, s keblemen egy fénylő csillag játszik.

Reggel elhivatta szülőit s velök a király elé menve mondá: — Most elbeszélem nektek álmomat. Láttam álmomban, hogy mindhét oldalomon egy-egy nap volt s egy ragyogó csillag keblemen játszott.

— Ilyen álmod volt? — kérdék amazok.

— Istenemre, olyat álmodtam!

Az égből három alma hullott alá; egyik a mesemondó é, másikat vette el az elmeséltető, a harmadikat kapta a meghallgató.

Ábgár Hohánneszián után németből

Harmath Luiza.

* * *

Luszineán Leo József herczeg.

A Luszineán örmény királyi családot Párizsban nem rég nagy veszteség érte... Luszineán Leo József Ő fenségének — ki 57 évet élt — jó lelke október 12-én (1887 Saint-Denis) szállott fel Teremtőjéhez, földi maradványai pedig ugyanazon hó 14-én temettettek el Per-Lasez-ben a nagyugyanazon nevű Luszineán család sírboltjába. Mély gyászba borúltak nemcsak nemzetfelei, hanem azok is, kik magas személyiségét közelebbről ismerték.

A párisi franczia lapok közölték tanulságos életrajzát.

Luszineán Leo herczeg már gyermek-korában jelét adta kiváló tulajdonainak. Nagy család ivadéka levén, nagy gondolatokkal foglalkozott. Számitó ész- és jelentékeny pénzügyi tehetségnek tartották. Szándéka volt az oszmán császárságban földhitel-intézetet alapítani; a tervezetet ki is dolgozta a franczia földhitel-intézet igazgatója Fremi-vel, de az 1870-dik évi háború a terv végrehajtását megakadályozta.

A herczeg, Duzothuá és az ismert bankár Szejlier társaságában éveken át látta el az oszmán hadserget és a tengerészeti miniszteriumot a szükségesekkel.

1870-ben több mint 2 millió frank veszteséget szenvedett; mert a franczia-porosz háború ideje alatt a franczia gyárak megszüntették munkásságukat és így — a török kormánynyal szemben elvállalt kötelezettségének eleget nem tehetett.....

Most egészsége hanyatlani kezdett; azért a munkától elhuzódván, csendes napjait Saint-Denis-ben töltötte.

A párisi „Gil Blas“ a többek közt ezeket irta Ő felsége halála alkalmából: „Luszineán Leo herczeg , ki Saint-Denis-ben halt el, a Luszineán család ifjabb ágának, mely a cziprusi, jeruzsálemi és örményországi királyok egyenes származéka — feje volt.“

Ma a Luszineán királyi család feje: Luszineán Guido (Guy) herczeg Ő fensége, az a nemes személy, ki egészen párisi; ki barátja az irodalom- és művészetnek és kinek neve kapcsolatban van Hugo Victor nevével. Tudva van ugyanis, hogy a nagy költő drága életének utolsó 10 évét Ejlo fái között azon kedves palotában töltötte, melynek tulajdonosa Luszineán Mária herczegnő, a Meluszin-rend*) nagy úrnője. („Armenia.“)

Szongott Kristóf.

---

*) Meluszin (régen így ejtették ki e nevet az örmények: Մէր լուսին, Mer Luszin, holdunk, Holda) volt a Luszin-eán család ősanyja.

A Luszineán királyi ház Meluszin név alatt rendet alapitott, melynek jelvényeit most Párisban a Luszineán család osztogatja. A „Le Sauveteur“ havi folyóirat — mely 23 év óta az erényt és vitézséget jutalmazó, a veszélyből szabadító és a t. emberszerető társulatok közlönye — deczemberi számában olvassuk, hogy Luszineán Mária herczegnő a mondott folyóirat szerkesztőnője: Thurpen De Szánszej-nek is a Meluszin-rend jelvényét, melylyel nemesség jár, adta.

Sz. K.

Armenia a Szeleucidák alatt.

Seleucus Nicator kétségkivűl Sándor utódai között a legnagyobb férfi. Ő építé a Tigris mellett — szemközt a mai Bagdaddal — Seleucia városát. Birodalmát, Syriát 72 satrapiára osztá, hogy uralmát az ázsiaiakkal és Armeniával, mely hatalma alá került, megkedveltesse; ezen bölcs szabályt utódai, saját romlásukra, figyelembe nem véve, elidegeniték maguktól Kelet népeit. Parthia, felső Ázsiában, csakhamar elszakadt, mely Persiával együtt Sándor uralma alá jutott volt; Seleucus Nicator utódjai birták azt Antiochus Deusig; mivel ez gyáván kormányozta birodalmát, a parthus Arsaces kitűzte a függetlenség zászlóját s Agathoclest, az Eufraton túl fekvő tartományok kormányzóját 256. Kr e. elűzvén az Arsacidáknak 465 évig fennállott birodalmát alapítá meg.

Armeniában Artuártnak harminczhárom évi sok szélvész hányta, de megbecsülhetlen hasznú uralkodása után sűrű éj födte el a már-már kiderült napot; ugyan-is Hêránt (Horont) szintén elismerte a Seleucidák uralmát; de utódja Ártáváz megkisérlé lerázni magáról a függést a dobzódás és bujaságba merült Seleucus utódjaitól s birtokát Persiának egyik északnyugati, a legfestőibb tájképet tüntető s nem csekély számú örmény lakta hegyes-völgyes tartománya-, a termékeny Atropateneig vagy-is Arménia és a Káspi-tenger közti Azerbedsánig (örm. Ádêrbadágán) terjesztette. III. Seleucus vagy-is Nagy Antiochus, ki még némileg késlelteté birodalmának végbukását nagy sereggel s még nagyobb haraggal Ártáváz ellen indul. Ez megfontolván az események fordulatát, ajándékokkal s adófizetési kötelezettséggel N. Antiochust kibékéltette; ez által az ország az egymás gonoszságait behunyt szemmel néző, idegen zsarolók súlyos kezeitől megkiméltetett.

Ártáváz ötven évig erély- és eszélylyel kormányozta Armeniát N. Antiochus látva, hogy Syria szakadozik, Parthia terjeszkedik, nehogy a helyzet vonzó például szolgáljon, Ártáváz elhalálozása után Armeniát két részre osztván Nagy-Armenia kormányzását Artaxiasra (Ardases), Kis-Armeniát Zahriadesre (Záhrán) bizta; mindkettejök nem a nemzet véréből valók, hanem idegenek voltak, hogy az egység lánczai széttépve s oly szilárd válaszfal legyen emelve, melyet az ő hátrányára alakulható egyetértés áttörni képes ne legyen.

Armenia tulajdonképeni úra Antiochus külpolitikájával Róma haragját vonta magára; a magnesiai (191 évben) vereség után pedig nagyhatalmi állása is megingott; ezen Syriára nézve nehéz éveket, a belerő emelkedésével az ellenállási képesség fokozására felhasználni a két Armenia élén állók sem késtek és midőn a magnesiai vereséget követő békében, mely Antiochusra nézve szégyenletes volt, az óriás cseréplábait szétzúzottnak vélték, a két részre osztott Armenia magát függetlenné tevén Artaxias és Zahriades helytartók két országot (Nagy-és Kis-Armeniát) alapítottak.

Artaxiasnak úgy a jellemét, mint országa jövőjének szilárdítására tett intézkedéseit, a többi keleti udvarok elvetemültsége és önzésével szemben kellemes színben tünteti fel Hannibál tragoediája is, ki a syr háborúban megújuló boszúvillámok elől (Antiochus,) a külföldi irók által királynak nevezett Artaxiashoz Nagy-Armeniába vonta magát. A szivesség, melylyel fogadtatott, olaj volt az égő sebekre, a vendégszeretet üdítő forrásúl szolgált a menekülőnek. De itt sem vágyik nyugalom után; a vér — hajlott kora daczára — nem tespedett lustán ereiben s nagyszerű vállalatával oly munkára adja magát, mely emlékét megörökíté. Hadászati szempontból Armeniának egykori kulcsa e férfiú lángeszének köszöni létét. Az ország fontosb pontjainak megfigyeléséből merített tájékozás után Artaxiasnak egy erősített város építésére gondolatot és tervet adott, s felügyelete alatt emelkedének az Artaxiásról nevezett Artaxata (Ardásád) városnak falai 189-ben Kr. e. E város Eriván és Ararát közt, Araxes bal partján úgy vala építve, hogy a folyónak kanyarulata közt, mintegy félszigetet képezett, így a folyó és a földszoroson készített sáncz és árok egészen bezárta a várost.

Ezalatt Róma, mely minden úton a népek szövetségére vergődött s aztán azok megbuktatásában kérlelhetlen volt, — a független Armeniával is szerződésre lépik. Hogy Artaxias a hatalmasnak barátságát kereste, nem csoda; hisz az eddig nevezetesebb államok annyira meggyengültek, hogy még csak egy zászlót sem mertek kibontani beléegyezése nélkül. Armeniának legelső érintkezése Rómával, fölzavarta Hánnibálnak nyugodtságát, s ámbár mindeddig nem szükölködött szives előzékenységben, de a puhatolva kérdezkedő s karját messzire kinyujtó római senatusnak mennydörgő beavatkozását, s a tűzhelyekhez tolakodó kémjeinek csatangolásait kikerülendő, elhagyta a paizsúl szolgált helyet s vándorútra kelvén, Bythiniában a remélt menhely helyett halált talált 184-ben Kr. e.

Artaxias csak tizenkét évig tarthatta Armeniát függetlenségben. Ugyanis N. Antiochus, minthogy a Róma által rávetett adó megfizetése végett egy templomnak kincseit akará elfoglalni, megöletett, — békeszerető fiát IV. Seleucus Philopatort ennek testvére Antiochus Epiphanes követte az uralkodásban. Ez, ki nyilvánosan elkövetni szokott illetlenségei mellett is magát „epiphanes“-nek — jeles — szerette nevezni, felszólította Artaxiast, hogy ismerje el függését Syriától és ennek évenként fizessen adót; de miután a követség üres kéznél egyebet nem hozott, őmaga haddal ment ellene, s Artaxias legyőzetvén fogságba esett 165-ben Kr. e. Azonban Antiochusnak pénzre volt szüksége, mert pártolókat kellett szerezni a rómaiaknál, kiknél mindent pénzen lehetett és kellett megvásárolni; udvarának is fényűzése, a keleti tartományokból összehordott kincsek daczára, zilált pénzügyét mindinkább sülyedésnek indította; igen természetes tehát, hogy nagy hajlamot érezhetett Artaxiasnak szabadon bocsátására, miután ennek nagyszerű ajándékaival és évi adójával pazarfényű ünnepélyeinek költségeit — addig — a meddig fedezhette.

Az élő testtel elrohadt Epiphanesnek Kr. e. 164-ben bekövetkezett iszonyú halála után Artaxias azon gyanúból, hogy amazt Zahriades izgatta volna fel ellene, ez utóbbinak megrontására gonosz tervekkel foglalkozott; s Zahriades a háború kitörését csak Daron kisebb fiának tuszúl hagyásával s ajándékokkal tudta eltávolítani; de Zahriades elhalálozása után sem volt képes Kis-Armeniát országához csatolni.

Artaxiasnak harmincz évi kormányzása után fia Ártávázd tiz évig birhatta Armeniát: mert I. Mitridatesnek nevezett N. Arzaces, ki Ázsiának egy nagy rónán fekvő

Báhl nevű városában a chusok földén uralkodott,[1] a könnyű szerrel felkapott zsoldos uralkodását levervén, mint szebb jövőnek kezese, véget vetett a Seleucidák zsarnokilag zavaros s szánandóképen eltörpült uralmának, kiknek üzelmeit Armeniának 180 évig tartott fájdalmai regélik.[2])

E szerint az ország, a szolgaság mérgével terhelt levegőtől megtisztulván, a romok düledékei alól felemelkedett, s a bátor párthus néppel a legszorosabb viszonyba lépett. Kik voltak és honnan jöttek légyen a párthusok? nem áll tisztában; vajjon Kurdistánból, vagy a szittyák tartományából származtak-e? nem tudatik. E borzasztó lovagok, mintegy 250 év körül Kr. e. a Káspi-tenger közelében telepedtek meg, s keleti Persiának különböző részeiben kalandozva mind inkább terjeszkedtek nyugat felé Syria kárával, míglen Antiochus Deus gyenge kormánya alatt a hős Arsaces birodalmát megalapítá. Először Hecatompylát, nem messze a Káspi-tengertől, később Ctesiphont a Tigris mellett és Ekbatanát választák fővárosokúl. Chorenei M. Ársacest és a parthusokat Ábrahámnak Sára halála után Ceturah nejétől született s a keleti részekre távolított Zamrán ivadékának mondja.[3])

Ezen szükséges előzmény után hadd térjünk át fontos dolgokra. — Armenia, a vitéz párthussal szövetkezve nemzeti egyénisége fentartásáért ünnepélyesen nyilvánult bizalommal Válárságot, Árzág parthus királynak fivérét üdvözli királyúl. Bölcs és indokolt volt e tény; mert az ahhoz kötött remények egyre valósultak, s ezzel Armenia újra elfoglalta a szereplő tért.

---

[1]) „Oggidi veggonsi immense rovine nella grande Bucara presso il sito dove si crede fosse una volta la famosa Bactra (Diodor I. 118 l.) che sembra la Bahl antica “Chor, M. olasz fordit. 98 l. — Choren. M. földrajza szerint „Bahlia“ (Parthia) Ariának egyik tartománya. Történeti művének 2 k. 2 fej. pedig mondja, hogy N. Sándor halála után 60 évvel a párthusok felett uralkodott a hős Arsaces Keletnek városában, mely Bahlnak hivatik a chusok földén. — A chusok földéről l. „Armenia“ 1887 évfolyam 139 l. s ennek kapcsán a chus-hun-magyar népről 230- 234 l.

[2]) N. Sándor – mint láttuk — 328-ban K. e. Váhe elestével hóditotta meg Armeniát. »Scriptores de rebus gestis Alexandri hunc regem nihil commemorant; nec mirum, quum id ipsum taceant, quomodo Armenia sub imperium macedoni cum fuerit subjuncta, quam tamen Mithreni ab Alexandro commendatam fuisse tradunt. Diod. Sicul. 2. Whiston, Hist. M. Chor. 75. l.

[3]) Mózes I. k. 25 r. 1—2 v.

Markovich Jakab.

A czigányok Örményországban

ezelőtt 500 évvel.

A kölni Wallraf-féle könyvtár, egy 1405-ben befejezett hártyakézirata, a 14. század második felében tett keleti utazás részletes és igen érdekes leirásának közepe-részét tartalmazza, azon vidék akkori alnémet tájszólása szerint. Egy részét kiadta dr. L. Ennen, a Benfey-féle „Orient und Occident“ I. kötete (1862) 449—482 és 627—646 lapjain: „Der Orient, ein Bericht vom Niederhein aus dem Ende des XIV. Jahrhundert,“ czím alatt, rövid bevezetéssel.

A szerző Armeniában is volt (voltak már előtte is többen, pl. Montavil János, ki 1322-ben indult el Angliából) és igen érdekes leirást közöl Örményországról, a melyről máshol is szól (452, 458, 459, 638, 638, 641. lapokon). Legfontosabb itt a czigányok egyik legrégibb megemlítése, az örményországi czigányok élénk és elég részletes rajza (464—465), a mely sok vonásban meglepően talál a mi mostani czigányainkra. Az utazó *Mandopolos*-oknak nevezi őket, a mit a szerkesztő a *mangavav* (koldulok, általán: kérek) czigány igével hoz összeköttetésbe.

Minthogy a közlő folyóirat nálunk igen ritka s a leirás tájszólása is nehezen érthető, minthogy most nálunk élénken érdeklődnek a czigányokra vonatkozó kutatások iránt, nem tartom haszontalannak e részlet közlését:

„Vannak az országban továbbá más nyomoruságos keresztények *mandopolos*-oknak hijják őket ottan; ezek öszszeállva járnak-kelnek feleségeikkel és gyermekeikkel együtt és se télen, se nyáron soha sem jutnak fedél alá. És kóborolnak nagy csapatokban egyik falúból a másikba és minden féléket művelnek, a miből megélhessenek; és az asszonyok elhozzák a gyermekeiket is a házakba, de nem maradnak három napnál tovább egy helyen. És hogyha valahol tovább tartják őket, hát belehalnak, ha csak három napig is voltak abban a házban, a hol meghaltak. És ezeknek az embereknek maguk közt külön nyelvök van, a melyet senki sem ért, csak ők maguk közt; de ők mégis meg értik, ha más emberek beszélnek és soha sem veszekednek (?) maguk közt..... És így járnak télen-nyáron egyik várostól a másikhoz és nagy csapatokban táboroznak éjjel-nappal, síppal,-dobbal (?), mintha vész előtt volnának; és többnyire összelopkódják azt, a mit esznek-isznak. És ha egy nagy falú elé érkeznek, hát nagy sokadalmat (látványosságot) csapnak, hogy az emberek mind kifutnak, ők pedig a közben enni- s innivalót lopnak. Továbbá ezek az emberek a miféle nép közé jutnak, legyenek azok keresztények avagy pogányok, valameddig náluk vannak, mind addig azoknak a szokásaihoz tartják magokat ételben és italban, bőjtölésben és élelmezésben. És nincs nekik sem urok, sem papjok, hanem a miféle keresztények közt szülnek asszonyaik gyermekeket, azoknak szokásai szerint is kereszteltetik meg azokat és a milyen keresztények közt vannak vasárnap, mind együttesen templomba mennek síp- és dobszóval és misét tartanak a három szent királyról, hogy ezeknek kedveért kisérje és oltalmazza őket az Isten, ha hegységeken és sivatagokon át vándorolnak. És a milyen keresztények közt ezek az emberek meghalnak, azoknak hite szerint temetkeznek.“

Közli: Dr. Herrmann Antal. *)

* * *

---

*) A kinálkozó alkalmat szivesen felhasználjuk arra, hogy derék munkatársunk „Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn“ czimű jól szerkesztett szükséges folyóiratát, melyből már két tartalmas füzet jelent meg — tisztelt olvasóink becses figyelmébe ajánljuk. Ezen pártolásraméltó folyóirat előfizetési ára egész évre (első évfolyam 1887—1888) 5 frt.

Egy keleti testvér a hazai örményekről.

A Smyrnában megjelenő „Keleti Sajtó“ czímű havi örmény szemle mult évi októberi száma egy nyilt levelet közölt; ezt egy keleti örmény (B. Ch.), ki pár évvel ezelőtt hazánkban járt, intézte az akkori smyrnai püspök: Melchisedek Muradiánczhoz. Az érdekes levél azon részét, mely a hazai örményekről szól, időszerűnek látjuk az „Armenia“-ban is közre adni. Az átutazó, egyszerű örmény létére elég értelmesen ir.

Magyarországon szép számmal laknak örmények. Azon helységekben, hol örmények is vannak, a kereskedést ezen utóbbiak tartják kezökben. A magyar-örmények, kik nagy részt jólétnek örvendenek, vagy kereskedők, vagy hivatalnokok. — Igy például Budapesten a járásbiró örmény, neve Gajzágó Manó; a főkapitány Török János és a főorvos Pátrubány Gergely szintén örmények. — A kolozsvári örmények közűl Korbuly Bogdánról teszek említést; van itt sok jóravaló örmény, kik évenként megülik Világositó-Szt.-Gergely ünnepét...

Az örmények két várost épitettek; egyik Szamosújvár, másik Erzsébetváros. Szamosújvárnak közel 6000 lakosa van; polgármestere örmény; a lakosok közt vannak igen gazdagok is, mint Pap Norszesz. A két örmény szentegyház közűl az egyik a plebániai templom, a másik pedig Salamon-templom név alatt ismeretes. Van e városban kórház, nemzeti szegény ápolda, iskola, melyben a növendékek örményül is tanulnak. A szamosújvári örmény clerus 6 papot számlál; a mostani plébános Bárány Lukács. (Kárên vagy Kárnig). E rendes felosztású város folyó (Szamos) mellett fekszik; vára, melyben foglyók őriztetnek, javitó intézetűl szolgál. Innen egy órai távolságra fekszik Deés, hol szintén vannak gazdag örmények; például Bothusánczi (Bocsánczi) János és Márton.

Erzsébetvároson is eleinte csak örmények laktak; de most van e város falai között elegy magyar, oláh, német sőt zsidó is. A polgármester mint eddig, úgy most is örmény.

A magyar-örmények buzgók, istenfélők, vendégszeretők; sok helyütt láttam a Szt.-Gergely képét, mely azt az eseményt ábrázolja, midőn a nagy apostol, Tiridates királyt, ennek családját és az örmény népet kereszteli. Habár a magyar-örmények nyelvében nem egy idegen elem (magyar, oláh, lengyel, perzsa, török, tatár) vegyült, mégis az még manapság is sok ó-örmény szót képes felmutatni. így például: tuszdêr (leány); az asszony urát páchtnak — բախտ, szerencse — hívja; az út neve dsámpháh — ճանապարհ; a rossz ember csudzádz, խուծած vagy thoph թօփ մարդ (szemét, sepredék); az atya áthah, աթա, (török szó); a becsületes: hárgivor հարկիւոր; a hölgy bikha stb.

Még most is készítenek sajátos örmény ételeket; ilyenek: dolmá, տօլմա; pêláv (philáv) փլաւ; churuth խուրութ; ágáncsábur, ángádsábur ականջապուր, heriszá հերիսա, és nagyböjtben máchoch-ot մախօխ; új-évben dálauzit, տալաուզի és húsvétkor kátá-t գաթա; stb.

Turtsa Mihály.

A magyar-örmények.

I.

A bécsi „Európa“ czímű örmény lap — mely dr. Dsámdsián Fülöp tanár-szerkesztő*) ügyes kezében a negyvenes években szép virágzásnak örvendett, 1850 nov. 26-iki és következő számaiban a magyar-örményekről ezeket írja:

„Ez alkalommal az erdélyi és magyarországi örmények és ezek nemes családjaival akarjuk közelebbről és terjedelmesen megismertetni tisztelt olvasóinkat.

A Bagradita uralkodó-ház tönkrejutása, Áni főváros elpusztulása és a Ruberisták ciliciai királyságának eltörlése után az örmény nemzetnek egy jelentékeny része (körülbelül mintegy 3000 család) Jó-Sándor moldovai fejedelem (1402—

---

*) Dr. Dsámdsián bécsi mechithárista, konstantinápolyi születésű volt; elhalt fiatal éveiben (1854). Több tudományos munkát hagyott hátra; nevezetes olasz-franczia-török és örmény szótára (1854). Nagy becsben tartják hat nyelven irt következő művét: »Nouveau guide de conversation français-, anglais-, arménien-, turc-, allemand-italien. Vienne 1848.“

1435) alatt Moldovába költözött.... Mint más helyütt, úgy itt is, mielőtt Moldova földjére léptek, az ország fejedelmével egyezséget kötöttek és csak több kiváltság megszerzése után mentek be az országba, hol erkölcsük, magukviselete, szorgalmuk és a kereskedésben tanusított ügyességük miatt szives fogadtatásban részesültek. Hét városban telepedtek le. Moldovában az örmények városaikat, templomok, nagy épületek, és kereskedelmi állomások által kiemelték, úgy annyira, hogy kevés idő mulva jó hírnevet szereztek maguknak, nemességet nyertek, meggazdagodtak és nagy földbirtokoknak urai lettek.... De mivel 1668-ban egy Henkul nevezetű egyén, a moldovai fejedelem ellen fellázadva zavargásokat idézett elő — és a következő évben a törökök is a régi Lengyelország Podolia tartományának Kameniec*) megerősített várősát megtámadták, a moldovai örményeket is nagyon sok szerencsétlenség érte; közülök sokan életüket veszítették, mások vagyonuktól fosztattak meg. Azok, kik életben megmaradtak, látva az ország pusztulását és a tartós zavargást, hogy a végveszélytől megmeneküljenek és csendes életmódhoz juthassanak, az erdélyi hegyekre futottak.

Itt tartozkódtak majdnem három esztendeig; de mivel ezen idő alatt egyszer sem kinálkózott kedvező alkalom a visszatérésre (Moldova), az akkori erdélyi fejedelem- I. Apafi Mihályhoz fordultak.

Ez a bölcs fejedelem, kinek tudomása volt az örmények szorgalma- és ügyességéről, mivel országában a kereskedelmet virágzó állapotba akarta helyezni, szivesen megengedte nekik, hogy Erdélybe jöhessenek és itt szabad kereskedést üzhessenek. Előbb Csikba, Gyergyó-Szent-Miklós- és Beszterczére költöztek. A feltételek, melyek mellett befogadtattak szólottak arról is, hogy az örmények nem fognak külön nemzetnek tekintetni, hanem a magyarokhoz számittatnak; mert az ország törvényei szerint, itt csak a magyar, a székely és a szász a nemzet. Magok az oláhok, kik majdnem megközelitették az egy milliót, az ország akkori törvényei értelmében külön nemzetnek nem tekintettek és külön nemzeti joggal nem birtak.

Kezdetben az örményeknek azon városokban, a hol laktak, birájuk volt; később I. Lipót. püspökük közvetítésére megengedte, hogy (a mostani Szamosújvár) várost építsenek. Ezután Erzsébetvároson kezdettek maguknak lakházakat építeni. Később mind a két város a szabad királyi városok sorába vétetett fel; kiváltságot kapott III. Károly királytól és az erdélyi fejedelmektől. Szamosújvár város szabadalmi okmánya 1726 október 17-én adatott ki; Erzsébetváros pedig 1738. május 10-én nyert szabadalmat, mely 1747. febr. 27-én ismét megerősíttetett és közzététetett... Most az örmények különböző lakó helyekről lassanként ezen két városba gyültek össze. Ezen városokban az örmények külön törvényszéket alapítottak; a törvénykezés történhetett örmény nyelven, és csak akkor, midőn a per magasabb forum elébe került, folytatták azt latin vagy német nyelven. E városok tanácsa 12 személyből állott; a hivatalnokok mind örmények voltak. (A következő részletet, mely arról szól, hogy miként egyesültek a hazai örmények a róm. kath. egyházzal, mivel folyóiratunkban más szakavatt toll már közölte — kihagyjuk.)

Az isteni szolgálatban megtartották saját nyelvöket és nemzeti szertartásukat kevés változtatással; és hogy ezen szertartás változatlanúl megmaradhasson, azt Velenczében ki is nyomatták (1825). Négy plébániájok van; ezek közűl az első a szamosújvári, hol a plebánossal együtt 7 segédlelkész van; a második plebánia az erzsébetvárosi, hol két örmény-pap tartozkodik; a harmadik a gyergyó-szent-miklósi egy lelkészszel, a negyedik a szépvizi egy lelkészszel. A fent említett egyházokon kivűl a velenczei mechitháristáknak van Erzsébetvároson egy filialis házuk.

GOVRIK GERGELY.

---

*) A hazai derék Gámenczi család e várostól nyert nevezetet. A vég czi, tzi, megfelel a magyar *i* képzőnek; így lett a Petele helységnévből a Petelei örmény családnév.

Örmény menyekző Amerikában.

Az ámerikai „New-York Herald“ lapban a következőket olvassuk: Dsenánián tisztelendő úr megeskette Márásleán Záruhit Bugdeán Györgygyel.

„Easterne Star Hall“-ban (Keleti csillag-terem) örmény menyekzőt láttunk. — A menyasszony Márásleán Záruhi, ki csak két évvel ezelőtt távozott el Konstantinápolyból, barna szépség; egészen örmény typus. Hófehér ruhája, melynek karjait a szél lengette, rojt- és prémmel volt ékítve; arczát a szokásos narancs-virág szegélyű menyasszonyi lepel födte, kezében rózsa- és liliomból kötött bokrétát tartott.

A menyasszony segitői (nyoszolóleány) voltak Száráfián Záruhi és Dioneán Krisztina, kik szintén fehér ruhát viseltek; mindkettő fekete szemű szép kisasszony.

A vőlegény is — Bugdeán György — valóságos örmény jelleg. Négy éve, hogy ámerikai ruhát visel. Segitője (násznagy, Dioneán Kherovpe volt.

Több mint kétszáz vendég volt jelen; ezek közűl sokan tagjai az örmény egyesületnek.

Az első szobából gyönyörű énekhang hallatszott; erre a nagy terembe lépett a menyekzői menet; elől volt a vőlegény segitőjével; a második sort a menyasszony két segitője képezte, ezek után ment a menyasszony. Most következtek a szülők, két nővére és fivérei. A vőlegény segitőivel együtt a terem bal oldalán foglalt ülést, míg a menyasszony két segitőjével a jobb oldalon levő székekre ült le; mögöttük ült a menyasszony családja.

Most a menyasszony két segitője énekelt el egy örmény éneket; azután Dsenánián pap maga elébe szólította a jegyeseket. Erre felállott a menyasszony, szülői pedig megfogták jobb és balkarját és a vőlegényhez közeledve, ennek átadták az arát. A menyasszony nővére jobbról állott.

Az egyházi szertartás, mely egészen örmény nyelven ment végbe — bevégeztével, vőlegény és menyasszony egymás mellé ült.

Míg 200 emberszem a szép menyasszonyt nézte, Száráfián Anna úrnő felállott és az „Örmény egység“-ről egy csinos beszédett tartott. — Erre itallal kinálták meg a jelen-levőket; végre nehány dal eléneklése után szétoszlott a vendégkoszorú.

Sz. K.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A két örmény város a magyar országgyülésen. *Szamosújvár* és *Erzsébetváros* az erdélyi részekben örmények által alapitott két szabad királyi várost, országgyülési követküldési, illetőleg képviselőválasztási joggal lett felruháztatásuk óta mostanig összesen tizenhaton képviselték; névszerint a következők: Csiky István (Erzsébetváros), Dániel Márton (Erzsébetváros) Gajzágó Ferencz (Szamosújvár), Gajzágó Salamon (Szamosújvár), Jakabb Bogdán (Szamosújvár), Jókay Mór (Erzs), Karácsonyi János (Erzs.), Korbuly Bogdán (Sz.-újvár) Lászlóffy Antal (Sz.-újvár), Lukács Béla (Sz.-újvár, utóbb Erzsébetváros), Másvilági István (Erzs.), Dr. Molnár Antal (Sz.-újvár), Novák Márton (Sz.-újvár), Dr. Pátrubány Gergely (Erzs.), Sárosy Ferencz (Sz.-újvár), Simay Gergely (Sz.-újvár). — Tudvalevőleg mindkét szab. kir. várost 1878-ig két-két követ, illetőleg képviselő representálta előbb az erdélyi, utóbb a magyarországi hongyüléseken; de választottjainak a többi magyar városok és megyék képviseletével szemben — habár az elősoroltak Jókay Mór és Sárosy Ferencz kivételével mindnyájan örmények — nemzetiségi politikát soha sem követtek.

„Oly fiatal, s már Jakabffy?“ .... A Jakabffy-ak régidő óta a magyarhoni legtekintélyesebb örmény családok közé tartoztak. Délmagyarországban e család különböző, előkelő állású tagot számlált a multban, s mutathat fel a jelenben is. Részben nagy kiterjedésű, jól rendezett uradalmak birtokosai s mint ilyenek az ország legnagyobb adófizetői közt foglalnak helyet. Egy régibb tagja a családnak, Jakabffy Simon, udvari méltóságra emeltetett, s Krassó-megye 1848-iki tehetséges főjegyzője: a korán elhalt Jakabffy Miklós, valamint az említett megye mai jeles főispánja: Jakabffy Imre is ugyanazon, még a mult században magyar nemességet nyert, erdélyi származású örmény családnak ivadékai. Oly megszokott dolog volt már a szabadságharcz előtti időben is, hogy az, ki a Jakabffy nevet viselte, előkelő állású egyén, — miszerint csak e körülményre vezethető vissza ama régi keletű német közmondás mely magát a családi nevet mintegy rang gyanánt látszik feltüntetni, és eredeti alakjában így hangzik: „So jung, und schon Jakabffy?“ ....

Örmény hadvezérek Oroszországban. A régi örmény királyság területének jelentékeny része jelenleg orosz uralom alatt állván, természetszerű következménye e helyzetnek, hogy egy oly tehetséges népfaj, minő az örmény, valamint a polgári foglalkozás minden nemében — és pedig az anyagi és szellemi téren egyaránt — úgy a katonai pályán is képes volt Oroszországban nem egy kiváló egyéniséget felmutatni. A híres orosz hadvezérek: Loris-Melikoff, Lazareff, Tergukasoff. (tulajdonkép Melik, Lázár, Der-Chugász,) mind hárman örmények! A két utóbbi azonban már elhalt, Loris-Melikoff pedig — ki II. Sándor czár alatt még az orosz birodalom élén állott — ma már meglehetősen háttérbe szorult az orosz nagy politika színpadán, s mint mondják „a kis örmény“ (oroszul: armjaska), ki az utóbbi orosz-török háborúban Árdáhánt oly heves ostrommal elfoglalta, és Ghazi Mukhtár török pasával a csöndes áni-i romok táján oly kemény harczot vivott, — jelenleg, mint állitják, épen enyhébb kormányzati elveinél és alkotmányosabb érzületénél fogva nélkülözi III. Sándor czár részéről azon korlátlan bizalmat, melylyel az előbbi orosz uralkodó őt, mint kiváló hadvezért és eszes államférfiút kegyeivel oly magasan kitüntette.

A mi családneveink. Az erdélyi örmény családok ősei eredeti örmény neveiket azon különböző nemzetek nyelvére is leforditották, melyeknek körében az Araráttól a Kárpátokig terjedő vándorlásaik közben rövidebb vagy hosszabb ideig meg voltak telepedve. Igy neveztettek el az eredetileg örmény nevű Hádsi-k a török-tatárok közt Sirin-, és Zárif-oknak, az oláhok közt Moldvában: Mêndrul-oknak, itt a magyar hazába előbb Csinásoknak, kik most Czifrák-nak neveztetnek. Az örmény családnevek között található idegen eredetű nevek tehát korántsem kölcsönzések; hanem etimologice akként keletkeztek, hogy elődeink neveiket egyszerűen leforditották más nyelvekre azért, mivel az idegen azokat nehezen tudta kimondani, és hogy a nagyobb részt bizonyos jelentéssel biró ősi családnevek értelmét a nem örmények is megérthessék. Nem az idegen adott tehát az örménynek idegen nevet, hanem az örmény nevezte el örmény honfitársát idegen névvel is. Mások azon helységtől, hol laktak nyerték előneveiket, így Botusántól a Botsáczhi, Kámeniecztől a Kámenczhi (Gámenczi), Foksántól a Foksánczhi előnevet, mely később kiszorította a család vezetéknevét. Neveink között van egy pár olasz eredetű is, — mint Mesko, Hánko, — melyek valószinűleg a krimiai tartozkodás idejében vétettek föl, (azon időben a genuai olaszok levén a félsziget urai); nehány lengyel származású mint: Voith, Potoczki; vannak ezenkivűl még török-tatár, perzsa-arab és román eredetűek. Végre tulajdonképeni névmagyarositások is fordultak elő az örmények között s ezeknek száma szintén jelentékeny; így lett péld. a Gajzágó család egyik ága névváltoztatással: Bogdánffy.

Örmény dalok (Chansons Arméniennes). Milanoban Ronchi Camill átirásával következő örmény zene-művek jelentek meg:

1—I. Erzerumi emlék (Souvenir d' Erzeroum), II. Kársi emlék (Souvenir de Kars), III. Eriváni emlék (Souvenir d' Erivan). A három dal ára 1 frt 50 kr. (3 frank).

2. Armenia csillaga (Etoile d' Arménie, mazurka pour piano); ára 1 frt 25 kr (2 frank 25 s.)

3. Araxes partjain (Aux Bords de l' Arax, mazurka pour piano); ára 1 frt 25 kr (2 frank 25 s.).

A 2. és 3. szám alatt említett füzet zongorára irt zeneszerzemény. — Ezen zeneművek a marseilles-i „Armenia“ szerkesztőjénél is kaphatók, ki azokat a kitett árban bérmentesen küldi a megrendelőknek.

Az örmény kereskedö ékességei: Becsület, igazság és munkásság. Minden perczét az üzlet úgy igénybe veszi, hogy alig marad ideje az üdülésre. A hazugság nem kenyere. — Ha a sikertelen évek oly mostoha helyzetbe juttatják, hogy elvállalt kötelezettségének eleget tenni nem képes: eladja felesége ékszereit, megfosztja magát mindenétől, — hogy becsületét megovja. Ilyen az örmény kereskedő Magyarországon, Romaniában, Törökországban. . . . .

Mi újság az örmény világban?

Gorove-útcza Budapesten. A kereskedelmi miniszterium új palotája mellett, — melyben az igazságügyi miniszterium és több alárendelt hatóság is van elhelyezve, — egy egészen új útcza keletkezett. A fővárosi közmunka-tanács ezt Magyarországnak az újabb, alkotmányos korszakban legelső kereskedelmi minisztere után Gorove-útczának nevezte el, s utasította a fővárosi mérnöki hivatalt, hogy útczai névjelző táblákról gondoskodjék s az új Gorove-útczára néző telkek helyrajzi számainak jegyzékét a közmunkatanácsnak mutassa be. – Részünkről addig is, mig alkalmunk lenne a tekintélyes örmény családból származott Gorove miniszternek tüzetes életrajzát folyóiratunkban közölhetni – már ezen alkalommal megjegyezhetjük: hogy Gorove István volt miniszter atyja, Gorove László, kinek nevét a magyar drámairodalom történetében is föltaláljuk, Szamosújvár város jeles polgára volt, és innen költözött ki később a Bánátba.

A szultán udvaráról hosszabb tárczát ir a „Fővárosi Lapok“ konstantinápolyi magyar levelezője. Czikkében többek között elmondja, hogy a szultán a zenét igen kedveli, magának és vendégeinek gyönyörködtetésére jó zenekart tart s két jeles zeneművész: az olasz Guatelli s a franczia Dussôt pasai ranggal és fizetéssel vannak udvarában alkalmazva, — továbbá, hogy maga a szultán is jól zongorázik, s Devlet örmény zongora-művészszel, (ki kegyeltje) nem ritkán négy kézre játszik.

Estély Kairóban. Az egyptomi osztrák-magyar segély-egylet február 9-én a kairói konzuli hatóságok védnöksége alatt jótékony czélú tánczestélyt rendezett az Alhambra-ban; mely az osztrák-magyar uralkodó-pár képével s monarchiánk zászlóival volt feldiszítve. Az estélyen többek közt a kairói örmény notabilitások két legkiválóbbja: Nubár pasa, az egyptomi kormány elnöke, és ennek rokona: Tigrán pasa, pénzügyminister is jelen voltak. A minden várakozáson felül sikerült estély, melyen a tánczot a magyar Rosty, csász. és királyi főkonzul nyitotta meg a nejével, a jótékony czélra is tekintélyes összeget eredményezett.

Váni-tenger. A szultán parancsot adott, hogy két nagy és három kisebb, óránként 9 mérföldet haladó gőzhajót készitsenek a Váni-tengeren való közlekedés előmozdítása végett. A hajók, melyeknek költsége 120.000 frtba van előirányozva, a konstantinápolyi hajógyárban fognak elkészülni.

Jelentékeny tudós. Szêruánczdéán Kárekin püspököt, ki széles tudományával eléggé ismeretes Keleten, január 19-én (1898) az orosz „Császári földrajzi társaság“ levelező tagnak választotta.

Szép örökség. Ásékián Jakab gazdag örmény, ki nem rég Alexandriában (Áfrika) halt el, összes vagyonát végrendeletileg nemzetének hagyományozta. A tan- és közművelődési czélra hagyott hét jelentékeny földbirtok évi jövedelme 30000 forint. — Legyen áldott a derék hagyományozó felejthetlen emléke!

Ötnyelvű tanfolyam A „Ruszkhi Khurier“ tudosítása szerint a moszkvai Lázár-féle örmény akademia igazgatója Khánáneáncznak kezdeményezése folytán az akademia termében örmény, arab, perzsa, török és georgiai nyelven előadások tartatnak. A moszkvai katonai és kereskedői osztályból sokan hallgatják ezen előadásokat. Az előadások 6 hónapig tartanak. A mondott időköz alatt tartandó bármely nyelvű tanfolyam ára 5 rubel (8 frt 10 kr.)

Egy franczia konsul, kinek neje örmény. A „Figaro“ közli a svédországi franczia konsul Barer-nek életrajzát; ebben az iró azt mondja, hogy Barer igen boldog családi életet él örmény származású nejével, ki gyönyörű tenor hangjával betölti lakása termeit.

Menelich uralkodó ajándéka. A „Szerveth“ februári számainak egyikében olvassuk, hogy Habes (Abyssinia) szomszédságában fekvő Soa föld fejedelme 2600 frank (1300 frt) értékű aranyat küldött az alexandriai örmény iskola javára. Az iskolai felügyelőséghez intézett sajátkezű levelében ezt irta Menelikh: „Működjenek közre, hogy a tanügy előhaladást tegyen.“

Egy jelentékeny festő. A konstantinápolyi származású Khurkdsán örmény festőnek, ki a New-York-ban megnyitott iparműkiállitáson szép képeivel szintén részt vett, egyik nagy figyelmet keltett képét, — mely a fönséges Ararátot ábrázolja, az Egyesült-Államok elnöke vette meg. Az ilyen derék művésznek, ki az örménysegnek diszes büszkesége — példája szolgáljon másoknak buzditásúl.

Kitüntetett tanuló. Hunkheárbejendeán Kristóf, a gyógyszerészeti felsőbb akademia (Páris) örmény ajkú hallgatója nyerte el az idén a Lavuazie nevére alapitott nagy ezüst-érem elsejét (Prix des thèses.) Első alkalom, hogy Parisban örmény tanuló e kiváló kitüntetésre érdemesült.

Felelős szerkesztők és kiadó tulajdonosok:
GOVRIK GERGELY és SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvár, Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda.

Az örmények.

(A „Revue de l'Orient“-ből.)

Konstantinápoly, január 28.

Minden helybeli lap közölte azt, hogy ő felsége a szultán az örmény nemzetgyűlés 4 tagját hivatta maga elé, hogy tudomást szerezzen az örmények nemzeti sérelmeiről. A fölhivott személyiségek, a szultán előtt kifejezést adtak azon mély hódolatnak és őszinte ragaszkodásnak, a melylyel az örmények a szultán és az ottomán birodalom iránt viseltetnek, de egyszersmind nem hallgathatták el, hogy a birodalomban bizonyos tényezők tévesen fogják fel hivatásukat, és a bizalmatlanság magvait hintik el a törökök és az örmények között.

Annyi tény, hogy a Törökbirodalom örmény tartományaiban és Konstantinápolyban Oroszország képviselői mindent elkövetnek, hogy egyenetlenséget szítsanak a két faj között, és megesik nem egyszer, hogy a törökök inkább csatlakoznak halálos ellenségükhöz, mint az örményekhez, a kik pedig minden időben leghűbb és legloyalisabb alattvalói voltak az ottomán birodalomnak.

Valahányszor a háború kerdése merül föl Keleten, mindig lehet hallani orosz agitácziokról az örmények között, és az orosz lapok mindenkit szlávnak nézvén, mézédes szavakban áradoznak az „elveszett testvérekről“; minden kis szomszéd nép, a mely tulajdonkép elnyeléssel fenyegettetik, ekkor azon kitüntetésben részesül, hogy az orosz nép testvérének nevezik. És Ázsiában az örmény nép a különösen kedvelt testvér.

Kiválóan alkalmasnak itéltetik arra, hogy a „nagy testvér“ érdekeit szolgálja.

Képességeit és tehetségeit már Nagy Péter méltányolta, mondván: hogy Ázsiában az örmények a legalkalmasabbak a czivilizátió terjesztésére. Ma is ez a fölfogás van érvényben, azzal a különbséggel, hogy míg a nagy reformator az európai czivilizatióra gondolt, addig elbizakodott utódai muszka-tatár czivilizaczióról álmodoznak.

Tiz éve, hogy e czivilizáczió terjesztése a Balkán-félszigeten a bolgárok közt megkisértetett; jelenleg az örmények közt akarják megújítani ugyanezt a kisérletet Ázsiában.

Az orosz politika Ázsiában sohase hagyta figyelmen kivűl az örményeket; támogatásuk jelentékeny részese a sikereknek, a melyek az eddigi orosz-török háborúkban felmutathatók.

Számtalan esetet hozhatnánk föl állításunk bizonyítására; ez alkalommal azonban csak annak a fölemlítésére szorítkozunk, hogy a tábornokok legnagyobb része, a kik eredményeket mutathattak föl az ázsiai háborúkban, örmény és georgiai volt. Csak Argontinsky, Madatoff, Bebontoff, Loris-Melikoff, Tergukassoff, Lazareff, Cholkonikoff stb. tábornokot említjük, a nélkül, hogy szólanánk arról a száz meg száz tisztről, és ezer meg ezer önkéntesről, a kik fegyvert ragadtak, csábítva azon fényes jövőtől, a mely nemzetök részére kilátásba helyeztetett; mert az oroszok ugyanazon igéreteket tették nekik is, mint a bolgároknak...

De épen úgy mint a bolgárok, az örmények is kijátszattak és alkalmuk volt tapasztalást szerezni a muszka igéretek értékéről. Nekik is megvolt a maguk Kaulbarsuk Dondoukoff-Korsakoff herczeg személyében, a ki mindent elkövetett, hogy az örményeket oroszokká tehesse.

Az oroszoknak az a szokásuk, hogy nemcsak a nemzetiségi érzelmeket támadják meg, hanem igyekeznek hozzáférkőzni az áldozat anyagi erejéhez is — Ez a praktikus nép a maga fő-felügyelete alá helyezi az egyházi javakat, a melyek az örmény nemzetiség közös tulajdonát képezik, és melyeknek jövedelme az örmény nép erkölcsi és értelmi fejlesztésére volna fordítandó.

A háborúk előestéjén megható kimélettel bánnak ugyan az örményekkel, de sohase tévesztik szem elől a czélt, beolvasztani ezt a nemzetiséget is.

Mindenki tudja ezt az örmények között, és azért bátran állíthatni, hogy a muszka igéretek többé nem lesznek hatással az örményekre, és hogy ez a népfaj, mely különös szivóssággal igyekszik megőrizni nemzeti sajátságait, valóságos gyűlölettel kezd az oroszok iránt viseltetni.

Valóban nevetséges, miként igyekszik még mindig nehány jól sugalmazott lap az örmények rokonszenvét Oroszország iránt hihetővé tenni.

Az ember önkéntelenül is okát keresi ennek a rokonszenvnek. A mi Bulgáriában történt, ismétlődik Ázsiában is. A mint a bolgár nép megértette azt, hogy üdvét egyedül a törökökkel való szövetségben találhatja, épen úgy át vannak hatva az örmények is azon érzettől, hogy legjobb barátjok ő felsége a szultán, és hogy az örményeknek és törököknek szövetkezniök kell, hogy ellentálhassanak az orosz áradatnak.

De a bizalom még mindig nem mondható kölcsönösnek. A törökök még mindig kételkednek az örmény nép őszinteségében. Nem fontolják meg eléggé az okokat, a melyek az örményeket az északi hatalom rettegésére vezették. Szemrehányásokat tesznek egyre az örményeknek, mondván:

— Ti vagytok, a kik az oroszokat mindig reánk vezetitek.

Az orosz és az európai lapokban sokat beszélnek általában bizonyos vallás-közösségről, mely az oroszok és az örmények között léteznék. De ez többé-kevésbbé szándékolt tévedés. Az örményeknek megvan a maguk nemzeti egyháza, a melynek semmi köze az orosz egyházhoz, és a katholikosz vallási feje minden orthodox örménynek, akár orosz, akár török alattvaló.

Az örmények, katholikusok és orthodoxok egyaránt, saját nemzeti szertartáskönyvvel birnak, és egyházukban sem a latin, sem a szláv nyelv nem ismeretes. Nemzeti egyházuk a főtényező volt abban, hogy megőrizhették individuálitásukat. Már a byzantinizmus ellen védelmezte őket ez az egyház a konstantinápolyi császárok idejében, mikor még Armenia független ország volt.

Vannak ugyan örmények, a kik a Pobiedonoszeff úr egyházához tartoznak, de áttérésök sehogyse mondható önkéntesnek, és egyetlen oka az, hogy mindazok a gyermekek, a kik vegyes házasságból származnak (vagy az apa, vagy az anya orosz) kényszerítve vannak a orosz vallás fölvételére.

És most, miután sikerült megállapítanunk azt, hogy az örmények teljességgel nem hajlandók hitelt adni Oroszország ámításainak és nem engedik magukat általa fölfalatni, egy kérdést vetek még föl.

Érdekében áll-e Európának az, hogy az örmények a muszka néptörzsre támaszkodjanak, hogy ez a gát, a mely védi Kis-Ázsia és Dél-Ázsia bejáratát, eltünjék az északi tenger hullámai alatt?

Az orosz lapok sokat beszélnek az elégedetlenségről, mely a törökországi örmények között mutatkozik. A baj tényleg létezik, de megszünik abban a pillanatban veszedelmes lenni, a mint fölismertetett. Mondják, hogy a közbiztonság sok kivánni valót hagy fönn Armeniában. Ha ennek az okait vizsgálná az ember, egészen sajátszerű dolgokra bukkanhatna. De nem szólok a többé-kevésbbé alapos föltevésekről, a melyekről itt-ott susognak. Arról sem emlékezem meg, hogy a rablógarázdálkodás Törökországban gyakortább politikai események előfutárja, vagy pedig olyan agitácziónak a jele, a melynek czélja kisebbíteni az ottomán birodalmat. Nem vizsgálom a kérdésnek ezt az oldalát, meg akarom engedni, hogy a tartományok elöljáróinak gondatlansága az, a mi az utonállás terjedését előmozdítja. De a magas porta ismeri most már az eszközöket, miként kelljen a banditáknak útját állani. Bebizonyította ezt Macedoniában és egy Halil Rifaat pasa elegendő lesz arra, hogy a kurdoknak, kik betöréseikkel pusztítják az örmény tartományokat, határ szabassék.

Százakra mehet a rablók száma, a föladat mégsem lesz különösen szövevényes egy olyan kormányra nézve, a mely a hires nizamok fölött rendelkezik

Ő felsége a szultán, legvilágosabb bizonyitékait adta atyai gondosságának, melylyel alattvalói fölött őrködik, és nem lehet kételkedni, hogy az ő akaratán nem mulik, hogy azok a reformok, a melyek a berlini szerződés 63-ik czikkében jeleztetnek, mai napság megvalósuljanak.

Azok a nehézségek, a melyek az örmények és törökök közt való tökéletes egyetértés útját állják, könnyen legyőzhetők.

A talaj a megegyezés számára jól elő van készítve. Gazdasági érdekei az örményeknek, sehol sincsenek jobban biztosítva, mint Törökországban. A nélkül, hogy szólnánk arról a türelemről, a melyet az ottománok minden nemzetiség és vallás iránt, mely birodalmukban van, tanusítanak, csak annyit mondok, hogy az örményeknek Törökországban meg van adva minden könnyebbség, hogy kitünő gazdasági tulajdonaikat alkalmazhassák és vagyont szerezzenek. A lakosok annyi földdel birnak, a mennyit csak értékesíthetnek. A munka szabadsága föltétlenül uralkodik, mert a munkás, a munkához szükséges eszközök fölött is rendelkezik.

Egészen máskép van ez Oroszországban. Itt az orosz uralom, egy nagy gazdasági és önző szervezetnek minden súlyával nehezedik a népességre, egy nagy nemzetnek a súlyával, a mely azt hiszi, hogy Angliát van hivatva helyettesíteni a közgazdaság terén, egy despotikus kormánynak, a melyet csak az anyagi érdekek vezetnek, és nem humánus eszmék.

Kars környékén a szabad területek egész a beláthatatlanságig terjednek, és e terület elég volna arra, hogy gazdaggá tegye az annyira tevékeny és gazdálkodó örmény népet. De ez nem egyezik meg a szent-pétervári kormány gondolkodásával. Megszerezte ezeket a területeket, nemcsak azért, hogy politikai uralmat gyakoroljon és még kevésbbé azért, hogy „fölszabadítsa és szerencsésekké tegye“ ezeket a keresztény lakókat.

Az emberek nem ilyen naivok és ideálisták Szentpétervártt.

Birtokban vevén a pompás területeket, az volt a szándékuk, hogy e termékeny földekre orosz gyarmatosokat telepítsenek, és így a muszka gazdaság keretébe vonják e területeket is. Azt gondolták, hogy ez is a kivándorlások korszakáéhoz hasonló hóditás leszen, a mikor az elszegényedett népesség kiszorította a gazdag vidékek lakóit, elfoglalván földeit.

Ezt láttuk Lengyelországban; ugyanezt kisértették meg Bulgáriában is, a hol egy orosz klik (clique), kezet óhajtott volna tenni minden közvagyonra és pedig a kormány fönhatósága alatt.

Az örmény nép nagyrészt praktikus üzletemberekből áll, a kik jól ismerik Oroszország közgazdasági szándékait és nem mulasztják el levonni mindezekből a szükséges következményeket.

Szükségtelen, hogy az örmény nép életrevalóságáról és a gazdaságban való kiváló tulajdonairól szóljak. Nem szólok arról sem, hogy mennyire érdekében állana az egész kereskedelmi és gazdasági világnak, hogy ez a népfaj az oroszoktól megszállott területeken is, az anyagi előhaladására szükségelt eszközök fölött szabadon rendelkezzék.

Csupán azt kérdem, nem életkérdés-e Törökországra, Angliára és az egész czivilizált világra nézve az, hogy ez a néptörzs az orosz áskálódásoktól megszabaduljon, és fölszabadíttassék a muszka hatalom rettentő igája alól?!

Dr. Esterházy Sándor.

Az ó-örmény népies költészet.*)

II.

Már Ibász Katina, kinek elbeszéléseit nagy részben fenntartá számunkra Chorenei Mózes krónikája, világosan megjelöli a legrégibb örmény népies költészetnek eredetét és alapvonásait. Az első uralkodóház fejedelmi ivadékainak viselt dolgait, ugymond, Háiktól Árám-ig, a nyolczadik uralkodóig, nem jegyezték fel hivatalos iratokban; azoknak emlékezetét csakis „közönséges és ismeretlen egyének által szerkesztett énekek őrizték meg, a melyeket később egybegyűjtöttek az állami levéltárakban.“ Ezek az énekek tehát a hagyományban gyökereztek, mely az anyagnak természetéhez képest rendszeresen egybe lőn fűzve, a mint ezt Choreneinek több kifejezéséből következtethetni.

Az ó-örmény költészet e körülmény daczára formájában túlnyomólag lyrai volt. Már a legrégibb időkben ezt az alakot öltötte magára s tartá meg a kereszténységnek elterjedése után is. A rövid töredékek, melyeket Chorenei megőrzött a feledéstől, benső tartalmukban jobbára epikai irányt árulnak ugyan el, de a stylus és a rhythmus, legalább a mennyire helyreállíthatók, félreismerhetlenűl epikai jellegre vallanak. Némi képet nyujthat nekünk erről a primitiv költészetről az örmény egyház hymnus-gyűjteménye, a Sárágán legrégibb darabjainak tanulmányozása, melyekben viszhangzanak még az ó-örmény népies költemények dallamai. Ez az új keresztény költészet, melyet volt már alkalmunk e folyóirat hasábjain jellemezni, tele van üdeséggel s olykor magas lendületet is vesz; de a mily merész a röpte a szent ódában, épen annyira eltörpül azokban az elnyujtott versekben, melyeket a XI—XIII századok, a nyelv és izlés, valamint az állami élet hanyatlásának századai szültek. A régi versformát, melynek változatos méretei kiválóan és egyaránt alkalmasak valának a szelid és az erőteljes eszméknek kifejezésére, a szótagoknak nem változó számából, változatlan metszetből s ugyanazon véghangzásnak örökös visszatéréséből álló monoton rendszerrel cserélték fel. Egy jeles franczia orientalista, Saint-Martin ugy vélekedik, hogy az örményeknek ezen egyrímű versei utánzását képezik a Francziaországban akkoron divatozott költési formának, melyet a keresztes háborúk előidézte folytonos és benső összeköttetés a Keletre is átszármaztathatott. Ellenben Arzén atya, a mechitháristák kongregácziójának tudós költő-tagja azon nézet felé hajlik, hogy az araboktól kölcsönözték át az örmények ezt a verselési módot; és az ő felfogását erősíti meg az a körülmény is, hogy ugyanezt a formát találjuk meg Magisztros Gergely költeményében is, ki a tizenegyedik század derekán, tehát jóval a szentföldi hadjáratok kezdete előtt húnyt el.

Habár csak egyes töredékek jutottak el napjainkig az örmény balladákból, mégis fel lehet azokon ismerni a költői alkotásoknak bizonyos csoportjait és typusát. Háik, az ör-

---

1) Éd. Dulaurier: »Chants populaires de l' Armenie (Revue des deux Mondes, 1882, III.) — Emin I. B. Vebk Hênujn Hájásdáni.« Moszkva, 1850.

mény állam megalapítója; I. Tigranes, a médek királyának, Astyagesnek legyőzője; az arsacidák közül kimagasló II. Artaxes és gyászos sorsú fia, Artabazes: ezek hősei a nemzeti vers-czyklusnak. Egy másik sorozat, melyet assyrnak nevez Dulaurier, Semiramisnak hosszú uralkodási időszakát öleli fel; s a harmadikban a méd-perzsában, legfőként a perzsa legendákkal, nevezetesen a Pjurászb Astyages királyra vonatkozókkal találkozunk, a kit Zohák néven annyira dicsőit Firduzinak Sah-Nameh-je.

A tárgynak minőségéhez s a rhythmus és versméret különböző voltához képest három nemét különböztethetjük meg az ó-örmény népköltészet alkotásainak is. Homályos kifejezésekkel bár, maga Chorenei is megjelöli ezeket a kategoriakat. Az egyik, melyhez a történeti énekek (Jerk Vibászánácz) tartoznak, valóban élt személyiségek viselt dolgait magasztalja, természetesen alkotásait is beleszőve a tényleg előfordult események közé. Az epikai hagyományok képezik legsajátabb anyagát ezen énekeknek, melyek hasonlítnak némileg a középkori spanyol és franczia lovag-románczokhoz.

A mértékes énekek (*Երգ Թուելեաց* Jérk Thueléácz) képezik a második csoportot. Ezen énekeknek kiindulási pontja a rhythmikus próza volt, melyet később verssorokba, vagyis a szótagoknak meghatározott számába osztottak szét, a tizenegyedik század óta alkalmazásba vevén a rímet is. A Sárágán több példáját tárja elénk az ó-örmény népies énekek e két csoportjának.

A harmadik csoporthoz tartoznak az erkölcsi énekek (Jérk Pánicz, Jérkáránk Pánávork), melyekben háttérbe szorúl az allegoria, melyeknek egyszerű szerkezetéből valamely erkölcsi eszme domborodik ki. Chorenei Mózes idéz egy legendát, mely közszájon forgott bizonyos Dork nevű egyéniségről, a kit Valarsaces király a nyugati kerületek igazgatásával bizott meg, s a kit magas termeteért s óriási erejeért a perzsa hagyományok ismeretes hősével, a „százhusz elefánt előtt sem hátráló“ Rustemmel hasonlítottak öszsze. Hozzáteszi az örmény krónikás, hogy Dork-nak egy ily erkölcsi éneket szenteltek, a mely tulságos áradozással magasztalta az ő erejét és bátorságát. Nyilvánvaló, hogy ellentétbe helyezi az énekek e nemének erkölcsi irányzatát

Dork tulajdonságainak mesés jellegével s mintegy rá akar mutatni arra, hogy a versforma helytelenül nyert alkalmazást ilyetén tárgyra.

Térjünk most már át az ó-örmény népies költeményeknek Chorenei által megőrzött töredékeire s az egyes legendákra, melyeknek kereteiül szolgáltak. Összefüzendök e szétszort töredékeket, követni fogjuk azoknak az eseményeknek chronologiai rendjét, melyekre vonatkoznak.

— A harmadik közlemény a jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

* * *

Verzereskul Oxendius (Auxentius)

aladi felszentelt örmény kath. püspök.

III.

Oxendius püspök, ki az udvar előtt kedvelt egyéniség volt, 1712-ben másodszor ment Bécsbe, hogy letelepedett honfitársainak adózási és kereskedelmi viszonyait rendezze és hogy a már majdnem felépült Szamosújvár számára szabadalmi kedvezményeket,[1]) némelyek szerint pedig azért, hogy az örmény püspökség részére javadalmakat eszközöljön.[2]) Akármi lett legyen is felmenetelének oka, az ügy, melynek elintézése végett tette meg e nagy útat, legközelebbről érdekelte összes híveit, kik daczára annak, hogy szétoszolva laktak, még is egy testületet, az úgy nevezett „Örmény Kompániát“ képezték. Ezek összes belügyeiket maguk intézték, az évi adót maguk osztották ki és közös pénztárukból fedezték püspökük dotatioját is.

A hivek ügyök védelmét főpásztorukra bizták, kit tekintély, széles ismeretség, alapos tudomány, emberismeret, önzetlen és fáradhatatlan buzgalom jellemeztek… És nem csalatkoztak benne; mert részükre csakhamar megnyerte az 1713-ben kinevezett erdélyi kormányzó gr Kornis Zsigmond — gr. Steinville István főhadi parancsnok, Hahn Ignácz cs. udvari kamarai tanácsos (Caesareae camerae aulicae consiliarius). és az erdélyi kamarai javak igazgatójának jó indulatát.

---

[1]) *Թվին ռճկա. Եփոր գնաց մեր Աւկսէնտ վարդապետըյ Պէչը յունիսի ամսոյն. նայ ավինք իրեն խարճի նաղտ բաղակ րճ. նէմեցի* — 1712. Mikor Auxentius püspökünk junius havában Bécsbe ment, költségre adtunk készpénzben 200 német forintot.

[2]) »Idők Tanúja« 1866. 262 sz.

A hívei érdekében fáradozó püspök majdnem 3 évig tartozkodott Bécsben. mely idő alatt az illetékes körök figyelmét az Erdélyben letelepedett örményekre és az altala alapított városra felhivni meg nem szünt.

Vágyva várták hívei visszajövetelét, mert az eredményt biztosnak hitték, ismerve erélyét, tekintélyét és befolyását. Kezeim közt van egy levél, mely 1714. januar 2. kelettel van ellátva; ezt Verzereskul püspökhez intézték hívei, melyben felkérik főpásztorukat, hogy minél előbb térjen vissza övéihez; mert nemcsak látni óhajtják, hanem tanácsa és utasításai szerint akarnak ügyeikben eljárni; aztán panaszkodnak is, hogy habár eddig együttesen fizették meg az „Örmény Kompániá“-ra kirótt adót, — most elakarják őket egymástól választani: a szamosújváriak-, a görgényiek-, ebesfalviak és gyergyóiaktól, s új adót akarnak rájok róni.[1])

---

[1]) *Հոգեւոր Տէր մերոյ Օքսէնտիոս վարդապետին ի թվին ռճկգ յունվարի բ. Փափաքիմք ու կարօտիմք տեսնել խիստ եւ ըսպասեմք գալըդ ընդ մեզ եւ տեսանել զտառապեալ ժողովուրդս Արտէալու ամէնից Կերլայու, կամ Կուրկինու, Եպաշֆալովու, կամ Ճուրճովու.. մինք ամէնքս անալէս գիտենք, որ սրբութիւն. ամէնիս վէրը կաշխատիս ու կուքալիս ու քալիլիս կէսարին մօտ քան հարկաւորու ինչ եւ ըզէ, կամ թէ ուժէ հաղաղած է, թէ տալեց, թէ ուրիշ բանէրու. Նայ հիմի էրկրին պարոնտարը զմեզ կուբաժնին կերլացոցը մէ, թէ կուրկինցի, թէ եպաշֆալուցի, թէ ճուրճուցի ու մեր վրայ տալիք կուզեն ձգէլու. Նայ մինք խնդրենք զսրբութիւն. որ կարենաս նայ քանի ինչ թէզ գաս, որ տեսնենք, թէ ինչ բանի ճոթ պիտինք:* — Doctor Oxendius lelkiatyánknak 1614 január 2. Ohajtunk és igen vágyunk látni, várjuk hazajöveteledet, hogy viszonlásd az Erdélyben Szamosújvártt, Görgényben, Ebesfalván és Gyergyóban lakó és bajokkal küzdő népedet…. Mi mindnyájan úgy tudjuk, hogy szentatyaságod mindnyájunkért fárad, jár és járt a császárnál mindennemű ügyeinket elintézni, vagy már el is intéztettek mind adó mind egyéb ügyeink. De most az ország főemberei minket elválasztanak a szamosújváriaktól és pedig a görgényieket, ebesfalviakat, gyergyóiakat és ránk adót vetnek. Azért kérjük Szentatyaságodat, hogy ha lehet minél előbb térj vissza, hogy lássuk mihez kell magunkat tartani.

Azonban hiában várták övéi, mert Bécsből többé vissza nem jött. Nem adhatott tehát számot eljárása eredményéről… És a városba, melynek alapítója volt, még porrészeit sem hozhatták le, mert Bécsben — elhalálozása helyén — temették el áldott emlékű püspökünket… Köszönettel tartozunk polgármesterünk-, Placsintár Dávidnak, mert az ő kezdeményezése folytán szerezte meg Szamosújvár város áldozatkész közönsége e nagy emberünk arczképét.

A szamosújvári örm. kath. egyházközség levéltárában megvan másolatban végrendelete; ez híven visszatükrözi lelkületét, ebből látszik az is, hogy mily nagy szeretettel viseltetett hivei iránt és a gondosság, melylyel övéi jövőjét biztosítani kivánta. A végrendelet Bécsben 1715 márczius 4-én kelt. Vagyonáról a legapróbb részletekig rendelkezik. Úgy intézkedett, hogy görgényi birtoka és malma adassék el és abból az összegből. mi be fog jönni, minden egyes örmény papnak 100—100 forintot hagyományozott. Az egyes hagyományok kielégítése után fenmaradt összeget, négy egyenlő részre osztva, életben volt István fivérének és néhai három testvére: László, Kristóf és Tódor árváinak hagyta. Végrendeletében felkéri híveit, hogy azon összegeket, melyeket érdekeik előmozdítása végett 3 évi bécsi tartozkodása alatt egyesektől felvett, egyenlítsék ki, s ezen összegek kiegyenlítésére adakozzék mindenki saját vagyona arányában… A nemes viszonyról, mely a gondos főpásztor és az őt határtalanúl tisztelő hívek között létezett, tanuskodik az a körülmény is, hogy ezen összegek nagyobb része a szeretett püspök éltében már 1714-ben ki volt egyenlítve (L. Szamosújvár közönségének 1714-ről vezetett örmény jegyzőkönyvét.)

Püspöki utódul ugyancsak végrendeletében Stephanovics Istvánt[4]) ajánlja híveinek: „Isten előtt ajánlom — mondja — hogy mindnyájan egybegyűlve, kérjétek a szent-társulatot (Congregatio de propaganda fide), hogy nektek püspökűl s vikáriusúl tisztelendő Stephanovics István úrat szentelje föl. Ezt ismeritek, nemzetségét és emberségét is, úgy hogy, ha meg lesztek fosztva tisztelendő István úrtól, nem fogtok találni mást, ki jó pásztorotok legyen .... Ha tisztelendő István úr lesz utódom... két keresztet hagyományozok neki, egyet, melyet én viselek kövek nélkül és egyet kövekkel ékítve.... és két gyűrűt." Végre megáldja népét és kijelenti, hogy ép észszel Isten előtt, erős hittel, biztos reménynyel és őszinte szeretettel részint maga, részint — gyengesége miatt, de az ő szándéka szerint — Buzeskul Tódor pap írta végrendeletét, mely pecsétjével és saját neve aláírásával van megerősítve.[1])

---

[4]) Ez később, (1729-ben) mint stanislaui prepost és püspöki helyettes az erdélyi örmény egyházak apostoli visitatora volt.

Kutattam az eredeti végrendelet után, de nem találtam meg; annyit azonban megtudtam, hogy azt az atyafiak 1718. márczius 17-én Budakovics Lázár főpap házánál, nevezett főpap, Minász pap (Theodorovics), Simeon egyház-gondnok, Kristóf biró, István a püspök fivére, Tódor (Kristófé) és Lukács (Lászlóé), a püspök unokaöcscsei jelenlétében, a püspöki hagyatéki tárgyaláskor, a megejtett egyezkedés aláírása alkalmával átadták.[2]) Azt azonban, hogy azután az hová lett, nem lehet tudni.

Halála előzményei- és körülményeiről keveset tudunk. Az „Ortus et progressus variarum in Dacia gentium" írója

---

[1]) A végrendelet így kezdődik: »In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, Amen. Ego Oxendius Verzereskul Doctor et Episcopus Aladiensis et ad nostram nationem, quae est in provincia Transylvaniae Sanctissimi Papae vicarius Post confessionem et Sacrosanctis Corporis et Sanguinis communionem... . gratia Dei existens liber voluntatis meae et sensuum meorum potens director rerum mearum a me relictarum, sano consilio et plena voluntate immutabile testamentum relinquo et firme statuo taliter ut sequitur. — Viennae, 1715, 4 martii.

[2]) 1715 márczius 17. Az egyezkedés itt történt Szamosújvártt tisztelendő Lázár főpap házánál. — Eljött Oxendius püspökünk (doctor) fivére a Lukács fia, unokaöcscsével Tódorral (Kristóf fiával), Lukácscsal (László fiával) s vejükkel Thumán Mitkóval; az alább irt tanúk jelenlétében.... ily formán egyeztünk meg a püspök embereivel: én Kristóf biró 12 tanácsosommal és a külső kompániai örmények is együttesen, hogy mától fogva egymástól semmit sem követelhetünk sem a püspök testvére- és embereitől, sem a püspök családja a szamosújvári örményektől vagy a külső kompániától, a végrendeletet is átadták és letettük. Budakovics Lázár, Minász (pap), Kristóf biró 12 tanácsosommal, István (Lukácsé), Tódor (Kristóf fia), Lukács a pöspök unokaöcscse (László fia).

csak annyit emlit, hogy Bécsben, midőn híveinek szabadalmakat szerez, a megmérgezés gyanújában meghal.[1]) Hogy ki és miért mérgezte meg? Erre adataink hiányában választ nem adhatunk. Stephanovics István, kit püspöki utódának szemelt volt ki, saját évkönyveiben — a melyeket nagy szorgalommal vezette — szintén tesz említést e megmérgezésről; ennek véleménye már azért is igen döntő, mert ő Oxendiusnak kortársa volt és derék püspökünk viszonyai előtte teljesen ismeretesek voltak. A mondott évkönyvek 1682—1737-ig terjednek és a bécsi nagyérdemű mechithárista atyák birtokában vannak. Ezekből tudjuk meg bizonyossággal azt is, hogy drága főpásztorunk halála márczius 10-én következett be[2]). Arról, hogy porrészei hol nyugosznak, csak egyedül Lukácsynk nyilatkozik, midőn azt állítja, hogy Bécsben a lipótvárosi misericordiánusok templomában van eltemetve.[3]) Nem régen felkértem volt a bécsi mechithárista atyákat, hogy tudakozódjanak a bécsi misericordianusoknál Oxendius püspök sírja felől; Thumáján atya szives volt e megbizást teljesíteni; de mint válaszában megjegyzi, a misericordianus atyák mit sem tudnak arról, hogy Oxendius nálok lenne eltemetve; azonban megigérték, hogy utána járnak majd a dolognak és kedvező eredmény esetében értesíteni fogják. — Én mind ekkorig értesítést nem kaptam.

---

[1]) Ortus et progr. l. 69. Dum popularibus, quos ante suavissimo Christi jugo subjecerat, libertatem procurat conatui suo non sine veneni porrecti suspicione immoritur.

[2]) *Ժամանակագրութիւն* — Évkönyvek 1715. *Օքսէնտիոս Վրծրէսգուլ եպս. Աղատեայ առաջնորդն Հայոց Տրանսիլվանիոյ մարտի* 10. *վճարէ զկեանս իւր ոչ առանց կասկածանաց թունից... ի Վիէննայ, ուր իբր զամս երիս յամիեցաւ վս. ընդունելոյ զարձակիէկս ի կայսերէն հաստատելոյ զազատութիւն նորաշէն քաղաքին Սամոշույվար (Կերլայ), որ այժմ Հայաքաղաք կոչի: —* 1718. Verzereskul Oxendius aladi püspök az erdélyi örmények főnöke márczius 10 én halt el; de nem mérgezési gyanú nélkül Bécsben, a hol mintegy 3 évig tartozkodott a végett, hogy a most Örményvárosnak nevezett újonnan épült Szamosújvár városa szabadságát megerősitő szabadalmat eszközöljön ki.

[3]) Historia Armenorum. p. 72. — (Oxendius) anno 1715... non sine veneni porrecti suspicione immoritur aetatis plus minus sexagesimo. Dies et mensis obitus certo non constat. Quarta martii aut brevi post eum decessisse ex ultimae voluntatis tabulis, quae quarta martii exaratae sunt colligimus. Sepultus est Viennae in suburbio Leoldino, in templo FF. S. Joannis de Deo a Misericordia nuncupatorum.

Եւրոպա — Európa. *Քիչ մը ատեն ետքը նորէն Վիէննա եկաւ իր ժողովրդեան օգուտը յառաջ տանելու համար, բայց հոն վախճանեցաւ, իր բարի ու բարեբար յիշատակը բոլոր Տրանսիլվանիայի հայոց շատ քաղցր է ու անոնց մտքին մէջ անջնջելի տպաւորուած է: —* Kis idő mulva újra Bécsbe ment népe javát előmozditani, de ott elhalt. Jó emléke az összes erdélyi örmények előtt igen kedves, és emlékükbe kitörülhetetlenül van **bevésve.**

Oxendiusnak Bécsben 1715 márczius 10-én körülbelől 60 éves korában történt halála gyászba borította az összes erdélyi örményeket, kik benne nemcsak főpásztorukat, hanem mindennemű ügyeik vezetőjét és gyámolítóját vesztették... Keresték és nem találták meg utódját, ki hasonló erélylyel s tekintélylyel képes lett volna folytatni az általa megkezdett üdvös munkát; s azért árván maradt hívei bánkodva szomorkodtak.

És mi, nem méltatlan unokái azon ősöknek, kik „rendületlen“ hívei voltak e szép hazának; mi, kik a nagy püspök által alapított városban lakunk, nemcsak áldjuk a derék Oxendius emlékét, hanem hálát is adunk a Gondviselésnek, hogy apáinkat ide — a nemes magyar nemzet kebelébe — telepítette le!

BÁRÁNY LUKÁCS.

Népének atyja.

(Leist Arthur után.)

Ámbár az örmény nép egyáltalában nem szegény jeles férfiakban, kik különösen az utolsó évtizedekben honfitársaik anyagi helyzetének javitását és felvilágosítását erélylyel előmozdíták, mégis közülök majdnem egyik sem tett annyit a nemzeti ügyért, egyik sem mutatott fel annyi áldozatkészséget, mint a volt konstantinápolyi patriarkha, Krimián Hájrig, (az atyus.) E ritka, csupán népének élő férfi, nemcsak az első, ki felkeltette a mélyen Kis-Ázsia szivében lakó örménység érdeklődését a modern kulturalis munka iránt, hanem fáradhatlanul működik minden akadály elhárításán is, és már néhány évtized óta népe jogainak merész védője a török önkény ellenében.

Bámulatosan nagy munkásságának köre; mert először ritka ékesszólású hitszónok, továbbá iró és költő is, kinek művei az első sortól az utolsóig csak a hazának és népe javának vannak szentelve. Aztán még valódi népszónok, ki évek hosszú során keresztül dörgő hangon követelt mindazoktól, kik hatalommal s befolyással birnak, lelkiismeretességet, igazságosságot és testvéries védelmet a köznép számára. Daczára a sok ellenkedés és veszedelemnek, miket kiállott, mégis mindig hű maradt ügyéhez, mert igazság és meggyőződés voltak vezércsillagai.

Krimián Örményország szivében született Álur-ban, a Ván-tó mellett, 1824-ben. Itt töltötte első gyermekéveit is, az ottani klastrom-iskolában nyerte első neveltetését, mire Konstantinápolyba ment, hogy egy ottani tanodában ismereteit kibővítse.

Miután szük anyagi körülményei miatt ő sem mehetett — úgy mint sok más örmény — Európába, hogy ott tudományos képzettségét tökéletesítse, s azonkivül még a honvágy is kinozta, azért ismét visszatért Örményországba, azon szándékkal, hogy ott teljesen népe ügyének szentelje magát.

Fivére rábeszélésére megnősült, s házassága nemsokára egy leánykával áldatott meg. Szelleme és kedélye azonban nem voltak úgy alkotva, hogy azok a szük családi körben nyugalmat és megelégedést találtak volna; aztán a gondolat is: „Munkálj honfitársaid javáért“ mindinkább gyökeret vert lelkében.

Üzetve a vágytól az örmény múlt nagyszerű romjait láthatni, ez időben meglátogatta az Ararát vidéket, az örmény erőkifeslés hajdani színhelyét, és e számtalan, nemzete előtt oly szent — még a múlt időkből maradt — emlékjel látása, mint a királyváros Áni s számos más város, palota és templom romjai fölébreszték költői lelkesültségét, s megteremté ritka szépségű könyvét, a „Hêrávirág Árárátián“-t, vagyis az „Aráráti Hirnök“-et, egy versgyűjteményt, melyben a múlt idők eltünt dicsőségét énekli meg. A könyv 1850-ben jelent meg Konstantinápolyban, s nemsokára többek figyelmét a fiatal, lelkes költőre irányozta, ki lantos-elegikus dalaiban félreismerhetlen tehetségnek mutatta magát.

Nemsokára utazást tett Jeruzsálembe, melynek benyomásai szintén igen lendületteljes költeményekre szolgáltattak neki anyagot s így keletkezett második költői műve, a Hêrávirág Ávedéáczh Jérgri,“ vagyis „Az igéret-föld hirnőke“ — mely tiszta, valódi keresztény vallásosságot lehell.

Visszatérve Örményországba, Krimián most egész lélekkel a népfelvilágosítás ügyének szentelte magát, s Sziszben, Ciliciában egy-egy iskolát alapított, melynek azonban nem sokáig volt előljárója, mivel az ottani papság nehézségeket gördített eléje. Konstantinápolyba ment tehát, s ott egy örmény leányiskolában tanitó lett.

Ezalatt Krimián neje és gyermeke elhalván, valódi keresztény és hazafias érzelmektől vezérelve, 1854-ben egy klastromba lépett szerzetesnek, hogy így teljesen népe ügyének szentelhesse magát. Nemsokára a legkitűnőbb hitszónokok egyike lett Konstantinápolyban, s daczára a kiméletlen őszinteségnek, melylyel az örmény társadalom minden baját és hibáját feltárta, általános szeretetet vivott ki.

Mialatt így a szószékről honfitársai erkölcseit igyekezett emelni, szellemi haladásukra is befolyással kivánt lenni; azért egy folyóiratot alapított „Byzanti sas“ czím alatt, melynek később, midőn a honvágy ismét visszavonta hazájába és Vászpurágánba (Ván mellett) tette át lakását, “Vászpurágáni sas“ nevet adott. A nyomda, melyet a folyóirat kiadása végett alapított, az első volt Kis-Ázsiában, ép úgy mint az iskola, melyet életre keltett, az első volt, melyben a valódi tudományok ápoltattak.

Már munkásságának kezdetén főfigyelmét a tulajdonképeni Örményországra irányozta, mert czélja volt ott az anyaországban a magasabb kultura előkészítése által új életet teremteni, és íly módon földieinek kivándorlását Törökország más tartományaiba meggátolni, s azt lassanként egészen megszüntetni.

Miután Krimián úgy a folyóirat — melyet mindazok, kik csak kivánták, ingyen kapták — valamint az iskola föntartási költségeit is a váráki klastrom, melynek ez időben perjele (Prior) volt, bevételeiből fedezte; természetesen arra kellett gondot forditania, hogy a bevételek csupán e czélokra fordíttassanak. Ez az intézkedés azonban semmikép sem tetszett az efendiknek és előkelőknek, kiknek zsebeibe folyt eddig a klastrom bevételeinek legnagyobb része, s Krimián elleni gyűlöletből még életére is törtek.

Midőn egyszer gyalog Vánból Várákba ment, egy fölfegyverkezett kurddal találkozott, ki Krimiánt meg pillantva, reszketni kezdett.

— Mi bajod van? — kérdé az istenfélő ember.

— Meg akartalak ölni!

— És miért nem tetted?

— Isten nem engedte! — válaszolt a kurd, aztán térdre borulva bocsánatért esdekelt. Mint később kiderült, a kurd, ellenségeitől lett felbérelve, hogy őtet meggyilkolja.

Daczára Krimián fáradozásainak, még sem sikerült az iskola és folyóirat fenntartási költségeit a klastrom bevételeiből fedezni, s ezért körútat tett Transkaukáziában és Persiában, hol szónoki tehetsége által jelentékeny pénzösszeget sikerült összehoznia. Iskolája most szemlátomást felvirágzott, de folyóirata is mindinkább elterjedt, úgy hogy már Persiában is olvasták azt. Azonban a török kormánynak, mely figyelmét már rég Krimiánra irányozta, ennek működése legkevésbbé sem tetszett, s azért betiltotta a folyóirat további kiadását.

A konstantinápolyi patriarkha Krimiánt, kiben a miveltség és a nemzeti ügy jelentékeny előmozditóját tisztelte, 1862-ben a nemzetgyűléssel egyetértve kinevezte musi püspöknek (Mus, Örményország Dáron tartományának városa a Tigris mellett.)

Krimián itt tehetséges tanitványa Szeruándzián segélyével folytatta lapjának kiadását s még egy új iskolát alapított. Rögtön hozzákezdett a gazdag „Szurp Gárábéd“ klastrom bevételének vizsgálatához is, mi ismét fölkeltette a tisztviselők és előkelőség gyűlöletet ellene Szándéka volt a klastrom bevételét csupán iskolai czélokra fordítani; mi természetesen mindazoknak, kik eddig azon, mint kövér egyházi javadalmon élődtek, legkevésbbé sem tetszett, s így az új püspöknek nehéz helyzete volt és sok üldözésnek volt kitéve. Sőt egyszer még a templomban is reálőttek, de ellenségeinek ezen vakmerő tette sem ijesztette vissza; rendithetlen maradt eljárásában; egyszerűsége és szeretetteljes gondoskodása által, melylyel a szegényeknek és szerencsétleneknek pártját fogta, mindinkább megnyerte a nép szeretetét, mely helyes ösztönével fölismerte benne jóakaróját.

Napról napra nött népszerűsége, mely őt 1869-ben, a papság és előkelőség egyrészének ellenzése daczára, a konstantinápolyi patriarkhai székbe ültette. Megválasztatása az örmény népre nézve nagy jelentőséggel birt; mert ez az alkotmányosság győzelme volt az előkelők mindenhatóságával szemben, kik hevesen harczoltak az örményeknek a portától engedélyezett constitutio ellen, főleg mivel ez hatalmukat kisebbítette, s a nemzeti és egyházi ügyek igazgatását az egész nép kezeibe tette.

Különben az időszak, melyben Krimián a patriarkhaszéket elfoglalta, igen súlyos volt, mivel egyidejűleg jelentékeny adósság-terhet is vett át, melyet a szűkös bevételekből legkevésbbé sem lehetett törleszteni.

De a pap és költő itt is igazi praktikus észszel megáldott férfiúnak mutatta magát, kinek igénytelen életmódja s takarékossága által sikerült rövid idő alatt minden adósságot kifizetni. Új, magas állásában is Krimián ugyanaz az egyszerű népember maradt, mint volt azelőtt, s szakadatlanul honfitársai javán munkálkodott.

Háza Konstantinápolyban valóságos bucsújáróhely volt, hova özönlöttek mindazok, kik segélyt, tanácsot és vigaszt kerestek. Örményország legtávolibb vidékeiről is fölkeresték a tiszteletreméltó Hájrigot, az „atyust“, kik szükséget vagy méltatlanságot szenvedtek, és mindenki kielégítve, megvigasztalva, vagy atyai tanácscsal erősítve távozott el tőle.

Főpapi fényről mit sem akart tudni; kocsit sem tartott hanem gyalog ment a legtávolabb fekvő városnegyedekbe s utolsó piaszterét is a szegények között osztotta ki.

Hogy a kisázsiai örmény nép szomorú helyzetét föltárja, Európa s a török kormány előtt, egy bizottságot alakított, melynek tiszte volt statisztikai adatok gyűjtése s a török hivatalnokok visszaéléseinek följegyzése. Mindezen adatokat benyujtotta a portának, másolatát pedig elküldötte a berlini kongresszusra is. Végül, hogy a konstantinápolyi örmény hivatalnok hatalmát is megszorítsa, s a nemzeti ügyek igazgatását a valódi népképviselőkre nézve is hovatovább hozzáférhetővé tegye, elhatározta az alkotmány revisióját, s a következő követeléseket tette:

1) A papság ujonszervezése. 2) A püspöki javadalmak ellenőrzése. 3) A klastromi bevételek rendezése s iskolai czélokra való fordítása. 4.) A keresztény nevelés emelése. 5) Pénzalap gyűjtése, mely a nemzeti szellem élesztésére szolgáló művelődési czélokra fordittassék. 6) Elemi és magasabb iskolák alapítása. 7) A kivándorlás megszüntetése.

Ezen követelések némelyike nagy kedvetlenséget és ellenszenvet idézett elő a papság és főhivatalnokok egyrészénél, s miután azok nem teljesítettek, Krimián lemondott hivataláról, s mint egyszerű lelkész Konstantinápolyban élve buzgalommal szentelte magát szónoki hivatásának, az az ifjúság nevelésének s az irodalomnak.

Ezen időben keletkezett szép, épületes könyvecskéje, „A paradicsom gyöngye“, valamint a legjobb mű, melyet irt: „A család paradicsoma“, melyben azon erkölcsi alapelveket fejtegeti, melyek a valódi családi boldogsághoz vezetnek.

1876-ban Ván városa egy borzasztó tűzvész által majdnem teljesen elhamvadt, úgy hogy a lakosság legnagyobb része elveszté vagyonát, s inség és nyomortól űzetve ki akart vándorolni. Ekkor azonban felszólalt Krimián és egy könyvben („Ván szerencsétlensége“) lefestette a szerencsétlenek kétségbeesett helyzetét, de egyszersmind kitartásra s kölcsönös segélyre intette őket és hogy mindenekelőtt ne hagyják el hazájokat.

Szavai, melyek erővel, népies képletekkel s keleti tűzzel voltak tele, nem hangzottak el viszhang nélkül; mert nemsokára mindenfelől adományok érkeztek a segélyre szorultak számára, úgy hogy legnagyobb részök elállott a kivándorlástól és a szülőföldön maradtak.

Az utolsó orosz-török háború alatt, midőn Álásgerd és Bágrevánd lakosai a törökök által súlyosan sanyargattatva ezrenként menekültek az orosz határ felé, ismét felemelé hangját, s élénk szavakkal ecsetelé a törökök kegyetlenségeit.

Midőn aztán a berlini kongresszus összeült, Krimián felkereste Rómát, Párist, Londont és Berlint, s mindenütt előadta népének sanyarú helyzetét. A hol csak megjelent, mindenütt bámulatot keltett méltóságteljes szónoklatával, telve őszinteséggel s tiszta honszeretettel. Ennek daczára azonban kéréseinek s előterjesztésének keves sikere volt. Midőn aztán konstantinápolyi honfitársai értésére adták, hogy oknélkül kopogtatott az európai udvaroknál azt mondá, hogy a berlini kongresszuson a többiek mind vaskanalakkal merítettek az üstből, míg az övé csak papirból volt, s így a meritésre alkalmatlan volt.

Konstantinápolyba való visszatérése után ván-i püspökké neveztetett ki, s itt neki való tevékenységi tér várakozott reá. Most jöttek a háború következményei, vagy-is a borzasztó éhinség, mely majdnem egész Örményországban elterjedt, s melynek ezrenként estek áldozatul.

E nehéz napokban mutatta meg Krimián teljes lelkinagyságát s emberszeretetét; fáradhatlan erélylyel gondoskodott róla, hogy az éhezőknek kenyeret teremtsen elő, mindenfelé felhivást küldött szét, pénzt, gabonát s ruhaneműeket kérve; s — nagy örömére — nem kért hasztalanul; mert Kelet minden részéből, hol csak örmények laknak, küldtek segélyezést, melyet ő aztán vallás és nemzetiségi különbség nélkül osztott szét az inségesek között.

E nemeslelkűség megnyerte számára a törökök és kurdok becsülését és szeretetét is s az eddig ellenséges indulatú ván-i pasát is annak emberszeretete könyekre inditá.

Miután végre az éhinség elmult, Krimián azon igyekezett, hogy a földművelés emelése által javítson hazája gazdagsági helyzetén, s azért Várákban (a Ván mellett) egy gazdasági intézetet alapított, melynek vezetését egy Németországban nevelkedett örményre bizta.

Még ma is, ámbár az aggkorhoz már közel áll népének e valódi atyja, oly tevékenységet fejt ki a közjóért, mint talán senki más s Örményország belsejében fáradhatatlanul működik a műveltség emelése s a népfelvilágosódás előmozdítása körül.

Tutsek Anna.

Szamosújvár.

Haza gondolok.

Mikor a tavasz első napsugarát érzem arczomon s a Maros hideg hullámainak csillámlását nézem, mindig haza gondolok.

Ha ide át Aradon már meleg van, akkor az erdélyi hegyekről mind leolvadt a hó... és otthon is tavasz van már.

Ah, azok a hegyek! Szülőföldem hallgatag őrei, hogy vágyik lelkem látásotok után! Elképzelem mint álltok most is némán, komoran. Oldalotok egyhelyütt kopár és száraz, míg másutt százados erdőket emeltek fel, közel az éghez s csacsogó kristály patakok öntözik az erős szélben nyiló sziklavirágot, vagy havasi gyopárt...

*

Évek óta nem szivtam, azt az éles, éltető hegyi levegőt. Ködbe kezd veszni szemem előtt a jól ismert vidék rajza, s szinte alig emlékszem a képekre, melyek gyermekkorom álmaiba olyan mélyen beszövődtek.

A bogárhátú házat alig ismerném, a Hektor talán előmbe sem ugrana, ha jönni látna, oda bent az egyszerű szobákban, még meg is „úr"-aznának kérdőleg, ha belépnék...... Az idők vénitenek s a kik a gyermeket látták, rá sem ismernének a sokat átélt férfira, kinek hirét csak a levél vitte, olykor az újság, ha valami firka volt benne.....

Hogyne gondolnék így haza?....

*

Képzeletem visz befelé, a városba, a fürdői út jegenyéi között s a felső-malom zúgójánál önkéntelenül fordulok a nagy-gát útja felé, melyen annyiszor vittek lépteim sok gyermekkalandra. Arról látszik Szilvás és felmered a Szekuláj mellett elhaladó széki út. Lejebb Szent-Antal keresztje int, melynek egyszerű térdeplőjén annyi ájtatos lélek pihent meg a vallás vigaszában.

A kórházat is elhagyom s a hogy a szomszédos „Facsebinye" melletti útkanyarulatra érek, benn vagyok a szép, egyenes „Viz-útczá"-ban, s jobbról a nagy Lukácsi árvaházát látva, eszembe jut a légies finomságú, galambfehér lelkiatya, ki a tudóst az igazi vallásos pappal olyan csodálatosan megférővé tette egymás mellett.

Ave, kis gymnasium! Hogy elmaradtam tőled! Az udvarra, a torna-kertre, muzeumra és a komoly ünnepélyes tanácsteremre, hogy emlékezem! A szigorú, de aranyszivű Czetz professzor; a szelid kedélyű, fiatal plebános Bárány, a veterán esperessel Csákány főtisztelendővel, olyan élénk emlékemben vannak. Nem vétek a diszkreczió ellen, ha e folyóirat egyik érdemes szerkesztőjét is felemlítem Szongott tanárban, kinek éles-eszű fejtegetései olyan jó alapot adtak fogékony kedélyünkre, továbbra. S a hogy hálával gondolok reájuk, olyan édesen cseng fülembe a mi első anyanyelvünk hangja, mintha most is hallanám a gyermekkorust és együtt énekelném velük:

Krisztasz hájráv,
Hájráv i mérélocz!....

*

Ott a nagy templom. Baloldali fedelén a „Ren. 1866.“ még szép fehér eseréppel volt kirakva akkor. Ma már elfakulhatott, fekete lehet az is. Benn hűs levegő, s a tömjén hatalmas illata fogad. Megnézem újra a szürkemárvány kis-oltárokat, az óriási nagy oltárkép előtt elfogódik szivem és sietek a fülke oltárához, hogy lássam a csodás Rubens képet.

Mintha zúgna most is a nagy orgona, meiynek alig hallottam párját s a mely annyi év óta kiséri azokat a keleti egyszerűségű, de gyönyörű áriájú énekeket. A „Hiszusz Kriszdasz mjéz dzênáv,“ az „Áchkhádák chêntáczek“, a gyönyörű „Zsuárdsáczik“ és a „Máriám gujsz“.... melodiái andalitnak el és szeretném azokat újra, meg újra hallani. Vágyom nagyon haza, látni téged örökké kisértő szép kis szülővárosom — Szamosujvár!

*

Elémbe komolykodik a városháza, rajta a sokat emlegetett gombbal. Ott ül együtt a tanács: Placsintár, az örökké fáradó polgármester, Gopcsa a százkezű szenátor, a tevékeny tanácsnok Govrik, az öreg Voith, az aranytollú főjegyző Osztián. Hát az örökifjú Mihályfi notárius és a két ifjú kapaczitás: Tódorffy és Ábrahám? Vagy a kiről olyan humanus dolgot irtak a lapok, a főkapitány: Duha?

A városháza ránéz a kaszinóra. Ott van bizonynyal az örök-elnök Miklós bácsi és az intelligenczia az elmaradhatlan viták között. S a mint feltünik előttem a nagy vendéglő

a „Korona,“ előtarkállik százképe a sok vigaságnak, tapsnak, mit a mi „Redoutte“-unk látott s hallott....“

*

Épen most tüszköl be a hegyalatti korcsma és az indóház között a: Szamosvölgyi vonat. Bejön a városba, méltón egy olyan praktikus gondolkozású nép jó érzékéhez, mint a minő a miénk, a szamosújvári.

Szeretném, hogy gazdagságot, bőséget vigyen nap-nap mellett a kis Armenopolisba, hol a nábobok ma olyan ritkák a mostoha viszonyoknak miatta....

*

Látom a várat. Felvonó-hidja most nincsen s fényes vértű daliák helyett bús rabok alakjaitól népes a sok udvar, a virágzó, tarkálló kert.

A Martinuzzi-czímer ott van a falban. A diplomata bíbornok most már nem hallat magáról, s a „két Báthory“ szomorú hősei is nyugszanak, porladoznak régen.

Lovag-kürt nem zúdítja fel a csendet. A Szamos lassan öleli körül a vár oldalát. Rabzárásra szól a fegyőr-trombita.

A regényes kor oda. Itt csak nagy bünügyi regények aljas hősei senyvednek jól őrizve benne. Künn a rabtemetőben pedig a Rózsa Sándor fejetlen hullája.... A „nagy paraszt“-ot megszabadították a fejétől, hogy még a koporsóban se legyen alkalma azt valamire adni.

*

Ugy tudom, e vár egyik ablakának rostélya mellett kesergett a világ hálátlanságáról a nagy muszka-ismerő, a Manaszes is.

— „A mi igaz az igaz“ — szokta modani.

Bevallhatjuk hát mi is róla, hogy igaz, hogy Manaszes kún-szent-mártoni parasz ember volt, s a hogy kikerült (valami okos dolog miatt) a váradi börtönből, beállított Kolozsvárra és felizgatta egész Magyarországot a hírrel, hogy most jön Sziberiából és látta szegény Petőfit az ólombányákban szenvedni.

Felült neki mindenki. Papp Miklós, ez a zseniális erdélyi szerkesztő, külön lapot adott ki erre a hírre, Teleky Sándor az ezredes, ebédre hivta meg magához Danit, a Manaszest és — talán épen — Helfi interpellált a házban, hogy van-e tudomása a kormánynak, hogy Petőfi muszka rabszolgaságban sinsődik?... Mit csinál a pétervári nagykövet? Persze az nem törődik a magyar dolgokkal! Mit neki Petőfi?!

És a tiszta keblű hazafiak sirtak és vigalmakat rendeztek a Petőfi feltalálásának örömére és egyes diszszónokok már fogalmazták a toasztot, a mit a hazaérkező fehér szakállú sápadt és öreg Petőfinek mondani fognak, országos körútja alkalmával...

A mi igaz, az igaz... Manaszes úr czudarúl hazudott és felültette a két testvér hazát és becsukták őt esztendőre a szamosújvári pompás palotába, a hol olyan vendégszerető emberek laknak, kik olykor egészen idegen embereket, ott fognak teljes ellátásra, életfogytiglan is....

Ez ellen a vendégszeretet ellen panaszkodhatott — mig benn volt — alkalmasint Manaszes is...

*

A mint rágondolok a városra, sehogyse hinné az ember arról a csendes kis fészekről az ő rendes útczáival, hogy a háta megett olyan rettenetes történetű emberek vannak összefogdosva egy csomóba....

A legistenfélőbb nép lakik Szamosújvártt. Vallásosabb a spanyolnál és — a hogy Teleki Sándor ismeri és irja — „magyarabb a magyarnál.“ Ki nem hallotta volna hirét az erdélyi örmények metropolisának, a honnan szétágazott a nagy családnyi nemzet és került közülök oly sok jeles magyar. Jutott belőlük iró és művész, dúsgazdag meczenás és hős, miniszter és nemzeti martyr. Hacsak Csiky Gergelyt, Hollósy Korneliával, Karácsonyi Guidó grófot Czetz tábornokkal és Gorovet Kis Ernővel említem, azt hiszem, hogy igazam van és kápráztat a névsor eléggé.

*

A város csendes. A kérői kénes fürdő irányában lebukik a nap és sugarai gloriával vonják be a Hétkereszt hegyen álló „kálváriát.“

...Az elsőnek kigyuladt útczai lámpa, már a gyönyörű angol-parkszerű sétányon találja a város szinét-javát.

Georgiában szebb szemeket nem láthatsz, gazellák karcsúságát ott felleled és a keleti faj férfi szépségeit ott nem kell soká keresned.

A csillag-útak jázminbokrait meglegyinti az édes esti szél, mely halkan, észrevétlenül jőn a „Lunka“ felől, s a mint a tó tükrén felveri a hullámot — a sétány üres és sötét.

Gondolom, hogy én is tartok haza felé. Utánam üt, mintha üdvözölne — a „nagy templom“ torony-órája.

Aluszsza minkenki a jók álmait. Hiába akarok óvatosan besurrani a kapún. — Nem lehetek ott.

Csak haza gondolok....

Törös Tivadar.

II. KORSZAK.

Arságuni (Arsacida) dynastia.

Vágharság — Valarsaces — 149–124 Kr. e.

Vágharság, II. Árság parthus királynak fivére, Armenia trónjára léptével a második uralkodó vagyis a báhli Arsacida-háznak alapitója, az örvény szélére ragadt ország nemzeti arczképének és míveltségi fényszakának visszaszerzője, ki tömérdek horderejű intézkedéseivel megoldá föladatát. Első ténye volt az ország zilált állapotának felsegélésére megfelelő belkormányzat szervezése. Minthogy a trónt nem vérjogon való birtoklásnak tekintette, ebben és minden más idomitásban a nemzet jelleme, hajlama, vágya, szóval a kivivott bizalomnak ápolása volt a sarkpont, melyből kiindult.

Vágharság a nemzetnek mintegy örökség hozományúl akarta biztosítani azon szellemet, miszerint ő és utódai nem fogják magukat külön családi vagy párthus érdekek által vezettetni. Valóban az Arsacidák nemcsak színt vallottak, de sőt a kétértelmű álláspontot annyira kerülték, hogy őket nyelv és érzelemre nézve a nemzet-törzsbe egészen beoltva látjuk. E teljes azonosódás volt azon áldás, melynek, sikerét a nagy váltságból kilábadozott ország élvezte.

Tekintetbe vevén a nemzetnek szükségeit, eltávolított mindent, mi a jólét folyamát meg kaszthatta; ezek kapcsán a felerősödött ország az öröm és hála kettős érzetével üdvözölte királyának nagyszerű tervét, vagyis a szakadást kereső Seleucidák által az ősanya kebléről elszakított Kis-Armeniának visszacsatolását és örömtelten ragaszkódott hozzája a saját érdéköket a haza érdekeivel azonosító országnagyokon kivűl a megelégedett nép is. Ez kedvező alkalom Aserbeidsán kormányzója- Bágáradra nézve, ki még élénk emlékezetben tartotta a kegyelmi tényt, melynél fogva Nabukádnezár által a babyloni fogságba hurczolt előkelő héberek közül családjának törzs-atyja: Szêmpád, Hêrácsheá, Armenia királya által honfiusíttatván, ott új hazára talált.[1]) Ily szerencsés eredményt jósló előzmények után a mindenünnen összesereglett tábor az ország szivének tartott, s Armavir közelében Araxes partvidékén megállapodik, hogy magát szervezze.... Minthogy a további előhaladásnak útját misem gátolta, Kis-Armenia határszéleig egyre előbbre nyomult. Az ismeretes Morphilicus, ki a Seleucidák fönhatósága alatt ezen részeket kormányozta, a hozzája szegődött Lazistán, Pontus, Cappadocia és phrygiaiakkal megerősödve ellentállásra kényteleníttetik. De hősies bátorsága, sorsán egy körömnyit sem segített; az ütközet hevében a király közelébe nyomul; sűrű tömegben jőnek utána bátrabbjai; azonban a királynak hívei sem késtek ott teremni, kik az erős, kopjás Morphilicust lováról leteriték... s a derék hős az ellenfél csapásai alatt végzé be, ügye bukása felett kétségbeesett életét. — Erre táborában megtört a bátorság s az egész őrült tömeg módjára a harcztért elhagyta.

Ezen győzelem Kis-Armenia visszafoglalásán kivűl Cappadocia, Pontus és Egeria, Colchis vagyis a mai Circassia meghóditását eredményezte. Az ügyek rendezése után Dáik-, vagyis Iaiába. az ország egyik északi tartományába jött.[2]) melynek hozzáférhetlen bérczein a kiálló kúpok és szorulatok mindmegannyi bevehetetlen erődöt képeztek s ott a Pariádra, ma Bárkálnak nevezett hegy aljában nagymérvű intézkedéseket tett, hogy a természet művéhez hozzájáruljon ész és kéz; a Pariadra meredek sziklái és csúcsai idővel erődökkel és őrhelyekkel ellátva, megvihatlan eröditményi rendszert képeztek, hol a királyok és országnagyok közveszély idején menedéket találtak; emellett a hely fekvését megkedvelvén magának ott nyaralót is építtetett, s a sűrű erdővel ellátott és patakoktól öntözött térnek és hegynek egy részét bekerítetvén, vadas-kertet állított; a komor, mocsáros helyeket lecsapolta, a parlag-földeket mívelés alá vette. A mesterkéletlen természet nyájas képével mosolygó Khol helyiséget (e vidék kiváló előnyei miatt, önként kinálkozott gyümölcstenyésztés- és szőlőmivelésre) bortermő helylyé, gyümölcs-dús kertekké varázsolta át.[1]) Ugyanott az illatárban uszó nyaraló vidáman nézett le az arany-kalász tengerre; a füge, mandola, s üdítő gyümölcs bősége édesen gyönyörködtette a szemet. Minthogy az akkori idők szelleme a vadászatot főidőtöltésnek nézte, az erdős hegyvidéket arra alkalmatossá tette.

Midőn igy minden időt-módot örömmel ragad meg, hogy a haza virágozzék; az eddig bezárva volt, s mai napig is bámulható bőség tárházát megnyíttota.[2]) Ily érzelmű fejedelemnek dicsősége nem a háborúk hosszú lajstromán alapszik; és mert nem tekintette országát új hóditmánynak, népeit csak termesztő lényeknek, ezért tekintélye nöttön-nött még az éjszaki-, s különösön a Kaukáz rakonczátlan, s a merényt gunynyal követő néptörzsek előtt is, kik között az erőszakoskodás széltében dúlt. Égető szükség volt tehát a karhatalom ezen torlaszai elé gátot vetni.

A haza javát nehezitő és a nyugodt munkásságot gátló ezen ügynek elintézése után új székhelyére: Nisibis városába tért vissza.[3])

(A befejező közlemény jövő számunkban.)

MÁRKOVICH JAKAB.

---

[1]) L. „Armenia" 1887 évfolyam 308—309 lap.

[2]) Xenophon Anabasisában „Taochi" néven nevezett hun-skytha dáhok őshazája. 4 k. 6 fej.

[1]) Khol, Կողթն Kogthên, Kolthán felső Armenia Dájk tartományának Colchissal határos kerülete.

[2]) Dr. Indsidsián, Ó-Armenia. 370 l. E termékeny földterület egy része a mai Akalcik (Ákulisz Ագուլիս = այգաւէտ, szőlő-telt) vagy Akiszka Török-Armenia tartományának határaiba esik.

[3]) Nisibis, örm. Mêzpin, felső Mesopotámiában, mely Alznia örmény tartománynak egyik része volt, feküdt; azért ez később — megkülönböztetésül „Örmények Folyamközének — Mezopotamia Armenorum" neveztetett. Ekkor Nagy-Armenia Kaukázustól egész Palaesztináig és a hozzátartozó Aserbeidsántól Kis-Ázsiáig terjedt. Tizenöt tartománya 190 nagyobb (vagy 620 kisebb) kerületre oszlott. Székhelyül a szikláról sziklára nyilsebességgel lerohanó Tigris partján fekvő Nisibis választatott. A Tigris névnek eredetét elemezve, azt La-Croz a dek, տէգ (nyil, dárda) örmény szó sajátitójából: „diki" (átirva tigi) származtatja: »a celeritate Tigris incipit vocari.« Plinius: »Tigris vocabulum e linqua armena; nam ibi et sagitta, et quod vehementissimum flumen dicitur Tigris.« M. P. Varro, de lingva lat. IV, 20.

Beszélgetés Pákrádczé-vel.

A tudós georgiai történelemiró és jelentékeny óbuvár: Pákrádcze Demeter a napokban Konstantinápolyba ment, hogy ott némely tárgyról az örmény irói körökkel tudományos eszmecserét folytasson. Egy ilyen igen érdekes beszélgetést, mit egy látogató örménynyel folytatott, irunk le a következő sorokban.

Látogató. Engedje meg uram, hogy elismerésemnek adjak kifejezést azon rokonszenvért, melylyel egy ilyen nagytudományú férfiú nemzetünk iránt viseltetik.

Pákrádcze. Nem illet meg ugyan engemet a „nagytudományú“ jelző, de a mennyire ismerem az örmény nemzet multját és látom annak jövőjét — nem fojthatom el az örményekről táplált jóvéleményemet.

Látogató Ha van valamink, mivel méltán dicsekedhetünk, úgy az régiségünk.

Pákrádcze. E régiség az, mely a tudós világnak egy oly csudàlt irodalmat és annyira mívelt nyelvet hagyott. Ezenkivül nekem mint georgiainak még különös okaim vannak, melyeknél fogva nagyobb tiszteletben részeltetem az örmény nemzetet, mint az európai tudósok. Okaim ezek: Örményországból terjedt a kereszténység Georgiába, aztán a kultura, a régi örmény nyelvtan és ennek művészi szerkezete. . . Továbbá míg az Ársákuni és Bágrátuni-házból származott örmény királyok hatalmas nemzetekkel harczoltak, nemcsak védfalat képeztek Georgia számára, hanem ennek fenmaradásához segédkezet is nyujtottak.

Látogató. Ez mind a multra vonatkozik; de mondja meg uram, hogy minő véleményt táplál jövendő előhaladásunkra nézve?

Pákrádcze. Én kegyetek jövőjét nem tárgyalom politikai szempontból; azért mit az örmény nemzet jövőjéről gondolok, csak-is annak történeti multjának vizsgálásából merített gondolat. . . Én szép jövőt josolok az örmény nemzetnek. Nem ismerek még egy nemzetet, mely a létért való küzdelemben annyi nehéz tusát állott volna ki, mint az örmény; de a multban a barbar nemzetek pusztitó keze nem volt annyira káros az örmény nemzeti lét megrontására, mint a műveltebb nemzetekkel való érintkezés. Az assyrok, babylonok, phoeniciaiak, egyptomiak, görögök, rómaiak, perzsák, arabok, byzantiak századokon át hasztalan igyekeztek — közvetlen úgy mint közvetett eszközök felhasználásával — az örményt előhaladásában megakadályozni és nemzetiségét megsemmisiteni. Sőt ellenkezőleg ezek mindenikétől kultur-ellemeket fogadva, képesek voltak az örmények sajátságaik megtartása mellett nemzeti jellényeiket kifejleszteni. Ez az oka, hogy manapság a közönséges örmény férfi vagy örmény nő természetes ész- és fogékonyságra nézve bátran kiállja a versenyt az európai férfi vagy nővel; de sőt abban a hitben élek, hogy mindkettő egyazon kedvező feltételek közt fejlődve, az örmény férfi és nő képes az európait felűl is múlni.

Én bizalommal viseltetem kegyetek jövője iránt és hiszem, hogy az örmény nemzet az előhaladás szükséges feltételei között képes lesz leküzdeni sikeresen azon akadályokat, melyek a közművelődés útját állják.

Látogató. Még csak azt kérdem, mi volt közvetlen oka annak, hogy a lengyelországi örmények, kik hatalmas elemek közt éltek, megsemmisűltek?

Pákrádcze. A hazán kivül így történik ez mindig; azokat, kik hazájokból kiköltöznek, magukba olvasztják a hatalmasak; példát szolgáltatnak erre a Volga mentéről jött volgár vagy bolgár-tatárok, kik meghódították ugyan a mostani Bulgariában talált szlavokat, de ezekbe olvadtak, úgy hogy csak nevök emléke maradt fenn. . .

Szongott Kristóf.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A húsvéti piros tojás. A kath. egyházban húsvét reggelén megszenteltetni szokott étkek közül a piros tojás a feltámadás jelképezèse gyanánt jött szokásba; mert miként a szárnyas szétrepeszti a tojást s abból elevenen kilép, — a föltámadással Üdvözitőnk is új életre lépett ki koporsójából! Ama szokás tehát, hogy húsvétkor különböző szinű tojások képezik az alkalmi ajándékot, lényegileg az érintett egyházi hagyomány szellemében gyökerezik. Annyival érdekesebb tehát megtudnunk, mit egy ázsiai örmény ismerősünk szóbeli előadása nyomán közölhetünk, hogy a húsvéti szines tojások Örményországban az örmény keleti vallásúak közt is állandó hagyományos szokást képezvén, azok az ottani gyermekvilág ünnepi örömei sorában ép oly nevezetes szerepet játszanak, mint mi nálunk Európában.

Váhán Bárdizágczhi nevű konstantinápolyi örmény pap nem rég Kretából egy régi örmény naptárt hozott, melyben a húsvéti önnepély leirása végén ez áll: „Azután haza mennek az örmények és piros tojást esznek“

A dák nép eredetéről újabban egy füzetet adott ki Hollosy István Marmaros-Szigeten, e czím alatt: „A dákok latin-római, kelta, vagy hún-szkitha népfaj voltak-e? — Őstörténelmi és politikai tanulmány.“ — Röpiratának történeti részében örménykútfőkre is hivatkozik; így Párbi Lázárra („Az örmények vallási és szabadságharczai“), Mar-Ibász Katina krónikájára, a Mechithár-féle örmény szótárra, Agathangeloszra és Choreneire; továbbá Saint-Martin franczia armenistának örmény-történeti művére és Remusat-nak „A tatárokról“ irt munkájában felhasznalt örmény kútfőkre. Szerző fejtegetései fonalán azon következtetésre jut, hogy a magyar és román rokonszármazasúak, mindkettő a hun-szkytha népek törzséből eredt; szerinte a hagyományos dákó-román származás nem bir kellő történeti alappal. — Mellesleg azt is megemliti a szerző, hogy a mai román állam, mint önálló királyság, épen egy magyar államférfiú: gróf Andrássy Gyula kezdeményezésére lőn Európa által elismerve, daczára a moszkovitizmus némely kifogásainak és területcsonkitásának. — Érdekesnek tartjuk még idézni e füzetből a következő sorokat: Ha a csuvasz, cseremisz, vojtják, zürjén népmesék helyett a tibeti, chinai, arab, perzsa, örmény, török, lengyel és orosz históriai kútfőket, e mérhetetlen kincseket jobban kultiválná a tudományos akadémia: úgy világosabb volna a kaukázusi szkytha népek multja is Nyugaton.“

Egy most felfedezett örmény történelmi mű. Az „Arevelk“-et biztos forrásból értesítik, hogy a tiflisi „Örmény könyvkiadó vállalat“ sajtó alá rendezi Tártel János most felfedezett történelmét, mely

a Rubineán királyság- és VI. Leoról szól. Tártel latin szertartású szerzetes és VI Leo gyontató atya volt, ki úrát a hova csak ez elment, mindenüvé elkisérte és az európai udvarokkal folytatott levelezéseit is megőrizte. A Rubineán-ok történelme, mely a Tártel által írt, becses életrajznak első részét képezi, sokban elüt az általunk eddig ismert történelemtől. A kézirat, mely még eddig kinyomatva nem volt, ó-franczia nyelven van irva. . . . és egy zárdában találtatott. Az örmény forditást Nár-Bej Choren örmény érsek eszközölte A munka Szent Pétervárott nyomul.

Mi újság az örmény világban?

Nagy idők tanúja. Keresztes Márton, csik-karczfalvi róm. kath. alesperes-plebános, valódi keresztényi türelemmel viselt hosszas betegség után közelebbről elhunyt! A boldogult az 1848—49-iki mozgalmas időkben, a korszellem- és hazafias érzelmeinek hevétől elragadtatva, mint népszónok, az erdélyi részekben jelentékeny szerepet vitt, — minek következtében a forradalom lezajlása után neki is, mint annyi másnak, a bujdosás jutott osztályrészül Ő és Bardócz, (a hasonló szerepet vitt székely pap) legátalánosabb hírre tettek szert Erdélyben azon egyházi férfiak közül, kik ama kivételes időben a politikai mozgalmak lázas színterére lépve, a függetlenségi harcz leverése után, részint a fogság, részint a bujdosás szenvedéseinek voltak kitéve. Az utóbbi időkben Keresztes egyházi állásában, a Székelyföld egyik félreeső vidékén elvonulva, csöndes életet élt, míg az emésztő kór agg életerejét megtörte. Ő születésére nézve örmény kath. volt ugyan, de papi állásánál fogva a latin szertartást követte — Béke poraira!...

Howard bibornok. Mély részvéttel értesülünk: hogy a nagyérdemű agg Howard bíbornok, a tudós orientalista s az örmény nemzetnek kiválóan nagy barátja és pártfogója, súlyos agybántalmak miatt veszélyesen megbetegedett. A bíbornok, ki a Vatikánban magas állásánál fogva az angol egyházi érdekek tekintélyes képviselője, s nemcsak az előkelő Norfolk angol herczegi családdal, de magával a britt uralkodóházzal is rokoni összeköttetésben áll, — sokoldalú egyházi teendői mellett magának arra is időt szakított, hogy előszeretettel tanulmányozza a különböző keleti népek, de sőt a szlávok irodalmát is. Adjon az Ég mielőbbi gyógyulást a tiszteletreméltó jeles bibornoknak!... (A köztiszteletben álló főpap égészségi állapotában örvendetes javulás állott be. Szerk.)

Egyházi ügyek. Ázárián, örmény kath. patriarkha, a pápa ő szentsége részéről küldött nagybecsű ajándékokat, nevezetesen a Szent-Péter templomának s a Vatikán egy részének mozaik képeit vitte meg viszonzásúl a török császárnak, ki annak idejében szintén kitüntetőleg emlékezett meg a pápai világünnepről. Ázárián patriarkha nevével, úgy látszik, a szentszék és Törökország közti diplomácziai érintkezésben, minden kiváló alkalommal következetesen találkozunk; mely körülmény kétségtelenül azon megtisztelő magas bizalomra mutat, melyben e kiküldetések által a jeles örmény főpap mindkét oldalról részesül. — Örömmel jegyezzük meg e helyen, hogy a legújabb keleti tudósítások szerint az örmény katholikusok két pártja, a hászunisták és antihászunisták közt valószinűleg mielőbb teljes megegyezés jön létre, s így az utóbbi időkben beállt sajnos szakadásnak ezen végső maradványa is kiegyenlíttetvén, Keleten az egyházi béke remélhetőleg teljesen helyreáll!

Hadi készülődés. A politikai lapok levelezői legújabban arról értesitenek, hogy a török kormány által az örményországi határvár Erzerum, valóban jelentékeny erőddé alakíttatott át. A várat most már hatalmas erőd-öv veszi körül, és — mint írják — szó sincs róla, hogy az oroszok, váratlan támadás esetében meglepetésben részesíthessék a vár védelmezőit; sőt ellenkezőleg ezen erőditvény háború esetében nagyobb orosz hadcsapatokkal szemben is képes lenne erélyes ellentállást kifejteni.

Diárbekir püspöke Bécsben. Ferrákián, örmény kath. püspök Diárbekirből, a pápai jubileum alkalmából Rómában járván, Bécset is meglátogatta visszajövet. Az ázsiai vendéget — mint a Wiener Extrablatt írja — Ganglbauer bíbornok és Galimberti nuntius fogadták. Ferrákián, „Tigrán városá“-nak püspöke, tizennégy napot töltött az osztrák fővárosban, és a mechitháristák klastromában volt szállva.

A közönség köréből. Lapunknak egy barátjától veszszük az alábbi sorokat, melyeknek annyival készségesebben adunk helyet, minthogy az abban érintett inditvány oly kérdést vett föl, melyre nézve véleménykülönbség köztünk alig merülhet föl, s mely bővebb kommentárra épen nem szorul. A hozzánk beküldött levél szószerint így hangzik: Tisztelt szerkesztőség! E becses folyóirat mult számában érdekkel olvasám, hogy magyar hazánk fővárosának, a tündérszép Budapestnek egyik új útczája ezentúl a Gorove-útcza nevét viselendi, azon kiváló férfiú emlékére, kit fajunk adott a magyar közéletnek! Eszmetársulás útján azon gondolatra jutottam, hogy szives engedelmével fölvetem e becses lapok hasábjain azon kérdést: Nem volna-e illő, hogy mi is azon útczát, melynek egyik szerény lakában egy nagynevű és köztiszteletben állott történetirónk alkotta meg fényes szellemének maradandó becsű műveit, addig is míg városunkban méltó emléket állithatnánk, a közelismerés és kegyelet jeleül nevezzük el Lukácsy-útczának.... Kitünő tisztelettel: Egy magyar-örmény,

Felelős szerkesztők és kiadó tulajdonosok:
GOVRIK GERGELY és SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvár, Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda.

Lukácsi Kristóf.

A sorok, melyek e tudós emlékére szentelvék, csak töredezett és halvány képét tükrözik vissza az ő kiváló egyéniségének.

Széleskörű tudományosság, törhetlen hazaszeretet, szilárd ragaszkodás a magyar alkotmányhoz, — fáradhatlan buzgalom az örmény egyház jogos érdekeinek védelmében, áldozatkészség a humanitas terén, jellemezték egész életét; s valóban beteljesedett rajta, hogy ki a csillogást és népszerűséget nem hajhászsza, — jut legbiztosabban azoknak birtokába.

Avatottabb kezeknek lesz fenntartva e jeles örmény főpap kimeritő élet-leirását a nyilvánosságnak átadni; engem, ki szerencsés voltam az ő feltétlen bizalmú barátságának és rokonszenvének állandó részese lehetni, csak is az indit e rövid vázlat megirására, hogy polgártársainak, hitsorsosainak egy minta-képet mutassak fel: minőnek kell lenni a valódi hazafinak, és szeretett egyháza lánglelkű apostolának.

Mint volt országgyűlési képviselő, birom a dicsőültnek azon időben hozzám intézett több rendbeli igen becses, egészen bizalmas leveleit, melyek jelzett fényes tulajdonait kellő világitásba helyezik.

A nemesen szikrázó öröm, mely kifejezést nyer egy 1867-ik évi levelében, midőn a felelős magyar miniszterium kinevezése folytán az ország alkotmánya visszaállíttatott, hazafias érzületének legszebb képét tünteti föl.

Kutató tudomány-szomja a magyar és örmény nemzet multjából, sok részben addig ismeretlen, nagybecsű adatokat hozott felszínre szakavatott történelmi munkáiban, melyeket hír-neves magyar tudósok méltattak meleg elismerésre.

Hunyászkodást nem ismerő, — szolgaiságot nem tűrő, szabadságszerető, — elveiben rendíthetlen, valódi „catói“ jellem.

Legyen dicső emléke világító vezér-csillag az utódok számára!

Simay Gergely. *)

Az ó-örmény népies költészet.

III.

Mar Ibász Katinának első és legrégibb elbeszélése az, a melyben — egybehangzólag a Chorenei idejében még élő emlékekkel — leirja Háikot, a mint fölkél Belusnak zsarnoksága ellen s Örményország északi tájaira vándorol ki, majd diadalmasan vivja meg az assyr király által ellene inditott hadjáratot. Világosan kitünik e töredékből, hogy a szöveg, melyet Mar Ibász Katina használt, tele volt görög reminiscentiákkal.

„Háik, a vezér, úgymond, feltünő összhangzatosan arányos szépségével, izomerejével, fodros hajzatával, eleven tekintetével, — Háik, a legvitézebb, a legnagyobb hirű ezen óriások között, szembeszállott mindazokkal, a kik leigázó kezet emeltek az óriásokra és hősökre. Vakmerőségében daczolni merészkedett Belus kényuraságával, midőn az emberi nem messze elterjedt a föld színén, közepette a vad, szokatlan erejű és termetű lényekből álló nép sűrű hullámainak. Mindnyája, szilajsága által indittatva, társának oldalába mártotta fegyverét s magának erőlködött megszerezni a főuralmat.“

Ime egy másik része a népies költemény minden jellegét magán viselő elbeszélésnek:

„Belus ellenállhatlan csapatainak élén, hasonlóan a zuhogó áradathoz, a mely meredélyes lejtőnek tetejéről leomlik, rohamlépésekkel érkezett Háik birtokainak határához. Számított katonáinak vitézségére és erejére; ámde Háik, ez a bölcs és okos óriás, fodros hajzatával, eleven tekintetével, sebtében egybegyűjti fiait és unokáit, maroknyi kitartó vitézt, nyilakkal felfegyverkezve, s tőle függésben élő más embereket, s elhelyezkedik partjain egy tónak, a mely szennyes vizében apró halakat táplált. S ekkor fölemelvén szavát: — Induljunk, úgymond, induljunk egyenesen Belus seregének, keressük fel a helyet, a hol vitézeitől környezve tartózkodik. Ha elbukunk, a szolgaságnak járma fog családainkra nehezedni; ha őt verik le karjaink, elszélyed minden csapatja s mi leszünk urai a diadalnak.“

Semiramis legendájában Örményországnak általa történt meghódítását a nép szájaíze szerint alakították át a költők. Ez a fejedelemnő, szerelemre gyúladva Háiknak nyolczadik utódja, Árá iránt, kinek szépségét magasztalni hallotta, gazdag ajándékokat küld neki, s ismételve meghivja Ninivébe, kezének s Assyria koronájának felajánlása mellett. Árá, híven ragaszkodva szeretett nejéhez, Nuárthoz, visszautasítja ajánlatát. Megsértve büszkeségében, nagy haderővel Örményországra tör Semiramis. Az ütközet előtt megparancsolja vezéreinek, hogy kiméljék, ha lehetséges szerelmének tárgyát. Fegyvereihez szegődik a diadal, Árá elvérzik a harczmezőn. Fölkeresteti holttestét s palotájának előcsarnokába viteti. Midőn pedig az örmények visszatérnek, hogy megbosszúlják elesett fejedelmöket, hirül adatja, hogy „Meghagytam isteneimnek, nyalják meg Árá sebeit s újra életre kél.“ Remélte, hogy varázserejű bűvszerekkel feléleszti őt; de a holttest rothadásba menvén át, titokban mély gödörbe vetteti azt. Majd kedveseinek egyikét álruhákban magához vevén, elhiresztelteti, hogy az istenek megnyalván Árá sebeit, visszaadták neki az életet. Ez a hir szárnyra kelvén Örményországban, megnyugtatta a kedélyeket s véget vetett a háborúnak.

---

*) A hazai örménység egyik elismert disze-, királyi tanácsos ő nagyságának, ki munkás életének nagy részét a haza (országgyűlési képviselő — ott volt a debreczeni hongyűlésen is — s kir. törvényszéki elnök) és szülővárosa (Szamosújvár nagyműveltségű irónkban klasszikus szonoklatairól hires, kiváló volt polgármesterét tiszteli) érdemes szolgálatában töltötte — a megtisztelő közreműködésért méltányos köszönetet mond a Szerk.

2) Éd. Dulaurier: «Chants populaires de l' Armenie (Revue des deux Mondes, 1882, III) — Emin K. I. Vebk Hênujn Hájásdáni.« Moszkva, 1850.

Érdekes világitásba helyezi e költői elbeszélés az örmények s assyrok vallási rendszere közt létezett benső összefüggést is. A régi örmény irók említést tesznek egy neméről a természetfölötti lényeknek vagyis istenségeknek, melyek kutyától születtek. „Árlez“ volt a nevök, a hivatásuk pedig az, hogy megnyalván a harczmezőn elesett vitézek sebeit, visszaadják nekik az életet.[1] Byzanti Faustusból megtudjuk, hogy ez a babonás hit fennállott még az örményeknél a negyedik század végén is, ámbár a keresztény vallás el volt már akkor terjedve közöttük. Azt olvassuk ugyanis Faustusnál,[2] hogy Museghi örmény fővezér a Mámigoniak családjából, be lőn vádolva Váráztád arsacida király előtt (384—386 Kr. u.) e fejedelem egyik főhivatalnoka, Pád Sáháruni által, ki a fővezéri tisztre vágyakozott s a király beleegyezésével meg is gyilkolta Museghet egy lakomán. „Midőn a holttestet elvitték a fővezér házába, irja Faustus, rokonai nem hittek a halálában, ámbár a fő el volt választva a törzstől: Museghi, igy szóltak, sok csatának veszélyeivel állott már szemközt, de soha nem kapott sebet, nyilvessző nem érte őt, ellenségnek fegyvere nem hatolt bele. Remélték, hogy ismét életre kél, összeillesztették hát a fejet s törzset, felvitték egy toronynak a tetejére s így szóltak: Hős volt, az „árlez“-ek le fognak hát szállani s feltámasztják őt. S ott maradtak a test mellett, mignem rothadásba ment át; ekkor könnyeket hullatva, eltemették a hagyományos szokások szerint.“

Semiramis halála is kedvencz tárgyuk volt az örmény népénekeseknek. A fejedelemnő, ki a forró nyári évszakot a Van-tó keleti partjain, Sámirámágiérdben szokta tölteni, Assyria kormányzását ilyenkor Zêratásd mágusra bizta. Az utóbbi fellázadt ellene s arra kényszeríté, hogy Örményországban keressen menedéket. „A hazánkbeli legendák, úgymond Khorenei, megerősítik Mar Ibász Katinának, a syr

---

[1] Jéznig, ötödik századbeli iró »A szakadárságok megczáfolása« cz. munkájában. Örmény kiad. Velencze, 1836, 98 és 100 l. — »Árlez« (Արալեզ árález, hárález — Árát-nyaló) örményül folytonos nyalást jelent. (A velenczei örmény Akademia szótára, II. köt. 341 l.)

[2] Faustus, V könyv, XIV—XV fejez. — Az 1832-iki velenczei örmény kiad, 235—237 l.

tudósnak elbeszélését; elmondják, hogy e szerencsétlen hadjáratot Semiramis halála követte. Leirják menekülését gyalog s égető szomját és viz után való vágyakozását, és a midőn fegyverrel kezeikben, nyomában valának a katonák, a bűvszernek belevetését a tengerbe (a Van-tóba). Innen származott a hagyomány, megőrizte e mondás: Semiramis gyöngyei a tengerben. — Szereted-e a regéket? Ime a Semiramisról szóló, a ki kövé változott jóval előbb, mint Niobe.“

Az ó-örmény népköltészet megőrizte nyilván a természet után leirt alakját Háik kilenczedik utódjának, I. Tigranesnek, e dynastia egyik leghiresb tagjának. „Hős szőke fürtökkel, melyeknek vége ezüstbe ment át, piros arczczal, szelid tekintettel (szószerint méz szemekkel); erőteljesek voltak a tagjai, szélesek a vállai, mindig józan volt a lakmározásaiban s mérsékelt élvezeteiben.“ „Őseink, úgymond Chorenei, a pámpirên[1] zenéjének kiséretében dicsőitették mérsékletét az érzéki gyönyörökben, nagylelkűségét, ékesszólását s egyéb hasznos tulajdonságait. Nem irigyelte a nálánál nagyobbakat, nem vetette meg a nálánál kisebbeket, csak egy becsvágya volt: mindenkire kiterjeszteni az ő gondoskodásának köpenyegét.“ — A „szőke fürtök, a hajszálaknak ezüstbe átmenő vége“ s a többi vonás, melyekből nyilván egykorú költő állította össze Tigranesnek a képét, élénken emlékeztetnek az Ilias „könnyűlábú Achilles“-ére, „ökörszemű Junó“-jára stb. S az egyes kifejezések s az erkölcsi irány azt sejtetik, hogy e töredék ama népies költemények egyikének képezte részét, a melyeket „Jérk Pánitz“ elnevezés alatt foglal össze Chorenei.

— A negyedik közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

---

[1] A »pámpirên« (cymbalum, *κύμβαλον*) hangszer a lantnak egy neme volt ércz- vagy bélhurokkal, melyekből gyürű- nagy ivalakú eszközzel való ütés csalta ki a hangokat.

II. KORSZAK.

Arságuni (Arsacida) dynastia.

Vághárság — Valarsaces — 148—124 Kr. e.

II.

Az ország fiainak e hadjáratban [1]) tanusított törhetlen erőssége iránt legmelegebb elismeréssel eltelve, azon meggyőződés érlelődött meg a királyban, miszerint e bátor nemzedék nem lehet gyáva ősöknek maradéka; ezt tanusította a legelső történetirás: a hagyomány, monda és ének, melyek sajátságos egyszerű szépségökben föntartották a jelesebbek emlékét; miért is a legvizsgább érdeket mutatta az ország nemzeti és míveltségi történelme iránt. Azonban az előbbi és az új uralkodóház közti összefűző lánczot első keletkeztétől fogva kimutatni nehézségekkel járó feladat volt, minthogy a tér, emlékek és okmánytárak hiányában munkálatlan állapotban létezett. Azt, hogy ebben mennyi része lehetett az uralkodólag dúló s az emlékeket megsemmisítő háborúk sanyarúságainak, vagy pedig a leigázott önállóság korszakában volt folytonos kihivásoknak, határozottan állítani nem lehet; de bővebben bizonyítani is fölösleges: miszerint az ily s különféle alakokban fölmerült események képesek voltak az akkor még idegen irásjegyekkel élt nemzetnek és vezetőinek kezében az iróeszközt összetörni. E tárgyra vonatkozó ismeretek korlátoltságáról fájlalással panaszkodva, tesz említést Chorenei Mózes is; sőt az elődöknek közömbösségét, az igazságos szigor enyhitése nélkül felettébb szabadon korholja le- és felfelé egyaránt. Ez is egy adat, melyből Choreneinek álbókoktól ment történelmi hitelessége kiviláglik. [2]) Vághárság az áthidalhatlan hézag eltávolitására határozott nyomozásokat rendelt, s hogy a működés annál sikeresebb legyen, bizalmának emberét, titkárát Mar Ibász Katinát, [3]) kinek tudomány és elme-él egyaránt sajátjai voltak, ajánló levéllel fivére Ársághoz küldi, kinek beléegyezésével, a ninivei levéltárakban tett kutatásainak az az eredménye lőn, hogy egy káld szövegű görög forditással is ellátott ily czímű könyvet deritett napfényre: „Ezen könyv, mely az őselődöknek és az ősapáknak hiteles történelmét tartalmazza, Sándor (Nagy) parancsára áttétetett káld nyelvből görögre.“ Ezzel czélját elérte; mert annak Armenia állapotát fölfejtő részét egész terjedelmében lemásolta

A felfedezett munkához nem csekély anyagot szolgáltathattak a dalok; hisz többnyire minden nemzetnél ezek szoktak lenni az irott történetnek első forrásai. Igen Araxes partján, Koltánnak kedélyt felvidító éghajlata alatt lakó dalnokai voltak Armeniában az első történészek. [1])

A király elismeréssel fogadta e művet, mely élénk fénynyel árasztá el országa őstörténelmének kétes világú láthatárát, s mintegy sírjaikból felköltve megjeleníté elődeit; ezért azt, mint a nemzeti öntudat főrugóját, kir. levéltárában őrizteté, kiválóbb részleteit (például azt, mely Háiknak Nimroddal viselt harczát tárgyalta) nyilvános kőoszlopokra vésette fel. Vajjon nem az-e a gondos királynak egyik fénylő dicsősége, hogy midőn lehetővé tette az előkor múltjának ismeretét, ez által a tudomány terén is világol és kalauzol. A fenjelölt töredék nem létezik ugyan többé, de forrásúl szolgált a szép olvasottságú Chorenei Mózesnek az V. században Kr. u., ki azt szem előtt tartva készité mesteri kézről tanuskodó irodalmi termékét, mely által megismertette honát az ő koráig lehozott multjával. Igy tehát Vághársággal a nemzetélet második szakán kívül a rendszeres történelemnek korszaka is kezdetét vette.

Ha tekintetbe veszszük az államvezetés közé minden időben befészkelődött hatalmi túlsúlyt, a mely maga felett semmi úrat nem ismer, akkor a polgárisultságával fönnen dicsekedő jelenkor is e királynak államszervezetétől az elismerést nem tagadhatja meg; mert abban a magasztosult léleknek nyilvános ismerve, első tekintetre, föltalálható. Az, ki a természet ridegségét legyőzve, a rejtélyek sötéteit élet és elevenség édenévé változtatta át, nem leendett-e képes a korszellem ridegségével is megküzdeni? Közbejött körülmé-

---

[1]) L. »Armenia« 1888. évfolyam 153. lap.

[2]) Chor. Moz. I. K. 3-ik fej.

[3]) Mar syr nyelven úrat jelent; tehát az iró neve Katinai Ibász úr.

---

[1]) L. »Armenia« 1887. évfolyam 338. l.

nyektől nem késleltetve a sok részre szükséges szervezést a nemzet-élet első kapcsán, saját személyén és házán kezdi meg, és pedig úgy, hogy a főhatalmat önszemélyében fékezi meg, s ezen intézményével a társadalmat lételemében megtámadó egyik gyógyithatlan kórnak: az önkénynek ront.

Mi türelmetlenebb mint az önkény? Ez bezárja füleit a nyilt beszéd elől, szeszélyét törvénynek állítja föl s vaskarjával az igazság ajkain a szót összetöri. A magas és alsóbb rétegekben egyaránt föl-fölbukkanó ezen átok megfojtására a király, tanácsosi minőségben két vesztegethetlen s romlatlan keblű figyelmeztetőt rendel maga oldala mellé, kiknek kötelmök volt az önkény ösvényein tévedező királynak nem csak hirtelenkedő kicsapongásait, vagy a társadalomra hátrányos rendeleteit, hanem más, a jó szándékhoz vegyített szenvedélyből csergedezhető helytelenkedését is kimondani, s mindannyiszor őt a jog-, törvényesség- és emberies eljárásra figyelmeztetni, valahányszor azok ellen hozna határozatot.

Ime ezt tevé Armenia királya! Pedig oly rosszúl esik a hatalomnak önmagát vaskeretbe szorítani, ha ötmagát tévedései-, sőt gonosz terveivel együtt tömjénezett én-je előtt leleplezik. E legnehezebb pontnál nem állapodik meg, hanem rendelé: hogy viszont, ha bárhol, bárkiben fölfedezett rosszat: a bün-zabolátlanságot nem büntetné, s elnézés által azt gyászos események okaivá válni engedné, e bünös közönyre őt figyelmeztetni elengedhetlen kötelmöknek tartsák.

Midőn így magát sem véve ki az igazság szigora alól, fején találta a bajok sokfejű szörnyét: az önkény uralmát; nem volt nehéz a nyiltságot kedvelő királynak más, — ez ügygyel rokon tárgyat kiigazítani. Akarta ugyanis, hogy az igazság érzete és intézményeinek hajthatatlan betűje másokat is — jelesen tanácsosait — a rossztól elriasszon. A világtörténelmi események — fájdalom! édes magyar hazánknak is e nembeli véres lapjai — hangosan tanusítják, mily átok terhe nehezedik a gonosz tanácsok szóvivőire, legönzetlenebb hazafiak ártatlanul kiontott vére, kiirtott családok és nemzetek nem támadhatnak fel új földi életre, hogy míg a világ tart, a hajmeresztő tettekért átkot kiáltsanak ezen emberi alakot öltött ördögök fejére, kik a körülmény szerint színt cserélve, máskor a hatalom előtt, mintannyi álló élőszobrok, minden éghajlat alatt hazájok és az emberiségnek ostorai voltak s kevésbbé ovatos úraiknak jóhiszeműsége- és hajlamával visszaélve, a legszentebb dolgot is koczkára dobták. — De Vágharság jól ismerte az emberi szív sebeit is, tudta, hogy mennyi rosszat szülnek a hazug léleknek fondorlatai; gondoskodott tehát arról is, hogy az erkölcsi mételyek: az árulás kajánsága, magánérdek és boszú rést találva be ne furakodjanak tanácstermeibe; azért az említett két figyelmeztetőnek még feladata volt az államtanácsba megjelenni, ahol döntő szóval ugyan nem birtak, de joguk volt az ügymenetre figyelni a tanácsosok tétovázó kételyei-, határozatai- és tetteire megjegyzéseket tenni, a hibákat, a gyöngébbek ellen elkövetett törvénytelen eljárásaikat szemökre vetni. Ennyire igyekezett erős falat emelni a társadalmi nyomorúságok áradata ellen.

Ime Armeniának a századokat megelőző „Magna Chartája“ és „Arany-bullája!“ mely oly hatalmas tényezőül szolgált az állami jólét megalapitására.

Mily osztatlan elismerést nyert világszerte Trájánnak (97—117 K. u.) nyilatkozata, melylyel a testőrhadak főnökének a kardot átnyujtá: „Védelmemre, ha jól — ellenemre ha rosszul uralkodom.“ Az ő kormánya alatt szabad volt a gondolat, s annak nyilvánitása. Szabad volt az Armeniában is; hisz e magasztos eszmék majdnem másfél századdal előbb, — egyedül a nemes kebel sugallatát követve — foglalkoztatták királyának lelkét... Ha tehát ingatlan okadatolást nélkülöző, külmázzal bevont más tettek megbámulva egekig emeltetnek: nem jogosan alkalmaztathatok-e? korának fénypontjára, Vághárságra a magasztos szavak, melyeket a történelem latin mestere, Róma császárára vonatkozólag oly megtisztelőleg mond: „Ritka boldog időkor: midőn szabad érezni, miket akarsz és szabad kimondani, a miket érzesz.“ 1)

Ez érdemúton haladva államának szilárd megállapitása volt eszméje. Családi törvényeinek egyike erről is bizonyságot tesz. Maga az élet hangosan kiáltja, hogy a hirnévvadászó nagyravágyásnak gyakran mily szük az egész világ. Ezen felfújt ősbün nem engedi, hogy azon egy családnak

---

1) Tacit. Hist. I. i.

tagjai is egy lélek- és egy szívbe olvadjanak. Féltékenység és viszályok sok zúdulásnak és államromlásnak voltak és lesznek okai. — Ezen eshetőség megelőzésére végérvényesen családi törvénynyé emelte, hogy az udvarnál csupán a trónörökös tartozkodjék; a család mindkét nembeli, — nagy és kiskorú — többi tagjai részére a minden terményekben gazdag délszaki Hástián megye (Austanitis) és ezzel határos Zora kies róna jelöltetett ki (Koronajavak).

Itt megállapodunk; mert nem lehet lelki sajgás nélkül észlelni azt, hogy míg világtörténelmi művekben apró eseménykék túlszínezett rajzolással előadatnak; azalatt a korukat túlhaladott egyének egy árva szóra alig érdemesíttetnek. Amaz isteni ítéletre mutató építmények: a gúlák romjai, melyek annyi munkás kart kifárasztottak, s a földnépének vérizzadságát, vagyonát elpazarolták, egész lapokat foglalnak el. Igazság és elismerés a való érdemnek!

Vághárságról igazságos és kellemes mondanivalója volna az iránta fukar történelemnek; mert ő korának égő sebeit orvosolva, a rém-kormányok alatt baromnak nézett embert természeti jogaiba, méltóságának a gúláknál is magasabb díszhelyére visszaállította. A józan ész embere nem játszik a szavakkal s ovakodik magára icarusi, felolvadható szárnyakat raggatni; de a tényálladék előadásában egy porszemnyit sem engedve, fájlalással kénytelen felhozni: hogy Arám, Tigrán, Vághárság és Armeniának más ünnepelt egyéneivel, — kik szellemi erejöket a közjóért fölemésztették, — a világtörténelem, gyakran apróságokkal elfoglalva, csak oly épületes érintkezésbe jőn, mint a nyargalva haladónak lába, a mélázva ácsorgó kővel; belebotlik, mert mindig nem kerülheti ki. Vétkelhető-e tehát, ha aztán a lekötelezés is azonegyfokú az ily esetleges találkozásból szülemző eredménynyel, mely nem egyéb, mint a téves nézetek és vélemények ködtáborával elborított zűrzavar. E tapasztalaton alapult körülmény megfoghatóvá teszi mind az aggodalmat, mely sok kebelt elfogott, mind pedig azon gondébresztő kérdést: Hol tisztuljanak tehát azok? Eljövend-e az idő, hogy a tarka nézetek eloszlatásával a tudomány előnyére segitve legyen a bajon, mely szerint a bonyolodott kérdések,

megoldás helyett, amugy kényelmesen keresztül vágatnak. Szabad-e a közöny takaróján átnézni, hogy az őskor legszebb virágai, a tisztelet oltáráról egyenként a feledékenység porába hulljanak? Nem illik az elődök sűrű gondjai s korszakkép üdvözlött napjai előtt szembehúnyva haladni!

MÁRKOVICH JAKAB.

* * *

Araxes völgye.

— Nouvelle geographie universelle. Par Elisée Reclus. Tom. VI l' Asie Russe. —

Araxes völgyében az örmények vagy a mint ők magukat nevezik Hájk nemzetsége a fő-nemzet. Számra nézve egész Kaukasiában a negyedik, munkás-tevékenységre pedig az oroszok után az első helyet foglalják el. Az Armenia elnevezés árja (aram) eredetű és hihetőleg „magas tartomány“-t jelent;¹) e határozatlan névvel neveztetett azon hegyes-völgyes sok tartomány, melyeknek központját a két-csúcsú Ararát képezte. Maga ős Armenia vagy Hájászdán, mely az örmények lakó-helyét jelenti, s mely annyi szerencsétlen politikai változást és kiköltözést látott — századról századra változtatta határait. Régen Hájászdánt képezték az Araxes völgye, a Kur medenczéjének jelentékeny része e folyó jobb és balpartjával, az Euphrát felső medenczéje e folyam két ágának összefolyásáig, a Ván-tó partjai, Urmia-tó medenczéje és Persia nehány darabja. Örményország súlypontja (főváros) lassan-lassan helyét éjszak felé változtatta; néha e központot a Ván-tó közelségében és a felső Murád mellett (keleti Euphrát völgyében) találjuk, hol még mai napság is van egy falú, mely az örmény nemzet nevét (háj) viseli. De mihelyt a musulmán²) törökök alá került ezen ország — nem tartatott többé az örmények szent országának; azért a világ különböző tájaira elszoródott örmények tekintete az

---

¹) Az idegenek az örmény nemzetet Árám nevéről *Αρμένος*, Armenus-nak (örmény), az országot pedig Armenia-nak nevezték. Sz. K.

²) Muslim, muszlimán, muszlumán, arab szók jelentése: török, mahomedán, igazhívő, Mohamed tanát követő.

Ararát csúcsa és Araxes völgye, mint ős hazájuk felé fordul. Napjainkban is e hely, mely ment az idegen nemzetiségektől, gyülőhelye az örmény fajnak; itt legtisztább a nyelv is; e vidék nyelve hasonlít leginkább az örmény egyházi nyelvhez.

1828—1830-ban, midőn az oroszok foglalták el ezen országot, Persia- és Törökországból 130.000 örmény költözött ki és települt le az Araxes és Kur völgyébe; ezek a kurdok és tatárok helyét foglalták el, kik innen viszont a mohamedánok kezében maradt tartományokba menekültek el. Ardahan kerület, a Kur felső völgye és Kars, Araxes medenczéje nagyrészint megfosztattak a mohamedán lakosoktól, de ezek helyébe számos örmény települt le, kik az Euphrat felső medenczéjéből, a Dsoroch partjairól és különösen, azon részekből, a melyeket a san-stephanoi egyezség az oroszoknak adta, de a berlini kongresszus ismét visszavette — jöttek ide.

Mostanig még nem jelent olyan munka, mely a Kis-Ázsiában és általában a mohamedán uralom alatt élő örmények pontos számát kimutatná.¹)

Az egész nemzet rendesen 3, némely irók szerint²) négy millió lelket számlál.

Legtöbb örmény lakik Konstantinápolyban (200.000); a második örmény város Tiflis, mely nem örmény földön épült (Georgia). Trans-Kaukasiában is van sok város, melyek lakóinak nagy részét örmények teszik. Nemzeti egység, nemzeti függetlenség nélkül századok óta egész Keleten elterjedtek kezdve Herodot idejétől, ki látta az örményeket Babylonban.

---

[1] Az örmények száma mondja Reclus —

Kaukasus- és európai Örményországban . . .	840 000
Török-Örményországban, Ravenstein szerint . .	760.000
Perzsa-Örményországban, Doulorie szerint . .	150.000
Európai Törökországban	250.000
Más országokban	60.000
Összeg:	2,060.000

Ezen kimutatásból is látszik, hogy irónk némely helyt hiányos adatokból dolgozott. — Az örmények összes száma az új népszámlálás szerint a négy milliót meghaladja. Sz. K.

[3] Issaverdens. Armenia and the Armenians.

Midőn országuk a hóditók predájává lett, inkább akartak „idegen földön idegeneknek tekintetni, mint saját hazájukban foglyokul élni“ — ¹) és nagy számmal költöztek ki. — A tizenegyedik századtól kezdve elmentek Oroszország-, Lengyelország-, Bukovina-, Galicziába. Jelenleg minden fővárosban találkozunk velök Londontól kezdve Szingaporeig . . ., hol közülök sokan jelentékeny kereskedők. De az örmények nagy része a szülőföldön maradt.²)

Az örmények — általában véve — árják és igen közeli rokonai a perzsáknak; de négyezredévi időköz, háborúk, a foglalás és a t. folytonos változást idéztek elő és az árják közé szomszédos népeket vegyitettek. Különösen a zsidók, mint az assyr hóditók foglyai, voltak kénytelenek az örmény hegyek közé telepedni. Példa erre a zsidó Pákráduni család, mely eredetét Dávid királyig viszi fel; e család valamint Örményországban, úgy Georgiában is híres uralmat alapított. — Azok közül, kik Örményországba jöttek, jelentékeny még a Mámigoni fejedelmi család is, mely a „dsen“ok földjéről jött Örményországba Krisztus e. a harmadik században. A krónikások történelmei nyilván tanuskodnak arról, hogy ezen idegenek, úgy mint a normannok és variakok béres harczosok³) voltak, kik ellenség-, vagy a védtelen barátért harczoltak; ezek is árják és hihetőleg ők is azon törzshez számíttatnak, melyhez a Oxus mellékén lakó törökök⁴) tartoznak.

A nyelvészek mindnyájan az örmény nyelvet az árja családba sorozzák. Nagy hasonlatossága van e nyelvnek a zend-hez, nyelvtani szerkezete épen olyan, mint az iráni, de szavai nagyon hasonlítanak a görög és szláv nyelvek szavaihoz. Az örmény nyelv a szavak gazdagsága- és a nyelvtani formák bőségére nézve olyan, mint a görög-, a szavak képzésében határtalan képességgel bir. Igaz ugyan, hogy az új örmény számos tájnyelvre oszlik; sok szót és kifejezést vett át a török és georgiai nyelvből és különösen az Araxes alsó völgyében — hol az örmények tatároktól vannak körülvéve — idegenszerű tájnyelvet beszélnek, melyben több a török szó, mint az örmény; Sirvánban (Ághuánkh), a Kaukasus déli részen pedig, sok örmény falú elfelejtette az örmény nyelvet. Mindez az elszéledés okozata. Az a szabályos örmény nyelv, melyet az ecsmiádzini kolostor beszél, őrízte meg leginkább a tiszta iráni szólamokat.

---

[1] *Օտար լինիլ օտար երկրում, քան ստրուկ սեպհական հայրենիքում:*

[2] $2^1/_2$ millió. Sz. K.

[3] Saint-Martin; Mémoire sur l' Arménie.

[4] Schweiger-Lerchenfeld, Armenien. — Hellwald, Central-Asien.

Több mint 200 esztendeje annak, hogy az örmény irodalom napról napra folytonosan gazdagódik; erről tanuskódik a nyelv történelme és virágzása. Ván tájának sziklái örmény felirások és ékiratokkal vannak elborítva. Kr. u. a negyedik században az örmény emlékek görög és perzsa betűkkel irattak; e század volt az örmény irodalom legvirágzóbb korszaka; ekkor az örmények saját betűkkel birtak és a tanuló ifjúság számára 300 iskola nyilott meg. A 14-ik században Timur-Leng[1]) pusztitásai véget vetettek Örményország rendes irodalmának. — Jelenben majdnem minden örmény igyekszik gyermekeit a tanulás előnyeiben részeltetni; nincs örmény község, hol ne lenne iskola. — Az irodalmi és tudományos mozgalom — számukhoz képest — igen erősökké tette a örményeket. Az egész orosz birodalomban az örmény volt az első nemzet, mely könyvet nyomatott. Az örmény irodalom elébb istenészeti (theologiai), történelmi, metaphysicai és nyelvtani könyveket termelt; ma azonban a tudomány minden ágával foglalkozik és a külföldi jó könyvek fordítása által is gazdagódik. — Az utazók beszélik, hogy Anatolia zugaiban is találkoztak olyan francziául beszélő örményekkel, kik irodalmunkat ismerik. 1854-ben Ázsia és Európában legalább 22 nyomdájuk volt. Örmény lapok jelennek Tiflis-, Konstantinápoly- és más városokban; az egyesületek (Moszkva, Bécs, Páris, Velencze) pedig régi nyelvemlékeket adnak ki. Az idegen tartományokban levő községek közül legjelentékenyebb a Mechithár által 1717-ben Szent-Lázár szigetén Lido és Velencze között alapított klastrom. Ezen vörös tégláből épített és kertekkel környezett zárda, melynek könyvtárában ritka keleti kéziratok őriztetnek — drága emlékeket ád ki.

---

[1]) Tamerlan; Timur (vas) és Leng (sánta); sántitott, azért nevezték Leng-Timurnak (Sánta-Timur.) Sz. K.

Az örmények kisebb része a róm. kath. vallást követi, míg a nemzet nagy része — az Euphrat és Araxes völgye — hív maradt az ősi keresztény valláshoz. Minden nép közül az örmény nemzet volt az első, mely a negyedik században a kereszténységet felvette (Világosító-Szt-Gergely); elvetette az isteneket, de hagyományait csak lassan-lassan felejtette el. Még most is, úgy mint Zoroaster idejében, ünneplik az isteni tűzet; Ámánor ünnepén réz-edényben égetik a jóltevő föld adta legjobb terményeket, gyümölcsöket, kalászokat, borostyán-ágakat szőlő-gerezdeket. — Az élet fontosabb körülményei között a nap felé tekintenek, mintha ettől kérnének erőt; a jegyesek arczukat a nap felé fordítják, hogy e legyen szeretetök tanúja[1]). Nagy ünnepek alkalmával faágakat visznek áldozatul a templomba és a czinterembe virág koszorúzta bikákat és kosokat;[2]) ezeket aztán imádság és ének-szó mellett vágják le. Világos, hogy ez a Mithra áldozata, mely e régi szokást öröktül hagyta...

Testalkatra nézve az örmény és georgiai között majd semmi különbség sincs. Az örmény termete nagy, arcza gömbölyű, nyaka rövid-vastag; elég testes. Fejöket sűrű, fekete hajzat fedi, az asszonyok fejöket mindig virággal ékítik. Az örmények jobbára nagy, fekete, kedves szemekkel birnak; tekintetök kellemes. — A polgári életben egy örmény sem visel fegyvert; míg a georgiai tetőtől talpig fel van fegyverkezve. Most szólok e két nemzet ellentétes tulajdonságáról. És itt azt kell csodálni, hogy a fegyvertelen, békeszerető, teher-tűrő örmény az, ki inkább képes volt szabadságát megőrizni. Nincsenek nemesei; de az elviselhetlen jobbágyságtól is minden időben menten maradt Örményország, míg a georgiainak a szolgaság jutott osztályrészül. „Az ész az örménynek fejében, a georgiainak pedig szemében van.“

Az örmények a multban is képesek jeles költőket felmutatni; a jelenkor érdemes költői a természet- és hazaszeretetről dalolnak. A régi örmény irók főleg istenészet, metaphysika, nyelvtannal foglalkoztak és tudományos munkásságuk által jelentékeny helyet foglaltak el az irodalomtörténelemben. A görög egyházi atyák (Özséb, Philo, Aranyszájú)némely iratai, — melyekről azt tartották, hogy merőben elvesztek — a régi örmény forditásokban találtattak meg; e becses dolgozatokat a velenczei és bécsi mechitharisták adták ki.[1])

---

[1]) Cirbed, Mémoire de la Société des antiquaires de France, Tom. II. 1820. — Bodenstedt, Die Völker des Kaukasus. — Moritz Wagner, Reise nach dem Ararat.

[2]) N. von Seidlitz, Mittheilungen von Petermann 1880. — Notes manuscrites.

Nem nagyított Tournefort, midőn így szólott: „Az örmény a világ legjobb és legnemesebb népe;“ de Byronnak is igaza van, ki így vélekedik: „Az örmény erényeit sajátjának mondhatja; hibái másoktól ragadtak reá.“ — Az ősi szokásokat most is gyakorolják az örmények. A nagyatya parancsol a háznál, és a fiúk, nők, unokák — engedelmeskednek.[2])

Szongott Kristóf.

* * *

Örményország a berlini szerződésben.

A berlini nemzetközi szerződés képezé alapját, csaknem egy évtized óta, maig az európai békének. Az 1878 évi július 13-án kelt békeszerződés, — melyet az Orosz- és Törökország között létrejött san-stefánói szerződés előzött meg, — a mellett, hogy a Balkán félszigeten levő államok és tartományok területi és államjogi viszonyait rendezte, az örményországi állapotot sem hagyta figyelmen kívül.

Már a kongresszus összejövetelére okot szolgáltató orosz-török háborúban Örményország közelről érdekelve volt, mivel a Bulgariában lefolyt véres harczokkal egyidejűleg Ázsiában örmény földön is folyt a háború. A kongresszus határozataitól tehát nemcsak az európai diplomatia várt sokat; de reményeket fűztek ezekhez a török hatalom alatt álló örmények is, kiknek a kongresszus kedvező alkalmat nyujtott arra, hogy hosszú időn keresztül szenvedett sérelmeikkel az európai hatalmak képviselői elé lépjenek. Ehhez járult még az a körülmény is, hogy az örmény viszonyok iránt akkor az orosz és angol is kiváló érdekeltséget tanusított.

A kongresszus tanácskozásain, mint az örmény nemzettanács kiküldöttei, Choren Nár-bej konstantinápolyi érsek, Krimián Hájrig volt patriarkha és Dseráz Minász örmény iró jelentek meg, — kik hivatva voltak az örmény viszonyokat illetőleg a kongresszusnak a kellő felvilágosításokat adni. Bár a hosszas tanácskozások alapján megállapított békeszerződés az örményországi viszonyok rendezése tekintetében nem felelt meg a hozzá kötött vérmes várakozásnak, mindazonáltal erre vonatkozólag is tartalmaz néhány becses határozatot.

A békeszerződés szóban forgó határozatainak, melyek a magyar törvénytárba, mint 1879: VIII. t. cz. lettek beczikkelyezve, — legnagyobb része a három ázsiai nagyhatalom u. m. a török, orosz és perzsa között felosztva levő örmény föld területi- és határviszonyaira vonatkozik. A szerződés kimondja — az LVIII. czikkben — hogy a „Fényes kapú“ — mi alatt a török államfő értendő — átengedi az Oroszbirodalomnak Ázsiában: Árdahán, Kárs és Bátum területeket az utóbb nevezett város kikötőjével együtt és mindazon helységeket, melyek a régi orosz-török határ és az új határvonal közé esnek. — Az új határ, — elindulva a Fekete-tengertől, megegyezőleg a san-stefanoi szerződésben megállapított vonallal, Cap Kopmus-nál kezdődik, innen a pontusi hegységen át délre a Kükünd-dágh hegyig huzódik; ettől Didübe-dágh-on keresztül Merszuánig halad; ezen hegytől kezdve ismét délfelé tart, Ordsochi falúnál átkel a Dsoroch folyón és a Böjuk-syrti hegyen és Olty-csái folyón át Nerimánig vonul; most a határ keletre kanyarodik, de Bárdusz-csái-tól Csilcharosa, Kaurgan, Medsingert, Kara-kilissa mellett huzódva Kessa-dágh-ig déli irányt folytat. Végre Tandurek és Balyk-göl-ön át a végponthoz érkezik. Orosz- és Törökország között a határ a Nagy- és Kis-Ararát között elhuzodó hegység azon pontján végződik, a hol a Szardár-buluk-gecsidi-nek nevezett tájon a XXXVII. számú útjelző emelkedik.*)

---

[1] Dulaurier, Revue des deux Mondes, 15 avril 1854.

[2]) Ezen érdekes czikket, — melyből a valótlan állitásokat kihagytam — megjegyzésekkel nem kisérem; hanem e helyett csak azt mondom, hogy az idegen utazók Xenophontól kezdve napjainkig az Örményországról közölt számos tudositással sok elferditett és hibás dolgot is beszéltek el; azért mindent, mit az idegenek irtak, nem kell való-igaznak tekinteni. Պէտք չէ ընդունել ճալած իրի տեղ:

Sz. K.

A berlini szerződés LIX. czikke szerint Oroszország császára Bátum-ot kiválóan kereskedelmi szabad kikötővé szándékszik tenni; — míg a LX. czikk értelmében Álásgiérd-völgye és Bajazid városa, melyek a san-stefanói szerződés XIX czikke által Oroszországnak engedtettek volt át, visszaadatnak Törökországnak. Ugyanezen czikk szerint a „Fényes kapú“ átengedi Persiának Kodhur városát és területét, a mint ezt a török-perzsa határ kijelölésével megbízott vegyes angol-orosz bizottság megállapította. Az itt meghatározott területi változások szerint az ősi király-városnak: Áninak romjai is, — melynek környékén ütközött meg Lorisz Melikoff orosz-örmény hadvezér Mukhtár pasával, — ma már Oroszország területéhez tartoznak. E romok őrizetét az orosz kormány egy, állandóan ott tartozkodó örmény gondjaira bízta és így megszüntette azon sok — százados — visszaélést, melyeket az e vidéken utazó idegenek követtek el az által, hogy a romok legértékesebbjeit képező mozaik darabokat sorra vitték magukkal. Ily módon a nagyobbszerű történeti műemlékek meg vannak mentve a folytonos rongálástól....

Végre a berlini szerződés minket érdeklő határozatainak legnevezetesebb pontja az örmények által lakott tartományok közbiztonsági viszonyaira vonatkozik. Megjegyzendő, hogy a török diplomatiai irály óvatosságból egyszer sem említ Örményországot, hanem ezt a fogalmat körülirva „Örmények által lakott vidék“ kifejezéssel jelöli meg...

Ismeretesek azon nyomorult, valóban „ázsiai“ közbiztonsági állapotok, melyek e vidékeken maig is fönnállanak. Vámbéry keleti utazásában élénken irja le azt, hogy mikép töltötte az éjeket az örmény falvakban; virasztott egész éjjel a házi gazdával a kunyhó lapos fedelén, és csak a perczet nem tudta, hogy a kurd rablók, mikor fogják megtámadni őket és féltett családjaikat. Ezen ingatag közbiztonsági állapotoknak egyik főokát az képezi, hogy az örmény alattvalóknak saját szülőföldjükön, még önvédelem czéljából sem szabad fegyvert hordozni; a török közigazgatási hatóságok pedig a rend föntartására képtelenek. Ez okból rendeli a szerződés LXI. czikke, hogy a „Fényes kapú“ minden további haladék nélkül valósítsa meg a javitásokat és reformokat, melyeket az örmények által lakott tartományok helyi viszonyai megkivánnak; a lakosság biztonságáért tartozik — a cserkeszek és kurdok ellen — szavatolni. Az e czélból tett intézkedéseket hozza tudomására a hatalmaknak, melyek azoknak alkalmazására fel fognak ügyelni.

Ezen utóbbi czikk határozmányai képezik ama legfontosabb nemzetközjogi biztositékot, melyre azóta a törökországi örmények — a portával szemben minden alkalommal hivatkoznak. S ha bár e határozmányok, mint már említettük, csekély mérvben valósították meg a hozzá fűzött reményeket, még-is az „örmény kérdés“ békés megoldásának alapját képezik ma is, midőn a politikai láthatáron ép olyan fekete felhők tornyosúlnak, minők jelentkeztek azon években, melyek a berlini szerződést megelőzték.

SIMAY GYULA.

---

*) L. Stebnizki orosz tábornok, ki a határjelző bizottságnak tagja volt, következő munkáját: Die russich-türkische Grenze in Klein-Asien nach dem Berliner Tractat von 1878. (Dr. A. Petermann's Mittheilungen, 28. Band. 1882. IV.)

A magyar-örmények.

II.

A beköltözött örmények nagyobb számmal a következő négy helyen telepedtek le: Szamosújvár, Erzsébetváros, Gyergyó-Szent-Miklós és Csik-Szépviz; de maradt az örmény családok közül elég Erdély más városaiban is. Ez az oka, hogy nem kevés örményt találunk az itt megnevezett városok- és helységekben is: Kolozsvár, Marosvásárhely, Szeben, Brassó, Székely-Udvarhely, Kézdi-Vásárhely Mikháza, Petele, Dées, Torda, Enyed, Gyulafehérvár, Déva Beszterce. Aztán a kereskedelem és atyafiság is ki-kihivta őket más meg más lakóhelyre.....

A beköltözés után nemsokára hozzáláttak az örmények rendes főfoglalkozásuk: — a kereskedelemhez.

Keletről hozott árúczikkeikkel nemcsak Erdély-, Magyarország- és Ausztria, hanem a külföld nevezetesebb piaczain is megjelentek. És a külföldi, úgy mint az ausztriai kereskedő-házak, bankok és gyárak előtt oly nagy hitelük volt, hogy például Bécsben, Lipcsében, vagy más kereskedelmi helyeken 100.000 forint értékű árú bevásárlásnál szivesen hiteleztek nekik még egy annyi portékát.... és ők elválalt kötelezettségöknek egy év múlva mindig pontosan eleget tettek. Míg így a becsületes örmény kereskedők hitele nött, — a vagyonosodás terén is szép előhaladást tettek. — Isten fáradhatatlan igyekezetöket megáldotta... és meggazdagódtak.

Némelyek azonban — felhagyva a kereskedelemmel — más foglalkozás után is láttak. Nagy birtokokat, földeket, falvakat vettek déli Magyarországon, kiváltképen a termékeny Torontál megyében. Ez által az örmény kereskedők egy része földbirtokos lett és ingó vagyonát fekvő birtokba helyezte.

Később mind többen és többen széledtek el az ősi fészkekből és a lakozási tér terjedésével növekedett az örmények működési köre is. — A földbirtokosok terjedelmes birtokaikon észszerű gazdászatot vezettek; mások marhakereskedést folytattak úgy, hogy csak Szamosújvártt volt 25—30 olyan jómodú család, melyek Magyarország terjedelmes pusztáin jövedelmező marhaállományt hizlaltak. A birtokos örményektől kereskedő nemzetfeleik vették meg a marha-, juh-, bárány-bőrt, a viaszt és egyéb terményt, kik ezeket aztán elvitték a kereskedelmi piaczokra.

Többen megkedvelték a katonai pályát is. — Minden örmény járatta fiát iskolába; ez az oka, hogy közülök nem egy kiváló ember került ki: tudósok főispánok, megyei hivatalnokok, polgármesterek, országgyűlési képviselők és a t.

Nagy előszeretettel viseltetik az örmény az egyházi pálya iránt is. Az örmény szertartású papokon kivül több püspöki egyházmegyében találunk örmény származású egyházi férfiakat, kik a latin ritus szerint szentelődtek fel. Ezek, becsülendő tulajdonaik miatt, mindig kiváló tiszteletben részesültek.

Az örmények soha sem voltak terhére e hazának, de sőt jó szolgálataikkal igyekeztek annak hasznára lenni. A

haza körül szerzett érdemeiket méltányolták a magyar uralkodók is — köztük a dicső emlékű Mária Terezia királynő — midőn több örmény családot nemesi rangra emeltek (armalisták). Az örmény nemesek itt közölt betűrendes névsorát a kiváló örmény jogász: Issekutz Adeodát kir. tanácsos Bécsben tartozkodása alatt (udvari cancellaria) állította össze a magyar- és erdélyországi okmánytár- és okiratokból.

A magyar-örmény nemesek betűrendes névsora:

Balta Márton és Péter, 1760; —
Bocsánczi János, 1760; —
Bogdánfy Gábor, 1760; —
Csiky Tivadar, 1760; —
Csomák Miklós, 1762; —
Czárán; —
Daniel Tivadar, Jeremiás és Pál, 1725; —
Gáspár Miklós, 1761; —
Govrik János és Tivadar, 1760; —
Gorove Kristóf, 1761; —
Gorovei Kristóf, 1761 —
Gyertyánfy*) Dávid és János; —
Hankovics Jakab utóda, 1762; —
Hollósy; —
Issekutz Antal és Gergely, 1760; —
Issekutz Mihály, 1758; —
Jakabb Bogdán, 1847; —
Jakabfy Kristóf, 1760; —
Karácsonyi Kristóf, Miklós és Lukács, 1749; —
Kapdebo; —
Kövér; —
Kis Gergely, Lukács és Jakab, 1760; —
Kristóf vagy Jakabfy Simon és Miklós; —
Lázár János, 1746; —
Lászlóffy Izsák, 1712; —
Lászlóffy Adeodát, 1758; —
Lukács Lukács, Lázár és Izsák, 1760; —
Márkovics; —
Mártonfy Kristóf, 1762 ; —

---

*) E család örmény neve Dserákián.

Novák Kristóf, Emanuel és Jakab, 1753; —
Pattantyus Ábrahám; —
Pátrubán Márton és Márk, 1758; —
Petrásko Gergely, 1832; —
Placsintár Lukács és Deodát, 1737; —
Rátz Jakab, 1762; —
Szárokán Dávid, János, Márton és Lukács, 1760; —
Szentpéteri Kristóf, 1760; —
Simai Tódor, Márton, Izsák és Salamon, 1760; —
Török Tódor, 1756; —
Verzár Márton, 1760;
Verzár Sándor, 1760; —
Vikol Adeodát, 1760.

GOVRIK GERGELY.

Az örmény Communitas panasza 1747-ben.

— Az „Armenia“ történelmi okmánytárához. —

Az alábbiakban, a kezeink között levő eredeti okmány alapján közöljük az örmény Communitasnak azon sérelem-emelési iratát, melyet Mária Terézia idejében a „Nemes Erdélly országa három Nemes Nemzetekből álló Méltóságos, Tekintetes és Nemes Statussaihoz és Rendeihez, Jó Kegyelmes és Méltóságos Uraihoz és Excellentiájokhoz és Nagyságokhoz“ intézett.

Az érdekes okiratban több pontban van felsorolva a kereskedéssel foglalkozó örmények sérelme s végezetűl azon alázatos kérelem, miszerint a határozat, a sürgős orvoslási eljárás meginditása érdekében hozassék meg.

Az okirat következő:

Az tavallyi Országh Gyűlése alkalmatosságával-is deploraltuk vala alázatos Instantiánk által Excellentiád, Mgtok és Kegyelmetek előtt, mi modon tiltattattunk el az Bárányoknak és Bárány Böreknek eddig ez országban mindenkor pacifice usualt vásárlásától, és azt is, mi modon vétettetett el Nemes Küküllővármegyében Szókefalván egy szegény főldhez

ragadott Kereskedő Társunktol, költsön kért pénzel Toroczko táján szedett circiter két százig valo Bárány Bőrei, Vásárhellyi Szőtsök által, midőn hazafelé hozta volna; sőtt aztis demonstráltuk vala alázatoson, mely nagy kárára légyen ez mind az Nemes Hazafiainak, főképpen pedig az Adófizetőknek, minthogy a Szötsök csak a Dézmáját-is*) a Báráyoknak nem capaxok meg venni, a mit meg vesznek-is, felette oltson veszik, mind az eo Felsége Aerariumának, mivel hogy az Bárány bőreknek általunk valo ki nem vitettethetésével az Harminczadoknak nagy detrimentuma vagyon.

Ezeket meg értvén, Excellentiád, Mgtok kegyelmetek méltoztatott vala mélto Panaszunkot Atyai szivére venni, és az Méltóságos Királlyi Guberniumnak orvasoltatását recomendálni.

A Méltóságos Királyi Gubernium-is hasonlóképpen Atyai Kegyes szivére vévén, méltoztatott vala resolvalni, hogy az arrol valo Parantsolatott nem értette ugy, hogy éppen sehult ne légyen szabad az Örménységnek, vagy másoknak Bárány-Bőreket szedni ez Országban, hanem csak a Szőts Czéhoknak helysége körüll, azért mentől hamarább méltoztatik ezt megorvosolni.

Értettűk volt-is, hogy ezen dologban rendeltetett volt bizonyos Commissio, de azis az tavallyi Ország Gyűlésének vége felé lévén, a Commissio munkája fel sem olvastattathatott, annál-is inkább ezen dologban az régi ususon kivűl semmi nem concludáltatatt, és igy a Szőts Czéhok s közöttünk valo Controversia láttatik quasi lite pendente lenni.

Nagy alázatossággal jelentyük kereskedésünknek illy káros Impedimentumát-is; hogy kivált némelly Magyar Városi Czéhok felső országból le hozott Portékáinkat, Signanter a Gombkötők Bétsből hozott Sinorjainkat, Gombjainkat oculálván, akár szőr, akár sellyem, akár sok, akár kevés, bár tsak egy Sing-is légyen, minden sokadalmi alkalmatossággal huszonnégy négy Pénzt exigalnak rajtunk, akár adhassuk el, akár ne, és igy meg eshetik, hogy egy végetske szőr sinorért annyit fizetünk, hogy árrát kéttzer is meg haladgya.

Nem kevés kárunkra vagyon ez-is, hogy kivált az Magyar Városokban minden Sokadalmi alkalmatossággal, minden kereskedőtől, vásár pénznek, vagy vámnak, vagy sátor helly pénznek titulussa alatt hol 68. hol 80 pénzt vesznek rajtunk; Itten penig Szebenben, Medgyesen, és Segesváratt igy nem cselekesznek, hanem az ki mi kevesett adhat, contentusok vélle, sőt meg köszönik. Mellyekre nézve

---

*) Tized részét.

Nagy reménséggel follyamodunk Excellentiádhoz és a Méltóságos. Tekintetes. Nemes Statusokhoz, és instálunk alázatossággal méltoztassék Excellentiád, Mgtok Kgyltek. Műnket-is azoknak számok közzüll valoknak lenni ismérni, az kiket Isten az Excellentiátok s Mgtok oltalma s szárnya alá bizott, és kegyes Atyai szivére venni

1-mo. Melly nagy hasznára légyen az Nemes Országnak fáradságos kereskedésünk mellett lévő Portékáinknak oltsosága s a mellett kereskedő Tagjaink nagyobb részének utolso szegénységre s koldusságra jutott állapottya.

2-do. Melly nagy gondgyok s oeconomiájok légyen más országoknak abban, hogy országokban lévő Portékáknak más országokra valo által adattatásokkal a Pénzt bővittsék s ehez képest

3-tio. Melly nagy kára légyen ez Nemes Országnak ebben, hogy a Bárány bőrek az örménység általl ki nem vitetvén. Pénzt az által bé nem hozhatnak, mivel hogy az Bárány bőreknek csak az dézmáját-is nem capaxok a szötsök ez országban meg venni annál-is inkább ez Országból ki vinni; Ebből penig

4-to. Melly nagy rövidsége vagyon a Nemes Haza fiainak, de kivált az szegény Adozó rendnek, hogy midőn egyébből Pénzt nem igen kereshetvén. a Bárányokból prosperálhatnának valamint az Adonak lefizetésére, és azok rajtok maradnak, a mi keveset meg vésznek-is azt többire magok Várossokban hajtatni várják, és ott nem az eladonak akarattya, nem-isr endes árra szerént vészik meg. ugy penig hogy a mi áron az eleven Báránt meg vészik, sokszor drágábban adgyák el ez Hazábannis az Bőrit, mint ezt, kivált az tavallyi Esztendő bizonyittya. Ez penig ollyan kereskedés, hogy csak igen kevés ideig tart, mig az Bárányok aprobb idejűek, az után az Szegénységen kárával is rajta vész.

5-to. Mű is Adofizetők vagyunk s az által Felséges Királly és Fejedelem Aszszonyunk aerariumának hasznára

vagyunk, az eo Felsége szolgálattyára tehettségünk szerént képesek vagyunk, ez által is penig a kereskedés által sok fáradságunk, s más országokra való járásunk alkalmatosságával életünket-is veszedelemre vetvén, valamitskét szerezhetnénk az eo Felsége Adojának lefizetésére.

6-to. Ez Nemes Hazában minden nemű kereskedésre, Adásra, Vevésre és a Commerciumokra szabadság engettetett Articulariter Approbat. Const. Part. 3. Tit. 51 Art 1. és tsak bizonyos Conditiok alatt valo tilalmak vagyon. ugyanott Titt. 52. Art. 1. Mellyek ellen mű soha nem vétettűnk. Ezek szerént

Méltoztassék Excellentiád és az Méltóságos Tkts Nemes Statusok ezen alázatos Instántiánkat-is az Méltoságos Királlyi Guberniumnak hathatosan recomendálván, meg tiltatott kereskedésünknek felszabaditásában, és némelly szegény Társaságunk tagjaitól elvétetett Bőröknek viszszaadattatásában mutatandó kegyes Gratiáját allaboralni, és olly kegyes Constitutiokat-is ezen dologban végezni, mellyek mellett tudván már egyszer magunkat mihez tartani, ne légyen szűntelen valo változások alá rekesztetve eddig jo moddal follyt kereskedésünk, hanem élhessűnk, és maradhassunk meg műis Felséges Királly Aszszonyunk és örökös Fejedelműnk eo Felsége Birodalmában. az Excellentiátok, s Nagyságtok Atyai Protectiojok alatt, minthogy egyébb modunk az kereskedésnél nintsen-is életűnk táplálására. Melly meg mutatando kegyes Atyai Assistentiájáért s manutentiojáért Isten meg álgya Excellentiátok, Mgtokot, Kegyelmeteket, mű penig holtig valo alázatos engedelmesség- maradunk,

Az Mlg. Grof Praesidens Urk. és az Mlgs Statusoknak alázatos méltatlan Szolgai.

Ez Hazában Lévő örmény Communitas.

* * *

A főkormányszék a „Communitás“-nak 1747 márcz. 15-én benyujtott panaszát márcz. 18-án tartott ülésében már tárgyalta és a felhozott sérelmeket orvosolta. A latin szövegű válasz, mely az eredeti panasz-irathoz van mellékelve, Henter Dávid protonotarius aláirásával van ellátva.

Közli: Dr. Gopcsa László.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Két levél Lukácsihoz: I) Nagyon tisztelendő uraságod kívánsága folytán az akadémia „A Magyarok őselei, hajdankori nevei és lakhelyei eredeti örmény kútfők nyomán“ czímű kézirati munkáját a történet-tudományi osztálylyal közlötte, melynek véleménye szerint kegyed nyomozásai, abban letett eredményeivel őstörténetünk egy rég sajnálva érzett hézaga pótlását tette lehetővé, oly adatokat, összevetéseket és utmutatásokat adván, melyek nyomán remény gerjed, miszerint azoknak más irányú vizsgálodásokkal összevetése után, új, talán váratlan világosság derülend némely fontos, de eddig felette kétes kérdésekre. Ehhez képest az akadémia a nevezett osztály ohajtását osztva a maga részéről is kivánatosnak tartja a munka minél elébb közkézre jutását. — A midőn kegyedet a jegyzőkönyv nyomán intézetünk méltató elismeréséről bizonyossá tenném, — stb. . . . . . . Toldi Ferencz, titoknok. — II.) Nemzetünk védszentjének Világosító-Szent Gergelynek f. 1858-ik évi emlék-ünnepén a helybeli örmény szertartású anyaegyházban főtisztelendő úr által mondott egyházi szent beszéd, e városnak, hitéhez és ősi szertartásához vallásos kegyelettel ragaszkodó örmény ajkú összes polgársága keblében sokkal kedvesebb és állandóbb érzelmeket gerjesztett, sem hogy azt a pusztában kiáltozónak hangjaként, a szent-egyház falai között nyom nélkül elegyészni engedhetnénk; s azért a tanács s választott közönség, mint az összes polgárság képviselője, kedves kötelességének tartotta, ezen az örmény nemzet multját felderítő történelmi adatokat tartalmazó, s valamint nemzetiségünk, úgy ritusunknak is multja s jövője tekintetében oly igen érdekes egyházi beszédnek saját pénztára költségén kinyomatását elhatározni. — Mi végre szives bizalommal felkéretik főtisztelendő úr, hogy a közohajtást méltányolva, az érdekelt igen becses tartalmú beszédet kinyomatás, s így a távolabb lakó örmény atyafiakkal is közölhetés, és mentől terjedtebb köztudomásra juttathatás végett átengedni s illetőleg mielőbb e tanácshoz juttatni sziveskedjék. — Sz. kir. Szamos-Újvár városa tanácsa és esküdt közönsége, Julius 15-én 1858. A polgármester: Jakabb (Bogdán.)

Hamisitott Corvina A történelmi társulat folyó évi május 3-án tartott ülésében Csontossi János olvasta fel egy oly hamisított Corvin-codex ismertetését, a mely külföldi könyvpiaczon fordult elő Nehány hét előtt ugyanis egy külföldi antiquarius egy fényes kiállítású örmény nyelvű Corvin-codexet, ötezer forintért megvásárlásra ajánlott föl a budapesti nemzeti múzeum igazgatóságának, a melyről azt állította, hogy egyik tábláján Mátyás király hollós bélyegét viseli, és „Mathiae, Dei gratia Hungariae regis“ körírattal van ellátva. A codex ára szokatlan nagy levén, Pulszky Ferencz, a múzeum igazgatója, azonnal válaszolt a könyvárusnak oly értelemben, hogy a codexet megtekintés

végett a múzeumhoz küldje be. E közben Csontossi János, mint a Corvin-monographiák speciálistája, foglalkozni kezdett az antiquarius levelével s ebből arra a következtetésre jutott, hogy a codex valószinűleg hamisítvány. Már a hollós bélyeg körírata és azon körülmény, hogy a czímerben két holló fordul elő, gyanúsnak tűnt föl előtte. A könyvárussal folytatott levelezéséből az tűnt ki, hogy a codex egy római bibliophil gyüjteményéből került eladásra. Végre a könyv megérkezett, s ekkor már az is meglepő volt, hogy nyolczadrétű kis alakkal bir. Annak eldöntésére, hogy a codex valódi-e, avagy hamisított? — legbiztosabb kiindulási pont gyanánt a czímer alapos megvizsgálása szolgált. Úgy a czímerben foglalt hibák, mint azon körülmény, hogy a körírat betűi szokatlanúl élesek, a gyanút még inkább fokozták. Több szakértő megvizsgálta a codexet, a mely örmény nyelven van irva, s a czíme: Sárágán (énekeskönyv), 1664-ben Amsterdamban készült, s ha nem is nagyon becses könyv-emlék, de mindenesetre egyike a szebbeknek, úgy hogy biztosan következtethető az, hogy valamely előkelő úr számára készült. A vizsgálat kiderítette, hogy az a két madár-alak, a melyet az antiquarius hollónak nézett, tulajdonképen a keresztény symbolikában gyakran előforduló kehelyből ivó galambpár, s a Mátyás király hamisított bélyegét csak azután nyomta reá az, a ki a codexet ezáltal értékében aránytalanúl felemelni kivánta. Ezen magában véve is igen érdekes régiség ügyében, mely a fentebbiek szerint nem egyéb, mint ál-Corvina, Csontossi Bécsben járt, hol a kérdés eldöntése végett a szakértő mechitharista atyákkal behatólag értekezett, s egyszersmind a kolostornak e szakba vágó becses gyüjteményeit is nagy érdeklődéssel szemlélte meg.

Még mi tartja fenn Keleten az örménységet? — Sokan emlékeznek még Keleten az örmény ajkú Solgovnikov (Ipekdsán) tábornokra, ki az 1878-ik évi hadjáratban Kars-ban halt meg Feleséget, egy leány- és több fiú-gyermeket hagyott hátra. Habár orosz hadvezér volt Solgovnikov, azért szivvel lélekkel mindig örmény volt; házánál csak örményül beszéltek.

Az idő telik és Solgovnikov leánya, ki már bevégezte volt iskoláit, azon veszi magát észre, hogy szívét elrabolta egy szép orosz katona. Az anya elutasító választ ád. De a kétségbe esett leány számára más eszköz nem marad, mint engedetlenkedve is férjhez menni; . . . . és így is tesz.

E naptól kezdve a leány az anyára nézve meghalt. Az idő mulik; a leány és vő reményöket az időbe helyezik; de hiába. Az anya kérlelhetlen.

A körülmények úgy hozzák magukkal, hogy az özvegy Solgovnikovné Pétervárra megy, hogy fiát tanodába irassa. Pétervárott nagy úrak vetik magukat közbe, hogy béküljön ki leányával; de az anya hajthatatlan. Egyszer csak jelentik, hogy a hadügyminiszter Vánovszki látogatására jött. A gyászos nő illő tisztelettel fogadta a minisztert.

A hadügyér a szót mindjárt az özvegy nő leánya- és vejére fordította, és kérte őt, hogy engedjen meg leányának, kinek egyetlen hibája az, hogy inkább hallgatott a heves, ifjú természet szavára, mint.... aztán a vő elég derék férj, végre az orosz és örmény közt mi különbség sincs, hisz mind a kettő keresztény.

Az örmény nő szomorú tekintetét a miniszterre szegezvén ilyen nemes szavakra fakadt: „Midőn Nagyméltóságod szives látogatásáért köszönetet mondok, egyúttal kötelességem őszintén szólani. Kibékületlenűl maradok leányommal nem azért, hogy beleegyezésem nélkül férjesült; ezt megbocsátottam volna neki; de engesztelhetlen vagyok, hogy más nemzetbelihez ment nőül; én az örmény és orosz között különbséget látok, előttem az örmény örmény és az orosz orosz. Ha leányom Nagyméltóságodhoz ment volna férjhez, akkor sem bocsátanék meg neki.“

A miniszter csodálkozott az eszes nő szíve felett, ki a gyermeki szeretetet áldozatúl hozta a nemzeti szeretetnek; ez többre becsüli azt a vőt, ki igénytelen nemzetéhez tartozik, mint a nagy nemzet fiát. Meg kell hajolni e hősi szív előtt és tisztelni azt a nemzetet, mely ilyen anyákat képes felmutatni.

Ime! így védetik meg a nemzetiség!

Mi újság az örmény világban?

A mi koszorúnk. Szamosújvár város közönsége is részvétteljes megilletődéssel adott kifejezést nagy és nemes szivű „polgár“-ának, a hazafias köztevékenységben fáradhatatlan főúr: báró Bánffy Dániel, valóságos belső titkos tanácsos, a Szent-István rend lovagja, több ízben volt országgyűlési képviselő, s a fennállott Doboka-megye egykori főispánjának ravatalánál! A boldogult, kiben megyénk főispánja szeretve tisztelt édes atyját veszté, tevékeny életének hetvenhatodik évében fejezte be a haza buzgó szolgálatában nemes egyszerűséggel és tiszteletreméltó igazságszeretettel eltöltött földi pályáját. — Bár halála nem jött váratlanúl, mert élte utolsó néhány éve nem volt egyéb lassú haldoklásnál, elhunyta széles közben keltett őszinte, fájdalmas részvétet. Még ma is mindnyájunk élő emlékezetében van ama lelkes jelenet, midőn alkotmányos életünk hajnalán (1861-ben) a megyerendszer visszaállítása következtében a várva várt főispán végre körünkbe érkezett, — s városunk határán az akkor újonnan választott, alkotmányos szellemű polgármesterünk által a városi közönség lelkes tüntetései közt üdvözöltetett. Szivélyes modorával s szilárd

kötelességérzetével közöttünk is csakhamar általános népszerűséget és köztiszteletet vivott ki, s mi nem mulaszthatjuk el viszhangozni Szamosújvár jeles „díszpolgárának“ elhunyta fölött a gyászjelentés végszavait: „Áldott legyen az igaznak emlékezete!“....

Római zarándoklat. Ávedik Lukács, erzsébetvárosi örmény kath. plébános, folyóiratunk érdemes dolgozótársa, a pápai jubileum alkalmából, a magyarországi zarándokokkal együtt Rómában járván, ezen utazásáról közelebbről Erzsébetvároson igen tanulságos és érdekes felolvasást tartott.

Angol protectoratus. Sir William White az angol nagykövet Konstantinápolyban, megkapta kormányától ama memorandum másolatát, melyet az örmények Salisbury lordhoz intéztek, s melyben a berlini szerződés 61. pontjára hivatkozva, kijelentik, hogy — Örményországra vonatkozólag — a kikötött reformok mindeddig meg nem valósittattak! White utasitást kapott, hogy a memorandumot a legközelebbi alkalommal említse föl a török külügyminiszter előtt, a nélkül azonban, hogy e tárgynál hosszasabban időzzék, mivel a jelen időpont a kérdés megoldására nem látszik alkalmasnak.

A szerzet halottja. P. Simon Ántonián, volt örmény kath. lelkész s a bécsi mechitharista szerzet tagja Újvidéken közelebbről elhunyt. A tudós pap, ki hatvan évet élt s harminczöt évig lakott Újvidéken, sok nyelvet beszélt, s évtizedek óta nagy fáradsággal és költséggel olyan éremgyüjteményt szerzett, mely az örmény királyok idejére nézve teljesnek mondható, s mindenesetre ritka a maga nemében, – de a római és magyar érmek is nagyon becsesek. Szakértők mintegy 20 – 25 ezer forintra becsülték ezen értékes gyüjteményt, melyet most a szerzet bécsi rendháza örököl, ha ugyan valamikép idegen kezekbe nem kerül. Az elhunyt népszerű lelkész temetése ápril 29-én általános részvét közt ment végbe. Nyugodjék békében!....

Vasúti összeköttetés Örményországgal. Ha a már régóta hangoztatott, de a török kormánykörökben most már — úgy látszik — komolyan vett terve egy kisázsiai vasúthálózatnak, avagy legalább ezen hálózat fővonalának, talán már egy pár év alatt tényleg kiépíttetnék, — meglehetős kényelemmel lehetne egy-egy touristakirándulást tenni az ázsiai őshazába! A budapest-belgrád-szófia-konstantinápolyi közvetlen vasúti összeköttetés immár készen áll; ha már most a török fővárosnak az ázsiai parton fekvő külvárosából — Skutáriból – mint terveztetik, kiindul majd a skutari-bagdadi vasútvonal, a Levante-nak ezen fő közlekedési vonala tényleg Örményország szívén huzódnék keresztül, — s így az örmény föld az európai utazóknak aránytalanúl könnyebben és modern úti készülettel hozzáférhető lenne; daczára azon nagy távolságnak, mely a Duna és az Eufrát, avagy a Kárpátok és az Ararát között elterül. — Mint a „Zeitschrift für Eisenbahnen und Dampfschiffart der Oesterreichisch-Ungarischen Monarchie“ czímű közlekedésügyi szakfolyóirat közelebbi számaiban ismertetett tervből — vagyis Pressel javaslatából — kitünik az egész Kisázsián keresztülhaladó fővonal a skutarii pályaudvartól az arab khalifák egykori híres székvárosáig: Bagdadig 2255 kilometer hosszúságú lenne, s érintené a következő nevezetesebb városokat: u. m. Angora (30.000 lakossal), Kaisarieh, (Caesarea, hol Világosító-Szent-Gergely püspökké szenteltetett; lakosainak száma mintegy 10.000), Malátia, (Melitene, 20.000 lakossal), Diarbekir (Tigránágierd, 40.000 lakossal), Márdin, (8.000 lakossal), Mossoul (a régi Ninive, az assyr királyok székhelye; 30.000 lakossal), Ourfa, (a régi könyvtáráról hires Edessa városa; 30.000 lakossal) és a tervezett vonal végpontja: Bagdad (60.000 lakossal), melyről azt tartja egy igen elmés közmondás: „ha nekem mézem van: a légy Bagdadból is eljön“..... Hát még ha majd vasúton jöhet!

A reformkérdés Törökországban. Sztambuli tudósitások szerint a török nagyvezér és Said pasa azt követelték az örmény patriárkhától, hogy az Ágopián által szerkesztett azon memorandumnak — melyben az örményországi reformok behozatala sürgettetik — állításait czáfolja meg. A patriárkha azonban oly kérelemmel fordult a portához, hogy tekintettel az örmények közt jelenleg létező izgatottságra, őt most ilyesmire ne kényszerítsék. Kérelmére azután a porta az angol nagy követséghez jegyzéket küldött, — mely konstatálja, hogy Ágopián emlékiratainak megirására nem a patriárkha részéről hatalmaztatott fel! Mint ezekből is látszik, az örményeknél a patriárkhai méltóság nem csupán egyházi hivatal jellegével bir, hanem a legfontosabb diplomácziai kérdések is, a mennyiben az örmény nép érdekei és a török államhatalom közt felmerülő ellentéteket illetik — mindannyiszor közbenjöttével tárgyaltatnak, s többnyire tekitélyének latbavetésével oldatnak meg.

Az örményországi harcztérerőditések. Erzerum, a többször említett török-örmény határ-város körüli erődökről a „Ludovica Akademia Közlönye“ egy olasz katonai szaklap nyomán a a következőket irja: Az ázsiai Törökország ezen legfontosabb városának védelmére szolgáló külerődök most már be vannak fejezve; ezek a következők: Tafta mellett Erzerumtól északra 18 kilometernyire egy erőd; a Tsolon-Dédé erőd északra 13·5 kilometernyire; Tuy-Dagh 11 km.-nyire északkeletre; Vank 4·5 km.-nyire keletre; Dolanghez 9 km.-nyire keletre; Topalagh 6·7 km.-nyire keletre; Sivichli 4·5 km.-nyire keletre; Ouzoun-Achmed 6·8 km.-nyire délkeletre; Kián-Yaila 6·8 km.-nyire délkeletre; Nebe-Keni 9 km.-nyire délkeletre; Tuy-Dagh és Dolanghez azonkívül 3—3 redoutetal bir, egy kilometer távolságra az erődtől. Az erőditések állapota

kifogástalan, a casematte-helyiségei tágasak és szárazak, — egyedüli hátrányuk a vizhiány; a vizet a környékből kell felhordani. Erzerum maga a bástya-rendszer szerint van erőditve és 120 vár-ágyúval felszerelve; közte és a külerődök között még 6 erőd második erőd-vonalat képez. Erzerum erőditési rendszere e szerint igen erős kelet felé, míg megkerülés esetén nyugat felé ellentállása nem lehet nagyon szivós.....

A német fővárosból. A berlini ottomán követségnek több éven át volt első követségi tanácsosa: Ohán Bágdádlián, ki úgy az ottani külügyi hivatalban és a császári udvarnál, valamint a társaságban is igen kedvelt egyéniség volt, s nehány hónappal ezelőtt nőül vett egy hazájabeli örmény nőt (egy konstantinápolyi örmény épitészeti vállalkozó leányát), a Pester-Lloyd értesülése szerint közelebbről a perzsa fővárosba: Teheránba helyeztetett át.

A vatikánból. Limoundsián Timotheuszt, a bécsi mechitháristák római procuratorát, a pápai curia és a bécsi kongretzió közvetitőjét, Ő szentsége infulás apattá nevezte ki.

A trapezunti érsek. Konstantinápolyi örmény körökben rossz hangulatot keltett a trapezunti örmény keleti érseknek állásától való felmentése, ki tizenöt év óta folytonosan magas állást töltött be, s magaviselete a politikai hatóságnak sohasem adott alkalmat beavatkozásra. Örmény részről most sem ismerik el, hogy az érsek, (ki a szentpétervári földrajzi társulatnak tiszteletbeli tagjává lett, kineveztetése folytán vonta magára a porta gyanúját) — Oroszország iránt hajlandósággal viseltetnék, hogy az tisztán tudományos kitüntetés jellegével bir, az érseknek egy érdemteljes régészeti publicatiójáért.

Az orthodox patriarkha előterjesztései. Háruthiun Véhábedián, örmény keleti patriarkhának a szultán általi fogadtatása előtt a császári főtitkár kijelentette, hogy a nemzeti sérelmek benyujtott javaslata és követelései a szultánra kedvezőtlen benyomást tettek. Maga a szultán a patriarkha fogadtatásánál azt kivánta tőle, hogy támogassa a törökellenes örmény röpiratok kibocsátóinak leleplézését; a mit a patriarkha nem levén hajlandó teljesiteni, az ügyek ily váratlan fordulata következtében — hogy a török kormány iránti jóindulatát kitüntesse — köriratot intézett az örmény keleti püspökökhez, melyben felhivja őket, hogy híveiket a szultán iránti loyalításra intsék, s a törökellenes röpiratok olvasásától és terjesztésétől óvják. A patriarkhának Kiamil pasa nagyvezérrel folytatott értekezése, (mely a fentebbi körirat kibocsátását megelőzte) mint irják, nem valami kedvező hangulat közt folyt le. A nagyvezér kijelentette, hogy a kormány nem hajlandó megváltoztatni a szultán elé terjesztett jelentését, melyben azt javasolja az uralkodónak, hogy az örmények követeléseit utasitsa vissza; mire a patriarkha azt válaszolta, hogy az örmény nemzet egyetlen követelésétől sem állhat el s lemondási szándékának megújitása mellett tiltakozott örmény nemzetfeleinek a török kormányhatóságok által gyakorolt elnyomatása ellen.

Ó-kori barbarismus. Török-Örményországban egy kormányzó nem rég azon embertelenséget követte el, hogy a kinvallatás alá fogott örmény püspököt és egy más örmény alattvalót huszonnégy órán keresztül egy keresztfához lekötve tartotta, mely kegyetlenkedés képzelhetőleg az egész örmény lakosságra rendkívül kinos benyomást tett, és nagy felháborodást okozott. Egy kormányzó pasa ilyetén eljárása, mely valóban „ázsiai közigazgatásra“ vall, a központi kormányzat részéről mindenesetre nagy erélytelenséget avagy indolentiát feltételez, s nem épen alkalmas eszköz arra, hogy a némely oldalról jóindulatúlag ápolt s még csak alig csirázni kezdő örmény-török szimpáthiákat nagyra növelje; inkább az orosz fondorlatok részére késziti elő a tért, s újabb tápot nyujt a porta elleni ármánykodásoknak.

Nemzeti sérelmek. A konstantinápolyi örmény keleti pátriárkha egy hosszú panaszlevelet intézett a nagyvezérhez, a melyben mindenekelőtt a török rendőrség túlkapásait emliti fel; mint a mely több örmény püspököt, illetőleg érseket letartoztatott, sőt helyeikről is elmozditott a nélkül, hogy előbb a patriarkha beleegyezését kérte volna ki. Továbbá panaszolja, hogy az örmény papokat egyházi törvényeik ellenére eskütételre kötelezik a török biróságok, s örmény örökösödési ügyekbe avatkoznak, a melyekben pedig maga a patriarkhatus volna illetékes eljárni. Végül arról is emlitést tesz, hogy a török hatóságok az örmény iskolák ügyeibe jogtalanul beavatkoznak, szent helyeiket sem tartják tiszteletben és az örményeket mindeféleképen üldözik.

A londoni emlékirat. Anglia fővárosának örmény kolóniája (mint a párisi Havas-ügynökség tudatja) ugyanoly tartalmú feliratot küldött Goblet miniszternek is, mint a angol kormányhoz, illetőleg Salisbury lord-hoz benyujtott, — a mely nem más, mint a londoni örmények nevében Ágopián által szerkesztett politikai memorandum. — Ezzel kapcsolatban azt is megemlítjük: hogy az angol kormány részéről Sir Fergusson sietett kijelenteni a parlamentben: miszerint a kormány ezen felirat következtében a portánál nem szándékszik aktiót kezdeményezni; mely elhatározás mindenesetre a török politikai iránynak, (ha ugyan a Bosporusnál valamely határozott irányról szó lehet) legújabbban a britt politikai tanácsokhoz való szoros alkalmazkodásában találja indokát.

Tudósitás Ván-ból. Hir szerint Ván városának kilenczven lakosa kérvényt intézett a portához, az ottani angol konzulatus tolmácsának (dragomán) hivatalától való felfüggesztése végett. A vád azonban alaptalan lévén, maga a porta sem tartotta szükségesnek a panaszt White, angol nagykövettel közleni, s így az ügy abban maradt.

Felelős szerkesztők és kiadó tulajdonosok:
GOVRIK GERGELY és **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvár, Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda.

Világositó-Szent-Gergely.

(E. Dulaurier után.)

A keresztény hit legbuzgóbb apostola Örményországban Világositó-Szent-Gergely volt.

Ez időben Örményországban Tiridát fejedelem uralkodott, ki előbb Szent-Gergely üldözője volt, de azután hive lett, s az igaz hit zászlója alá sorakozván, övé a dicsőség, hogy még a római császárok előtt egyike volt a legelső keresztény uralkodóknak.

Szent-Gergely története gyermekségétől kezdve a szent cselekedetek hosszú sorozatán keresztül, melyeket püspöksége ideje alatt véghezvitt, mutatja, hogy ő és Tiridát Isten kezétől voltak kijelölve azon magasztos hivatás teljesitésére: Örményországot az igaz hitre téríteni.

Gergely eredetére nézve Arsacida volt, s a parthus királyok családjából származott. Atyja Ánák volt, a Szuren-Báhlávi-ágból, ki egy vadászaton megölte a nagy Choszrovot, Örményország királyát, megvesztegetve a perzsa király I. Árdásir által, ki az örmény birodalomra áhitozott.

Choszrov haldokolva megparancsolta hogy Ánák és ennek egész családja irtassék ki. Gergely egyedül mentetett meg e vérfürdő elől; ezt Purtár, a király szolgáinak egyike mentette meg, ki a kisdedet Sophia nevű felesége gondozására bizván, evvel Caesareába (Cappadocia) menekült.

Sophia által Gergely a keresztény hitben neveltetett fel s midőn felnőtt derék emberré lett; nőül vette egy örmény herczeg leányát, s két fia született Verthanes és Aristaces. Később a házastársak közös megegyezés folytán elváltak, hogy egészen Istennek szenteljék magokat.

Azután Gergely Örményországba ment a kereszténytan igazságait hirdetni s helyrehozni magaviselete által atyjának vétkét.

Miként Szent-Gergely, úgy Tiridát is (Choszrov fia) gyermekségében ellenségektől volt környezve, s a legnagyobb veszélyeknek kitéve. Choszrov halála után Árdásir, Perszia királya, ki jogtalanul vette birtokába az örmény birodalmat, el akarta pusztítani Tiridátot, a jogos utódot. De a fiatal királyfit megmentették s Rómába vitték, hol a császárok palotájában neveltetett.

Midőn Szent-Gergely Örményországba érkezett, Válársábádban, a birodalom székhelyén, Tiridátot találta a királyi széken, hová Diocletian helyezte vissza.

Egy napon, midőn Tiridát áldozatot mutatott be az egyik örmény főistenségnek, észrevette, hogy a jelenlevők egyike nem vesz részt a szertartásban. Maga elé hivatta, s megparancsolta, hogy áldozzon.

Mint keresztény, Gergely megtagadta, s ekkor a király kinpadra vonatta. A kinzások után, melyeket Gergely emberfölötti erővel türt, egy mély verembe vetették, hol több évig maradt bezárva, elfeledve mindenkitől. Csupán egy szegény özvegy asszony vetett neki mindennap egy darab kenyeret.

Egy körülmény azonban, mely Tiridát kegyetlenségét napvilágra hozta, megmenté Gergelyt.

Élt Rómában egy fiatal leány, Ripszima, több társnőjével együtt, mindnyájan keresztények. Diocletian, a római császár, meglátván Ripszimát szépségétől lángra gyúlt s nőül akarta venni, de ő elmenekült Rómából Gáiánne- s társnőivel együtt, s Válársábád-, Örményország fővárosába ment.

Diocletian, felfedezvén menhelyét, izent Tiridátnak, hogy küldje őt vissza, vagy pedig vegye őt nőül ő maga.

Tiridát elragadtatva Ripszima szépségétől, el is akarta őt nőül venni, de a fiatal leány borzadva utasitá vissza a pogány ajánlatát.

Tiridát ezen felbőszülvén úgy őt, mint társnőit kinzások közt vérpadra küldé. Ezen új vétek büntetéseül Tiridát és udvaronczai Isten által rettenetes büntetéssel sujtattak; hasonlólag Nabukodonozorhoz elveszték ép elméjöket, s az állatokkal egyenlők lőnek.

Ezen időben a király nővére Choszrovituchd, távol az udvartól, csöndes magányába vonulva élt, s egy éjjel almában látomány jelent meg előtte, s hallá egy angyal hangját, ki ezt mondá, hogy egyedül Gergely gyógyithatja meg fivérét.

Ekkor tehát a szent felkeresésére indultak, s meg is találták őt a verem fenekén élve és egészségben.

— Élek, fentartva az én Uram által — mondá ő.

Visszaadta Tiridatnak ép elméjét, s a király, oly hirtelen áthatva ismét az ész és szellem hatalmától, az apostól lábaihoz borult. Szent-Gergely megigérte neki az ég bocsánatát, s kérdé tőle:

— Hol vannak Isten bárányai? —

Megmutatták neki a vértanúságot szenvedett nők maradványait, melyeket ő összeszedvén eltemetett, s az egész éjet imádkozva tölté a sír felett.

És ezen éjjel az eget megnyilni látta, s egy fénysugár szállott alá, követve angyalok serege által. Mögöttük emberi alak tünt fel, kezében arany kalapácsot tartva. E látomány Válársábád felé vonult. A kalapács megérinté a földet, mely megnyilt; a hegyek reszkettek, és a föld mélyéből a pokolra jutottak rettenetes kiáltozása hallszott.

Ekkor nem messze a királyi palotától egy arany talapzat emelkedett fel, oltár formában, melyről lángoszlop omlott alá. E lángoszlopot kúpola alakban felhők környezték, melyek felett kereszt ragyogott. Az oltár alatt patak vize folyt, mely nagy kiterjedésű földet öntözött meg. Az épületet négy oszlop körítette, melyek közül három a szent vértanúk ereklyéi fölött emelkedett És az egész felett keresztalakú fény terjengett.

Egy angyal jelent meg Gergely előtt, és így magyarázta meg neki a tüneményt:

— Az emberi alak mondá — az a Megváltó. Az épület, fölötte a kereszttel, az anyaszentegyház, a kereszt védelme alatt, mivel a keresztfán halt meg Isten fia. E helynek az imádság helyének kell lennie. A lángoszlop és a folyóviz a szentkeresztséget jelenti, mely az anyaszentegyházból terjed ki az emberiség újjászületésére. Borulj le ember e csodálatos látomány előtt, melyet Isten neked kinyilatkoztatott, és emelj itt egy templomot!

A hely, hol szent Gergelynek ez az álomképe volt, ‚Soghágáth‘-nak (Շողակաթ) neveztetett el, mi a világosság terjedését jelenti és később az ugyanazon helyen épült kolostor Ecsmiádzin*) nevet nyert, azaz: Isten egyszülött fiának leszállása.

Igy nevezik még ma is e kolostort, mely az örmény egyház főszékhelye.

— Másnap a király megjelent egész udvarával Szent-Gergely előtt, ki elbeszélte neki látományát. Egy keresztet állított fel azon helyre, hol az oltár jelent meg előtte, s a vértanúk ereklyéit ugyanoda helyezte el, hol a három lángoszlopot látta. Ezután segitve az összes lakosság- s magától a királytól is megveté az „Ecsmiádzini“ templom alapját; épitett még más három templomot is, melyek szent Ripszima és Gáiánne védelme alatt állanak.

Miután az ereklyék kőkoporsókba zárva beásattak a három templom alapkövei alá, Tiridát még egyszer Szent-Gergely lábaihoz veté magát, ki ismételten megigéré az ég bocsánatát.

A király és az udvar lelkipásztorukká választották őt, azután Caesareába küldték őt, hogy Leontius érsek őtet püspökké szentelje.

Szent-Gergely útra kelt, körülvéve a király testőreitől, s elhalmozva ajándékkal a görög templomok számára. Igy érkezett meg Caesareába, hová már hire ment a keresztény hitért kiállott szenvedéseinek; azt is tudták, hogy ő az, ki egy egész népet megtéritett.

Leontius érsek fölszentelvén őt, átadta neki Keresztelő-Szent-János és Athanaz ereklyéit.

Visszatérvén Szent-Gergely útjában mindenütt lerombolta a pogány bálványok templomait. Dáron hegység mellett lerombolta a hirhedt Ánáhid bálványt is, és ugyanazon helyen megkeresztelt több mint 20,000 örményt; egy

---

*) Յիրաւի կոչեցաւ Էջմիածին քանզի անդր էջ Միածին որդին Աստուծոյ երկնային լուսով: Méltán neveztetett e hely Ecsmiádzin-nak, mert itt szállott le Istennek egyszülött fia mennyei fénynyel. (Mechithár szótár 279 lap.) Szerk.

templomot is alapított ott Keresztelő-Szent-János tiszteletére. Ezen templom még ma is létezik, nem messze Mus városától.

Tiridát Szent-Gergely elé sietett, s az Erfrát partján várta őt be, hol a néppel együtt harmincz napi bőjtöt tartott. A megkeresztelkedett király példáját követte a nép; 150.000 örmény vette fel e szentséget.

Ezt a bőjtöt az örmény egyház maig is megtartja a keresztény hit győzelmének emlékére Örményországban.

Ettől kezdve Tiridát fejedelem egyike lett a kereszténység legbuzgóbb hiveinek, és szent Gergelynek — minden erejéből segitségére volt az ecsmiádzini templom befejezésében.

Ezerötszáznyolczvan év telt el azóta, és e templom — az örmény kereszténység bölcsője — még maig is áll, daczára a számtalan pusztitásnak, melynek Örményország több századon keresztül ki volt téve — míg Tiridát király fővárosa: Válársábád ma már nem több, mint egy kis falú félig romba dülve.

Tutsek Anna.

Az ó-örmény népies költészet.*)

IV.

Epikai jellege van azon jóslatszerű álomnak, mely Astyages méd királylyal előre tudatja Tigranes által való megveretését és halálát. A symbolikus szinezés mely rajta elömlik s a drámai feldolgozás elárulja, hogy az ó-örmény költészet alkotásainak egyikével állunk szemben, melyek a történeti énekek (Jérk Vibászánácz) csoportiához tartoztak. A mily szép egyszerűségében Jákob álma az ó-szövetségi könyvek lapjain, épen oly megkapóan nyilatkozik Astyages álmában a keleti szellem pompája s nagysága.

„Mintha ismeretlen tájon lettem volna — beszéli el álmát a király tanácsosainak — egy hegy mellett, a mely jelentékeny magasságba nyult föl, óriási jégmezőkbe burkolt orommal. Ugy tetszett, mintha Háik fiainak országában feküdt volna. A mint jó sokáig elnéztem ezt a hegyet, tetején ülve egy nő jelent meg biboröltönyben, égszinkék fátyollal letakarva. Szépek valának a szemei, magas a termete, ragyogó az arcza. Szülési fájdalmak közt volt. Tekintetem feszült figyelemmel vala rászögezve e látományra, a mely álmélkodással töltött el, midőn a nő egyszerre csak három hőst hozott a világra, a kik termetre s erőre nézve elérték a teljes fejlettséget. Az első oroszlánon ülve nyugatnak tartott; a másik párduczon, dél felé vágtatott; a harmadik, hatalmas sárkányt vezetve, egész dühhel birodalmunknak tartott. E zavaros látományoknak közepette úgy tetszett, mintha palotám erkélyén állva, a palota környezetét különböző szinű pompás szönyegekkel ékítve látnám s isteneink, kiknek a koronát köszönhetem, méltóságuknak teljes fényében jelen vannak s én véletek együtt áldozatot mutatok be nekik.

---

*) Éd Dulaurier, Chants populaires de l' Armenie, (Revue, d. d. Mondes. 1882 III) — Emin K. I. Vebk Hênujn Hájaszdáni. Moszkva 1850.

Egyszerre fölemelvén szemeimet, megpillantom a sárkányon ülő vitézt, a ki sasnak gyorsaságával vágtatva közeledett. Hozzánk érve, azt hivé, megsemmisíti isteneinket; de én feléje sietve, feltartóztattam a félelmes rohamot s harczra keltem a csodás hőssel. Előbb lándsát szegeztünk egymásnak; patakokban folyt a vér s a palotának a fénylő nap sugaraiban tündöklő udvara széles vértócsává lett sokszoros csapásainktól. Aztán más fegyverekhez nyulva, több óráig folytattuk a tusát. De miért nyujtsam hosszúra az elbeszélést. Verejtéktől ellepve a veszély folytán, melyben forogtam, érzém, hogy az álom tovafut szempilláimról s azóta nem is tudom, élek-e.“

Astyages maga volt oka annak, hogy teljesedésbe ment ez az álom. A hitszegése folytán kitört háborúban megverte Tigránes s lándsadöféssel véget vetett életének. A fogságba esett médek közül tizezeret az Ararátnak keleti lejtőjén telepitett le. A hagyományos énekek, melyeknek tanúságtételére Chorenei hivatkozik, a „sárkányok ivadékai“-nak nevezik ezeket a betelepedőket. (Astyages, örményül Ástáhág, sárkányt vagy kigyót jelent.) Emlékeztet ez a jelképes elnevezés a perzsák egyik hires legendájára, mely kiváló helyet foglal el Firduzi Sah-Nameh-jában*) s szembeszökően feltünteti az iráni s arab népek közti antagonismust.

Dsemsid király idejében hatalmas, gazdag és igazságos herczeg élt a pusztákon, hol a lándsával fegyverzett lovagok tanyáznak. Volt egy kedves fia, Zohák — pehlvi nyelven, a régi perzsának egyik tájbeszédén Pjurászb — vagyis a tizezer lovas férfiú, mert tizezer arab lovasa volt, a kiknek messze elterjedt a hire. A gonosz szellem, Ahriman megjelent előtte egy jámbor ember képében s ármánykodásival rávette, hogy egyezzék bele atyjának halálába. Az ősz herczeg belezuhant a lábai előtt támadt mély gödörbe. Máskor meg szolgálataiért azt a kegyet kérte Ahriman Zoháktól, hogy megcsókolhassa a vállait. Ajkainak érintésére két fekete sárkánykigyó emelkedett ki a vállakból. Zohák, fájdalom által gyötörve, levágatta azokat, de nyomban újra kihajtottak, mint fának az ágai. Ahriman, orvos képében visszatérve, kijelenté, hogy csak akkor fognak enyhülni fájdalmai, ha emberi agyvelővel táplálja a két állatot. Eközben Dsemsid elidegenítette magától népét s a perzsa harczosok Arabia pusztáiról Zohákot hivták meg a trónra. Minden éjjel két fiatal embert hurczoltak az új király palotájába s agyvelejökkel csillapították a két sárkánykigyó éhségét. Mialatt Zohák a legundokabb zsarnoksággal gyötörte a népet, Perzsia régi fejedelmeinek véréből gyermek született, Feridun. Zohák, a kinek megjósolták, hogy ez a gyermek lesz az ő veszedelme, hasztalan kerestette őt mindenütt; anyja, az okos Firanek biztonságba helyezé őt Hindostanban Elborz hegyén. Eltelvén kétszer nyolcz év, oly nagygyá nött az ifjú, mint egy magas cziprus s leszállott a rónára, hogy megbuktassa a zsarnokot. Váratlan segitséget talált Kaveh kovácsban, kinek tizenhét fia közül tizenhatot a szörnyállatoknak áldoztak fel. Elragadták az utolsót is, Kaveh visszakövetelte s a király, félve a nép haragjától, nem merte megtagadni követelését. Kaveh, lándsára tűzve bőrkötényét,*) föllázitá a népet, Feridun köré sereglettek, vereséget szenvedett Zohák, diadalmas ellenfele elhurczolta őt Mediába, Demavend hegyére s nagy szegekkel egy mély barlang sziklafalához erősítteté. Ott maradt Zohák függve, míg a vére szétfolyt a földön.

---

*) Sah-Nameh (Királyok könyve) Mohl ford. I köt.

**) A kovács-bőrkötény volt a perzsa birodalom lobogója Feridun utódai alatt, a Sassanidák bukásáig.

Érdekes összehasonlítni ezt a legendát ugy a mint a tizedik s tizenegyedik század során a perzsák közt el vala terjedve s Firduzi epopeájába belejutott, avval a formájával, a melyben öt századdal előbb Chorenei találta A töredék melyet első könyvének végére illesztett, nyilván azon népies énekekből van véve, melyek az ő idejében Hêruten (Feridun) és Pjurászb Astyages (Zohák) történetét adták elő.

„A mi a sárkánykigyók születését vagy Pjurászb Astyagest illeti, úgymond, a ki maga is egészen sárkánynyá lett, ime a közszájon levő elbeszélés: Pjurászb szakadatlanul embereket áldozott a gonosz szellemeknek, mig nem általános gyülölet tárgyává levén, elkergették. Média hegyei közé menekült; makacsúl üldöztetvén emberei elszéledtek, elhagyták. Ekkor az ellentábor, megnyugtatva elszigeteltsége által, megállapodott néhány napi pihenőre. Pjurászb összegyüjtve embereit, váratlanul reája rohant s sokakat leölt. Végre is győzött a túlnyomó szám s megfutamodott. Utólérték, a hegy közelében megölték s egy gödörbe vetették holttestét.“

Közelebb áll a Sah-Nameh elbeszéléséhez egy Chorenei által megőrzött másik tradiczio:

„ A perzsák beszélik, úgymond, hogy bizonyos Hêruten érczbilincsekbe verve Pjurászb Astyagest, elhurczolta őt a Dahavend nevű hegy felé; hogy útközben Hêruten elaludt s Pjurászb a tető felé vonszolá őt; Héruten felébredvén, a hegy barlangjaiba vitte foglyát, lelánczolá s mint egy szobrot maga elé állitá. Pjurászb ekként lelánczolva maradt, tehetetlenül a világot pusztitani.“ (Chorenei a modern kommunisták tanaival megegyező nézeteket ad ennek a Pjurászbnak a szájába. „Azt állítá, ugymond, hogy senkinek sem szabad külön vagyonnal birni, hanem mindennek közösnek kel lennie.“)

I. Tigránes fiainak egyikét, Váhákênt, a görögök Herkulesére emlékeztető vonásokkal ruházta fel a legenda. Születését kosmogonikus énekkel ünnepelték, a melyben visszatükröződik a régi Keletnek egész szelleme Chorenei fentartott belőle néhány csodás szépségű verssort, melyekből eléggé kitünik, mily magas fokát a tökélynek érte el az örmény nyelv már ama távoli időkben, s mily ékesen tudták a költők azt felhasználni:

> Teherben volt a mindenség,
> Teherben a föld és ég is,
> Biborhabján a tengernek
> Szülőfájdalom dult végig; stb. *)

Még énekelte a nép e verseket Chorenei idejében, ő maga is hallotta azokat a pámpirên zenéje mellett. „Igy ünnepelték, ugymond, Váhákên nagy tetteit, a sárkányok fölötti diadalait, Herkuleséihez hasonló csodálatos, viselt dolgait. Azt mondják, hogy az istenek közé helyeztetett s az iberiaiak földjén (a mai Georgiában) szobrot emeltek neki, a mely előtt áldozatokat mutattak be.“

— A befejező közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

Hágop Melik-Hágopián (Ráffi.)

Meglepő benyomást tett Örményországban a szomorú hír, melyet a gyászkeretben megjelent örmény lapok hoztak, hogy a legkedveltebb örmény iró, a jelenkor legkiválóbb örmény regényirója ötven éves korában 1888 máj. 11-én hirtelen elhalt! E váratlan halálhír mély szomorúságot okozott az örményeknek, kik kevés héttel ezelőtt temették el kitünő publiczistáikat: dr. Sismániánt és Pápáziánt.

A boldogultat, ki a műveltség terjesztése által nagy szolgálatot tett nemzetének, a művelt világ is figyelmére méltatta; műveit részben orosz és német nyelvre is lefordították, melyek jó fogadtatásra találtak. E mellett, mint igazi örmény honfi, igen érdekes az európaiakra nézve; mert Hágopián

---

*) L. ezen ősrégi daltöredék sikerült forditását az »Armenia« ez évi második füzetének 38 – 39 lapjain.

minden tette, cselekedete nyilt tüntetés volt azon részvétlenség- és figyelmetlenséggel szemben, melylyel jelenben Európa Örményország iránt viseltetik.

Hágop Melik-Hágopián 1838-ban született Perzsa-Örményország Pájádsuch falújában. Mint gyermek tanúja volt azon üldözések- és szenvedéseknek, melyekben a perzsák a keresztény örményeket részeltették... A falúsi iskolából — tanulmányai folytatása végett — egy örmény tanitóképző intézetbe lépett (Tiflis ezen iskolája egyenrangú a mi középtanodáinkkal). Mint vagyontalan szülők gyermeke, Hágopián egyetemre nem mehetett, hanem mihelyt bevégezte a tanitóképző intézet tanfolyamát, a tanitói pályára lépett. — Szabad ideje alatt azonban irodalommal foglalkodott úgy, hogy rövid idő mulva a legkiválóbb örmény folyóiratok és lapok szorgalmas munkatársa lett.

Vagyontalansága miatt kezdetben nagyobb műveit ki nem adhatta, kisebb műveivel pedig nagy figyelmet nem kelthetett („Phunds-Bokréta" vers-gyüjtemény két kötetben; novéllák.)

Hágopián irodalmi fényes és sikeres pályájának, mely oly gyakran találkozott méltányos elismeréssel, kezdete azon időpontra esik, midőn a Tiflisben megjelenő elsőrangú örmény lap, a Mêság mellé szegődött munkatársúl; mert dr. Árdzruni, a „Mêság" tekintélyes szerkesztője, a befolyásos publiczista volt az, ki vagyont, fáradságot nem kimélt, ki minden erejét arra fordította, hogy ez az elmés, nagy tehetséggel megáldott ifjú, szellemi erejét kifejthesse... És Árdzruni nem fáradott hiába! mert Melik-Hágopián lett keresett lapja olvasói előtt a legkedveltebb munkatárs. — Ezen időtől kezdve az örmény olvasó közönség nem érdeklődött a külföld örményre fordított regényei iránt, hanem gyönyörködött Melik-Hágopian regényeiben, melyekben lelkesítő hazai hősök szerepelnek. Hágopián érdekes regényei nemzete osztatlan tetszésével találkoztak.

Irónk a nép fiai közül való volt, tehát csak szeretett nemzete érdeke és jóléte forgott szemei előtt. Hősei a nép előtt többé-kevésbbé ismert egyéniségek, kiknek tettei a jelenkorra vonatkoznak. Anyagot regényeihez az utolsó orosz-török háború szolgáltatott, melyben az örmények is szerepet játszottak. Örményország volt a háború színtere; e háború folyama alatt reménykedtek, de szenvedtek is eleget az örmények, kik iránt a mohamedánok haragja tetőpontra hágott, mivel ezen utóbbiak azt hitték, hogy az örmények hivták az oroszt segitségűl. Ezen indokolatlan hiedelem sok bajt okozott az örményeknek.

Melik-Hágopián első regénye, melynek czíme: „Dsáláleddin" eredetisége miatt páratlan. A kurd főnök (scheik) életét, gondolkozásmódját, cselekedeteit, sorshivőségét (fatalismus), vallásosságát és vendégszeretetét senki sem irta meg oly igazsághíven és jellemzően, mint ő; igen, mert egy európai sem juthatott ezen ismeretek birtokába oly közvetlenűl, mint Hágopián, ki a kurdok között lakott.

„Chenth" (Bolond) czímű második regényének hőse egy örmény katona, ki orosz szolgálatban áll. — Az oroszokat, kik Bájázid várába húzódtak, kurdok ostromolták; a várbeliek szorult, kétségbeesett helyzetén azonban segit hőstetteivel vitéz katonánk, ki bolondnak tetteti magát és segitségűl hivja a külső orosz serget. Ez el is jött. — Hősünk nem kigondolt, hanem létezett személy, kinek tettei valóságos tények. A regényben mint örmény hazafi szerepel.

Hágopián többi regényeiben is u. m.: „Dávid bey", „Samuel", „Kaidser" és a t. bő anyagot talál az európai arra, hogy azokból a Kelet különböző népeit pontosan megismerje. E tekintetből is nagy figyelmet érdemel az örmény irodalom.

Mint fentebb is mondok, Hágopián nem hallgatott egyetemi előadásokat... és mégis mily hatalmas hatást gyakorolnak művei azokra is, kik magasabb iskolákat is látogattak. Hágopián csak örményül, perzsául és oroszul beszélt (ennyit tanult az örmény iskolában); az európai nyelveket nem ismerte. „Meliksade," legtöbbször „Ráffi" álnév alatt írt. — Négy évvel ezelőtt nagy ünnepélyességgel akarták honfitársai megülni irói 25 éves jubileumát; Örményország különböző városaiban már hozzá is láttak a rendező bizottságok az előleges intézkedésekhez, — midőn a hatóság még kellő időben közbelépett; azért a jubileum csak csendesen folyt le.

Hatalmas befolyást gyakorolnak Hágopián művei az örmény nemzeti érzület irányítására. Erős tényező Hágopián, kivel Örményország ellenségeinek számolniok kell.

Cselingárián Jakab.

Vágharság.

III.

A társadalmi bizalomnak letett s a józan államszervezet magasabb fejlődési fokának megfelelő alapja, igaz mértéket nyujt Vágharság képességének megitélésében.

Minthogy Pákárád (Bágrád), a babyloni fogság foszlányaival Arméniába fogadott Szêmpádnak ivadéka[1] a hozzá kötött várakozásnak a hűség törhetlenségével megfelelt: azért Vágharság őt azon joggal ruházta fel, hogy ő és ivadékában a családfő, mint az összes lovas hadtest parancsnoka, Armenia mindenkori királyának a koronát fejére tehesse[2] s megengedte, hogy összes családja és utódai kizárolagosan „lovag“ tiszteletnevet viselhessenek. De még itt sem érte el a határt a király szivessége; azt akarta, hogy valahányszor Pákárád a kir. udvarnál tartózkodik, annak fejét arany és drágakövel nem ékített három sor fehér gyöngykör övezze.

Megnyugtató jeléül annak, miszerint az ország multjának hagyományai iránt kegyelettel viseltetik, állami, hadi és udvari magasabb tisztségekre csak honfiakat alkalmazott, hogy igy az atyáik erényeitől búcsút nem vett „háik-házi“ ivadékban királyi elődeinek nemes tettei s a régi előkelő családok tagjaiban azok őseinek érdemei legyenek megjutalmazva. Jellemének szép vonásaiból ez különösen fölemlítendő; minthogy az idegeneket mellőzve, végkép bezárta a kárhozatós ajtót a kicsinylésből fölsarjadzó bizalmatlanság és nyugtalanság előtt. Igy a természet rendje szerint minden államban túlsúlyt gyakorló szellemi és anyagi képességnek mezőt nyitott, az ország javára vért és vagyont áldozva, magát érvényesíthetni. — Igy szilárdult meg a patriarkhalis korból áthagyományozott áristokráczia, vagy-is a nemzeti élet szokásaival megegyező jobbak uralma, mely egyik hasznos és fentartó elemét tevé az országnak. Ezen főurak nem mindenütt egyenlő számú, de néha tizezer harczosból álló hadcsapatnak is vezérei voltak s mint satrapák,

---

[1] »Armenia« 1887, 308 l.

[2] Thákátir korona feltevő, Ázbiéd lovag.

tartományi főnök minőségben széles hatalommal felruházva működtek, vagy legfőbb méltóságokra emeltetve a kir. udvari disz- és rendre való felügyeletet gyakorolták.

Jelesen Háik egyik fiától Chortól származott Chorkoruni család tagjaiból testőrserget állított. Ennek fejévé Málkázt rendelte, mely név azután czímneve lett a testőrség parancsnokainak, kik Málkázoknak neveztettek;[1] ezeken kivül sajátlag a kir. udvar őreivé I Tigrán és nővére Tigránuhinak ivadékaiból négy csapatot állított ugyanannyi parancsnokság alatt, kik Osdán, Osdánig az az nemesek királyiak és szabadoknak neveztettek; részint, mivel királyi származásúak voltak; részint, mert a kir udvar őrségét képezték, s valamint előbb Tigránuhi egész birtoka Osdánnak, vagy is szabad és királyinak neveztetett: ugy később Osdánnak neveztettek mindazon városok, hol az udvar hoszszabb vagy rövidebb ideig tartozkódott, vagy ha azokban főtörvényszék létezett; utóbb midőn a nagyobb satrapák majdnem rendes királyi udvart tartottak, ezeknek székhelyei s törvényszékei is „Osdán“ melléknevet nyertek.[2]

Kiváló gondot fordított a határszélek biztosítására; ez okból a nagy ronaságot átmetsző Cyrus vize mellékén az északkeleti tartományoknak nevezetes helytartóságát alkotta és azt a háikházi Sziszág nemzetség ivadékára Ávánra bizta, aki rangra nézve második személy volt az országban; ekkép jutott ezen nemzetség az Albán rónaság és a felette emelkedő hegyvidék birtokába Árász vizétől Hunvár (Hunoracerta) városig, s a hunok elleni hadviseléssel, a hun kapúk őrzésével vala megbizva.[3]

A hunmagyar törzsre vonatkozva, kérdi a modern történelem úttörő mestere Horváth Mihály: „Hol volt ezen törzs őshazája, hol sarjaztak ki abból a népek, mint meg annyi külön, de testvérágak? Nyomozni hiú törekvés eddigelé s talán marad is minden korra, habár némi világot vethet is e kérdésre a régi arab, perzsa, örmény és khinai irók bővebb ismerete s tanulmányozása."[1]

---

[1] Málkáz ősnév Lengyel-Lithvániában ma is él a jeles Málkázovszky, vagy Málákovszky családban. Örm. Rég. II. köt.

[2] »Ostán« perzsa szó: küszöb, kapú, fényes kapú, kir. udvar. Indsidsián, Ó-Arm. 458 – 462 l.

[3] »Armenia« 1887. 233 – 234 l. Hunoracerta város Nagy-Armenia Otene (Udi) tartományában az Albánok határszéleinél; örményül: Hunárágérd, Hun-város, Hun-építmény.

Armenia történelme s irodalma, mely Saint Martin, a nagy tudományú franczia akademikus és jeles armenista szerint: „Nem érdemli azon elhanyagolást, melyben mai napig részesült,"[2] nem megvetendő világot vet e kérdésre; visszavezet az minket a hunok több mint kétezer év előtt szereplő testvérágai tűzhelyéhez, a kaukazi bérczekhez. Merő föltevések? Taglalgassuk.

A hunlakta kaukasiai bérczek lánczolatát két vaskapú nevezetű szoros metszé keresztűl, mely pontok egyetlen közlekedési útjai észak Ázsiának a délszakival ezen a hegylánczolaton keresztül, mely a Káspi és Fekete-tenger között 143 mérföld hosszúságra és 40—60 mérföld széleségre terjed.

A hegyszorosok onnal és vassal összekapcsolt roppant szikladarabokból épített magas fallal, mint valóságos vaskapúkkal elzárva, őrtornyok- és várerőditvényekkel valának ellátva, melyek kevés számú elszánt embertől védetve, egész seregeket tartóztattak fel. E mű alkotójának Nagy Sándor tartatik.

Az egyik kapú a földközi, mely a hegylánczнак kellő közepén keresztül Iberiába vezet; másika a bérczek keleti tövében a Káspi-tengerpart hosszában vonúl el és Albániába nyilik.

Az Iberiába nyiló „kaukási és sarmatiai," — az Albániába vezető „albániai" kapúnak neveztetett; mindkettő általában „kaspi kapúk" néven jelöltetnek. A honi történészektől „alánok vagy hunok kapúinak, hunzárnak" mondatnak, e kapúk mögött fekvő vidékek őskori lakóiról. Az albániai kapúnak legismertebb neve Dsoráh (Zár); ezek Armenia kapúinak is neveztetnek.

Eszerint Hunországot és népét az örmény történészek: Agathangelos, Byzanti Faust, Chorenei Mózes, a mézajkú

---

[1] Horváth Mihály, Magy. tör, I. köt, 17 l.

[2] S. Martin az örmény irodalommal foglalkozó európaiak legkiválóbb érdemű tagja. 1791—1832.

Elizeus, Fárbi Lázár, Orbelián István Armenia tőszomszédságába helyezik, holott tudjuk, hogy a szoros értelemben vett Armeniát a hunlakta kaukásiai bérczektől Ibéria és Albania választja el; azonban itt széles értelemben vett örmény államról van szó, melynek a nevezett két határország hajdan, és főleg az Arsacidák uralma alatt kiegészitő részei, hű társai és sorsosai valának; innen van, hogy a kérdéses tartományok északi határainál létező vaskapúknak Kaukásia népei által több ízben lerombolt és Armenia, utóbb Persia királyai által helyreállított erősségeit ezidőtájt Armenia őrsergeivel megrakva találjuk; mi főleg az albaniai szorost illetőleg kétségbe vonhatlan, minthogy azokban az Arsacida-ház végenyészteig, vagyis 428-ig Kr. u. Armeniának állandó őrserge tanyázott.

Az iberiai vaskapúkat szétrombolta az idő és a hadak keze; most csak a romok, sziklákba vágott rejthelyek és egy, a porladozó romokból emelkedő Dáriel nevű várad hirdetik a múlt kort; az albaniaiak ellenben ma is nevezetes erősséget képeznek. A vaskapúnál létező város Derbendnek neveztetik.*) E vaskapúk Armenia életén át nagy szerepet játszanak, véresen felforgatott korszakok hosszú hagyománya fűződik azokhoz; szirttetőin, mint meg annyi történetkönyveken, ismét felszinre jőnek ezen áhitott zarándoklási pontoknál időnként megjelent hun népfaj majd minden neve, mely kapúkon át hun, massageta, kozár, s az ezekkel egy nyelvet beszélő bolgár, bazél, pacinák, sabir, Guda-Magar, kumán, uz és Mádzsár**) nevezetek alatt, majd Armenia által üdvözölve bocsáttattak be szövetségesekül, majd pedig korlátokat nem tűrő ellenségképen törtek át. Ugy látszik, hogy Vághárság messzeható előrelátással helyesen jósolta meg a jövő napjait, midőn ezen áhitozott pontoknak őrzését a hun népfajok jelentkezései alkalmából, a kellő erély és tájékozottsággal biró Sziszág-Ávánra és ivadékaira bizta.

A mondottakból kitetszik, hogy a többnyire kegyelet hiánynyal mellőzött örmény irók, mintegy kézzelfoghatólag a magyarok őskorára vonatkozó oly kétes nézetekről vonják le a leplet, melyekre nézve a mult idők könyvei biztosabb világot alig nyujthatnak. Tehát nem a sejtelem bizonytalan emlékei teszik világossá azt, hogy a hunok Kaukásiának őskori lakói, és hogy ugyanott, ugyszintén annak éjszaki tartományaiban a magyaroknak egy másik — a belső ázsiaihoz hatalomra szintén hasonló felekezetével találkozunk, és pedig a nemzetek életében azon feltűnő körülmény kiséretében, miszerint sem a belázsiaiakat a kaukásiak, sem ezeket amazok gyarmatainak nem mondhatni; minthogy mindkét rendbeliek egymástól merőben független, egymással, a közös nyelvet kivéve semminemű összeköttetésben nem állott, egyaránt önálló hun-magyar népcsoportot képeztek, s eredetök egyaránt a historiai időkön túl vész el.¹) Valóban Armenia történelme és irodalma a hunok őstörténetének jelentékeny forrását képezi, s erre vonatkozva e munka is, szerény folyamában, felfedend a múltból részleteket, melyeket az idő behantolt, eltemetett.

---

*) Derbend (tárbánd) perzsa szó, hegyszorost, kapút jelent.

**) Az örmény a »magyart« ma is »mádsár«-nak nevezi.

Vágharság fivéréhez írt levelében mondja, hogy Árméniában „hiányzik a rendezett és határozott istenitisztelet.“ Mind elhiszszük a gondos értesítőnek, hogy nem lelé itt, úgy mint előbbi honában: Párthiában az istenitett elemeknek élő jelvényeit, vagy-is az általa ohajtott vallási állapot tanúoszlopait. — Ha szintén eddig Armenia vallási életének egét a legnagyobb homály fedte volna, ezen kifogás alá esett helyzet elég világosan kétségteleníti annak igazságát, hogy a mik épen ez ügyre nézve előadattak, nem üres túlzások.²) Ez okmány legerősebb támaszul szolgál annak, hogy a túlnyomólag kedvező viszonyok varázsszava sodorta a nemzetet előbbi hitéletével, a szent berek vallásos csendével, ellentétes — a párthusokéval azonos — irányba.

Minthogy ez időben a vallás ügye, a sok istenhit homályában, ennek befolyása szerint intéztetett el: Vágharság az emlékek városát Ármávirt a háik-házi uralkodók által nagygyá tett kir. szék és jósda helyét jelentéktelenségbe sülyedni nem engedte, ott nagyszerű templomot épített, s

---

¹) Lukácsi, Magyarok őselei, 109 l.

²) »Armenia 1887. évfolyam 69, 198. 199 és 1888. évfolyam 37, 38 l.

abban a nap-, holdnak és elődeinek tiszteletoszlopokat állított, a vallási ügyek felügyelőjévé s főpappá az istenített Váhákên királynak, mint a testi erő istenének utódait, a satrapaságra emelt Váhuni családot rendelte.¹) E tér halottas mező volt Armeniában is, de azon mezőn a nemes kebelnek egy sugara vonúl át, mely azt eredményezé, hogy a szellemi hitszikrának hiányában is a lelkiismeret meg nem töretett; hisz Vágharság mindig előbb járt, mint kora, melyben élt; ennélfogva a királyi szóra különben indulni kész, de hitét és őseinek szokásait elhagyni nem akaró Pákárádnak is és családjának megengedte, hogy Mózes törvényét — melyhez szivének legbensőbb érzelmeivel ragaszkodott — megtartsa. Intézkedései, melyeket ezután tett, mind közelebb hozták az ország szervezése ügyét a teljes megoldáshoz.

Mintha varázsütésre a földből emelkedtek volna, oly gyorsan épültek megnépesített városok, mindannyi kezesei a közjólétnek; Vánt, Semiramocertát megújította. Igy az Astyages elleni hadjárat után Tigrán által betelepített médek főnökét Maraczán (méd) családnévvel mintegy nagyvezéri méltóságra emelte.²) Figyelme kiterjedt mindenre; udvarára nézve is megállapította a teendők sorát és módját, kijelölte az elfogadások, kihallgatások és ünnepélyes vendégségek idejét, úgy szintén az udvarban szolgáló hivatalnoki személyzet körét.

Az ország címernöke Árdzruni, ki az udvar ünnepélyes megjelenése alkalmával a sast a király előtt vitte, és a főpohárnok Kin; mindkettő Szánherib assyr királynak Arméniába menekült fiainak ivadéka; az első tisztségénél fogva Árdzruzi, a másik hivatalkodásától Kinuni családnevet nyert.³) Továbbá Ábel háznagygyá; a Józsue elől Arméniába menekült Kánánitász törzsfőnöknek ivadéka Kêntuni családnévvel kir. ruhatárnokká,⁴) a hájk-házi Kegámtól származott Tád a kir. vadászok főnökévé, Kápág a gabonatárházak felügyelőjévé tétetett.

---

¹) »Armenia« 1888 évfolyam 37 l.

²) »Armenia« 1887 évfolyam 337, 338 l.

³) »Armenia« 1887 évfolyam 310 l. Árdzui, արծուի sas; Árdzruni արծուիս ունի sasos, sashordozó, sasa van, aquilifer. — Kini-uni գինի ունի bora van, Boros.

⁴) »Armenia« 1887. évfolyam 203 l.

Gondviselők rendeltettek a végett is, hogy a nyári idényre az udvari jégvermek kellő készlettel láttassanak el; de ez csak alárendelt foglalkozás volt azon magasztos hivatásukhoz képest, melynél fogva főteendőjük volt a rengeteg erdők- és hósivatagokon utazóknak segélyt nyujtani, vagy a hógörgetegek által elborítottakat életre hozni. Ime a szent Bernárd-hegyi szerzetes mentő-társulatnak öntagadó nemes foglalkozása, — a miért nekik a világ méltán oly hálás elismerést szavaz, — Armeniában már Kr. e. gyakorlati ténykként áll előttünk, és ez mindenesetre nem a kezdetleges burkából kibontakozott állapotoknak alsó fokára mutat. Végre az erdőkben tartozkodó kir. solymárok.[1]

Nagy vállalatokon elmélkedő s azokat szélesen elismert eredménynyel végre is hajtó legjobbak egyike volt Vágharság, a művészetek és tudományok nagy barátja és becsülője, kinek élete oly tények sorozata, hogy a lélek kedvesen foglalkozik vele minden részleteiben; fölemelkedett lelkével s azzal együtt járó jó szivvel a nemzeti nagysághoz mért fényben huszonkét évig igazgatta a honfi-öröm közreműködésével romdüledékeiből újolag fölépített hazát s a hon varázst kölcsönzött nevének, melylyel a késő nemzedéknek is emlékét magához csatolja.[2]

Márkovich Jakab.

Nemzeti irodalmunk úttörői.

Legelső nyilvánulásait az örmény népszellemnek is — más nemzetekéhez hasonlóan — a hősdalok képezték, melyek részben már a perzsa Sah-Nameh-ban is megénekelt vezérek s azok vitézi tetteinek emlékét dicsőitették.

---

[1] Hávunik; háv örmény szó, jelentése madár, tyúk.

[2] Vagarchag adoptant sa nouvelle patrie, lui procure et la victoire des combats et tous les bienfaits de la paix. Le désordre etait partout; Vagharchag reglè tout . . . , Enfin, après un regne glorieux de vingt-deux ans meurt à Nisibe. Vaillant de Florival 55 l.

A pogánykorbeli számos népregék, nemzeti hős mondák és népdatok, melyeknek némelyike, habár módosulva még a szomszéd népek költészetébe is átment, technikai egyszerűségükre nézve általában a keleti költészet jellegét viselik magukon, nevezetesen a zsoltárok szerkezetéhez hasonlithatók.

A népköltészet termékei, vagyis a népajkán századokon át fennmaradt történeti tárgyú énekek és népmesék után a krónikaszerű történetirás legelső csirái is már korán fejlődésnek indultak az örményeknél.

Azon időpont, melytől kezdve már neveket is emlithetünk e téren Kr. születése előtt 150 évvel kezdődik.

Ekkor történt ugyan-is, hogy Vágharság, az örmény arsacidák dynastiájának alapitója, mint a tudományok kedvelője, királyi elődeinek s az örmény főuri családoknak történetét ismerni óhajtván, a tudós Kátinai Már-Ibászt Ninivébe küldte, hogy az ottani királyi levéltár régi kézirataiból neki tudósitásokat hozzon az uralkodása előtt történtekről.

Már-Ibász szorgalmas kutatás után egy eredetileg chald nyelven irt, utóbb macedóniai Nagy Sándor parancsára görög forditással ellátott kodexet talált, melyből lemásolta mindazt, mi abban az örmények történetére vonatkozott, a legrégibb időktől kezdve saját koráig.

Ezen és egyéb felfedezett okiratok alapján irta meg azután az örmény nemzet négy könyvre osztott történetét.

A krónikaszerű történetirás terén második úttörőül tekinthető: Edessai Lerubnász, ki az ő korában élt Ábágár és Szánátrug örmény királyok történetét irta meg az első keresztény században.

Művét az edessai királyi könyvtárban helyezte el, hol az több századon át őriztetett.

Őt követte Ulip (Olympius), ki Dárius Vologeses perzsa király idejében az örmények bálványainak papja levén, nagy gonddal gyüjtötte össze és irta le a hitregebeli nevezetességeket s azon vallási szertartásokat, melyek Szinope városában, hol a pogányság oly hosszú ideig fennállott, életben voltak.

A negyedik: Bárdázánesz, (élt Kr. után 211. körül) ki számos régi kézirat alapján az örmény királyok történetét készítette el, — hozzácsatolva saját kora nevezetesebb eseményeinek leirását.

Az ekként kiegészitett mű, mely eredetileg syrus nyelven iratott, jelességénél fogva később görögre is lefordíttatott. Erről Eusebius (Özséb) egyházi iró is említést tesz.

Az úttörők sorához tartozik továbbá: Árditheosz, egy kereszténynyé lett s Világositó-Szent-Gergely, (Szurp Krikor-Luszávorics) által püspökké avatott pogány pap.

Ő az örmények megtérésének történetét s az örmény kereszténység egyházi szervezetét és kormányzatát irta le, a legelső patriarkha Szent-Gergely idejében és fiainak, mint közvetlen utódainak (névszerint Áristágesz és Várthánesz-nek) főpapi kormánya alatt.

Végül a perzsa születésű Khorobud, ki II. Sapor perzsa királynak a romaiak ellen vivott harczaiban elfogatván, utóbb szintén a keresztény vallásra tért, s a kereszténységben „Eleázár“ nevet vett föl.

Leirta Örményországnak azon korbeli állapotát, nevezetesen Arsaces király fogságát, s a hosszú életű II. Sapor perzsa király hetven évi uralkodásának történetét. . . .

Valamint azonban a felsorolt irók művei, úgy egyéb, görög irók által szerkesztett örmény történeti munkák is már rég elvesztek s mi csak közvetett tudomással birunk azok keletkezéséről és tartalmáról, nevezetesen Chorenátzhi Mózes, az ötödik századbeli klasszikus örmény történész nyomán.*)

Általában véve sokféle körülmény működött közre abban, hogy az örmény irodalom legrégibb termékei eredetiben ma már nincsenek meg — a mint azt, úgy a Lukácsy Kristóf által irt jeles forrás-műben („Magyarok őselei,“ stb, örmény kútfők világánál), valamint a külföldi armenista Neuman-nak, a bécsi mechitárista szerretesek művei nyomán irt és magyar-örmény hazánkfia: Ávéd Jakab, gyulafehérvári tanár által átdolgozott örmény irodalomtörténetében is bővebben előadva s kifejtve találjuk.

De különben is alig csodálkozhatunk immár számos régi irodalmi műveink elvesztén, ha meggondoljuk: hogy több mint kétezer évet tesz ki azon idő, mely a legelső irói névtől: Kátinai Már-Ibász-tól napjainkig lefolyt; mi alatt Örményország és annak oly sok vihart látott népe szakadatlan küzdelmeiben nem egyszer állotta ki a legvadabb irtó háborúk könyörtelen rombolásait! . . .

Dr. Simay János.

---

*) Az „örmény Herodot“ életrajzát folyóiratunkban már közöttük; nagy művét pedig valamint rendre más örmény remekirókból is mihelyt terünk engedi: tárgyszerű felvilágósitó jegyzetekkel kisért szemelvényeket fogunk tisztelt olvasóinknak hű forditásban bemutatni. Szerk.

Örmény régiség-isme (archeologia.)

I.

Georgia elsőrendű ó-buvára: Pákrádcze Demeter, ki Konstantinápolyba jötte előtt is folytonos levelezésben állott az örmény tudósokkal — azt mondja, hogy igen hasznos munkát végeznek az örmények, ha régiség-tudományukat mívelik; anyagot bőven szolgáltatnak erre Örményország zárdai. Nevezett tudós még azon véleményének is kifejezést ád, hogy Örményország régiség-isméjét a georgiai régiség-ismével kapcsolatosan kell tanulmányozni, mert annyi századon keresztül e két nemzetet — az élet minden körülményei között — szomszédos jó viszony kapcsolta egymáshoz. Ilyen szempont vezette Pákrádcze tollát az alább következő fölöttébb érdekes munkálat megirásában.

Az örmény élet- és nyelvvel ismeretlen európai tudósok az örmény történelmet nagyobb részt csak a görög irók művéiből tanulmányozzák; de ez az eljárás hibás; mivel a görögök sok fontos eseményt nem úgy jegyeztek fel, mint a hogy azokat az örmény történelmi művekben találjuk. . . . És a régészet, mely meglepő felfedezéseket tesz, a nemzeti iróknak ád igazat. A helyes úton jár az itt kivonatban közölt derék dolgozat is.

Közelebbről ily czímű franczia írat jutott kezeim közé: „Etude sur la vallée de l' Araxe.“ Ebben a szerző Örményország három legrégibb városának Árdásád, Náchicséván és Ármávir történelmével ismertet meg minket. Szárkisz Bárszégh mechithárista atya jelentékeny munkájának — mely az orientalisták bécsi kongresszusának egyik ülésében olvastatott fel — utószavában azt mondja, hogy: „Nagy jelentőséggel bir a tudományra nézve az Araxes-völgy tanulmányozása, mely a világ egyik legrégibb nemzete-, az örménynek lakóhelye.“

Majd csak az orientalisták legközelebbi gyűlése fogja megmutatni azt, hogy tett-e a külföld e fontos tárgyban valami síkeres lépést; addig is örömmel hozom nyilvánosságra, hogy nemcsak az örmény lapok foglalkoznak szakszerű cikkekben e fontos kérdéssel, hanem a konstantinápolyi ifjú archeologok is nagybecsű munkásságot fejtenek ki. A hány örmény családdal csak találkoztam, mindenütt érdekkel beszéltek e tárgyról. Én ezekben látom az örmény régiség-isme igazi előhaladásának zálogát. És valóban minél inkább fog a sajtó és a közönség a Szárkisz atya által felvetett fontos kérdéssel foglalkozni, annál jobban lesz megvilágítva az ösvény, mely a „régészeti módszer“ útjára vezet.

Most elmondom, hogy minő jelentősége van az örmény régiség-ismének. Igyekezzünk evvel megismerkedni.

Tudva van, hogy az örmény, történelmi harczában, faji jelentékeny fenmaradásának nyilvános példáját mutatja. Nyelvre nézve az indo-german nemzetek családjához tartozik; erről tanuskodnak nyelvének régi alakjai is. — Az örmény az indo-german nemzetek ősi közös bölcsőjéből korán kilépve a Tigris, Euphrát és az Araxes völgyének felső részét foglalta el, aztán kiterjedt ezek mentében a Kur alsó folyásáig. Még nem tudjuk, hogy milyen előhaladást vitt magával az ősi hazából, de közeli érintkezésben állott a régi századok mívelt népeivel: az egyptomiak-, phoenicziaiak-, különösen az assyr-babyloniak.-, indo-perzsák-, Kis-Ázsia-, Hellas görögei-, a rómaiakkal és más nemzetekkel. Az itt említett nemzetek majdnem mind letüntek a világ színteréről és emléköket csak a történelem és alkotásaik örökítették meg; ellenben az örmények a legrégibb időktől kezdve napjainkig megőrizték változatlanul sajátságaikat és teremtettek egy gazdag irodalmat, mely a régi irodalmak közül csak a görög és latin irodalomnak ád elsőséget.

Az örmény irodalom történelmi része, mely a Krisztus előtti időktől kezdve majdnem minden századot felölel, ma már az európai tudományosság közös kincsévé vált. Ennek közzététele, az örmény irók kiadása és európai nyelvekre való fordításának dicsősége a mechitharista rendet és Nyugat-Európa orientálistáit illeti. Mióta a mechitharisták az örmény nyomatban emlékek kiadásával foglalkoznak, elmult már két század és minden kézirat még nincs közzétéve. Összehasonlítják Chorenei Mózest és más régi örmény irók műveit az egykorú görög, római, arab, byzanti szerzőkkel; igyekeznek sok függő kérdést megoldani...

— A befejező közlemény jövő számunkban. —

Szongott Kristóf.

Az újabb örmény lira jellege.

— Az „Erdélyi Hiradó“-ból. —

I.

Hosszasan fejtegetni azt, hogy örmény irodalom és költészet létezik, ma már teljesen fölösleges. A világ irodalomban csak kevéssé jártasnak is kellett egyetmást hallani az örmény szellem alkotásairól.

A Keletnek egyik legspecziálisabb népe az örmény, s irodalma is magán hordja a különleges jelleget. Keleti és mégis keresztény; költészetében a keleti szépség és a nyugati keresztényies józanság és erő munkálnak a hatás előidézésében. Epika, lira és dráma egyaránt ki vannak fejlődve, s kultur viszonyai határozottan az európai czivilizaczió hatását tünteti fel.

Lirájukról szólva nem kerülheti el figyelmemet az a körülmény, hogy az örmény és magyar lirában egy igen szép megegyező vonást találunk, s ez az, hogy a lirai költészet mindkét nemzetnél korszakról-korszakra kiséri a nemzeti életet s azon húrokat penditi meg, melyek a nemzet érzelmeinek viszhangzó akkordjait adják. A pogánykor költészete az örményeknél, a mennyire — főleg Leisth közlései után — ismerjük, teljesen nemzeti s korszerű jelleget hord magán. A Chorenei által megőrzött énekek és regék — mint Lukácsinál (Magyarok őselei stb. 82. l.) olvassuk, a leghivebb kifejezői koruk hangulatának. A keresztény korban — mi az örményeknél igen hamar bekövetkezett — megszólalnak a himnusok komoly melodiái, s fényes tanúságot tesznek azon viszonyról, mely az új hit és az örmények között létre jött. A legtöbb hőstett, ütközet megtalálta énekesét az örményeknél.

S vajjon most, midőn az örménység oly szomorú helyzetben van ott ősi fészkében, van-e a ki megénekelje a „kopár föld“ búját, bánatát; van-e ki buzdítson, hogy e kopár föld újra felvirulhat, hogy lehet még szebb jövő is; vannak-e, kik viraszszanak az örmény birodalom halálos ágya mellett, szóval van-e örmény lira, s méltó folytatását képezi azon iránynak, melyen eddig haladt? Nagy kérdés, de olyan, melyre büszkén felelhetünk.... Igen! büszkén, mert az örmény birodalommal nem szünt meg az örmény nemzet is, nem némultak el dalnokai: a szellem él s alkot.

Van tehát új örmény lira is, még pedig szép s igaz. Virágzik a tulajdonképeni örmény népköltészet is; s az örmény népdalnokok mellett az irodalmi költők száma sem megvetendő, kik majdnem mind ugyanazon a fájdalmas hangon szólanak a „szétűzötten élő“ testvérekhez. Rendelkezésünkre elég anyag áll, miből rövideden megismertethetjük az újabb örmény lira jellegét.

— A befejező közlemény jövő füzetünkben. —

Esztegár László.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Mária-Terézia-ünnepély. A nagy császár- és királynőnek emlékszobra Bécsben — mely a hirneves Zumbusch szobrász mesterműve — tudvalevőleg a legfelsőbb körök személyes részvéte s magyarországi diszküldöttségek jelenléte mellett tartott kegyeletes ünnepélyességek közt lepleztetett le. Ez alkalomból mi sem mulaszthatjuk el — habár rövid sorokban — megemlékezni azon, az erdélyi örménység mult századbeli történetében nagy fontosságú kegyelmi tényekről, — melyek a dicső emlékezetű és a legmagasztosabb vallási eszméktől áthatott uralkodónő: Mária Terézia fényes nevéhez füződnek. *) Magyarország iránti rokonszenvét,

---

*) Csak egy nyilatkozatát jegyezzük itt föl a sok közül, melyet a bölcs, koronás anya lányához: Mária Antoinette-hez, a szerencsétlen véget ért franczia királynéhoz intézett: „Nem azért vagyunk e földön hogy mulassunk, hanem hogy megnyerjük az Eget!...“

melyben a „Vitam et sangvinem!“.... ünnepi lelkesedése csak megerősítette, — a már akkor több évtized óta hű magyar állampolgárokká vált örmény-ajkú elődeinkre is kiterjesztette, s népei közjóllétének előmozdítását tüzve ki uralkodása czéljául, a mi őseinket is sok jóban részesítette. — Mária Terézia atyja, III. Károly ugyanis a szamosújváriaknak nemcsak saját kebelükből választott birákat, hanem azonkívül még sok szép szabadalmat is adott. Károly király alatt kelt Szeben-ben 1737. márczius hó 28-án azon nevezetes zálogjogi egyesség, melynek értelmében a szamosújvári „fiscale dominium“ inscriptio tárgyává tétetett. Leánya s az uralkodásban követője: Mária Terézia, megerősítvén az örményeknek már előbb adott szabadalmakat, városunknak vásárokat engedélyezett, az akkor épülőfélben volt városi nagy templom számára a kincstári művelés alatt állott bányákból vasat rendelt adatni; az Erdélyben fennállott, azonban Verzereskul halálával betöltetlenül maradt örmény kath. püspökség asztalára 12.000 forintot adományozott, végre az örmények közül részint az országos közteherviselés terén, részint egyébként érdemet szerzett egyéneket és családjaikat magyar nemességgel ruházta föl. — Megjegyzendő még e helyen, hogy az előbb említett tizenkétezer forintnak kamatjából ötszáz forintot oly kikötéssel rendelt nyugalmazott plébános Theodorovics Mihálynak évenként adatni: hogy nevezett plébános a kitett összeget mindaddig huzza „míg boldog emlékezetű atyám által felállíttatni szándékolt örmény püspökség valósággal életbe léptettetik! Azon esetben pedig, ha az örmény szertartású püspök előbb neveztetnek ki, semhogy Theodorovics Mihály követelése kielégíttetnék, a hiányzó összeget a szamosújvári közönség fogja neki kipótolni.“

Életrajzi adatok. Az „Ország-Világ“ képes hetilap egyik május-havi számában Lukács Györgynek, a belügyministerium egyik államtitkárának életrajzát közli azon alkalomból, hogy tevékeny közpályájának negyvenedik évét ez évben tölti be. Az ott felsorolt életrajzi és genealogiai adatok szerint: Lukács György, (ki tudvalevőleg egy nagy kiterjedésű erdélyi magyar-örmény nemesi családból származik), Nagyváradon 1826-ban született, s édes atyja a család magyarországi ágának tagja: Lukács Ignácz nagyváradi földbirtokos, édes anyja: Gaál Terézia volt. Testvérei közűl: Sándor a magyar szabadságharcz alatt mint győri kormanybiztos működött; annak lezajlása után Rónay Jáczint társaságában menekült a külföldre, s nehány év múlva Amerikából visszatérve, Nizzában halt el az ötvenes években. Másik testvére: János, számos éven át volt, nehány évvel ezelőtt bekövetkezett haláláig, Biharvármegye jeles főorvosa. A harmadik testvér: István, 1848-ban mint honvédfőhadnagy, hősi halált halt a temesvári csatában. Dénes, első izbeli unokafivére, honvéd-tűzérezredes volt s annak idején ő oktatta Ferencz József főherczeget, mostani koronás királyunkat, a tűzérségi tudományokban. Egyetlen nőtestvére: Anna, Szilágyi Lajos nagyváradi ügyvédhez ment feleségül s anyja Szilágyi Dezső egyetemi tanárnak s országgyűlési képviselőnek. Továbbá még ugyanezen Lukács-család rokonságából származnak: Lukács Ignácz, valóságos belső titkos tanácsos, nyugalmazott kuriai tanácselnök; Lukács Antal a magyar földhitelintézet igazgatója s a förendiház kinevezett tagja; Lukács Béla államtitkár a közmunka- és közlekedésügyi ministeriumban, (több izben volt országgyűlési képviselőnk) és Lukács László, pénzügyminiszteri tanácsos; kik az ország politikai és közéletének mindmegannyi kitünőségei.

Szamosújvár. A „Szolnok-Doboka“ városunkról ezt irja: „Szamosújvár! sok viharos időt látott ez a testvér-város; mikor Báthori Zsigmond fejedelem alatt Básta és Mihály vajda seregei vonultak ott keresztül, mikor Gyulafi a várat feladta, mikor Ravazdi György szamosujvári parancsnok Báthori Boldizsárt és Kovácsoczi Farkast katonáival megfojtatá, mikor II. Rákóczi György Szamosújvártt országgyűlést tartott, s 600 gyászba öltözött, özvegységre jutott nő lepte el az útczákat s rimánkodva kérték a karokat és rendeket, hogy a foglyokúl elhurczolt férjeiket, testvéreiket váltsák meg, mert a tatárfüleknek pénz kell. — Borzasztó még vissza is gondolni! aztán látta 1848-ban a felkelő napot. — Most csend honol a város fölött Az örmények jó magyarok, praktikus üzletemberek, vendégszeretők tetőtől-talpig. — A kinek útja Szamosújvár és Kérő felé vezet, az nézzen be mind a két helyre, kedves helyek azok; a városnak barátságos népe, a fürdőnek gyógyító vize van.“

Mi újság az örmény világban?

Erdély hazafias püspöke Csik-Szépvizen. Lönhárt Ferencz püspök úr ő Excellentiája, — mint mi is örömmel értesülünk, — székelyföldi (csikmegyei) bérma-útjában f. évi május hó 26-án a csik-szépvizi örmény szertartású hiveket is főpásztori látogatásával szerencséltette. Négyes fogatú hintón, melyet több kocsi kisért, érkezett az áldozatkészségéről ismert püspök Szépvizre; a hintó előtt banderium lovagolt. A község határán, hol diszkapú volt felállítva, a főszolgabiró, — a diszkapúval ellátott örmény plebánosi lak előtt pedig Fáraó Simon munkatársunk üdvözölte az országszerte kedvelt főpapot. A derék főpásztor válaszában örömest emlékezett meg azon magasztalásokról, melyeket elődei oly fennen hangoztattak az örmények buzgosága- és jó hazafiságáról. Innen templomba ment, hol teljes püspöki ornatusban olvasó misét mondott, ennek végeztével egy tanulságos szép szenoklatot

tartott ő Nagyméltósága, melyben arra intette az örményeket, hogy őseik vallásosságát buzgon és hiven őrizzék meg. — A plebánosi lakban elköltött rövid reggeli után bemutatta a lelkész a hitközség tagjait, itt tisztelgett a község képviselete is; azután meglátogatta az erdélyi kath. iskolák legfőbb igazgatója, a felekezeti örmény és a két községi iskolát. Az épülőfélben levő templom falainak megtekintése után a gondos főpásztor hosszas és fárasztó körútjában még ugyanazon nap délutánján Gyimes-be utazott, az ország szélső keleti határára, és igy a tiszteletére egybesereglett és ünnepélyesen felvonult moldvai csángó-magyaroknak is valódi lelki örömnapot szerzett.

Az akadémia vesztesége. A hazai történettudomány fáradhatlan és sok oldalról (még legfelsőbb helyen is) elismeréssel kitüntetett tehetséges müvelőjének: Deák Farkas, akadémiai rendes tag- és volt igazságügyminiszteri osztálytanácsosnak Marosvásárhelyt közelebbről bekövetkezett halála az „Arméniá“-nak is közvetve szellemi veszteségét képezi; mert a boldogult történettudós folyóiratunk iránt annyira érdeklődött, hogy „Erzsébetvárosi emlékeiről“ kilátásba helyezett érdekes dolgozatával szemlénk munkatársai sorába is belépni szándékozott, — de folytonos betegeskedése őt ebben megakadályozta.... Mi részvéttel értesültünk a tiszteletreméltó férfiú haláláról s hálával gondolunk rokonszenves emlékére!

Az „Armenia“ Párisban Dr. Herrmann Antal, az „Ethnologische Mitteilungen“ czímű folyóirat szerkesztőjétől azon tudósítást vettük, hogy az említett irodalmi vállalatában „Armeniá“-nkról szólott ismertető és birálati közlemények a külföldön is figyelmet keltettek, — s lapunk iránt Gaidor, a párisi „Mélusine“ szerkesztője kérdezösködött nála. Részünkről csak örömmel vehetünk tudomást róla, hogy szerény irodalmi kezdeményezésünk ily, aránylag még rövid pályafutása után oly széles körben találkozik az érdeklődés jeleivel; eltekintve attól, hogy Keleten is az örmény időszaki sajtóban szintén jelent már meg folyóiratunkról szóló közlemény.

Franczia vagy örmény?... Weber, a „Temps“ zenészeti tárczairója Csuchádsián-nak egy arab dalmű motivumai felett irt keleti pot-pourrijáról, valamint a „Lyre oriental“ (Keleti lant) czímű és ugyancsak arab motivumok felett szerzett „ábránd“-járól szólván, többek között azt mondja róla: „Egy keleti zeneszerző, származására nézve talán franczia,“ (un compositeur oriental, d'origine française peut-être.) Azonban, mint a „Revue de l' Orient“ megjegyzi, Weber föltevése téves, s az általunk már más alkalommal is említett keleti zeneszerző csakugyan nem franczia, hanem született örmény.

A Dániel-család gyásza.. Német-Ellemérről gyászlap jelenti, hogy. Szamosújvár-némethii Dániel János, királyi tanácsos, a vaskorona-rend lovagja, volt országgyűlési képviselő és Torontál-megye volt érdemes alispánja folyó évi május hó 26-án, közhasznú életpályája hetvenhatodik évében jobblétre szenderült. Az elhunyt ama kiváló örmény családok egyikének volt Nesztora, melyek az erdélyi részekből költöztek át az anyaország déli megyéibe, s részint a politikai közpályán, részint a mezőgazdaság terén folytatott tevékenység és minden oldalról elismert szilárd hazafiság által a magyar-örmény népnek minden időben közbecsülést vivtak ki. A Dánielek, kiknek ősei már a mult század elején (1725-ben) III-ik Károly király alatt magyar nemességet nyertek, ama családok között is a legelsők egyike voltak, — s e család tagjai közül ma is nem egy foglal el előkelő állást a magyar társadalomban és a közéletben. A boldogultnak halálát özvegye: elleméri és és ittebei Kiss Auguszta, fia: Dániel Ernő, országgyűlési képviselő, nőtestvérével, és több távolabb álló családtag gyászolja. Temetése Elleméren átalános részvét mellett ment végbe.... Az örök világosság fényeskedjék neki!

Nekrolog Aradmegyéből. Seprősi birtokán junius 2-án halt el seprősi Czárán Tivadar, Aradmegye egyik legtiszteltebb férfia, élte hetvenkilenczedik évében. A délmagyarországi örmény származású nagybirtokosságnak ismét egy érdemes és tekintélyes tagja hunyt el benne, — ki személyes tulajdonainál fogva is nem kevésbbé méltó volt elődeinek nemesi oklevelére. A közoktatásügyi miniszter csak nemrég nyilvánította köszönetét Czárán Tivadarnak azon valóban rendkívüli bőkezűségeért, hogy iskola alapitás czéljából négy ezer aranyat ájánlott föl, a mely ritka áldozatkészsége annak idején közelismerést keltett s a melyről akkor lapunkban mi is megemlékeztünk. Birtokán egyébiránt viszszavonultan élt s idejét annak gondos művelésére fordítá. Habár (egyéb vagyonán kívül) közel háromezer holdas birtoka volt, aránylag nagyon takarékosan élt. Most számos tisztelőin kívül, széleskörű rokonság gyászolja elhunytát.... Áldás legyen emlékezetén!

Nagylelkű alapitvány. Mármaros-megye közönségének hodolatát, Meszlényi Gyula — Szatmár új püspöke — előtt máj. 24-én mutatta be a megye előkelőségeiből alakult tizenhét tagú küldöttség. A püspök szivélyessége a küldöttség minden egyes tagját lekötelezte, de különösen nagy hatással volt Sziget várósának egy köztiszteletben álló polgárára: Jakab Péter ügyvéd-,kamarai elnök- és hitelintézeti igazgatóra. A küldöttségnek most nevezett (örmény születésű) tagja ugyanis emberbaráti nemes érzelmeinek ez ünnepélyes alkalommal az által kivánt nyomatékosabb kifejezést adni, hogy egy alapitvány okiratát tette le a püspök kezébe, — melyben egy Máramaros-Szigeten létesitendő árvaház javára, saját és neje nevében tizezer forintot ajánlott föl, egyetlen figyermekük emlékére. A püspök meghatva fogadta ezen nagylelkű adományt s a maga részéről is megigérte, hogy az alapitványt gyarapitani fogja. Ugyanezt igérték meg a káptalan tagjai is és így remélhető, hogy Sziget városa, Jakab Péter áldozatkész kezdeményezése folytán, oly philantropiai intézet birtokába jut, melyre alkalmasint többi vagyonosabb polgárai is készek áldozatot hozni!

Merénylet a váni érsek ellen. Ván örmény katholikus érseke ellen, életét veszélyeztető merényletet követtek el közelebbről. Midőn ugyanis a kath. hitbuzgalomban kiváló főpap Ohánnes érsek, Mus városában tartozkódott, éjnek idején orgyilkosok törtek be lakására, s a szerencsétlen főpapot megtámadván, tizenkét késszúrással életveszélyesen megsebesitették. A merénylők többen voltak s minden valószinűség szerint fel voltak bérelve; hogy ki által? — még nincsen földeritve. Azzal is fenyegették állitólag az érseket, hogy ha fölépülése után nyomban nem távozik az országbol, megölik. A török hatóság most erélyesen nyomozza a gonosztevőket, kik közül nehányat gyanú alapján már el is fogtak. (Az elfogottak közt van a mus-i örmény tanitó is.) A porta azonnal elrendelte, hogy vizsgálatot indítsanak s a tetteseket szigorúan megbüntessék. A gaztett tulajdonképeni inditó okaira nézve még közelebbi megbizható tudósitásaink nincsenek; minthogy a sajnálatos eseményhez keleti örmény körökben különböző irányú kombinácziókat fűznek.

A hitegység terjedése. A „Phare du Bosphore“ czímű konstantinápolyi franczia lapnak athéni levelezője nagybecsű czikket közöl a keleti keresztény egyházak egyesülése ügyében. Bár az e czikkben érintett nagy és szent eszme még nem valósult meg teljesen, mégis örömmel veszünk tudomást létezéséről. Ime, miként ír a vallási Unio ügyéről a nevezett lap göröghoni levelezője:...... A konstantinápolyi örmény katholikusok patriarkhája, Ázárián, Rómából visszatérve megérkezett Piraeus-ba. Paleolog kanonok, piraeusi latin plebános fogadta őt a kikötőben. Ázárián főpap tiszteletreméltó megjelenése, mély tudománya és igazi apostoli buzgalma általában ismeretes. Rómában a pápai jubileum alkalmával ő volt az, a ki kiváló magas méltóságánál fogva, mint vezetője szerepelt a propaganda régi növendékeiből alakult küldöttségnek, melynek körülbelől ötven tagja a különböző ritusokhoz tartozó érsekek, püspökök, és egyéb egyházi férfiakból állott. Ugyanezen alkalommal fejezte ki XIII. Leo pápa ő Szentsége e küldöttség előtt megelégedését és örömét a fölött, hogy a hellenismus hajlandóságot tanusít a Szentszék iránt! Legfőbb vágya lenne, tevé hozzá, láthatni egyesülését azon egyházaknak, melyek szavait hallották egy Athanáz-nak, Bazil-nak, Nazianzi Gergely-nek és Chryzosztom-nak, a kik diszei és dicsőségei nemcsak a keleti, hanem az egész egyetemes egyháznak. Ezen hőn ohajtott czél elérésére szivesen kész bármi kitelhető áldozatra! — Megjegyzi még az említett lap, hogy Ázárián Athénben is töltött egy napot s ez alkalommal Paleolog kanonok és titkára kiséretében meglátogatta Feridun-bejt, Törökország athéni meghatalmazottját, a ki itt megérkezése napja óta a legáltalánosabb rokonszenvnek örvend, (Feridun Budapesten is hivataloskodott) s a kinek fényes tehetségei még sokkal magasabb diplomácziai méltóságokra nyujtanak neki igényt a nagy ottomán birodalomban. Ázárián megtisztelte még ezen kívül látogatásával Francziaország diplomácziai képviselőjét, úgyszintén az osztrák-magyar monarchiáét is, — valamint Törökországnak piraeusi főkonzulát.

A keleti patriarkha-válság. A török miniszter-tanács elfogadta Vehábedián, konstantinápolyi örmény kel. patriárkha lemondását és megerősítette ugyanannak az örmény nemzetgyűlés által jeruzsálemi patriarkhává lett megválasztatását; egyszersmind ezen intézkedéseit helybenhagyás végett a szultán elé terjesztette. Ha Vehábedián áthelyezése csakugyan ténynyé válnék, azon esetben valószinűleg Bartholomaeus, (Bertalan) brussai püspök fogna helyére megválasztatni, ki szintén egyike az örmény egyház kiválóbb főpapjainak.

Mit mondott a pádisáh *)?... Az angol nagykövet egyik közelebbi kihallgatása alkalmával (a londoni Reuter-iroda jelentése szerint), a szultán szóba hozta az armeniai eseményeket is, kijelentvén miszerint az ottani lakosság ép oly boldog és megelégedett, mint a birodalom többi tartományainak lakói. (Hogy a szultán eme jóhiszemű nézetében mennyire osztozik maga az örmény nép a pasa-uralom alatt, ez természetesen még függő kérdés!) Említette továbbá a szultán, hogy néhány nyugtalankodó egyéniséget kénytelen volt megbüntetni, hogy jövőre példát statuáljon. Az angol nagykövet erre semmiféle megjegyzést sem tett az örménység helyzetére nézve.

Az örmény egylet bálja. Az örmények nemzeti egyesülete (Konstantinápolyban,) mely oly nagy számú iskolát tart fenn, a szultán védnöksége alatt tánczvigalmat rendezett, — mely kitünően sikerült. A fényes ünnepély tiszta jövedelme több mint háromezer frankot tett ki.

Erzsébetváros munkás fia: Joseffi József, nyugalmazott polgármester május hó 24-én 71 éves korában a boldogok honába költözött. Az eltávozott jó lélek, ki az erdélyi örménység egyik tisztelt. tagja volt, kizárólagosan nemcsak hivatalának, — melynek kötelmeit pontosan teljesítette — élt, hanem szolgálatot tett az egyház és iskolának is. A hazafias Erzsébetváros, mely annyi derék férfiút adott drága hazánknak, a boldogultban egyik munkás fiát vesztette el. Becsült nevét áldott emlékben tartják ismerősei!

A megtért antihászunisták. Az újabbkori örmény hitszakadás keletkezése- és megszűnéséről a „Magyar-Állam"-ban közelebbről hosszabb közlemény jelent meg, melyből részünkről is örvendetesnek tartjuk a szakadárság megszűnésére vonatkozó alábbi részletet kiemelni s olvasó közönségünknek a következőkben bemutatni: A mult hónapban (májusban) végre, — irja tisztelt laptársunk, — Ázárián patriarkhának több évi fáradozása, meghozta gyümölcsét. A békülés megtörtént s a patriarkha erről körlevélileg értesítette hiveit; jelentést tett azután a szultánnak és kormányának. Ábdul-Hamidnak első dolga volt az örmény hitközséghez levelet intézni, a melyben üdvözli az egyetértés helyreállitása alkalmából és kijelenti, hogy a schizma megszünése régi ohajtásai közé tartozott. Az új szakadárok főképviselői megjelentek azután a patriarkha palotájában, a hol a körlevél felolvastatott. Portukálián a hitközönségnek aranytollat ajánl föl, a melylyel megirják az ő Szentségének szóló üdvözlő táviratot*) Végül két hálaadó istentiszteletet tartottak, az egyiket Szent-János templomában, a hol egy ex-szakadár pap celebrált és a másikat a főtemplomban, a hol maga a patriarkha pontifikalt, a szent beszédet pedig egy volt szakadár pap mondotta Majd pecsétjüket és aktáikat adták át az ex-szakadárok a patriarchatusnak. Időközben megérkezett Rampolla biboros államtitkár távirati válasza. Ebben a Szentatya nagy örömének van kifejezés adva a szakadás megszünése fölött s egyúttal áldás küldetik a megtért hiveknek. E távirat az összes örmény templomokban a szószékről olvastatott föl. Ázárián palotájában pedig a schizma megszünése alkalmából számosan jelentek meg üdvkivánataikkal. Bonetti érsek apostoli delegatus volt köztük az első, azután a görög keleti patriarkha, Montebello gróf a franczia, White az angol nagy követ s többen. .... A schizma tehát megszünt s evvel XIII. Leo pápaságának története egy újabb dicső eseménynyel tette magát emlékezetessé! — mondja helyesen az idézett forrás.

Kormány-változás Egyptomban. Alexandriából junius 8-áról érkezett a hír, hogy az egyptomi kormány elnöke: az örmény Nubár pasa, kiről már más alkalommal is tettünk emlitést s kinek neve a diplomácziai téren Europaszerte ismeretes, tényleg megvált miniszterelnöki állásától. Ennek főoka állitólag abban keresendő, hogy Nubár (mint már előbb is több izben tette) jelentékeny reformokat kivánt az országos adó — s más mezőgazdasági ügyekben. Az úgynevezett török párt, Marauk pasával élén, mint irják, talán titkos egyetértésben a franczia főkonzullal, ellenezte Nubár törekvéseit. Nem lehet tudni még biztosan, ha vajjon ez alkalommal tisztán személyi surlodások forogtak-e fenn, — avagy pedig újabb franczia intrigueák ingatták e meg Nubár állását? a ki kiválólag mint az angol nemzetközi érdekek képviselője volt ismeretes a khedive (alkirály) országában. Annyi bizonyos, hogy az esemény hire nemcsak Áfrikában, de világrészünkben is nem kis meglepetést okozott a külügyi politika terén irányadó körökben. Nubár utóda most a miniszterelnökségben Riáz pasa lett.

---

*) Phádisáh perzsa szó, királyt, uralkodót jelent.

**) Portukálián előbb a szakadárok egyik vezére volt, hivatali állására nézve államtitkári helyettes a török pénzügyminiszteriumban.

Népek szövetkezése. A georgiai és örmény nép közt egy georgiai tudós kezdeményezése folytán nemzeti szövetség van keletkezőben. Az eszme inditványozója közelebbről Stambulban is járt, hol meglátogatta az örmény nemzet összes közintézeteit, s az örmény előkelőkkel tartott összejövetelei alkalmával nyomatékosan adott kifejezést abbeli nézetének, hogy a két nemzet közt az egyesülést szükségesnek tartja. Természetes, hogy orosz irányadó körökben rossz szemmel nézik a közeledést a Kaukázus eme két legjeleltékenyebb népe között.

Konstantinápolyi hirek. White, ottani angol nagykövet a portánál panaszt emelt, hogy örmény születésű drágománját (forditó, tolmács) a török katonák bántalmazták. A nagykövet kivánságára megtartott vizsgálat eredménye alapján a porta tagadja a bántalmazást és az örmény drágomán elbocsátását követeli, mint ki hivatalos állását honfitársainak felbujtására használta fel. Úgy látszik azonban, hogy White nem igen hajlandó a kivánságnak eleget tenni. — Mint ugyancsak a török fővárosból irják a „Politicher Correspondenz“-nek, a mult alkalommal Ván-ban politikai okokból elfogott hét örményt részben Tripolisba (Áfrikába) számüzték, részben a váni várba küldték.

Kitiltott lapok. Az angol Times april 3-iki számát és a Contemporazy Review april havi füzetét a török hatóság lefoglalta, a Spectatortól pedig junius hó 1-ig megtagadta a szállitást a törökbirodalom területén; azonban mindaz, a mit ezek a lapok irtak, oly kinos hatást nem keltett, mint épen egy örmény lap közleménye, melyről a konstantinápolyi lapok óvatosságból nem vettek tudomást. Mint az „Egyetértés“-nek irják: ezt az örmény nyelvű lapot orosz származású örmények szerkeztik. Czíme: „Kolokol“ (magyarul: Harang); szerkesztősége állitólag Francziaországban van, de miután ott nemzetközi tekintetekből kinyomatni nem engedik, Londonban kerül sajtó alá. E lap teljességgel nem kiméli a szultán személyét sem; a szultán tehát magához hivatta az örmény patriarkhát és meghagyta neki, hogy kövessen el mindent arra nézve, hogy ez a lap elnyomassék. A patriarkha erre azon választ adta, hogy ő neki nincs hatalmában az orosz alattvalókkal rendelkezni, s igy nagyon kevés az, a mit ez irányban tehet, — mindamellett megigérte, hogy körlevelet bocsát ki híveihez, melyben felszólítja őket, hogy a „Kolokol-t“ égessék el.

Szent-Pál apostol születéshelyén. Tarzusban, a hajdan örmény uralom alatt állott Cilicia egyik fővárosában, hol a „nemzetek apostola“ született, templomot fognak emelni tiszteletére. E czélra közadományokat gyűjtenek, melyek Párisba küldhetők, a keleti iskolák egyesületéhez intézve. A templomépitést Ádáná örmény püspöke: Gárábed Ászlánián vezeti.

Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvár, Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda.

Életkép.

A mult század nyolczadik tizedében menyekzőt tartottak Örményország egyik falújában; sokan emelték személyes jelenlétökkel az ünnepély díszét. A meghivottak között volt az örmény Mecslum melikh*) is, ki magával vitte a vidék (Kándzág) urát: a török Csávát chánt is. Asztal után a chán kivánságára a menyasszony és a leányok dalolni kezdettek. A chán öröme, ki gyönyörködött a hallott dalokban — határt nem ismert.

A csinos külsejű dalnokok közt volt egy olyan gyönyörű teremtés, ki párját ritkitó szépségével meghódította a chán szívét.

— Mecslum melikh, ki ez az idegen, ez a mennyei angyal? kérdé halkan a chán.

— Ez oszgánábádi Uszup melikh leánya, a vidék legszebb hölgye, ki egy sákhii kereskedővel áll jegyességben; a leány szülői épen a napokban várják a vőlegényt, hogy megtarthassák a menyekzőt.

De Csávát chán nem így gondolkozott.

— Mecslum melikh, nemde Uszup melikh leánya háremem legszebb dísze lenne? kérdé a chán.

— Ugy van! Uszup melikh családja, a chán figyelmét szerencse számba veheti.

Mecslum melikh szavai tetszettek a chánnak. Megfogá szeretett melikhje kezeit, szives köszönetet mondott és megkérte őtet, hogy minél hamarább küldje el Uszup melikhet hozzája.

---

*) Melikh (arab szó: király, fejedelem) itt nagy úrat, nemes embert jelent.

Ilyen édes benyomás alatt távozott haza Csávát chán; az egész éjjelt álmatlanul töltötte, a szép leányról gondolkozott és türelmetlenül várta az ohajtott reggelt, melyet boldog napok fognak követni. . . .

Uszup melikh nem volt otthon (Oszgánápád falú), midőn leánya a rokonokkal Kándzágba ment menyekzőre. A melikh, ki nagyon neheztelt azért, hogy a leányt eleresztették, — rögtön intézkedett, hogy egyik meghitt barátja, leányát még az nap Kándzágból haza hozza. . . .

Nem sokára parancsot kap Uszup melikh a chántól, hogy bizonyos sürgős ügy eligazítása végett azonnal menjen el hozzája. A melikh engedett a meghivásnak és elment. Szives fogadtatásra talált. Parancsolatjára megjelentem, mivel lehetek szolgálatjára? kérdé a melikh.

— Kérésem van, válaszolt édesen a chán.

— Parancsoljon chán.

— Kedves melikh! azanya a tiéd, de a leány az enyém.

A melikh, ki látta, hogy a gonosz ember kerülő útat használ, megértette csalárd szándékát és felindult.

— Láttam leányodat, ki nekem nagyon megtetszett, folytatta tovább a chán; azt nekem fogod adni.

Ez elviselhetlen gyalázat volt az örmény melikhre nézve. De mit tehetett a chánnal szemben? Megkövülve elszorúlt keble.

— Mi mondanivalóm sincs chán! — alig tudott szólani a melikh — de ha lehet adj egy pár napi időhaladékot, hogy a mi törvényeink és szokásunk szerint megtehessük az előkészületeket.

— Három nap elégséges, mondá a chán és megszorítá a melikh kezét barátságosan.

Uszup melikh sebzett szívvel távozott a chán lakásáról. Az úton gondolkodóba esett. Mit tegyek? Ha felszólítom nemzetfeleimet, hogy álljunk ellent a chán akaratjának és fegyverrel kezünkben védjük atyai jogomat, akkor tudom megszabadítjuk leányomat; de irtozom a vértől! Ha öngyilkos leszek, úgy szemeim nem fogják látni leányom

elhurczoltatását; de vajjon ezen kereszténytelen eljárás képes-e annak nevét a gyalázattól megóvni és őt magát a szerencsétlenségtől megmenteni? Nem! — Ha önkezemmel oltom ki szeretett gyermekem életét, akkor annak ártatlan vére miatt örökös kín fogná atyai szivemet gyötörni; aztán azért bizonyára a chán is megbosszúlná magát családomon. . .

Ilyen szomorú gondolatokkal volt elfoglalva, midőn Oszgánábádba (falújába) érkezett. Itt azonnal intézkedett, hogy a falúsiak családjaikkal mind (ide értve a cselédséget is) a templomba gyüljenek össze, mert rendeletet hozott a chántól... és azt akarja felolvasni. A tekintélyes férfiú szavára a falú apraja-nagyja a kitűzött időben ott volt a szentegyházban. Ekkor azon ürügy alatt, hogy a rendeletet otthon felejtette, kiment a templomból.... és a gyülekezetre zárta az ajtót.

Haza futott és családja tagjait felkantározott lovakra ültetve Chárábáz felé vágtatott. Ott hagyta házát, földjeit, minden vagyonát.

Később egy utas, ki messziről hallotta a falúsiak jajveszékelő kiáltásait, nyitotta fel a templom ajtaját. A hír eljutott nem sokára Csávát chánhoz is; de ez Uszup melikh ellen már mit sem tehetett; mert ez már Chárábáz-ban, a chán ellensége vendégfogadó, barátságos házánál pihente ki a veszélyes út fáradalmait.

A Gondviselés intézkedett, hogy a kiszemelt áldozat nem került a ragadozó kánya karmai közé.

Uszup melikh Sákhi-ből Chárábázba hivatta a vőlegényt, ki ott szép arájával meg is tartotta menyekzőjét; aztán itt maradt az új pár addig, míg Kándzág az oroszok kezébe nem került. A kándzági chánság eltörlése után visszatért a melikh Oszgánábád falúba.... és ott maradt haláláig.

Szongott Kristóf.

Az ó-örmény népies költészet.*)

— Befejező közlemény. —

Különös előszeretettel foglalkozott az ó-örmény népies költészet a tizenegyedik arsacida fejedelemnek, II. Artaxesnek, Szánádrug fiának viselt dolgaival. Chorenei, ezen uralkodó hosszas és szerencsés kormányzásáról (85—126 Kr. u.) beszélvén, felemlíti egyéb források közt Olympus áni-i pogány papnak „a templomok történeté“-t, a perzsa krónikákat, legfőként azonban a népies költeményeket, melyek II. Artaxes korának eseményeit felölelték. „Az utolsó Artaxes tettei — ugymond, Izsák herczeghez intézve szavait — nagy részben ismeretesek előtted a történeti költeményekből, melyeket Koghten kerületben énekelnek. Artaxate városának alapítása, e fejedelem szövetsége az alánokkal, Száthinig szerelme a sárkányok ivadékai iránt (a méd Astyages utódainak jelképes megjelölése), az ellenök való hadviselés, hatalmuknak megtörése, kiirtásuk s lakóhelyeiknek felgyujtása, a féltékenység, mely Artaxes fiai közt támadt s a túsák, melyeket feleségeiknek nógatására egymással vivtak, — mindezen események feltárulnak előtted a történeti énekekben.“

Chorenei fenntartá számunkra a töredékét e balladák egyikének, melyhez Száthinig herczegnő megható szerelmi története szolgáltatta az anyagot:

„Az alánok, szövetkezve a kaukázi bérczlakókkal s az iberiai népességnek egy részével, jelentékeny tömegben Örményországra vetették magukat. A két ország határszélén történt megmérközésben az alánok huzták a rövidebbet, s átkelve a Cyruson, tábort ütöttek a folyó déli partján, míg az örmények az átellenes parton helyezkedtek el. Az alánok királyának fia foglyul esett s Artaxes elé vitték. Atyja békét ajánlott az Artaxes által megszabandó feltételek alatt s azon ünnepélyes esküvel megerősítendő igéret mellett, hogy nem fogják többé háborgatni az örmények földjét Midőn pedig

---

*) Éd Dulaurier, Chants populaires de l' Armenie, (Revue, des deux Mondes. 1882 III) — Emin K. I. Vebk Hênujn Hájaszdáni. Moszkva 1850.

Artaxes vonakodott a fiatal herczeget visszabocsátani, az utóbbinak nővére a folyó partjára sietett s emelkedettebb helyről, tolmácsok segitségével, e szavakat intézte az ellenséges tábor felé: ‚Hallgass meg, derék Artaxes, add vissza azt a fiatal embert nekem, a szép szemű lánynak. Nem méltó egy hőshöz, bosszúvágyának kielégítéseért megfosztani életétől a hősök fiait, vagy rabszolgaságban tartani őket s vég vélkül való ellenségeskedést ápolni két bátor nemzet között.‘ — Artaxes, hallván e bölcs szavakat, a folyóhoz közeledett, megpillantá a szép Száthinigot s szerelemre gyuladt iránta. Aztán magához rendelve Szêmpádot, egy vén katonát, a ki gyermekkorában nevelte őt, kifejezé előtte azon óhaját, hogy nőül veszi a fiatal herczegnőt, baráti szövetséget köt népével s bántalom nélkül visszaküldi a fivérét. Szêmpád helyeselvén e terveket, küldöttség ment az alánok királyához megkérni Száthinig kezét. ‚A derék Artaxes királynak, válaszolá az apa, soha sem lesz annyi kincse, a melyet viszonzásul adhatna nekem az alánok nemes szűzeért.‘ A házasság létrejött. Artaxes király, ugymond a ballada-töredék szerzője, szép fekete paripára ült, arany gyűrűkből s vörös bőrből készült kötőféket vett elő s gyorsan, mint a repülő sas, átkelt a folyón, az alánok szűzének testét körülfogta a kötőfékkel,*) fájdalmasan megszorítva a gyöngéd fiatal leány termetét s hirtelen elszáguldott vele a táborába.“

E fejedelmi házasság emlékezetét tartotta a következő két verssor is, melyek arra czéloznak, hogy az örmény királyok házasságuk alkalmával palotájuk kapújánál pénzdarabokat szoktak szerteszórni, a királynék pedig gyöngyöket hinteni el nászszobájukban:

Artaxes nászán aranyeső hullott,
Száthinig nászán gyöngyeső hullott.**)

Magistros Gergely herczeg egyik levelében idéz igy költeménytöredéket, mely a nép ajkain a ő koráig fennmaradt.

---

*) Az alánok, Chorenei szerint, nagyon kedvelvén a vörös bőrt, a fennebbi allegoria azt jelenti, hogy Artaxes nagy mennyiségű ily bőrt ajándékozott Sáthinig hitbéreül.

**) Örményország egyes vidékein s Konstantinápolyban manapság is szokás pénzdarabokat szórni szét a menyaszony feje fölött, midőn a templomból megérkezik a vőlegény házához.

A tovatűnő élet fölötti ime mélabús sajnálkozást adja a haldokló Artaxes szájába a költő: „Ah, ki adja nekem vissza házi tűzhelyem füstjét, s Návászártnak*) vidám reggelét, s könnyed szökellését a szarvasoknak? — A királyok szokásaként megszólaltattuk a kürtöket s megverettük a dobokat."

A leginkább elterjedt népies legendák egyike Artaxes legidősb fiával és utódjával, a szilaj, határtalanúl becsvágyó Artabazessel (Árdávázt) foglalkozott, a ki ugymond Chorenei, vad dűh által volt megszállva születése perczétől a haláláig. Azt tartották, hogy Astyages ivadékainak a feleségei megbabonázták őt a születésekor, a történeti énekek költészete pedig akként alakítá át ezt a népies hitet, hogy „a sárkányok utódai" elsikkasztották a királyi gyermeket s gonosz szellemet tettek a helyére. Kevéssel trónralépte után átment Artabazes az Artaxate város melletti hidon, hogy vadkanokra vadásszék. Beteges agyának képzelgése által megtévesztve s fel és alá vágtatva paripáján, mély gödörbe zuhant s ott veszett el. Azt tartották, hogy az apai átoknak volt következménye e gyászos végzet. A Koghten-kerületbeli népies költemények szerint ugyanis Artaxes halálakor igen sokan, követve a pogány szokást, önkényt feláldozták magukat a sírján, mire Artabazes haragosan e szavakat intézte atyja szelleméhez: ‚Ha magaddal viszed az egész népet, miként fogok én uralkodni a romok fölött?' Mire Artaxes megátkozta a fiát: „Ha vadászni menve, a nemes Mászisz (Arárát) felé irányozod paripádat, meg fognak ragadni a sárkányok ivadékai, elvisznek a nemes Másziszra, ott maradsz s nem fogod többé megpillantani a napvilágot." **)

Chorenei feljegyezte az e legendához fűződő népies regét: „Mint a vén asszonyok mondják, Artabazes be van zárva egy barlangba s lánczokkal lekötve, melyeket hasztalan erőlködik szétszaggatni, hogy pusztulást zúditson a világra; ezeket a lánczokat megerősíti a kovácsok kalapácsának az ülővasról felhangzó zaja. Innen van, hogy napjainkban is sok kovács, hivén e hagyományban, a hét első napján háromszor-négyszer ráüt az ülővasra, hogy megerősödjenek a lánczok, melyek Artabazest visszatartják."

A legenda Artaxes fiáról átment Georgiába s keresztény szellemben átalakulva, fennmaradt az ottani nép ajkain. Egy asszony, útközben szülési fájdalmak által lepve meg, gyermeket hozott a világra s Amirán-nak nevezett el. Nagyon óhajtá, hogy meg legyen keresztelve, de nem volt senki a közelében, a ki eleget tehetett volna jámbor kivánságának. Végre megjelent egy aggastyán, megkeresztelte a csecsemőt s anyjának kivánsága szerint megigérte, hogy igen nagy testi erőt fog kérni számára istentől. Teljesült kérése, az ifjúvá fejlődött Amiran emberfölötti erővel volt felruházva s csodás dolgokat művelt. Elkapva a siker által, elég vakmerő volt magával az éggel szembe szállani, mire a haragra gyult isten vaslánczokkal a Kaukáznak egyik szakadékához bilincselte őt. Leesett kardja mellette fekszik a földön; csak hű kutyája maradt meg, a mely folyvást nyalja a lánczait, hogy megszabadíthassa. A megkeményedett szivű óriás türelmetlenül várja a pillanatot, midőn megszabadulva bilincseitől, ki fogja elégithetni bosszúját De isten szeme nem alszik; minden évben, nagycsütörtökön, a föld belsejéből egy kovács búvik elő, megerősíti a fogoly lánczait s erősebben, mint valaha, oda köti őt a sziklához.

Érdekes lenne tudni, mely vallási és nemzeti ünnepélyeken dalolták azokat a balladákat, melyeknek egyes töredékei hosszú évszázadok során át napjainkig eljutottak. Chorenei s az őt követő írók nem szólnak erről; csak annyit említenek meg, hogy Árám gyermekei (t. i. az örmények) ünnepélyes előadásokon énekelték e dalokat s hogy tánczkarok által valának azok kisérve. Többször ismétli Chorenei azt is, hogy az énekesek szava egybeolvadt a pámpirên hangjával.

Ennyi mindaz, mi az ó-örmény népköltészet világából eléggé meg nem becsülhető hagyományként reánk maradt.

Dr. Molnár Antal.

---

*) Návászárt az örmény naptár szerinti első hónapja az évnek, a tavaszi éjnapegyen idejére esett

**) Az Ararát tetőjét rendszerint felhő boritja s Eriván lakói ma is »sőtét világ«-nak nevezik e hegységet.

A bárány testvérke.

— Örmény rege. —

Volt egy özvegy s annak volt egy leánya. Az asszony férjhez ment egy özvegy emberhez, kinek első feleségétől egy fia és leánya volt. Az asszony reá beszélte férjét, hogy vigye gyermekeit a hegyek közé. Az ember nem tudott neki ellenállani s egyszer kenyeret téve zsebébe, elindult gyermekeivel a hegyek közé.

Mentek, mendegéltek egy teljesen lakatlan helyre. Itt az apa így szólt gyermekeihez: Pihenjétek itt ki magatokat! A gyermekek leültek, s az apa elfordulva sirt keservesen. — Egyetek valamit — szólt kevés idő múlva. A gyermekek ettek s ennek végeztével a fiú mondá: — Jaj apácskám, milyen szomjas vagyok!

Az apa vette pálczáját s beszurva a földbe rá akasztotta kabátját. — Jer ide fiam — szólt — ülj ide az árnyékba, mindjárt hozok vizet.

A fiú és a leány ott maradtak; az apa elment s cserben hagyta gyermekeit. Hogy mennyi idő telt el míg észre vették, hogy atyjuk nem tér vissza, — nem tudom. Elég, hogy keresték mindenfelé atyjukat, de sehol sem találtak egyetlen emberi lelket sem.

Ismét csak vissza tértek azon helyre s elkezdtek sirni.

— Oh, oh! Ez atyánk pálczája, ez meg kabátja, de ő nem jőn és nem jőn. Oh, oh!

Hogy meddig maradtak ott a testvérek, nem szól róla a krónika. Végre felállottak s az egyik a pálczát, másik a kabátot véve kezébe elindultak — czéltalanul. Mentek, mentek, mendegéltek s egyszer csak találtak lópatkó nyomot esővizzel megtelve.

— Jaj inni szeretnék! — szólt a fiú.

— Ne igyál testvérkém, mert csikó lesz belőled.

Tovább mentek s találtak ökör nyomot — Jaj de szomjazom! — szólt a fiú. — Ne igyál testvérkém — mond a lány — mert borjú lesz belőled.

Tovább mentek, mentek, mendegéltek, midőn bival nyomot találtak. — Oh, mennyire kinoz a szomjúság! — Ne igyál testvérkém, mert bivalborjú lesz belőled. Mentek, mendegéltek és találtak medvetalp nyomot. — Oh, inni akarok! — Ne igyál, mert medvebocs lesz belőled! — Mentek, mentek s találtak disznó nyomokat. — Oh, de szeretnék inni! — Ne igyál testvérkém, malacz lesz belőled. Tovább mentek, mendegéltek s találtak farkas nyomot. — Oh mennyire szomjazom! — Ne igyál, mert farkas lesz belőled! Tovább mentek. Mentek, mendegéltek s találtak bárány nyomot. — Oh, testvérkém — szól a fiú — meghalok a szomjúság miatt! — Oh, milyen bánatot okozol nekem — felelt a leány — báránynyá változol, ha iszol belőle!

De a fiú már nem tudta tovább kiállani, hanem ivott s azonnal átváltozott báránynyá, elkezdett bégetni, s úgy futott testvére után. Hosszas barangolás után végre haza értek.

A mostoha anya beteg volt.... és kérte férjét, hogy ölje meg a báránykát, mert ohajtana belőle enni.

A leány nehéz küzdelmek árán megmentette bárány testvérkéjét s a hegyek közé futott vele. Mindennap elvitte legelni, mialatt ő czérnát font.

Egyszer kiesett orsója a kezéből s legurult egy üregbe. A bárány ott maradt legelni, a leány elindult, hogy orsóját visszahozza.

Amint a barlangba lépett, egy ezer esztendős vén boszorkányt látott ott feküdni, ki meglátva a leányt mondá:

— A szárnyas madárnak, a csuszó kigyónak lehetetlen ide behatolni: hogy tudtál bejönni leány?

A leány remegve szólt: — Irántadi szeretetből jöttem nagyanyácskám!

A vén boszorkának tetszett a leány s maga mellé ültetve kérdezősködött egyről-másról. — Megyek, — szólt — hogy halakat hozzak neked, te bizonyára éhes vagy!

De a halak kigyók és sárkányok voltak s a leány ijedtében elkezdett sirni.

— Miért sirsz? kérdé az öreg.

— Anyám jutott eszembe s azért sirok. Aztán elbeszélt mindent, a mi vele történt. — Ha így van a dolog — szólt a boszorka — ülj ide le s én öledbe hajtva fejemet, elalszom.

Tűzet gerjesztett s a fogót a kemenczébe téve szólt a leányhoz:

— Ha a fekete repül ide, ne költs fel, de ha a szivárványszínű jőn, vedd a tűzes fogot s vesd a lábomra, hogy ébredjek fel.

A leánynak minden bátorsága az inába szállott; mit tegyen? Leült, az öreg lehajtotta fejét ölébe s elaludt. Nemsokára egy borzasztó fekete szörnyeteg repült elé; a leány hallgatott. Kevés idő mulva ismét látja, hogy a szivárványszínű szörnyeteg jőn. Ekkor megragadta a tűzes fogot és a boszorka lábára vetette.

Mihelyt felébredt a boszorka, felemelte a leányt is, kinek a szivárványszínű fénytől minden ruhája és fürtjei is aranynyá változtak. Ekkor kezet csókolva az öregnek kérte, hogy engedje őt távozni Elindulva magával vitte bárány testvérkéjét s haza mentek. A mostoha nem volt otthon s a leány titokban elásta a kemencze mellé arany köntösét s az ocskát vette magára.

A mostoha anya, a mint haza jött, mindjárt meglátta, hogy a leánynak arany hajfürtjei vannak, s kérdé: — Mit tettél, hogy hajad aranynyá változott?

A leány elbeszélt mindent s másnap saját leányát küldte el a hegyek közé. A leány akarattal elejtette orsóját s az orsó a barlangba gurult. Bement, hogy elhozza. A vén banya madárijesztővé változott és haza kergette.

Ezen a napon lakodalom volt a királyi palotában. Egyik fiát házasítatta a király; minden felől todult a nép.

A mostoha anya kendőt vetett magára, megfésülte leányát s elvitte a menyekzőt megnézni. Az arany hajú leány sem maradt otthon. Magára vette arany köntösét s utánok ment.

Haza térőben előre futott az arany hajú leány, hogy előbb legyen otthon, mint mostohája s a nagy sietségben az egyik arany papucsát a vizbe ejtette. A király lovait épen itatni vitték, de a mint meglátták a vizben az arany czipőt, vissza hőköltek s nem akartak inni. A király magához hivatta a bölcseket s felvilágositást kért tőlük. Ezek az arany papucsra mutattak. A király hírnők által kihirdette, hogy azt a leányt, kinek a lábához talál a czipő, egyik fiával férjesíti.

Embereket inditottak az egész városba, hogy felpróbálják mindenkinek az arany czipőt. Végre oda is betértek, hol a bárányka volt. A mostoha az arany hajú leányt a kemenczébe zárta s a magáét mutatta az embereknek.

Ekkor egy kakas röpült a küszöbre s háromszor kukorékolt: — Kikiriki! A szépek szépe a kemenczében van!

A király emberei félrelökték a mostohát, az arany hajú leányt kihuzták a kemenczéből s felpróbálták a czipőt lábára és ime mintha onnan nőtt volna ki, úgy talált.

— Nó kelj fel — mondák — te légy a királyi menyasszony.

A leány felvette arany köntösét s maga előtt hajtva bárány testvérkéjét a királyi palotába ment, hol összeeskették a királyfiúval és hét nap, s hét éjjel folyt a dinom-dánom.

Egyszer magához vevén leányát, elindult a mostoha, hogy látogassa meg mostoha leányát. Emez mindenek daczára anyjának tekintette s meghivta a királyi kertbe, a kertből a tengerpartra mentek ki s ott leültek pihenni. A mostoha szólt: Fürödjünk meg a tengerben. Meg is fürödtek, ekkor a tengerbe lökte a királyfi feleségét, hol egy nagy hal azonnal elnyelte.

Ezalatt saját leányára adta az arany köntöst s a királyi palotába vezetve arra a helyre ültette le, hol az új asszony szokott ülni A fejét és egész arczát eltakarta, hogy fel ne ismerjék.

És a királyfi felesége még mind a halgyomrában volt. Egyszer meghallotta a harangozó hangját s kérte: — Harangozó, te harangozó, ha az embereket behivtad a templomba, vess magadra kétszer keresztet s kérlek Isten nevére, menj el a királyfihoz s mond neki, hogy meg ne ölje bárány testvérkémet.

Egyszer-kétszer hallotta e hangot a harangozó s megjelentette a királyfinak.

A királyfi a harangozó kiséretében még azon éjjel a tengerpartra ment s ime ugyan azt a hangot hallja: Harangozó, te harangazó stb.

Megismerte, hogy e hang kedves feleségeé; minden gondolkozás nélkül kihuzta kardját, a tengerbe ugrott, felhasította a hal gyomrát s kihuzta kedvesét onnan.

Együtt mentek haza. A királyfi maga elé hivatta a mostohát és szólt: — Miféle ajándékot adjak neked? Egy árpán hizott lovat, vagy pedig fekete fogantyús kést?

— A fekete fogantyús késsel, felelt a mostoha — ellenségeid szivét keresztül szurhatod, add nekem az árpán hizott lovat.

A királyfi megparancsolta, hogy a mostohát leányával együtt kössék a ló farkához s kergessék hegyen-völgyön mindaddig, mig egyéb nem marad belőlük, mint fülök és egy csomó haj.

Ezután boldogan élt a királyfi szép feleségével és a báránykával. Amazok megtalálták büntetésöket, emezek boldogságukat.

Az égből három alma hullott alá. Egy a mese mondónak, egy annak, a ki meséltet s egy a hallgatónak

Ábgár Hohánneszián után

Harmath Luiza.

Erzsébetváros kegyúri joga.

Erzsébetváros kegyúri jogát az örmény kath. egyház és a városi kath. iskolák felett III-ik Károly király- és felséges utódaitól nyerte.

Jelen sorok czélja feltüntetni azt, hogy minő alapon szerezte és gyakorolta kegyúri jogát e hazafias város; a bizonyitékokat az egyházi levéltár adatai, mint történelmi forrásokból merítem.

Midőn az örmények 1672-ben, mintegy 3000 család, Erdélybe költöztek, Gyergyó-Szt-Miklós, mint határszéli város, szolgált első letelepülési hely gyanánt; később innen ágaztak szét Erdély különféle községeibe. Erzsébetvároson az örmények, mint a királyi kincstárnak bérfizetői (taxalistae) 1685-től kezdve emlittetnek. Akkor a kath. istenitiszteletet fakápolnában tartották. 1740-ben Dániel Pál és Todor Lukács a promontori szőlők legmagasabb csúcsán kápolnát épittettek „A kereszt felmagasztaltatása“ tiszteletére; 1751-ben Lázár János és Issekutz Miklós a nagy piacz közepén szintén

kápolnát emeltek „A boldogságos Szűz menybemenetelé“-nek tiszteletére; de mind a három kápolna teljesen elpusztulván, más emlék nem maradt fenn, mint a boldogságos Szűz menybemenetele képének adományozott augusztus 15-iki búcsú.

Az erzsébetvárosi kath. örmények első lelkésze a moldovai Jassyból beköltözött Oxend Vártán*) (1700—1708) volt; ez, valamint az utána következett Edelbej János nős papok lévén, bizonyosan állíthatom, hogy az örmények közt gyakran előforduló „Pap“ vezeték név, ilyen házassági szövetségben élt lelkészek maradékait jelzi.

A tulajdonképeni plébániai templom, a mostani ó-templom — Edelbej alatt épült 1723-tól 1725-ig és ugyanezen év július 29-én a Szent-Háromság tiszteletére gróf Kornis Zsigmond erdélyi kormányzó jelenlétében, báró Antalfi János erdélyi püspök által ünnepélyesen szenteltetett föl. E templom már nem egyesek bőkezűségéből, hanem a városi közönség vagyonából emeltetvén, ezért 1725-től kezdve a helyi örmény városi közönség kegyúri jogot nyert, miről említést tesz báró Antalfi püspök templom-fölszentelési okmánya; ugyanezt erösítik királyi kiváltság-leveleink is. Ugyanis III-ik Károly király, vagy okiratunk szerint VI-ik Károly császár 1733. augusztus 11-én keltezve a 4-ik pont alatt ezeket rendeli:

„Mivel ezen városnak jóléte és előhaladása leginkább az isteni áldástól függ, azért szükséges, hogy legelsőbben az istenitisztelet- és kath. szent hitre, melyet nevezett város örmény szertartás szerint vall, legyen gond fordítva; ennek részére nemcsak a nép számához mért róm. kath. templom épitendő ezen városban a közönség költségén, vagy a meglevő, a további szellemi szükséglethez képest kibővitendő, hanem a fölött is kell őrködni, hogy a lelki vezetésre kellő és megfelelő minősitvényekkel ellátott egyházi férfiak legyenek, kik azon várostól illően javadalmaztassanak. Ugyanezt megerősiti Mária Terezia felséges királynénknak 1758. november 28-án kelt hasonértelmű kiváltságlevele.

---

*) Az örményben Vártán Ángszendi, Oxend fia Vártán, vagy Oxendfi Vártán.

Erre vonatkozólag gróf Battyáni erdélyi püspök 1781-ben kelt szabályszerű látogatási okmányában (Canonica visitatio) ezeket mondja: „A város a kegyúri jogot ezen egyház felett kegyes emlékű Mária Teréziának 1758-ik évben engedélyezett kiváltságlevele szerint igényli magának.“

De a legvilágosabban körülirva találjuk ezen kegyúri jogositványt azon kiváltságlevélben, melyet II-dik József 1786. deczember 27-én Erzsébetvárosnak adományozott, hol a 7-ik pont ekkép szól: „Ezen városnak a kegyúri jogot azonképen adományozzuk, mint más városnak, hogy plébánost válaszszanak, de azon világosan kijelentett kötelezettséggel, miszerint a plébános és segédpapjainak megfelelő és illő eltartásáról gondoskodni köteleztessék.“

Az említett kiváltságlevelek épen úgy, mint Kastal általános püspöki helynök, báró Antalfi, b Zorger, b. Bajtay, gr. Battyáni, Mártonfi, Kovács Miklós erdélyi püspökök által megállapított szabályszerű határozmányok arról tanuskodnak, hogy a kegyúri jog az örmény plébániai templom felett mindig a városi közönséget illette. És Erzsébetváros ezen kegyúri jogát valóban ismerte és gyakorolta is, miről az örmény-egyház történelmi adatai tanuskodnak.

Ezen város, mint kegyúr választotta meg az első plébánost, Dániel Mihályt 1734. jánuár végén; ugyan e városi tanács és közönség gyülése választotta mindig az utána következő örmény plébánosokat is. De a joggyakorlat mellett mindig teljesítette kegyúri kötelmeit is. Ő épittette az ó-templomot s a jelenlegi anyatemplomot 1790-ben. A templom építésének befejezésére az örmény egyházi társulatok pénztárából 6000 R. forintot vett fel költsön oly kötelezettség mellett, hogy ezen költsönösszeg után évenként „fixum Ecclesiae“ czímen 157 frt. 60 kr. kamatot fizetend a városi közpénztár az egyház belszükségeinek fedezésére.

Sőt e kegyúri jogát elismerte hivatalos iratában is, midőn a városi tanács és esküdt közönség 1818 május 18-dikán Rudnai püspökhez ezeket irja: „Patronatusi jussunknak fentartása tekintetében excelentiád kegyes színe elé járulunk.“

A lelkészek javadalmazását illetőleg legyen szabad a következő történeti áttekintést bemutatni.

A lelkészek kezdetben a nép adományából éltek és saját házaikban laktak; de az 1785-iki lelkészi kimutatásban már némi nyomait észleljük a plébános fizetése körüli közös intézkedésnek, melyet a városi közönség és püspöki hatóság 1795. mártius 3-án gróf Battyáni püspök által megerősített oklevél ezen szavaiban végérvényesen meghatározott: „Nehogy a clerus kárára valamikor jövedelme megrövidíttessék, hanem hogy mindig biztosítva legyen“, megerősíti az 1794. szeptember 1-én egyakarattal hozott közgyűlési határozatot, hogy azon fizetés, mely az előbbi években is az örmény clerusnak járult — 850 frt — s ezenkivűl „tiszteletdij“ czímen 120 frt., a közpénztárból visszavonhatlanul fizettessék. Ezen időtől kezdve a városi közönség készséggel és méltánylással teljesítette ezen kötelmét; azonban lelkészilak, valamint papi földbirtok-illeték a városi közönség részéről sohasem adatott.

Most áttérek Erzsébetváros kegyuraságának második tárgyára, vagyis az elemi iskolákra és szólok ezek keletkezése, jellege és a fölöttök gyakorolt kegyúri jogról; itt is a történelmi alapot veszem zsinormértékül.

Az örmény népnek tanitói — beköltözése alkalmával papjai valának; s különösen 1720-tól kezdve a velenczei mechitharista szerzetesek nemcsak mint hit-, hanem mint örmény nyelvtanitók is emlittetnek. Gróf Battyáni Ignácz erdélyi püspök 1781. november 1-én kelt látogatási okmányában már háromféle, az örmény katholikus egyház felügyeletére bizott iskoláról tesz említést, melyeknek tanitói részint a tanulók szülőitől, részint egyházi társulatok pénztárából, vagy egyeseknek, a városi közönségnél letett s az úgynevezett városi iskolai commisio által kezelt alapitványból nyerték fizetésüket.

A helyi elemi iskolák igazgatása az 1775. november 21-ről kelt püspöki leiratban közölt s az 1775. ápril 29-iki királyi rendelet szerint az örmény plébánosra lett bizva.

Iskoláink rendszeresebb alapot nyertek Kábdebo János plébános tevékenysége folytán. „Városunknak előmenetelét tovább-tovább munkálni igyekezvén“ — irja 1811 jánuár 28-ról kelt feliratában — figyelmünket először is annak boldogsága talkövére, a jól nevelendő ifjúságra fordítottuk, a volt iskolákat tökéletesebb rendbe hozni emberkedvén, három osztályba soroztuk s a fitanitást képes egyénekkel kivántuk betölteni.“ Ekkor hivatott meg az egyház nemes megyéje által, mely magában foglalta sz. kir. városunknak nemes tanácsát és esküdt közönségét — Pap János, a kolozsvári lyceum jeles növendéke, tanitoúl, kinek fizetése a 3-ik osztály tanitásáért 250 frt volt; Retezár Kristóf a 2-ik osztály tanitásáért kapott szintén 250 frtot és Dombi Jánost, az 1-ső osztály tanitóját 100 frttal fizette az iskolai bizottság által kezelt városi pénztár. Ezen iskolai bizottság az egyházi hatósággal együttesen járt el az elemi iskolák körüli intézkedésben. Ő állapitotta meg, a városi közönség beleegyezésével, az 1809-ik évben hozott és 1835-ben részletesebben körülirt „szabad kir. Erzsébetváros köziskoláinak rendszabályait“ az egyházi megyegyűlésen; ugyanezen iskolai bizottságról tesz említést 1834. január 17-én tartott megyegyűlés jegyzőkönyve: „Tudtára adja a nemes tanács, hogy a Daniel familiától a scolastica commisiora jött fundus eladatni határoztatott“ és 1834. február 9-iki jegyzőkönyv szerint senator tek. Dániel Imre jelenti, hogy a „scolastica commissióhoz tartozó fundusok és házak eladandók.“

A szabadságharcz ideje bezárta az iskolák ajtait, melyek csak 1853-ban nyiltak meg ismét. A 60-as években a tanügy terén nevezetes lendületet hoztak létre e városban; a 3 tanitó közül a két alsóbb osztálybelinek fizetése egyenként 250 forint; annak fizetése ellenben, ki a felsőbb osztályt tanitja 300 forintra emeltetett. Jelenleg az 1885. évi október 5-én kelt közgyűlési határozat szerint mind a három fi-elemi tanitó egyenként 300 frt. fizetést, szabad lakást és a tandij kétharmadrészét kapja. Valamint a fiú- úgy a leányiskola tanitóit is a város kezelése alatt levő iskolai alap, mely 70050 frt értékű erdélyi földtehermentesitési kötvény felett rendelkezik, fizeti.

Erzsébetváros összes nevelő-intézetei közül a leggyökeresebb átalakitásokon a leánynevelés ment át. Ugyanis e város törzslakói — az örmények — Keletről magukkal hozván a patriarchalis rendszert, azt családi életökben annyira meghonosíták, hogy a nőnemet mindig háziasan kivánták

nevelni s ez okból a leány oly nevelést kapott, mely az anyanyelv ismeretén kivül, korán plántálá be gyönge szivébe a hit-erkölcsös életet, a gondos takarékosságot, a tisztaság és rendszeretet mellett a háztartás ügyes vezetésmódját.

A helyi leányiskolák keletkezéséről már az 1781. évi püspöki látogatási okmány tanuskodik. Ezen hivatalos kézirat két tanitónőről tesz emlitést, kiket az akkori kor a tisztelet megérdemlett nimbusával körülvéve apáczáknak nevezett. A leánynevelés magánjellegét 1811-ben a nyilvánosság jellegével kezdé felváltani, mert a városi scholastica commissio pénztárából ez időtől fogva részeltette a leányiskolát is javadalmazásban.

Természetes, hogy nagyon szerény volt a fizetés, mert az egyesek adományai képezték itt is a nevelés forrását. 1827-ben a jótevő angol lovag Rafael Sándor a leányiskola részére a jelenlegi örmény plebániai lakot 2000 frton leányiskolának vette meg, mely 1862-től fogva a városi közönséggel kötött csereszerződés alapján most plebániai lak.

Leányiskolánk gyökeres átalakitása végett 1882-ben egy bizottság küldetett ki, hogy tervezetet nyujtson a közgyűléshez. E tervezet 1882. június 16-ikán tartott gyűlésen elfogadtatván, elhatároztatott, hogy a leánynevelés három irgalmasrendű szerzetesnőre bizatik, kiknek fizetése egyenként 300 frtjával = 900 frt, egy kapúsnak 100 frt, egy cselédnek 50 frt.

A zárdaintézet fütésére 1886. május 3-án kelt, közgyűlési végzés szerint évenként 20 öl tűzifa adatik; a zárdaintézet évenkénti gondozása, reperálása az 1885-ben kelt szerződésben köttetett ki.

Ugyanekkor határozta el a közgyűlés azt, hogy tanszükségletekre a hazai első takarékpénztárnál biztositékul letéteményezett 70050 frt értékpapirt kiváltja s a földhitelintézettől 35000 frt kölcsönt veend fel törlesztésre, a városi birtokokat tévén biztositékul, — s ez az iskola-alap.

Az iskolai alaptőkét képező örm. kath. hivek adományai, 1766-tól kezdve több ezerre menő összegig emelkedtek; időrendben felemlítve ezek:

I.	1766-ban Dániel Mihály esperes-plebános	1000 pf.
II.	1767-ben Bosnyák István egyházgondnok	2000 pf.
III.	1768-ban Diákon (Lengyel) András	1000 pf.
IV.	1780-ban Kis Gergely 30 arany	150 frt.
V.	1792-ben decz. 18-án Issekutz Márk	1000 frt.
VI.	Tucsig Karácsony Bogdán	300 frt.
VII.	Pátrubány Marcell 100 arany	500 frt.
VIII.	1809. május 25-ikén a gubernium megerősíti a városi közönség pénztárából a német nyelv tanitására évenként adandó	200 pf.
IX.	1810. október 13-án a mechitháristáknak az örmény nyelv tanitásáért évenként	100 frt.
X.	1820. febr. 1. Lengyel Lukács hagyott	600 frt.
XI.	1821. decz. 5-én a szappanyos társulat	1000 frt.
XII.	1823. febr. 15-én Rafael Sándor	1000 frt.
XIII.	1824. január 25-én Bábig Katalin	300 frt.
XIV.	1827. május 11-én Rafael Sándor	5000 frt.
XV.	1841. augusztus 24-én Rafael Sándor és	2000 frt.
	gymnásiumra	15000 frt.
XVI.	1842-ben Kátos Józsefné hagyománya és ennek 1832-től járó 5$^0/_0$ kamatai.	200 frt.

Ávedik Lukács.

I. Arsaces.

(127—114 Kr. e.)

Arsaces, Vágharság elsőszülött fia a trón-örökleti-rend szerint bátor kézzel vette át a kormányt; ez időben a Fekete-tenger melletti hóditmány, mint hamú alatti parázs, égető kérdéssé kezdett válni. Ő azonban, nem törődve a nyugtalanok fenyegető állásával, rájok ront s a megeredt mozgalmat útjában megállítván diadallal tért vissza, mi által szép reményeket önt az atyja kormánya alatt nyugalmat élvezett alattvalóinak keblébe. A győzelem emlékeül a tengerparton szobrot állított; ezt a pontusiak húzamos ideig „istenek műve“ gyanánt imádták.

A homályban borongó fölfogás korlátoltsága folytán Bágrádnak fiait fölszólítja, hogy az ő isteneinek áldozzanak, mire a szólási kötelesség minden habozás nélkül oda nyilatkozik: hogy atyáik hitétől el nem állnak. A hallott hangok miatt a hitbajnokokat a szenvedés büzhödt levegője környezi; de azért az Istenben élő érzelmet keblökből kiszaggatni nem engedték, két Bágrádfi bátran ment a halálra. A család fiatalabb tagjai részéről ily rémjelenetek nem csekély bátorságot igényeltek arra, hogy hitökhöz való vonzalmuknak kifejezést adjanak; de a királynak lázas indulata is elérte netovábbját s a szélcsend beálltával az emberi érzés útat talált meg nem romlott szivéhez, követeléseit tehát alább szállítva őket ugyan bálványozásra nem kényszerítette; de megkivánta, hogy szombatonként is kir. vadászat, jelesen hadgyakorlatok és hadjárat alkalmával harczi ménre ülve útat tegyenek és születendő gyermekeik körülmetéltetésétől álljanak el; e végett, minthogy nőtlenek voltak, a főcsaládok leányai közűl csak e kikötés mellett vehettek nőt maguknak.

E pontok az illetők által elfogadtatván az elmérgesedett ügyben a kiegyenlités létre jött.

Azon éles belvillongások folytán, melyek a túlságosan mozgékony Kaukáz hegységeiben, névszerint a hun-fajrokon szilaj természetű és kalandokat űző bolgárok földén támadtak, — közülök számosan hazájokat odahagyva Arsaces uralma alá jöttek és sok ideig laktak a meleg égaljú, termékeny Chol vidékén, felső Armenia Dáik tartománynak Colchissal határos kerületében. Volt Armeniában a bolgároknak még egy más gyarmata is, mely az előbb erdőtlennek vagy felső Fásiánnak (Phasiána, Xenohponnál) nevezett Ararát központi tartományát nyerte lakhelyül; e hely később az itt települt Velentur bolgár gyarmatnak Vent nevű főnökéről Vánántnak neveztetett.[1]) E vidék falvai és egyéb helységei az ötödik században is Kr. u. Vent s ennek fivérei meg ivadékai nevét hordozták. Ez a legkorábbi emlék, melyet az összes történetirás a hunfajú bolgárokról már Kr. e. felmutathat.[2]) *Choreneinek érdeme ez.* Magyar hazánk tudós régiségbuvára Fejér György és Chorenei itt egy úton találkoznak.[1])

---

[1]) L. Edelspacher Antal: „Xorenáci (Chorenei) Mózes, ötödik századbeli örmény történetiró, az ogundur és ogur bolgárokról« czimű művét. Szerk.

[2]) Chorenei II. k. 6 és 9 fej.

Válentur bolgár gyarmat nem azt jelentie-e, hogy a nép maga, mely kalandokat űzött, hajdan kalandornak hivatott és hogy ezen kalandor melléknevű nép valósággal a bolgár vala? Az örmény irók ugyanazt nyelvök sajátságánál fogva széltében a magyar „kalandor“ szótól csak kiejtésben különböző „Khájlentur (khájl-ênthácz k)-Valentur“ néven nevezik. — Whiston fivérek Chorenei latin forditásában a bolgárok „Válentur“ melléknevét — a legfontosabbat — kihagyták. E mellett La-Croze Choreneit későbbi irónak tartja; azért, mert ily korán már bolgárokról tesz emlitést, holott itt nem a bolgároknak Kr. u. az ötödik század végén nagy tömegekben Európába való betöréséről, hanem még a Kaukázban tartozkodóknak egy töredékéről van szó.

Közbevetőleg legyen mondva — de azért még is jól megjegyzendő — hogy a bolgár nép egy töredékének Armeniába lett betelepitése óta az emberi nem múltjának kétezrede fekszik előttünk s a „Valentur-bolgár“ szó jelen napjainkban is él az erdélyrészi örmények ajkain, t. i. az olyan egyén, a ki semmittevő, gondnélküli kényelemben és könnyelműleg járás- kelés-, sétálással, szóval kalandozva tölti napjait, e szójárással jellemeztetik: „Válántir módjára járkál.[2])

E szójárás eredete és oka a homály leplébe van ugyan, az azt hangoztató előtt búrkolva; de abban a hagyománynak egy meglepő nyilatkozata tárúl fel előttünk. Akármit mondjon tehát a kétkedés, az nem semmisítheti meg azt, a mit emlékeink igazolnak. Ha szintén a tudomány szorgos bonczkését veszszük elő a mondottak megbirálására: lehetetlen át nem látni, hogy mily gyakran érintkezik Armenia története a magyarok őséletével és hogy az örmény kútfők mily nagy világot vetnek a magyar nemzet ősi történetére.

A történelemnek Arsaces király ellen, — ki egyéb jeles intézkedésein kivül országát ezen új gyarmattal népesitette, — nem volna kifogása, ha bálványait védelmezendő, nem tekinti botrányos engedetlenségnek azt, a mit a vallásos kebel a szabadság legszentebbikének tart. Arsacest, tizenhárom évi uralkodása után fia Artases követte s ez itt zárszavát teszi a jó Már-Ibász elbeszéléseinek.

Márkovich Jakab.

Az örmény trón örökösei.

A merseille-i „Armenia“ tavali évfolyamának egyik száma ezeket mondja:

Luszineán Leonida herczegnő, fivérei: Leó és Péter herczegek nevelése végett jelenleg Párisban tartozkódik. Luszineán Leonida, leánya az elhalt Luszineán Leónak, ki legközelebbi ivadéka a ciliciai örmény királyoknak.

Luszineán Leó ismeretlen ok miatt Oroszországból kiűzve Parisba jött és III. Napoleon testőrseregébe lépett. 1859-ben Napoleon mellett részt vett Olaszországnak Ausztria ellen folytatott háborújában; azután megházasodott egy olasz nővel, kilépett az őrségből és Milánóban lakott; Napoleon azonban trónja elvesztéseig nyugdíjt adott neki..... Mivel most is fejedelmi házat tartott, kénytelen volt ékszereit eladogatni. Volt még egy drágaköve, mely 100.000 frankra volt becsülve, de ezt szerencsétlenségére véletlenül elveszítette. E balesete után betegen újra Milánóba ment, hol egy kórházban halt el.*)

A „Secolo“ czímű olasz ellenzéki lap szemrehányást tett az olasz kormánynak azért, hogy elnézte, miszerint egy királyi házból származott herczeg, ki még az olasz uralkodóházzal is rokonságban áll, a kórházban haljon el, a helyett, hogy illő anyagi segélyben részesítette volna. De az olasz kormány igazolta eljárását, midőn tudtul adta, hogy Luszineán Leó nem származéka a ciliciai királyoknak, azt hirdette, hogy ez: ál Luszineán. *)

---

[1]) Bulgari occidentales seu nigri, lingva sua hunnica seu magyarica primitiva cum slavica commutata degenerarunt Aborigines et incunab Magyarorum Fejér György. Lásd Lukácsi. Magyarok őselei 139 - 145. l.

[2]) Örményül: »Válántir gi kchále« վալանտիր կի քալէ ։

*) E halálozásról a hazai magyar lapok is tettek emlitést; egyik lap közleményében még e szavak is előfordulnak: Sic transit gloria mundi (Igy múlik a világ dicsősége.) Pedig, ha Luszineán Leó, igazi Luszineán lett volna, akkor a külföldi milliómos, gazdag örmények, kik kegyeletes emlékben tartják a ciliciai királyság fényes tetteit, — nem engették volna, hogy dicső királyi házuk sarjadéka kórházban fejezze be dicstelen életét. Szerk.

Pedig Luszineán Leonida herczegnőnek kezei között a franczia- és orosz kormány által kiállított okmányok vannak, melyekkel tudja igazolni eredetét. Ez fényes nevelést kapott Milánóban, nagy műveltséggel bir és legidősebb leánya Luszineán Leónak. Idősebb fivére most Párisban egy katonai akadémiában tovább képezi magát, ifjabb fivére (Péter) jogot tanul.

A Luszineán család azon örmény tanulók iránt, kik tanulmányaikat Párisban folytatják, nemcsak vendégszeretetet tanusít, hanem közülök a szükölködőket még anyagi segélyben is részesíti, mely nemes tettével a tanuló ifjúság és a mívelt örmény körök rokonszenvét érdemelte ki.

CSELINGÁRIÁN JAKAB.

---

*) A ciliciai Luszineán örmény királyi házzal a ciprusi Lusineán család áll rokonságban. E családhoz tartozik a Párisban lakó Mária herczegnő és férje Luszineán Guido; Guido herczeg jelentékeny helyet foglal el az örmény irodalom terén és bőkezű jótékonyságáról eléggé ismeretes; ennek rokona a híres szónak: Choren Nár-bej (Luszineán) konstantinápolyi érsek.

A milánói Luszineán Leóról Thujszuzeán örmény iró Párisból (Marseille i »Armenia« 20. szám, 1887. ókt. 22) ezeket irja: »Ághánur ághá, — kivel én magam beszéltem, ismerte Luszineán Leót és családját; atyja Számártán (Jáva sziget) városában tisztességes, gazdag kereskedő volt. Fia — a szóban levő Leó — Amsterdamban (Német-Alföld) jogot tanult; de mivel e pálya dicsvágyát ki nem elégitette, Luszineán ivadéknak adta ki magát . . . és sokat fáradozott, hogy Oroszország, Francziaország és Európa más uralkodói és udvarai ismerjék el azt, hogy ő Luszineán VI. Leó örmény király utóda; de fáradozásának nem volt kedvező eredménye. Végre sok hányodás után Milánóban szált fel lelke Teremtőjéhez.

Szerk.

Örmény régiség-isme. (archeologia)

II.

Tagadhatlan, hogy az ilynemű felvilágosítások hasznosak, mert fényt vetnek a nemzet mult életének nyomaira; de Örményország mult életének minden izét az iró-asztal mellől megvilágítani teljes lehetetlen; azért igazat adok Szárkisz atyának, ki azt mondja, hogy „nem azok használnak a nemzeti irodalomnak, kik nehány — hibákkal telt — görög vagy római irót áttanulmányoznak, hanem azon fáradhatatlan lelkek, kik a nyelv és életnek — a föld alá került emlékiratos maradványait, az örmény előhaladás nyomdokait fürkészik.“

Elismert igazság, hogy annak, ki valamely nemzet régi, hív krónikáját akarja megirni — ismernie kell a nép-élet hagyományaival együtt azon nemzet nyelvét is. Vajjon tanulmányozták-e az örmény nyelvet tájszavaival együtt, az összehasonlító módszer szerint oly alaposan, hogy képesek legyünk határozottan azt mondani, hogy ez a tájszó ezt a formát őrizte meg? Vajjon vannak az örmény nyelvben nyomok, melyek arról tanuskodnának, hogy a nemzet ősei az ismeretlen századokban itt és itt laktak? Viszonyban állottak ezen néppel, azután innen elszakadva ide mentek, érintkezésbe jöttek ezekkel a nemzetekkel, kiknek ők ezt és ezt adták és kiktől ők viszont ezeket a találmányokat fogadták el? Ha e jellenségeket a nyelvben fel nem találjuk, keresnünk kell azokat a nép-szólamok-, a hagyomány-, regék és Örményország földje alá került régészeti ős maradványokban. És vajjon ezek mind napfényre kerültek? Azt hiszem, nem.

Miután Örményország némely tájain máig jól megőrzött, ékirásos emlékek vannak, — fel kell tennünk, hogy azokból még sok van azon helyeken a föld alatt is. Ezek, ha napfényre kerülnek és megfejtetnek, Már-Ibász Katinánál több világot fognak vetni az örmény nemzet történelem előtti életének korszakára. — Ide tartoznak a Ván vidéki különféle felirással ellátott emlékek is, melyek kiolvasásával nem egy tudós foglalkozott.

Sőt még a történelmi századok sem mutatják egészen világos képét az örmény életnek. — Azok közűl, kik e kérdés megfejtésével foglalkoztak csak Mechithár Kos-t és Orpelián Istvánt („Sziunik történelme) emlitem; mindkettő örmény iró. A külföldön tudtommal csak két iró tette e kérdést tanulmánya tárgyává (Dulaurier, Documents armeniens, és Langlois, Cartulaire de la chancellerie des Rupeniens.)

Itt szólanom kell azon számtalan felirásról melyek az egyházi és világi épületeken láthatók; meg nem felejtkezhetek a sok okmány és kéziratról sem. Ezek mind megbecsülhetlen kincsek.

A régiség-ismének egyik fontos tárgyát teszi az abc feltalálása is. Goriun és Chorenei Mózes azt mondják, hogy Meszrob találta fel az örmény és georgiai betűket. — De mivel mindkét nemzetnek Meszrob előtt is volt valami hiányos abc rendszere, azért azt össze kell hasonlítani a vele egy törzsből eredt nemzetek abc-jével; másodszor kutatni kell olyan örmény felirásos emlékek után, melyek Meszrob korát megelőző századokból valók; ezekből — azt hiszem — van a föld felszínén, vagy a föld alatt; végre a régiség tudomány utasitásai szerint fürkészni kell a különböző időkből eredt örmény kéziratokat. . . .

Az is ismeretes dolog, hogy Örményország után Georgia is elfogadta Krisztus tanát; e körülmény azon erkölcsi kapocsról tanuskodik, mely e két nemzet között létezik; és valóban az, ki Örményország történelmét alaposan akarja tanulmányozni, nem nélkülözheti Georgia történelmét és viszont. Igy gondolkozott a jelentékeny orientalista Saint-Martin is, ki az „Ázsiai társaság“ (Páris) keletkezése idejében (1818) kiadott elsőrendű művében („Mémoires historiques et geographiques sur l' Armenie“) sok örmény és georgiai kézirati emléket közölt.

A régiség-tudomány újabb időben nagy előhaladást tett. Azon források, melyek mintegy alapúl szolgáltak Assyria, Babylonia és Egyptom történelméhez, alapjai kell hogy legyenek Örményország és Georgia történelmének is; de ezek vagy a földben, vagy a föld felszínén rejtőznek Van ezekből elég a zárdák porlepte levéltárai-, a nyelv- és ennek tájszavaiban, a néphagyomány-, a szólamok- és a nép-életben is.

Igazságtalan lennék, ha azt állítanám, hogy Örményország és Georgia régiség-isméje — bár részben — műveletlen maradt; mert azóta, hogy Mêczcheth, Tilicsán, Goghp, Kaukasus és Transkaukasia némely táján a kereszténység előtti időkből való sírok- és más érdekes tárgyakra akadtak — Oroszország és Nyugat-Európa tudósai méltó figyelmet fordítottak e földre.

A fenn említett tudósok közűl időnként sokan ellátogatnak a Kaukasusba és ásatásokat eszközölnek az ország különböző tájain; ezek figyelmét ki nem kerülik különösen a történelmi helyek, úgy hogy ma más, ide vonatkozó — és a talált tárgyak sikerült képeivel diszített becses művekkel is rendelkezünk; erről tesznek tanúságot a többek közt Virchow (Németország), Santriés Babet (Francziaország), Uvarov herczegnő (Moszkva) művei; sok ide tartozó részletet találunk a moszkvai és pétervári „Régészeti társaság“ kiadványaiban is. — A moszkvai „Régészeti társaság“ még a taval elhatározta, hogy itt rendszeres ásatásekat folytat és tagjai közül évenként egy-egy bizottságot küld ki; a kiküldött bizottság a mult évben éjszaki Kaukasus és Szochum-Kále környékén tett ásatásokra figyelt; míg az idén Batum, Kárs és Eriván tájain található emlékeket akarja felszínre hozni.

Én abban a hitben élek, hogy az európai tudósok fáradozásait csak akkor fogja szép siker követni, ha azok az örmény és georgiai régészek utasításai szerint járnak el; ezek nélkülözhetlenek; mert a nyelv-, szokás-, hagyomány-, beszéd-, élet- és régi irodalomra nézve csak ezek adhatnak felvilágositást. . . .

Az örmény régészetnek mai napság sok tanulmányozója van; én — mindenek felett — eredményes jövővel biztató reményemet a mechitharista atyákba helyezem; valamint a velenczei, úgy a bécsi érdemes kongregaczió már eddig nem egy európai hirű tudóst képes felmutatni (Cshámcshéán, Indsidséán, Álisán Leont.)

Még csak annyit jegyzek meg, hogy a török birodalomban talált számos örmény régiséget a konstantinápolyi múseumban őrzik, míg az Orosz-Örményországból nagyfényre került becses tárgyak a tiflisi régészek (múseum) gyűjteményeit gazdagítják.

Szongott Kristóf.

Az újabb örmény lira jellege.

— Az „Erdélyi Hiradó"-ból. —

II.

Ha ismerjük a keleti örménység helyzetét, bővebben nem kell igazolnunk azon panaszos hang jogosultságát, melyen valamennyi jelenlegi örmény költő beszél.

A hazaszeretet a fő forrás, melyből manapság is az örmény lira táplálkozik. De ha az örmény költő ajkára veszi e szót: haza, okvetetlenül el kell komoródnia s mást, mint panaszt alig rebeghet ajka. S az örmény lirikusok valóban meglepő váltózatósságban tudnak kifejezést adni ilynemű érzelmeiknek. Leirják a haza sok baját, a perzsák kegyetlenségeit. Egy-egy szende leány ajkára adják a szót, a paraszt, a sohajt, ki felkiált:

»Szabaditásomra, mért nem siet senki.«

Majd a haza forró szeretetéről énekelnek, mintegy tudtul adva a világnak, hogy eszményileg fennál még az örmény haza, s vannak kik azt szeretik is. Megszólaltatják a folyót, megszólítják a madarat, szellőt, a hegyet és bérczeket.

Tünődnek... szenvednek... remélnek!

Két örmény lantos ismeretes eddigelé a magyar ólvasó közönség előtt: Pátkánián és Besigthásleán, kiktől szemelvényeket isközöltaz „Armenia", dr. Simay János forditásában.

Egy harmadik örmény költő felemlitésével végzem soraimat s ez: Álisán Leont (Armenia. 1887. 12. f.) kinek „Az ávárájri csalogány" czímű költeményénél igazabban, szebben senki sem szólott az örménység helyzetéről. (Armenia. 1888. 2. f.)

A remény és reménytelenség, a lelkesültség és lemondás harmonikus hangokban nyernek kifejezést benne. Az ávárájri csatamezőn bolygó aggnak panasza, társalgása a holddal, a Tygmut folyóval, a szellővel és csalogánynyal a költemény tartalma. Az ávárájri csata, Vártán szent harcza a költő elé idézik a régi dicsőséget, midőn:

»... apáink küzdve elhaltanak,
S pajzsukon megtörtek a perzsa fegyverek..«

Majd a jelenre gondol s a jelen sors ellen kél ki, s kéri a szellőt, hogy vigye szive fohászait a testvérekhez s így végzi:

»És te, fájó szivek' hűséges barátja,
Kesergő csalogány — virág éj' gyermeke —
Rozsabokor' lelke — enyhitsd meg gyászomat;
S zengjed el emlékét ama szent csatának!..
Zengjed el, daloddal bús szivembe szállva:
Hogy küzdött egykor az örmény hős, halálra«.

Ily hangok alkotják meg a mai örmény lira moll-szerű skáláját, és e hangok — bár fájdalmasak! — gyönyörködtetnek, mert igazak. A szerelmi lirát is művelik, de a mai örmény lira jellege mégis, a haza sorsa miatt való bánkódás folytán: panaszos, fájdalmas.

Esztegár László.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Ezer év előtt. Az örmény történelem legfényesebb napjai egyikének ezredik évfordulója telt el taval (1887). — A bagdadi emirek (kaliphák) nagyszerű ajándékokat vittek a Bágrátuni-házból származott királyunknak, dicsőitették és magasztalták Ásod-unkat. 887 tavaszán nagy öröm-ünnepet ült az örménység. Volt tehát olyan idő is, midőn a kortársak az örményt első nemzetnek tartották. Kaukáz-tól kezdve Ábárázs-ig (Arabia) és Pontustól a Perzsa-tengerig minden nép üdvözölte a Nagy-Ásod-ot.

A kiewi orosz ünnepély. A napokban ülték Oroszországban a kereszténység felvételének 900-ik évfordulóját. — Azon évben, midőn az évszázadokban gazdag örmény nemzet a műveltség dicső fokán állott, vette fel az orosz nép a kereszténységet. Ide vonatkozólag így ír a neves Álisán:

„Ásod trónraléptének évében a távol világban még egy más egyén is jutott a fejedelemséghez; ez új birodalmat alapított, mely 1000 évi fennállása alatt annyira terjeszkedett, hogy kezét rátette Ásod birtokaira is. Rurig a svéd partokról a Balti-tenger keleti tájaira jött, hol századok óta szlávok laktak, kik a finnektől szorongatva őtet hívták segitségül. Rurik ekkor Novgorod közelébe ment (862); e városba tette nemsokára székét is. — Mikor e birodalom alakúlt Ásod népe már régi volt; most e régi birodalom az újnak (Oroszország) déli határát képezi. Az orosz, Ásod országának középpontja fele tör, míg az örmény a középpontból ki-elvándorolva, az orosz birodalom fővárosában (Szent-Pétervár) keres lakást.“ ...

Magyar családok könyve. A heraldikai és genealogiai társaság dr. Fejérpataky László és id. Szinnyey József szerkesztetésében nemzetségi kézikönyvet bocsát közre a magyarországi családokról. A vállalat első kötetét a főúri családok ismertetése képezi, a második kötet a nemesi családokról fog szólani. Tekintve, hogy házánkban számos magyar-örmény nemesi család létezik, melyeknek ősei többnyire czimerlevél (armalis) által nyertek magyar nemességet, részben nemesi előnévvel (praedicatum) is birnak, igen kivánatos lenne, hogy a kézikönyv szerkesztői becses figyelmüket az e részbeni adatok pontos egybegyűjtésére és felhasználására kiterjesztenék. Egyébiránt e tárgygyal részünkről is bővebben foglalkozni szándékozunk, s a már rendelkezésünkre álló, valamint az ezután még beszerzendő czimertani és családtörténeti adatokat a lehetőség szerint folyóiratunkban is megismertetni ohajtanók.

Vámbéry az „Örmény kérdés“-ről. A Keleten ezidő szerint napirenden levő események alkalmából tanulságosnak véljük itt is felidézni azt, mit a keleti ügyekben szaktekintélynek elismert Vámbéry Ármin pár év előtt egyik magyar lap vezérczikében, mint fejtegetéseinek eredményét, e sorokban fejezett ki: Örményország — úgymond a tudós orientalista — az egykor hatalmas török birodalomnak az az utolsó része, a hol a túlnyomó számú keresztény lakosság okot adhat a keresztény occidens beavatkozására, s ha itt a porta maga ragadja meg a kezdeményezést, akkor ezzel nem csak gyakran kétségbevont jó szándékát bizonyította be, hanem olyan népnek a felszabadítására nyujott kezet, mely távol attól, hogy jövendőbeli ellensége legyen, inkább védfal lehet az északi ellenség ellen. A Bulgáriában kapott szomorú leczkének, a hol később megbánták, hogy engedményeket nem tettek, nem kellene haszon nélkül elveszníe Konstantinápoly bizonyos köreiben. Ma még van idő az engedékenységre, de hogy pár év múlva is lesz-e még, azt bajos volna állítani.

Byron és az örmények. Szereti az örmény Byront, mert ő is szerette nemzetünket Hetvenkét évvel ezelőtt keresett Lord Byron, nyelvünket tanulva, Velencze Szent-Lázár szigetén lelki nyugalmat. Tanulás közben azt hirdette, hogy „gazdag az örmény nyelv és teljesen megérdemli a fáradságot, mit az ember elsajátitására fordit.“ Nyelvünkkel együtt megtanulta történelmünket is; ismert minket, kiket elnevezett „nemes nemzetnek.“ „Nehezen akadunk — mondá — még egy olyan nemzet történetére, mely annyira ment legyen a nagy gonoszságoktól, mint az örmények történelme.“ — És Byron itéletei viszhangra találnak a mívelt világban. Szerette mechitháristáinkat is, kiknek csendes, tiszta életét csodálta. Az angolok most is tömegesen el-ellátogatnak Szent-Lázár szigetére és bámulva nézik a tollat, melylyel Byron halhatatlan műveit irta.

Búcsújárás Saint-Denis-be. A marseille-i örmény kolónia derék papja: Száhág Uthudsián átment az idén is Párisba, hol máj 20-án szent misét mondott; a párisi örmények mind jelen voltak és igen örvendettek a nyujtott lelki vigasz felett; sokan az áldozás szentségében is részesültek. — Május 26-án temették el (Páris) a híres Odeán efendi földi maradványait; emlékköve is nemsokára fel fog állíttatni. — Május 27-én ment, mintegy 80 örmény és nehány armenophil, jelentékeny franczia — ezek közt volt Gromie családjával együtt, évi szokás szerint Saint-Denis-be VI. Leó örmény király sírjához. Itt előbb az örmény pap végezte el a szükséges imákat, azután H. T. szép beszédet tartott, melyben megemlékezett azon tántorithatlan hűségről, melylyel az örmény nemzet mindenha viseltetett uralkodói iránt.

Részvétnyilatkozatok. A pétervári örmények ezeket irták a marseille-i „Armeniá-“nak: Ma (máj. 10) a táviró Ráffi halálának szomorító hírét hozta; azon Ráffiét, kinek nevéhez van kapcsolva új életünk egész szaka. A veszteség kipótolhatlan; azért nagy és határtalan mindnyájunk gyásza. Vasárnap fényes „requiem“-et tartunk; a tanuló ifjúság ezüst-koszorút tesz az elhunytnak gyász ravatalára. Mindez azonban csak gyönge kifejezése azon rokonszenvnek, melylyel a helybeli örménység a nemzet nagy fia iránt viseltetik. — A franczia- és angolországi örmények is az örmény lapok szerkesztőségeihez intézett levelekben adtak kifejezést azon mély szomorúságnak, melyet Ráffi halála okozott nekik. A manchesteri örmény kolonia irt Tiflisbe, hogy nevében koszorút tegyenek Ráffi sírjára.

Ráffi temetése. Május 11-én temették el e nagy iró földi maradványait. Rég látott Tiflis ilyen nagyszerű temetést; habár egész nap esett az eső, mégis megszámlálhatlan néptömeg hallgatta végig a temetési szertartást. Jelen volt a város és vidék összes értelmisége. A zárdatemplomban szivrehatóan szólott a főpap, a szentegyház pitvarában Árákhelián jellemezte igen csinosan a boldogultat; azután Háchumeán szavalta el költeményét, végre a nőnem részéről Mámigoneán úrnő beszélt értelmesen. Az úton, merre a gyászmenet haladt, a boltok mind be voltak zárva. Hávlápári nevű hidnál szép látvány tárult az imposans menet elébe; itt virágból készült csinos mívű boltiv volt felállitva, melyről az elhalt maradandó becsű műveinek kezdő betűivel ellátott koszorúk csüngtek alá. A temetőbe vezető útcza mind-két során kitett és fehér takaróval bevont asztalokon gyertya égett és töményt füstöltek. A sír felett virágsátor volt készitve, ez alatt állottak a küldöttek karjaikon koszorúkkal; 80 koszorú ékesítette a sírt, melynél ötön tartottak gyászbeszédet. A temetési szertartás, mely reggel 9 órakor kezdődött el Ráffi házánál, — délután 4 órakor végződött el. Igen rokonszenvesen nyilatkoztak a külföldi lapok is Ráffi halálakor. A többi között a georgiai „Iveria“ czímű lap ezeket mondja: „Öröm és nyugalom a te lelkednek tisztelt író. A tegnap és ma véghez vitt tettek arról tanuskodnak, hogy a hozzád hasonló ember nem hal el halállal, sőt ellenkezőleg te haláloddal legyőzted a győzhetetlen halált; te kezeddel ölted meg a halált, mivel azok, a kiket te saját kezeddel teremtetted, lelket és életet nyertek és a te emléked sokáig megmarad minden igazi örmény szivében úgy, mint a drágagyöngy a tengerben. Az embernek, mondja a georgiai közmondás, két névvel kellene birnia, azért hogy egyiket itt hagyja és a másikat magával vigye. Neked megvolt mind a két neved és az, mit magaddal vittél, kézkötötte fonnyaró virág koszorúkkal volt ékesitve, ellenben az a neved, melyet itt hagytál, a sziv-érzelem virágaiból font koszorúkkal van diszítve.... és e koszorúk soha sem hervadnak el.“

Nemzetközi irói névtár. Az olasz Angelo de Gubernatis által kiadott nemzetközi irói életrajz-gyüjtemény (Dictionaire international des écrivains du jour) megjelent első füzetében legtöbb az olasz iró és a többi nyugat-európai nemzetbeliek. Magyar iró 12, román 4, örmény 4, s néhányan más keleti népek irói közül is vannak ismertetve az első füzetben. E franczia nyelven irt és tizenkét fűzetre tervezett vállalat Flórenczben jelentik meg s az európai irodalom jelenleg élő munkásainak rövid élet-és jellemrajzát betűrendben közli. (Az első betű már be van fejezve.)

Világkiállitás a vatikanban. A pápai jubileum alkalmából rendezett impozans világtárlatról, dr. Vass Albert tollából több számra terjedő, közérdekű és tanulságos ismertetés jelent meg a „Magyar Állam“-ban. Törökországról szólva, az iró a különféle értékes egyházi tárgyak közül, különösen is megemliti az Ázárián-féle stólát, vagy-is a ciliciai örmény patriarkha által felajánlott egyházi öltönydarabot; valamint a szultánnak a patriarkha útján elküldött emlék-gyűrűjét is.

Mi újság az örmény világban?

Személyi hir. Lukács Béla, közmunka és közlekedésügyi államtitkár úr július hó elején nejével együtt pár napra városunkba érkezett; s egy ifjú rokonának a helybeli örmény kath. főegyházban tartott nászünnepélyén, mint násznagy vett részt. Megérkeztekor a pályaudvarban városunk polgármestere által üdvözlő beszéddel fogadtatott — és fuvózenekarunk ugyanazon nap estéjén szerenádot rendezett tiszteletére.

I. Ferdinánd Bulgária fejedelme máj. 11-én látogatta meg a várnai örmények templomát, mely virágkoszorúk- és zászlókkal volt felékesítve. Nagy néptömeg várta az uralkodót. A papság üdvözlete után egy csinos leányka franczia költeményt szavalt el szabatosan; a fejedelem 1000 frankot adott az örmény iskolának.

Nubár basa Örményország kormányzója. Londoni lapokban azon igen érdekes hír olvasható, miszerint az egyptomi alkirály volt miniszterelnöke, a smyrnai származású örmény államférfiú, Nubár pasa, *) ki úgy látszik kedvezőtlen viszonyok összejátszása folytán a khedíve előtt kegyvesztett lőn s ennek következtében kormányelnöki állásától (melyben hosszú idő óta, oly előkelő politikai szerepet játszott) legújabban megválni kényszerült, — az események e váratlan fordulata után Konstantinápolyba utazott, hogy a porta támogatását Egyptomba leendő visszahelyezése iránt kieszközölje — esetleg oly czélból tegyen a portánál lépéseket, hogy a szultán szuzerénitása alatt Örményország kormányzójává neveztessék ki.

Az ecsmiádzini kolostorban. A budapesti „Nemzet“-ben olvassuk, hogy egy angol tudós nem rég Konstantinápolyba érkezett és egy ott lakó örmény tudóssal megbeszélte tanulmány útjának tervét, mely szerint Törökország különböző vidékein oly műveket akar fölkutatni, melyeknek eredetije elveszett és a melyek csupán, csak örmény fordításban maradtak meg az utókor számára. Az angol archeologus e végett először az ecsmiádzini könyvtárt fogja megtekinteni, a melyről ő is azt hiszi, hogy fáradságát az eredmény gazdagon meg fogja jutalmazni. Főképen Aristoteles philosophiai műveit szándékozik kiváló figyelemben részesiteni. — Tekintettel arra, (mondja az idézett forrás), hogy több régi műnek örmény forditását birja a tudós világ, a legközelebbre kilátásba helyezett könyvtár kutatások minden valószinűség szerint több érdekes leletet fognak napfényre hozni. — Mi felvilágositásul hozzáadjuk, hogy Ecsmiádzin, mely az orthodox örmények egyházi fejének, az úgynevezett „Katholikos“-nak székhelye, Örményországnak orosz uralom alatt levő részében, az eriváni kormányzóság területén fekszik s a régi Vághársábád romjain épült, honnan egyenes kilátás nyilik Noé hegyének, az égreemelkedő Ararát-nak örök hóval fedett ormaira!

Kisázsiai tanulmányút. A franczia közoktatásügyi miniszter Hyverpat abbé-t azon misszióval bizta meg és küldötte Ázsiába tanulmány-útra, hogy főleg a Ván-tó környékén fenmaradt ó-kori feliratokat és Assyria műemlékeit tegye vizsgálódása tárgyává, továbbá tanulmányozza a helyszinén azon új-szyriai nyelvjárást is, mely Örményország perzsa uralom alatt levő részében, és pedig az Urmiah vagyis Kápodán tó mellékén divik. A tudományos világ élénk érdeklődéssel tekinthet az abbé keleti tanulmány-útjának úgy régészeti, mint műtörténeti és nyelvészeti tekintetben fontosnak igérkező eredménye elé.

---

*) Nubár-ról nemsokára bővebb jellemrajzot is fogunk közölni szemlénkben. Szerk.

Az örmény nemzet büszkesége: Melik-Hágopián nőt és két fiút hagyott hátra; az egyik gyermek neveléséről gondoskodik a tiflisi Nersesz-féle tanoda, a másiknak nevelési költségeit fedezi Melik-Hájgázeán tűzér-parancsnok.

Közmondások gyüjteménye Dr. Gopcsa László, szemlénk egyik dolgozótársa, csinos kis füzetet adott ki Kolozsvártt „Örmény közmondások“ czímmel, s azt Teleky Sándor grófnak, a hazai örménység lelkes barátjának ajánlotta. Az elmés közmondásokból összeállitott kis füzetke ára: 30 krajczár.

Örmény nevű hajók. Bákuból irják a „Mêság“ czímű tiflliszi örmény lapnak, hogy a Káspi-tengeren van 8 gőz- és 6 gyorshajó, melyek örmény nevet viselnek. A gőzhajók nevei ezek: Armenia, Armenág, Ararát, Armenin (Örmény), Áni, Mászisz, Árczách, Szétván. A 6 gyorshajó neve következő: Hájásztán, Susánig, II. Árság, Árákszt, Loris-Melikoff, Lázáreff.

Provincziák egyesitése. Mahmud Djelaleddin pasa, a török pénzügyminiszter, az ottomán állambudget-et elkészítvén, az általa kidolgozott javaslatot a szultán jováhagyta. Ezen állami költségvetésben a fináncziális egyensúly helyreállítása céljából többnemű újitások eszközöltetnek; melyek közül az örmény föld területi beosztását érdeklőleg kiemeljük, hogy pénzügyi tekintetekből két tartomány u. m.: a Hákkiári- és a Ván- provinczia egy tartománynyá egyesittetett.

Sziberia számüzöttjei. Több lapban említettetett már, hogy orosz kormánykörökben komolyan tervezik a sziberiai deportatiók megszüntetését, a mit főleg Tolstoj gróf melegen pártol — s mely az első elhatározott lépés volna Oroszország részéről a nyugati czivilizaczió felé való közeledésre. Ha e humanisztikus terv az ennek folytán szükséges börtönreformok által igényelt jelentékeny pénzügyi áldozatok daczára csak ugyan megvalósulna, — ez az orosz uralom alatt élő kaukazus-vidéki örmények körében is, mint korszakot alkotó esemény üdvözöltetnék; mert habár az örmény népfaj átalában úgy vérmérséklete és természeti hajlamai, mint valláserkölcsi nevelése és jelleménél fogva a nihilizmus romboló üzelmeitől következetesen távol tartja magát — mindezáltal Orosz-Örményországban sem volt ritka az eset, hogy nemzeties érzületük miatt gyanúba vett férfiak övéik köréből váratlanul eltüntek, — s ilyenkor ösztönszerűleg mindenki csak Sziberia fagyos hómezőire és emberirtó ólombányáira gondolt. . . .

Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.
Szamosújvár, Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda.

A behistuni felirat Örményországról.

A Bagdadból Hamadanba vezető út baloldalán, körülbelül egy mérföldnyire Kirmansabtól, a perzsa Kurdistannak, a régi Mediának földjén négyszázötvenhat meternyi magasságú szikla látható, Behistun, a klasszikus földleiróknak Bagistan hegye. Oldalába óriási féldombormű van vésve s föléje oly nagy terjedelmű felirat, hogy Ker-Porter utazónak szavaiként két hónap kellene a lemásolására.

Megkapó jelenetet ábrázol a féldombormű: Tetején szárnyas koronggal Ormuzd látható, az assyr Pantheonnak fő istensége. Darius perzsa király parancsoló kézmozdulat kiséretében ráteszi lábát egy szerencsétlen fogolynak a nyakára, a ki, mintegy kegyelmet kérve, felemeli a karjait. Kilencz más fogoly áll a király előtt, egymáshoz lánczolva, hátrakötött kezekkel. A királyt udvarának tisztjei veszik körül. A foglyok főnökeit ábrázolják azoknak a lázadóknak, a kik felhasználva a Darius kényurasága által előidézett zavarokat, csaknem valamennyi tartományban felkelést idéztek elő. *)

A felirat, melynek megfejtését Rawlinson Henrik angol tudósnak köszönhetjük, az Achemenidák három hivatalos nyelvén Darius trónraléptét s uralkodásának főbb eseményeit adja elő a Kr. előtti 515-ik évig s egyike a történelem ezen ősrégi korszakát megvilágitó legfontosabb okmányoknak. Az örményországi felkelés előidézte tusákról imezen elbeszélést mondatja el Darius királylyal a behistuni felirat:

---

[1]) J. Menant, les Achemenides et les Inscriptions de la Perse, 124 l. Fr. Lenormant, Histoire ancienne de l' Orient, 6-ik kötet (Páris, 1888) 17—26 l.

„Elküldtem szolgámat, az örmény Dadarsest, Örményországba. Igy szóltam hozzá: ‚Menj s verd le a felkelő népet, a mely nem engedelmeskedik nekem.‘ Aztán elment Dadarses, hogy leigázza Örményországot. A felkelők ellene vonultak, hogy csatát ajánljanak. Dadarses elfogadta a csatát. Van Örményországban egy Zuza nevű város, itt ütköztek össze. Ormuzd nekem nyujtá segitségét, az ő kegyességéből seregem sok emberét ölte meg az ellenséges seregnek. Thuravahara hónapnak (519 május) hatodikán volt az ütközet.

A felkelők másodszor is útra kelve megtámadták Dadarsest. Van Örményországban egy Tigra nevű vár, itt történt a csata. Ormuzd pártfogásával erősen megverte seregem az ellenséget. Az ütközet thuravahara hónapnak 18-ik napján történt. Az ellenség ötszáznegyven halottat hagyott a harczmezőn s Dadarses százhuszat ejtett foglyúl.

Harmadszor is megindultak a felkelők, hogy csatára szálljanak Dariussal. Van Örményországban egy Ujama nevű erőd, itt mérték össze fegyvereiket. Ormuzd kegyességéből sok emberét a felkelők táborának ölte meg seregem. Thaigarszis (oktober) hónak 8-ik napján folyt le a csata. Ezután Dadarses sokáig várt engem Örményországban, Mediából való viszatérésemig.“

Ezek az ütközetek egyátalán nem végződtek győzelemmel a perzsa fegyverekre nézve s nem vonták maguk után az örmények meghódolását Darius új hadvezért s más sereget volt kénytelen ellenök küldeni, a melylyel két ízben ütköztek meg, 519 végén s 518 tavaszán. Bérczeik között bekerítették Dadarsest, aztán benyomultak Assyriába, a mi annál válságosabbá tette a perzsa uralkodó helyzetét, mert a méd felkelés sem volt még leigázva. Ezen újabb harczokat következőleg irja le a behistuni egykorú emlék:

„Omises az én szolgám; elküldtem Örményországba s így szólék hozzá: ‚Menj, semmisítsd meg a felkelő sereget, a mely nem engedelmeskedik nekem.‘ Aztán elment Omises, hogy urává legyen Örményországnak. A felkelők eléje jöttek, hogy megvivják a csatát. Van Assyriában egy Issidu nevű város, itt történt meg az összeütközés. Ormuzd pártfogásával sok felkelőt ölt meg a seregem. Anamaka (deczember) 15-én folyt le a csata.

Másodszor is utrakelt az ellenség Omises ellen, hogy csatát próbáljon. Van Örményországban egy Antiyara nevű vidék, itt csaptak egymásra. Ormuzd kegyességéből sokakat ölt meg seregem az ellenségből, mely 2.045 halottat és 559 foglyot vesztett. Thuravahara (518 május) hónap vége felé történt az ütközet. Aztán Örményországban várta be Omises Médiából való megérkezésemet.“

Médiának meghódolása nyomban maga után vonta Örményországét is. Darius hivatalos elbeszélése nem szól az utóbbiról, a mi arra enged következtetést, hogy fegyveres küzdelem nélkül kellett megtörténnie. Az örmény királyoknak Choreneinél található chronologiai rendje azt mutatja, hogy az itt szóban forgó felkelés időpontja összeesik a perzsa királyok hű szövetségesének, I. Tigranesnek halálával. A felkelők nyilván el akarták űzni a trónról Tigranes fiát Váhákênt. Darius médiai győzelme szilárd alapokat nyujtott az ő uralkodásának is, melyet háboritlanúl gyakorolhatott 493-ban bekövetkezett haláláig.

Dr. Molnár Antal.

Három drága emlék.

Századok óta néz ég felé a párthus eredetű Izsák tiszteletére az Euphrat mellett Pálu-ban (Negyedik-Örményországnak nevezett tartomány, Páláhovid kerületében) emelt templom, melyben nemcsak ezelőtt imádkoztak és áldoztak pálu-i nemzetfeleink atyáink Istenének tömjént, hanem mai napság is fényesen megülik ott az ő szentegyházában ünnepét a kitűnő örmény egyházatyának. . .

Három drága nemzeti emlék van Pálu városában. Világositó-Szt-Gergely testét századok mulva ide hozták és elhelyezték egy templomba fényesen; püspöki pálczájának védelme alatt állanak a régi örmények fiai. — Emlékezetlen idő óta itt nyugszik a parthus Izsák is egy templomban, ki láthatatlan erővel ovja e tartományban az örmény nyelvet az enyészettől. — A harmadik Meszrob vára, mely e város mellett terül el. E sziklavár üregeibe huzódott Meszrob, midőn Mesopotamiából reménytelenül visszatért. Itt találta fel — Isten segitségével — az örmény abc betűit. K.

Ráffi emlékére.

(Szirván.)

Nincs már többé *Ráffi*, kit nagyra becsültünk,
Kialudt benne a költészet fáklyája;
Sötétség tanyája lett most a mi szivünk,
S mély szomorúsággal emlékezünk rája.

Ki fog majd ezután »*szikrák*«-at *) gyújtani,
A melyeket eddig sötét hamú takart;
Ki fogja nemzetünk sebeit feltárni
S új életre hozni a rég elhunytakat?

Ki lesz, a ki méznél édesebb szavával
Belénk reményt öntsön a feltámadáshoz;
Ki lesz, a ki nekünk bánatos hangjával
Szegény hazánk iránt igaz szerelmet hoz?

Égi ihletése új mozgásba hozta
A századok óta elnyomott sziveket,
S ismeretlen érzés volt, a mi elfogta
A világon szerte széledt örményeket....

»Könyörüljünk!« ez volt a *Ráffi* jelszava
»Segitsünk a szorúlt örmények' hazáján!«
S mint saját népének ünnepelt látnoka
Feltárta a jövőt méla panaszhangján.

Mint egykor a szent tűz, mely Mózest vezette,
Úgy mutatott ösvényt *Ráffi* is minékünk;
Hogy azon haladjon szeretett nemzete,
Hogy azon mi is a »*szabadsághoz*« érjünk!

Egész életét ő áldozatul hozta
S hőn szeretett hona' oltárára tette —
S im' hogy idő elött leszállott a sirba,
Népe fájdalommal gyászol most, felette....

Nincs hát többé *Ráffi*, kit nagyra becsültünk,
Kialudt benne már nemzetünk' fáklyája,
Sötétség tanyája lett most a mi szivünk,
S mély szomorúsággal emlékezünk rája!

Esztegár László.

---

*) Egyik jelentékeny munkája „Szikrák“ (Gájdzér) nevet visel.

Szamosújvár diszpolgárai.

Szamosújvár város levéltára sok becses okmányt őriz; igen érdekes 1860-ból az az iratcsomag is, melynek 786, 787 és 788 iktatói számmal ellátott okmányai fényes bizonyságot tesznek azon hazafias ténykedésről, melylyel Szamosújvár fenkölt gondolkodású, a szép, jó és nemesért buzgó közönsége érdemes „nagyjait“ díszpolgárai sorába iktatta.

1860-ban a következő jeles férfiakat tisztelte meg városunk díszpolgári oklevéllel: Gorove István, Kövér János, Ecskai Lázár Zsigmond, Karácsonyi László, Karácsonyi Guidó gr., Issekutz Bogdán, Jakabffi Gergely, Hollósy Mihály és Csáusz Márton. A választó ülés jegyzőkönyvében e szavak olvashatók: „Mi szabad kir. Szamosújvár város tanácsa és esküdt közönsége tudtúl adjuk mindekinek, a kiket illet, hogy az alábbirt helyen és napon, dicsőségesen uralkodó fejedelmünk hív szolgálatára és a közjó előmozditása végett tartott közgyülésünkben....“

Az egyes válaszok közül, a tér szüke miatt, csak azon nagybecsű köszönő sorokat közöljük itt egész terjedelemben, melyeket Gorove István és Karácsonyi Guidó gróf intéztek a városi közönséghez:

I.

Tekintetes Polgármester úr!

Ha valaha kedvesen esett lelkemnek az önkéntes bizazalom, mely irányomban nyilatkozott, kétszeres lélekgyönyört szerzett nekem szabad kir. Szamosújvár városa Tanácsának és Közönségének t. Polgármester úr által velem közlött azon határozata, mely szerint engem a város tiszteletbeli polgárává megválasztani sziveskedett.

Lehetetlen, hogy az, kit Isten ép lélekkel áldott meg, vonatva ne érezze magát a multak történetét lapozni. Családjáét, hogy a magán-életre keressen erkölcsi tanulságot. Hazájáét, nemzeteét, hogy a polgári közerények ösvényei felé fürkészsze az irányfonalat. És nekem, kinek szellemi foglalkozásainak legkedvesebbike a multak során időzni, nem egyszer állapodtak meg lelkem szemei, az engem érdemetlent megtisztelő város emlékénél, s mindannyiszor kedves öntudattal teltem el, hogy oly közönség fájának vagyok elszakadt ága, melynek múltja, az első telepkő letételtől, le a jelen pillanatig az új haza iránti kötelességek hű teljesítése, s a becsületes munkásság és nem meddő szorgalom tiszta története.

Ezért kedves tehát előttem e megtiszteltetés s ezért érzem magamat mély köszönetre kötelezettnek; s ha a tisztelt városi közönség és Tanács egyszermind kegyes volt e megválasztással igénytelen őseimet kapcsolatba hozni s ez által azon tiszteletérzetnek, mely irántok bennem fennáll, közszentesítést adni, úgy viszont kérem fogadja a tisztelt város közönsége és Tanácsa szivesen azon nyilatkozatom, miszerint lelki örömömre szolgál, csekély tehetségem a város érdekeinek, ott hol azok előmozditására alkalom nyilandik, felajánlhatni.

A körülmény, hogy a tisztelt város a jelen pillanatokban választott meg tiszteletbeli polgárrá, azon kedves hitben erősíte meg, hogy örömteljes arczczal fordúl, miként én, hazánk és közéletünk újra kelő hajnala felé; ez örömhöz minden honfi kebelben alapos remény s szent óhajtás csatlakozik, a haza jobb jövőjeért. Engedje tehát meg a tisztelt Közönség és Tanács, hogy hazafias óhajtásaihoz én is odacsatoljam keblem legtisztább óhajtását: legyen e Nemzet fejleni indult közboldogsága állandó-örökös, legyen maga a fejlődés törvényeink paizsa alatt békés-nyugodt; mert ha nem volna is oly élénk a törvényes tisztelet nemzetünkben, minőnek azt a történelem bizonyítja, „megszenvedte már e nép a multat s jövendőt.“

Isten adja még ezen felül, hogy a törvények szárnyai alá visszavezetett haza kebelén örökre virágozzék szabad kir. Szamosújvár városa is, mint az a sorstúl s ön fiai munkásságától oly méltán kiérdemelt.

Fogadják kérem szivesen mély tiszteletem kijelentését.

A tekintetes Polgármester úrnak

alázatos szolgája
Gorove István.

Pest, Deczember 20-án 1860.

II.

Tekintetes városi Közönség!

Folyó év November 19-ről kelt, igen becses iratában engemet egy gazdagon ellátott oklevél átküldése mellett e város tiszteletbeli polgárai sorába beiktatni méltóztatott.

Ezen, mindenesetre reám nézve nagy kitüntetés — a jó és szives indulatot tanusítja, melyre engemet a tisztelt városi Közönség méltányolni sziveskedik. — fogadja tehát ezért a nemes város szivemből eredt meleg köszönetemet.

Fenn említett iratában túlbecsülve emliti e nemes város csekély érdemeimet, melyek által csak kötelességemet — melylyel minden hű szolga a haza irányában tartozik, leróni iparkodtam.

A nagy és fényes napok, melyeknek elébe nézünk, viszszanyert alkotmányunk palástja alatt még nagyobb alkalmat adandnak arra: hogy kiki tehetsége szerint a közjó előmozditásában részt vegyen; — ismerje tehát minden hazafi kötelességének a közjóra közremunkálkodni; ez volt és ez lesz életemnek mindenkori törekvése és ez által gondoltam őseimnek, példás életüknek, leginkább nyomdokába lépni.

Áldja meg a Magyarok Istene e nemes várost, mely mindenkor igazi magyar érzelműség által tündöklött.

Magamat e nemes város további szives és nagybecsű indulatjába ajálva, mély tisztelettel maradtam a tekintetes városi Közönségnek

alázatos szolgája:
Gróf Karácsonyi Guidó.

Kelt Beodrán, Deczember hó 4-én 1860.

Közli: Dr. Gopcsa László.

„Örmény kérdés.“

Larus tizenhat kötetből álló ismerettárának második pótkötete a napokban hagyta el a sajtót; e kötetből, mely az 1878-tól napjainkig terjedő eseményeket foglalja magában, — az „Örmény kérdés“ czímű érdekes czikket bő kivonatban mi is átveszszük.

Kétféle „Örmény kérdés“ van, az egyik politikai és a másik vallási; mi mindkettőről fogunk szólani.

1. Politikai kérdés. — Az örmények összes száma 5 millió; 2 millió van ázsiai Törökországban, 50.000 európai Törökországban, 1 millió Oroszországban, 450.000 Persiában, 20.000 Ausztriában, 20.000 Romaniában, 5000 Egyptomban és 2000 Indiában; a többi el van széledve a föld kerekén. A törökországi örmények állapota Ázsiában — siralmas; sokat szenvednek az őket környező barbár mohamedánoktól.

Cshêmêsgádzák,¹) Jozghád- és Máláthiában a török őrsergek 1877-ben a „rajá“-k²) házaira rohantak, megöltek sok békés, csendes örményt; nejeiket, leányaikat elragadták, a szerzeteseket kicsúfolták, egy kutya nyakára keresztet aggatva azt diadallal hordozták útczáról útczára; az egyháziakat fegyver-ágygyal verték, hogy állat hangokat adjanak. Ugyanazon évben Ván-ban egy „imám“³) nyiltan felszólította társait, hogy támadják meg a keresztényeket. Musban 1880-ban a kurdok azon örményekre, kik megnősültek, külön adót vetettek; ezen „sislik“-nek nevezett adót vagy pénzzel vagy terménynyel fizették. Husz évi időköz alatt (1849—1869) a konstantinápolyi örmény patriarkha 950 panasziratot nyujtott be a portához, és ezekben a felsorolt szomorú esetek mind lopás-, ölés-, gyujtogatás-, zárda és templom fosztogatás, asszony-, leány és ifjúrablás, erőszakos vallásváltoztatás, hivatali visszaélés és más méltatlan sérelmekről szólanak. . . ; gonoszságok, melyek büntetlenül maradtak. És az örmények daczára annak, hogy még nem felejtkeztek meg régi függetlenségökről — nyelvöket is mai napig hiven megőrizték, — mégis egy ízben sem gondoltak arra, hogy történelmi jogaikat visszaszerezzék, hanem csak arra kérték a szulthánt, hogy állapotukat elviselhetővé tegye.

---

¹) Herapolis Nagy-Örményország Dzoph tartományában az Euphrat mellett feküdt; itt született az örmény nemzetiségű Cshêmêsgig görög császár, kinek nevéről e város Cssêmêsgadzák (Չմշկայ ծագման այսինքն ծննդեան քաղաք:) nevet nyert

²) Ra-'aja arab szó, jelentése: alattvalók, adózók, engedelmeskedők, szolgák.

³) Imám arab szó, jelentése: felszentelt, beavatott személy, Mohamed utóda, elnök, törvénytudó. török plebános.

Az örmény kérdés az orosz-török háború idejében keletkezett. „Midőn elhagyják az orosz hadsergek — mondja a san-stephanoi egyezség 16. czikkelye — azon földeket, melyeket ők Armeniában elfoglaltak és melyek Törökország kezében maradnak, zavarok, egyenetlenségek fognak támadni; de ezeket a két kormány jóakarata el fogja enyészteni. A magas porta haladéktalanul megteszi mindazon reformokat és újitásokat, mit a helyi szükséglet az örmény lakta földön megkövetel és szavatol azért, hogy őket a kurdok és cserkeszek ellen megvédi.“

A patriarkha által a berlini kongresszusra küldött képviselet egy emlékiratot vitt magával, melyben biztonságot, az iskolai felügyelet központosítását, keresztény birók kinevezését, vegyes rendőrség felállítását, vegyes politikai törvényszékeket, egyenlőséget (mert a török fölebbvalónak tekinti magát) kért; azt is kérte a képviselet, hogy az adó egyik része a helyi szükséglet fedezésére és iskolák alapítására fordittassék; végre, hogy a török nyelv mellett fogadtassék az örmény is hivatalos nyelvül.*) A Berlinben összegyült diplomaták — tekintetbe véve a san-stephanoi egyezség 16-ik czikkelyét — elismerték az örmény képviselők panaszainak jogosultságát és megalkották a 61-ik czikkelyt, mely így szól: „Kötelessége a magas portának haladék nélkül megvalosítani azokat a reformokat és újitásokat, miket a helyi szükség az örmények által lakott tartományokban követel és gondoskodik arról, hogy ezek a kurdok és cserkezek megtámadásai ellen védve legyenek. E czélból a porta tett intézkedéseiről körülményesen értesiteni fogja a hatalmakat, melyek őrködni fognak tevékenysége felett.“

Ez az utolsó pont a török képviselő inditványára függesztetett oda. . . és Anglia nem vette észre a csapást, mit raá mértek. Csakugyan, midőn 1878 jún. 4-én a Beakonsfilde kormány „ő felsége, a szulthán ázsiai tartományail jövőjének biztonsága tekintetéből“ védelmező iratát megirta, — a szulthán viszont megigérte, hogy a kérdéses tartományokban lakó keresztény és más alattvalók biztonsága és jóléte szükségelte javitásokat megteszi. — De csak az igérettel maradt és nem változott meg a régi állapot. A barbár népek ezután is folytatták megtámadásaikat az örmény „rajá“-k ellen Többször emeltek e miatt az örmények panaszt. A várnai (Bulgaria) örmények (1886 ján.) emlékiratot nyujtottak a hatalmak képviselőihez, mely nemzetfeleik zugolódásait tartalmazta. Az angol kormány nemcsak közölte e panaszokat a portával, hanem 1886 július havában Örményországban történt véres zavargás alkalmából memorandumot is adtak át Szájid pasának. Ugyanis a mondott időben Vánban tartományi örmény gyülést tartottak, mely jogánál fogva elnököt akart választani. Krimeán Mêgêrdics, ki e tisztet közmegelégedésre viselte, Konstantinápolyba hivatott; mert a porta azt szerette volna, hogy e fontos állásra olyan egyén választassék, ki az örmény nemzeti érdekek előmozdításában kisebb tevékenységet fejt. Máskor szabad volt a választás; de most, hogy a választók megfélemlíttessenek, a választási épület, valamint azon egyházak, hol a szavazás történt, török katonákkal vétettek körül A verekedés elkezdődött. A lakosság szétverte ugyan a katonaságot; de a császári kormány a váni örmény ifjak közül mind többet meg többet fogatott el, míg a tartomány kormányzója: Hámid pasa az „örmény lázadás“ elfolytásáért Medsidije renddel tüntettetett ki. — Ebből is látszik, hogy a török-örmények, a berlini szerződésben foglalt igéret ellenére, durva erőszakoskodásokat szenvednek. Miután a porta mindeddig süket maradt Franczia-, Angol- és Oroszország sokszoros sürgetésére és 10 évi időköz alatt az „ázsiai állapoton“ mit sem javított, nem csoda, hogy csak a percz nem jött el, midőn Európa kényszeríteni fogja a portát, hogy a jogos igényeknek megfelelő értelemben — oldja meg az „örmény kérdés“-t.

---

*) L. az emlékirat szövegét következő munkában: A de la Jonquiere — Histoire de l' Empire Ottoman. Paris, 1881.

Van az orosz-örményeknél is sok olyan függő kérdés, mely méltó a felemlítésre; itt első helyen azon dicséretes vitézségről teszek említést, mit az örmény hadvezérek tanusítottak (orosz-török háború); azután szólanom kell a „bálázseni,“ a „kátholikoszi“ és az „ecsmiádzini“ kérdésről; végre fel kell jegyeznem az örmény munkások száműzetését

és a kaukásusi nemzeti iskolák erőszakos bezáratását. — De meg nem felejtkezhetek arról sem, hogy az örmény történelem tanitását kitiltották az örmény iskolákból, Nagy Vártán és Háik képei ellen pedig irtó háborút indítottak. Bájázid elpusztitása és a sok szenvedés, mit az utolsó orosz-török háború alatt a básê-bozuk-ok, a rendes katonák, a kegyetlen-vérengző kurdok, turkomán-ok, ezid-ok, zázán-ok, aphsár-ok, és a többiek mértek az örményekre — a Sáhábbász és Timurleng iszonyú tetteire a feledékenység fátyolát boritják.

II. Vallási kérdés. — Vallásra nézve az örmények két részre oszolnak; az örmények nagy része ó-hitű (luszávorcshágán, լուսաւորչական) mig a kisebb rész a római kath. vallást követi (hêrovmeágán, հռոմէական). Itt Larus elmondja, hogy II. Mamud szulthán az örmény patriarkhának épen olyan kiváltságot adott, mint minővel a görökök patriarkháját ajándékozta meg. Miután még megemlékezett a libanoni patriarkha elhalálozása után támadt Hászunisták-, Antihászunisták-, Kupelián- és a „Reversurus“-ról (pápai körlevél) így fejezi be szép czikkét: 1888-ban Ázárián patriarkha fáradozásának sikerült a szakadárságot, mi Keleten az örmény kath. egyházban IX. Pius pápa uralkodásának végéveiben támadt, — megszüntetni; az Antihászunisták visszatértek a róm. kath. egyház kebelébe.

Adja Isten, hogy mind a két kérdés, ázsiai testvéreink javára, sikeres megoldást nyerjen!

Szongott Kristóf.

I. Ártasesz.

(Kr. e. 115—90.)

Artásesz nagyatjának, Vághárságnak kegyencze volt; ennek már ifjú korában nagy tettek csirái rejlének keblében. Főjellemvonása: megküzdeni bármily sok akadálylyal. Ez, ki igen kényelmetlennek találta az alárendeltséget, (mert Vághárságtól kezdve Armenia királyai, mint Arsacidák, az ugyanazon házból való parthus királynak felsőbbségét elismerni tartoztak) az elsőbbséget magához ragadva — és ebbe Árságán is kénytelen volt belenyugodni — Parthiában magának kir. lakot épitett, s az elsőségi jognál fogva ugyanott saját nevére pénzt is veretett; gondja volt arra is, hogy fiának Tigránnak szép lelki tulajdonai a leggondosabb nevelés által kiképeztessenek. E tisztet Várázs nevű, a hadi ügyekben jártas férfiúra bizta; ettől, ki a kir. vadászok főnöke lett, veszi eredetét a jeles Várázsnunikh család.

Az ország belügyeinek rendezése után nagy serget gyüjtött; evvel előbb Kis-Ázsia fejedelmeit verte meg; — innen hajókkal Görögországba mert, katonái itt is diakdalmaskódtak. Az elfoglalt templomok ékességeit, ércz és márvány szobrait, mint hadi zsákmányt, országába vitte és így ő az első az Arsacidák közül, ki meg nem elégedve az elemek egyszerű tiszteletével, a sok istenhit és görög álistenek szobraival az országot benépesítette. Az Ázsiából hozott Apollo és Diana szobrai Ármávir városában, Hercules márvány szobra, a krétai Dipoenus és Scyllis művészek remek műve, Daron tartományban,[1] ellenben azon szobrok, melyek Hellasból hozottak, (Jupiter, Minerva Artemis [Venus] és Vulcan) ideiglenesen Áni erődben helyeztettek el Vulcan oltárán örök tűz ápoltatott.

Különös tünemény, hogy midőn a görögök elkeseredése a gyalázatnak jókora adagát szokta kenni az úgynevezett barbár nagy férfiak emlékére, most velős rövidségben eleven rajzát adják az eseményeknek s bámulattal szemlélve a látványt, mit e hadjárat mutat, Ártásészt Nagy Sándor fölébe helyezik.[2] A kedvezés gyanújával nem terhelhető kútfők alapján állíthatom, hogy a tartományokat néha egészen körülvevő sergének oly regeszerű sokasága volt, hogy minden egyes harczfi által a kijelölt helyre dobott kövekből magas

---

[1] Hic Plinius Chorenensem mirifice illustrat. Hist. nat. XXXVI. 4 idézve Whiston testvérek által. Chor. M II. K. 103 l.

[2] Valószinű, hogy Evagrus az a történész, kinek műveit Plinius term. történelmében használta. Phlegonius; ilyen nevű lydiai születésű történész Hadrian róm. császár korában élt. Polycrates, athenei sophista? Quintiliánnál II. 17. fej. fordul elő. V. ö. Chorenei olasz forditásának jegyzeteit 126—128 l.

halmok alakultak; továbbá a szomjukat oltó katonáinak száma miatt a folyók rendes magasságra nem emelkedhettek, kilőtt nyilaik sokasága a napvilágát elhomályosította s a déli fényt éjsötétté változtatta. — Mintha csak hallanók az ellenvetéseket, melyeknek ily hihetlen állítások tágas kapút tárnak; azonban mindezek görög irók előadásán alapúlnak, kiknek műveit ugyan a mostoha idő nem hagyta meg jelen korunk számára, mindazáltal Chorenei azokból egyes töredékeket történelmi munkájának keretébe átültetett. Sokat mondanak ugyan, de csupán csak ezért, azokat egészen közönynyel mellőzni — nem lehet.

E mesés hatalom birtokában is, melylyel a kétségbe ejtő ügyeket szerencsés eredményre tudta vezetni, a mulandó élet forgandósága s a jövő viszonyok sejtelme őt gyakran e szavakra inditák: „Mulékony dicsőség.“ A több évi pusztitó hadjáratok folytonossága harczosainak keblébe nyugtalanságot ültetett, belviszály kezdé tépni hadtestét s a megdöntött fegyelemnek hatását legelőször maga a király érezte; mert a botrány oly mérvet öltött, hogy a sereg, mintha valami titkos hatalom bűvölete alatt állana, egymás ellen fent és tört vasat. Annak, kinek az ellenállás csak diadalait sokasitotta, most saját személye sem volt biztos s mintegy martalékáúl esett a szertelen dicsvágynak, saját emberei fosztották meg életétől.

E vérfestmény körülményeinek részletes leleplezése nem áll hatalmunkban, minthogy az ügy lefolyásán titokszerű homály borong és történészeink az eset borzasztóságáról röviden beszélnek. Egyébiránt tudjuk, hogy ez időben a római senatusnak aggodó feje másként lévén elfoglalva, az ázsiai eseményekre kiváló figyelmet nem fordíthatott; egy újabbkori iró azonban azt állítja, hogy épen a senatus fondorlatai és aranyai voltak a mérgező szellem, mely a féktelen tábort áthatva az annyira összetartott erőket szétbontotta.[1] Váltságos napokat élt a nemzet s kicsoda képes kimérni hosszú sorát a viszályoknak, melyek bekövetkezhettek, hogy eloltsák az önálló élet örömének utolsó sugarát? De rögtön jő a kebleket a távolból is magához vonzó bűverő, a rendnek kapcsa, Tigrán, nehogy az oszlott erők szétmorzsolódjanak, ki előtt a forradalom, vert hadként megadja magát. Ekkép a minden eshetőségre elkészült atyjának uralkodása alatt megkoronázott Tigrán, népével az összeforrasztó bizalom útján találkozván, a nagyot zuhant s minden eresztékeiben veszedelmesen recsegő kir. tekintélyt régi érvényére emelte, a bizalom-viszonynak új tért nyitott, melynek érdemleges tárgyalása előtt szükség egy vita kérdéshez hozzászólani.

---

[1] Chanazarian: Esquisse de l'Hist. de l'Armen. 21 l.

Az imént mondott s Chorenei által idézett görög irók szerint Croesus, Lydia királya nem Cyrusnak, hanem épen Ártásesznek került hatalmába.[1] Mellőzve a hagyományt, mely Croesus megszabadulásáról szól, csak annak nyilvánitására szoritkozunk, hogy sem a hiszékenységnek — minden válogatás nélkül, — sem a történelem határain túlcsapongó ismert mondatnak[2] nem vagyunk barátjai; miért is csak a legkiáltóbb járatlanságnak volna bátorsága nehézkesen döczögve, az itészet szekerének haladásával — remény nélkül — versenyezni.

Eltekintve tehát e védhetlen ponttól, ha széttekintünk a világ tágas színpadán, bátran felvethető ezen kérdés: vajjon sok, jelenleg mosolyt gerjesztő állitás nem követelne-e nagyobb kiméletet, ha a multak emlékét megölni törekvő idő oly sok adatot el nem morzsol, vagy a felejtés vastag pora által nem tesz ismeretlenekké, másokat meg jogos színnel fel nem ruházna?

MÁRKOVICH JAKAB.

* * *

Örmény ipar.

Erdély lakossága a XVII. században sem élvezett békés napokat. A betörő ellenség vasa nemcsak sok vért ontott, hanem több virágzó helységet is elpusztitott. — Hazarészünk gondos fejedelmei e súlyos bajon munkás, szorgalmas népségek betelepitése által segitettek.

---

[1] Evagrus, Phlegonius, Polycrates, Camadrus.

[2] »Historia quoquomodo scripta delectat.«

Igen hasznos elemet nyert Erdély lakossága a beköltözött (1672) 3000 örmény családban is.... És a bölcs Apafi apáink betelepitésével jó szolgálatot tett a hazának; mert a művelt 3000 örmény családban sok munkás tagot adott Erdélynek. Őseink között egyetlen munkátlan kéz sem volt.

A beköltözött örmények, — kik nem jöttek be üres tarisnyával, hanem vagyont, észképességet, kereskedelmi szellemet és ipart hoztak magukkal, a dicső magyar nemzet középosztályához csatlakoztak... és testestől-lelkestől magyarokká lettek. Azután munkához láttak. Közülök némelyek a tudományos, mások az egyházi vagy katonai pályára léptek. Az élelmes kereskedők nemcsak hozzájárultak a hazai kereskedelem emeléséhez, hanem összeköttetésbe léptek a külföldi piaczokkal is; innen nyers terményt vittek ki és a külföldről árúczikkeket hoztak be.

A szamosújvári, erzsébetvárosi és gyergyó-szent-miklósi timárok folytatták azt a jövedelmező ipar-ágat (szattyánkészités), mit ők apáinktól még a külföldön a beköltözés előtt tanultak. Ez az egyetlen mesterség, mit a hazai örmény kivülről hozott magával.

Az örmény timárok (szurubdsi) minden egyes örmény községben az akkor divott czéhrendszer szellemében társulatokat alapitottak. A szamosújvári timár-társulat alapszabályait 1700-ban nagynevű püspökünk: Verzereskul Auxentius készitette.

E timárok nem megvetendő mesterségökkel jólétre tettek szert, vagyont gyüjtöttek; mert az ipar a szerzésnek egyik hatalmas forrása.

Más alkalommal ismertetni fogom e társulatok, szabadalmát, alapszabályait, működését stb.; most még csak annyit mondok, hogy a beköltözött örmények, kiknek hazafiságát, értelmét, áldozatkészségét, vallásosságát, szorgalmát, becsületességét mindenki tisztelte, — nemcsak az uralkodók kegyes jóindulatát nyerték meg, hanem a hazát adó magyar nemzet osztatlan becsülésében is részesültek.

Sz. K.

* * *

Egy régi táczaczikk.

Kolozsvár történetirója, Jakab Elek, néhány év előtt egy magyar lap tárczájában ezeket irta az örményekről:

„Sokat foglalkoztam erdős kis hazám történetével, sok maradt meg emlékemben és irásaim között annak nevezetesebb városairól és egyes népfajairól. De az időhöz képest, mióta ők (az örmények) hazánkfiaivá lettek, meghonosítván a kereskedést összes magyar városainkban és e felett két erős, önálló kereskedelmi központot teremtve a magyar királyság számára, több szépet, tanuságost és érdeklőt nem igen láttam, mint örmény származású magyar testvéreink mult életéből.

Két néptörzset ismerek hazánk történetében, mely az államalkotó magyar nemzettel nyelvben, érdekben és érzelemben tökéletesen egyesült azzal — hogy úgy mondjam — életszervileg azonosult: a székely és kun törzseket. Ezután mindjárt jő az örmény. A velem egykorúak s nálamnál idősebbek látták e népnek hozzánk és hazánkhoz való őszinte, benső és meleg testvéri ragaszkodását századunk első felének nagy politikai küzdelmeiben. Az 1791—92-ki országgyűlés arany betűkkel irta be nevöket a magyar történet könyvébe akkor, midőn két városukat királyi várossá emelte s a nemzet törvényhozásába hivta meg őket. A történet-nyomozónak szive emelkedik az örömtől, midőn olvassa követeik beszédét az 1841—43-ik évi országgyűlésen. Az igaz hazafiúi hűség, az alkotmány iránti igaz hódolat, új hazájok és nemzet testvérök — a magyar nemzet — iránti testvéri szeretet jótékony melege ömlik el minden szavukon.*) Ha minden nemzetiség fiai, igy éreztek s ekkép cselekedtek volna, kiknek Magyarország hont, jogokat, birtokot és védelmet adott s a kiket nemzetünk kebelébe fogadott, mint örmény eredetű magyar testvéreink, — mi más ábrázatja lenne Magyarországnak, mily száma és erkölcsi súlya a magyar nemzetnek s mi más fokon állana a fejlődésnek, ipar, kereskedés, vagyonosódás és egyetemes nemzeti jólét! Hány huz félre saját hazánkfiai közül, mily sokan akadályozzák fejlődésében nemzetünket, mennyi oldalról találkozunk ellenszenvvel és gyölölséggel, erőnk mily nagy és nemes részét kell saját polgártársaink elleni önvédelemre forditanunk! Hová jutottak volna eddig, ha a 15 millió magyar nép mind oly igaz magyar lenne, minők örmény testvéreink.

---

*) Már Szamosújvár szab. kir. város legelő követei: Novák Márton és Jakabb Bogdán ünnepélyes vallomást tettek a kolozsvári országgyűlésen, az örmény nép feltétlen és őszinte hazafias hűségéről! Szerk.

Szamosújvár és Erzsébetváros régi két magva a magyar kereskedésnek! Ha az erdélyi koronabirtokok: Gyalú, Görgény, Déva, V.-Hunyad mind ily kezekbe jutottak volna pár évvel ezelőtt! mily mások lennének e helyek s mily arányokat mutatna államerőnk és kereskedelmi mérlegünk! Hát Kolozsvár és Maros-Vásárhely, az erdélyi magyarság e két diszes szemefénye, kinek köszöni emelkedését, vagyonosódását és erős polgári állását? Nem örmény polgártársaink képezik e két virágzó város lakóinak épen derekát? A statistikus és nemzetgazda rég tudja ezt; de ideje, hogy a történész és politikus is méltányló figyelembe vegye. Nézz körül a piaczokon, menj el a színházba, kisérd figyelemmel a gyűléseket, tartsd szemmel a jótékony egyesületek íveit, menj a templomba, vagy keresd fel őket házaiknál, mindenütt igazi társadat, keleti testvéredet látod; szívben és lélekben rokon-feledre fogsz találni bennök, a kinek hazafiúi érzése és aspiratioi, jelen küzdelmi czélja s jövő reményei a tieddel egyek és ugyanazok. E nép mindenét hazánktól kapta, de egész lélekkel ragaszkodik ahhoz; virágzó jólétben él, de áldozik is a közügyekre; nyelvünk, művészetünk, irodalmunk mint drága birtoka az ő szivének is.

A magyarnak nemes, lovagkori, urias véralkatából épen az hiányzott, a mit az örmény magával hozott — a kereskedés szelleme; különben keleti külső és belső jellegök sokban egyezik. E két faj vegyülő rokonsága s társadalmi teljes összesimulása kezessége egy alakulandó középosztálynak hazánkban, mit előkészítenünk kötelesség, a min túl- és innen munkálkodni mind-két fél érdekében áll. E vér egy derék vér, mely teljes rokonszenvünket az élet annyi súlyos helyzetében kiérdemelte, s mely a haza iránt kitűnő szolgálatokat tett, derék állam- és kormányférfiakat, bátor katonákat, művelt és közügyeinknek élő kereskedőket adott nekünk. Hiszen most is egyik derék fia a legrégibb magyar színházat, mintegy oltalmazó kezében tartja, s a magyar színművészet emelésére nagyszerű pályadíjt tűzött ki. Legyen tisztelet-adás az ily hazafiságnak!*) A magyar nemzet bennök egy hű szövetségest és áldozatkész testvért talált, ki boldog időkben ragaszkodik hozzánk s bal-szerencsében nem hagy el, a kire minden kürülmények között számithatni. A kormány ne féljen e jóravaló népnek befolyást és cselekvési tért adni s a parlament mozdítsa elő a kormány szándékát.“

Mind ezt egy oly ismert magyar történetiró irta rólunk, mint Jakab Elek, kinek tárczacikkét szószerint átvenni érdekesnek tartottuk olvasóinkra nézve!

Ábázá legújabb munkája.

Nem rég került ki sajtó alól Pétervárott Ábázá orosz tábornok egyik jelentékeny munkája, melynek czíme „Örmények történelme.“

Ábázá Áphánászievics Viktor, kinek még más történelmi művei is vannak, nehány év óta szorgalmasan tanulmányozza történelmünket; e tanulmány eredménye az említett oroszul irt könyv, mely 128 oldalra terjed.

A munka, mely igen csinosan van nyomtatva, teljes tájékozást nyujt az olvasónak Örményország föld- és helyrajzi fekvése-, természeti gazdagsága-, az örmény irodalom főbb kincsei-, és az örmény egyház szerkezetéről; szól könnyű és érthető nyelven az egész örmény történelemről kezdve a legrégibb időktől; szerző művét levezeti addig, míg az orosz seregek Erivánt elfoglalták. Az iró könyve végén beszél az örmény nyelv virágzásáról és a régi királyi levéltárakról.

Ábázá művének azon részében, mely az örmény nemzet tulajdonságait tárgyalja, nagy rokonszenvvel szól az örményekről.

E munkának nagy jelentőséget kölcsönöz az a körülmény, hogy e könyv Kaukasia volt kormányzója: Nikolaëvics Mihály főherczegnek van ajánlva.

Hogy a szives olvasónak alkalma legyen a rokonszenves szerző nézeteivel megismerkedhetni, — a munka előszavából nehány részletet im itt közlünk is:

„Császári Fönséged kegye, mely megengedte, hogy ‚Örmények történelme‘ czímű munkámat Fönségednek ajánlhassam, — bátorít fel arra, hogy Fönséged magas figyelmét művem tárgyára irányítsam.

Azon czikkek, melyeket sajtónk különböző terményei és lapjaink Örményországról hoznak, nagyon keresettek. Örményország megérdemli a figyelmet természeti gazdagságai miatt; ezek birhatására a legrégibb idők óta a leghatalmasabb nemzetek törekedtek. Erkölcsi szempontból is az örmények nyujtottak Keleten legnagyobb szolgálatot a keresztényeknek; az örmények hívek maradtak a keresztény felvilágosódás zászlójához és kis nemzet létökre folytonosan küzdöttek egyenlőtlen harczban. Eléggé ismeretes Örményország és az örmény nemzet a történelmi irodalomban; de mivel e közlemények — az örmények szétszoródása miatt — többnyire idegen nyelven irattak, azok tanulmányozása hosszas olvasottságot igényel.

Mivel sokan egyoldalú, mások igazságtalan itéletet mondottak az örményekről — azért határoztam el magamat e rövid munka megirására, melyhez az anyagot az európai irók műveiből szedtem.“

Ábázá könyve örvendetes jelenség az orosz irodalomban; mert ez az orosz olvasót nemcsak történelmünkkel ismerteti, hanem sok ferde nézetet is képes eloszlatni.

A becses munka ára 1 rubel (1 frt 62 kr.)

Ábázá szándékszik munkásságát az örmény irodalom terén tovább folytatni. Azt irja a „Mêság“ levelezője, hogy Pétervárott meglátogattam Ábázát, 6 órán át mind az örmény történelemről beszéltünk; azon íratoknak, melyek az örmény történelemre vonatkoznak, egész gyüjteményét láttam nála. „Nézze csak egy perczig Örményország térképét — mondá Ábázá — és maga előtt látja azon különféle népáradatokat, melyek századokkal ezelőtt jöttek ide; hódításokat tettek és keresztül mentek ezen országon. De azért az örmények ma is élnek; ellenben e nemzetek — vérszomjazó ellenségeik — közül sokan egészen megsemmisűltek, letüntek a világ szinteréről. Örményország — folytatá tovább — igyekezett kiválni az ázsiai nemzetek sorából, mert — mondhatni — egyedül ez volt egész Ázsiában keresztény ország. Ne feledjük el, hogy a kereszténységért türtek oly sokat és ontottak annyi vért az örmények. Most is mily szilárdul ragaszkódik ezen igen erényes nemzet — hitéhez.“ Az erős meggyőződés hangján szóló iró szavait így fejezte be: „Igen! az örmény nemzet kincs az élő nemzetek sorában és méltó az életre; mert vallását megtartotta tántoríthatlanul és régi nemzeti szokásait s természeti sajátosságait hamisítatlanul megőrizte.“

---

*) Itt a derék iró lomperti Korbuly Bogdánról (lakik Kolozsvárt) szól, kinek áldozatkészsége általánosan ismeretes. Szerk.

SZONGOTT KRISTÓF.

Két eredeti népmese.

I.

Az ostoba ember.

Egy házaspárnak csak egy tehene volt; ennek jövedelméből tartotta fenn magát férfi és nő. Egyik nap a férfi és másik nap a nő vitte a tehenet az itatóra. Egyszer erősen összevesztek. „Ma vidd el te“ mondja az asszony. ‚Nem — válaszolt a férfiú — ma te fogod elvinni.‘ Végre megegyeztek. A ki az egész napot szótlanúl tölti — így állapódtak meg — és egy hangot sem hallat, következő nap itthon marad és a másik megy a tehénnel.

Csendesen ült egy darab ideig a házaspár; később unatkozni kezdett az asszony; azért átment a szomszédba, a hol kénye szerint beszélhetett eleget. A férfi otthon maradt; de nem sokára benyit hozzája egy koldus és alamizsnát kér. A férfi egy szót sem szól; a koldus másodszor is kér alamizsnát, de a férfiú csak hallgat. A koldus azt hiszi, hogy süket ez az ember és fülébe kiált. De most sem szól semmit. Erre a koldus a mit csak előkap, összegyüjti és azokkal tovább áll. A férj helyéből ki sem mozdult.

Haza jön az asszony, de mit lát? A ház ki van ürítve! Erre férje felé fordul és türelmét vesztve így szól: „Mit tettél gyáva? ki ürítette ki a házat? „Most arról van szó — válaszolt a férj — hogy beszéltél, tehát holnap te mész a tehénnel.“

II.

A teve-csikó.

Egyszer egy teve-csikó bement egy emberhez a házba és így szólott: „Sokat szenvedek, nincs se gazdám se hajlékom, fogadj be engemet és légy te az én gazdám.“ Az ember megsajnálja, bebocsátja a csikót és felneveli. Két-három év alatt a csikóból nagy teve lett. Ekkor el akarja ereszteni a tevét, de már ez nem fér ki az ajtón. Mit csinál tehát? A gazda széttöri az ajtót, a falat is lerombolja, útat nyit és elbocsátja a tevét.

*

A teve képleges értelemben adósságot jelent.

CSELINGÁRIÁN JAKAB.

Még néhány szenthely Jeruzsálemben.

I.

Ataval folyóiratunkban említett*) örmény szenthelyeken kívül még számos más drága hely és emlék van Jeruzsálemben, melyek az örmény névvel kapcsolatban állanak. Ilyenek:

A feltámadás temploma. E templom az összes kereszténységé és így az örményekéi is. A zarándok, ki Jeruzsálembe megy, nem teheti, hogy imádás végett mindenek előtt be ne menjen e templomba, mely történelmi jelentőségénél fogva a Palaestinába menő keresztényeknek első- és végczélja. E templom az egész keresztény világ előtt e két név alatt ismeretes, a „Szent-sír temploma“ és a „Feltámadás temploma“, mivel itt van a kereszténység megbecsülhetlen kincse: a Golgotha sziklája és az Üdvözitő sírköve. A „Feltámadás temploma“, nagyság-, magasság- és gazdagságra nézve összehasonlítható a keresztény világ nagyobb templomaival. E templom a kerek föld legelső temploma; mert ebben feszíttetett keresztre a világ Megváltója, itt temettetett el és támadt föl halottaiból Krisztus. E templom a föld legkedveltebb és legkivánatosabb temploma, mivel itt ezer meg ezer sziv talált és fog találni vigasztalást és nyugalmat E templom a templomok anyja, mivel itt nem egy népfaj imádkozik, hanem népek-nemzetek saját nyelvükön szólanak az Úrhoz.

---

*) L. »Armenia« 1887. évfolyam 24 és 355 lap.

A „Szent-sír temploma“ a keresztény kerületben, az örmény város-résztől éjszakra fekszik és azon a helyen van építve, mely egykor „Holtak völgyének“ neveztetett. A zsidók e helyet „Golgothá“-nak*), vagy is bünhődés helyének nevezték. Itt büntették meg a bünösöket, itt feszítették keresztre a világ Megváltóját is. A „Holtak völgye“ a régi Jeruzsálem falain kívül feküdt és csak Hadrián napjaiban foglaltatott be a mostani város határai közé, ki 136-ban megújította Jeruzsálemet és a Golgotha hegyén Aphrodite, a Krisztus feltámadásának helyén pedig Jupiter (perzsául Ormêzt, — örményül Արամազդ, Zeus) templomát épité, hogy így elfelejtesse ezen keresztény szentségeket. De hiábavaló volt a pogányok és ezek császárainak törekvése!.. A jeruzsálemi, úgy szintén a palaestinai szent helyeket három századon át megőrizték emlékökben a keresztények, a kik titkon el-elmenegettek e helyekre; midőn pedig szent Ilona 326-ban

---

*) Örményül: gáráphên կառափն καρηνον, κράνον, κεφαλή cranium, caput, vertex, calva, calvaria. Most a zsidók gulgoleth-nek nevezik, minek jelentése: fejek. E hegy csúcsának nemcsak emberi fő alakja van, hanem a gonosztevőket is itt szokták lefejezni. A hagyomány pedig azt tartja, hogy Ádám apánk feje itt temettetett el.

Palaestinába ment, személyesen gyüjtögette össze az, ezen helyekre vonatkozó szóbeli hagyományt és örökítette meg e helyeket templomok felépítése által. Ekkor épült a mondott híres templom is.

Márvány bolthajtással ellátott két bemenet vezetett a templomba; mind a kettő a déli oldalon lévő falba volt vágva. Egyik később befalaztatott és most csak a „szent ajtók“ bejárata van meg. Ezen kétszárnyú ajtó rendesen zárva áll és kulcsát a mahomedán ajtónállók őrzik; mivel a „Szent sír temploma“ egy mahomedán család tulajdonát képezi; mert ennek jutott osztályrészül e szenthely, Jeruzsálem elfoglalása alkalmával. Az egyik ajtófél megnyilik bármely keresztény előtt, ki itt ájtatoskodni akar; ellenben nagy ünnepnapokon, vagy ha jelentékeny ember tesz itt látogatást, mind a két ajtófélt kinyitják.

A jobb ajtófelen ez az arab irat áll: „Imádkozó élded az igazi gyönyört, menj Úrad örömébe, mely a templomok anyja.“ A bal szárnyon: „Zarándokok! menjetek be az Úr lakásába és az élet nyugalmas helyére, hol kegyelem lakozik és hol határtalan az áldott világosság.“

Az ajtó és ablak feletti bolthajtásokat, melyeknek ékitményeit a századok folyama megsemmisítette — fehér és zöld márvány oszlopok tartják.

A megkenés köve. Az első szentség, melylyel találkozik a zarándok a templomba lépés alkalmával, a megkenés sárga-veres köve, mely azt a helyet födi, hová tették Üdvözitőnk testét Arimathiai József és Nikodemus akkor, midőn Krisztust a keresztről levették; ezek itt — zsidó szokás szerint — megkenték a szent testet és azután új sírba tették. Valamint e kő, úgy más szentségek is márványnyal vannak befödve és el vannak korlátolva; mivel a zarándokok szent kötelességüknek tartották azt, hogy ezekből egy-egy darabkát letörjenek...

Golgotha. A megkenés kövétől jobbra, márvány lépcsők vezetnek fölfelé egy magaslathoz; ez a Golgotha csúcsa. Régen a keresztények egyenként mentek fel a Golgothára mezitláb.

Ádám kápolnája. A Golgotha déli része alatt van az Ádám nevű homályos kápolna. Itt látható vas rostélyon át, egy oltár mögött a Golgotha természetes fája, itt vannak a Jézus halálakor megrepedt kövek is, melyek egyikén elég mély hasadék van. A keleti hagyomány és az assyr kéziratok tanuskodása szerint e hasadékban vannak eltemetve Noe csontjai és Ádám koponyája. A keresztrefeszités alkalmával Krisztus oldalából kifolyt vér a paradicsomban vétkezett ősatyánk koponyájára hullott és azt az eredendő bün szennyétől megtisztitotta. E hagyomány hozta szokásba azt, hogy minden kereszt alá koponyát (Ádám) festenek. Szintén itt mutatják azt a helyet, hová temették el Melchisedek hamvait is.

A szitkok kápolnája. E kápolna azon a helyen épült, hol Krisztus átadatott a katonáknak, kik aztán elkezdették Őtet szidni, arczba pökni stb. Itt, az oltár felett, van egy koszorú, mely hasonlít a Krisztus fejére tett tövis koszorúhoz. Az igazi tövis koszorú Velenczében van és a Szent-Márk templomában őriztetik. E kápolnát még a „Töviskoszorú“ kápolnájának is nevezik.

Sz. K.

* * *

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Háromezerhatszáz évvel ezelőtt. 1888 áugusztus 23-án (csütörtök) volt 3600-ik évfordulója azon napnak, midőn Háik-unk Babylonból visszatérve, Ararát tartományba ment és megparancsolta, hogy e nap legyen az évnek kezdete. „E hős volt az első – mondja Álisán — ki évjelzőt adott újszülött nemzetének (örmény) és nemzetünk részben meg is tartja azt változatlanúl úgy, a mint azt azon ősi századokban hagyományként kapta.“ Álisán részletesen szól e napról, de vajjon tudja minden örmény, hogy minő jelentősége volt 1888 áug. 23-ának? „Ezen ünnepnap nekünk kétszeresen szent és kedves nap.“ Mennyi emlék füződik Háik korszahához! Most léptük át épen a IV-ik korszakot. De átadom a szót Álisánnak:

„Az örmények első korszaka Dávid zsidó király és a Háik nemzetségéből való Bérds nemzetfőnökünk (*ազգապետ*, *ἐθάρχης*, gentis princeps) idejében 1032-ben Kr. előtt végződött. A második időszaknak azon, reánk nézve szomorú — évben lett vége, midőn nemzeti önállóságunk is megszünt — Kr. után 428-ban, péntek nap. E sötét évben (428) fosztatott meg utolsó Arsacida királyunk: Árdásesz koronájától és az örménység nemzeti egyeduralkodójától; ezen évtől kezdve Örményország két részre osztatott és a nemzet két úrnak (görögök és perzsák) lett alattvalója... és a mi nagyon csodálatos — azóta elmúlt a harmadik korszak is (mert eltelt 1442 év) s nemzetünk még mind egyazon állapotban van: három uralkodó (török, orosz és perzsa) birja Örményországot, habár ezen hosszú 14 ½ század alatt valamint Örményországban, úgy az azt környező tartományokban 1001 politikai és uralom-változás történt. A harmadik korszak szombat nap kezdődött és bevégződött a napokban; 1888 áugusztus 23-án (csütörtök nap) vette kezdetét a IV-ik korszak; azt kivánom teljes szivből drága nemzetfeleim! hogy „e korszak kezdődjék el boldogsággal és lássa el azt az örmény történelem ‚egyesítő‘ jelzővel. Óh bár állíttatnék vissza az egységes Örményország!“

A szerb királyné gyermekkorából. Egy német zenetanitónő, ki Odessában bejáratos volt a Kesko orosz herczegi családhoz, — némely visszaemlékezéseket közölvén a mostanában oly sűrűn emlegetett Natáliának, Szerbia bájos királynéjának gyermekkoráról: elbeszélésében különösen egy szük családi körben tartott házi estélyt ir le, melyen annak idejében magasrangú összeköttetéseinél fogva személyesen részt vehetett. Ez alkalommal — úgy mond — egy sereg fiatal leány között, a három Manougbry (Mánugián) örmény herczegi leányka is jelen volt; csinos, kedves teremtések, túl-sárga arczbőrrel s mély fekete szemekkel. Az ő apjuk volt ugyanis a három, korán árván maradt Keskó-nővérnek, tehát az akkor még csak tizenöt éves Natáliának, a mai szerb királynénak is gyámnoka.

Meszrob sirja. Oságán, mely hajdan erős vár volt, Nagy-Örményország Ararát tartományának egyik halmán épült: e helység Válársábád várostól éjszakra 12 kilometernyi távolságra fekszik. Itt készítettek a nagy Meszrob szent testének nyughelyet. Kr. u. 441 febr. 20-án adta ki lelkét az örmény egyház híres tudora. Földi maradványait Ámáduni Váhán örmény fejedelem temettette el, ki a nagy halott sírja felett (Oságánban) templomot emelt: e szentegyházat 1640-ben Fülöp katholikos megújitotta, ugyan ezt a templomot 1875-ben György katholikos újra építtette; a sírra a szép márvány emléktáblát konstantinápolyi András pöspök tétette 1882-ben. — E sír a látogató eszébe juttatja: az örmény egyházat a nyelvet, az iskolát, a szent-irást, az arany-kort Itt megemlítjuk még azt is, hogy Izsák egyház-atya Ásdisádban van eltemetve. Chorenei sírja az „Apostolok zárdájá“-ban van (*Առաքելոց վանք*), Eghise teste pedig a Csághári klastromban nyugszik. — Az örmény mindig híven emlékszik vissza nagyjainak neveire: mert jól tudja, hogy azoknak, a kik a haza és egyház körül elévülhetlen érdemeket szereztek, emlékéről megfeledkezni annyi, mint érdemetlennek lenni a jótettekre.

A törökországi örmény püspökök névjegyzéke. Az alább irt püspökökből fog a nemzetgyűlés nemsokára konstantinápolyi patriarkhát választani: Mêgêrdics Chrimeán érsek, volt konstantinápolyi patriarkha; Simeon Szeferián érsek, konstantinápolyi patriarkhahelyettes; Choren Nár-Bej érsek, egyházi szónok Besigthásban; Bárthughimeosz Csháincsheám érsek, egyházi elnök (árácsnort) Brussában; Meszrovb Szukhiászeán érsek, konstantinápolyi egyházi elnök; Áriszdáges Terczágeán érsek, egyházi elnök Garin-ban; Mádtheosz Izmirleán püspök, egyházi elnök Egyptomban; Váhrám Mánguni püspök, egyházi szónok Mesopotamiában; Timotheus Száphricsheán püspök; Háruthiun Hovhánneszián püspök, egyházi szónok Scutáriban; Hêmáják Timákhszeán püspök, egyházi szónok Jeni-Kápuban; Kárekin Szêruánczdeáncz püspök, egyházi szónok Perában; Bedrosz Thámizdseán püspök, egyházi elnök Szebáste-ben; Krikoriosz Áleádsán püspök (Van); Boghosz Melikheán püspök, zárdafőnök Lim-ben; Leont Sismáneán püspök, egyházi elnök Pápert-ben; Sztephán Szándáldseán püspök, zárdafőnök: Sztephán Hovágimeán püspök, nikomediai egyházi elnök; Choren Mêchithárián püspök, egyházi elnök Edessában; Choren Ásékhián püspök, zárdafőnök Ármás-ban; Jéremiá Száhágián, jeruzsálemi patriarch.-helyettes; Szákág Chábáján, a jeruzsálemi örmény templom felügyelője; Ászduádzádur Hovhánneszián, szerzetes (Jeruzsálem); Mámbre Márgoszeán, szerzetes (Jeruzsálem); Hovhánnesz Ászduádzádurián, egyházi elnök Pákreváutban; Jeznig Abáhuni, egyházi elnök Árábger-ben; és Nerszesz Keorkeán szerzetes (Jeruzsálem).

A szucsávai „Revista Politik“ (Politikai Szemle) czímű román lapból veszszük át e nehány sort: „Nagyon csodálkozunk az ausztriai örményeken, kik habár itt oly csekély számmal laknak és idegen nemzetiségekkel érintkeznek, mégis nyelvöket megtartották és örmény neveiket nem változtatták meg; ezek mindig örményül beszélnek és örmény neveket viselnek; nem tesznek úgy, mint a romaniai örmények, kik neveiket német vagy más nemzetek neveivel cserélték fel.“

Bőkezű adakozó. Mig Tiflisben páratlan ünnepélyességgel temették el a nagy Ráffi földi maradványait, — Moszkvában örök álomra hunyta be szemeit az örmény nemzet egyik jóltevője: Hovnáneán János. Nem ismeretlen e név; minden örmény tudja, hogy mit tett e férfiú a nemzetért; nincs talán iskola, mely jóltevőjét ne tisztelné az elhunytban; számos egyház áldja emlékét. 77 évre terjedt szép élete a jótékonyság egész sorozatát mutatja. A Gondviselés a két utóbbi században nem egy jóltevőt adott az örmény nemzetnek; a történelem a boldogultat is a halhatatlan emlékű Sáhámir-ok, Ráfáel-ek, Murád-ok, Ághápáp-ok, Lázáreán-ok közé fogja sorozni. Szegény szülők gyermeke volt. A Nerszesz-féle iskola befejezése után a kereskedői pályára lépett.. és itt esze, szorgalma, kitartó munkássága s takarékosságával jólétre tett szert. Kevéssel kezdett hozzá az élethez és milliómokat szerzett; ő volt Orosz-Örményország leggazdagabb kereskedője. Mesés vagyonát jóra tudta használni; templom, iskola, szegényház, szükölködő, öreg, ifjú, gyermek mind ismerték nevét; Zejthun, Álásgiérd, az orosz, törökországi, perzsiai örmény — szorult anyagi körülményei közt — Hovnáneán könyörülő áldozatkészségéhez fordult. — Sámos maradandó alkotásai közül csak a Tiflisben, neje emlékére, fejedelmi bőkezűséggel épitett „Hovnáneán Mária“ nevet viselő nagyszerű leányiskoláról teszek említést, mely egy fél millió rubelbe került; gondoskodott ezen iskola állandó gazdag évi jövedelméről is. A hálás tanitvány példaadásul, volt jó tanitója Álámtáreán nevére a Nerszesz-féle iskolánál szép alapítványt tett. Mindenki csodálta Hovnáneánt; de nem azért, hogy miként tudott annyi milliót szerezni, hanem főleg azért, hogy egy rövid élet alatt hogy tudott annyi halhatatlan tettet véghez vinni. Május 3-án nagy néptömeg részvéte mellett temettetett el Moszkvában. Nyugodtan szállottál le a sírba te páratlan jóltevő, mert tudtad, hogy hálás nemzeted nagy nevedről soha sem fog megfelejtkezni!

Egy becses régi könyv. Az „Árevelk“ (Kelet) czímű örmény lap (1888 évfolyam 1282 sz.) egy ritka könyvről tesz említést, mely Csughái Sándor katholikos idejében (170 évvel ezelőtt) nyomult. Ebben a többek közt e fontos szavak is olvashatók: „Abban az időben jöttek némelyek Ábgár királytól Krisztushoz; de a nagy népsokaság miatt nem közeledhettek Hozzája; látták Fülöp apostolt és beszéltek vele, ez beszélt Bertalannal, Bertalan végre Jézussal. És azokat bevezették és azok imádták Jézust és átadták Ábgár örmény király levelét és ajándékait.“ A könyv szerzője történelmünk minden ismert körülményeit felemlíti. Higygyék el ezt mások, vagy nem, előttünk ez igazság. Repes szivünk örömében, midőn ezt a megbecsülhetlen emléket látja!

Az örmény menekültek útja. Elődeink Nagy-Örményhon utolsó fővárosában, Áni-ban, 1239-ben*) történt tatárdulás alkalmával a menekülők azon csapatjához tartoztak, mely a város északi kapúján törvén ki, a szomszéd Georgia felé tartott, s a kaukaziai szorosokon áthatolván a mai Kazan és Aszrachán közt a kipcsák-tatárok földén telepedett le. Hosszas, csaknem egy egész évszázadra terjedő itteni tartozkodásuk ideje alatt azon szomorú meggyőződésre jutván őseink, hogy a rablás és fosztogatásból élő tatárok közt, kiktől kimondhatatlan sokat szenvedtek, további megmaradásuk teljes lehetetlen, képesek nem levén életüket és vagyonukat a vér- és préda után szomjazó barbárok ellen állandóan fegyverrel védelmezni, 1330-ban átköltöztek Krimiába, hol a genuaiak által, kik akkor urai voltak a félszigetnek, vendégszeretettel fogadtattak. Kútfőink mintegy negyvenezerre teszik a különböző irányból Krimbe jött Áni-beli örmény családok számát, kik a félszigetet megnépesítvén, a fővárost Kaffát (Theodosia), hol általuk megerődített külön városrészszel birtak, a 14-ik és 15-ik században a keleti kereskedés központjává s a genuai köztársaság messzeterjedő tengeri hatalmának főhelyévé, birtokainak gyöngyévé tették. Ily hasznos szolgálatok által annyira megnyerték a genuaiak bizodalmát, hogy azok krimi birtokaiknak előbb határszéli erődített helyeit, utóbb magát a fővárost örmény csapatok őrizetére bizták. — A tatárok ellen még csak képesek voltak az örmények magukat és a várost védeni, az éjnek idején kivonult kormányzó által hátrahagyott csekély számú genuai várőrségtől is támogatva, — de minekutána a törökök a várost tenger felőli oldaláról háromszáz hajóval körülfogták, s élelmi szerek hiánya miatt a városban dögvész támadt, — elenyészvén végre minden reményük a fővárost megtarthatni, erejükben is megfogyván, azt a törököknek esküvel szentesített feltételek mellett feladták. A törökök mindazonáltal a tatárokkal egyesülve nemsokára, esküjök daczára, a várost kirabolták, s a lakosok nagy részét a városban és azonkívül is legyilkolták. Az örmények, kik legtöbbet szenvedtek ekkor az általános rablásban és öldöklésben, nagyrészt elestek, a még megmaradottak pedig Lengyelországban kerestek menedéket. A menekülőket a lengyel városok: Kamenitz (innen a Gámentzi családnév), Mohilov, Lemberg, Stanislau stb. fogadják keblökbe. — Lengyelhonból utóbb Moldovába, innen újabb üldöztetések folytán végre I-ső Apafi Mihály korában, 1672-ben, az akkori erdélyi fejedelemségbe vagyis a szép magyar haza földére költöztek be; melynek az örmények minden időben hű és hasznos polgárai lettek. (V. ö. Lukácsi „A magyarok őselei, stb.“ czímű forrásművének 251. és köv. lapjait.)

---

*) Magyarországba a mongol-tatárok 1242-ben, tehát három évvel később törtek be. Szerk.

Különös betegség. A berlini Charité-kórház bőrbetegségi osztályában egy rendkívüli betegséget mutattak be közelebbről, melyet csakis az Orontes, Tigris és az Eufrates környékén, tehát különösen az örmény őshaza területén ismernek. A betegséget dr. Albu, teheráni követségi orvos önmagán mutatta be s így előadása hitelességéhez alig férhet kétség. Az említett orvos állítása szerint e bőrbetegségbe (mely hasonlit az ütés folytán keletkező daganathoz) egész életen át csak egyszer esik bele az ember. Valószinű, hogy a nevezett folyók környékén élő valamely rovarfaj csipése okozza e bajt; mely orvosi műnyelven Aleppo-daganatnak neveztetett el.

Nezetközi irói névtár. Az olasz Angelo de Gubernatis által kiadott nemzetközi irói életrajz-gyüjteménye (Dictionnaire international des écrivains du jour) megjelent első füzetében legtöbb az olasz iró és a többi nyugat-európai nemzetbeliek. Magyar iró 12, román 4, örmény 4, s nehány más keleti népek irói közül is vannak ismertetve az első füzetben. E franczia nyelven irt és tizenkét füzetre tervezett vállalat Florenczben jelenik meg s az európai irodalom jelenleg élő munkásainak rövid élet- és jellemrajzát betűrendben közli. (Az első betű már be van fejezve.)

Kirándulás Kameniczára. Egy budapesti magyar iró tollából két hazai lapban is olvastunk hosszabb tárcza-közleményt a boldogult gróf Karácsonyi Guidonak: a szamosújvári származású jeles magyar-örmény főúrnak*) egyik nevezetes, szlavoniai urodalmáról, mely jelenleg az ifjú Camillo gróf birtokát képezi. Az érdekes hely leirásából egy kis töredéket íme mi is bemutatunk: ..... Fogatunk (mondja czikkiró) berobog Kamenicza terebélyes fáktól árnyalt főutczájába, mely a széles dombhátról lejtősen egészen a Duna partjáig visz, hol a gazdasági udvar rengeteg négyszöge mögött, valamivel emelkedettebben a grófi kastély fehérlik. Egyszerű, de nemes arányú homlokzatában van valami, a mi az örökké derült déli égre emlékeztet. Alant és fönt az emeleten, csúcsuk felé karcsúbbá váló oszlopok mögött, széles tornácz vonul végig, melyre hűs termek redőnyös ajtai és ablakai nyilnak..... Minden nyugalmat lehell és kedélyt üdítő hosszas siestára szólit köröskörül. Alant sűrű erdővel boritott szigetek partjait nyaldossa a megdagadt folyam rohanó árja. Óriási tölgyek bükkök, hársak és platánok lombozatával játszik a szellő. A fenyűk illatával összevegyül a nyiló rózsák ezreinek parfümje. Félénk őzek ovatosan dugják ki kecses fejüket a bekerített vadas bokrai közül, míg odvas fák törzseiken harkály kopog s a sűrűségben kakuk incselkedik.... És e nagy úri birtok gyöngye, a domboldalra kanyargó utakon fölvezető park, — most már csak úgy, mint a mi Margitszigetünk, mindenkié! Camillo gróf megnyitotta a nagyközönség előtt. Nem tudom, mibe kerül gondozása, de látom hogy egy főkertész, segédeinek egész törzskarával nyeseget, ültet, olt és kötözget benne. Órahosszant bolyongunk fasoraiban, melyek hol egy gloriette-hez, hol egy pavillon-hoz vezetnek... Természet és emberi kezek egyesültek arra, hogy a Fruska-Góra termékeny lejtőinek, e zord szelektől védett pontját egy dunaparti Nizzává tegyék. S ki tudja, nem-e lesz azzá idővel legalább miniature-kiadásban?....

Mi újság az örmény világban?

Tevékeny életpálya. A kolozsvári örmény kereskedők egyik legtekintélyesebbikéről, a közelébb elhunyt Bogdán István-ról a „Kolozsvár“ nagy elismeréssel emlékezett meg. Mint e lap irja, társadalmi életünk egy általában becsült, sokérdemű férfiút vesztett el benne. Előkelő helyet foglalt el és a szó nemes értelmében igazi népszerűségnek örvendett. A kolozsvári kereskedő társulatnak elnöke volt, még pedig kevés megszakitással huszonnyolcz éven át. Az iparkamara alelnökét, a város törvényhatósági bizottsága egyik előkelő tagját, az erdélyi takarékpénztár felügyelő választmánya szintén egy érdemes tagot vesztettek benne. „A hol valamit tervezni, kezdeményezni, rendezni kellett — mondja többek közt a nevezett lap — Bogdán István ott volt s a legbuzgóbbak közé tartozott. Igazi lelkes odaadással szolgálta egyleteinket, társadalmunkat; szerét számát se tudnok adni, hogy mi mindenféle ügy szenvedett érzékeny veszteséget Bogdán elhunyta által.“

---

*) A boldogult gróf nagyszülei a szamosújvári örmény kath. főegyház sirboltjában vannak örök nyugalomra helyezve. Szerk.

Pánszláv-törekvések. A kiewi orosz egyházi ünnepély alkalmából oly jelenségek is észlelhetők, melyeknél fogva az orthodox örmény nemzeti egyház újabban ismét a russificatio egyik czéltáblájául látszik kitűzve lenni. Hangoztatják ugyanis orosz irányadó körökben egyrészről a bolgár és kopt-abyssiniai, másrészről az örmény keleti egyháznak szorosabb odacsatolását az egyetemes orosz orthodox egyházhoz; mi végeredményében egyértelmű lenne az örmények nemzetegyéniségének a nagy szláv tengerbe való beolvasztásával. Magok az örmény hazafiak Keleten jól ismerik e törekvéseket, melyekkel eddig is már nem egy alkalommal kellett számolniok, s ily körülmények között természetes és könnyen érthető, hogy a kiewi egyházi ünnepélyen a a konstantinápolyi örmény patriarkhatus nem is képviseltette magát.

Az erzerumi szerzödés. A Perzsia és Törökország közt újabban felmerült konfliktusról a következőket jelentik: A porta és a perzsa kormány között Anglia közvetitésével létesült erzerumi szerződésben megállapittatott, hogy a szerződő hatalmak egyike se állitson erőditményeket a két birodalmat elválasztó határfolyók mentében, (vagyis a török-örmény és a perzsa-örmény határon.) Két évvel ezelőtt azonban a sah-el-arabi török katonai parancsnok néhány erőditési munkálathoz fogott. A perzsa kormány tiltakozott az ellen és az ő megkérése folytán Anglia is lépést tett a portánál, mely megigérte, hogy mindenek előtt informatiot fog szerezni a dolog állásáról. Miután az ügy sokáig késett, az angol nagykövet arra figyelmezteté a szulthán kormányát, hogy a határfolyók semlegességének megszünését vonná maga után, ha a török példát Perzsia is követné. Jelenleg konstantinápolyi körökben azon nézet uralkodik, hogy az angol kormány hivatalos jegyzékkel fog előállani, ha a porta továbbra is megmaradna eddigi magatartása mellett.

Kis-Ázsia reménye. A new-yorki Press czímű lap ezeket mondja: „Egy tudósokból álló társaság, melyhez amerikai tőkepénzesek is csatlakoztak, ment el innen június végén az Euphrat völgyébe; a tudósok Babylon romjait ássák, a tőkepénzesek vásútat akarnak épiteni Konstantinápolytól Bagdadig. Remélni lehet hogy a közel jövőben, midőn e szép terv megvalósul, Kis-Ázsia ismét népes, mívelt és dicső fejedelmekkel biró földdé változik.“

A Lázár-féle örmény akademia (Moszkva) vizsgái jun. 5-én végződtek; a nyolczadik osztályban 6 tanuló volt, kik közűl 3 örmény és a másik 3 orosz. Az örmények nevei ezek Berber-eáncz Nigoghájosz (Borbélyfi Miklós; v. ö. a perzsa berber-t a magyar borbély szóval) Új-Náchicsévánból; Gázdánájáncz Emanuel Új-

Náchicsévánból és Mátátheáncz Pál Derbentből. Ezek közűl Gászdánájáncz a népiskola első osztályától kezdve az akademia befejezéseig minden tanévben mindig első volt; azért a tanári kar ernyedetlen szorgalmát és példás magaviseletét arany-éremmel és Turgenjev összes műveivel jutalmazta meg. Gázdánájáncz, ki követésre méltó példát adott a tanuló ifjúságnak, szép emléket hagyott hátra az akademia évkönyveiben!

Örmények, kik az idei Salonban részt vettek. Háruthiun Hoveán (Hoveán megfelel a latin frigidus szóból képzett Frigdián névnek) a Párisban lakó Juszuphián örmény úrnő gyönyörű kis leányát festette le; e kép az őszinteség, szerénység és szépség példánya volt. Diár Diráneán a török fürdő belsejét rajzolta, hol két szép keleti nő fürdik. Diár Zákhárián festménye egy európai fürdő belsejét tüntette elő, hol a szolgáló mossa úrnőjét. A mondott három festőn kívül Párisban van még két más örmény festő: Árság Thothváneán és az egyptomi Krikoreán.

Lorisz-Melikov, az örmény gróf, ki a telet Nizzában töltötte, a napokban Schweizba utazott, honnan néhány hónap múlva rövid úton Pétervárra fog menni.

A szulthán házi pénztárának ügyérét a derék Hágop pasát, kiről folyóiratunk más ízben már tett említést, hű és hosszas szolgálatai elismeréseül a Medsidije renddel tüntette ki. A volt kiváló pénzügyminiszter ezen megérdemlett kitüntetését, különösen a törökországi örmények nagy örömmel fogadták.

Emlékkő Ráffi sirján Alig temették el a nagy iró földi maradványait, már-is Tiflisben bizottság alakult azért, hogy Ráffi sírjára felállítandó emlékkőre gyüjtést eszközöljenek. A bízottság tagjai ezek: Zelinog, Sirvánzate, Mirzojeán Gábor, Jészájeán mérnök, Girágoszeán mérnök, Pásincságheán festő.

Lázárev-Ápámelikh Távtheán Simon, ápr. 25-én halt el Pétervárott. E derék vezérőrnagy a Lázárev nevet csak nősülése után vette fel. — Mint tudva van a híres Lázárev család férfi ága kihalt és csak két leány maradt életben, kik közül, az egyiket a boldogult Ápámelikh vette nőül, míg a másik a szintén örmény származású Teliánov orosz közoktatásügyi miniszter neje lett. Ápámelikh, ki 73 évet élt, a pétervári és moszkai örmény egyházak gondnoka és moszkvai Lázárev-féle örmény akadémia felügyelője volt. Két leányt és egy fiúgyermeket hagyott maga után.

Képkiállitás Kiewben. A nagynevű örmény festő: Ájvázovszki az idén saját képeiből Kiewben kiállítást rendezett. Az új képek között látható volt „Olek rohama“, mit az oroszoknak a kereszténységre történt áttérésének kilenczszázadik emlékünnepélyére készített.

Az örmény nemzeti alkotmány 28-ik évfordulóját ülték meg jún. 10-én Konstantinápolyban. Az „Üdvözitő“-ről nevezett nemzeti kórodában mintegy 12.000 örmény gyült össze; voltak idegenek is. Reggel Hêmáják Timákhszeán püspök az „Üdvözitő“ kápolnájában előbb szent misét, azután egyházi beszédet mondott. Délután a kóroda díszes kertjében fényes ebédet adtak; 615-ön vettek részt az ebédből; az asztalfőn a patriarkha ült, ki az első pohárköszöntőt mondotta, szép felköszöntőjét hangos „éljen“-nel (géczcze *կեցցէ*) fogadták. Mint a múlt években, úgy az idén is sokan (1650) jöttek gőzhajóval Rotosto-, Nikodemiaból ezen nemzeti ünnepélyre.

Az idők jele. A török nagyvezér levélbeli megkeresést intézett a két örmény egyház (katholikus és keleti) patriarkháihoz: hogy közöljék vele mindazon eseteket, melyekben a hatóságok az örmények ellen kegyetlenkedéseket követtek el. A londoni örmény bizottság ugyanis az általunk már többször említett emlékiratában többek között azt állitja, hogy nagyszámú elfogatások történtek az örmények között, sőt még keresztrefeszitések is fordultak elő. — Az örmény kel. patriarkhátus a felhivásra adott válaszában hivatkozik előbbi panaszaira, s kész az egyének és helységek mgnevezésével szolgálni annak bebizonyitására, hogy csakugyan követtek el kegyetlenségeket. Ugyancsak kész bebizonyitani a keresztrefeszitéseket is. Azt javasolja tehát, hogy küldjön ki a kormány törökök- és örményekből álló vegyes bizottságot a helyszínére. A nagyvezér kijelenté, hogy kész a maga részeről kiküldeni egy vizsgáló bizottságot, de csak törökökből állót — (a mi előre láthatólag, nem sokat használna az örmény keresztényeknek.) A tartományi kormányzók azonban már is utasítást kaptak a nagyvezértől, hogy ezután az örmények iránt nagyobb engedékenységet tanusitsanak; a mi magában véve is némileg megnyugtató hatást eredményezett az illető örmény körökben.

Kegyvesztett tábornagy. Nusret pasa, tábornagy, ki az erzerumi negyedik török hadtest felügyelője volt s újabban annak parancsnokává neveztetett ki, táviratot küldött a szulthánhoz, melyben a legénység járulékainak kifizetését kérte. A padisáht ezen váratlan fellépés annyira bántotta, hogy azonnal elrendelte Nusret pasának áthelyeztetését Erzerumból Bagdadba.

Ideiglenes patriarkha. Az örmény nemzetgyűlés vegyes tanácsa a konstantinápolyi orthodox patriarkha Vehábedián lemondása folytán üresedésbe jött egyházfőnöki állást ideiglenesen akként töltötte be, hogy azon állásra, a patriarkha végleges megválasztatásáig egyelőre Szeferián Simon, jeruzsálemi örmény keleti püspököt választotta meg. Az ideiglenes választás indoka azon általánosan elterjedt kedvező véleménybe i keresendő, miszerint Szeferián pártonkivülí állása és köztiszteletben álló egyénisége hozzá fog járulni ahhoz, hogy az új patriarkha megválasztása mielőbb és lehetőleg zavartalanul megtörténhessék.

Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvár, Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda.

XIII LEO pápának

az örmény-katholikus püspöki karhoz intézett körlevele,

melyet méltóságos *Veszely Károly* borbándi prépost-plebános úr volt szives folyóiratunk számára magyarra forditani.

Tisztelendő Testvérek,
Kedves Fiaim,
Udvöt és apostoli áldást!

Az atyai szeretet, melylyel Urunk nyájának minden egyes része iránt viseltetünk, természeténél fogva arra késztet, hogy mindazt, ami a keresztény világon történik, legyen az szomorú vagy örvendetes, benső és folytonos részvéttel Mimagunk is érezzük. Valamint tehát nagy és hosszas fájdalom gyötörte szivünket a fölött, hogy az örmény nemzetből néhányan, különösen Konstantinápoly városában, testvéri gyülekezetetekből elszakadtak: úgy most kiváló és nagyon óhajtott örömünkre szolgál, hogy ama viszály, Isten segitségével szerencsésen lecsillapult. Midőn pedig visszaszerzett egyetértéstekért örvendező részvétünknek adunk kifejezést, meg nem tartóztathatjuk magunkat, titeket hathatósan arra inteni, hogy a jó Isten e nagy kegyelmét hűségesen megőrizni és gyarapodását kiérdemelni törekedjetek. — Hogy pedig ezt elérhessétek, t. i. hogy abban, mi a vallást illeti, egyértelműek legyetek, szükséges, hogy mindnyájan ezen apostoli szék iránti szokott engedelmességtekben állhatatosan megmaradjatok; ti pedig, kedves fiaim, patriarkhátoknak és a többi püspököknek, kik törvényes elöljáróitok, hű és engedelmes alattvalói legyetek.

Minthogy pedig, valamint a közügyek fölötti meghasonlások, úgy a magán-dolgokban előforduló czivakodások gyakran alkalmat szolgáltatnak ezen vallási egyetértésnek meggyengitésére, amazokat tartsa távol tőletek azon, az ottománi birodalom Uralkodója iránti engedelmességtek és lelkiismeretes hódolatotok, melyben tündököltök, kinek méltányossága, a béke fenntartására czélzó törekvése és irántunk világos tények által tanusított kitünő akarata ismeretes előttünk. A czivakodásokat és torzsalkodásokat könnyen fogjátok kikerülni, ha azt, mit sz. Pál, a nemzetek apostola a tökéletes szeretetről mond, mélyen szivetekbe vésni és magatok viseletében tanusítani el nem mulasztjátok: A szeretet tűrő, kegyes, nem irigykedik, nem cselekszik rosszul, nem fuvalkodik fel, nem nagyravágyó, nem keresi a magáét, nem gerjed haragra, nem gondol rosszat.[1] E kitűnő és tökéletes lelki egyesség még más jót is hozand nektek, azt, hogy általa a mint mondottuk, a visszaállitott egyetértés és béke még bővebb gyümölcseit fogjátok eszközölhetni; mert azok szemeit és lelkeit forditandja rátok, kik noha közös eredetűek és ugyanazon nemzetből valók veletek, mégis tőletek és Tőlünk még távol állnak, sem azon aklon belül nincsenek, melynek élén állunk. Ők t. i. látván egyetértéstek és szeretetetek példáit, könnyen rá fognak jönni, hogy a Krisztus szelleme virágzik köztetek, hisz egyedül Ő képes úgy egyesíteni övéit önmagával, hogy egy testté legyenek. Vajha ezt elismernék ők és elhatároznák magukat azon egyességre visszatérni, a melytől elődjeik eltávoztak volt. Ez bizonyára hihetetlen gyönyörűséggel fogná őket betölteni, mert éreznék, hogy midőn Velünk és veletek egyesülvék, a többi hivekkel is egyek, kik az egész földkerekségén elterjedve katholikusoknak neveztetnek; következőleg éreznék, hogy azon titkos jelentésű Sion hajlékaiban tartózkodnak, melynek az isteni jóslatok szerint egyedül adatott e földön sátrának helyét mindenüvé kiterjeszteni és hajlékainak bőreit kinyujtani.

---

[1] I. Kor. 13, 4—5.

Egyébiránt ezen óhajtott visszatérés létesitésén nektek kell közreműködni, Tisztelendő Testvérek, kik az örmény püspöki megyék élén álltok s kikben tudjuk, hogy sem a buzgalom az intésre, sem a tudomány a meggyőzésre nem hiányzik. Sőt akarjuk, hogy általatok a Mi nevünkben és meghagyásunkból is visszahivassanak azok, kik elszakadtak; mert nem szégyen, sőt inkább a legnagyobb illendőség, hogy a szülő haza hívja a tőle eltávozott és régóta várt magzatokat, nem csak, hanem hogy elejökbe is menjen és karjait a visszatérők ölelésére kiterjeszsze. Nem is hiszszük, hogy hivó szózatotok és rábeszéléstek siker nélkül elhangozzék. Mert az óhajtott eredménynek reményét föléleszti Bennünk Istennek minden nemzetre kiterjedő nagy irgalmassága, meg magának az örmény népnek tanulékony lelkűlete. Azt, hogy mily hajlandó ez, az egyszer felismert igazság befogadására, mily kész a megtérésre, ha látja, hogy tévútra került, — a történelem sok adatával bebizonyithatni. Hiszen ők maguk, kik tőletek elváltan tisztelik az Istent, dicsekesznek azzal, hogy az örmény nemzetet szent Gergely, ki a „Világositó“ névvel diszíttetett fel, téritette meg a Krisztus hitére és kit atyjokul és védőjökül különösen tisztelnek. Róla emlittetik, hogy Rómába ment szent Szilveszter római pápa előtt igazhitűségét és engedelmességét tanusítani. Sőt mondják, hogy általa a legkegyesebben fogadtatott és némely felhatalmazásokkal láttatott el. Hogy többen azok közől, kik utána az örmény egyházakat kormányozták, a Gergelyéhez hasonló lelkűlettel viseltettek az apostoli szék iránt, kiviláglik leveleikből és e városba tett utazásaikból, főképen pedig a zsinati határozatokból. Valóban a fölemlítésre nagyon méltó az örmény atyáknak az 1307-ben tartott szisz-i zsinaton ez apostoli szék iránti köteles engedelmességről tett következő nyilatkozata: Valamint a testnek kötelessége a főnek engedelmeskedni, úgy az egyetemes egyháznak (mely Krisztusnak a teste) engedelmeskedni kell annak, ki az egész egyháznak Krisztus Urunktól rendelt feje. A mi az ádáná-i zsinaton ugyanazon század tizenhatodik évében meg lőn erősitve és világosabban fölfejtve. Tudva van azonkivül Előttetek, hogy a kisebbeket mellőzzük, mi történt a firenzei zsinaton. Midőn V. Konstantin pátriarkha követei oda érkeztek és IV. Jenőt, elődünket, mint Krisztus helytartóját tisztelték, azt mondották, hogy a főhöz, a pásztorhoz, az egyház alapjához jöttek, kérvén, hogy a fő szánakozzék a tagokon, a pásztor gyüjtse egybe a nyájat, az alap erősítse meg az egyházat.[1] És hitvallásukat s hitöket bemutatván, azt kérték: ha hiány van, tanits. Ekkor adatott ki a pápa által az „Exultate Deo“ kezdetű constitutio, melyben őket mind arra tanitotta, mit a katholikus hittanból tudni szükségesnek tartott. A követek kinyilatkoztatták, hogy maguk, valamint patriarkhájok és az egész örmény nemzet nevében ama constitutiot alázatos engedelmességgel általvenni és elfogadni készek, mint igaz, engedelmes fiak az emlitettek nevében felfogadván, hogy az apostoli szék rendeleteinek és parancsainak hűségesen engedelmeskednek. Ezokáért Ázáriás, Cilicia patriarkhája, XIII. Gergely elődünkhöz 1585 april 10-én intézett levelében nagyon helyesen irta volt: Ime megtaláltuk őseinknek, Kátholikoszaink és patriarkháink, a római pápák iránti engedelmességéről szóló könyveit és azt, hogy mikép engedelmeskedett Világositó szent Gergely szent Szilveszter pápának. Innen szokásává lett az örmény nemzetnek az apostoli szék által alkalmilag küldött követeket a legtisztességesebben fogadni és annak parancsait hiven teljesíteni.

Azt hiszszük, hogy mindez nagy hatással leend arra, hogy többen a Tőlünk elváltak közől az egyesülés elfogadására indittassanak, ha pedig némelyeknek az a félelem szolgáltatna okot a tétovázásra és kétségeskedésre, hogy az apostoli szék kevesebb gondot fogna rájok fordítani, vagy őket nem fogná oly szivesen fogadni, mint a hogyan óhajtanák, azokat figyelmeztessétek, Tisztelendő Testvérek arra, a mit a római pápák, a mi elődeink tettek, kik soha sem engedték meg azt, hogy az örmények atyai szeretetök tanusításaiban hiányt szenvedjenek. Ők t. i. az e városba jövő zarándokokat vagy a hozzájok folyamodókat mindig kegyesen fogadták, sőt számukra szállásokat nyittattak. XIII. Gergelynek,

---

[1] Labbaei Conc. Collect. supl. Tom. v. 210

mint tudva van, szándéka volt az örmény ifjak kellő nevelésére intézetet épittetni; de azt — ebben a halál által megakadályoztatván, — részben VIII Orbán létesítette, ki ugyanis az általa a hit terjesztésére alapitott nagyszerű Kollegiumba más külországi növendékekkel örményeket is vett fel. Mi pedig, noha nehéz időviszonyok közt, a VIII. Orbán által kezdeményezett intézményt Isten segitségével kibővithettük és a tolentinoi sz. Miklós-féle elég terjedelmes épületet az örmény növendékek számára adtuk és kollegiumukat teljesen berendeztük. Mindez pedig úgy létesült, hogy az örmény szertartás és nyelv, mely régisége, szépsége és a jeles irók sokasága által tünik ki, kellő tiszteletben tartatnék; sőt régóta intézkedés történik, hogy a szertartástokbeli püspökök egyike folyton Rómában tartózkodjék, kinek feladata mindazon növendékeket, kiket az Úr szolgálatára méltat, a papságra előkészíteni. Ide járul, hogy az Orbánféle kollegiumban az örmény nyelv előadására már rég iskola lőn felállitva, IX. PIUS elődünk pedig gondoskodott arról, hogy a római pápai növelde gymnasiumában egy tanár számára tanszék állíttassék, ki a miénkeket az örmény nemzet nyelvére, irodalmára és történelmére oktassa. De a római pápáknak az örményekről való gondoskodása nem szoritkozott csupán e város határaira, mert mitsem óhajtottak hőbben, mint azt, hogy egyháztokat azon nehézségekből, a melyekbe belebonyolodott, kiszabadítsák, a rossz idők miatt szenvedett kárait pótolják és javát előmozdítsák. Mindenki előtt ismeretes XIV. Benedeknek arra irányzott törekvése, hogy liturgiátok épen úgy, mint a többi keleti egyházaké, sérthetetlenül fenntartassék és hogy Örményország katholikus patriarkháinak öröklése a szisz-i széken visszaállittassék. Ismeretesek XII. Leo és VIII. Pius arra fordított gondoskodásai, hogy az ottománi birodalom fővárosában az örményeknek épen úgy, mint a többi, azon országban lakó nemzeteknek a polgári ügyekben saját nemzetiségű főnökük legyen. Fris emlékezetben vannak XVI. Gergely és IX. Pius azon czélból tett intézkedései, hogy a püspöki székek tartományotokban szaporíttassanak és hogy a Konstantinápolyban lévő örmény főpap előzze meg tiszteletben és méltóságban a többieket. Mi először is az érseki és primási széknek ottani felállításával, majd a ciliciai patriarkhatussal való egyesítésével történt oly feltétel mellett, hogy a patriarkhának székhelye abban a városban legyen, mely a birodalomnak feje. S nehogy a helyek közbeeső távolsága azon szoros egybeköttetést lazitaná, mely az örmény hiveket a római egyházhoz csatolja, nagy körültekintéssel azon intézkedés történt, hogy a római pápát helyettesítő apostoli követ ugyanazon városban lakjék. Ugyanazért

Minthogy ama részről a népnek lelkűlete, az elődök jelleme, az egész multnak emléke a tőletek különvált örményeket sokkal erősebben vonzza az igazság e sziklavárához, mintsem hogy még hosszabb időig elszakadva maradhatnának; ezen részről pedig az apostoli szék mindig arra törekedett, hogy nemzeteteket a legszorosabban egyesítse magával, és midőn elpártolt, a régi egyességre visszatérítse: mindezek nektek, tisztelendő testvérek, igen fontos rábeszélési érvekül szolgálnak, Nekünk pedig reményt nyujtanak, hogy a régi egyesülés teljesen vissza fog állíttatni. Kivánjuk, hogy ez, az egész nemzetnek nemcsak örök lelki üdvösségére, hanem, mivel földi jóllétet is szabad óhajtani, javára és diszére váljon. Mert a történelem azt bizonyitja, hogy Örményország főpásztorai közül azok tündököltek a többiek fölött, a kik jobban ragaszkodtak a római egyházhoz és hogy azon századokban volt legnagyobb a nemzetnek dicsősége, a melyekben közte legszebben virágzott a katholikus egély.

Hogy ez óhajtásunk szerint és gondolatunkhoz képest sikerüljön, azt egyedül a mindeneket vezérlő Isten teheti meg, ki azokat, kiket arra méltat, hivja, és a kit akar, vallásossá tesz.[1] Ő hozzá folyamodjatok tehát Velem együtt imádkozván, Tisztelendő Testvérek és Kedves Fiaim, hogy nemzetetekből mindazok, kik, noha a keresztség által a keresztény élet társaságába vétettek fel, Tőlünk különvált községet alkotnak, Annak a lelkeket magával ragadó kegyelmétől indittatván, Hozzánk való visszatérésökkel teljessé tegyék örömünket, ugyanegyet értvén, egyenlő szeretettel birván, egyakaratúak, egyértelműek lévén.[2] Buzgón imádkozzatok, hogy a kegyelem trónja előtt szószólónk legyen az Istennek dicsőséges, áldott, szent és mindenkoron szűz anyja Mária, a Krisztus anyja, és hogy mutassa be könyörgéseinket az ő Fiának, a mi Istenünknek.[1] Közbenjáró társául nyerjétek meg a jeles vértanút, Világositó Gergelyt, hogy az általa fáradsággal és a kinzások legyőzhetlen elszenvedésével kezdeményezett művet, mint a mennyei segedelem kiszolgáltatója, tökéletesítse és szilárdítsa meg. Végül, imátokban minket követvén, azért is könyörögjetek, hogy az örmények tanulékonysága és a katholikus egységhez való visszatérése például és ösztönül szolgáljon a többieknek, kik tisztelik ugyan Krisztust, de a római egyháztól elszakadtak, hogy oda visszatérjenek, a honnan eltávoztak s hogy egy akol és egy pásztor legyen.

Ezt óhajtván és remélvén, fogadjátok Tisztelendő Testvérek és Kedves Fiaim, apostoli áldásunkat, melylyel, mint a mennyei kegyelem zálogával, teljes szivünkből áldunk meg.

Kelt Rómában Szent-Péternél július 25-én 1888-ban, pápaságunk 11-ik évében.

XIII. LEO, PÁPA.

Az örmények Törökországban.

I.

XIII. Leo pápának a törökországi örményekhez intézett encyklikája az időszerűség érdekét kölcsönzi azon viszonyok fejtegetésének, melyek közepette az örménység kiváló fontosságú tényezővé emelkedett az ozmán birodalom közéletében különösen 1839, a porta uralma alatti keresztény községek szabadság-levelének, a tanzimat-nak kihirdetése óta. E viszonyok feltüntetésének lesznek szentelve jelen közleményeink, melyekhez az anyagot, az adatokat Dádián M. B. herczegtől, a törökországi örménységnek egyik leghivatottabb képviselőjétől kölcsönöztük.

Kerek számban negyedfél millió örmény lakja Törökországnak különböző, legfőként ázsiai tartományait. Magát a fővárost, Konstantinápolyt több mint 30.000 család, egy csa-

---

[1] S. Ambros. in Luc. c. IV.

[2] Filip. 2, 2.

---

[1] Antiph. Liturg. Arm.

ládra öt személynyi átlagot számitva több mint másfél százezer egyén. II. Mahomet uralkodásának idejére esik a beköltözéseknek zöme. E fejedelem elfoglalván az utolsó Paleolog császárnak, Dracoses Konstantinnak trónját, új lendületet óhajtott adni az öldöklő háborúk során majdnem tönkre ment birodalomnak; s e czélból behivta az örményeket, Keletnek az ipari élet terén leginkább előrehaladt nemzetét. Püspöküknek, Ovákimnak székhelyét Brussából Konstantinápolyba tette át s a kiváltságoknak széles körével ruházta őt fel. Mint patriarkhák, e főpap és utódai nemcsak egyházi, hanem világi főnökeivé is lőnek honfitársaiknak, s közvetitői a kormánynyal való érintkezésben. Ez volt forrása a konstantinápolyi patriarkhaság világi hatalmának; az egyházit az egész örmény egyház fejétől, az ecsmiádzini katholikos-tól nyerte.

A konstantinápolyi patriarkhai szék hatásköre kiterjed az egyész törökországi örmény episcopatusra, körülbelül ötven diöcesan kerületre. Az 1860-iki örmény alkotmány keletkezését megelőző időkben csaknem korlátlan volt a patriarkha fennhatósága e kerületek papsága fölött. Ő nevezte ki s tetszése szerint bármikor visszahívhatta a püspököket. Nem vehette ugyan el tőlük a püspöki jelleget, melyet a katholikostól nyertek, de más kezekre bizhatta az egyházmegye igazgatását, s az ily átruházások esetei meglehetősen gyakoriak is valának. Olykor szigorúbb is volt a büntetés; a visszahivott főpapnak kolostorba kellett vonulnia; s megtörtént az is, hogy egyes egyházi férfiak, anathemával sujtva vitettek a patriarkha széke elé, a hol meg lőnek fosztva papi méltóságuknak egyik — kötelező — külső jelétől, a szakálltól.

Mint a portának felelős meghatalmazottja, a patriarcha szedette be közegei által az adót, a „harács“-ot. Biról székének illetőségéhez tartozott a polgári és büntető ügyeknek egész sorozata s mindaz, a mi kapcsolatban állott a házasságkötésekkel: az ágytól és asztaltól való elválasztás, a kanoni akadályoknak s a másod ízben való házasságralépésnek bonyodalmas esetei. S bárha tetemes részét a hatáskörének el is vesztette azóta, a mi megmaradt elég arra,

hogy biztosítsa számára az első helyet a törökországi örménység kebelében.

Hasznos és előnyös lett volna ez a kettős, egyházi és polgári hatóság az örménységre nézve, ha mindig tevékeny és igazságos érzés által vezérelt kezek gyakorolják vala, s ha nem bénitja meg működésében egy másik versenyző hatalom.

Létezett tudniillik Konstantinápolyban az örményeknek egy osztálya, a mely származásától és vagyonosságától nyerte jelentőségét s azáltal tett szert befolyásra, hogy „nemzeti tanács“-ot (ázkáin zsoghov) hozott létre. E tanács tagjai csaknem kivétel nélkül az örmény aristokracziához tartoztak, azon előkelő családoknak voltak ivadékai, melyek Nagy-Örményország fővárosának, Áni-nak pusztulása után, 70.000 főnyi honfitársuk élén, Konstantinápolyban kerestek menedéket. Lassanként kihalt e családok nagyrésze; elfoglalták azonban helyöket a nemzeti tanácsban mások, melyeket a kereskedelmi és banküzletek juttattak gazdagsághoz.

A nép zömének mi része sem volt ezen új hatalom megalakításában, a mely pedig avval kérkedett, hogy a nép érdekeit képviseli, habár a közügy volt a legkisebb gondja. A patriarkha, törvényes feje a nemzetnek az ottomán hódítás óta, mindinkább tapasztalni volt kénytelen, hogy a nemzeti tanács elkobozza kiváltságainak jó részét. Olykor a társaság legalsóbb rétegeiből a patriarkhai székbe emelkedett egyházi férfiak maguk is eszközök valának ezen terjeszkedő oligarchia kezeiben, mely a legcsekélyebb ellentállásra lemondani kényszerité a patriarkhát. S megtörtént az is, hogy a megbuktatott főpap annyira vitte a keresztényi önmegadás erényét, hogy maga terjeszté leendő utódjának nevét a fényes porta elé. Különben is a tanács valóságos fészke volt a cselszövényeknek s egyenetlenségnek; mintegy örökölte — csakhogy a magán érdekek kicsinyesebb formájában — a viszálkodásnak azt a szellemét, mely annyira balvégzetes volt az örmény nemzetre nézve történetének régibb századai alatt.

Ilyen volt a dolgok sora 1839-ig. Elfojtva méltó elégedetlenségét, türelmesen viselte a nép kizáratását ügyeinek intézéséből, a mit annál inkább lehetett csodálni, mert ipari testületekre volt oszolva (esnaf-ok, a mi régi czéheinknek egészen megfelelő szervezettel), melyek felébreszthették volna benne a társulási erőnek érzetét. Csak is a bankárok (saraf) testülete volt képes gazdagságának segitségével helyet vivni ki maga számára a tanácsban, de ez korántsem lehetett kárpótlás a nemzet többi részére nézve. Mert a pénzaristokraczia minden időben és mindenütt egyforma: meg szokott felejtkezni származásáról.

Ámde a kedélyek izgatottsága oly fokot ért már el, hogy csak alkalom kellett a válság előidézésére. Egy közoktatási kérdés nyujtotta ezt az alkalmat. 1838 óta az örmény községnek Skutariban, a Bosporus balpartján lyczeumja (dsemárán) állott fenn, melynek fejlesztése az egész örménység meleg óhajtását képezé. Hogy életerős működésben tarthassák, számitottak az előbbkelőeknek hatályos támogatására. Huszan készséggel meg is igérték ezt, vállalkoztak évenként a vagyonukkal arányban álló segélyösszeg adományozására. De az igéret üres szó maradt, az intézet fogyatékán volt a segélyforrásainak. Hogy megjavithassa helyzetét, az adónak egy nemét léptette életbe Jakab patriarkha. A Konstantinápolyból elutazni szándékozó örmények t. i. csak a patriarkha irott ajánlatára nyervén a portától útlevelet, öt piászternyi (mintegy ötven krnyi) illetéknek vetette alá ezen ajánlatokat. De ez a jövedelmi forrás sem bizonyult elégségesnek s a lyceum eljutott a bukás széléhez.

Ez a körülmény, egyéb okokkal is párosulva, általánossá tette az elégületlenséget. Mindenfelé azt lehetett hallani, hogy a főtanács tagjainak rosszakarata gátot vet a haladás és a szükséges reformok elé. Ily körülmények közt a patriarkha egy más eszközhöz nyult, melynek horderejét kezdetben nem látszottak teljesen felfogni az előbbkelőek. Javaslatba hozta a czéhtestületek szerinti adó életbeléptetését huszonnégy tagú választott bizottság kezelése és ellenőrzése mellett. Nem csekély jeletőségű újitás volt ez; előre lehetett ugyanis látni, hogy a nemzet megizlelvén általa az önkormányzatot, további igényektől sem fog visszariadni.

A kiküldött bizottságnak nem volt szerencsés keze. Megvetéssel utasították vissza azon kivánságát, hogy az előbbkelőek közül haton adassanak melléje s vegyenek részt tanácskozásaiban. Magukra hagyták a czéhtestületek képviselőit s az útjokba gördült sok nehézség folytán alig tehetett egyebet a bizottság, mint hogy kevéssel működésének megkezdése után önként feloszlott. Nyomban rá (1840 nov.) Jakab patriarkha is odahagyta főpapi székét, mélyen leverve azon gondolat által, hogy pusztulás fenyegeti a scutarii lyceumot, annyi erőfeszitésének tárgyát. Az intézet igazgatója és tanárai a fényes portához fordultak, ugyanazt tették a növendékek is: tanárok és növendékek szigorú megintést kaptak a „nemzeti tanács“-tól.

De a lyceum ügyéből kiindult mozgalom nem volt többé feltartóztatható. Egy specialis kérdésből általános jellegűvé lett, felölelte a nemzet egész életét, a más téren is felburjánzott visszaéléseket. A testületek, melyeknek sérelmeit makacsúl visszautasitotta a főtanács, kikérték a szultán közvetitését. Ellenfeleiknek sikerült egy ideig meghiusítani e lépést s gyanúba hozni magukat a kérelmezőket is. Számkivetéssel, börtönbe hurczolással lőnek fenyegetve, de azért nem tágitottak, s szilárd kitartásuk végre meghozta gyümölcsét. Az előbbkelőek belátták, hogy veszélyes dolog lesz tovább feszíteni a húrt s ráléptek az engedékenység mezejére. Egy szabadelvű gondolkodású főpapot emeltek a patriarkhai székbe, Mátyást (a ki utóbb 1859-től 1863-ban bekövetkezett halálaig katholikos volt Ecsmiádzinban), s ennek tekintélye és befolyása kibékítette a két pártot (1844). Módosult a főtanács szervezete; elhatározták, hogy 30 tagja lesz, és pedig 16 az előbbkelőek. 14 a czéhtestületek kebeléből. Az utóbbiakat a patriarkha volt hivatva kijelölni; s a béke megszilárditásának óhaja által vezérelve, természetesen oly egyéneket jelölt ki, a kikről tudta, hogy nem keltenek túlságos idegenkedést a hatalomnak addig kizárólagos gyakorlóinál, leendő társaiknál. Ez az előrelátás lehetővé is tette a háboritlan együttműködést. Mélyebbreható változások nélkül telt el néhány év; de ezek az évek nem mentek kárba a nemzet fejlődésére nézve. Az 1844-ik év hasznos és sikeres alkotásoknak korszakát nyitotta meg.

Dr. Molnár Antal.

Csiky Gergelyről.

(Apróságok.)

Tagadhatlanúl példátlan a mi multunk a Szent-István koronájának földjén élő nemzetiségek történetében. Különösen azóta tünik ez fel nekem mind élesebben és fog el bizonyos büszkeség ennek tudatára, — mióta, mint a hirlapirodalomnak egyik igénytelen munkása, közvetlenül foglalkozom a nemzetiségi kérdésekkel. És ez itt Aradon olykor nagyon is élére állított alakban nyilvánul. Önkéntelenül támad bennem a kérdés, hogy hazafiságban és a magyarsághoz való hű ragaszkodásban: miért nem hasonlók teljesen és minden utógondolat nélkül hozzánk örményekhez, a többi nemzetiségek is.

E tekintetben sokaknak adhatna példát a mi fajunk, mely büszkén és boldogan él magyarnak, a nélkül hogy magát megtagadná.

*

Ez a pár sornyi bevezetés legyen a megmagyarázója annak, hogy mi örmények, mennyire utógondolat nélkül valljuk magunkénak egyik-másik ismert nevű magyar-örmény hazánkfiát?

*

Ezek egyikéről, Csiky Gergelyről mondok itt el egy pár jellemző és érdekes apróságot az „Armenia“ olvasóinak, nevezetesen irói működését érdeklőleg.

*

Csiky rendkivül gyorsan dolgozik. Eleinte noteszébe jegyzi fel darabjainak vázlatát és mire ezzel készen van, akkor már az illető színmű teljesen meg van érve a kidolgozásra, a mi csakhamar be is következik. Apró, kissé szálkás betűkkel oktáv alakú papirra ír és igen keveset javit.

Hogy minő gyorsan dolgozik, erre nézve világosabb példát nem hozhatok fel annál, mint hogy 1885-ben a következő darabokat irta: „Sötét pont“, „Spartacus,“ „Jó Fülöp,“ „Szökött asszony,“ „Királyfogás,“ „Petneházy“ és

„Komédiás.“ Ugyanez évben fordította le a „Művész neje“-t és az „Esernyő“-t a nemzeti színháznak. Csiky e mellett még drámabiráló az Akadémiánál, a Nemzeti színháznál, tanár a színi képezdében, másod titkár a Kisfaludy-Társaságnál. Klasszikusokat fordit az Akadémia megbizásából és pár év óta magyarázza a Shakespeare magyar illustrált kiadását.

*

Sok, de mulatsággal vegyes, boszúságot szereznek Csikynek a titkos drámairók. Legtöbbje hizelgéssel fordul hozzá addig, a míg valami lehetetlenséget nem kér tőle, s azután esküdt ellenségévé válik.

Az egyik beállit egy csomó kézirattal. Mellette egy levél, a miben körül-belől így ír: „Itt küldök egy kitünő színdarabhoz való tárgyat. „Az ára ennyi....“

És az ilyeneket felváltja egy még mulatságosabb tábor. Nyakra-főre küldenek rossz darabokat Csikyhez, és ha nem kerülnek színre (azt hiszik, hogy Csikytől függ) akkor a legközelebbi új darabjának előadása után feltámad a vád: a plágium vádja és kisütik, hogy Csiky ezt vagy azt a jelenetet az ő darabjukból vette.

Épen így voltak ezzel: a boldogult Szigligeti, Tóth Ede és Csepreghy Lajos is.

*

A „Bozothi Márta“ első előadása ért véget a nemzeti színházban. A siker — mint emlékszünk rendkivül zajos volt. Kevéssel az elődás után a szerző környezetéhez csatlakozott egyik német lap ismert színi referense, s üdvözölve őt, elragadtatásának adott kifejezést a darab szépségei felett.

— Kérem, — magyarázgatta a kritikus, — az a második felvonás gyönyörű! Telve van költői dolgokkal! Hanem — tevé hozzá, csaknem vállveregetve, — a harmadik felvonást én mégis csak másként csináltam volna!

— No hiszen ön a második felvonást is másképp csinálta volna meg — válaszola tréfásan és derültséget keltve, Csiky.

*

Végül még egyet!

Csiky rendes szokása szerint csak épen az utolsó órában szokta papirra vetni darabjainak czímét.

Mikor a „Vasember"-nél erre került a sor, Csiky oda szólott a másolónak:

— Nehogy „Avasember"-t irjon, de azt se ám, hogy „A vas ember"....

E figyelmeztetés után természetesen nem volt lehetséges semmi tévedés arra nézve, hogy a darab czíme „Vasember" legyen.

TÖRÖS TIVADAR.

Az 1378-ik év krónikájából.

— Adatok a legújabb kor történetéhez. —

Alig jöttek létre, az 1878. év nyarán, a berlini kongresszus megállapodásai, — már ugyanazon év őszén, a törökországi örményeknek az erzerumi vilajetben lakó része, az angol diplomaczia által bejelentett reformok reménytelenségét belátva, kezdett lassanként kivándorolni Orosz-Örményországba. A zeituni örmény nép között pedig már szeptember havában kiütött a lázadás.

Zeitunról már ismételve volt szó folyóiratunkban. E várost az alleppói vilajetben, az akkori tudósitások szerint harminczezer harczias örmény hegyi lakos lakta, kiket termetükre nézve gyakran az albán és montenegrói bérczlakókkal szokták összehasonlítani.

Ibrahim pasa már 1839-ben kisérletet tett meghóditásukra, azonban megvert és megtizedelt sereggel tért vissza hegyeik közül. A porta 1862-ben a hegyi nép szabadalmainak megsértése által felkelést idézett elő; de ekkor is Aziz pasa, kinek a felkelést elnyomni állott volna feladatában, nagy vereséget szenvedett a zeituniaktól.

Az 1878-iki berlini szerződés létrejötte után alig néhány hét mulva a portának az a szerencsétlen gondolata támadt, hogy e hegyvidék adóját megtizszerezze. Az örménység elhatározta ekkor, hogy fegyveresen ellenál. Lerombolták a török „mudir" házát és az örmény nők gúnyból hagymakoszorúkat tűztek a romokra....

Erre bércztetőikről leszálltak a síkra, összeütköztek a cserkeszekkel, kiket a porta telepített oda a leigázhatlan hegyi nép fékentartására. A cserkeszek közül sokan elestek, míg a többieket nagy rémület fogta el s a győztes örményekkel békét kötvén, aláirtak egy egyezményt, melynek végpontja így hangzék: „Alábbvalók leszünk a kutyánál ha a nektek adott szavunkat megszegjük!"...

Az örmények csakhamar megegyeztek szomszédos keresztény hitsorsosaikkal, kik a Hádsin- és Kozándágh-kerületeket lakják s készen állottak számosan harczolni elnyomott szabadságuk és önkormányzatuk kivivásáért. Sőt az Achmed pasa alatt állott mohamedán felkelőkkel is bizonyos szövetségre léptek.

Achmed, bár muzulmán, örmény atyától származott.

A zeituniak állitólag azt tanácsolták neki, hogy a mozgalomnak ő is adjon keresztény jelleget, hogy a benyomás Európában kedvezőbb legyen; mire ő késznek nyilatkozott.

A felkelők követeket küldtek Erzerumba, hogy Lazarev örmény-orosz tábornoktól segélyt s főleg fegyvereket kérjenek; ki hír szerint megigérte volna nekik, hogy néhány ezer, jó fegyverekkel ellátott örmény önkéntest fog segitségükre küldeni.

Savfet pasa, nagyvezér mindezekről értesülvén, panaszkodott a köztiszteletben állott agg Nerszesz örm. kel. patriarkha előtt, — ki sohajtva felelte, miszerint a zeituni örményekre nincs kellő befolyása!

Különben maga a zeituni nemegyesült örmény érsek, ki egy világi küldöttel azon idő tájban Konstantinápolyba ment, ott a Galata-városrész egyik örmény templomában, egy vasárnapon tartott egyházi beszédben részletesen elbeszélte az otthoni mozgalmas eseményeket.

A beszéd oly nagy hatást tett a közönségre, hogy száz meg száz örmény hordár (úgynevezett hámál*) elhatározta, hogy rokonaik támogatására haza sietnek.

---

*) Veres: »A magyar emigratio keleten« czimű művében a stambuli örmény hordárokról is megemlékezik, kik

Az örményországi küldöttek a török fővárosban az európai diplomatia tagjainál is látogatásokat tettek.

Elmentek nevezetesen az orosz nagykövethez, ki szivélyesen fogadta őket; továbbá a francia nagykövethez, ki meglehetősen hideg maradt; végre Layard-hoz, az akkori angol nagykövethez, kinél élénken panaszkodtak Angliának, az örmény kérdésben tanusított tétlensége miatt.

„Mikor jőnek már a reformok — mondák — melyek sorsunkat megjavítják s minket a pasák zsarnoksága alól felszabadítanak?“....

Layard, a nagykövet, zavarban volt és ugyanazt felelte nekik is, mit az arábiai, sziriai és erzerumi keresztényeknek, valamint az epiruszi és thesszáliai görögöknek: „Várjatok, legyetek csak türelemmel!“....

Nemsokára azután a politikai lapokhoz Stambulból azon tudósitás érkezik, hogy a porta kénytelen a fenyegető örmény felkelés ellen intézkedéseket tenni, — — Adanába és Mersinébe csapatokat küldtek.

⁂

Az 1878. év őszén Örményország más vidékein is, nevezetesen az erzerumi vilajetben, hasonlóan szomorú, sőt még leverőbb eseményekkel találkozunk, mint Zeitunban.

Midőn e vilajetből az oroszok, a béke megkötése után kivonultak, a félvad kurdok megint rátámadtak a keresztény lakosságra s a szerencsétlen örmény népet minden elképzelhető, sőt csaknem képzelhetetlen módon üldözni és bántalmazni kezdték.

---

többnyire Kisázsiából jönnek a török fővárosba; izmos termetűek s a gyakorlat által hihetetlen terhek emelésére fejtik ki erejüket. Három mázsányi terhet egy közönséges »hámál« hegyen-völgyön könnyűséggel visz kimért lépésben. Mint Veres irja róluk: »feltűnő jelenség: hogy ezen vad, durva emberek romlatlan becsületesek. Nincs rá eset, hogy egy hamálra bizott holmi elveszszen vagy meglopassék; sőt a nagykereskedők kevésbbé biznak Wertheim-lakatjaikban, mint egy ily hámál becsületességében, – és szokássá vált minden nagyobb boltban egy hámált tartani éjjeli őrűl, ki ott hál a felhalmozott kelmék között; az őt nem ingerli orzásra, hanem megbizatásához híven őrködik felette, mint egy Cerberus.« Szerk.

A vilajet anarchikus állapotok színhelye lett, s a gyilkosságok és rablások napirenden valának.

Sared és Taebrisz kereskedő városok közt nevezetesen az Abmekli-, Tauli-, Rechko- és Seluki-törzsek rabolva és fosztogatva, jól felszerelt, kellőleg szervezett csapatokban betörtek a nagyobb helységekbe is; számos hulla, romhalmaz jelölte embertelen pusztitásaik és dulásaik véres nyomait.

Taebriszben mintegy száz embert megöltek, ötvenkét nőt elraboltak, hatvan házat fölgyujtottak; továbbá négyezer teherhordó állatot s mintegy tizenegyezer darab szarvasmarhát hajtottak el hadi zsákmány gyanánt.

Hasonló rémhirek érkeztek azon évben Európába november végén Sivászból is.*) E város környékén számos virágzó örmény falú volt. Az említett hónap elején három rablóbanda Beni Ali vezetése alatt betört e falvakba; kettőt ezek közül fölgyujtottak, kétezer barmot elhajtottak, és legyilkoltak négyszáz férfit, asszonyt s gyermeket.

A sivász-i kormányzó nem birt a szerencsétleneknek segélyt nyujtani; csak két század „redif“-katonasága volt, de ez sem megbizható, mert anatoliai származású népségből állott.

Sőt a szerencsétlen tartományt utóbb még nagyobb csapások fenyegették. A porta ugyanis tudatta az összes anatoliai hatóságokkal, hogy hatvanezer, Bolgárországból kiutasított cserkeszt Örményországba telepit

Számos előkelő örmény Erzerumba gyült és távirati úton könyörgött a portánál: hárítsa el róluk e fenyegető csapást, — de a nagyvezér tagadólag válaszolt!...

Az örmény lakosság erre tömegesen vándorolt ki Orosz-Örményországba, elhagyva hőn szeretett hazáját, melynek köny- és véráztatta földje annyi szenvedés után sem nyujthatott többé menedéket a félvad kurdok és cserkeszek féktelensége elől. A kivándorlásra indult örmények száma, az akkori politikai tudósítások szerint, mintegy kétszázezerre rugott; hanem aztán ezek útközben a legiszonyúbb nyomornak voltak kitéve ... A szerencsétlenek e kivándorlás alatt százával éhen haltak, megfagytak!

Dr. Simay János.

---

*) Sebaste város; itt született a nagy Mechithár! Szerk.

II. Tigrán.

90—36 Kr. e.

I.

A tevékeny szellemű II. Tigrán, ki jövő állásához mért gondos nevelésben részesült, atyjának zajos hadjáratai alatt nehéz szolgálatban: az ország igazgatásában edzette erejét; környezete, mely látta a közviszonyokra gyakorolt egyenes befolyását, már ekkor szép reményeket fűzött uralkodásához. Mint király Ázsia meghóditását tervezte. Uralkodása küszöbén a külmozgalom első jelei már mutatkozni kezdettek; ugyanis a kedvező alkalmat lüktető szívvel leső meghóditott nemzetek, atyjának haláláról értesülvén, a lázadás zászlóját kitűzték. De számitásaikból kifeledték Tigránt, ki sógorával Pontus királya Mitridáttal (örm. Mihêrtád) szerencsés kirándulást tőn ellenök, s a fölkelőket összezuzta. [1]

Miután, a nagy remény között fellobogott lelkesülés tűzét a feladott csatatéreken eloltotta, Mazacába (Caesarea) ment. . . . és hogy az intézkedései ellen torzankodó népmozgalmakat ezután meggátolja, Cappadociát s a földközi tartomány (Kis-Ázsia) kormányzását Mitridátra bizta. A nagy tervekkel foglalkozó Tigrán, ki ez időben nyugat Ázsia leghatalmasabb uralkodója volt, ezután visszament Armeniába. A schenita arabokat a nomád élettől elvonván, a kereskedés előmozditása végett szomszédságába édesgette; Mesopotamiát ciliciai és cappadociai népségekkel népesitette be. Ezután négy helységben fényökben pompázó, arany és ezüst felszerelésű gazdag templomot állított az atyja által

---

[2] Nem lehet érintetlenül hagyni azt, hogy Plutárch Tigránt Mitridát vejének mondja, Justin pedig meg is nevezi ez utóbbinak leányát Cleopatrát, kit Tigrán nőül vett volna. Azonban ezen ügyben a honi történetirók teljes nézetegységgel elfogadott állitása az, hogy Mitridát férje volt Tigrán nővérének Ártasánának, kit még Ártásesz király életében vett nőül. — Pontus, melynek ő királya volt, a Fekete tengernek egész északi részét foglalta magába, mig délre azt Kis-Armenia, a többi oldalról Colchis és Halys folyam kerité.

Hellasból hadi zsákmányul hozott bálványok tiszteletére, melyek annak véletlen kimulása alkalmával az első zavarok közt Áni erődbe helyeztettek el, és mind ez ideig ugyanott tartattak a bálványokkal együtt Örményországba jött görög papok forró kivánságára, kik féltek Örményország belső vidékeire menni, azért úgy nyilatkoztak, hogy az istenek itt akarnak maradni. Ohajtásuk, aggályaik enyhitésére csakugyan teljesült s jelesen olympi Jupiter szobra véglegesen Ániban maradt, Diánáé pedig Magas-Armenia Eriza nevű városába tétetett át. — Áni (később Kámách, hirneves sziklavár, Nagy-Armenia nyugati részén az Eufrát mellett) épitési koráról hallgat a történelem; első ízben egy századdal Kr. e. I. Ártásesz alatt van emlités téve ezen nevezetes erődről. Itt volt az Arsacida királyok kincstára és temetkezési helye, egyszersmind a pogány korszakban központja a nemzeti okmánytárnak, hol a papok által nevezett templomi évkönyvek és történeti emlékek őriztettek. Ezen kor megmentett kincseinek másolatait, vagy más történetirók felhozott adatait, maga Chorenei is használta. [1] Az Eufrát túlsó partján emelkedik egy magas sziklahegy, amely az erőddel, a folyam alatt vezetett alagút által összeköttetésben volt. Mily sok századdal előbb készítettek itt alagútat mint Európában! s mily beszélő tanúja ez a gondos figyelemnek, melylyel az elődök a nemzeti kincsek sértetlen megőrzésére felügyeltek.[2]

Ezen időben újra harczot inditanak a Bágrádok ősi hite ellen. E család szivós küzdelmei által megerősödve most sem akart a bálványok imádásához szegődni; jelesen Ásod, ki nyelvét, melylyel meggyőződésének oly férfias kifejezést adott — vesztette. A szilárdul összeforrt, de a válságos jeleneten elszörnyedt családnak többi tagjai, meghajolva a körülmények hatalma előtt, annyiban csatlakoztak a király kivánságához, hogy az áldozati lakomákban részt vettek ugyan, de a bálványoknak áldozni és azokat imádni nem akarták. — A király a szigor útjáról letérve személyöket nem bántotta, hanem meghagyva náluk a király-koronázási jogot, a lovassági fővezérséget tőlük elvette. Igy a Váhuniakat is, kikre még Vághárság ruházta volt a főpapságot, hivataluk- és birtokuktól fosztotta meg; minthogy Hercules szobrát a parancs ellenére nem Ármávir, hanem saját birtokukba, Ásdisádba vitték. . .

---

[1] II. k. 63 fej. Ezen erőd össze nem tévesztendő az erdélyi örmények gyászemlékű bölcsőjével Áni várossal, melynek romjai Nagy-Armeniában az Árász folyóba ömlő Áchurnak — Árpácsái — jobb partján ma is láthatók.

[2] L. Dr. Álisán, Nagy-Armenia helyrajza 41 l.

Most fontos korszak nyilik a nemzetre nézve. Mivel a római köztársaságnak szükkeblű politikája volt: a külháborúkat táplálni s a vele bármily csekély érintkezésbe jött hatalmas államoknak befolyását legszükebb körre szorítani; ezért nem türhette Armeniának nagyobbodását sem.

Azonban a közbejött cimber-teuton és szövetséges háborúk s az ezeket követő belzavarok által fenékig lévén elmélyedve a római köztársaság, tapintatos dolognak tartotta egyelőre csak vizsgálólag szemlélni az ázsiai ügyeket, melyek a pályáját zavartalanul futó I. Árságnak hóditásai, — úgy szintén Tigrán és ennek gyámolitásával Mitridátnak szervezkedései következtében veszélyesek kezdettek lenni; a fölhalmozott nehézségeken könnyen túltenni már nem lehetett.

Róma a közzavar éjjeléből még ki sem bontakozhatott és Mitridát hatalmas sereg élén már leste az alkalmat, hogy meghasonlásba jöjjön a rómaiakkal. És az alkalom nem hiányzott! Mitridát ugyanis nővérének fiát, a tőle elpártolt vetélytársát megöletvén annak birtokát, a cappadociai részeket elfoglalta. Habár a római tanács, mely zokon vette azt, hogy ő Paphlagoniát is hatalmába keritette, e két tartományt szabadnak nyilvánitotta, mégis Pontus királya saját fiát, Ariarátot ültette Cappadocia trónjára. Nemsokára Nicomedes, Bythinia királyának halála után ennek országát is elfoglalta. Erre Nicomedesnek természetes fia Rómához folyamodik; és a küldött római sereg, mely elől Ariarat elmenekült, Ariobarzánt tette Cappadocia királyává. Ezért Mitridát, ki Tigrántól is kért segélyt, harczra kelt a rómaiak ellen.

Tigrán, két hadtestet küldött Mitridát segitségére, melyek útközben Manius Attiliusra bukkanván, vele megütköztek. — A rómaiaknál a sereg ereje a gyalogságban állott, mert a lovasság többnyire a gyalogság fedezésére szolgált; a római lovas-katonák tehát csekélyebb ügyességök miatt a belföldi lovasokkal nem mérközhettek. E körülményből származó hátrány ez alkalommal igen érezhető volt; mert a negyvenezer gyalogság és négyezer lovasságból Armenia segéd-serge tizezeret leteritett és háromszázat elfogott; Mitridát ezeket szabadon bocsátotta, de Manius Attiliusnak, kit Pontus királya szamárháton vitetett maga után Pergamumba — hogy pénzvágyát kielégitse — olvasztott aranyat öntetett szájába.

Miután látta Róma, hogy hatalmas ellenféllel van dolga,[1] sergét Corn. Sullára bizta. Sulla győzelmei Mitridátot, a római Marius-féle zavarok pedig Sullát hangolták, békére, mely Róma előnyére megköttetvén, Sulla a főparancsnokságot Murena propraetorra bizta, maga pedig bosszút lihegő zsoldosaival Rómába sietett.

Ha a világtörténelem térein mélyebb nyomokkal járunk s figyelmesen kisérjük a tényeket, minden lépten meggyőződhetünk arról, hogy az ó-kor lánczszemeit lehetetlen Armenia mellőzésével összefüzni; e nélkül az idők legnagyobb alakjai teljesen föl sem ismerhetők s részrehajlatlanúl nem méltányolhatók. — Mai napság, midőn a tudomány oly nagybecsű — és épen azért örömmel följegyezhető, meglepő figyelmet kezd tanusítani Armenia ősi történelme iránt, — nem akarunk a dolgok ecsetelő bővitése által a hiuskodás hinárjába esni; de viszont nem tehetjük, hogy ezen korszak előtt, mely állandó nyomokat hagyott, sietőleg elszaladjunk; mert mindnyájan, kik a hamar eltünt szép sugárban gyönyörködünk, kik az elhunyt atyákat meg nem tagadva önbecsüléssel birunk, a fényes multat lánczszemnek tekintjük, mely tartós szilárdsággal foglalja össze az ősöket a jelen nemzedékkel. Ezen előzmény után a komoly munkanapoknak előadása foglaljon helyet.

Markovich Jakab.

* * *

---

[1] Vos tot civium romanorum millibus uno nuncio atque uno tempore necatis, quo tanden animo esse debetis. Cic. pro lege Manilia műremek beszédében.

Müller Frigyes czikke.

E jelentékeny armenista „Gesellschaft zur Veröffentlichung armenischer Werke“ czím alatt egy német folyóiratban *) a következő dolgozatot közölte:

A tiflisi örmény könyv-kiadó társaság négy régi szerzőt, melyek reánk, európaiakra nézve érdekesek — adott ki; ezek: Agathangelos, Chorenei Mózes, Leont és Ászoghig . . . A két utóbbi munkának, melyekről szólani akarunk, nyelvészeti nagy jelentősége van.

Leont, ki pap volt, Kr. u. a nyolczadik században élt. Mi sem születésének, sem halálának évét nem tudjuk; az is ismeretlen előttünk, hogy hol született és milyen körülmények között élt; mivel sem ő, sem az utána következő irók erről emlitést nem tesznek. Ő is — mint honfitársai közül sokan — művét egy tudománykedvelő fejedelem: Pákráduni Sábuh kivánságára irta. E munka czíme, egy kézirati commentarban így fordul elő: „Leont, az örmények nagy tudorának történelme Mahomed fellépése- és utódai (a khalifák) hóditásairól és főleg arról, hogy miként foglalták el ezek Örményországot.“ De mert az előttünk levő történelmi munka Mahomedről mit sem tartalmaz, hanem csak a látnok halálával kezdődik, feltenni lehet, hogy e munka kezdete elveszett. — A munka így 632—788 évig terjed, tehát 156 évi időköz történetét foglalja magában. Ezen időköz második felében történt eseményeknek szerző szemtanúja volt.

Szomál és az ezt követő Neumann (Versuch einer Geschichte der armenischen Literatur, Leipzig 1836) irónkat (Leont) a tizedik századba teszik, munkájának a szent Lázár szigeti mechitháristáknál talált egyik példánya alapján, melynek kezdete és vége hiányzik. Ugy látszik egyikök sem vizsgálta át igazán e munkát. Az első európai tudós, ki Leontot használta, Brouset (Histoire de la Georgie, 1849). Párisban (1856) látott Leont történelmének franczia forditása napvilágot; Sáhnázárián Gárábéd forditó annak következő czímet adott: „Histoire des guerres et des conquêtes des Arabes en Arménie, par l'eminent Ghevond, vartabet arménien, écrivain du huitiéme siècle“. Egy évvel később (1857) kiadta Sáhnázárián Párisban a szöveget is, az ecsmiádzini könyvtár kézirata alapján. Ez egy részét képezi a Sáhnázárián által kiadott „Örmény könyvtár“-nak. 1862-ben Pátkánián, Leont munkájának igen szép orosz forditását tette közzé.

A történelemirók egyező itélete szerint Leont munkájának nagy jelentősége van, mert abban sok tanuságtétel van, mi az egykorú byzanti és arab irókban fel nem található; azért az arab, byzanti és kazár (cházár) történelem azon szakának, melyet Leont leir, kibővítésére szolgál. E jelentékeny munkából tudjuk meg azt is, hogy miként támadták meg az arabok Örményországot és az ezzel határos tartományokat. — Figyelemre méltó Leont történelmének azon része, mely II. Omar khalifa és isauriai III. Leo császár dogmatikai levelezését foglalja magában; ezért e munka reánk nézve megbecsülhetlen okmánytár.

Jelen kiadáshoz előszót, mely az arab műveltség- és kormányzati szervezetről szól, Jezeán irt. A munka végén jegyzetek is vannak, melyek Sáhnázárián és Pátkanián műveiből vétettek.

Második szerzőnk Dároni (Տարօնի) István, ki „Ászoghig“ (Ասողիկ = երգող elbeszélő, éneklő) nevet is visel; élt a X. század végén és a XI. elején. Életkörülményei közül csak annyit tudunk, hogy Dáron tartományban (Örményország) született. Előttünk sem születésének, sem halálának éve nem ismeretes. Emin tanár (Moszkva) azt mondja, hogy 928-ban született és meghalt 1019 vagy 1041-ben és így 113 éves korában halt el. Azonban e feltevések — Málchászeán szerint, ki a jelen kiadást sajtó alá rendezte — igen alaptalanok.

Ászoghig is pap volt, mi onnan is látszik, hogy a szentirásban nagyon jártas. Ez is művét egy magas állású ember: Szárkisz katholikos (991—1019) kivánságára irta. Könyve három részre, ezek ismét fejezetekre oszlanak (I = 5, II = 6, III = 48). Korának szokásához képest általános tör-

---

[1] Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, II. Band, 2 Heft, Wien, 175—180.

ténelmét Ádámmal kezdi és az első részt Tiridátessel (Dêrtád) végzi be. A második rész magában foglalja Örményország történelmét Pákráduni Ásod-ig, a Sassanidák, az arabok történetét Harun al-Rasid-ig és a byzantiak történetét Basil császárig. A harmadik részben elbeszéli Örményország történelmét I. Ásodtól Kákig királykódásának 15-ik évéig (1004), egyúttal előhozza a byzanti és az arab történelem jelentős eseményeit is és így 117 évi időköz történelmét irja le.

Az első, második és a harmadik rész eleje — úgy látszik — a szentirás, Chorenei, Özséb, Faustus, Leont és mások műveiből van összeállítva; a szerző maga is őszintén elősorolja forrásait; de azért e gyüjtemény nem hiábavaló munka; mert nagy szolgálatot tesz annak, ki az eredeti forrásokból akar meriteni. Az mit a 22-ik fejezettől végig ir, szerzőnek eredeti műve; munkájának e része jelentékeny értékkel bir, mert igazságosan, élénken és pontosan ir.

Történetirónkat örményül első ízben kiadta Sáhnázárián (Páris, 1859). E munkát oroszra forditotta Emin (Moszkva 1864) és franczia nyelvre Dulaurier (Páris, 1883).

A kiadás költségeit Izmireán József nevű gazdag örmény bőkezűsége fedezte; ilyen tett nemcsak a nemes Mäcenasnak, hanem a nemzetnek is, melynek fia — nagy tiszteletet hoz. Tudni kell — mondja a tudós czikkiró — hogy a nagy tehetségekkel megáldott, de sok veszélynek alávetett örmény nemzet nagy szeretetet tanusit a hazai irodalom iránt.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a tiflisi társulat kiadványainak külső alakját és nyomását sem; ezt tétova nélkül pompásnak nevezhetjük.

Szongott Kristóf.

Emke-lobogó.

— Fölhivás Magyarország leányaihoz. —

Habár „Armeniá“-nk szakfolyóirat, mégis szives készséggel közreadjuk ezen — hozzánk beküldött — drága sorokat. Igen, mert szemlénk dolgozótársait és olvasóit is ugyanazon hazafias eszmék lelkesítik, melyeknek megvalósitásáért fáradozik a szükséges EMKE. Mi is azon

magasztos czél felé törekszünk, melynek eléréseért oly áldásos munkát végez az EMKE. — Meggyőződésünk szerint kötelessége minden magyar lapnak segédkezet nyujtani az EMKÉ-nek. A szellemi támogatásban nincs hiány; minden magyar lap meleg pártfogásba ajánlja egyesületünket; de ezenkivül még fillćreinkre is rászorult. — Ha minden magyar napilap naponként csak 3 krt, a hetilapok hetenként 20 krt és a folyóiratok havonként 1 frtot vetnének az EMKE perselyébe, mily szép összeg gyülne be ezen az úton is. — Az „Armenia“ — mely fennállása óta havonként rendesen beküldi egy-egy forintját — e tekintetben követésre méltó példát adott. Vajjon fog-e vonzani a példa?

*

A múlt évben Budapesten tartott közművelődési congressus kimondta, hogy az egyesületek legfőképen a magyar nők áldozatkészséget iparkodjanak megnyerni.

Egyesületünk hálásan ismerve el az ez oldalról is kezdet óta osztatlanúl tapasztalt támogatást — hiszen gyüjtőink, tagjaink, áldozóink arany-könyvében együtt található minden vidék legelőkelőbb hölgyeinek névsora — nem tartotta szükségesnek e pillanatig külön felhivás intézését.

Most azonban egy kérésünk van, melynek meghallgatásaért, az ügy jelképies volta miatt, Magyarország minden igaz leányához esedezünk.

Igazgató választmányunk, a szivekben s a köztudatban önként jelentkező s tehát itt föl nem sorolandó indokok alapján, szükségesnek mondta ki a magyar Erdély megtartása végett alakult Emke számára egy lobogónak elkészittetését.

E nemzeti trikolor, a magyar faj őseredeti jellemvonásának, a nőiség cultusának symbolumát, az istenanya képét fogja magán hordani, jelezvén, hogy Magyarország védaszszonya: a nő, ki az erkölcs s igy a nemzet

Ezt a lobogót Magyarország asszonyainak kell összeadniok.

Erre kérünk bármi csekély, legkisebb adományt is.

Legyen e szent, ügyünk magasztosságához méltó, tündöklő lobogóban minden magyar nőtől egy szalag, egy szögecske.

Öröklődjék le századokra e ragyogó jelvény s föntartva, napjaink küzdelmeinek emlékezetét, hirdesse s igazolja hitünket hogy végül is e lobogo alatti békés küzdelmeink fogják befejezni azt a munkát, melyért ősidőktől oly sokszor lobogtatánk csatavértől pirosló zászlót hadainkon.

A legkisebb adományt is ennek a czélnak és ennek a munkának jelképies megörökitésére örömmel fogadjuk s minden nemes, igaz magyar nőtől kivétel nélkül kérjük.

Az igazgató választmány nevében.

Kolozsvártt, 1888. szept. 12-én.

GRÓF BETHLEN GÁBOR
elnök.

SÁNDOR JÓZSEF
titkár.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A kegyelet adója. Folyóiratunk szerkesztősége a következő sorokat küldötte a „Magyar Állam“nak:

Lonkay Antal leteve a tollat; visszaadta lelkét Teremtőjének!

Mindnyájan, kik a hitvédelemben elévülhetlen nyomdokain járunk, elvesztettük őt a bátor előharczost.

Magyar hazánk örmény polgárainak mélyen kell érezniök a szellemi élet veszteségét, mely a katholikus hit fegyelme alatt működő irodalmat érte.

Szent-István koronája alatt, „Mária országá“-ban, az örménység és a katholicizmus elválhatlan ikertestvérek.

Nem-katholikus örmény ép oly ritkaság e hazában, mint a fehér holló, s ha akad is elvétve egy-egy, imádkozni az is a mi templomunkba jár.

A hit nélküli irodalom blazirt gunyolódása nem kisebbitheté meg előttünk a dicsőültnek nemesen kimagaslott szellemét.

A haza védelmében kapott, s élete küzdelmein át büszkén hordozott sebei begyógyultak már az arács-i sirkertben, — de az ürt, melyet távozása nyitva hagyott, csak sokaknak szilárd együttműködése lesz hivatva betölteni.

Lelkesítsen mindnyájunkat az ő szelleme a vallás-erkölcsi eszmék ernyedetlen védelmében, szemben a társadalombontó irányzatok aknamunkáival, — melyeknek nem lehet állandó győzelmük, mert Isten nélkül épitenek! . . .

Üdv a megpihent vezér emlékezetének!

Adalék a schizma történetéhez. Azon pápai iratra, melyet XIII. Leo pápa annak idejében Hászun Antal Péternek, a katholikus örmények patriarkhájául újolag történt elismerése alkalmával Törökország császárjához intézett, tudvalevőleg a szultán egy igen

udvarias levélben válaszolt; mely a „Missions Catholiques“ akkori közlése szerint következőleg hangzott: Megkaptam a barátságos levelet, melyben Szentséged tudósitni kegyeskedik, mily örömet érzett Monsignore Hászunnak a katholikus örmények patriarkhájául történt elismerése folytán. Midőn Szentségednek köszönetemet fejezem ki a barátságos érzületért, melyet ez alkalommal nyilvánit, örülök a magam részéről is azon biztosítás kifejezhetésén, hogy dicsősége és szerencséje iránt állandó bennem az ohajtás! Meg vagyok győződve, hogy Monsignore Hászun. Szentséged jóindulatú szándékaitól áthatva, missióját loyalis módon teljesitendi. — Fogadja Szentséged igazi baráti érzelmeim ismételt kifejezését s részesítsen továbbra is jóindulatú barátsága jeleiben! — Konstantinápoly, Chabam hóban. (1879 év auguszt. havában.) Aláirva: Hamid. — Czím: Ő Szentségéhez: XIII. Leo pápához, a Mi igen szeretett, dicsőségteljes és fejedelmi Barátunkhoz.

Egy hellennő itélete. Az atheni „Áion“ czímű lapban Olimpiada név alatt egy hellennő következő véleményt mondott ázsiai Törökország-, de különösen a Konstantinápolyban lakó nőkről:

Majdnem tiz évig tartozkódtam a török fővárosban; ezen időköz alatt bő alkalmam volt érintkezhetni különböző nemzetiségű nőkkel. Ezek, tekintve a gondolkozásmódot, szokást és viseletet három osztályt képeznek: a nemesek, törökök és európaiak osztályát. Itt — egyebeket mellőzve — csak azt közöljük, a mit az örmény nőkről mondott.

A vegyes benyomás teljes képét tüntetik elő az örmény nők; kik tartozzanak bár az alsó vagy felső osztályhoz, — kellő műveltséggel birnak. Van számos, soktagú egyesületök, melyek nemcsak Konstantinápolyban, hanem az örménylakta vidéken is elegendő számmal tartanak fenn leányiskolákat; a jeles növendékek, kik ezekből kikerülnek, a nemzeti nőnevelés díszére válnak — Van az örmény nők között elég sok, fényes tehetséggel megáldott irónő, kik nemcsak lapokat szerkesztenek és könyveket irnak, hanem a költészet, regényirodalom és nyelvészet terén is nem az utolsó helyet foglalják el. — A mivelődési törekvés az örményeknél — buzgó, úgy hogy még az idegen nemzetiségű fiú és leányiskolákban (angol, franczia és a t) a tanulók nagyobb részét örmények teszik Az örmény nő külső megjelenésében, viseletében — európai, de vallásában és nyelvében — örmény.

Népünk földrajzi elterjedése. Habár az örmény nemzet főtömege Armeniában, őseinek hazájában lakik ma is mindazáltal nem csekély részük szétszóródva él a világ különböző részeiben. Találunk örmény telepitvényeket az európai és ázsiai Déloroszországban, Galiczia- és Orosz-Lengyelországban, Bukovinában, a magyar korona területén (főleg az erdélyi részekben, Délmagyarországban, Szerémségben) Romániában, a Balkán-félszigeten, úgyszólván az egész török birodalomban (hol konstantinápolyi koloniájuk magában véve mintegy kétszázezer lélekszámot tesz ki) az Archipelagus nagyobb szigetein, Perzsia, — Afghanistán — és a britt Keletindiában, Egyptomban, sőt Amerikában is. Szent-Pétervár, Moszkva, London, Amsterdam, Páris, Marseille, Bécs, Trieszt, Velencze s több más európai városnak meg van a maga kisebb-nagyobb örmény koloniája. Közép-Ázsia minden bazárjában egész a távol Hindukusch-ig s a khinai határokig örmény kereskedővel mindenütt találkozunk.

Egy érdekes útleirásból. A nyáron egy örmény hazánkat is meglátogatta. Utját „Konstantinápolytól Párisig“ czím alatt közölte is az „Árevelk“-ben. Ebből veszszük át a következő sorokat: „A magyar rokonszenves nép. Az idegen, Magyarországban a lehető legszivesebb fogadtatásban részesül. — Nem egy-két egyező vonás van a magyar és török között. — A sok török szó vagy a török hódoltság idejében ment át a magyar nyelvbe, vagy a fajrokonság következménye ez. — Ki nem kerüli itt az idegen figyelmét Budapesten az asszonyok szépsége; mondhatni, hogy itt nincs rút nő.“

A jövő kérdése. „La Bulgarie“ czímű franczia lap nem rég a Macedóniában és a drinápolyi kerületben lakó két millió bolgár alattvalónak helyzetét tette fejtegetés tárgyává, utalva arra, hogy a berlini szerződés 62. czikkét, mely az egyházi autonomiáról szól, mindeddig nem hajtották végre. A nevezett lap közelebbről újabb czikket is közöl e tárgyról, melyben az említett szerződésnek a közigazgatási reformokról szóló czikkelyére utal és kiemeli, hogy úgy Törökország, mint alattvalói érdekében szükséges a reformok végrehajtása; a minél lehetőleg kikerülendő minden külföldi pressio. Ugyanezen czikk a Törökországban élő örmények helyzetét is fejtegeti és azt a kérdést veti föl, miért nem ragadja meg a porta nyiltan a kezdeményezést arra nézve, hogy egy részt nagy és szabad Bulgária, másrészt egy autonom örmény tartomány alkottassék,*) s azoknak saját nemzeti intézmények adassanak; ez-által közjóllétük biztosittassék és e megosztás fölhasználtassék az állam erejének és hatalmának megszilárdítására!

A moszkvai egyetemen a mult 1887/8. tanévben 16 örmény ifjú tanult, kik közül 2 a természettan- mennyiségtani szak, 1 a természetrajzi, 3 az orvosi, 4 a nyelvészeti és 6 a jogi szak növendékei közé tartozott. Ezeken kívül 6 tanult gazdászatot (Péterféle akadémia) és 1 teknikát.

---

*) E czél elérésére törekszik a volt egyptomi kormányelnök: Nubár pasa is. Szerk.

IRODALOM és MŰVÉSZET.

Egy pályakoszorúzott munka. Júl. 26-án szép ünnepet ültek a konstantinápolyi örmény irók. Meszrob-Izsák (örm. Forditók) napján itélték oda az Izmireáncz József-féle alapítvány évi kamatját (1000 frt) a legjobb munkának. Hat pályázó közül Háruthiuneáncz Izsák egyetemi polgár (Jena) „Hájocz kirê“ (Örmények irása — Örmény betűk) czímű munkája nyerte el a pályadíjt. E munkát az ecsmiádzini hires akademia tanárai (Náhábédián, Bálián, Bálászánián, Gosdánteán, Vártáneán, Der-Káprielián és Ormánián) birálták meg és a jutalomra méltónak itélték. A mű az előszón kivül két részre oszlik. Az író nemcsak örmény forrásokat használt, hanem az idevágó európai irodalmat is tekintetbe vette. — Midőn az elnök az ünnepélyt bezárta, a többek közt ezeket mondotta: „Áldott emléked Izmirleán, ki vagyonod egy részét a nemzetnek adtad, hogy halálod után is éljél. És czélodat elérted; mert ime mindnyájan eljöttünk tiszteletedre; te közöttünk élsz és mi áldjuk kezed művét.“

Szájátnová népdalaiból. A Magazin für die Litteratur des In- und Auslandes“ czímű, Lipcsében megjelenő világirodalmi heti közlöny mult évi 48. számában egy pár mutatványt közölt az örmény népénekes, Szájátnová dalaiból, németre forditva. A népdalok műforditását irodalmunk és kulturánk lelkes barátja, az általunk már több ízben említett Leist közli Tiflisből. A közlött darabok egyike némely helyen nem annyira közönséges népdal, mint inkább tanköltemény benyomását teszi az olvasóra; legalább ama szövegből itélve, mely az örmény költészet közvetlen ismerőjének — az említett német műforditónak — közlésében előttünk fekszik; s melynek ime néhány sorát itt is érdekesnek tartjuk bemutatni:

„Willst deinem Seelenheile du dich weih'n
So schränke deines Körpers Leben ein;
Und willst du einst vor dem Gericht besteh'n,
So denk an's Grab und lass die Freuden geh'n!“....

Magyar és örmény táncz. Hogy a keleti, nevezetesen a kaukázusi örmények által tánczolt lesghinka és a magyar csárdás mennyire hasonlit egymáshoz: az könnyen kivehető az előbbinek eme rövid leirásából: A lány szemeit szeliden lesűtve karjait a csipőre tűzi; egyszerre csak hullámszerűen engedi el karjait s szembenálló tánczosától könnyedén elszökell. Ez most szintén megindul s eléje siet tánczosnőjének, — de egymás mellett mindketten elsiklanak. Folyvást igy keringenek aztán apró körökben, ismételt találkozásokkal és kitérésekkel.

Igen érdekes újságot közöltek a napokban a konstantinápolyi örmény lapok: a török főváros szülöttje, a híres színész Ádámián, kinek neve a művelt világ előtt ismeretes, oda ment vendégszerepelni. — Tiz évvel ezelőtt hivták meg nemzetfelei Tiflisbe, hol megnyiltak előtte az örmény színház ajtai. Eltávozott szülővárosából, hogy — kiművelje magát. És vajjon ismeretlenek maradtak a konstantinápolyiak előtt fényes sikerei, melyeket az új küzdőtéren elért? Nem! A részrehajlatlan itészet, mely folytonos figyelemmel kisérte előhaladását, így nyilatkozott róla; „Jó színész“ — „Szépen játszik“ — „Tehetség“ — „Páratlan“... És ő csak tovább művelte magát — végre művészszé lett.

Most, hogy pályája tetőpontjára jutott — látogatóba ment; elment, hogy szülővárosának bemutassa művészetét; a sok szép koszorút is magával vitte, melyekkel az elismerés élvezetes, művészi játékát jutalmazta. Ismerősei körében van Hamlet, Othelló, Leár király és a t. tőkéletes személyesitője, ki otthonában is felteszi a sok dága-követ (főszerepei), melyek hírt-nevet szereztek neki.

Nagyon szereti anyanyelvét; nincs talán senki, ki oly szépen ejtené ki az örmény szót, mint ő. Többször megtörtént Oroszországban, hogy míg szinész-társai oroszul játszották szerepeiket, addig ő a közönség határozott kivánságára örményül játszott, mert gyönyörködni akartak az örmény nyelv szépségében. — Ádámián nemcsak mint ritka színész ünnepelt, hanem mint költő és festő is jelentékeny helyet foglal el az örmények között.

* * *

Mi újság az örmény világban?

Trefort-requiem. A volt közoktatásügyér lelki üdveért segédletes gyászmisét mondott szept. 12-én plebánosunk a piaczi örm. kath. nagy templomban; nem kevés azoknak száma, kik jelen voltak. Ott láttuk a városi tiszti kart, a járásbiróságot, a fegyintézet tiszti személyzetét, a szolgabiróságot, az adóhivatalt, a tanári kart, a gymnasium, fiú és leányiskola növendékeit a tanitók- és tanitónőkkel együtt. A szentélyben csinos gyászalkotmány (tumba) volt felállítva, mely körül számos gyertya égett.... És a tanácsház erkélyéről lecsüngő gyászlobogó azon nagyember nevét jutatta eszünkbe, ki látogatása alkalmával nehány évvel ezelőtt (1882. nov. 1) így szólott hozzánk: „Járjanak ezután is derék őseik nyomdokain, kik a vallás-erkölcsös élet valódi példányai voltak.“ „Azt akarom, hogy ittlétemnek maradandó nyóma legyen“.... és habár szép terveit meg nem valósíthatta, mégis kitörölhetlen nyomokat hagyott hátra Szamosújvártt. Mert mi még most is áldjuk jó emlékét annak a nem közönséges miniszternek, ki oly nagyszerű alkotásokkal ajándékozta meg magyar hazánkat. De kancsal szemmel nézte ezeket az irigy halál, azért magával hozta Atropost, mely szétmetszette ezen tevékeny, hasznos élet fonalát. Világosságot terjesztett éltében: az örök világosság fényeskedjék neki halála után!

Helffy látogatása. Kossuth barátja: Helffy Ignácz, az országgyűlési szünidőből pár napot szülővárosában: Szamosújvártt töltött, honnan a megye székhelyére: Deésre utazott. Városunkban időzése alatt Helffy egy-két látogatást is tett; nevezetesen fölkereste volt képviselőtársait: Simay Gergely, ny. törvényszéki elnököt és Gajzágó Ferencz járásbirót.

Törvényszéki tárgyalás. Érdekes tárgyalása volt egy büntető ügyben a budapesti kir. törvényszéknek. Habár a hatrendbeli vádló mind magyar állampolgár volt, egyik sem tudott közülök magyarul beszélni, s a törvényszéknek németül kellett folytatni velük a tárgyalást. A törvényszék egyik fiatal birája; Kossutányi (ki tudvalevőleg örmény) nem mulasztotta el figyelmeztetni a vádlókat, hogy minő kötelességök van azon ország államnyelve iránt, melynek kenyerét eszik! A hallgatóság meg is éljenezte Kossutányi biró hazafias fölszólalását.

Két növér. Az Aradmegyében köztiszteletben álló Vertán-családot, melyből a hatvanas évek ismert nevű magyar-örmény publicistája: „Kúnágoti“ — Vertán Endre is származott, mint egyik magyar lapban olvassuk: megrenditő súlyos csapás érte. Vertán József, körös-szabályozási társulati igazgatónak két szép fiatal lánya ugyanis aug. 3-án fürdés közben, Gyoma alatt, a Körös vizébe fúlt. A szerencsétlenül járt nővérek holttestét azután a folyóban megtalálván, általános részvét mellett temették el.

Örmény ünnep Bécsben. E czím alatt a „Budapesti Hirlap“ az osztrák fővárosból vett tudósítás alapján a következőket közli:

Kisasszony napján tartották meg a mechithárista örmény szerzetesek szokott processiojukat, mely a mi Szent-István napi körmenetünkhöz hasonlit. Már délután két órakor özönlött a nép a József-városba a mechitháristák kolostora felé, pedig a szertartásnak csak ötkor kellett kezdődnie. Beláthatatlan sorfalat képeztek a fehérruhás leánykák, Bécs összes papsága és a polgárság; azonban ép az indulás pillanatában megeredt az eső, tehát a körmenet a templom falai közé szorult. De a szertartás így is nagyszerű volt. Háromszáz gyertya világitá be a gyönyörű főoltárt, melynél a mechitháristák érseke fényes segédlettel vecsernyét tartott. A presbyteriumban foglaltak helyet a papság képviselői és az Örményországból kikerült keleties arczú növendékek, tiz évestől felfelé, piros és lila-selyem egyházi öltönyükben. Azután a zenekar játszotta el a hallgató közönségnek a körmenettel együtt elmulasztott darabjait.

A hitélet köréből. Keresztfelmagasztalása napján (szept. 14) lélekemelő ünnepet ült Szamosújvár. A népes körmenet a plebániai örmény kath. templomból indult ki és a „Hétkereszt“ nevű hegyre ment. E hegyen vallásos őseink stácziós képekkel ellátott hét keresztet állítotak, melyekhez — a hányszor csak az idő engedte —

mindig vitt a vallásos buzgóság ájtatoskodókat. . . . A volt, de az idő által megrongált keresztek helyébe két áldozatkész család ugyanazon keresztúton más, új képekkel diszitett 14 keresztet állított az idén; a 7 alsót Moldován Simon és a többit László Lajos csináltatta. Ezen keresztekhez vezette a körmenetet Bárány Lukács plebánosunk, ki itt előbb, örmény nyelven, csinos alkalmi beszédet mondott, azután egyenként szentelte fel a szebbnél-szebb koszorúkkal felékesített kereszteket.

Az erdélyi róm. kath statusgyülésen, mely szept. 24-én nyillott meg Kolozsvártt, nemzetfeleink közül ezek voltak jelen: Simay Gergely kir. tanácsos (Szamosújvár), Placsintár Dávid (Szamosújvár), Csákány Ádeodát (Szamosújvár), Bárány Lukács (Szamosújvár), Markovich Jakab (Erzsébetváros), Karácsony Márton (Maros-Vásárhely), Dániel Joachim (Kolozsvár), Korbuly Bogdán (Kolozsvár) és Szongott Kristóf (Szamosújvár.)

Az egyptomi örmények gyásza. Távirat hozott értesítést arról, hogy Hágopián Thákvor pasa, ki bizonyos idő óta szívbajban szenvedett, hirtelen elhalt. — Thákvor pasa önerején emelkedett fel. 1823-ban született Smyrnában, első tanulmányait itt a Meszrob-féle iskolában végezte. Dr. Chorászándseán efendi testvérét vette nőül. Nemzetfeleink azon kiváló fiaihoz tartozott, kik szerencséjöket a Fáraók földjén alapították meg. Thákvor pasa szegényen ment a Nilus partjára; de munkássága- és ügyességeért megkedvelték a khevid-ok, azért jelentékeny hivatalokra jutott és nagy vagyonra tett szert. Utóbbi időben a vasútak igazgatója és a khevide joszágfelügyelője lett. — Az örmény nemzeti ügynek is előmozditója volt. Az alaxandriai örmény egyház és nemzeti földbirtok, a kairói nemzeti intézmények mind kapcsolatban vannak áldott nevével. De jött a halál és magával ragadta azon reményeket, miket nemzetfelei munkásságához fűztek. Thákvor pasa a khevidok iránt tanusított hűsége, műveltsége-, képességeivel Egyptomban az örménységnek tiszteletet szerzett. 13 éves Leó nevű fiút hagyott hátra.

A kitüntetett katholikos. A perzsa sah gyémánttal kirakott arczképét és sajátkezű levelét adta Makar katholikosnak. E magas kitüntetéssel mostanig csak még a római pápát tisztelte meg ötvenéves jubileuma alkalmával. Krikorisz, a csughái örmény zárda püspöke, ki az „Oroszlán és nap rend“ jelvényét kapta, Teheránból már útnak indult, hogy az orthodox örmények „pápá“-jának elvigye a fönséges ajándékot.

Egy honvéd kitüntetése. Ő Felsége Bogdánffy Ferencz kir. tanácsos, szolgálaton kivüli viszonyban levő honvédőrnagynak és a honvédelmi magyar ministerium segédhivatali főigazgatójának hosszas és kiváló szolgálatai elismeréseül Ferencz József-rendje lovagkeresztjét adományozta .

Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvár, Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda.

Két örmény vértanú

(Az aradi Golgothán.)

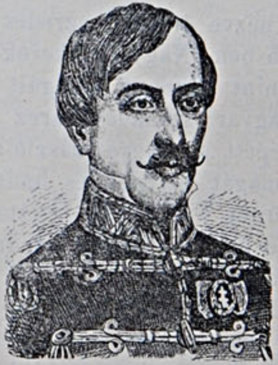

KISS ERNŐ.

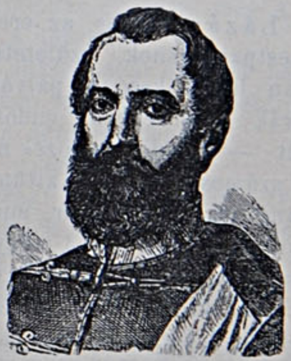

LÁZÁR VILMOS.

A magyar-örménység szereplése az 1848/49-iki szabadságharczban, tette fel ismeretes hazafiságukra — a koronát. Mint mindig, — a mióta csak Apafy erdélyi fejedelem alatt bevándoroltak az örmények, — úgy e csodás harczban is egyek voltak a magyarral. Míg az örmény nemzet zöme polgárőrségi szolgálatot tett az általuk lakott városokban, addig a kiválóbb hősök örökké maradandó dicsfénynyel körülvett nevüket beirták a magyar szabadságharcz félisteneinek névsorába. Sokan, fegyverrel kezükben, a csatatéren estek el hősi halált szenvedve, míg a hősök hősei közül kettő: martyr-halállal mult ki.

Áldassék örökre a Kiss Ernő és a Lázár Vilmos neve, kik az aradi tizenhárom vértanú között a legdicsőbb halállal hozták meg a mi kis nemzetünk részéről a szabad Magyarországért az áldozatot.

Az „Armenia“ közönsége, általánosságban bizonyára ismeri a két örmény-magyar vértanú önfeláldozó, tragikus sorsát; de nem hiszem, hogy méltó kegyelettel ne olvasná róluk az alábbi sorokat, melyek élő aradi szemtanúk elbeszélései nyomán adják vissza főleg életük azon mozzanatát, midőn az aradi vár sánczaiban haltak meg mindnyájunkért, kik Magyarország fiai vagyunk.

*

Lázár Vilmos, az eredetére nézve örmény ezredes és hadtestparancsnok, született 1815-ben Nagy-Becskereken. Korán lépett katonai pályára és mint hadnagy szolgált az osztrák hadseregben; midőn a magyar szabadságharcz támadt — minden habozás nélkül lépett a magyar zászló alá, hol számos csatában kitüntetve magát ezredes és hadtest parancsnok volt akkor, midőn Görgey Világosnál letette a fegyvert .... és a 13 magyar tábornok, — köztük Lázár és Kiss — az aradi várba kerültek fogságba.

Az október 6-án kivégzett 13 vértanú közül, négyen s jelesül Lázár Vilmos és Kiss Ernő golyóra voltak itélve.

Reggeli $^3/_4$ 6 órakor vitték ki őket a vár sánczai közé. Lázár kivégeztetése napján, Prohászka Ferencz aradvárosi tisztviselőhöz a következő sorokat irta:

> »Prohászka úr! Az Isten áldja meg. Ön becsületes ember, az Isten meg fogja önnek hálálni, mit családomért tett, én nem tehetem. Legyen e nehéz perczekben is támasza, istápja:
>
> Lázár Vilmos,
> saját keze irasa.“
>
> U. i.
>
> Vinkler Brunó papom által küldve kaptam ezen drága ereklyét, ki a boldogultnak fehér zsebkendőjét és jegygyűrűjét — melyért épen induló valék, — hozá és átadá az ájuldozó özvegynek.
>
> 1849-iki október 6-án. d. e. 9 $^1/_4$ órakor.
>
> Prohászka Ferencz, m. p.

Ezen utóiratot Prohászka vezette tehát a Lázár utolsó levelére, mit gyóntatópapja kézbesített.

Vinkler Brunó aradi minorita október 6-ikán kora hajnalban ment be a Lázár czellájába, hogy őt vallási vigaszszal lássa el az utolsó útra. Lázárt már egészen felkészülve találta, ki igen megköszönte a szerzetes figyelmét és azután példásan meggyónt és megáldozott. Ezután egy levelet s hozzá mellékelt tárgyakat adott át, hogy Vinkler azokat szeretett nejének született Reviczky Mária bárónőnek adja át. A gyóntatópap ezt megigérte és így távozott a czellából.

A gyóntatópap karonfogva vitte Lázárt a vesztő helyre, hol Lázár őt megcsókolta és arra kérte, hogy ha nem jól találnák meglőni, ne engedje kinlódni és kérje meg a vezénylő tisztet, hogy ismételtesse a lövést.

— Isten önnel! — mondá ekkor Lázár és mint három társa, ő is bekötötte szemeit fehér kendőjével és letérdelt. Összetett kezekkel emelé fejét az égre és mondá:

— Istenem! nőm és három gyermekem!

Rögtön előlépett 12 gyalogsági katona és egy-egy tábornokra hárman czélozva, elsütötték fegyvereiket a midőn a vezénylő őrnagy kardjával jelt adott.

Lázár élettelenül dőlt a földre. Azonnal meghalt.

*

Kiss Ernő volt a másik vértanú. Ő Temesvárott született 1800-ban. Valóságos Krözus volt apja, ki Ernő fiát a katonai pályára szánta, huszárnak. Besoroztatása alkalmával, atyja vele ment Pozsonyba, hogy mint hadapródot egy huszárezredbe felvétesse. E végett az illető ezred ezredeséhez ment, hogy besoroztatása érdekében a szükséges lépéseket megtegye.

Az ezredes még nem fejezte be ebédjét s egy kissé boszankodott a látogatás miatt, de azért elfogadta az öreg Kisst, ki kérelmét elő is adta. Kijelenté, hogy fia erőnek erejével huszár akar lenni.

Az egyszerű nemesnek, kinek ruházatából egyáltalán nem lehetett kivenni Krözus voltát, azt mondta kurtán az ezredes, hogy ez ügyben ő nem illetékes és forduljon az öreg a sorozó parancsnoksághoz. Kiss megjegyezte, hogy fiát nem akarja közkatonának adni, hanem hadapródnak szeretné felvétetni a huszárezredbe.

Az ezredes szinte kicsinylőleg mérte végig az öreg Kisst s hidegen szólt:

— Tudja-e kérem, hogy ezredünkben csak főnemesek vannak, s hogy a tisztikar minta gavallérokból áll? Képzelheti, hogy egy hadapródnak milyen nagy mellékjövedelemre van hát szüksége!

Az öreg Kiss csendesen, nyugodtan mondá:

— Fiamnak tizenhatezer forintot adok havonként; gondolom, hogy ez egy hadapródnak csak elég lesz.

Az ezredes rendkivül elámult e szavakra és épen felelni akart valami mentegetődző dolgot, midőn kinyilt a szomszéd szoba ajtaja és neje lépett be és nagy élénkséggel hivta férjét az ablakhoz.

— Pompás új lovakat hoztak az ezred számára! — mondá lelkesülten.

— Bocsánatot kérek asszonyom, — vágott közbe Kiss, — azok a lovak az én ménesemből valók. Összesen hatvan darab, s fiam huszár felszerelésére szántam!

Az ezredes valóságos extazisba jutott e második nagyszerű felfedezésre és kapta sapkáját s kardját és pár percz múlva Kiss Ernő húszár-kadét lett.

Kiss Ernő magas, nyulánk, hajlékony termetű ifjú volt akkor, kinek termetén gyönyörűen állott a festői huszár egyenruha. Nyilt, férfias arcza s kiváló míveltsége csakhamar rokonszenvessé tették őt a tisztikar előtt s bár hol fordult meg, mindenütt elragadta környezetét. Kitűnő lovas volt, s a legszebb telivéreken lovagolt mindig. Hatvan paripáját huszonnyolcz csikos gondozására bizta, úgy hogy szolga személyzete valóban fejedelminek volt mondható. De mind e pazar pompa és gazdagság közt igen jóságos, mondhatni szelid természetű volt és a katonai szolgálatban rendkivül pontos és lelkiismeretes volt.

Haladt is a rangfokozatban gyorsan; 1842-ben már kapitány volt. Ekkor történt meg vele, hogy a trencséni gyógyfürdőben tartózkodva, egy kártyajátéki bravourjával nagy feltünést keltett. Egy lengyel időzött úgyanis e szezon alatt a kérdéses fürdőben. Grófnak volt bejegyezve a vendégkönyvbe s hazard kártyázásával vonta magára a figyelmet. A force-a az volt, hogy ha észre vette, hogy a tétel nagy, olyankor a játszókat háromszoros-négyszeres tételekkel ijesztgette és így rendesen nem adták meg a kérést s ő csaknem mindig nyert.

Egy nap a „gróf“ négyezer aranynyal ijesztgette a játékosokat. Természetesen nem akarta senki e nagy összeget koczkáztatni. Kiss Ernő véletlenül ott volt és oda szólott a grófhoz:

— Tartom a négyezer aranyat! Általános izgalom támadt e szavakra, de a gróf, hogy elijeszsze Kis Ernőt, hatezer aranyat vágott vissza.

Kiss Ernő intett szolgájának s oda szólott:

— Eredj haza és hozd el azt a ládát. Tudod? Pár percz mulva az inas megjelent a ládával. Kiss Ernő felnyitotta. Tele volt aranynyal. Belemarkolt.

— Itt van a hatezer arany, — mondá Kiss a mint leolvasta, — és hivok vissza még nyolczezret!

A lengyel „gróf“ megadta és egy félóra mulva egy krajczár nélkül hagyta el a játékasztalt és másnap a fürdőt.

Kiss Ernő az elnyert nagy összeget az akkori trencséni alispánnak, Marczibányinak adta át s kérte, hogy oszsza ki a kártyázás közben tönkrejutott urak közt. Természetesen nagy gyöngédséggel.

Ilyen gavallér volt az örmény huszárszázados, ki 1848-ban azon császári tisztek egyike volt, kik legelőször léptek át a szorongatott magyar haza védelmére, a honvédségbe és saját költségén tartott fenn a szabadságharcz alatt egy egész huszárezredet, melynek parancsnoka volt és a melylyel a Bánátban keletkezett lázadás elnyomásán harczolt hősökhez méltóan. Kis Ernőt a nemzeti kormány nagyon méltányolta. Tudvalevőleg mint altábornagy tette le a kardot ő is Világosnál. Mint ilyen került fogságba az aradi várba, mialatt kastélyát szétrombolták és több mázsára menő ezüst asztali készletét a temesvári császári zsoldossereg lefoglalta.

Igy ült az aradi várban Kiss Ernő, ki a hannoverirend birtokosa, a pápai Krisztus-rend lovagja és a magyarérdemrend középkeresztese volt.

Október 5-ikén (1849) érkezett meg az ő halálos itélete is az aradi várba Haynautól. Gyóntatóatyául az aradvári káplán Marchot volt melléje kirendelve. Kiss Ernő október hatodikán kora hajnalban szintén nagy ájtatossággal gyónt meg s áldozott és rendkivüli elszántsággal várta a halált.

Reggel $^{3}/_{4}$ 6 órakor ment be hozzája a porkoláb és jelentette, hogy indulni kell a rettenetes útra.

Egyik aradi minorita, — ki szemtanúja volt a kivégzésnek, — beszéli el, hogy Sweidl, Dessewffy, Lázár és Kiss Ernő tábornokokat a vár sánczaiban lőtték egyszerre agyon. Kiss Ernő, Sweidl és Dessewffy között állott a sorban egy pár lépésnyi távolságra. Keze újjain ragyogó aranygyürűket viselt. Midőn a vezénylő őrnagy jelt adott kardjával a katonáknak és a fegyverek eldördültek: Kiss Ernő még akkor is mozdulatlanulúl térdelve maradt, míg a többiek halva dőltek a porba. Csak vállát furta keresztül egy golyó.

És e rettenetes perczben egy hang nélkül, szoborként térdelt tovább. Csodálatos hősi szív!

A vezénylő őrnagy elsápadva rendelt Kiss Ernő elé más három katonát. Czélba vették drága szivét és egy intésre mind a három golyó keresztül furta azt.

— Imára! — hangzott akkor a vezényszó és s katonaság a papokkal együtt letérdelt.

Mondják, hogy kevés szem maradt szárazon.

TŐRÖS TIVADAR.

Az örmények Törökországban.*)

II.

Zavartalanul működött új szervezetében a főtanács három évig. Ekkor azonban, látszólag merőben kicsinyes ürügy folytán egyenetlenség tört ki a patriarkha s a konstantinápolyi örmény előkelő világnak egyik legbefolyásosabb tagja között. Az utóbbi barátaival egyetemben, czélul tűzte ki e pillanattól kezdve a patriarkhai hatáskör megszorítását. Személyes ellenszenv vezérelte őket; arra nem is gondoltak, hogy módot fognak nyujtani a népnek nagyobb befolyásra ügyeinek intézésében. Pedig ez lett cselszövényeiknek eredménye.

A konstantinápolyi örménység szabadelvű részének vezére, Ágop efendi (hosszabb ideig tanácsosa a párisi török követségnek) csak hamar belátta, mennyire előnyös az adott helyzet saját elveinek megvalósitására. Kezet fogott hát Mátyás patriarkha ellenfeleivel, s sikerült is keresztül vinnie (1847), hogy két tanács helyeztessék a patriarkha mellé: az egyik egyházi igazgatása fölötti ügyeletre, a másik — a czéhtestületek által választott husz tagú világi tanács — a polgári ügyeknek kezelésére. Ezzel megdőlt a dolgoknak régi rendje, melyet jelentékenyen megingattak egyébiránt már az 1844-iki ujitások is. Az előbbkelőek — notabelek — kizárólagos uralmát a közvetlen és általános választás váltotta fel s útja lőn ezzel egyengetve a legújabb időkben életbe lépett szervezetnek.

Az elnöki tiszt mindkét tanácsban a patriarkhát illette ugyan, de úgy az egyházi, mint a polgári administracziónak legtöbb eseteiben kötve volt a tanácsok nézetéhez. Megszűnt továbbá honfitársainak törvényes közvetitője lenni a fényes portánál. Ezt a feladatot, mely eddig mindenkoron össze volt forrva a patriarkhai méltósággal, külön hivatalos közegre bizták, a melynek tiszte volt ezenfelűl a polgári tanács határozatainak végrehajtását is eszközölni. Mind ezeket az ujitásokat helybenhagyta az 1847 márcz. 9-én kibocsátott császári ferman.

---

*) Dádián M. B. herczeg után.

Gyökeresek, nagy horderejűek valának ezen ujítások; a nemzet megszerezte általuk a jogot főnökeinek s képviselőinek megválasztására. Egyelőre azonban nem tanúsított valami nagy türelmetlenséget e jognak gyakorlása körűl. S a kik sajnálták a multat s a kezeikből kisiklott kiváltságokat, könnyebben beletörődtek az új viszonyokba, látván, hogy a változás nem annyira a tényekben, mint inkább szavakban nyilatkozik. Eszélyes számitás volt-e ez, vagy pedig közöny a nép részéről? Nehéz lenne e kérdést eldönteni; annyi bizonyos, hogy a kiváltságoltak osztálya rendelkezett a szavazatok többségével, mely biztosítá részére a következő évek során át a túlsulyt a polgári tanácsban. A megoldás, úgy látszik, nem felelt egészen meg az egyik fél aggályainak s a másik fél várakozásainak. A nép zöme nem emelkedett még fel azon erőnek tudatára, a mely kezeibe tétetett le. Politikai gyakorlatlansága egészen 1860-ig odázta el a diadalt, a mely már ez idő szerint is csak a saját akaratától függött. Csak egyesek fogták fel, milyen lesz a jobban felvilágosult általános szavazatjog eredménye.

Egyébiránt már 1848-ban tapasztalhatták az előbbkelőek, hogy a nemzet bár még mindig kezeikben hagyja a hatalom gyeplőit, érdeklődni kezd a dolgok új rendje iránt. Mátyás patriárkha lemondása nyujtott erre alkalmat. Említettük már, hogy e főpap nyitott útat a főtanácsba a czéhtestületek képviselőinek. Ellenfelei, hogy megbüntessék, mindenféle úton-módon aláásni igyekeztek tekintélyét. Sőt evvel sem érték be s egyenesen czélúl tűzték ki, hogy ráerőszakolják a patriarkhai méltóságról való lemondást. Megelőzte tervök végrehajtását az események váratlan fordulata.

A patriarkha, türelmét veszítve, elhatározta, hogy önként le fog mondani. Összehívta a két tanácsot a Kum-Kapú városrészi Mária templomba (Konstantinápoly e város részében, közvetlenül a templom mellett van a patriarkhai palota). Tömegesen jelent meg a nép, s midőn a patriarkha a szószékről kijelenti, hogy lemond tisztéről, zajos tiltakozásokban tört ki. Több szónok esengve kérte, hogy maradjon meg továbbra is. Határozott s ismételt lemondási nyilatkozatai

után felkiáltott az egyik szónok, hogy ily körülmények közt nem marad más hátra, mint utódjáról gondoskodni, s hogy a legméltóbb erre a patriarkhai méltóságnak előbbeni viselője, Jakab. Lelkesedéssel fogadták e név kiejtését s a népakarat egyértelmű nyilvánulása előtt kelletlenül bár, de kénytelenek voltak meghajolni az előbbkelőek is. Mintha lett volna valami az 1848-ik évnek levegőjében, a mi önerejüknek tudatára ébresztette a nemzeteket mindenütt még a távol Keleten, a Bosporusnak partjain is.

A konstantinápolyi örménység zöme ekkor vett először részt a patriárkha megválasztásában, s el lehet mondani, hogy igazán jól választott. Jakab patriarkha kiváló eredményekkel ékeskedő, mély vallásos érzettől áthatott férfiú volt. Jó viszonyban iparkodott lenni mindenik párttal, de azért odaadó híve volt a nép ügyének. 1858-ig viselte a patriarkhai méltóságot, a midőn előrehaladott kora a magán életbe való visszavonulásra kényszeríté. Tragikus véget ért Jeruzsálemben. A házban, a hol lakott, éjjel tűz ütött ki, s a veszély közepette álmából felriadt főpapot az ijedtség sírba vitte.

Még megérte a nemzeti ügy diadalát, melynek leghivebb bajnokai közé tartozott. Az 1847-i ujítások, mint már kiemeltük, voltaképen inkább csak elvi kijelentéseket foglaltak magukban, nem pedig gyakorlatilag alkalmazott reformot. Az előbbkelőek maradtak továbbra is a hatalom urai a polgári tanácsban; ámde azon férfiak, kik a jogegyenlőség csak ünnepélyesen kihirdetett elvét élő valóságként akarták megtestesíteni, felhasználták Jakab második patriarkhaságának nyugalmas éveit, lassankint előkészítették a népet a megkezdett műnek betetőzésére. Alkotmány! ez lőn az általános jelszó; s 1859-ben, a polgári tanács megujítása alkalmával többet az előbbkelőek közül nem választottak újra meg s oly többség kezeibe adták az ügyek elintézését, a mely hű kifejezése volt a közérzületnek.

Az ujonnan megválasztott testület nyomban s erélyesen munkához látott. Bizottságot küldött ki, melynek nehány egyházi tagja is volt, alkotmánytervezet kidolgozása. Meg lőn állapítva, hogy a bizottság munkálatát hozzájárulás czéljából a nép elé fogják terjeszteni, mely ekkor már egészen át volt hatva jogainak tudatától s mely bizalmatlansággal kisérte a notabelek egy részének ellenséges törekvéseit.

Ez a bizalmatlanság némi zavaroknak, s azok folyamában erőszakos jeleneteknek volt szülőoka. Jakab patriarkhának utódja, György (a későbbeni katholikos) lemondván állásáról, több örmény lap azt a hírt terjeszté el, hogy e váratlan lemondás tiltakozást jelent a készülőben lévő alkotmány ellen. Ez a hír forrongásba hozta a népet. 1860 május havában, az nap, a midőn megválasztották az új patriakhát, Sergiust, dühös tömegek rohanták meg a patriarkhai palotát s a Mária templomot. Zajongásukból kiváltak a „Le Sergiussal!“ „Alkotmányt“ kiáltások. Tetőpontra hágott a zűrzavar, midőn az ősz expatriarkhának, Jakabnak sikerült a szószékhez jutni. Tiszteletreméltó alakja, agg kora, főpapságának, jótékonyságának emlékei lecsendesíték egy kissé a népet. Meghallgaták békére intő szavait; az amirás-ok*) közül többen siettek kijelenteni, hogy az alkotmány késedelem nélkül életbe fog léptettetni s hogy Sergius megválasztása nem hogy azt jelentené, a mit hiresztelnek, hanem épen ellenkezőleg zálogát képezi az előbbkelőek engesztelékeny hajlandóságának.

1860 máj. 24-én felolvasták végre az alkotmány javaslatot a nemzet egyetemes gyülésében. A patriarkha és a papság kijelenték, hogy e tervezetben semmi sincs, a mi ellenkeznék a hittel s az egyházi fegyelemmel. Ez a kissé lanyha nyilatkozat elég volt a gyülésnek; az volt ugyanis a fő, hogy a keletkezőben levő mű megnyerje a vallási megerősítést. Még csak a fényes porta szentesítését kellett megnyerni, a mi — némi módositása után az egyes részleteknek — meg is történt az 1863 márcz. 17-i ferman által.

Nagy, hallatlan esemény volt ez nemcsak az örményekre, hanem általában az egész Keletre nézve. Ez az alkotmány igaz, hogy csak a különleges érdekeit, úgy szólva házi ügyeit szabályozta mintegy negyedfél milliónyi népnek; de azért mindenkor méltó dicsőség lesz a törökországi örményekre nézve, hogy példát adtak az ottomán birodalom többi keresztény népeinek, példáját annak, miként kell belügyeik intézését a természetes jogegyenlőségre s az igazságnak alapjaira fektetni.

DR. MOLNÁR ANTAL.

---

*) Ez az arab eredetű szó általában urat vagy fejedelmet jelent; a törökországi örmények nemzeti főnök értelemben használják.

A magyar tudományos akadémiából.

— Dr. Ötvös Ágoston emlékezete. —

Nem utolsó feladatát képezi ismeretterjesztő folyóiratunknak azon érdekes ethnologiai jelenség fürkészése: hogy a csekélyszámú örménység mily különböző irányban szolgáltatta be értelmi adóját a magyar közművelődés nemzeti kincstárába.

Ötvös Ágoston élete és irodalmi pályája e kérdés megvilágitására, annyival kedvezőbb alapot nyujt, mert egyrészt sokoldalú műveltsége és szellemi tevékenysége fajunk képességeinek megitélésére is jellemző adatokat szolgáltat; másfelől pedig egész működésében egy önmagával teljes összhangban állott lélek, szóval egy szép élet nemes harmoniája nyilvánul.

Derék tudósunk Magyarhon erdélyi részében Gyulafehérvárt, 1811. april hó 27-én született; hol atyja Ötvös Jakab a város egyik tekintélyes és köztiszteletben állott polgára volt.

Iskoláit szülővárosában, — és pedig a felsőbbeket az erdélyi róm. kath. püspöki lyceumban végezte be; s tanulmányainak befejeztével 1828. év végén, az orvosi tudományok hallgatása végett a pesti egyetemre ment.

A fővárosban rendes szakmáján, az orvosi tanulmányokon kivül, más irányban is igyekezett tudomány-szomját kielégiteni, ismeretkörét és szellemi képzettségét bőviteni; nevezetesen Weserle tanár historiai előadásai nyomán már ekkor különös előszeretettel tanulmányozta a történelmet is.

Az egyetemi (orvostan) pályát befejezvén 1834-ben a magyar fővárosból Bécsbe tette át lakását, hol a városi közkórházban dr. Seeburg, később császári udvari orvos, klinikáján magát az orvosi gyakorlat mezején tovább képezte.

Már 1836-ban megirta becses orvosi értekezését „Erdélyország Gyógyvizeiről“, — mely egyszersmind arról is nevezetes, hogy legelső volt az erdélyiek közt, magyar nyelven.

Ugyanezen évben nyerte el orvostudori oklevelét is, s mint felavatott „medicinae doctor“ visszatért Gyulafehérvárra, ott magát a gyakorlati orvosi pályára adván.

Három évi működése után 1839-ben azon kitüntetés érte a fiatal orvost, hogy Alsó-Fehérmegye tiszteletbeli táblabirája, két évvel később pedig a magyar természettudományi társulat rendes tagja lőn.

E mellett a gyulafehérvári casino-egylet, melynek létrehozásában szintén tevékeny részt vett, már 1844-ben igazgatójának választotta meg őt; mely állásában mindaddig megmaradt, míg a forradalmi események vihara magát az említett helyi egyesületet is össze nem rombolta.

A nemzeti nagy átalakulást megelőzőleg két évvel (1846-ban) az erdélyi udvari cancellaria által gyulafehérvári kir. pénztárnoknak neveztetett ki.

Midőn utóbb a történeti nevezetességű 1848-iki utolsó kolozsvári országgyűlésre Gyulafehérvár részéről követnek küldetett, — itt azon régi cryptographiai levelek gyüjteményét is kiadta, melyeknek megfejtésén már több év óta sok fáradsággal és buzgalommal dolgozott, s mely e czím alatt „Rejtelmes levelek Első Rákóczy György korából,“ Rákóczynak kőmetszetű arczképével, a levelek titkos jegyeinek magyarázatával és hatrendbeli fac-similével együtt jelent meg.

Valamint régészeti, úgy államtudományi szempontból egyaránt érdekes gyüjteményének legszebb gyöngyét kétségen kivül a nagy egyházfejedelem Pázmány Péter bibornok-érseknek I. Rákóczy Györgyhöz titkos jegyekkel irott intő levele képezi.

Az 1848—49 évi mozgalmak lezajlása után Ötvös fáradhatlan szorgalommal és kiváló eredménynyel folytatta tovább nagybecsű tudományos buvárlatait.

Széleskörű irodalmi működését, melyet különösen az ötvenes évek második felében s a hatvanas évtized kezdetén kifejtett, lehetetlen egy rövid életrajzi vázlat körében, habár főbb vonásaiban is, rendszeres könyvészeti ismertetés tárgyává tennünk; tehát szorítkoznunk kell legalább azon tudományos folyóiratok puszta czímeinek hézagos felsorolására, — melyeknek különböző évfolyamaiban Ötvös Ágoston maradandó becsű dolgozatai időszakonként megjelentek.

Ilyenekül kell mindenekelőtt említenünk a Simor János herczeg-primás, mint volt györi püspök pártolása mellett dr. Rómer Flóris és Ráth Károly, a magyar tud. akadémia tagjai által kiadott „Győri történelmi és régészeti fűzetek“-et; továbbá a Török János által szerkesztett „Hazánk“ czímű történeti és honismertető időszaki folyóiratot; a Budapesti Szemlét; az Új Magyar Muzeumot; a Magyar Történelmi Tárt; az Erdélyi Történelmi Tárt; az Erdélyi Történelmi Adatokat; az Erdélyi Muzeum-Egylet Évkönyveit; a Gyulafehérvári Fűzeteket. . . . Ezenkivül az Akadémiai Értekezések számos helyeit.

A kolozsvári „Hirlap“-ban is irt, több régi oklevél közlésén kivül, egy felszólitást Erdély régiségei ügyében, mely annak idejében (1854-ben) az erdélyi naptárban is megjelent. Ugyanott kiadta többek közt a néhai Kovács Miklós, volt erdélyi kath. püspök életrajzát, II. Rákóczy György beiktatását a fejedelmi székbe, Temesvári István kenyérmezei diadalát stb. stb.

Sokoldalú és komoly irányú irodalmi munkálkodását a magyar tudományos akadémia is méltó elismerésével jutalmazta, midőn az örmény származású magyar tudóst 1860 deczember 16-án az Akadémia levelező tagjává választotta meg.

Fájdalom azonban: tudományos pályájának ezen szellemi babérkoszorúját ezentúl már nem sokáig birhatá Ötvös; mert — miként egyik folyóirat szerkesztője hátrahagyott dolgozatának közzétételénél megjegyzé, — „a tudomány s barátai nagy veszteségére“ már 1861 október 25-én befejezte közhasznú életét; melynek alig ötvenegyedik évében, mondhatni élte javában, ragadta ki őt családja köréből, a korai halál, épen az újabb magyar alkotmányos élet földerengő hajnalán.

Mint ember, mint hazafi, mint tudós, mint szülővárosának hű polgára tiszteletreméltó alakja volt Ötvös Ágoston a magyar társadalom közszellemével bensőleg egybeforrt örmény népelemnek; eszményi világnézletét s mély vallásos szellemét pedig életének azon tánye, egy magában véve is, kellő világitásba helyezi: miszerint ő volt az, ki 1851-ben az előpataki templom felépitését, — mely a „Szenvedő Jézusnak“ oltalmába ajánltatott — mint a gyulafehérvári róm. kath. székesegyház akkori őrkanonokjának: Erőss Sándornak teljhatalmú biztosa, teljesen bevégeztette; s az ekként felépített szentegyházat, még ugyanazon évi Nagy-Boldog-Asszony napján (Kovács Antal, volt brassói apát-plebános által), Isten dicsőségére és a szenvedők lelki vigasztalására ünnepélyesen fölszenteltteté!

Szerencsés, kinek elhaló porai fölött ily nemes élet emléke virraszt!

Dr. Simay János.

A szerzet-alapító Mechithár levele.

Szamosújvár tizenkét, tekintetes, hív- és szeretett tanácsnokának. Kristóf főgondnok-, Tódorás biró-, Salamon úr-, Áliksza úr- és sorban a többi uraknak.

Jézusadta üdvözlet! sok áldással és lelki szeretettel ajánlom a fennirt tekintetes uraknak és az Önökkel együtt élő istenszerető népnek. Kérem a mi Úrunkat, Jézus Krisztust, hogy Önöket tartsa meg mindig kegyelmében, hogy naprólnapra gyarapódjanak a római szentegyház kath. hitének igazság-szeretetében és a jótettekben; mert csak így adhatnak embertársaiknak jó példát ezután is. Ime — kivánságuk szerint — küld a szent congregatio Önöknek most hitkövetet; szeretett testvérünket, főtisztelendő Minászt,*) az istenészet tudorát; ez sok dicséretre méltó és igen alkalmas arra, hogy Önöket kormányozza. És méltán történt ez; mert Isten tekintetbe vette Önök szükségletét és nyiltszivűségét és kegyeskedett Önök számára olyant választani, ki Önöknél nemcsak a lelkipásztorkodás vezetésére alkalmas, hanem az úrak előtt is tekintélyben álland s anyagi ügyeikről is gondoskodni fog. Ilyent óhajtottak; birja a latin nyelvet is, igen derék ember és tud nagygyal úgy, mint kicsivel társalogni. Azért teljes szivből ajánlom Önöknek, hogy fogadják őt nagy szeretettel és méltó tisztelettel; érdekük kivánja azt, hogy ezután is mindig szeretetet és tiszteletet tanusítsanak iránta. Önök

pedig, 12 tanácsnok, védjék és támogassák őt, hogy szabadon munkálkódhassék egész közönségükért és mindenben gondoskodva vigyázzanak arra, nehogy valaki engedetlenséget, vagy ellenséges indulatot mutasson iránta; mert nagy hasznukra válik, ha ő mindig tisztelet- és uralomban marad. Ha a püspök-, vagy ennek helyettese-, vagy valamely úrhoz viszik, ez nagy tisztelettel történjék. Végre azt is tudomásukra hozom, hogy minél nagyobb tisztelet- és szeretetben tartják, annál nagyobb haszon fog Önökre hárulni. A tudat, hogy istenfélők, engemet — ki mindig imádkozom Önökért — megörvendeztet, és reménylem, hogy jó előmenetelük hirét hallva ezen örömemben megmaradok. Amen.

Ime Önökhez ment a hitkövet, azért Manuel atyát, ki eddig kérésükre ott tartózkodott, küldjék vissza; mert szerzetünknek szüksége van reája. — De mivel főtisztelendő és szeretett testvérünk Minász tudor arra kért minket, hogy hagyjuk ezt még bizonyos ideig ott: azért megengedjük, hogy az áuguszt végeig ott maradhasson; azonban kérem, hogy szeptember elején kalauzolják el jó utitárssal Bécsig.

Legyenek meggyőződve arról, hogy mi, társainkkal együtt imádkozunk Önökért és örvendünk jó hírnevöknek. — Mánuel atya el fog távozni onnan, de ott lesz Minász tudor. Mánuel atya leveléből örömmel vettünk tudomást Önök állapotáról; reméljük, hogy örvendetest fog Önökről írni Minász tudor is, ki őszintén szerető barátunk és egy szív velünk. — Miért is ismételve ajánjuk, hogy tartsák Minászt, az istenészet tudorát, nagy tisztelet- és szeretetben az Isten dicsőségére, az egyház diszére és Önök hasznára. Üdvözek legyenek!

Tekintetességtek
1722, május 25. igénytelen szolgája
Mechithár vártábed, abbás,

*

Eredeti örmény kéziratból:

Szongott Kristóf.

---

*) Dr. Báronián Minász (Minász de Barun) örmény hitkövet, jelentékeny szolgálatot tett a hazai örményeknek.

Az első magyar armenista.

Igen érdekes előttem a thema: kikeresni a magyar irodalomban az örmény vonatkozású helyeket. Más nemzeteknél egész kis irodalom van az örményekről.

S a mily érdekesnek tűnt fel előttem a kérdés, épen oly törekvéssel fogtam magyar irodalmi tanulmányaim közepette, annak kiderítéséhez, hogy ki az első magyar iró, ki ily irányban kisérleteket tett? Munkámat hamar eredmény koronázta, mert sikerült észrevennem, hogy irodalmunknak egyik igen tisztelt alakja az, kit az első magyar armenista elnevezés — legalább tudtommal — megillett.

Ki ne hallott volna Mikes Kelemenről (1690—1762), ki irodalmunk nemzetietlen korának egyik ismeretlen munkása volt, s kinek nagy neve van a magyar szépproza történetében? (L. Beőthy, Széppròzai elbeszélés a régi magyar irodalomban. I. k. 205 l.)

Sok szempontból volt már az ő irói működése ismertetve, s azt hiszem, épen hozzánk tartozik őt, mint armenistát, a tudományos világnak s főleg a nagy közönségnek bemutatni.

Hogy teljesen tisztában lehessünk ily irányú működésével, el kell mondanunk egy pár vonást életéből; mert csak így tudhatjuk meg, hogy mi által lett ő, — bizonyára öntudatlanul — armenistává. (L. Abafi Lajos: Mikes Kelemen, Magyar Könyvesház 48—50.)

Tudnunk kell, hogy Mikes 1707 tavaszán II. Rákóczy Ferencz fejedelem udvarába jutott, hol átesvén a különféle fokozatokon „udvari bejáró“ lett. Az ifjú — irja Abafi autentikus tanulmányában — rajongó szeretettel csüggött Rákóczyn, kinek vérrokona volt, és kit önként a bujdosásba, a sírig elkisért.

S ezzel mindent megmondtunk. Mikes urával együtt bújdosott országokon át, míg végre 1717, okt. 10-én Galliboliba kerültek. — Mikes az önkéntes számüzetésben azonnal megkezdhette nevezetes naplójegyzeteinek irását, melyek „Törökországi Levelek“ czímen irodalmunk kincsei közé tartoznak E levelek teszik Mikest armenistává. Mert 1720, április 24-én Rodostóba jutott, hol többek között örmények is laktak, s neki ezekkel igen közvetetlen érintkezése volt.

A kép, mit ő XLII. levelében a rodostói örményekről nyujt, nem a legkedvezőbb.

Lássuk a levél egyes adatait, mely 1721, nov. 20-án kelt Rodostóban.

Élénk szinekkel rajzolja a város viszonyait s felemlíti, hogy „négy nemzetség lakja: görög, örmény, török, zsidó.“ Külön-külön városrészekben laknak „és nem elegyednek össze.“ Vannak külön biráik, de azért egy központi (török) hivatal hoz határozatot.

Majd a különféle nemzetségekről szól, s az örményekről különösen ezeket mondja, párhuzamba állítva őket a görögökkel: „A görögök sokkal jobban élnek, mint sem a mi örményeink, a kik között lakunk; de nem is olyan munkások, mint ezek (mint t. i. az örmények), se nem oly gazdagok, nem is csoda, mert az örmények igen rosz ételekkel élnek.*) Már ebben a hónapban (november) bialokat ölnek meg és azoknak a húsából kolbászt csinálnak, és mindenütt csak a sok kopácsolást halljuk egész éjszaka, hogy nem is lehet alunni — aztat megszárasztják és egész esztendőn át azzal élnek. Az örmény asszonyok, mikor a városra mennek, mind fekete béletlen mentét vesznek magukra és igen munkások. Egy rendbeli köntösnél a leányokkal többet nem adnak, se pénzt, se más egyebet. Egy örmény a lakodalma után egy hétig vagy kettőig a feleségével együtt nem eszik — ennek nem tudom okát. A lakodalomnak pedig már nálok bizonyos idejek vagyon — leginkább ebben a hónapban (november) házasodnak, a midőn már az újbor megforrott és a kolbász csinálást elvégezték“....

Ennyit ír e levélben Mikes a örményekről. Egy másik levelében még az örmény asszonyok arczszinéről tesz emlitést.**)

---

*) Azt hiszem M. csak hallomásból ismerte az örmény étkeket; mert aki azokat meg is izlelte, nem igy ir. Az örmény asszonyok főzete izletes; a hazai örmények konyhái igen jó hirben állanak.
Szerk.

**) Izlés dolgában nem kell vitatkozni (De gustibus ...). Pedig egész Keleten az örmény és a georgiai nőt tartják legszebbnek.
Szerk.

Nem kevésbé érdekes Mikesnek egy költeménye, mely szintén a XLII. levélben van foglalva, s minket egy része tárgyánál fogva érdekel, mert mint költői mű nem sokat ér. Miután sokat elmond a városról, annak fekvéséről és lakóiról: az örmény lakodalomra tér át, és azt így irja le:

Örmény menyasszonyt pompával
Viszik este sok gyertyával,
Ki templomban völegénynyel
Megesküszik nagy örömmel.
Másnap menyasszonyt utczákra
Viszik házakról házakra.
Annak fejét betakarják,
Hogy ne lásson, azt akarják.
Orrára könnyen leesne,
Ha segitsége nem lenne.
Ötet kétfelől vezetik
Öreg asszonyok segítik.
Menyasszony nagy büszkén megáll
Minden háznak kapújánál,
Ott keszkenőt a nyakára
Tesznek, s elég ajándékra.
Onnét előbb meginditják,
Meg más háznál megállitják.
A völegény pillangósan
Megyen előtte kardosan.
Az utczákat mind bejárván
S elég ajándékot kapván
Viszik völegény házához,
Hol kezdenek vigassághoz.
Egy hétig tart lakodalom,
Három napig az unalom;
Mert addig a völegénynek
Lánczon kell lenni kedvének . . .
Lakodalma völegénynek
Hasznára van erszényének;
Mert kiki ad neki annyit,
Hogy elteszi annak felit.

Ime! a mit Mikes a rodostói örményekről feljegyzett. Nem sok az egész, de elég arra, hogy őt magyar armenistának elnevezhessük.

Esztegár László.

Az örmény regék helyzete a világirodalomban. *)

I.

Az örmények népirodalma kevéssé ismeretes. Míg történetirodalmuk az európai irók jól megérdemlett figyelmében részesűl s azoknak tudományos értékét majdnem minden évben különféle európai nyelvű fordításokban és monographiákban mindinkább és inkább feldolgozzák: addig népirodalmát kevésbé ismerik. Pedig gazdag az regékben, dalokban, az epikai mondák minden fajában. Irodalomtörténete tehát bő anyagot nyújt úgy az ethnographus, mint a phylologiai fürkész számára.

---

*) Az Armenische Bibliothek IV. kötetének, (»Märchen und Sagen«) előszavában irottakat veszi itt átdolgozva az érdeklődő szives olvasó.

Az érdeklődés azonban, melyet az örmény népirodalom tanulmányozása nyújt, nagyobb, tudományos jelentőséget — úgy hiszszük — csak akkor nyer, ha azt összehasonlítjuk, más népeknél is előforduló hasonszerű műfajokkal.

Ezúttal itt mi csak a regékről kivánunk szólani. — És vizsgálódásaink közepette nem csak arról fogunk meggyőződni, hogy az örmény regék a szlávok, németek s még más népek regéihez hasonlók, — mert azokat hallhatni úgy a Ván-tó partján, mint akár a Duna és Volga környékén — hanem arról is, miszerint némely örmény monda, — épen úgy, mint sok más keleti — tartalmára, regényességére, sőt még más sajátságaira nézve is az európai népeknél feltalálható mondákkal egykorúnak látszik lenni. 1)

Hogy ezen állítás igazságáról közelebbről meggyőződjünk, legczélszerűbbnek az az eljárás követése ajánlkozik feldolgozásunkban, mely a regéket egyes elemeire szétbontva veszi bonczkése alá. Ezen, az örmény regékben előfordúló elemek a következők: a) a boszorkányok, b) a varázskigyók és sárkányok, c) a megkövűlések illetve bűvös álmok, d) aranyfülemilék, e) átváltoztatások. Lássuk ezeket egyenként.

a) A boszorkányokról.

Az örmény regékben a boszorkányokról (devekről) sokszor van szó elannyira, hogy talán nincs is olyan mythologiai tartalmú monda, melyben ezek szerepet ne játszanának.

A keleti népek mythologiájából ismeretes, hogy a dev (szanszkr: deva, avestin: daeva, örményül: dev) láthatlan lény, mely a régi hindusoknál jó, Zoroaster tanaiban pedig gonosz tulajdonsággal bir. A boszorkányok tehát úgy, mint az orosz baba-jagak, főleg kétszínű jellemük által tűnnek fel. — Majd jók és készek a természet feletti erők támogatásával, — melyek rendelkezésükre állanak — (minők

---

1) Chálátiáncz e tanulmány megirásánál forrásúl nemcsak az általa, az eriváni kormányzóságnak Alexandropol kerületében gyüjtött regéit és mondáit használta fel, hanem mindazon örmény népmondákat, legendákat, közmondásokat és talányokat is feldolgozta, melyeket Szêruánczdiáncz plebános, mint legjobb ismerője a népéletnek s e régi nép irodalmának, gyüjtött össze Ván és Mus örmény tartományokban.

varázsfésűk, kendők, borotvák, tükrök, korsók stb.) segedelmet nyújtani; majd pedig rosszak és mint ilyenek az ember iránt ellenséges érzülettel viseltetnek elannyira, hogy nem egyszer emberhússal táplálkoznak.[1]

Az örmény mondák szerint a boszorkányok rendesen régi malom- és torony-omladékokban laknak. A holdnak megjelenésével elhagyják titokteljes lakásukat s szörnyű kigyókkal kezükben a görög epósz Erinnysére emlékeztetnek. Az ilyen boszorkányok az örmény regékben „éj anyja“ név alatt fordulnak elő, és nagy ellenségei a napnak; folytonosan kergetik ezt, de sohasem érik útól. Csak este felé közelednek a boszorkányok a naphoz, de abban a pillanatban, melyben ők megfogni akarják — eltűnik az. Ekkor lerázzák a sziszegő kigyókat magukról és elküldik azokat a nap után a városokba, falvakba s más helyekre, mindenütt ijesztő sötétséget hagyva maguk után. — Ha azonban azt veszik észre, hogy keresésök hiábavaló és hogy a nap nincsen már többé a földön, alászállnak ismét az alvilágra. Mihelyt alászállottak, legott — virad keleten.

Az örmény mondák tehát a boszorkányok jellemét, mint a sötétségnek, az éjnek természetes személyesitőjét tűntetik fel, melyből aztán a gonoszokról való fogalom, mint természetes következmény, származik.

Hasonló mythoszokat találunk sok más népnél. A szláv és lithván népek felfogása is a napot istennőnek tekinti, kinek kastélya keleten van s ki az égbolton arany hintóban jár s úti fáradalmaktól elbágyadva a föld porával betakartan este megfürdik a tengerben, hogy reggelre ismét megjelenjék tisztán és fényesen.

A görög monda szerint Héliosz, napi utazása után, kifáradt paripával nyugaton alászáll, hol a paripák az oczeán habjaiban pihenik ki magukat.

Az ónémet monda pedig azt regéli, hogy Odin reggel a napot az éghez kiséri és éjjelre mindnyájan alámerűlnek a tengerbe.

---

[1] A többek közt a georgiaiak és mingreliaiak »Rokapi« nevű mondája egy öreg asszonyt tűntet fel ilyen demonias charakterrel. A közönséges életben is számtalan sovány kinézésű, de főleg rossz indulatú vén asszonyt illetnek e névvel. Zagareli: Mingrelische Studien I.

Nem kevésbbé érdekes egy másik örmény rege a királyfiúról, ki a napot megakarta ölni. Ez a királyfiú szenvedélyes vadász volt. Többször ment vadászni, de semmit sem tudott elejteni. Kétségbeesésében és boszúságában vadászatának sikertelensége felett a napra czélzott azon szándékkal, hogy megölje s az egész világot — melyben az ő számára semmi kedves sincs — tönkre tegye. Alig lötte ki íjját, a nap tűzes kezével agyonütötte, hajánál fogva megragadta s egy sivatagra dobva megátkozta, hogy ne láthasson többé. — Egyszer azonban hosszas keresés után a királyné, fiát megtalálja; ez anyját a naphoz küldi, hogy számára kérjen kegyelmet. A királyné elment, de nem találta meg addig a napot, míg vasczípőket nem viselt s vasbotot nem tört el. Végre megtalálta az ő szép, kékmárványból épített kastélyát és belépett; tizenkét termen ment keresztül, melyek mindenike boltozott volt s a melyeken megmérhetlen sokasága aludott a csillagoknak. Mindenik terem közepén fürdő volt elhelyezve forrással. Fák, füvek, madarak, állatok seholsem valának láthatók. Mindenütt mély csend uralgott. — A középső teremben elhelyezett fürdő felett aranycsarnok volt felállítva. Itt egy gyöngyágy állott, melynek egyik oldalán ült ragyogó fényben a csillogó királyné — az anyanap. Miután a királyné a szerencsétlen asszonynak kérését meghallgatta s fiát bolond tetteért megdorgálta, megkönyörült a szegény asszonyon.

Az ilyen kétszínű jellemmel biró devek testnélküli láthatatlan lelkek, s kimeríthetlen vagyonnak (aranynak, ezüstnek s nemes köveknek) birtokosaiúl tüntettetnek fel. Kertjeikben, az életvizének forrásánál élet-almák és életdinnyék nőnek. Várkastélyaikban pedig arany varázsmadarak, tűzlovak és tűzbivalok laknak, melyek egy pillanat alatt az egész világot átrepülik. Mindent elrabolnak a királyoktól és hősöktől, kiknek aztán ugyancsak sok gondot ád az, hogy mikép semmisítsék meg ezen deveket, hogy ez által elrabolt vagyonuk birtokához jussanak.[1]

---

[1] Majd épen ezt találjuk a devekről a georgiai és mingreliai mondákban. (Dev=georgiailag Dewi vagy Mdewi — mingreliailag Demi) (Zagareli e. h.)

Ámde az is megtörténik, hogy a dev egy királyleányt elrabol, a mikor is aztán a dev mindent elkövet, hogy állandóan a királyleány szolgálatára állhasson, a kinek kívánságára a legnehezebb feladatok teljesítésére is vállalkozik. Igy pl. ezüst egeret, ezüst macskát, arany tyúkot és arany rókát stb. teremt elő, még pedig úgy, hogy ezen csodadolgok élő organismussal birnak, s állandóan egymásután szaladnak, anélkül, hogy egymást utólérnék. Ilyen feladatokkal foglalkoztatja a királyleány a devet addig, míg végre előjőn egy hős, ki a devet megöli s őt megszabadítja.

Az orosz regében egy ily dev helyét gyakran a Koscsej képviseli. A Koscsej mindenesetre a mingreliaiak Otscho-Kotschival (betűszerint: kecskeember, erdőördög jelentésében), az ossetek Lagsird-jével és a mongolok Ider-Tarbojához hasonlitható. 1)

A szláv, román és német regékben szintén jőnek elő devek, noha itt azok inkább gigászok, óriások alakjaiban lápnek fel. 2)

Egyébaránt a hősök fellépése az örmény regék szerkezetében is feltalálható. Említsük-e ezen hősök közül a sokatevőt, ki hét malomkővel őrlött gabonát emészt meg s mégis azt kiáltja: „ez nekem kevés, adjatok többet!“; a sokativót, ki egy tavat kiiszik s mégis így kiabál: „meghalok a szomjúságtól!“; a gyorsfutót, ki egyik lábával Chisánba (a Ván tó körül), a másikkal Stambulba lép; az óriást, ki az egész világot magára veszi s avval szabadon körüljár; az éles hallót, ki mindent hall, mit az emberek a földön beszélnek s a csodaóriások egész sorát, kik a regehősök legveszélyesebb kalandjait támogatják. — Az óriások közül említendő végül az, mely az örmény regékben Orpheus névvel jön elő, s a ki oly varázslóan fuvolázik, hogy annak hallatára állatok, hegyek és völgyek kezdenek tánczolni.

---

1) Zagareli e. h. továbbá Ossetinische Studien von W. Miller (russisch). Schiddi-Kur. No 3.

2) Deutsche Hausmärchen von Wolf, S 307—311. Kinder- und Hausmärchen, gesammelt durch die Brüder Grimm. Grosse Ausgabe. Göttingen 1803. Bd. I, S. 405 - 407. Westslavischer Märchenschatz, S. 61—63.

E részlet befejezéseül érdekes a deveknek még ama tulajdonságát is megfigyelni, mely a keresztény felfogás befolyása alatt fejlődött ki. Itt a dev már többé nem mint hős, mint bátor-alak, hanem inkább mint szolga áll előttünk. Az örmény népénekeseknél érdekes episodokkal találkozunk, melyek a deveket épen ezen tulajdonságukban jellemzik. Így említik azt, hogy Világosító-Szent-Gergely (az örmények védszentje) magához hivatott minden devet s megparancsolá, hogy azok a mélységbe dobassanak. Majd azt is említik, hogy a kononi szent kolostorban (Mus tartományban) a devek hordókba vannak elzárva s azoknak az Üdvözitő eljöveteleig kell a földben elásva maradniok.

A keresztény eszmék befolyása alatt tehát egészen más jellegűek a devek, anélkül azonban, hogy megszüntek volna „a rossznak jelképei“ lenni.

— A befejező közlemény jövő számunkban. —

Chálátiáncz után átdolgozta

Dr. Gopcsa László.

* * *

Püspöki bérmaút.

Erdély köztiszteletben álló derék püspöke: Lönhárt Ferencz, a statusgyűlés — melynek tanácskozásait oly tapintatós-bölcsen vezette — befejezése után a szolnoki esperesi kerületbe ment, hogy egy-nehány helységben a bérmálás szentségét kioszsza. Útjában a titkáron kivül a kerületi főesperes Csákány Adeodat kisérte ő Nagyméltóságát.

Szamosújvárra október 8-án délután érkezett meg a várva várt főpap; kiséretéhez sokan csatlakoztak Deésről is. Egyenesen a plebaniai templomba ment, innen a nagy néptömeg és a tanuló ifjúság által képezett szép kettős sorfal között — folytonosan áldást osztogatva — haladt a plebánosi lakig; e házat választotta szeretett püspökünk szállásul. Első, ki ő Nagyméltóságánál megérkezése után azonnal tisztelgett, Szabó János helybeli gör. kath. püspök volt; azután Veres Károlin tanitónő vezette be a leányiskola fehérbe öltözött növendékeit, hogy ezek „Isten hozott“-at mondjanak mélyen tisztelt főpásztoruknak. A leánykák után jöttek a küldöttségek. Az örmény kath egyházközség, melynek szép számmal megjelent tagjai az egész termet elfoglalták — nevében a plebános üdvözölte a kedvelt püspököt, ki talpra esett válaszában különösen kiemelé azt, hogy az az örvendetes jelenség, melynek a szónok e szavakkal adott kifejezést: „Egy szív és egy lélek uralkodik az egyházközség tagjai és a plebános között“ — jó hatással van lelkére. A városi képviselet szép üdvözletét Placsintár Dávid polgármester mondotta el. Az ezután következett tisztelgések sora ez: Latin szertartású papság és egyházközség; örmény szertartású papság, tanárok, tanitók és tanitónők; görög kath. káptalan, járásbiróság, szolgabiróság, adóhivatal és pénzügyőrség, ev. ref. egyházközség s a t. Minden egyes küldöttség üdvözletére szépen, találóan válaszolt. — Estve a dalárok énekeltek a püspök ablaka alatt; a hangjegyekre csinos lámpások vetettek világosságot; ott volt az egész város.

Október 9-én a jótetteiről ismert főpap nagymisét mondott az örmény kath. plebániai templomban, a segédlet 18 egyházi személyből állott; kilencz örmény pap szolgált az oltárnál, ezek közt volt Duha Dávid plebános (Újvidékről) és Turcsa Mihály mechithárista atya (Bécs). Zsúfolva volt a templom; mise alatt hol a dalárda emelte szép énekeivel lelkeinket az Urhoz, majd meg a fuvózenekar fokozta eljátszott összhangzó egyházi dallamaival a buzgó ájtatosságot. Mise után Bárány Lukács mondott sikerült egyházi beszédet. A plebános után a főpásztor ment fel a szószékre; rögtönzött remek beszéde nagy hatást idézett elő; méz-édes ajkairól leömlő ékes, meggyőző szavait gyönyörrel hallgatta a nagyszámú hivő népség. Ritka beszédében különösen arra intett, hogy tartsuk meg ezután is azt az örökölt, páratlan vallásosságot, mely apáinkat oly kitünően ékesítette. — Ezután kiosztotta a bérmálás szentségét; a templomban példás rend és csend uralkodott. Habár e nem közönséges egyházi ünnepély 10—1 óráig tartott, mégis örömmel kitartottak végig az ájtatos hívek; mert a mi népünk örömét a templomban leli fel. — Az ebédet a plebános adta; negyvenen ültek a fényes asztal mellé. Az első poharat Bárány Lukács ürítette kedves püspöke egészségeért; azután Simay Gergely főgondnok állott fel és igen szép felköszöntőt mondott, mindig ékesen szóló ajkaira a vallásosság és hazafiság adtak nagyon találó szavakat. Most az ünnepelt püspök nyult pohárhoz és igaz szavaival felkereste a multnak okiratait. „Elődeim — így szólott kegyelmes főpásztorunk — Mártonfitól kezdve mindnyájan úgy nyilatkoztak, hogy az örmények az egyházmegye gyöngyei. . . és én tapasztalásból örömmel mondom azt, hogy elődeim állítása — igaz.“ Felköszöntőt mondottak még Placsintár Dávid, Csákány Adeodát, Szongott Kristóf, Novák Gerő. Az étkek izletesek voltak és a feltálalás csinos volt. — Délután meglátogatta ő Nagyméltósága a gör. kath. püspököt, Simay Gergely főgondnokot. . . Estve fáklyás-zenével tisztelte meg városunk, körében időző főpásztorát; a széles útcza nem volt képes befogadni a tisztelgő népet; ott volt polgárzatunk színe-java. A szónok Novák Gerő tanár volt, ki csinos szavakkal üdvözölte szeretett püspökét. Erre a főpásztor eszmegazdag, hazafias beszéddel köszönte meg a fényes megtiszteltetést. „A fáklyák

fénye-lángja elenyészik — mondá ő Nagyméltósága — ellenben a mai nap emléke maradandó nyomot hagy lelkemben.“

Más nap (októb. 10) reggel a Szent-Ferenczrendiek templomában olvasómisét mondott; tele volt a szentegyház. Azután a tanodákat (gymnasium, fiú- és leányiskola) látogatta meg; két órát töltött az iskolákban, minden egyes osztály feleletét meghallgatta. Ilyen az igazi főigazgató! — Délután nehány híve társaságában kikocsizott a fegyintézetbe. A derék várnagy előzékeny-szivesen fogadta. Innen Csákány Adeodat főesperes lakásához hajtatott: végre meglátogatta a Szent-Gergely árvaházat. Ezen intézetből gyalog ment át a másik telekre, hol volt tudós tanárának: a nagy Lukácsi Kristófnak emlékére emelt csinos stylű kápolna ékeskedik. — Alig érkezett haza. . . . és már maga előtt látta az örmény kath. egyházközség diszes küldöttségét. A tisztelő gyermekek eljöttek, hogy elbucsúzzanak szeretett Atyjuktól. „A mily kimondhatatlan örömöt éreztünk — mondá Simay Gergely ő Méltósága — akkor, midőn Nagyméltóságod falaink közé jött, ép oly nagy fájdalom fogja el kebleinket most, hogy nemsokára körünkből eltávozik. De vigasztalódunk, mert velünk maradnak szivessége, szeretete, melyekkel elhalmozott s bölcs utasításai és tanácsai, melyeket mindenkor követni is fogunk.„

A reggeli vonat (okt. 11) vitte el ő Nagyméltóságát székvárosa felé. Habár korán volt, ($5\,^1/_2$ óra) mégis sokan mentek ki a vasúthoz; mert még egyszer látni akarták azt az áldó kezet, mely már eddig oly sok jót tett az egyház, haza és iskola érdekében!

Sz. K.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Kelet népei. Berg, az örmény népfaj egyik német ismertetője, az áni-i romok leirása alkalmából, a keleti kérdést érintőleg akként nyilatkozik, hogy a görögök, szerbek, románok és bolgárok mint „érdekes nemzetiségek“, saját előnyükre már túlestek egy szerepen: megszabadultak a bilincstől, mely őket a haldokló Törökországhoz fűzte. Most már — úgy mond — az örmények jöhetnek napirendre. Az örmény kérdés fel van vetve s előbb nem fog eltünni, míg meg nem oldották. Minden pillanatban élessé válhatik!... Armenia, melynél amaz óriási határkő (az Ararát) körül Oroszország, Perzsia és Törökország határai összetalálkoznak, politikai céltábla lett.

Nemzeti érmek az ó-korból. Indsidseán Lukács, az ismert örmény arkheologus, ki Armenia régiségeiről három kötetre terjedő becses munkát irt, egy tizenharmadik századbeli (vagyis a mongol-tatárjárás idejében élt) örmény iró nyomán arról tesz említést, hogy Ciliciában érmet találtak örmény körirattal, még az első dynastia vagyis a Hájk-családból származott királyok korából is. Beszéli továbbá, hogy ő maga Flórenczben néhány százra menő örmény feliratú ezüst érmet látott, melyeket Anglia követe a keleten szerzett és Sestini Domokos, a tudós numismatikus, osztályokba sorozott. Ezek egyik oldalán oltár volt látható, körülötte két mágusz, kik az örök tűzet szitják; másik oldalán egy sisakkal födött fej alakja körül teljes épségben megmaradt s a mostaniakhoz hasonló örmény betűk állanak, — melyekből azonban (mivel a magánhangzók hiányoztak) az illető királyok nevei nem voltak kiolvashatók.

Párisban végzett orvosok. Dr. Thorkomeán Váhrám, ki jelenleg Skutáriban lakik,állította össze e névjegyzéket, melyből látszik, hogy vele együtt a párisi egyetemen harminczuyolczan nyertek tudori oklevelet Az első örmény orvostudor, ki 1843-ban kapta ki oklevelét: Szinábeán (meghalt). A többiek időrendben ezek: 1849-ben Ruszineán; 1850. Bejrán, meghalt; 1854. Mozeán, meghalt; 1855. Thákvoreán, meghalt; 1858. Árzumán, meghalt; 1858. Csájeán, meghalt; 1859. Chorászándseán, lakik Perában (Konstantinápoly); 1861. Kheáthibeán, meghalt; 1862. Náphileán, lakik Perában; 1862. Ráfáelián, meghalt; 1863. Nuridsán József, Pera; 1867. Phesdimáldsán, Pera; 1867. Uthudseán, Pera; 1870. Gonstán, Smyrna; 1871. Thurábeán, Pera; 1872. Hekhimeán, Pera; 1872. Árdzruni, meghalt; 1874. Mezburián, meghalt; 1875 Dseráhjeán, Besigthás (Konstantinápoly); 1875. Phápházián; 1878. Thákvoreán, Gedig-pasa (Konstantinápoly); 1880. Ászláneán, Páris; Hunkheárbejendeán, Pera; 1881. Zártáreán, Pera; 1882 Szimonof, Pera; 1882. Sáhbázleán, Pera; 1882. Nákáseán, Besigthás: 1882. Khemhádseán, Páris; 1883. Ászlán, Pera; 1883. Serbetián, Pera; 1884. Chêntireán, Pera; 1884. Thorkomeán, Skutári; 1885. Árdzruni Váhán, Pétervár; 1887. Melikheán, Páris.

A kis örmény. Gróf Lorisz-Melikoff, — a hires orosz tábornoknak kicsi a termete, de nagy az esze. Mikor még a hatalom élén állt, sok mindent megtudott, sok mindent meglátott. Bizonyítja ezt a következő eset is.

Abban az időben két tiszt bizalmasan ebédelt együtt egyik szentpétervári előkelő vendéglőben s nem valami kedvezőleg nyilatkoztak maguk közt a diktátorkodó tábornok felől. Az egyik azt mondta:

— Szeretném látni a kis örményt, (armjaska, mit oroszul gúnyos értelemben használnak), ki egész Oroszország fölött uralkodik!

Másnap reggel mind a két tisztet Lorisz-Melikoff elé idézték. Nyugtalanul jelentek meg s nagy aggodalommal vártak pár órát, míg a diktátor elé bocsátják őket. Dolgozva találták s vele a kis fiát. A gróf igy szólt hozzájuk:

— Önök látni kivánták Lorisz-Melikoff-ot, a kis örményt. Ime nézzék meg jól! (s a kis fiára mutatott.) Ajánlom magamat!...

A két tiszt képzelhetőleg hamar elhordta magát, nem igen véve szemügyre sem a „kis örményt,“ sem a nagyot.

Az Ararát fensikján. Bodenstedt, az ismert német költő, érdekesen beszéli el keleti útleirásában látogatását az orthodox örmény egyház fejénél, az úgy nevezett „katholikosz“-nál, kit az elfogadás alkalmával több püspök és szerzetes vett körül. A német költő az agg főpaphoz lépett, kezét megcsókolta és így szólt:

— Szent Atya! A madárnak van fészke s a vadállatnak barlangja; — de a gyámoltalan embernek nincs, hova fejét lehajtaná!

A főpap válaszolt:

— Vendég! mit mond a költő: „Ha idegen tér be házadhoz, mosdd meg lábait és teríts szőnyeget eléje, hogy letelepedjék és kipihenje magát a te tűzhelyednél,“ Az én házam a te házad.

— Úgy van tiszteletreméltó Atyám! Vendégszeretet a pusztát is rózsakertté varázsolja, de a gyülölet a rózsakertet is sivataggá teszi!

Erre a főpap melegen szorította meg a német költő kezét mondván:

— Vendég! Te már igen bölcsen beszélsz ifjú éveidhez képest!

— Szent Atya! Az én bölcseségem csak viszfénye a tiédnek, mert szavaid oly édesen hullanak lelkemre, mint a manna Izrael gyermekeire a pusztákon!

Az aggastyán erre jóságosan mosolyogva fordult a körülállókhoz, egyik püspöknek valamit sugott a fülébe: újra megragadta Bodenstedt kezét és így szólt:

— Ifjú zarándok! Te virágokat szórsz ajkaidról.

— Szent Atya! Mit tehetek egyebet, mint lépdelni a virágokon, melyeket te elémbe hintesz? Mi vagyok én hozzád képest? Mi egy csöpp a tengerhez, egy porszem a sivataghoz, egy éji mécs a naphoz képest! A te akaratod az én akaratom!...

E keletiesen virágos beszéd után a költőnek fejedelmi lakást rendeztek be az ecsmiádzini kolostor barátságos falai között, Örményország patriarkhainak ősi székhelyén, az Ararát fensíkján.

A szent sirok városa. Érdekes látni — irja egy szyriai tudosító — mennyire emelkedik mostanában a kereszténység szülővárosa: Jeruzsálem. Ez annál szembeötlőbb, mivel legnagyobb részben terméketlen dombokon feküdvén, sem kereskedéssel, sem iparral nem bir. A zsidók által emelt épületek gombamódra bujnak ki a föld alól, az oroszok is nagyobbszerű épitkezésekbe bocsátkoztak, de a németek sem maradtak el mögöttük. A görögök a város számos részében kávéházakat, bazárokat nyitnak; míg az örmények a bolt-üzletek szaporitásával emelik a kereskedelmi forgalmat.

IRODALOM és MŰVÉSZET.

Álisán „Ararát-ja.“ A tudós Álisán atyát, kiről folyóiratunk is megemlékezett, jelentékeny műveiből egész Európa ismeri. Habár 70 év terhe nyomja vállait, mégis egészséges, munkabiró. Alig fejezi be egyik nélkülözhetlen munkáját és fáradhatlan lelke már-is új alkotáshoz kezd. Csak a taval nyerte el korszakot alkotó „Sziszuán“ (Cilicia) czímű nagy munkájával Örményország pályadíját és már az idén szorgalmasan dolgozik „Ararát“ czimű új munkáján. „Sziszuán“ egyedül képes lett volna az író nevét halhatatlanná tenni... és „Ararát“ még ezt is felűlmúlja. Ararát volt az örmények ősi házája; e tartomány tele van olyan hazai emlékekkel, melyek közel esnek a nemzet szivéhez.

Ararát tartomány az ó-korban 20 kerületre oszlott, melynek nagy része most az eriváni kormányzóságba esik, a többit a kársi kormányzóság, régi Bájázid és Hászán-Kálá vidéke foglalja magába. Álisán „Ararát“-ja 19 kerület régészeti, földrajzi és történelmi képét tünteti elő; a huszadik kerületet (Sirág) a neves iró külön könyvben tárgyalta. A nagybecsű munka — mely készölő félben van — tartalma ez:

Árákádz hegy, Thálin, Áruds, Ármávir (Thephedibi), Szártárábád, Ánpért, Purágán, Sághuérd, Lázréván, Phárbi falú, Ará hegy, Szághmoszávánkh, Hovhánnávánkh, Gárpi, Usi, Mughni, Oságán, Szurb Meszrobá jégéghéczhin (Meszrob temploma), Váhán Ámáduni sírja (kerezmán), Jéghivárt. Vághársábád, Ecsmiádzin, Sz. Kéghártên, Kérézmánkh Gáthughigoszáczh vománczh (Nehá
ny Katholikos sírja), Véháránn, Kêrádun (könyvtár), Gházárábád, Nerszeszi lidsên (Nerszesz tava), Ládineren árczánákêruthiunê (Latin felirás), Krikor Árábári (rom), Eriván, Áván, Norkh, Csêrvezs, Árincs, Khánákhér, Ajrivánkh, Havucz thár, Ághcsoczh vánkh, Kárni, Árdásád (rom). Chor-Viráb, Szádárág, Develu falú, Orgovi falú (Mászisz), Bás-Ábárán, Zindsirli, Pêcsni, Mákhrávánk, Áláśgérd, Thoprák-khále, Alátágh, Kárs, Jégéghéczhin, Zárisád, Szurmáli, Ászduádzádzui vánkh, Vághársáván, Ávêngá pért (ezt a várt Lengtimur pusztította el), Chorászán, Zuin, Mêsêngérd, Gecshuán, Ávázán, Vártiher, Pákárán.

E nagy munka is képekkel lesz diszítve!

Georgiai költőkből. Leist, a tifliszi örmény élet és irodalom többször említett ismertetője, „Georgien“ czímmel egy nép- és földleirási munkát irt, „Georgische Dichter“ czím alatt pedig különböző költőkből verseket fordított át német nyelvre. A költeménykötetben képviselve vannak: Gregor Orbelián, Elias és Alexander Csávcshevádze, Nikolaus Baratasvili, Akaki Zereteli, Georg és Rafael Eristávi, M. Gurieli, Wl. Mikeládze, Váchtáng Orbeliáni, és Rasikasvili költők, s végül a georgiai népdal-költészet; ez utóbbi harminczkét darabbal. Az elősorolt költők közt örmény származásúak is vannak.

Ádámeám játéka. A híres művész, a Konstantinápolyban tartózkodó legjobb örmény színészek és színésznők közreműködése mellett lépett fel a perai franczia színházban. Csak nehányszor játszott; a színház mindig zsúfolásig volt tele; mindenki gyönyörködött a páratlan szép játékban. — Ádámeán meghivást kapott Bukarest elsőrendű színházától, hogy menjen oda is vendégszerepelni. Elmegy, hol francziául és örményül fog játszani.

Ritka könyvek. A British Muzeum által legújabbban beszerzett könyvek jegyzékében, minket érdeklőleg a következő nagybecsű könyv-régiségek fordulnak elő: Egy folio-alakú, georgiai nyelven irt és Moszkvában 1743-ban Bakár herczegnek, Vachtang király fiának költségén nyomatott biblia. Ez a könyv egyike a legnevezetesebb rítkaságoknak, mert az 1812-iki moszkvai tűzvész alkalmával majdnem az összes nyomtatott példányok odaégtek. A mennyire tudva van, ebből csak tiz példány létezik még, s más kiadás georgiai nyelven abból sohasem nyomatott. — A British Muzeum-nak egy másik ritka szerzeményét képezi ezúttal egy örmény nyelvű biblia, mely negyedrét alakú, számos fametszettel van ellátva és 1666. évben Amsterdamban nyomatott; továbbá egy, ugyancsak örmény nyelven szerkesztett zsoltárkönyv (Sárágán), mely az előbbinél egy egész századdal régebben és pedig 1565 évben, Velenczében nyomatott, nyolczadrét-alakban. Ezen zsoltárkönyv volt legelső terméke a Tokáti Ábgár (az örmény nyomdászat megalapítója) által a „lagunák városá“-ban, Velenczében felállított legrégibb örmény nyomdának; s így ez az első örmény nyelven nyomtatott biblia, mely mindenesetre jól megbecsűlendő és nagyértékű könyvritkaság.

Örmény fényképész. Kurdsián, eriváni örmény fényképész, ki mint a nemzeti történelemből merített jelenetek festője is, számottevő művész, — a tündér-regeszerű ánii romok fölött számos és valóban gyönyörű fényképi felvételeket eszközölt a helyszínén. E fotografiák után itélve, (melyeket szerkesztőségünknek is alkalma volt megtekinteni) hajdani szülővárosunk, a királyi Áni műemlékei sok százados romjaikban ma is méltán vetekedhetnek az ó- és középkori műépitészet legbecsesebb maradványaival, a romok épségét, változatosságát és mű-történeti érdekességét tekintve.

Kézirati művek. Elkészült a jeruzsálemi örmény könyvtár kéziratainak jegyzéke; a szerzet ki is fogja azt nyomatni. A könyvtárban 1742 kézirati munka van, melyek között sok egyetlen példány is van (unicum).

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

A levantei vasútak. Mint a „Moniteur Oriental“ irja, a kisázsiai vasútak kiépitésére nézve azon terv van létesülőben, miszerint egy ostrák-német csoport, melynek védnöke egy magasrangú osztrák pénzügyi személyiség, válalkoznék az egész vonal kiépitésére, sőt e végből a szükséges engedély-kérés is megtétetett volna már a portánál. — Igy kilátás lehet rá, hogy az Örményország felé vezető vaspálya-vonal talán már egy pár év múlva, részben osztrák tőkepénzzel fog kiépíttetni.

Kereskedők közlönye. Angol-Keletindiában a bombay-i és madras-i örmény nagykereskedők, kik ott az opium-kereskedésbe roppant összegeket fektetnek be, külön hirlapi közlönyt tartanak fenn üzleti érdekeik előmozdítására.

Hazai vásárok. Az erdélyrészi négy örmény helységben az országos vásárok az év következő napjaira esnek: Szamosújvártt február 5., május 1., julius 25., és november 5; — Erzsébetvároson: január 27., Gyümölcsoltó-Boldogasszony utáni nap; Áldozó-Csütörtök utáni nap, julius 5., szeptember 21., és november 20.; — Gyergyó-Szent-Miklóson: Virágvasárnap előtti nap, junius 15., szeptember 7., és deczember 13., — végül Csik-Szépvizen: január 7., april 14., junius 30., és szeptember 9.

Gőzhajózási vállalat. A Tigris és Eufrates, e két nevezetes örményországi folyam hajózhatóvá tételére vállalkozott ottomán társulat már nehány hó előtt megalakult, 100.000 lira alaptőkével. Részvényei husz lira értéküek, azokra nagyrészt Bagdadban történtek az előjegyzések. A hajdani örmények már az ókorban is szállitottak különböző árúczikket e két folyón, primitiv hajóik segélyével.

A földmüvelés fejlődése. Újabb időben a német kormány mezőgazdasági szakférfiú kiküldése által igyekezett az örményországi gazdászati viszonyok állapotáról tájékozást nyerni. Az e végből kiküldött, s az ottani helyzet tanulmányozásával megbizott szakférfiú tapasztalatai egészben véve nem nevezhetők kedvezőtlennek, — mennyiben észlelődéseinek eredménye oda terjed, hogy Armeniának helyenként jelenleg is — mezőgazdasági szempontból annyira előre haladt vidékei vannak, hogy e tekintetben némely vidék magával a Rajna mellékével helyezhető párhuzamba.

Üzleti viszonyok. Rémy-Berzenkovics Otto, a smyrnai osztrák-magyar főkonzul, Bécsben időzése alatt hirlapilag késznek nyilatkozott arra, hogy meghatározott időben az osztrák kereskedelmi muzeum olvasótermében, az érdeklődő iparosok és kereskedők részére tájékoztató közléseket nyujt a smyrnai kereskedelmi viszonyok felől; melyekben tudvalevőleg a keleti örmények kereskedő-házai is jelentékeny szerepet visznek.

* * *

Mi újság az örmény világban?

Kemény Gábor báró mondása. A boldogult volt tevékeny miniszter, a szamosvölgyi vasút megnyitása alkalmával Szamosújvártt, a tisztelgő örmény kath. papság, tanári- és tanitói karnak üdvözletére adott válaszában a többek közt e szavakat mondotta: „Az örmény magyarabb a magyarnál.“

Ünnepelt vendégek. Lukács Béla államtitkár, ki mint Szamosújvár város képviselője lépett be első ízben az országgyűlés termébe, október 6-án körünkbe jött családjával együtt. Azon nap estve a helybeli fuvózenekar, mely egyesületnek az államtitkár alapitó tagja, szerenáddal tisztelte meg. Más nap rokona, Tódorfi Lukács városi levéltárnok tartotta menyekzőjét; rég látott a piaczi örmény kath. egyház ilyen szép ünnepélyt; a násznagy az államtitkár volt.

Dr. Klámárik János, miniszteri osztálytanácsos, ki Naszodon járt, hol jelenlétében szentelték fel a gymnasiumi új épületet, szintén október 6-án érkezett Szamosújvárra. Az indóháznál a püspök titkárja kocsiba ültette. . . . a püspök magához hivta szállásra. Még azon nap sokat értekezett gymnasiumunk igazgatójával: Bárány Lukácscsal. Október 7-én reggel 10 órakor meglátogatta közép-iskolánkat; bement minden osztályba és meghallgatta a tanulók feleleteit; többnyire őmaga kérdezett. — Megnézte a museumot, könyvtárt, természetrajzi szertárt, rajztermet és a tornahelyiséget. Délben az igazgató társaságában meglátogatta Lukács Béla államtitkárt.

Ártin efendi. Rendszerint e néven emlitík az európai politikai lapok Ártin Dádián örmény herczeget, a porta külügyi hivatalának egyik államtitkárát, ki a szultán előtt a keresztény állam-férfiak között kiváló kegyben áll, s az európai diplomaczia legutóbbi konstantinápolyi konferencziáján is szerepet vitt, — régebben pedig a párisi török nagykövetségnél viselt állást. Dádián herczeg, vagy mint közönségesen mondják, Ártin efendi most ismét ki lett tüntetve a szultán által azzal, hogy vezéri rangra emeltetvén, jövőre a pasa czímet viselendi. Hogy mily tekintélyes diplomata hirében áll, az is mutatja, miszerint nem rég a „Novoje Vremja“ czímű orosz lap egyik czikkében nyiltan kifejezést adott ama kombinacziójának, mintha Dádián az örmény királyság elnyerésére, tehát az örmény trón visszaállítására törekednék. A herczeg leánya valódi keleti szépség, s trónörökösnénk: Stefánia ő Fensége mellé törökországi utazása alkalmával Konstantinápolyban udvarhölgyül volt rendelve. Széchenyi Ödön gróf veje útján sógorsági viszonyban áll a Dádián herczegi család ugyanezen ágával, mely megkülönböztetendő a család mingréliai ágától.

Veszélyes utazás. Jóllehet a török kormány mostanában mindent elkövet, hogy az utonállók garázdálkodásának gátat vessen, alig mulik el nap, hogy valamelyik vidékről ne érkeznék egy-egy vakmerő rablótámadás hire; sőt még Konstantinápoly közvetlen közelében is fordulnak elő ilyen esetek. Legutóbb egy török, görög és örmény opium-kereskedőkből álló karavánt a Kara-Hissár és Biledsig közti úton cserkesz rablók támadtak meg, és több ízben rá is lőttek az utazó kereskedőkre, úgy hogy a karaván tagjai közül egy török és egy örmény halálosan megsebesült. A brussai török hatóságok azonnal üldözőbe vették az elillant rablókat.

Új patriárkha. Hosszas vajudás és ismételt eredménytelen választási kisérletek után végre sikerült az örmény nemegyesülteknek a konstantinápolyi orthodox patriarkhai széket, — mely Vehábedián-nak lemondása, illetőleg Jeruzsálembe áthelyezése folytán üresedésbe jött, s ideiglenesen a pártonkivüli Szeferián-nal töltetett be, — most már véglegesen is betölteni. A porta szokásos megerősitési jogának fenntartása mellett ujonnan megválasztott örmény keleti patriárkha neve: Ásékhián Choren, ki eddig az „ármás"-i kolostor apátja volt.

Az örmény kultusz-miniszter. Teliánoff, Oroszország örmény kultuszminisztere, a birodalom különböző részeiben tett közoktatásügyi szemleútjában a charkovi egyetem tanuló ifjúságához érdekes beszédet intézett; melyben elismeréssel hangsúlyozván, hogy azok a felforgató eszmék, melyek Oroszország többi egyetemein lábra kaptak, Charhowban nem találtak termékeny talajra, — kérte az ifjúságot, hogy ne tekintsék magukat politikai reformatoroknak, hanem foglalkozzanak kizárólag tanulmányaikkal. — Teliánoff miniszterről megjegyezzük még, hogy a folyó évben Szibériában megnyilt tomszk-i egyetem életbelépte is, — melynek hatalmas épületét a külföldi képes lapok közelebbről mutatták be, — szintén az ő nevéhez fűződik.

Nyomasztó helyzet. Transkaukasia különböző helységeiben lakó örmények állapota nemcsak nem javul, hanem hova-tovább rosszabbra fordul. Igy nem rég — mint Kándzág-ból irják — a kándzági törökök egy csapatja az odavaló örmény kereskedők boltjait megrohanta: rabolni akartak; százával hullott a kő a boltokra. Ha a rendőrség közbe nem lép, a káron kivül még véröntás is történt volna.

Német tudós az örmény földön. Örményországot tudományos kutatások czéljából mind sűrűbben keresik föl az európai utazók. Újabban arról értesülünk, hogy Bécsből a dr. Pollák ismert tudományos utazó költségén dr. Rodler geolog (aki Suess tanárnak assistense) Örményországnak a kurdok által lakott vidékein utazik, szaktanulmányok tétele czéljából; minthogy ezen vidék — a közönségesen úgynevezett Kurdisztán — földtani szempontból csaknem egészen terra incognita.

Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvár, Todorán E. „Aurora" könyvnyomda.

Karácsony éjszakája.

— Novella. [1] —

Jobb Istenben, mint emberekben
bizni. CXVII zsoltár.

Ejfél volt. Künn hideg szél fujt; a szomszédos hegyek hóval voltak födve és a szép liget, melyben nyáron oly kellemes órákat töltöttek a falú lakói, meg volt fosztva zöld koronájától; a száraz levelekkel a szél játszott.

Az egész falú csendes — A természet az útakat nem azért hintette be most új fehér hóval, hogy azt a halandók csizmáikkal bepiszkolják, hanem hogy azon angyalok, kik épen most mennek áldani az Üdvözitő születését — járjanak.

A házakban általában sötétség uralkodott, sehol sem lövelt gyertya vagy lámpa az ablakon át világosságot; a falúsiak mind aludtak, hogy reggel korán felkelhessenek és templomba menjenek.[2])

Csak a völgybe vezető út végén volt egy ház, egy csinos épület, melynek mindkét ablaka kissé meg volt világítva. A függönyök, melyek mögött időközönként egy alak volt látható, le voltak eresztve. Mi történik e háznál? Talán ünnepet ülnek? Vagy e ház ájtatos lakói alvás helyett a szent-irás olvasásával töltik ezen titokteljes éjszakát? Vagy talán ifjak és leányok Jézus eljövetelének tiszteletére énekelve-dalolva töltik az időt? Innen azonban sem vig ének, sem komoly olvasmány-hang nem hallszik ki; csendes e ház, melyből a figyelmes hallgatódzó néha-néha — legfőlebb — egy-egy erőtlen sóhajtást hallott. . . . .

---

[1]) Ez az első novella, mely örményből magyar nyelvre fordittatott.

[2]) Keleten nem karácsony szombatján éjfélkor, hanem karácsony napján hajnalban korán mennek templomba.

Kis szobában, melyet gyengén égő lámpa világitott, tiszta, ékes ágyban feküdt Váhán nehéz betegen; rózsaarczai be voltak esve, szemeit kék sávoly körítette, ajkai megsárgultak, arany-hajfürtjei rendetlenül hevertek a puha len-párnán; kis kacsói egyikét szivére tette, a másik lecsüngött az ágyból; csak rendetlen, fullasztó lélekzetvétele tanuskodik arról, hogy még él, különben azt hinné az ember, hogy lelke már felszállott Teremtőjéhez.

A beteg ágya mellett térdelve könyezett egy fiatal asszony, fonatlan haja vállait verdeste, ruhája hanyagúl födte testét; szép, kék szemeit majd az ég felé emelé, majd a félholt gyermeket nézte; mély sóhajai viszhangot adtak az éjszaka zajtalan csendjében. . . .

A fájdalmas anyától nem messze állott egy deli termetű, barna ifjú ember szomorúan, szemei fénylettek a félhomályban; tekintetét, melylyel folytonosan a gyermeket nézte, egy könycsepp sem borította el. Gyakran ásitott és türelmetlenül egy-két lépést téve a szobában — az ablakhoz közeledett, kinézett a tágas térbe s szorult szivvel visszatért a beteghez.

A boldogtalan emberre nézve ezek voltak életének legkeserűbb perczei; gyermeke a halál fájdalmait szenvedte.... és ő nem segíthetett rajta. Mit nem adna, mit nem tenne érette? Átkelne szárazon-tengeren, megküzdene vadállatokkal, neki menne a szélvésznek, még megpróbálná a lehetetlent is, csakhogy megszabadíthassa szeme-fényét, lelkének szép virágszálát: Váhán-ját. De jaj! mit sem tehetett; . . . a fájdalom kegyetlen, biztos léptekkel halad előre. . . és mármár győzedelmeskedik.

Pedig két héttel ezelőtt mily egészséges, mily élénk volt a kis Váhán. Játék közben már érzett egy kis lázt, azután száraz köhögés és oldalnyillalás nyugtalaníták őt; lélekzése hovatovább nehezedett, láza fokozódott és kis torka égett a szomjúságtól. Az orvosok állitása szerint tüdőláz volt ez, mely még nem halálos, ha át nem megy nagyobb bajba. De megtörtént, mitől féltek; átment. . . A gyermek már alig tudott lélekzeni, az ágyban nem fekhetett, hanem félig felült, melle megdagadt, szemei mozdulatlanok és szája nyitva — kinlódott. Az ágya köré gyült orvosok mentőszert nem ismernek; a tudomány erőtlen! Most dr. Th. . . . ki háziorvos és a beteg szüleinek jó barátja, azt mondja: „Még van egy kisérlet: a műtét; de ez aztán az utolsó.“ A többi orvos is beléegyezett. Kétségbeesés ült minden arczon, mindenkinek szive reszketett. Ezen általános zavar között hirtelen mély álom jött a gyermekre... és nem tudták felébreszteni. Azt hitték, hogy a beteg élete végszakához közeledik, azért a műtétet nem hajtották végre — és az orvosok eltávoztak; de a szerencsétlen szülők még mind reménykedtek.

Kettőt ütött az óra; a hitestársak és a gyermek még mindig egyazon kétségbeejtő helyzetben, — midőn belépett dr. Th. . . , ki könyörülve a szegény szülők nehéz állapotján, nem szüntette be látogatását; a derék orvosnak egyetlen vigasztaló szava sem volt, csendesen és szomorúan közeledett az ágyhoz, azután megfogá a gyermek üt-erét és jól megfigyelte lélekzetét. „Csak csoda mentheti meg gyermeköket — mondá lassan az apához közeledve. — Várjunk még egy-két órát; mert a Gondviselés és a felsőbb intézkedés még legyőzheti a betegséget.“

Az orvos biztatóan szólott, de azért néha-néha az ő hangja is reszketett; mert ő is apa. . .

Hêránuhs (Váhán anyja) reményét Istenbe helyezte, sirt és imádkozott. És ime! a megerősödött asszony most már nem fél a fenyegető veszélytől, de sőt fájdalmai közepett is boldog, mióta hisz és remél. Ellenben férje, kiben sem hit, sem remény nem lakózik, hasonlithatlan fájdalmakat szenved; kétségbe van esve, majdnem eszeveszett, szemét le se veszi gyermekéről; ha valaki látná, azt mondaná, hogy elvesztette gondolkodási és cselekvési képességét. Annyira megsárgúlt, tekintete oly vad, hogy dr. Th .. is megirtózott tőle.

Hêránuhs azonnal felemelte fejét és arany-hajfürtjeit félre tolván férjéhez ment, kezét vállára tette és oly gyönge hangon, mely az esti zephyrhez hasonlit:

„Ez éjjel van Üdvözitőnk születésének ünnepe — mondá — menj el te is a templomba, gyujts viaszgyertyát képe előtt és imádkozz, hátha. . . .“ A szó torkában rekedt, arczát elfödé kezeivel. . .

Eruánt jól megértette annak szándékát és haragos mozdulatot tett. Mit?. E fájdalmas perczben hagyja ott fiát a halálos ágyon és menjen el Jézus képe elé térdelni, képe elé Jézusnak, ki érette most mit sem tett és ki — az ő képzete szerint — nem is tehet semmit?! Elvégre feleségének ily fokú vakhite őt csak indulatba hozza! És csak kevés híja, hogy fájdalmának minden keserűségét ki nem öntötte reá. De az orvos, ki jól ismerte Eruánt természetét, egy tekintetével kiolvasta annak gondolatát és habár őmaga sem tartozott azon jámborok közé, kik szorult körülményeik között minden reményöket Istenbe helyezik, mégis tekintetbe véve azt, hogy a külső levegő és a beteg ágyától való nehány percznyi távollét csak jó hatással lehet az ifjú ember elmebeli állapotára is — azt tanácsolta, hogy teljesítse a fájdalmas anya kérő kivánságát. . . és azonnal térjen vissza; addig ő ott virraszt a beteg mellett.

Előbb ellenkezett, de azután engedelmeskedett úgy, mint sokszor szokott az ember kétségbeejtő perczeiben vakon engedelmeskedni tanácsadójának. Eszeveszetten ment le a lépcsőkön és kilépett a házból. Igaza volt az orvosnak. A hideg levegő és az éji csendesség jó hatással voltak reá és — lecsendesedett.

Az égbolton számtalan csillag ragyogott; a szél megszünt; az egész föld aludt fehér takarója alatt.

Az éjjeli, messzeterjedő csendességben viszhangzott a templom harangjának kongása, mely az ima szent helyére hivta a hivőket. Eruánt jeges úton haladt; irtózott a harang kongásától; figyelmére sem méltatta a hivők lármás csapatjait, melyek mellette beszélgetve haladtak el. Ezerféle gondolat jutott eszébe; megemlékezett Váhán egyes tetteiről, melyeket születése perczétől e napig cselekedett; eszébe jutott, hogy mily kimondhatlan örömöt érzett akkor, midőn angyali édes hangon első ízben gagyogta ki e szót; „Atyus;“ eszébe jutottak fecsegései, tréfái, egy-egy mosolya. . és szive összeszorult.

Szemei előtt lebegtek azon állomképek, miket ezen kis lény majd csak a jövőben valósítandott meg. Mily reményeket táplált lelkében! Képzete majd királyi magas tisztviselőnek látja azt, kinek melle teli van aggatva érdemjelekkel, és tisztelve-szeretve mindenkitől puha kezével kormányzati nehéz tetteket visz véghez; majd mélytudományú tudósnak látja, ki asztal mellett görnyedez az emberi előhaladás- és jólétért, sok hasznos találmánynyal ajándékozta meg az emberiséget s ezért áldja is a nép nevét; majd tehetséges művésznek, ki páratlan ecsetjével csodadolgokat mível; majd utolérhetlen zenekirálynak látja, kihez az oczeánon túlról is tömegesen jönnek a zenekedvelők, hogy hallatlan játékában gyönyörködjenek;. . . és a szép Muzsák, körülötte röpkedve, babérkoszorút tesznek érdemes fejére; ő pedig — az öreg apa — miután elérte vágyai teljesülését, csókot illeszt annak tiszteletreméltó homlokára. Igy veszi jutalmát hosszas fáradságának, virasztásainak.

De fájdalom! hat év óta szivében táplált álmait a sors egy csapással fogja a megsemmisülés fekete örvényébe sodorni és azt a fönséges épületet — a tiszteltetés ezen kis bálványát — mit álomképe állított fel, egy percz alatt szétrontván, előtte csak egy darabka üres fekete földet fog hagyni, melyet meg lehet két lépéssel mérni. . . És vajjon nem ez-e a halandók minden dicsősége- és reményének sorsa?...

Eruánt a jeges úton haladva a szentegyház ajtajához közeledett; míg a nép igyekezett bejutni, ő kissé itt megállapodott. Gyermek kora óta talán most megy első ízben templomba. — Szabad nevelésben részesült, és ifjúságának nagyrészét Párisban töltvén, minden érzését a hit és vallás iránt elvesztette. Igen fiatalon jutott árvaságra és anyja halála után nem volt, ki a hit kellemes sugarát juttatta volna szivébe, melyben nemes és fönséges érzések honoltak. Némely tudomány és a párisi nevelés egészen hitetlenné tették őt.

Mihelyt visszatért Európából, házasságra lépett Hêránuhssal, ki az erényes és jámbor nők példánya és egyszersmind angyal-szép volt. A két hitves között, habár mindenben egyetértettek, nagy különbség volt észrevehető; az érzelmek különfélesége választotta el őket egymástól; a nő buzgó hive volt Krisztusnak, a férj — vallástalan. Búsult az asszony, hogy férjében nem leli fel azokat a szép érzelmeket, melyek a lelket felemelik; a férfi ellenben kinevette nejének sok hiábavalóságát (?). Hasztalanul igyekezett Hêranuhs őt, egy hősnőhöz méltó kitartással jobb meggyőződésre birni, mert törekvését siker nem koszorúzta. Eruánt megingathatlan volt; ezért a nő mindig haragoskodott.... Most e szentelt perczben történt első ízben az, hogy nejének egy hasonszerű kivánságát teljesítette.

A harangot még mind kongatták; a templom pitvarába kihallszott az éneklők összhangja. Percznyi kétségeskedés után bement az Isten szentegyházába. Itt félhomály uralkodott; az ékes lámpák gyenge fényt vetettek a népre, mely térdelve ájtatosan imádkozott; a tömény kellemes füstje a levegőbe vegyült, azután a hivők imádságával felszállott az égbe. — A főoltáron, mely felett ott fénylett a szeplőtelen Szűz-Mária és az új szülött Jézus aranyból készített képe, számos viaszgyertya, szent-edények, ezüstős könyvek diszelegtek. Az áldozó pap épen füstölte e csodálatos képet, a kántorok és az angyali hangú ifjúság pedig szent „sárágán"-okat énekelt.

Leirni nem lehet azt, mint Eruánt érzett; a mit itt látott és hallott, hasonlithatlan benyomást gyakorolt reá, szive erősen vert, minden tagjában reszketett.... Úgy tetszett neki, mintha itt a félig megvilágosított templom közepében keresztes teritővel befödött kis koporsót látott volna és miután a pap beszentelte és a kántorok a gyászéneket el énekelték, négy férfi azt vallaira vette, hogy a hólepte föld alá temessék....

Azután az oltárra nézett és itt rózsaszép, kis, kövér, angyalokat látott, kik az új szülött Jézus bölcsőjéhez röpdestek; az isteni kisded mosolygott reájok és ők viszont mosolyogtak a kis Jézusra és e vidám seregben látta Váhánját, ki kék szemeivel folyton reá nézett... nézett és nevetett, azután társaival együtt fényes felhőkön keresztül fel-felemelkedett; de azért mindig csak reá nézett... Megszólította fiát és karjait kinyujtotta feléje, de az szavát nem hallotta, hanem mosolyogva csak tovább repült felfelé....

Szive összeszorult, szemei elsötétűltek, lábai meggyengűltek és kiterjesztett karokkal térdre hullott a márvány

badozatra,.. könyek hullottak szemeiből és ájtatosan imádkozott az Istenhez....

A téli nap sugarai már világosítani kezdék a felhőtlen, kék eget; az eltévedt madarak a hóborította ágakon csevegtek; a hegyek, mint drágagyöngyök — fénylettek; a keresztények vigan üdvözölték egymást, mondván: Krisztus megszületett Betlehemben! A gyermekek ugrándóztak, a jegyesek nevettek, a természet is mosolygott: részt vett az emberiség örömében, midőn Eruánt fia szobájába lépett. A tüll-(tulle)-függönyökön át behatolt napsugarak elég világosságot terjesztettek a szobában: a kemenczében lobogott a száraz fa lángja; minden tiszta és rendben volt.

Díszes ágyban feküdt Váhán, kinek arany hajfürtjei borzosan hevertek a párnán, hófehér kacsói a paplan alatt voltak, nagy, kék szemeit az ablak felé irányozta; mihelyt látta atyját az ajtón bejönni, mosolyogni kezdett....

Eruánt behunyta szemeit, mert álomképnek tartotta a látottat; de puha kéz érinti vállát és halk hangon ezt susogja fülébe:

— Ime! igy könyörül Isten a hivőkön és bűnbánókon.

Felemelé Eruánt fejét és Hêránuhst látá maga előtt, ki szép, vig és élénk volt; meggyőző szemei fénylettek, és arczán végtelen boldogság honolt....

Valóban Isten csodát mível és életre hivta vissza a kis Váhánt; azon mély dermedség után, melyben a beteg elég ideig maradt — hirtelen elkezdett rendesen lélekzeni és bő izzadság lepte el egész testét úgy, hogy az ágy megnedvesedett; azután csendes rövid álom jött reá, mely visszaállítá erejét. Mikor a nap feljött, akkor ébredt fel mosolyogva, majdnem felgyógyulva....

Az apa, Váhán ágyához közeledett és az érző szív végtelen szeretetével nézte e kedves lényt; ő is szótlanul mosolygott reá, sokáig nézett ama kék, tiszta szemekbe, nyájas csókot hintett ama hófehér homlokra és eltávozott...

E nap térdelt le első ízben, együtt nejével Hêránuhssal, áldá az Üdvezítő születését és teljesen boldoggá lett....

Az „Árevelk" után eredeti örményből:

SZONGOTT KRISTÓF.

Az örmények Törökországban.*)

III.

Százötven czikkelyből áll az a nagyfontosságú okmány, mely a törökországi örményeknek 1860-ik évi alkotmányát foglalja magában. Messze vezetne minden egyes czikkely tartalmának felsorolása; csakis a főbb rendelkezéseket fogjuk ismertetni, a melyekből következtetés vonható az egésznek szellemére.

Amolyan előszóféle nyitja meg az okiratot, talán nagyon is nyomatékos hangsulyozásával annak, hogy az alkotmány czélja gondoskodni a nemzet szükségleteiről erkölcsi, szellemi és anyagi tekintetben. Alapelvül az általános szavazatjog van felállítva, a mely alkalmazást nyer a választásoknak minden neménél. Meg van hagyva a patriarkha a kormány élén s mint hivatalos közvetitője a közösségnek a fényes portánál, de hatásköre ellenőrzése alatt áll az egyetemes gyülésnek, mely őt megválasztotta.

A patriarkhának joga van, ugymond a tizenhatodik czikk, észrevételeket tenni azon gyülési határozatokra nézve, a melyeket távollétében hoztak s a melyeket nem irt alá, és megkövetelni a kérdéses ügyeknek újabb vizsgálat alá vevését; de a második határozat után nem tagadhatja meg hozzájárulását és aláirását, feltéve természetesen, hogy a határozat nem áll ellentétben az alkotmány lényeges rendelkezéseivel. A 119-ik czikk viszont kimondja, hogy a patriarkha felelősségre vonandó, ha sérelmet ejt a nemzeti alapszerződésen. Beigtatása méltóságába továbbra is, mint a multban, a fényes porta által történik ugyan, de azt megelőzőleg a Mária-templomban eskűt kell tennie az evangeliumra, hogy tiszteletben fogja tartani az alkotmányt.

A sajátképeni intéző hatalmat az egyetemes gyűlés tartja kezei között, a mely négyszáz tagból áll. Több mint fele a tagoknak, 220, választás útján nyeri megbizatását, a többi — az ugynevezett előbbkelőek — jog szerint alkotó eleme a gyűlésnek. Az utóbb említettük osztályba tartoznak a Konstantinápolyban székelő püspökök, a hittudorok (vártábéd)*) a plébánosok, a fényes porta örmény hivatalnokai, az okleveles orvosok és irók. Választási joga van mindenkinek, nehány törvényes kizárási esettől eltekintve, a ki elérte a huszonöt éves kort, a megválaszthatóság ellenben a harminczadik évhez van kötve.

Két nemzeti tanácsra, egyházira és világira, ruházza az egyetemes gyűlés a közönséges ügyeknek intézését. Az első tizennégy egyházi, a második husz világi tagból áll. Illetékességüknek körét részletesen megszabja az alkotmány. Elég legyen e tekintetben csak egyik jellemző pontját, a 26-ik czikkelyt idéznünk: „Az egyházi tanács szent kötelességének tekintse ügyelni arra, hogy a vallási szertartások megtartassanak s hogy a szentségek a hivek mindenikének ingyenesen ki legyenek szolgáltatva.“

A két tanács együttes ülést tart, midőn vegyes ügyek kerülnek szőnyegre, a milyen például a patriarkha-választás. Ebben az esetben nagy gonddal megvizsgálják minden jelöltnek, legyen az püspök vagy egyszerű hittudor,**) jogczimét a betöltendő méltóságra, s kijelölnek hármat, a kik közül az egyetemes gyűlés választ.

Ez a gyűlés alkotja meg a közigazgatási, igazságügyi, közoktatási és pénzügyi bizottságokat is. A közigazgatási bizottság felügyel a nemzeti alapítványoknak s birtokoknak gazdasági kezelésére, nevezetesen a kolostorokéra, s meghatározza jövedelmeiknek hovafordítását. E jövedelmekből leginkább iskolákat állitanak kolostorokban s mindenütt, a hol jelentékenyebb számú örménység lakozik, s ha a körülmények megengedik, muzeumot és nyomdát is csatolnak az iskolához. Az igazságügyi bizottság feladata elintézni a felmerült peres kérdéseket kibékités útján, ha pedig ez nem sikerül, itéletet mondani egyházi dolgokban a kánonjog szabályaihoz vagy az ősöknek hagyományaihoz képest, polgári ügyekben pedig a török birodalom biróságaira nézve érvényben álló törvények szerint. Az iskolák vezetésére s felügyeletére városnegyedenként, illetőleg plebániánként bizottságok állanak fel, melyek a jótékonysági ügyet is kezelik s bizonyos tekintetben békebiróságok gyanánt is szerepelnek. Különösen az utóbbi irányban nagyon üdvösnek bizonyult a működésük s manapság is valóságos jótétemény az örménységre nézve.

---

*) Dádián M B. herczeg után.

*) A vártábéd-ek képezik a sajátképeni, nőtlenségre kötelezett papságot. Ők vannak felruházva a hitszónoki tiszttel s a püspöki kar kiegészitése az ő körükből történik.

**) Ha hittudor választatik meg patriarkhának, beigtatása előtt püspökké szenteli őt fel az etsmiádzini katholikos.

A fővárosnak mintájára van megállapitva a tartományok szervezete is. Mindeniknek élén a lelkészkedő papság soraiból kiszemelt árácsnort áll. Ez a tiszte egyenrangúvá teszi az illető hittudort az elnökökkel; megfelelő hatáskörrel bir azoknak czíme nélkül. Mindenik tartományban épen úgy, mint Konstantinápolyban, meg vannak — igaz, hogy néhol csak a papiroson — az egyes intéző testületek is, tartományi gyűlés, egyházi és világi tanács, stb.

Előadtuk közleményeink során keletkezési történetét s főbb vonalait az alkotmánynak, melyre a törökországi örménység közélete fektetve van. Vezérelve a nép souverainitása, eddigi gyümölcsei különösen a népnevelés terén felmutatható meglepő eredmények s néhány szerencsés kisérlet a modern Európa közhasznú eszméinek megvalósitására. Ebből a hóditási, újjáalakitási munkából a papság is kivette a maga részét, bárha nem is volt az oly jelentékeny, mint várni lehetett volna. Nem egyszer közönyt, sőt idegenkedést is tanusított az iránt, a mit lelkesedéssel irt zászlajára a nemzet zöme, s megállapodott akkor, a midőn körülötte minden előrehaladt. Ez az oka annak, hogy sokat veszített egykori befolyásából, hogy a törökországi örménység újabb nemzedéke nem engedi magát általa oly könnyen vezettetni, mint az előbbeni nemzedékek. Pedig csak hasznos és üdvös lehetne e vezetés, ha az egyház fejei kivétel nélkül méltó örökösei lennének dicső elődeinknek, kikben megannyi jótevőjét tiszteli a nemzet.

De azért manapság is rendkívüli a vallásnak varázsereje a törökországi örménységre; s ne is legyen másként, mert első sorban a vallásnak köszönhetik, hogy napjainkban is oly elevenen él köztük a nemzeti öntudat, hogy az idegen környezetben fennmaradtak szokásaik, hagyományaik

Ez az életerő, melyet nem irthattak ki a mostoha századok, jelentékeny missiot jelöl ki az örménység számára a keleti államok jövő alakulásában is s sok tekintetben igazolni látszik egy tudós utazónak, Haxthausen bárónak azon szavait, hogy Törökország keresztény népei közül csakis az örmény az, a mely társadalmi szervezkedésre képes.

Dr. Molnár Antal.

Az örmény kérdés

(Emile de Laveleye)

Az angol és a franczia lapok kezdenek az örmény kérdéssel foglalkozni. Lord Salisbury megengedte a londoni örmény bizottságnak, hogy egy emlékiratot terjeszszen elébe a tényleges helyzetről Armeniában, sőt megengedte, hogy az elébe terjesztett darabok átküldessenek egyszersmind a konstantinápolyi angol követnek is. Sőt a mi még több, az angol követ, sir William White, e tárgyban értekezett és előterjesztéseket is tett a magas portának, a melyeket a porta minden figyelemmel hallgatott, de a melyek a helyzet megváltoztatására még sem vezettek.

Különös, hogy Európa és Törökország — de különösen Törökország — oly kevéssé méltányolják igazi érdekeiket ebben a kérdésben. Armenia magában foglalja azt a nagy sikságot, a mely négy tenger között fekszik: a közép, a fekete, a kaspi tenger és a perzsa öböl között. Négy nagy folyó ered ott: a Tigris, Eufrat, Araxes és a Kur.

Az örmény nép legalább öt millióra becsülhető, a melyből egyes elszigetelt csoportok találhatók Európában, a Balkánfélszigeten, Romániában és Erdélyben. Konstantinápolyban igen sok örmény van. Mint a zsidók, ők is különösen kereskedéssel és banküzletekkel foglalkoznak. Magasabb értelmiségök és a keleti nyelvek ismerete útat nyit nekik a kormányzási teendőkhöz, a hol csak vallásuk nem akadály, a legmagasabb közigazgatási teendőkkel bizatnak meg. Egyptomnak a legjobb minisztere, a ki csak volt, Nubar basa, örmény.

Az örmény nép, a mely az ária népcsaládhoz tartozik, a keresztény hitre tért kezdettől fogva. Irodalma gazdag és ősrégi, és képviselve vannak benne filosofusok, történetirók és költők. A keresztes háborúk idejében harczolt nyugati testvéreiért. Munkás, gazdálkodó, nagyon jól műveli a földet, a mikor nem kell attól tartania, hogy megfosztják verejtéke gyümölcseitől.

Sok nálunk tenyésző gyümölcsfa és virág Armeniából származik.

Szerencsétlenségére egész története nem egyébb, mint egy hosszú martyrologium.

A megrohanások színterére helyezve, majd mindig el volt nyomva, fehérre szipolyozva és a boszúállók által elpusztítva; de talán sohase kellett annyit szenvednie, mint ez utóbbi években, épen azért, mert Európa kedvezményűl részére bizonyos kiváltságokat biztosított. Az, hogy állhatatosan, érintetlenűl ragaszkodott keresztény hitéhez, őrizte meg a muzulmánok között, kik leigázva tartják nemzetiségét.

Ma Armenia három törzsre van szakadva; az északira, a hol székel a legfőbb vallási fő, a katholikos, Ecsmiádzinban, az örmény Rómában. Ez a rész folytatólagosan Oroszországhoz csatoltatott. A délnyugati rész, a hol legkevesebb örmény van, Persiához tartozik; a délkeleti pedig Törökországhoz. Török-Örményország az, a melyről a jelenben szó van, és pedig a berlini szerződés erejénél fogva, a mely jogot ad és kötelességévé teszi Európának ez ország belügyeivel foglalkozni.

Már az 1839-iki julhané-i egyezmény, ép úgy, mint az 1856-iki hatti-humayon-i, mely a párisi szerződésben is fölemlíttetik, kilátásba helyezte az örményeknek, mint az ottomán birodalom többi keresztény alattvalóinak is, az elbánás egyenlőségét a nemzetközi jog oltalma alatt. Az utolsó, Törökország ellen viselt háború után, Oroszország, mely egész a legutóbbi időkig mindig pártját fogta Törökországban az elnyomottaknak, a san-stefánói szerződés 16-ik czikkében kizárólag magának tartotta fönn az örmények fölött gyakorlandó védnökséget.

Angliát élénken érintette ez a megállapodás, a mely tényleg állandó jogot adott a czárnak, hogy egy birodalmával szomszédos török tartomány beligazgatásába avatkozzék. Oroszország engedett, és 1878. május 30-án egy egyezmény iratott alá közte és Anglia között, a melynek erejével a védnökség a két államra szállott.

Nem sokkal ezután, ugyanazon év junius 4-én aláiratott Anglia és Törökország között a cyprusi egyezmény, a melyben Anglia kezességet vállalt a török birodalom kisázsiai részeinek sérthetlenségéért, és újitásokat biztosított Armenia részére.

A berlini szerződés 61-ik czikkelye, tiszteletben tartva a cyprus-szigeti egyezményt, az angol-orosz védnökség helyébe, az európai nagyhatalmak védnökségét helyezte. Ime e czikkely szövege: „A magas porta kötelezi magát, hogy késedelem nélkül megvalósítja a javításokat és reformokat, a melyeket az örményektől lakott tartományok helyi szükségletei igényeknek és felelősséget vállal a cirkassiak és kurdok ellenében biztonságukról. Időnként értesíti a hatalmakat, a kik a végrehajtásra felügyelnek, az alkalmazott rendszabályokról.“

A berlini szerződés adta tehát az örményeknek a jogot, hogy az aláíró hatalmak közbenjárásához fordulhassanak, különösen pedig Angliához és Oroszországhoz.

Örményország helyzete ma rosszabb mint bármikor, még Macedonia helyzeténél is rosszabb. Először, mert az ország az európai ellenőrzéstől távol fekszik, azután mert a lakosság teljesen ki van szolgáltatva a kurdok rabló garázdálkodásainak, a kik muzulmán minőségükben irgalmatlanúl rabolhatják a keresztényeket. Ehhez járul, hogy mindezekért az örmény lakosság felhagy a földműveléssel és kivándorol. A Ván mellett több — eddig igen jól művelt — kerület csaknem teljesen el van hagyatva. Nem birván fizetni az adókat, a melyeket az államkincstár ügyvivői a legönkényesebb és legkegyetlenebb módon vetnek ki, a lakosok kénytelenek eladni marháikat, gazdasági felszerelésüket, lerongyolják magukat a koldusságig. A nyomor oly nagy, hogy egész családok betű szerint éhen halnak.

A törvények, a melyek magukban véve igen jók, csak arra szolgálnak, hogy annál több nyomorúságot okozzanak a szegény örményeknek. Így, egy külön adónem lett rendszeresítve a közoktatás szervezésére; de a jövedelem kizárólag a muzulmán iskoláknak jutott, és gyakrabban, az alatt az ürügy alatt, hogy forradalmi szellemüek, az örmény iskolák bezáratnak. A hivatalnokok, sőt maguk a kormányzók is csak baksis (ajándék) árán foglalhatják el helyüket, a melyet úgy sem tarthatván meg sokáig, hogy kiadásaikat fedezzék és később vig életet élhessenek Konstantinápolyban, vérig sanyargatják a szegény népet.

Nem lehet kedvező itélethez jutni, a birák megvesztegetése nélkül. Képzelt összeesküvések ürügye alatt, felkutatják a házakat, átnézik az iratokat, elrabolják a pénzt és igen sokan minden itélet és ok nélkűl börtönbe hurczoltatnak. A Salysbury lordnak átadott memorandum néhányat névszerint is fölemlít azok közül, a kik így önkényesen börtönbe zárattak. Az az egy tény, hogy valaki hű akar maradni örmény nemzetiségéhez, bűnténynek tekintetik. A központi kormány kétségkivül e tények legnagyobb részéről nem bir tudomással, mert a ki panaszkodni merészkedik, vagy kérvényt küldeni Konstantinápolyba, azt irgalom nélkül megbűntetik a helyi hatóságok.

Az ember azt hinné, hogy a kitüzött czél eltüntetni a keresztény lakosságot, hogy az egész ország a muzulmánoknak szolgáltassék ki.

Az egyetlen óvószer e vérlázitó helyzetben Örményországnak is olyan közigazgatási önkormányzatot biztosítani, a milyen a Libanonban jeles eredményűnek bizonyult. Armeniához tartoznék Erzerum, Ván és Diárbekir vilajet, az árgánszi és segerdi szandzsákokkal és a rizé-i kikötő a fekete tengeren.

A portára nézve igen-igen fontos, hogy ez a reform megvalósíttassék. Jól igazgatva Armenia, a mely a természettől gazdag segélyforrásokkal bir, csakhamar a jólét magas fokára emelkednék és közjövedelmei megfelelő arányban növekednének.

A kielégített örménység erős védelmül szolgálna az orosz terjeszkedés ellen, míg így elkinozva a czárhoz fognak fordulni, mint szabaditóhoz. Az orosz birodalomhoz csatolt örmény részek lakói hovatovább nagyobb jólétnek örvendenek és haladnak a polgárosodás útján. Egyetlen tény elégséges ezt bizonyitani: irodalmi tevékenységük számukhoz képest nagyobb, mint akármelyik orosz kerületé, Szent-Pétervártt és Moszkvát kivéve.

Ha Törökország továbbra is vonakodik megvalósítani a szükséges reformokat, egész Armenia orosz kézbe jut. Elkerülhetetlenűl.

Ha Oroszország így Kisázsia közép síkságait elfoglalhatja, Konstantinápoly, a szent föld, Szuez, megszámlálhatatlan csapatainak a zsákmányáúl lesz kiszolgáltatva.

A középtengeri hatalmasságok, Anglia, Francziaország, Olaszország és Ausztria-Magyarország világosan első sorban vannak érdekelve, hogy az örmények a jó kormányzat biztositékaihoz jussanak, miután különben is a berlini szerződést aláirták. Meg lévén szüntetve a san-stefanói szerződés, mely az oroszoknak kizárólagos védnökséget biztosított, a beavatkozás kötelessége a többi hatalmakra háramlott.

Ha erélyesen lépnek föl a szultánnál, meg lehet menteni Törökországot, a törökök ellenkezése daczára is.

Dr. Esterházy Sándor.

Történeti okiratok az erzsébetvárosi levéltárból.

I.

III. Károly király kiváltságlevele.

Mi VI. Károly, Isten kegyelméből választott, mindig felséges, római császár, Németország, Kasztilia, Arragonia, mindkét Sicilia, Jeruzsálem, Magyarország, Cseh-, Dalmát- és Horvátországnak, Navarra, Granada, Toledo, Valencia, Galicia, Majorka, Sevilla, Sardinia, Kordova, Korsika, Murcia, Giens, Algarbia, Algesiras, Gibraltár, Kanáriai-szigetek, valamint az Indiák és az Oczeán-tenger szigeteinek királya; Ausztria főherczege; Burgund, Brabant, Milánó, Stajer, Korontán, Krajna, Luxemburg, Würtemberg, Felső- és Alsó-Szilezia, Athén és Neopatria herczege; Erdély fejedelme; Schweicz őrgrófja; a sz. római birodalom, Burgos, Morvaország, Alsó- és Felső-Lausitz grófja, Habsburg, Flandria, Tirol, Barchinona, Ferrette, Kyburg, Görcz, Rossiglio és Ceretania határgrófja; Elsasz lándgrófja; Oristano márkgrófja és Gociano grófja; a szláv Marchena, Slavonia, Biscaya, Porto de Naos, Molina Salinarum, Tripolis és Mecheln úra. — A királyok dicsősége és a fejedelmek legfőbb érdeke kivánja, hogy országaik és tartományaik leginkább olyan lakosokkal népesíttessenek be, kiknek életmódja a közjó előmozdítására kétségtelen reményt nyujt; viszont ezeknek, úgy, mint más polgároknak is közjavát illeti, hogy az ily gyarmatok nemcsak állásuknak megfelelő kiváltságokkal és szabadalmakkal ékesíttessenek fel, hogy ezen kegyességtől édesgetve többen meg többen kivánkoznak ily uralom oltalma alá vonulni, — hanem gondoskodni kell arról is, hogy azok erkölcsös és rendes életmódra törekedjenek; mert ezen intézmény a lakosokat igazságos és istenfélő életre s ezenkívül — a henye élet veszélyeit számüzvén — kereskedés-, hasznot hajtó mesterségre, vagy más tisztességes életmódra tanitja; és így míg a lakosság szaporodása, a kereskedelemnek elterjedése, továbbá a mesterségeknek kimívelése a fáradságot bő jutalomban részelteti s a népnek nyugalmat, hasznot és édes boldogságot ád, addig az emberek aggodó gondjait oszlató, áldó Isten dicsőségét, úgy szintén az uralkodó király hirét-fényét naponta növeli.

Mi tehát kedvelt örökös tartományunk, Erdély fejedelemsége iránt különös kegyes hajlamtól vezéreltetve s annak jólétén atyailag segíteni akarván, miután számos örmény kath. hitű család, buzgó és hű alattvalónk a szépművészet, és bölcsészet, valamint a hittudomány tudora Bárun Minász által, ki ezelőtt az apostoli sz. széktől rendelt, azon fejedelemségünkben lakó örmény nép hitküldére volt: hodolattal előadta, hogy ugyanazon erdélyi fejedelemségünkben állandóan letelepülni s ott műhelyeket állítani, továbbá kereskedést űzni kivánnának; mi udvari hatóságunk előleges és ismételt összehivása s tanácsa folytán, a felhozott s nekünk előadott, császári-királyi akaratunkat megindító más okokból is,

legkegyelmesebben beleegyeztünk, hogy a kérelmezők császári-királyi hajlamunk jeleül a következő kiváltságok-, jogok- és szabadalmakkal birjanak Erdélyben, és pedg:

1. Legkegyelmesebben megengedjük, hogy ama hely, mely ebesfalvi kincstári birtokunkon, Küküllő megyében fekszik, a hol nevezett örmény családok maguknak lakóhelyeket építettek, mostantól fogva ezután önkormányzattal biró város legyen, és latin nyelven: Elisabethopolis, németűl Elisabethstadt, magyarul pedig „Erzsébetváros"-nak neveztessék s ezen engedély alapján a fönnemlített ebesfalvi uradalom többi részétől, — mint már kiváltságos város — elkülöníttessék, és ha valaki jelenlegi uradalmi alattvalóink közül, a ki nem örmény nemzetiségű ezen, az örményeknek engedményezett helyen lakik és házzal bir, miután a közönség ezen ház igazságos becsértékét lefizette, — különöztessék el teljesen és ebesfalvi birtokunk más részébe költözzék.

2. Akarjuk, hogy az 1500 Rf összegnek másik fele, (mert első fele az átadáskor fizettetett le) 6 hónapi idő elteltével uradalmunk azon pénztárába, mely e fejedelemségben van — fizettessék; azon rét, mely házaikkal szomszédos és a Küküllő folyó mellett terül el s tényleg az ebesfalvi kincstári uradalomhoz tartozik, minden joghatóság, haszonvétel, adó és úrbér alól kivétetvén, azon közönségnek adassék ki; és nehogy most vagy a jövőben a telek jogánál fogva per és egyenetlenségek keletkezzenek, azon elkülönített birtok, mely a nevezett örmény közönségnek az ebesfalvi uradalom által engedményeztetik, mesgyék által választassék el; a határolás megtörténte után a telkek összeirattak, és az egyik összeirási okmány kamarai igazgatóságunknak, a másik pedig az örmény közönségnek fog kiadatni.

3. Azon esetben, midőn vagy az ebesfalvi örmény családok, a nemzetnek kijelölt területen új házakat emelni, vagy más örmények (kivéve egyedül a szamosújváriakat, kiket Szamosújvár közönségének hátrányára, ezen erzsébetvárosi közönségbe bevonni semmikép sem szabad, ez meg van tiltva) e közönséghez csatlakozni, és házakat építeni akarnának, ezeket a magok községébe befogadni és a kö-

zönség, házak építésére ezeknek elegendő helyet jelölni tartozik, ha az új lakosok a helyi tanács előtt — a mint illik — magokat jámborság és más tekintetben igazolják; az igazolás megnyerése után tartozik ugyanezen hatóság gondoskodni arról, hogy az ilyen jövevény, akár ideiglenesen tartózkodik itt, akár állandóan települt meg, az illetéket és ovadékot megfizesse.

4. Miután ezen közönségnek jóléte és gyarapodása mindenek fölött az Isten áldásától függ, azért szükséges, hogy először az isteni tiszteletre és a kath. sz. hitre, melyet a nevezett közönség örmény szertartás szerint vall, legyen gond fordítva; aztán nemcsak a lakosság számát befogadni képes tágas róm. kath. egyház építendő e városban a közönség költségén, vagy a már meglevő a további szellemi szükséglethez képest megnagyobbítandó, hanem gondoskodni kell arról is, hogy a lelki szolgálat követelte szükséges áldozárokkal is birjon, kik kellő és megfelelő minősitvényekkel legyenek ellátva és ugyanazon város illő javadalmazásában részesüljenek. És mivel ők az erdélyi latin szertartású róm. kath. megyés püspöktől függnek és függni fognak, azért a püspöki hivatalnak is kötelessége őrködni a fölött, hogy a róm. kath. örmény szertartás kellőleg itt is fenntartassék és a keleti örmény szakadárok, névleg Eutyches, Dioskurus és mások kárhoztatott tévtanai ezen nemzettől eltávolíttassanak. Ezenkivűl ugyanazon püspök gondot fordítson arra, hogy kevésbbé nyilvános, magán istenitisztelet a nem-kath. örményeknek Erdély fejedelemségében valami módon meg ne engedtessék, vagy fennevezett tévelyek követői be ne bocsáttassanak és itt meg ne türessenek; kivételt azon egyesek képeznek, kik csak egyedül kereskedés végett mennek át a tartományon és azért rövid ideig itt kell időzniök.

5. Miután az ily közönségnek hasznát a jó rend szabványa nagyon növeli és előmozdítja, azért kegyesen meghagyjuk, hogy a nevezett közönség polgári ügyekben odavaló királyi kormányszékünktől, a gazdaságiakban szintén ottani kamarai igazgatóságunktól függjön. Védelmet pedig biztosabb itt maradásuk okáért, az ottani fejedelemségben levő hadaink fővezérénél kerressenek.

6. A mi a tisztviselőséget illeti: ez a város kebeléből a polgárság által igazságosan választandó főbiró és tizenkét tanácsnokból alakíttassék, ezekhez járul még a köztük felmerülő ügyiratok vezetésére képes jegyző; de vigyázni kell arra, hogy a biróság- és tanácsosságra, e város egyházi személyzete és az egész közönség által csak jámbor, alkalmas, jólelkiismeretű és igazságszerető férfiak választassanak; a választásról, mely minden évben történik, kamarai igazgatóságunk előre értesíttessék; az új-biró választás és tanács szervezése január 2-ik napján megy véghez; a kamarai igazgatóságnak szabadságában áll, valahányszor azt czélszerűnek látandja, a választásra biztost kiküldeni, ki a szervezéshez segédkezet nyujt, a szabadválasztás minden megszorítása nélkül. De vajjon ugyanezen város lakói az említett birót és a 12 tanácsost saját jövedelmükből: a bérfizetés és adozásból akarják-e díjazni? Egyezkedjenek egymásközt testvéri szeretettel. A mi pedig a maguk közt előforduló ügyek menetét és rendjét illeti, ezekről a következő rend tartandó meg: hogy t. i. az ily ügyek ugyanazon város tanácsa, mint első hatóság elé vitessenek a panaszlók által, mely azokat kellő módon megvizsgálván, elintézi; ha azonban a dolog érdeme úgy kivánja, gazdasági ügyben ugyanottani kamarai igazgatóságunkhoz, polgári ügyben pedig itélő-táblánkhoz forduljanak; ellenben ugyanazon ügyre vonatkozó nézeteltérés érettebb megvizsgálása okáért a fellebbezés a királyi kormányszékhez történjék. Mivel e közönség, mely leginkább kereskedéssel foglalkozik, a hazai törvényeket és törvényes szokást még nem ismeri, azért mint fennebb is említve volt, folyton gondoskodni kell arról, hogy a tisztviselők közé mindig nyilvános jegyzőt vegyenek fel, ki munkája és fáradságáért igazságos díjazást kapjon; ez azonban vallására nézve katholikus, de ügyes, alkalmas, jámbor és igazságszerető legyen. Ha pedig bűnügyek is előfordulnának, ez esetre rendeljük, hogy az íly bűnügyekben a törvény és a hazai törvényes eljárás szerint, a tárgyalás és itélet mindig az uradalmi széknél történjék; ide kell meghivni és egybegyűjteni — hazai szokás szerint — a megye (Küküllő megye) a melyhez ezen újonnan alapított önkormányzattal biró város közel fekszik, — tisztjeit és ugyanazon város illendő

költségén birói szék tartassék; aztán ezen gyűlésben vétessenek itélet alá a mondott ügyek és más hasonló bűnügyekhez képest a jogi szabványok szerint döntessenek el; de jogában áll bárkinek, — mert hason esetekben, más kiváltságolt városok is teszik ezt, — ügyét erdélyi táblánk vagy királyi kormányszékünkhöz fellebezni. Sőt ha az előbocsátott esetek minősége úgy kivánná, felfolyamodhatik még felséges trónunkhoz is. Ha városinak külső ember ellen van panasza és vele perelni akar, az illető hatósághoz forduljon, mert a felperes az alperes hatóságát tartozik követni.

7. Nevezett nemzetnek szabad kereskedése legyen, hogy megengedett árúczikkeiket, mind az erdélyi fejedelemség területén országos vásárok alkalmával mindenütt, árulás végett — szokásuk szerint — kirakhassák, mind más örökölt királyságunk és tartományainkban is a szokott császári-királyi adók, vámok, harminczadok lefizetése mellett a nélkül, hogy bármi más törvénytelen zsarolás által ők zaklattassanak s így meggyőződve és biztosítva lehet e közönség a felől, hogy mi a műhelyek és kézművek állandosítása és gyarapítása végett különös kiváltságokat akarunk neki adományozni, valamint kereskedésök előmozdítása végett egész erőnkből illő segélyt fogunk nekik nyujtani. Ehhez képest:

8. Megengedjük, hogy ezen város minden szombaton heti és évenként háromszor országos vásárt tartson, u. m. mártius 25-én Gyümölcsoltó-Boldogasszony ünnepén, Áldozócsötörtök ünnepén, és Szent-Máté evangelista ünnepén (szept. 21), de minden vámolás és más tilos huzás-vonás nélkül oly módon, hogy se a heti, se az évi országos vásárok a szomszéd helységek heti és országos vásáraival össze ne essenek; az ebesfalvi urodalomnak pedig semmikép sem szabad, heti, vagy évi országos vásárok alkalmával sem az örményeket, sem más oda jövő kereskedőt vagy alattvalót illeték és kirovással kinozni; mert Erzsébetváros, mint előbb is mondva volt, az ebesfalvi uradalomtól teljesen el van választva és mint olyan város, mely annak joghatósága alá nem tartozik, örökre szabaddá tétetett.

9. Engedélyezzük ezen közönségnek az ebesfalvi uradalom erdeinek haszonélvezetét úgy, mint azokat betelepülésök idejétől kezdve a többi ebesfalvi alattvalókkal együtt közösen használták; hasonlóképen adunk az erzsébetvárosi közönségnek városukban mészárszéki és korcsmai jógot; e jog-élvezetért azonban évenkint 400 magyar forintot tartoznak királyi kincstárunkba fizetni; különben fönmarad az illetékes kincstárnak Ebesfalva mezővárosában mészárszéki és korcsmai joga.

10. A közönség, ha az átkelés előnye úgy hozza magával, a üküllő folyón — saját telkén — hidat építhet, ezt saját költségen szabadon teheti és valamint az építés-, úgy a hid fentartására is ingyen ád fát az ebesfalvi uradalom. Hogy legyen miből fedezni a költségeket, a vám-jövedelem fele a közönségé, másik fele pedig a kincstáré.

11. Ha az örmény kereskedők szükség esetében, vagy ellenséges berohanás alkalmával, drága portékáikat az ebesfalvi kastélyba behelyezni és nagyobb biztonság okáért ott akarják tartani, nekik a nevezett kastélyban árúik őrizetére alkalmas hely fog jelöltetni.

12. Az évi adó, melyet a mi kamarai igazgatóságunkkal kötött szerződésnél fogva eddig Ebesfalván, most Erzsébetvároson levő örmény közönség határozott időben állami pénztárunkba, mint földbirtokosnak fizetni tartozik, következőkép vettetik ki: a jelenleg meglevő házak után és ugyanott a Nagyútzában lakó családok 8 frtot, a Kis-útczában lakó családok ellenben 4 magyar forintot, az újonnan építendő házak után egyenkint 8 frt taksát fizetnek azon feltétel alatt, hogy királyi kincstárunkba, a korcsmai jog engedélyeért évenkint 400 magy. forintot fizetni tartozzanak; az újon építendő házak közül ezen taksa alól 40 ház vagy család — de nem több — vétessék ki. Ugyanezen közönség évenként a tartományi pénztárba bizonyos illetéket fog fizetni, melynek összege az ottani családok számának növekedése-, vagy csökkenésétől függ; nagyobb az évi illeték, ha a családok száma növekedett és kisebb, ha a családok száma csökkent. Arra pedig ügyelni kell, hogy az előbb jelzett adó-kirovások, a fejedelemség szokása szerint a város azon lakosaira osztassanak fel, kik vagyonnal birnak; és a családok, melyek az említett adót fizetik, minden évben lelkiismeretesen összeszámláltassanak. Egy családot

képez a családatya hozzátartozóival, kik vele csakugyan egy kenyéren élnek.

A mi pedig a szállás-adásokat, előfogatokat és más ily terhek viselését illeti, méltónak láttuk, hogy azoktól — kivéve a szükség legnagyobb eseteit — e város ment, azok alól kivéve legyen.

A mondottakban említett és Erzsébetváros akár jelenben élő, akár jövendő róm. kath. hitű örmény lakóinak adott cs kir. fejedelmi kegyes engedmények-, engedélyekre nézve ezen legkegyelmesebb akaratunkat nemcsak szivesen nyilvánítjuk, sőt még nektek is nagyságos, tisztelendő, tekintetes, méltóságos, nemzetes, hires, nemes, derék, valamint a mi királyi kormányszékünk bölcs és megfontolással biró férfiainak, Erdély örökös tartományunk egyes karai és rendeinek, megyei fő- és alispánoknak, nemesi biráknak, székely székek kapitányai, a szász székek királybiráinak és minden, bármi módon, a mi joghatóságunk alá rendeltnek tudomására adjuk és megparancsoljuk, hogy a mondott örmény népet, mint jövendő valódi lakosokat, nemcsak engedjétek be Erdélybe, hanem hagyjátok, hogy a fennemlített engedményeinkkel élhessenek és megtarthassák mindenben és egyenkint azt, mi az előbbi czikkelyekben foglaltatik és tartsátok meg azokat ti is, kik őket e kiváltság mindennemű megtámadói ellen védelmezni és gyámolítani kötelesek vagytok. A mint kétségtelen előttünk, hogy nevezett örmények és ezek utódai is irántunk és felséges házunk iránt kellő tisztelettel, hűséggel és hódolattal fognak viseltetni, úgy meg vagyunk győződve, hogy úgy fogják magukat viselni, hogy mind előttünk, mind erdélyi többi kedvelt lakóink előtt kedvesek és becsültek lesznek.

A mely dolog emlékeűl és állandó tetszésünk jeleűl, jelen jogi kiváltságlevelet a fenjelzett örmény nemzetnek jövő biztositékúl szükségesnek találtuk nagyobb függőpecsétünk alatt kiadni és engedélyezni.

Kelt Bécs városunkban, Ausztriában, Úrunk 1733-ik, évének áug. hava 11-ik napján. Uralkodásunk (mint római császárnak 22, spanyol 30, magyar és cseh királynak) 23-ik évében.

Károly s. k. B. Bornemissza József János s. k.
Pongártz György s. k.
Latinból forditotta: Ávedik Lukács.

Hogyan kell örményül olvasni?

(Gyakorlati útmutatás).

Aki betűinkkel megismerkedett, az elvégezte az örmény nyelvtan első leczkéjét: megtanult örményül olvasni.

Nyelvünkben az a szabály, eltekintve egy pár rövidítéstől, hogy minden szót úgy irunk ki, a mint olvassuk.

Ha tehát bárki is az örmény olvasást a legrövidebb idő alatt, mondhatni e rövid czikk keretében elsajátítani óhajtja, ezt a legnagyobb könnyűséggel, úgyszólván játszva elérheti.

Van külön nemzeti alphabetünk (sőt számjegyeink is vannak, — mint ez e lapok olvasóközönsége előtt már ismeretes) — azonban nyelvünk szelleme nem engedi, hogy az irásban több betűt használjunk, mint a mennyit tényleg hangoztatunk.

Más szóval, mi nem követjük a franczia nyelvet, mely azt követeli, hogy irjuk: Bordeaux, és olvassuk: Bordó, — vagy az angolt, mely irja: Shakespeare és olvassa: Sékszpir.

Örményül, ha azt akarjuk irni: atya, irjuk: հայր és minden betűt kimondva így olvassuk: hájr.

Ha azt akarjuk, hogy örményül irjuk e szót: anya, irjuk: մայր és itt is mind a négy betűnek hangoztatása mellett olvassuk: májr.

A jelszó tehát az: annyi betű az irásnál, a mennyi kimondatik az olvasásnál. Se több, se kevesebb, kivéve egy pár — szokás által elfogadott — rövidítést, mit egyszerűsítés okáért itt annyival inkább mellőzhetünk, minthogy az, ki nyelvünkkel grammatice közelebbről is megismerkedni óhajt, e nehány rövidítést utólagosan könnyű szerrel pótolhatja.

De ne vesztegessük a szót. A leczke óra halad, s mi még nem láttuk sorba állíttva az örmény *abc* betűjegyeit.

Előzékeny nyomdászunk szivességéből, ki az örmény betűket épen folyóiratunk számára szerezte be, most azon kedvező helyzetben vagyunk, minőben tudtunkkal a magyar korona területén egyetlen nyomda sincsen, hogy t. i. betűinket a helybeli nyomda-gép segélyével mintegy saját műhelyünkben, tehát külföldi nyomda igénybevétele nélkül állíthatjuk sorba olvasóink elé.

Van szerencsénk ezek után őket kis és nagy betűk alakjában és magyar hangzásuk megjelölése mellett a következő sorrendben tisztelettel bemutatni mindazoknak, kik az örmény kultura ezen ősrégi apró vitézeivel ismeretséget kötni óhajtanak.

Az örmény *abc* a következő betűkből áll, u. m :

ա, á, Ա, Á, ájp; բ, p, Բ, P, pien; գ, k, Գ, K, kiem; դ t, Դ, T, tá; ե, é, Ե, É, jécs; զ, z, Զ, Z, zá; է, e, Է, E, e; ը, ê, Ը, Ê, jeth; թ, th, Թ, Th, tho; ժ zs, Ժ, Zs, zse; ի, i, Ի, I, ini; լ, l, Լ, L, liun; խ, ch, Խ, Ch, che; ծ, dz, Ծ, Dz, dzá; կ, g, Կ, G, gién; հ, h, Հ, H, ho; ձ, cz, Ձ, Cz, czá; ղ, gh, Ղ, Gh, ghád; ճ, ds, Ճ, Ds, dse, մ, m, Մ, M, mién; յ, h, Յ, H, hi; ն, n, Ն, N, nu; շ, s, Շ, S, sá; ո, u vagy v, Ո, U, V, vê; չ, csh, Չ, Csh, cshá; պ, b, Պ, B, be; ջ, cs, Ջ, Cs, cse; ռ, rh vagy rr, Ռ, Rh, rhá; ս, sz, Ս, Sz, sze; վ, viev, Վ, V, viev; տ, d, Տ, D, diun (gyun); ր, r, Ր, R, re; ց, czh, Ց, Czh, czho; ւ, f, Ւ, F, fiun; փ, ph, Փ, Ph, phiur; ք, kh, Ք, Kh, khe; օ, o, Օ, O; ֆ, f, Ֆ, F, fe.

Most már tessék a szives olvasónak az elősorolt kis és nagy betűket jól megfigyelni és készen van az örmény olvasás művészetével!

És ha valahol ezt látja nyomtatva: Հայր մեր, որ յերկինս ես, tudni fogja, hogy ezt így kell elolvasni: Hájr mjér, vêr hjerginêsz jész; s ha majd tovább tanulmányozza az örmény nyelvtant, azt is fogja tudni, hogy ez magyarul annyit tesz: Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben!....

Hogy pedig az örmény nyelv elemeivel is megismerkedhessék az ez iránt érdeklődő olvasó, vagy a nyelvészettel tudományosan foglalkozó szakférfiú, nem mellőzhetjük egyúttal egy magyar-örmény nyelvtani kézikönyvnek czímét is idejegyezni, mely minden hiányai mellett is alkalmas vezérfonalul szolgálhat legalább a nyelv alapelemeinek elsajátításához.

Könyvünk czíme: Gyakorlati örmény nyelvtan. Tanodai és magán használatra irták: P. Vertháneszc Jákutgián, mechithárista és Vasady Gyula tanár. (Velencze, nyomatott a mechithárista társulat betűivel. 1876.)

Annyival inkább ajánlhatjuk pedig e könyvet olvasóinknak a nyelv elemeinek elsajátítása czéljából, mert más magyar-örmény nyelvtan tudtunkkal nyomtatásban nem jelenvén meg, már ezen egyszerű körülménynél fogva is kétségtelen okunk van, azt a maga nemében legjobb kézikönyv gyanánt ajánlani; mint a melynek minden esetre meg van az a legfőbb érdeme is: hogy irodalmunkban e téren úttörőül szolgált.

Dr. Simay János.

II. Tigrán.

— Befejező közlemény. —

Armenia hóditmányok és önkéntes csatlakozások által naponként növekedett. — A fényűzéseik és aljasságaik miatt rossz hirbe jött utolsó Seleucidák legledérebb életet élve, a korona végett iszonyú háborúkba keveredvén egymást támadták meg. A csalódás nyomdokain járt syrusok megunva az egymást váltogató győzelmeket és leveretéseket, boldogabb korszak után sóvárogtak. Levert reményeik teljesülését az állami túlsúlylyal biró Armeniától várják s Tigránt választják meg királyuknak, ki 18 év alatt, míg t. i. a vérbe merült Syriát birta, kielégítette azon keblek vágyát, kik egy jobb jövőn merengtek; főleg a Sullával kötött béke megállapításával a virágzásnak indított s Antiochiában székelő helytartó által kormányozott tartománynak új életet adott.[1])

Tigránnak a Mithridáttal közösön viselt hadjáratokban kiváló szerep jutott, ezért figyelmét a rómaiakkali sokoldalú viszonyokra fordítja; mert nem nézhette közönynyel azok hadoszlopainak fenyegető mozdulatait! Ugyanis míg Mithridátnak ügye biztosan halad előre, azalatt Murena praetor amazt megelőzendő Cappadociát megtámadta s Pontus határait pusztítva a királynak székvárosát Synopét fenyegette. Mithridát elűzte a rómaiakat, de nem akar itt megállapodni, hanem Tigránt a rómaiakkal kötött béke felbontására ösztönözte, e végett küldöttségett is inditott hozzája. Tigrán félrevonván Metrodorust, ki a küldöttség élén állott, véleményének őszinte kijelentésére kérte föl. A jeles államférfi megtiszteltetve érezvén magát e bizalom által, azt felelé: hogy, mint követ kénytelen a küldőjével kötendő szövetséget ajánlani, de mint magán ember nem tartja tanácsosnak azt, ha a római néppel ujjat huz. Tetszett a felelet Tigránnak és azon reményben, hogy Mitridát szinte méltányolni fogja az őszinteséget, közlé vele a dolgot. Metrodorus visszatérvén útközben meghalt, vagy megöletett Kr. e. 69.[1] Tigrán segitséget küldött Mithridátnak, őmaga pedig Cappadociát elfoglalta, mely alkalommal harminczezer embert vitt el Armenia- és Mesopotamiából, úgy szintén számos görögöt az általa újított Tigranocerta benépesítésére, a hol görög szinházat állítván a görög színészeket és tudósokat királyilag pártolta.

---

[1]) Tigrán, Syriából még Árám király által Assyriáig űzött, — s utóbb a syrusok által isten gyanánt tiszteltetett Bársámnak szobrát magas Armenia Thortán városának hófehéren fénylő templomába vitette. Az elefánt csontból készült és ezüsttel kirakott szobor, tengerzöld szinű indiai drágakővel — beryll — volt ékitve, mely aquamarin név alatt is ismeretes.

Ezután csak hamar lezajlott a „pontusinak“ nevezett háború második felvonása, mely többszörös árulás következtében Lucullusnak győzelmet biztosított, míg Mithridát futással igyekszik, kedvezőbb jövő reményében, ügyét biztosítani s Armeniába viszi temérdek kincsét. A menekvőt ritka gondossága itt se hagyá cserben. Útközben ugyanis elfogatott volna, ha föl nem vágatja az aranynyal telt zsákokat. A rómaiak lázas vágygyal, a galaták örvendező lélekkel esnek neki a tova guruló aranyoknak, ő pedig üldözőinek ezen kiszámított vakságát fölhasználva, megmaradt kétezer hívével útját akadálytalanúl folytatja.

E nem várt visszavonulás Armeniában nagy visszatetszést keltett: Tigránnak előrelátó elméje előtt feltűnt a bonyodalmak hosszú sora; mert minden módon a két fél közt semleges színben akart mutatkozni; ide irányult előbbi eljárása is, melynél fogva a pontusi királynak mindig küldött segélyt, anélkül hogy a rómaiak ellen nyiltan fellépett volna; jelenleg is a helyett, hogy az ellenség visszanyomására készületeket tenne, befogadta menekvő sógorát, noha látni sem

---

[1] Cantu C. V. K. 121 l.

kivánta, a szövetkezést pedig épen kerülte. Mithridát a zavarodott kapkodás legkisebb jele nélkül husz hónapig, meg nem tört kebellel, várakozott, míg eljön az idő a szenny lemosására. Tigrán, ámbár a hatalmas ellenség szándékainak meghiusitására, a tennivalók halmaza állott előtte: mégis Antiochus Pius özvegyének, Cleopatrának megfenyítésére indul. Ez volt a syriai királyok végsarjadéka, ki Ptolemaisban, Syrianak jelentéktelen része fölött uralkodva, ennek és Phoeniciának néhány városát Tigrán ellen föllázította. A király ily laza és hamis viszony megszüntetése végett Ptolemais elfoglalása után Seleucia ellen fordult, ezt bevette s az ostrom hevében az erődben zárkozott Cleopatra is meggyilkoltatott. Tigrán hatalma, Phoeniciának elfoglalásával, Egyptom határáig terjedett. E hadjárat alatt Palaestinába is benyomult, hol a belső vallásos élet romjain a hitbeli tévelygések politikai egyenetlenséggé fajultak át. A korlátlan hatalmat gyakorló pártok elkeserítő vitái közt, a szép ország végromlására a közerkölcsiség a siralomig meg vala rontva, a Mákábeusok utódaira szállott főhatalom csak játékszerré aljasúlt az erőszakoskodók tisztátalan kezeiben. E kölcsönös marakodás közt hírként jelentették, hogy Tigrán előnyomúl; erre a reményvesztett hadonázást a gyötrelem kinja váltja fel. A hatalomnak csak árnyékát kezelő Alexandra (Salome), Jannaeus Sándor özvegye megindulást eredményező kérésében birta a lefegyverző erőt. Népének jobbjai, kiket a dologra felhivott, Ptolemais felé haladnak, úrnőjök nevében irgalomért esdeklendők. „Igéret földe mivé lettél?! Bűneiben már megérett s csak szedő kezekre várakozó fanyar gyümölcscsé lettél?! A király győzelmeinek folyamában, mint hóditó, különösen héber eredetű hívének, Pákráduninak kérésére elfordítá fegyverét a romlottság mélységébe vonszolt országtól.

Tigránnak távollétét az országból Váiko — emez ókori Giskra — hasznára fordítván sok zavart okozott, a róla elnevezett sürű rengetegek rejtékeiből osztogatá parancsait annyira, hogy ennek, ki az önteltség sikamlós terére sodortatott, megfékezése végett a király kénytelen volt Syriából visszatérni. — A rossznak rossz gyümölcse van. Miután a Palaestinából hozott foglyokat Ármávir és Vághársápatba letelepítette, Váikónak végerőlködéseit teljesen megsemmisítette.

Ekkép a hatalom tetőpontjára jutván, valamint atyja, úgy ő is királyok királyának nevezte magát; udvarában négy legyőzött király tartózkodott, ezek képezték mindenkori kiséretét s fogadások alkalmával mellükön keresztbe font kezekkel kellett trónja körül állaniok. Az ó-világ központja, a nagy nemzet, hogy ürügyet kapjon a huzalkodásra, Mithridát kiadását követelte. Lucullus ennek érvényesitését nejének fivérére Cl. Appiusra bizta, ki is Antiochiában vélte föltalálhatni Tigránt, a hová ez, mint birodalmának második székhelyére, a fönnebb tárgyalt zavarok lecsillapitása után ügyeit intézendő visszatért. Appiusnak, ki korábban érkezett meg oda, elég alkalma volt egész csendben foganatba venni üzelmeit. A mindenféle ügynökök sürgései a színfalak mögött véghez menő működésről tanuskodtak; a bizalom Róma iránt csak mesterkélt volt. És a római tanács e mesterséghez kiválóan értett. A mindenhatóság szenvelgésével a nagylelkűséget szakadatlanúl nyelvén hordozva s üres igérettel fizetve, a bújtogatásban czélt ért; Appius csábszavakkal több oly várost a rómaiak részére édesgetett, melyek a közelmúltban az uzsorás vámszedők ajtainál kuncsorogtak.

Tigrán Antiochiába megérkezvén, a római ügynök, hogy küldetésének tekintélyt, súlyt kölcsönözzön, a dagály tetőpontjáról kezdett szólani, hánykodó háziassággal nem igen mérlegelte a fenhangú beszédet, mit a kérkedékenység adott ajkára. A király fojtott indulattal hallgatta a kétes dicsőség után kapkodónak szavait, ki úgy vélekedett, hogy nincs más teendője, mint hogy küldetése czélját előadja s aztán nyugodtan ölébe teheti kezeit; de a követelések — ide nem számitva a biztosnak, királyi bőkezűséggel nyujtott ajándékokat — meddők maradtak; mert a dolog érdemét vagy is a zaklatott Mithridátnak kiszolgáltatását illetőleg e határozottan tagadó választ nyerte: „A rokonság szabályai tiltják, hogy árulója legyen Mitridátnak.“ Ime a viszonyok bonyolódásának kezdete!

Tigrán e percz óta Mithridáttal, bizalmas szóváltás után, rokoni részvéttel kezdett bánni; az engedékenység lelkének fuvalmára az áthághatlan magaslat — mely a két szív között a közlekedési tért elfoglalá — eltávolíttatott. Sajátszerű találkozása az eseményeknek, hogy Rómának két engesztelhetlen ellensége Armeniában találjon menhelyet, t. i. az idők daczára megaggni nem akaró Hannibál és Mithridát, kiket a mostoha évek telidesteli keserű tapasztalásai hajthatatlanabbakká tevének, hogy megtörni, pórban fetrengeni ne tudjanak. Rómának ügyesen alkalmazott kisegitő eszközei. mint erővesztett hullámok, megtörtek a jellemszilárdságon. Az erkölcsi csatavesztést helyre kellett ütni. — Az idő sürget, Róma fegyverkezik. — Mithridát mindig bizonyos volt, hogy mikor-akkor csak eljut czéljához; ime most forró vágya — a római sasokkal szembe állhatni, — közvetlen valóság!

Lucullus tizenkétezer gyalogság- és három ezer lovassággal az annyi bajt okozott Cappadociába siet, innen előnyomúlva már Armenia széleit érinti. Midőn így mozgékony tevékenységgel a vita-tárgyat ketté vágni iparkodik, a tulsó részen sem áldoznak a kényelemnek. Tigrán az elhatározó viszonyoknál fogva Mithridátra tizezer lovast bizott, ki egyezmény szerint az elmosodhatlan emlékű Pontus felé tartott, Lucullus ellenben átkelvén a Tigris és Eufráton, Tigránocertához közeledett azon számitással, hogy talán Tigránt határozottabb tevékenységre inditandja; de ezt a gondos Mithridát sürű izenetek által rábirta, hogy Lucullustól csatát ne fogadjon, sőt szorgosan kerülve a fegyveres érintkezést, nyugodtsággal nézze annak mozdulatait, lovasságával pedig akadályozza meg az ellenséget abban, hogy viz- és élelmi szerekhez ne juthasson, hogy mialatt hódit, éhen veszszen el. Eközben híre szállong a rómaiak tetleges fellépésének. A hirnök, ki Tigránt erről értesíté, mint zavart okozó, felakasztatott. Lucullus elkezdette Tigránoczertának sziklafalait ostromolni; gazdag zsákmányra vágyakodott; e városban levő királyi kincstárt hatalmába akarta keriteni. — Nagy felelősség terhe várakozott a segélyt nélkülöző város lakosaira s valóban itt a nyugodt kedély az eszély műveiben nyilatkozott. Nagyja-apraja csendes nyugalommal fogadta a dühroham megszállta ellenség támadásait s az erődből sürűn repülő nyilak borúra változtatták az önteltség szivárványos felhőit. Sok önfeláldozásnak vala színhelye e város s csakugyan lakói úgy folytatták a munkát, hogy a falakról leomló forró olajos anyag gyujtva s pokoli kinnal égetve halált zúdított a sürű rendbe állóknak nyakába.

Tigrán a dolgok ilyetén folyamáról tudomást szerezvén, többé már nem volt képes csendesen bevárni a mindent kifejtő talán rövid napoknak leperdülését s Mithridátnak előrelátó tanácsa ellenére háromszázhatvan ezer fegyveressel megindulván, ebből hatezer lovast küldött Tigranocerta felé, kik az ellenséges táboron át útat törve, a külső támpontot nélkülöző s mégis nyakat hajtani nem tudó városba vonulnak. E bajnokok oly titokban tartották tervöket, hogy az a rómaiak előtt egészen eltakarva maradt s az előhaladt éj mélyén a királyi kincsnek nem csekély részét magukhoz véve, a hüledező rómaiak boszúságára a főtáborba visszatértek.

Markovich Jakab.

Az örmény regék helyzete a világirodalomban.

II.

— Befejező közlemény. —

b) A varázskigyók és sárkányok.

A devekhez hasonlóan, a sárkányok és kigyók is úgy szerepelnek, mint gonosz lények, mint az emberi nemnek kegyetlen megrontói. — A médek- és a velök szomszédos régi népeknél ezen szörnyek nagy tiszteletben állottak; sőt az örmények, Chorenei Mózes szavai szerint Armeniának keleti tartományaiban még Kr. u. a 4-ik században is tisztelték két fekete sárkányt, melyeknek kecses hajadonokat áldoztak.[1]

E tisztelet daczára a sárkányok a mondákban gonoszok, vérszomjazók; nagyon vágyakodnak emberi húsra és ezért mindaddig lesik a forrásokhoz vizért menő hajadonokat, míg véletlenül meg nem jelenik egy hős, hogy ez őket villámkardjával megölje.[2]

---

[1] L. Emin, Vallás és pogányhit az örményeknél, Moszkva, 1864. (Oroszul).

[2] Feltalálható e jelenség a görög mondákon kivűl, még a mongol regékben is.

E helyen megjegyzendő az is, hogy az örmény mondákban sem ismeretlenek az olyan romántikus elbeszélések, mint milyenekkel találkozunk a szláv és román mondákban, a hol sárkányoknak viszonyuk van a királynők- és herczegnőkkel.

Az oroszok ismernek egy regét „A hős Iwanról, a parasztfiúról,“ melyben a hős nővére (vagy anyja) Gorinis sárkányban lesz szerelmes s ennek segedelmével (az anya, fiát vagy) a nővér fivérét — ki e viszonyt ellenzi — megölni igyekszik. A fivért, a magát betegnek szinlelő (anya vagy) nővér szeszélyes kivánságának teljesítése végett elküldi bolyongani a világba. Azonban a bolyongó nővérének (vagy anyjának) gonosz szándékáról meggyőződik, megöli a a sárkányt s e mellett még nővérére (vagy anyjára is) nehéz büntetést mér. Ezen monda a szlávoknál, horvátoknál és románoknál is ismeretes. Az itt említett szövegnek megfelel az „Áruló anyáról“ szóló örmény rege, mely alapjában egészen hasonló az oláh Florianu-hoz.[1]

A nép között sok érdekes elbeszélés kering a sárkányokról. Ezeknek egyike azt adja elő, hogy ez a szörny ezer éves korában borzasztó nagyra nő és ekkor el akarja a világot árulni; de angyalok szállnak le a földre, lebilincselik erős lánczokkal és azután felhuzzák a magasba, hogy itt a nap tűzétől hamúvá váljon.[2]

Végül még csak azt említjük meg, hogy a sárkányok is ép úgy, mint a devek a nap üldözőiként szerepelnek.

Beszélik, hogy a nap nappal az egész világot átvándorolván, éjjelre a tengerbe száll alá, hogy ott — mint napi vándorlásának nyughelyén — fáradalmait kipihenhesse. A nap a király, a hold pedig a királyné szerepét játsza. Mindkettő sorrend szerint uralkodik a világegyetem felett; ha a nap lenyugszik, a hold jőn elő, mely — néha szégyenből — sűrű fátyollal van betakarva. A nap uralkodása úgy kezdődik, hogy a reggeli pitymallat előtt 12 szerecsen megjelenik a hegyeken; mindenik fényes botot tart kezében, a melyekkel a magas hegyeket ütlegelik mindaddig, míg azok csúcsaikkal lehajolnak s a földdel egyenlőkké lesznek. Ekkor a nap felébred, megmosdik s vizpermetével hinti be az erdőket és mezőket. Ezután a levegőnek üde illata felébreszti a madarakat, melyek vidáman csicseregnek. Most megjelenik a nap pompás arany feje. Haja ég a tűztől. Angyalok vetik fel az ágyát s ők adják rá a tüzes ruhát. E közben a sárkányok egész serege leselkedik a napra, hogy útját elzárja s megfoszsza az egész világot üdvhozó fényétől. De az ég angyalai kardokkal törnek reájok s egy pillanat alatt szétkergetik őket.

---

[1] Wallachische Märchen (Nr. 27) herausgegeben v. Arthur u. Albert Schott, Stuttgart u. Tübingen 1845.

[2] Ugyanily felfogás tükröződik vissza az osset-ek mondáiban, a mint ezt Miller »Ossetinische Studien«-ében kimutatta, csakhogy itt a sárkányok helyett kigyóalakú szörnyek szerepelnek.

c) A megkövűlések vagy bűvös álmok.

A népmondákból ismeretes, hogy bűvös álomba (megkövűlés) akkor esik valaki, ha azt varázserejű fonónő hegyes tövissel, tűvel vagy orsóval megszurja.

Ilyen varázserejű fonónőkkel már a német mondákban találkozunk; de ezek előjőnek a szláv mondákban is az u. n. Mittäglerin-ek alapjában. — Az örmények epikai mondáiban az úgynevezett Kávtárok (mi perzsáúl: hyenát jelent) lépnek elő, kik varázs-szurásuk által nemcsak királyfiúkat, hanem királyleányokat is szendergésbe sülyesztenek.

Egyik örmény regében egy szép királyfiút, ki nem tanusított a Kávtár irányában elegendő becsűlést, ez egy hegyes tűvel úgy megszurt, hogy azonnal elaludt.[1] Ekkor varázsszőnyege segedelmével vad, puszta tájékra viszi s itt elzárja egy kastélyba, melynek sem ablaka, sem ajtaja nincsen. A király mindenfelé hirnököket küld fiának felkeresése végett, de hiába! Mindnyájan azon hiedelemben vannak, hogy a bátor fiú, hőssel való küzdelemben vagy vadállatok által vesztette el életét. Csak egy szoborszépségű hajadon — a királyfiúnak mennyasszonya — nem tud ezen gondolattal megbarátkozni. Elhagyja titokban az atyai házat és elindúl kedvesének felkeresésére. Sokáig bolyong mindenfelé. Végre elér egy magas kastélyhoz, melynek — csodálkozására —

---

[1] V. ö. »Ungarische Volksmärchen« Seite 43–46.

sem ajtaja, sem ablaka nincsen. A hosszú úttól elfáradtan a kastély falához támaszkodik, mely azon a helyen hirtelen kinyilik s itt egy szobában találja magát. A szép nő azon véleményben van, hogy itt valakit fog találni, azonban senkit sem vett észre, bárha összejárt minden termet. Végre kinyitja egy kis szobának az ajtaját és mit lát ott? Vőlegénye, a királyfiú felöltözve ágyban alszik. Magán kívül van az öröm miatt, ráborúl, próbálja felkölteni, de nem mozdúl. Szólítja nevén, kéri, hogy ébredjen fel; kétségbeesésében megfogja kezeit, de a királyfiú nem ad életjelt magáról. Erre keservesen el kezd sírni. Könnyet hullat a királyfiúnak jobb arczára, a mire aztán felébred.

Egy másik örmény regében egy szerecsenről van szó, kinek arany csodafülemiléje[1] van; ez varázsbotjával minden hőst, a ki tőle a madarat elvenni akarja, kővé változtat. Csapást mér botjával a merészre, a ki legott kővé változik. — Ilymódon sok hős kövűlt meg és csak a legfiatalabb királyfiúnak — kinek két bátyját szintén kővé változtatta — sikerül még elég jókor a fekete óriástól a botot elragadni, melynek segedelmével most ő változtatta az óriást kővé, a szerecsen által kővé varázsolt hősöket pedig ismét életre hozta.

A megkövűlésnek és varázs-álomnak mondája fenntartja magát még más népeknél is.[2]

Az oroszoknál egész sora feltalálható az ilynemű mondáknak. Nem kevésbé érdekesek az Athanassiewnél megjelent Horustani mondák, melyek a fennemlíttettekhez sokban hasonlítanak. Egy királyleány szépsége által felkelti egy gonosz boszorkánynak féltékenységét. A boszorkány elmegy a királyleány lakodalmára s itt — kilesve a kedvező pillanatot — megérinti őt varázsbotjával úgy, hogy ennek következtében a királyleány megkövűl. Idő múltával fiatal király jő a kastélyba, megpillantja a megkövűlt király-leányt, megérinti és megcsókolja őt. Csókja ismét életre hivja. Hasonló rege van „Tővisrózsácska“ (Das Dornröschen) czímmel a német és román irodalomban is. Az „Alvó királyleány-“

---

[1] L. a következő fejezetet.

[2] L. »Deutsche Volksmärchen« von Haltrich, S. 143 148. Westslow. Märchenschatz, S. 134–135. Az „Ezer egy éjszaká“-ban is előfordul.

ról szóló mondát valamint az olaszok, úgy a francziák is átdolgozták (Perrault, La belle au bois dormant.)

A mondáknak későbbi feldolgozásában eltűnik a megkövűlésnek mythológiai jellege s helyébe a legendaszerű dicsőités lép. Legyen szabad egy pár ilyen legendát is bemutatnunk.

A Ván-tó partján, nem messze Ván városától van az Ágirpá nevű hegy. Ezen hegy lábánál emberi alakokhoz hasonló nagy kövek állanak, melyeket a környék lakói „vőlegény és menyasszony“ névvel neveznek. De miután e helyen még több ilyen eldarabolt kőcsoportra lehet bukkanni, e kőcsoportokat megkülönböztetésül az előbb említettektől — „vendégeknek“ hivják. A hagyomány azt beszéli, hogy két jegyes, szüleik beleegyezése nélkűl esküdött meg s a vallásos szokás ellenére még nap felkelte előtt elhagyta a templomot. Ezért megátkozták őket a szülők és Isten nemcsak a házaspárt, hanem a papot, sőt a lakadalomban jelen volt vendégeket is kövekké változtatta. [1]

Azt is beszélik, hogy a Ván-tótól északi irányban látható földhalom nem egyéb, mint földdé változtatott gabona. A szállítmánynak tulajdonosa fösvény és kabzsi ember volt, ki a szükölködőkön nem segitett. Ezért Isten megharagudott és a gabonát földdé, magát a tulajdonost pedig szekerével és bivalával együtt kövekké változtatta. [2]

A megkövűlésnek erkölcsi magyarázata (az isteni büntetés) kétségkívül a keresztény eszmék befolyása alatt álló időkből származik. A pogányság ezen tüneményeket más okokból magyarázza.

d) Az aranyfülemile.

Már az előző fejezetben megemlékeztünk futólag a csodafülemiléről, mely egy szerecsennek birtokában van. Most

---

[1] A hazai örmények itt-ott még most is használják ezt az esküformát: քար ու փայտ դառնամ — khár u phád tárnám (kővé és fává váljak, ha . . .) Szerk.

[2] A megkövűlésnek érdekes esetét hallottam Nagybányától Kapnikbányáig tett útamban. Az országúttól balra két megkövesűlt szénaboglya-alak látható; a néphiedelem azt tartja, hogy szénagyüjtők, kik »Urnapján« dolgoztak, kupaczba rakott szénáját Isten kővé változtatta. Dr. G. L.

itt ezzel kapcsolatban azt említjük meg, hogy az aranyfülemile az örmény regék legkedvesebb alakjaihoz taztozik; ez az oroszok hévmadarának (Glutvogel) felel meg. — A német rege az „Arany madár-ról“ [1]) az örmények előtt épen ugy, mint az oroszok előtt ismeretes.

Sok érdekes epizód van evvel egybekötve, mely aztán a mondának bizonyos sajátszerűséget kölcsönöz.

Ha látjuk, hogy az örmény regék még ily részletekben is hasonlítanak a német és orosz regékhez, akkor nincs okunk csodálkozni azon, hogy az örményeknél is majdnem ugyanazon regék jönnek elő, mint más indóeurópai népeknél.

e) Az átváltoztatások.

Szóljunk befejezésűl az átváltoztatásról. — A pogány időkben az átváltoztatásról elterjedt hitnek sok jelentősége volt.

Egy varázsnő elrontja minden forrásnak a vizét annyira, hogy a ki abból iszik az rögtön állattá változik. — Az oroszok „kecske-fejedelem“-ről szóló mondájában egy férfiú, ki egy varázsnőtől elátkozott forrásból ivott, kis kecskévé változott át. E monda a legkisebb részletekig hasonlit a „Báránytestvérke“ czimű örmény regéhez. [2])

Ámde vannak az átváltozásnak más módjai is, melyek egy vagy más állat varázsbőrének felöltése által jönnek létre. A sok hasonszerű érdekes örmény monda közűl csak egyet említünk meg. A fejedelem-vőlegény, ki összeeskűvésben állott a szellemekkel, nappal állat-alakot (legtöbbnyire kigyó) vesz fel, éjjel pedig ismét emberi alakjában jelenik meg. [3])

Az átváltozással a német és szláv regékben is találkozunk. — Az oroszok ismernek egy mondát „Fenistről, a csillogó solyomról,“ mely nagyon hasonlít a „Fogolymadárifjú“ czímű örmény regéhez. Ebben úgy, mint az orosz kidolgozásban a szerelmes madárrá átváltoztatva, az ablakon át berepül egy hajadonhoz; a szobában, hol ismét felvette emberi alakját, kellemes csevegéssel egy egész éjet töltött el; de a hajadon nővére irigységből más nap kést helyez az ablakba. Éjjel jőn a fogolymadár, de a kés elmetszi szárnyát és nem tud a szobába berepülni. A madár megharagszik s azon véleményben, hogy kedvese a hibás, büntetést mér rá. A hajadon a büntetést dúzzogás nélkül elviseli s ezután kedvesével egyesül örökre.

---

[1] Wallachische Märchen von Schott, No 26. Kinder und Hausmärchen von Grim, Nr. 37. Deutsche Volksmächen von Haltrich Nr. 7. Deutsche Hausmächen von Wolf, 230—240. Zeischrift für deutsche Mythologie und Sittenkunde. Ed. II. 389—400

[2] E regét az »Armenia« II. évf. 232—236 lapjain Harmath Lujza, — a kolozsvári »Ellenzék« 1887. okt. 1. számában pedig dr. Gopcsa László mutatták be magyar forditásban.

[3] Die Schlangenjungfrau in »Deutsche Sagen.« herausgegeben von den Brüdern Grimm, 1816.

A németeknek van egy regéjük a „Serteruhá“-ról, melyben a királyfiú disznóvá változik át.[1]

Említést teszek még a „Békaherczegnő“-ről. Ezen orosz regében Wassilissa a mindentudó, majd béka majd fehérhattyú alakjában lép fel. Nagyon közel áll a „Békaherczegnő“-höz a következő örmény rege: Egy királyfiú elvett egy csodaszépséget, ki olykor-olykor macskabőrben is megjelent. — Férje azonban elégette a macskabőrt — A szépség emiatt sirásra fakadt s galambbá átváltozva elrepült messze országokba. De a királyfi, repülő szőnyegekkel s más egyéb varázsló tárgyakkal felszerelve — jó varázsnő társaságában utána megy s feltalálja ismét az ő asszonyát.

Ez a mythikus jellege az átváltozásokról szóló mondáknak. Idővel a keresztény eszmék befolyást gyakoroltak azokra — Ime! egy örmény rege, mely az erkölcsiség alaptételein nyugszik:

Nem messze Ván városától Lesg falva mellett forrás található, mely tűzhely formája miatt a néptől „Szent tűzhely“-nek neveztetik. (Keleten a tűzhelyek máskép rendezvék, mint Európában; ott azok földbe illesztett agyagczylinderekből állanak.) Ide valláskülönbség nélkül sokan el-ellátogatnak: örmények, törökök, kúrdok és a t. A forrásban csak egy hal látható és az, akinek előtünik, szerencsés lesz. — A monda azt beszéli, hogy ez a hal ezelőtt asszony volt, amit tanúsit az az ezüst gyűrű, melyet a hal orrán visel. (A gyűrűnek az orrban való viselése némely kurdtörzsnél

még most is dívik.) Beszélik, hogy az asszony egy papnak volt leirhatatlan szépségű felesége, kihez egyízben, midőn a tűzhelynél ülve kenyeret sütött, koldus lépett be s tőle kenyeret kért. Ez azonnal teljesítette a kérését. Azután a koldus ételt, majd bort kért; — kapott ezekből is. Utoljára arra kért engedelmet, hogy őt megcsókolhassa. A papnak a felesége kezdetben vonakodott, de utóbb azt gondolá, hogy nem szabad semmitsem megtagadni a szegénytől ... Abban a perczben, midőn megcsókolá, toppant be férje. Az asszony félelem és szégyen miatt a lobogó tűzhelybe vetette magát, utána ugrott maga a pap is. Isten akaratából a pap egészen elégett, az asszony pedig hallá változott. Az égő tűzhelyből forrás lett s a hal itt foglalt lakást.

Ezen legenda, régi mythos számba megy s egész Előázsiában el van terjedve.

Hasonló ehhez a Derketoról szóló s Diodortól származó syriai monda, mely főleg azért érdekes, hogy egyes részleteket ad Semiramis sorsáról, mely aztán Kelet számos mythosának képezi tárgyát. Az elhalt Lenorman összegyüjtötte ezen mythosokat — a hatvanas években — s fényes kiállitásban kiadta. Közöljük utána a Derketoról szóló mondát.

Diodor beszéli, hogy Syriában egy Askalon nevű város van, mely mellett egy kis halgazdag tó található. A tótól nem messze fekszik a híres istennőnek, a kit a syriaiak Derketónak neveznek, — temploma; ezen asszony testének alsó részét hal-alakúnak ábrázolják. Beszélik, hogy Aphrodite, a nevezett istennő ellen haragot viselt azért, hogy ez a templom papja iránt szerelemre gyúladt ... Derketo, egy leánynak: Semiramisnak lett anyja. Nemsokára azonban megszégyenlé szenvedélyét, megöleté szerelmesét és leányát egy sziklás tájéknak partvidékére küldte, hol ez galambok által tápláltatott. Őmaga pedig bútól emésztve bedobta magát a tóba s hallá változott át.

Szemmel látható a hasonlatosság, mely a syriai mythosok és az örmény regék között létezik. Itt a szent tűzhely, hova a nép zarándokol, amott a halgazdag tó partján — a templom. Itt a lelkész, amott az istennő papja. Sorsuk mindkettőben ugyanaz, mindkettő asszony miatt veszti el életét. Végűl mind két mondában az asszonyok hallá változnak át.

---

[1] Das Bodenkleid in »Deutsche Volksmärchen aus dem Sachsenlande in Siebenbürgen« von Haltrich. Nr. 43.

Az átváltozásoknak másnemű alakjai jőnek elő az elhaltakról szóló regékben. — Ilyenekben főleg elhalt hitetlenek, mohamedánok lépnek fel, kik — keresztény felfogás szerint — inkább vannak Isten büntetésének kitéve. Ilyen elhaltak nem tudnak nyugodtan sirjukban maradni, minden éjjel elhagyják azt s állatok alakjában bolyonganak a temetőben.

Beszélik, hogy egy paraszt a meg nem kereszteltek temetőjébe lovagolt. Itt látott egy macskát, mely a sírkövek között járkált. Megállott és odanézett. Erre a macska hirtelen előbb kutyává, azután nemsokára szamárrá változott. De mily nagy volt a paraszt meglepetése, midőn a szamár emberré változott és — lóra ült! Szerencséjére azonban e pillanatban (a kakas második kukorikolása után) megkondúl a harang, mely a hivőket reggeli imára szólitá, és a vándorlélek nyomban — eltünt.

E mondák az orosz népmondák vérszopó halotti kisérteteire emlékeztetnek. Ezek éj idején sirjukat elhagyva élő gyermekeket ölnek meg, hogy azoknak vérét kiszivhassák. De valamint a örmény, úgy az orosz mondákban is e halotti kisértetek azáltal tétetnek ártalmatlanokká, hogy felássák sírjukat s gégéjüket lapátokkal szétzúzák.

Cháláthián után:

Dr. Gopcsa László.

Az Ararát csúcsán.

Szeptember 12-én olvasta fel az ifjú Márkov a tifliszi földrajzi társulat üléstermében jelentését arról, hogy miként mászta meg az Ararátot. Márkov és társai: Popov tanár, az odavaló helyőrség szolgálatában álló Mánugov és öt kurd áuguszt 12-én reggel 9 órakor kezdettek a délnyugati oldalon az Ararátra felmenni. Kezdetben könnyű volt az út, de azután majdnem legyőzhetlen akadályokkal találkoztak; a hegymászok itt két lépést előre és egy-egy lépést hátrafelé tettek. Végre délután 5 órakor egy sík térhez jutottak, mely a légsúlymérő jelzése szerint több mint 13.000 lábnyi magasan feküdt a tenger színe felett.

A kirándulók, kik elég akadálylyal küzdöttek, az út fáradalmait itt pihenték ki, az éjszakát is itt töltötték el.

Másnap (áuguszt. 13) reggel 5 órakor folytatta a kis társaság útját az Ararát csúcsa felé, melyre fel is jutott az nap délután 2 órakor. — Útközben mikor egyiknek, mikor a másiknak volt valami változása; egyiknek a gyomra émelygett, másiknak... A hegy legmagasabb csúcsán mindössze 32 perczet töltöttek. Nagy térség terűl el a tetőn, melynek éjszak-keleti oldala — ez néz az Araxes völgyébe — csúcsos; ellenben a dél-nyugati oldal egészen be van födve jéggel és hóval. A csúcsos oldalon a hó csekély úgy, hogy a hó közül ítt-ott kődarabok mutatkoztak. A kurdok a felszedett kövekből azonnal ember-magasságú halmot raktak; erre erősítette Márkov hőmérőjét, mit ott is hagyott az Ararát tetején. E rögtönzött halom, távcső segitségével tiszta időben — Eriványból látszik. — Akkor, midőn a társaság a tetőre ért, a hőmérő 0 fokot mutatott; de nehány percz múlva szél ereszkedvén havazni kezdett és a hőmérő azonnal — 2 fokra esett le. Márkov társaival együtt hosszasabb ideig akart a tetőn időzni; de a kurdok azt mondák, hogy midőn havazni kezd, veszélyes ott hosszasan tartózkodni és azt ajánlották, hogy sietve menjenek lefelé. Tiszta időben látszik innen a Kaukasus egész hegyláncza, látszik a Fekete- és Káspitenger. De áuguszt 13-án felhős nap volt, azért a kirándulók meg voltak fosztva e szép látványtól. — Márkov légsúlymérő segedelmével megmérte az Ararát magasságát. Eddig e hegyet 16.960 láb magasnak tartottak; a mostani mérés eredménye 16.916 láb a tenger színe fölött; a külöbség 44 láb. A hegymászók visszajövet is azt az útat követték, melyen felfelé mentek.

Márkov jelentése egész terjedelemben a tiflisi „Földrajzi társaság“ kiadványaiban fog megjelenni. — Az Ararát magasságával a közép helyet foglalja el a Kazbek és az Elbrus között. A Kazbek 16.500, az Ararát 16.960 (Márkov szerint 16.916) az Elbrus, melynek csúcsán a minap járt a német Sternberg, 18.000 láb magas.

Sz. K.

Egy tanulságos levél New-Yorkból.

Tszthêr-Hol-ban több mint 300 személy volt öszszegyülve, kik egy-két idegen kivételével, mind örmények voltak. — Különben az Egyesült-Államokban több mint kétezer örmény lakik, holott egy fél századdal ezelőtt itt csak egy örmény tartózkodott

A látvány, mit az összegyült földieim szép serege nyujtott, örömmel töltötte el keblemet. Örvendező lelkem látta, hogy milyen változást vitt véghez a szorgalom a vagyonuktól megfosztott és ide kivándorolt örményeken. Én itt mívelt és gazdag örmény társaságban találtam magamat.

Igen, mert az örmény természeténél fogva munkás, fürge, szorgalmas, kitartó, igyekvő; semmi munkától sem huzódik vissza, a fáradalmat nem kerüli... És ime e szabad földön van alkalma az örménynek megmutatni azt, hogy milyen „tésztából van gyurva,“ e földön, hol nem becsülik kevésre a munkát; itt értékes a munka, melynek előnyeit az alkotmány értelmében minden ember éldelheti. Az örmény hamar beletörődik az új viszonyokba és igyekszik magának abból hasznot meríteni. A példa vonz. Látják, hogy a Mákhszud Simon bej és az Álláverdi (örmény nemesek) család ivadékai feltürt karokkal, hajdanfön reggeltől estig úgy dolgoznak a boltban, hogy hull az izzadság homlokukról — hát a többiek is mind dolgoznak. — Ez az ország az, hol igen igénytelen állású emberek is nagy jelentőségre vergődtek; itt újság elárusító és favágó is jutott már az elnöki székre. — Az örmény ifjú tisztában van magával, hogy ha a vagyonosódásban elő akar haladni, úgy a létra alsó fokánál kell kezdeni — és türelmesen tovább dolgozni.

A munkásságon kívül, az éleselműség is bámult természeti adománya az örménynek. Mindenre alkalmas; ha egyik állásában nem tud zöld ágra vergődni, kezd egyébhez. Igy egy „váni“ egyén, ki Konstantinápolyban szakács volt, itt a másolásból tisztességesen megél. Egy más konstantinápolyi örmény, kinek anyja Miszákhián Ávedisz ághá házánál tartózkodott, itt mint fényképész, jó hírnévre vergődött. — A metszészetet egy örmény ifjú annyira tökéletesítette, hogy az

iparosok dicsekedve mondják: „ezt a kitünő rajzoló Zenob metszette.“ Ez az ifjú a chászkiughi (Konstantinápoly) Sáhnázárián-féle tanoda növendéke volt, melynek becsületet szerzett. Egy vidéki örmény fiú, kit egy hittérítő, mint inast vitt magával, itt gépészetre adta magát és annyira vitte, hogy most gőzhajónak úra. — Két dikránágerdi (Diárbekir) fivér, kik hazánkban szővészettel foglalkoztak, itt egy selyemgyárban jólétnek örvendenek. — Frezno (Kallifornia) város örmény koloniája minta gazdaságot folytat, szakszerűen mívelt szőleikből sok jövedelmet kapnak.— A kereskedők közül elég csak egy konstantinápolyi személyről tenni említést, kinek ide jövetelekor — néhány évvel ezelőtt, — két palaczk rózsaolajnál egyebe nem volt... és ma saját botja van, vagyonos ember.

A felhozott példákból világosan látszik, hogy ezen ország az örmények számára teremtett föld, hol tehetségeiket igazán hasznosíthatják.

(A marseille-i »Armenia«)

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A magyar királyné Göröghonban. Erzsébet királyasszonyunk Ő Felsége görögországi nagyobb körútjában, egy október 10-én Áthénben kelt tudósítás szerint Prezevába érkezvén a Lloyd-gőzhajón, — ott a Korfuban székelő török főkonzul: az örmény Azarián és kivüle Eyub pasa, janinai főkormányzó által fogadtatott. A felséges asszony azután Prezevából Nikopolis felé folytatta útját.

A Rákóczy-korszak emlékei. Az újabb időben egymást követő keleti kirándulásoknak tudományos szempontból már is kitünő eredményei vannak. Thaly Kálmán történészünk, ki főkép a Rákóczy-emlékek kutatása végett utazott Konstantinápolyba, igen nevezetes felfedezéseket tett, úgy a Márvány-tenger partján fekvő Rodostóban, mint a kis-ázsiai Ismidben, a hol Thököly sírja van. Mindkét helyen nagybecsű magyar történeti emlékekre akadt. Számos, nagyfontosságú okiratot magával hozott, többnek pedig másolatban leendő megszerzése iránt intézkedett. Ezenkivül fénykép-felvételeket is eszközölt a rodostói emlékezetes helyekről, és az ismidi Thököly-sírról. Kutatásainak eredményéről még egy igen érdekes adatot közlöttek a hazai lapok, — mely szerint csak két héttel azelőtt, hogy Thaly a keleti kirándulás alkalmából Rodostoban járt, — temették el ott a Rákóczyval együtt Törökorságba kivándorlott Köszeghy-család amaz ivadékát, a ki utolsónak viselte még az őseitől öröklött Kőszeghy nevet. Az elhalt utolsó ivadék: Kőszeghy Czeczilia volt, az emigrált Kőszeghy Gergelynek leszármazottja, a ki egy örmény kereskedőhöz ment nőül; s így gyermekei most már nem a Kőszeghy nevet viselik, — hanem az anyai ágon magyar származású gyermekek atyjok után örmény család nevet nyertek. A messze török földön elhunyt előkelő magyar hölgynek számos rokona volt jelen Rodostoban, épen a hátramaradt örökség rendezése végett. Thalyt keleti vendég-szeretettel és rendkivüli kitüntetéssel fogadták az örmény rokonok; és a legnagyobb készséggel igyekeztek segítségére lenni abban, hogy tudományos kutatásai minél eredménydúsabbak legyenek.

A keleti nök. A konstantinápolyi vasúti összeköttetés megnyilta óta a Bosporusnál járt magyarországi kiránduló társaság egyik tárczairó tagját — úgy látszik — meglehetősen elragadta a stámbuli nők szépsége, — kiket a pérai „Petis-Champs“-ban épen a magyarok tiszteletére adott fényes banketten látott. A kert vasrácsos kapúja előtt — irja — lábhoz tett fegyverrel állott a helyőrség egyik szakasza. „Fent a tiszta égbolton ragyogtak a csillagok, lent a gyönyörű kertben majd itt majd ott ragyogott egy-egy új csillag a frakkon; ragyogtak a görög, örmény szép asszonyok és leányok szemei is, a kik kiváncsian nézték a magyarokat....“

Egy hittérítő nyilatkozata. Bárnêm Worcester-ben (Egyesült Államok) ápril 22-én (1888) nyilvános szónoklatában a többek közt ezeket mondotta: „Az örmények keresztények, hív és munkaszerető emberek és régi nemes nemzetnek fiai. Legyetek segitségére az örményeknek és adjatok gyáraitokban nekik munkát“ ... Azután így folytatta beszédét: „Midőn Törökországban jártam, érdekkel olvastam az örmények történelmét és csodálkozva vettem tudomást arról, hogy a perzsák és más uralkodók bárbár korszakaiban mily kinos szenvedéseket türtek és mily nagy harczokat vivtak, de azért szent vallásukat nem tagadták meg és nemzetiségüket a mai napig megtartották. Más nemzet, nemzeti sajátosságait eddig mind elvesztette volna, ellenben az örmény azokat mind megtartotta; csak hatalmas királysága dőlt meg....“

Gyorsirásmód örmény nyelven Addig is, míg folyóiratunkban részletesen ismertetnők e kérdést – megemlítjük, hogy az időt pénznek tekintő nemzetfeleink nyelvére is át van ültetve a Gabelsberger-féle gyorsírásrendszer egyik bécsi mechitharista atya kézíratában.

Az ármási zárda. Nem egy bucsújáró helye van Örményországnak; ezek egyike Ármás is, (Nikodemia közelében), mely helység, zárdájának főnöke volt a most megválasztott konstantinápolyi orthodox örmény patriarkha: Choren Ásêkhián. — Keresztfelmagasztalása napján több mint 15.000 buzgó ájtatoskodó végezte itt imáját; ezek a vidékről gyültek össze, kik addig nem távoztak el, míg nevelési czélra maguk közt szép összeget nem gyüjtöttek. Igy egyesítetttek a vallásosságot jótékonysággal!

IRODALOM és MŰVÉSZET.

Gróf Karácsonyi Guidó emléke. Burger Lajos, ismert magyar festőművész közelebbről elkészült gr. Karácsonyi Guidó arczképének lefestésével, melyre a magyar általános biztosító társáságtól nyert fölhívást. A boldogult gróf arczképe, — mely hír szerint a művész legsikerültebb munkái közé tartozik, — a megrendelő társulat tanácstermét fogja diszíteni, szép és maradandó emlékül.

Orcsz-örmény szótár. A napokban került ki sajtó alól (Tiflis, Márdiroszeán nyomdája) dr. Ábiszoghom Hovhánneszián orosz-örmény szótárának első része (A-H). A szótár terjedelmes és kis betűkkel van nyomtatva. Az orosz-örmények, kik rég érezték egy teljes szótár hiányát, eddig Jéreczhpocheán hiányos szótárát használták. Az új szótár megjelenését mindenki örömmel fogadja. Kár, hogy Hovhánneszián jó művét csak 1200 példányban nyomatta; mert ebből 200 példány eloszlik az előfizetők között és a könyvpiacz számára csak 1000 példány marad, mi egynehány hónap alatt egytől-egyig elkel.

Sarah Berhardt arczképe. A hirneves franczia tragikai színművésznő: Sarah Bernhardt asszonynak, — kinek rendkívüli virtuózitással, de egyszersmind a modern naturalisztikus iskola összes észbontó eszközeivel vivott, — s épen azért a művészet magasabb hivatását, eszményibb czéljait tekintve kétesbecsű diadalai, közelebbről a magyar főváros szinház-közönségét is szokatlan lázba ejték, — egyik legsikerültebb képe az örmény eredetű lengyel festőművész Axenty Axentovics ecsetje alól került ki, és az idei párisi Salonban közfeltünést keltett.

Új irodalmi vállalat. Londoni tudósítás szerint, az örmény hazafias liga végrehajtó bizottsága egy új, havonként kétszer megjelenő folyóiratot inditott „Hájászdán“ czím alatt, hogy egyrészt Európát fölvilágosítsa az örmények közállapotáról és politikai törekvéseiről, — másrészt pedig az örményekkel megismertesse, miként vélekedik hazájuk és nemzetük ügyéről az európai diplomatia és átalában a művelt Nyugat. — Az új folyóirat politikai czélja nyomatékkal, de a mellett mérséklettel képviselni az örmény nemzet jogos érdekeit és előmozdítani a berlini szerződés 61-ik czikkének tényleges megvalósulását, — illetve a törökországi örmények által oly rég várt reformokat. Mint ezekből látszik, az újonnan megindult irodalmi közlöny publicistikai irányaira nézve a positiv európai nemzetközi jog alapján áll. – E folyóirat kiváló szellemi munkása: Ágopián, az általunk már említett londoni örmény nemzeti memorandum tehetséges szerzője.

* * *

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Vasúti közlekedés. Az Örményországon át tervezett anatoliai vasútak közül első sorban kiépitendő ismid-angorai vonalrész, mely négy vilajet területén vonul keresztül, (Ismid, Erthogrul, Kiutahia, és Angora), üzlet-forgalmi fontosság tekintetében ma még biztos megitélés alá nem vehető, minthogy a várható forgalmi kilátások alapos mérlegelésére nézve ez időszerint igen kevés bizonyosat mondhatni. Annyi azonban tény, hogy már e vonalrész önmagában véve, (eltekintve t. i. a később Örményországon keresztül folytatólag kiépitendő angora-diarbekir-bagdad-perzsatengeröböli vonaltól) az ázsiai Törökországnak ma is egyik legtermékenyebb, közgazdasági és üzletforgalmi szempontból mindenesetre jelentékeny területét szeli át; mely a mellett igen alkalmasnak mutatkozik a fővonalhoz csatlakozólag tervezett többrendbeli szárnyvonal fenntartására, illetőleg arra, hogy ezek árúforgalommal ellátassanak. Mindezeknél fogva az újonnan épitendő s részben már engedélyezett vasútvonal egyelőre ki sem számitható fontossággal bir egész Előázsiára, — s így az örmény őshÁza földjére és mai lakosságára nézve.

Vállalkozók versenye. Az Örményország felé vezető kisázsiai vasútak kiépítésére vonatkozó császári iradét, mint Konstantinápolyból jelentik, szeptember 27-én tették közzé. Ebben a szultán jóváhagyja azon egyezményt, melyet a vaspálya építés czéljából a török kormány az ajánlatot tett vállalkozók egyikével: Kaullával, mint a berlini német bank képviselőjével kötött. A szultán ugyanis előbbi iradejában csak arra hatalmazta fel a nagyvezért, hogy a legkedvezőbb ajánlatot tevő czéggel tárgyalásba bocsátkozzék. A legkedvezőbb ajánlat a Kaulláé volt. — A Collas-Seefelder-féle bankár-csoport öt heti gondolkodási időt kért annak elhatározására, hogy mint egy másik török vasútvonalnak bérlői, a részükre biztosított elsőbbségi jogot igénybe vegyék-e. vagy ne? Ezt a porta megsokallván, Kaullával az egyezményt végleg megkötötte. Ezen vállalat ügye az európai bank-körökben már hosszabb idő óta sok izgalmat okozott, — és a legkülönbözőbb kombinácziók alapjáúl szolgált.

Mi újság az örmény világban?

Hazai ujdonságok.

Az érdem elismerése. Örömmel értesülünk azon szép elismerésről, melylyel Túrkeve közönsége Gajzágó Salamon államszámvevőszéki elnök úr ő Nagyméltóságát, Túrkeve szülöttjét (s benne egyszersmind önmagát) közelebbről tartott egyik közgyűlésében megtisztelte. A közgyűlés azon érdemek elismeréseül, melyeket Gajzágó Salamon a mezőtúr-túrkevei vaspályavonal kiépítésének támogatásával szülőföldje irányában szerzett, oly módon kivánt hálás köszönetének kifejezést adni, hogy a polgármester inditványára, ebbeli érdemeinek jegyzőkönyvi elismerése mellett, elhatározta: miszerint arczképét elkészítteti és tanácskozási termében helyezendi el! — Jóllehet épen olvasóközönségünk előtt fölöslegesnek látszik tüzetesen ismertetni az országosan ismert fényes közpályát, melyet Túrkeve jeles szülöttje — városunknak több országgyűlésen volt képviselője — a haza szolgálatában a legnehezebb politikai viszonyok közt betöltött, — mind a mellett kedves feladatunknak tekintjük hazafias, érdemekben gazdag multjáról e folyóirat lapjain is lehetőleg minél előbb megemlékezni!

Városi közgyülés. A hazafiságáról országszerte ismeretes Szamosújvár város művelt közgyűlése, mely mindig meleg érdeklődést tanusít a szép, jó és nemes eszméi iránt — a derek Simay Gergely (ny. törvényszéki elnök) inditványára egyhangúlag elhatározta, hogy az erdélyi hazarész büszkesége, néhai báró Kemény Gábor emlékét jegyzőkönyvileg megörökíti.

„Errata corrige!“ E régi jó latin közmondást követjük mi is ézúttal; midőn mult havi füzetünk „Püspöki bérmaút“ czimű czikkére nézve el nem mulaszthatjuk utólag azon helyreigazító megjegyzést tenni, miszerint abban városunk érdemes polgármesterének: Placsintár Dávidnak neve tévedés folytán kimaradt azok sorából, kiket Szamosújvár ünnepelt vendége, az erdélyi püspök: Lönhárt Ferencz úr ő Nagyméltósága körünkben időzése alkalmával kegyes látogatásával megtisztelt.

A megjutalmazott érdem. Markovich Jakab főesperestet, ki mint pap és hazafi nem kis szolgálatot tett szülővárosának (Erzsébetváros), Urunk Királyunk tiszteletbeli kanonoknak nevezte ki. — Fólyóiratunk, melynek hasábjait már eddig 21 dolgozattal gazdagította, kitüntetettben egyik legszorgalmasabb munkatársát tiszteli; azért szerkesztőségünk is tisztelői nagy számához csatlakozik, midőn megérdemelt kitüntetését őszintén üdvözli.

Honvéd-emlék Temesvártt. Népes gyülés (Temesvár) határozta el, hogy azon honvédek emlékére, kik Temesvár környékén estek el, szobrot fog állitani. A hazafias mozgalom kezdeményezője Jakaffy Pál, a temesvári törvényszék érdemes birája, ki egyik disze azon örmény származású jelentékeny magyar családnak, melynek tagjai majdnem egytől-egyig nem megvetendő szolgálatot tettek e hazának!

A gyermeki kegyelet példája . . . . Már oszlott a nép, mely ezrével hullámzott nov. 1-én a szamosújvári rendezett kath. sírkertben; a gyertyák, lámpák alvófélben voltak; az örm. és latin szert. papság, mely előbb vigasztaló imákat mondott és megható enekeket zengett a sírkert csinos kápolnájában, azután megszentelte a sírokat — már régen eltávozott e békés helyről.... midőn a szamosvölgyi vasút sipolását hallottuk. Az utasok között volt két nő, kik főleg azért voltak nyugtalanok, mert attól tartottak, hogy ily későn (a vonat az nap elkésett) talán nem is lesz nyitva a sírkert. Nyitva volt. Bementek... és letették szép koszorúikat szüleik megvilágított sírhalmára. Egy imátkozó nőn és a temető-őrön kívül csak az látta kegyeletes tettöket, ki így szólott: „Tiszteljed atyádat és anyádat ..." Maros-Vásárhelyről jött által e napra a két Szongott nővér (Vetti: Gáspár Gyuláné és Margit), hogy Isten ezen parancsát teljesítsék. — E nem mindennapi jelenség, e szép tett — méltó a feljegyzésre!

A birói kar, egyik kitünő tagját vesztette el az örmény eredetű Gyertyánffy Ferenczben, kiről a „Budapesti Hirlap" ezeket írja: Távirat közli velünk, hogy bobdai Gyertyánffy Ferencz, a nagybecskereki kir. törvényszék elnöke, nov. 1-én élete delén, elhunyt. A megboldogult 20 évig szolgált az igazságszolgáltatás terén odaadó szeretettel, ügybuzgósággal. Egyike volt a magyar gentry ama munkás, jeles tagjainak, kik a nemzeti kultura fejlesztésére erősen közrehatottak. Mint a nagykikindai kir. törvényszék elnöke jeles szervező és administráló tehetségével e törvényszéket újra szervezte, úgy hogy az ma hazánk minta törvényszékei közé tartozik. Nagy-Becskerekre csak május végén helyezték át saját kérelmére; mert mint a vármegye szülötte és egy ottani tekintélyes család tagja, ott akarta tehetségeit továbbra érvényesiteni. De régi tüdőbaja újult erővel támadta meg. 42 éves volt. Temetése nov. 4-én volt Gyéren (Torontálmegye), hol a családi sírboltban helyezték el tetemeit.

Muszka rubel Kolozsvártt czím alatt az „Ellenzék" ezeket irja: Nem kell mindjárt megijedni, nem az a veszedelmes orosz pénz van forgalomban Kolozsvártt, a melynek segélyével a keleti kérdést bonyolítják össze bolgárok, herczegovczok, maczedonok és montenegroiak, hanem egy 10 rubeles (16 frt 30 kr.) orosz papirpénz, melyet Ávedik Lukács erzsébetvárosi plebános küldött be szerkesztőségünkhöz, mint egy Krimiában (Oroszország) működő örmény kath. lelkész (Csiky Lukács, Szimferopel) adományát az Emke részére. Derék hazánkfiának köszönetet mondunk, hogy a messze távolból is ily melegen érdeklődik kulturalis mozgalmaink és az Emke ügyei iránt.

Nagy adomány czímet adott a „Kolozsvár" következő újságczikkének: Gr. Karácsonyi Jenő, fia a nemrég elhunyt bőkezű Karácsonyi Guidónak (örmény grófnak), a háromszékmegyei árvaleány nevelő-intézet alapja javára 1000 frtos alapítványt tett. A nemes gróf, a ki nevezett intézetnek tiszteletbeli alapító tagja, e dicséretre nem szoruló szép tettével újabban is jelét adta, hogy méltó utódja boldogult atyja szellemi és anyagi örökének.

Külföldi hirek.

Patriarkha választás. Sept. 9-én a nemzet képviselői új patriarkha választásra gyűltek össze a kum-kapui (Konstantinápoly) örmény templomba. A választást megelőzőleg Krimián Hájrig szólott

a képviselőkhöz; remek beszédéből kiirok egy részletet: „.... A választás megtörténik, az ünnepély bevégződik, a patriarkha eljön és elfoglalja székét... Gondolkoztam, hogy mit mondjak ma önöknek; de e perczben minden gondolatom elrepült agyomból; ilyen az ember. Régi emlékek jutnak eszembe; emlékszem, hogy midőn Musban a zárdafőnöki teendőket teljesítettem, bizonyos napon Horonkh nevű falúba mentem, hol — mint mondják — Chorenei is lakott. Düledéket láttam és arra felé irányoztam lépteimet, itt megállottam és gondolkozni kezdettem. E helyen régen malom állott. Elbeszélték hogy Chorenei e malomba ment; a viz elvitte a malmot és a molnár keresett valamit. „Mit keressz jó ember?" kérdi Chorenei. „Öreg atyám, malmomat keresem" — válaszolt a falúsi. „Ej — mondá Chorenei — viz jött, a malmodat elvitte és te mégis malmodat keresed?" — E gondolatokkal zárdámba mentem és este Choreneit olvastam: „Siratlak téged.[1])..." midőn táviratot hoznak, melyben jelentik, hogy: „Az örmények patriarkhájává választottak meg engemet." Erre elmélkedni kezdettem a malom történetéről és — patriarkhaságomról...." A 92 szavazatból Cshámcsheán Bertalan érsek (Brussa) 39 és Nár-Bej Choren (Besigthás) érsek 36 szavazatot kapott.[2]) Miután általános többséget egyik sem nyert, a képviselők abban állapodtak meg, hogy szeptember 16-án tartandó ülésökben e kettő közül fognak egyet patriarkhává választani. — A gyűlés kezdetén a jegyző előbb Nár-Bej érsek iratát olvasta fel, melyben ez kijelenti, hogy visszalép a jelöltségtől. „A patriárkha — igy szólott Nár-bej — nem egy párt, hanem a törökországi örménység patriarkhája; miután engemet egy párt léptetett fel — én pedig párt-patriarkha lenni nem akarok – azért a jelöltséget el nem fogadom. Válaszszanak a képviselő urak olyant patriarkhává, ki egy párthoz sem tartozik; ezt kivánja az egyház és nemzet érdeke." A gyűlés megéljenezte Nár-Bej érseket; de elejtette Cshámcsheánt is.... és a képviselők szavazataikkal a párton kívüli Choren Ásêkhiánt — ki az első választás alkalmával csak 11 szavazatot kapott — ültették a patriarkhai székbe. Az új pátriárcha — ki sok nyelvet beszél — igen tanult ember és derék pap.

Kiváló ünnepély. Említettük mult számunkban, hogy a szultán, érdemeinek elismeréseül vezérré nevezte ki Dádián Háruthiunt-(Ártin=Joachim). A kinevezésről szóló császári irat a napokban olvastatott fel a Dádián-család palotájában (Besigthás városrész, Konstantinápoly). Ezen alkalomból itt igen fényes ünnepélyt tartottak. A fejedelmi étterem diszes asztalai keleti és nyugati pompás ételekkel voltak megrakva. — A kert ajtaja előtt egy csapat

---

[*]) Chorenei hires történelmének utolsó fejezete e szavakkal kezdődik „Siratlak tégéd" (Voghpám êz khiéz. . .)

[1]) Szokatlan eset! Eddig a patriarkhák vagy egyhangúlag választattak meg, vagy legalább a nagy többség ültette őket a patriarkhai székbe (Mátyás, Jakab, Pál, Krimeán Nerszesz, Háruthiun).

diszkatonaság állott; a kertben katonazene játszott válogatott darabokat. Négy órakor már gyűlni kezdettek a vendégek. Ott volt a török főváros szine-java. A számtalan, igen előkelő vendégek közül egynehányat névleg is megnevezünk: Szájid pasa, külügyminiszter; Hágop pasa, pénzügyminiszter; Háruthiun jeruzsálemi patriarkha; Choren Nár-Bej, érsek; Fuád, pasa a testőrség főnöke; Munir pasa szertartásmester; Mehmed Áli bej, Hászán pasa, rendőrfőnök; Szécheny pasa, Izmail bej stb. Minden hivatal és méltóság képviselve volt; ott voltak a külső udvarok képviselői és consulai is, s sok jelentékeny örmény család. A férfi vedégeket az ünnepeltnek fia: Dirán bej és fivérének fiai: Váhrám bej, Dêrtád bej, Árság bej fogadták; a nőket pedig Choszrovuhi Dádián, Váhrám bej felesége és Nákásián Eugenia fogadták. — Hat órakor jött a szultán testőreinek egyike: Árif bej udvari hivatalnokoktól környezve az ünnepelthez; a kocsik a Dádián palota előtt állottak meg. Háruthiun pasa rendjellel mellén Feruch bej szertartásmester társaságában ment a palota ajtajáig és átvette Árif bej kezéből a császári iratot (mensur), mely veres tartóba volt zárva; megcsókolta azt, feje fölé emelte és felment; erre a zene elkezdette a Hámidije indulót játszani. Bejlikdsi Ráif bej olvasta fel az iratot, mit a jelenlevők térden állva hallgattak. Ezután az udvari „imam“-ok egyike: Edhem efendi a szultán jóléteért imát mondott, mire a jelenlevő sokaság „Phádisáhêm cshok jása“ (Az uralkodó sokáig éljen!) kiáltásba tört ki. E szertartás után a vendégek szivesen üdvözölték a kitüntetett Háruthiun pasát, ki Dádián Vanda úrnővel együtt egy-egy szép virágcsokrot adott Szájid és Munir pasáknak. Most asztalhoz ültek a vendégek. Zeneszó mellett sokáig volt együtt a kiváló nagy társaság. — A kitüntetett család ez alkalommal is becsületet szerzett az örmény nemzetnek, mely oly sok, hív és kitünő tisztviselőt adott és ad mai napság is a török birodalomnak!

A perzsa sáh képviselője. Görögország királyának huszonöt éves uralkodói jubileumára Perzsia fejedelme, Nasredin sah, örmény küldöttet bizott meg saját képviseltetésével, Nehrimán khán személyében. A sah birodalmának diplomatiai képviseletében, az európai udvaroknál általában kiváló befolyást vivott ki magának az örmény elem.

Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvár, Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda.